Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani
VII C 36006 8
11

ZBORNIK 1906

2/2 36

7 Ze

ZBORNIK

NA SVETLO DAJE „MATICA SLOVENSKA“.

XI. ZVEZEK.

BLEIWEISOV ZBORNIK

UREDIL

DR. JOS. TOMINŠEK.

V LJUBLJANI, 1909.

NATISNIL DRAGOTIN HRIBAR.

Dr. JANEZ BLEIWEIS.

ZBORNIK
NA SVETLO DAJE „MATICA SLOVENSKA“.
XI. ZVEZEK.

BLEIWEISOV ZBORNIK

UREDIL
DR. JOS. TOMINŠEK.

V LJUBLJANI, 1909.
NATISNIL DRAGOTIN HRIBAR.

VII C 36006 f

030026606

Predgovor.

V sejni sobani „Matice Slovenske“ visi med drugimi tudi slika dr. Janeza Bleiweisa. Njemu, bivšemu svojemu predsedniku (1875—1881), je namenila „Matica“ ob stoletnici njegovega rojstva (19. novembra 1808) poseben „Zbornik“, ki naj nosi njegovo ime.

Skoraj pol stoletja, baš v dobi našega preporoda, je stal Bleiweis v središču vsega kulturnega pokreta, realnega in idejstvenega, stal z delom ali z odporom. Zgodovina te dobe je obenem Bleiweisova zgodovina. — Zato je nemogoče snov izčrpati v obsegu ene knjige. Naš „Zbornik“ naj daje podlago nadaljnjim raziskavam. V posebnih (dveh) obširnih razpravah so začrtane splošne smeri glavnih dveh poprišč Bleiweisovega delovanja: za slovenski jezik in za pravice naroda. Trije spisi premotrivajo podrobna vprašanja, tičoča se omenjenih dveh poprišč: zlasti tu je odprta pot bodočim raziskovalcem. Eden članek prikazuje Bleiweisa, delujočega v njegovi stroki, — to polje je doslej še domala neobdelano — in uvodni spis je posvečen Bleiweisovi osebi in osebnosti.

V stvarnem oziru je uredništvo gg. sotrudnikom puščalo seveda popolno svobodo.

Mnogo novih virov je razpravljateljem odprla vslužnost rodbine g. primarija dr. Karla Bleiweisa viteza Trsteniškega, zlasti še njegove soproge Marije, rojene Kosove. Dala je na razpolago poleg javne tudi zasebno korespondenco Janeza Bleiweisa in vse rodbinske spominke, češ: „Nič nimamo prikrivati in ne prikrivamo nič“. Uredništvo ji na tem mestu izreka iskreno zahvalo.

Dr. J. T.

Dr. Janez Bleiweis vitez Tersteniški.

Prispevki k životopisu. Zbral **dr. Jos. Tominšek.**

I. Bleiweisova osebnost.

Skoraj vštric stolne cerkve stoji v Ljubljani „Pred Škofijo“ hiša št. 15, trinadstropna, naslonjena na Grad. Priprosta kamenita plošča,[1]) vzidana pod prvim nadstropjem, na levi strani vrat, izpričuje: „V tej hiši je živel Dr. Janez Bleiweis vitez Trsteniški in dne 29. nov. 1881 umrl.“ — To je torej „Bleiweisova hiša“; kos „stare Ljubljane“, bivališče, kakor so jih imeli nekdanji samozavestni patriciji. Za ozkim neznatnim pročeljem se skrivajo dokaj obsežni prostori v nepričakovano velikem številu; kajti ozadje obsega ob polukrožnem dvorišču pravzaprav še eno hišo, ki je v vsakem nadstropju po hodniku vezana s pročelno, in na oni strani peljejo drugi hodniki in stopnice naravnost v strmine Ljubljanskega Grada, ki pa so v obliki terase pretvorjene v zanimiv vrt s krasnim razgledom in poleti s prijetnim hladom.

Hiša seveda prvotno ni last Bleiweisovih; kupil jo je oče Dr. Janeza Bleiweisa, Valentin Pleiweiß[2]), preselivši se iz Kranja v Ljubljano. (Gl. njeg. sliko: pod 1.) Iz kupne pogodbe, z dne 23. februarja 1849., izvemo, da je prejšnja posestnica prodala Valentinu Pleiweisu hišo — s tedanjo št. 307. — „obenem z zemljiščem, ki na njem stoji, ter z vrtom v ozadju in z občinskim deležem v Ilovici“[3]) za 13.500 goldinarjev. — Naš Janez Bleiweis pa se je s svojo obiteljo preselil v to hišo šele mnogo pozneje; prej je stanoval v Souvanovi hiši. A v šestdesetnih letih so bivale v rodbinski hiši tri Bleiweisove družine: v prvem nadstropju lastnik, stari oče Pleiweis, v drugem sin: naš Dr. Janez Bleiweis z ženo, in v tretjem nadstropju vnuk Dr. Karol Bleiweis s svojo obiteljo. Ko pa je stari oče l. 1866. umrl, ostala sta v hiši oba doktorja medicinca, oče in sin,

[1]) Vzidati jo je dalo „Pisateljsko društvo dne 12./7. 1891.
[2]) Tako se je oče podpisoval.
[3]) „Gemeindeantheil in Illouza sub Mappe Nr. 174.“

vsak v svojem nadstropju, in šele po smrti Dr. Janeza B. (1881) se je preselil sin primarij Dr. Karol Bleiweis v drugo nadstropje.

V tem, drugem nadstropju je preživel „oče slovenskega naroda", Dr. Janez Bleiweis, svoje najsrečnejše, pa tudi najbridkejše ure. Tu je stal na višku svoje slave in vplivnosti, tu pa je tudi preboleval bridek čut, da se odvračajo od njega mnogi nepokorni sinovi naroda. Vendar doma nikoli ni kazal morečih svojih skrbi; igral se je s svojimi vnuki, ni ga motilo, da so mu, v resne misli zatopljenemu, razvlekli to in ono, ni se sramoval, na izprehodih nositi katerega izmed malčkov v naročju, a zadostoval je tudi resen pogled, da so ga otroci slušali brezpogojno. — Kakor so mu zaradi vsestranske in trajne skrbnosti za slovenski narod nadeli ime „oče", tako je bil seveda tudi skrben oče v svojem rodbinskem krogu; kakor v javnih in stanovskih zadevah, tako mu tudi v rodbinskih nikoli ni mrzelo vzeti pero v roke in napisati izpodbudno pismo, z značilno majhno, elegantno pisavo, često v obsegu celih razpravic, jedrnato ali lepobesedno, kakor je zahtevala snov in prilika.

Zlasti zazveni iz rodbinskih pisem že zgodaj struna, ki doni iznova v splošni korespondenci izvečine šele v poznih letih: korenita odločnost. Svojemu sinu, tedaj medicincu na Dunaju, piše[1]) 15. oktobra 1853 med drugim: „Mlad človek mora ven med svet iz rojstne hiše. To zadene vsakega ali vsaj večino in je zadelo tudi mene. Že z desetimi leti sem prišel k tujim ljudem in sem bival med njimi naprej in naprej. To je zadelo tudi tvojo mater. Nekaj dni si pač malo melanholičen z mislijo na dom, ali to preide kmalu, ker ne more drugače biti. To je splošna usoda in" — tu sledi odločilno mesto: „strah opetna, smešna šleva (eine feige, lächerliche Memme) je tisti, ki ne zmore tega, kar zmorejo drugi." In nekoliko nižje je podčrtal tele svoje besede: „Človek premore vse nad seboj, le resno mora hoteti in ne se vdajati sanjarstvu."

Resna, moška volja, nič sanjarstva — to res označuje Bleiweisovo delovanje, v teh dveh lastnostih leži njegova prednost, a v njih so postavljene tudi meje, preko katerih ni mogel koračiti. — Dober hišni prijatelj je bil župan Hradecki in ž njim se je Bleiweis zlagal v svetovnem naziranju. Pripoveduje se,[2]) da je Hradecky v ročaj svoje palice imel vdolbeno življensko svojo devizo: „flegma"; prijatelj

[1]) Pismo se nahaja v Bleiweisovi zapuščini, ki je shranjena pri njegovem sinu Dr. Karlu Bleiweisu-Trsteniškem.

[2]) Za vesti iz rodbinskih krogov imam zahvaljevati v prvi vrsti gospo Marijo Bleiweis-Trsteniško, roj. Kosovo.

Pod. 1. VALENTIN PLEIWEIß.

Bleiweis ga je v tem oziru toliko posnemal, da se v nobenem življenskem položaju, in naj je bil še tako kritičen — a takih je doživel tekom petdesetih let svojega mnogostranskega delovanja dovolj — ni dal spraviti z ravnotežja; ni napadal z drznim naskokom, a branil je in branil se je z žilavim odporom, ne umaknivši se niti za ped; šele kadar se mu je zdel čas ugoden, je oprezno korakal naprej in zasedel sovražno postojanko. — Fabius Cunctator! Čul in čuval pa je vedno. Ta neumorna čuječnost ga odlikuje nasproti Zarnikovi vehementni odločnosti, nasproti Tomanovi elegantnosti in Dežmanovi temeljitosti.

Neprijetna mu je bila vsaka razburljivost, vse posle je opravil najrajši „po očetovsko“; pristopen je bil vsakemu in vedno prijazen, a varoval si je tudi vedno ugled in mnogim reprezentativnim svojim dolžnostim, zlasti v poznejših letih, je zadostil prav dostojanstveno; sploh se njegov lepi nastop hvali že od nekdaj.[1]) Ko je ruski profesor Makušev (v Varšavi) l. 1872. pripotoval tudi v Ljubljano, je posetil v prvi vrsti Bleiweisa in je pisal navdušeno o njem, a njega samega opisuje z besedami: „Pred menoj stoji čvrst starček, še pri polni moči (64 let star), visoke rasti (?), vpadlega lica in prijetne vnanjosti.“[2]) Mi smo Bleiweisa vajeni videti v doprsni sliki, posneti prav iz poslednje dobe Bleiweisove: tilnik nekoliko vpognjen, glavo pa vzklonjeno nazaj. Baš zadnja poteza, znak samosvesti, je zanj značilna, v njo je polagal svoje dostojanstvo in ona se je pri njem razvila do prave osebnosti šele tekom let. Ohranjena je njegova slika (po fotografiji) iz prvih moških let, ki ga kaže v družbi njegove žene in sina. Tam tega znaka ne vidimo; sicer mu je tu glava posneta en face, a gotovo se tedaj svoje posebnosti še ni zavedal. Obraz mu je tam še poln, mladeniški, glava sicer karakteristična, s krepko razvitim podbradkom in nazaj potisnjenim čelom, a sicer še ne vidimo v njem nikakega „očeta“! — Slika pa, ki jo prinaša naš „Zbornik“ na čelu, je fotografija iz dobe, ko je stal Bleiweis na vrhuncu, nekaj po letu 1860. Izraz obritega obraza (Bleiweis se je že izza mladeniške dobe vedno gladko bril) je postal oster, koščen, pogled pa mu je povzdignjen kvišku,[3]) a nikjer ni tiste utrujenosti, ki jo vidimo na običnih, pri nas razširjenih njegovih slikah.

[1]) Prim. poročilo Dr. Uhrerja v spisu Dr. Prijatlja („Bleiweis. . . pred policijo“) str. 252.

[2]) Novice, 1873, 396; dotični spis (prevod Makuševovega potopisa) se začenja na str. 376; tam se tudi brani Bleiweis proti očitanju, da je podal Makuševu le enostranske informacije, zlasti da mu je zamolčal Levstika. — Dobro je opisal Bleiweisa Dr. Vošnjak. (Spom. I. 94).

[3]) Kdor sliko samo pogleda, bi mogel sumnjati, da je položeno v v to kretnjo nekaj poze; razlaga se pa iz bistva slike: na izvirni fotografiji je namreč Bleiweis upodobljen skupaj s Tomanom, in sicer tako,

Starost se mu je bližala, ne da bi jo čutil, in čil in delaven do zadnjega, tudi l. 1881. nikakor ni slutil, da ga poseti bela žena. Leta so mu bila tekla enakomerno drugo za drugim, vsako izpolnjeno z neodložljivim delom, vsako naslednje podobno prejšnjemu. Kajti živel je v natančnem redu; ni se bal javnosti, kjer mu je bilo (pri zborovanjih, sejah, predavanjih, „besedah", v deželnem zboru itd.) mnogokrat nastopati; a to so bile bolj epizode. Poglavitno delo je opravljal doma, vedno tičeč v knjigah in rokopisih, z vedno pomočenim peresom. Po pismih, dopisih, lističih je stal v ozki zvezi z vsemi veljaki v Ljubljani, v slovenskem in slovanskem ozemlju, v političnih, gospodarskih in literarnih krogih; to izpričuje mnogostranska korespondenca, o koje obsežnosti svedočita — dasi je brezdvomno mnogo pisem izgubljenih — spisa dr. Lokarja in dr. Lončarja.

Težje duševne posle je opravljal dr. Bleiweis v separatni svoji sobici, ki ji gredo vrata na hodnik, edino okno pa proti strehi sosednje hiše. V tem mirnem, slabo razsvetljenem prostoru stoji še sedaj trdi njegov naslanjač in njegova omara, polna knjig. Rajši pa je bival v osprednjem, uličnem delu svojega stanovanja; tu je zlasti opravljal uredniške svoje posle. V večji sobi je stala ob steni pri peči stara otomana, najljubši urednikov prostor; tu je čital, zbiral gradivo, popravljal, ne da bi ga motila družba. Ako pa je hotel v naglici kaj zapisati, je smuknil v sosednjo, ozko in dolgo sobo, ki prehaja v teman alkoven, običajen v tedanjih hišah. V poznih svojih letih[1]), ko je doživel več in več nasprotnikov, se je češče zatekal v to sobo in je tu preudarjal, kakšna pota naj ubere; postajal je nervozen, a ni hotel svojcev vznemirjati. Zaprl se je v sobo, zatemnil jo je še bolj, nego je bila sama — kajti oči mu niso prenašale svetlobe — in je sam preboleval svojo skrb. Omenjeni alkoven (seveda brez okna) mu je obenem služil za spalnico in v njega temi je, tudi kadar ni zapustil postelje, imel opravka s čitanjem in zabeleževanjem . . .

Tako so mu potekali dnevi. Samolastnih zabav ni poznal.[2]) Šel je le redno vsako jutro na kratek izprehod po mestu, navadno ob vodi, sam ali s svakom Souvanom; ob nedeljah pa se je peljal kam v bližnjo okolico, zlasti rad k mnogoletnemu

da Dr. Toman stoji, a Bleiweis sedeč obrača k njemu kvišku svoj obraz. — Prav nič pa ni podobna pravemu Bleiweisu njegova slika, ki so jo prinesle „Slavische Blätter" (Dunaj 1865) k članku na str. 97 idd. V Bleiweisovi zapuščini je ohranjenih več teh podob, natisnjenih na posebnih, trdih folio-listih.

[1]) Zlasti izza l. 1878, ko je postal deželnega glavarja namestnik.

[2]) Kar piše dr. Uhrer l. 1845 l. c. o Bleiweisu, da je tako „in Anspruch genohmen, . . . dass ihm zur Erholung keine Zeit erübrigt", to velja še bolj za poznejše čase.

kaplanu A. Okornu pri Devici Mariji v Polju. Kar bi bilo sicer prostega časa, so mu ga vzeli mnogobrojni poseti imenitnikov in priprostnikov, ki so se vsi hoteli zglasiti pri njem, ter posvetovanja z ožjimi somišljeniki — bodisi zjutraj zgodaj ali pozno zvečer, ali opravki s stavci in voditelji tiskarne, ki so, kakor mi je pripovedoval eden izmed njih, prihajali z važnejšimi zadevami tudi šele ob času večerje.

Živel je za krog svojcev, a izživel se je v javnosti; prisrčen rodbinski ton bi po njegovih željah naj vladal tudi v družbi in v narodu. Zato je bil, tako mi zatrjujejo njegovi najožji sorodniki, neizrekljivo srečen, ko so se k njegovi sedemdesetletnici (19. nov. 1878) ob njem složno zbrali nebrojni zastopniki nele njegovega tabora, ampak tudi nasprotnih mu slovenskih in nemških strank. „Sedaj rad umrjem“, je tedaj vzkliknil na nagovor P. Grassellija.

Pride moderna doba. Bleiweis počiva pri Sv. Krištofu, svetla njegova sprejemnica je postala po modernih higienskih zahtevah spalnica, a oni temni alkoven je pietetno posvečen Manom »očeta slovenskega naroda«. Ko ga razsvetli električna luč, zapazijo naše temi nenavajene oči obsežno omaro s steklenimi vrati, skozi katera se bleste razni srebrni izdelki, obdani, s trobojnicami in krasotnimi albumi.

II. Častna odlikovanja.

Naj omenim le nekatere izmed teh pomnikov, ki bodo, upajmo, kdaj dičili bodoči — narodni slovenski muzej.

1.) Ne oziram se na imenovanje častnim občanom v poldrugi stotini slovenskih občin; kajti to imenovanje se je v pretežni večini izvršilo o priliki Bleiweisove sedemdesetletnice čisto šablonsko: diplomi so se dobili z že natisnjenim tekstom[1]), tako da je bilo treba vstaviti le še ime občine. Takih diplomov je došlo Bleiweisu kupoma v hišo; vestnega hranjenja pač niso bili vredni, vendar se jih je ohranilo še kak ducat. Izmed izvirnih diplomov, vposlanih pri tej priliki, pa se posebno odlikuje lepo izdelani rojstnega mesta Bleiweisovega: Kranja (s sklepom dne 14. nov. 1878). Tudi vobče ne uvažujem Bleiweisovega častnega članstva[2]) pač vseh slovenskih in nekaterih slovanskih društev, Matic, čitalnic, pevskih zborov (n. pr. hrv. pjev. dr. „Kolo“, 1. lipnja 1869), Sokola, dijaških društev (n.

[1]) Take obrazce si je ad hoc izmislil prebrisanec g. M. v tedanji „Narodni Tiskarni“. Tako se mi poroča.

[2]) Našteta so, dasi ne vsa, v spisu Fr. Levca „Dr. Janez Bleiweis“, Slov. Več. 1880, 22. in v prigodni knjigi „Svečanost o priliki sedemdesetletnice dr. Janeza Bleiweisa itd. sestavil Anton Bezenšek, z uvodom dr. Fr. J. Celestina (Zagreb 1879), str. 92—93.

pr. „Velebit", 17. stud. 1878), Čebelarskega društva; spominjajo se ga celo učiteljiški pripravniki. L. 1879. je postal častni član društva „Beseda Umělecká".

Najstarejše imenovanje, kar sem jih mogel zaslediti, je doletelo Bleiweisa v njegovem 30. letu, ko je bil še na Dunaju, že l. 1838, in sicer za dopisnega člana Kranjske Kmetijske družbe. Ta čast, zelo važna za Bleiweisov življenjepis, kakor bomo še slišali, mu je bila podeljena s temle dopisom: „Die k. k. Landwirtschaftsgesellschaft in Krain hat den Herrn Johann Bleiweis, Doctor der Medicin etcet. in Wien, zu ihrem korrespondierenden Mitgliede ernannt ... Geschehen in der Ausschußsitzung, Laibach am 13. April 1838." Podpisan je grof Lichtenberg, c. kr. komornik in predsednik Kmetijske družbe.

Koncem l. 1842. je bil, tedaj že bivajoč v Ljubljani, s posebnim diplomom (datum 30. dec. 1842) sprejet za člana „Društva deželnega muzeja" na Kranjskem (Verein des Landesmuseums in Krain). Njegov tedanji naslov je „Doctor der Medizin, Professor der Thierarzneikunde und gerichtlichen Arzneikunde am k. k. Lyceum in Laibach."[1])

Leta 1843. je bil kot tajnik Kmetijske družbe izvoljen za dopisujočega člana sosednjih Kmetijskih družb (Koroške, Štajerske, Goriške, Češke, Zagrebške)[2]). Zagrebški dopis (latinski) se glasi: Societas oeconomica croatico-slavonica recipit vigore praesentium Dominum Joannem Bleiweis, Med. doctorem, professorem A. Veterinariae, n. n. Societatis Oeconomicae in Carniolia Secretarium in suum correspondens Comembrum. Zagrabiae, die 14. Septembris 1843. Praeses: Georgius Haulik, Secretarius: Carolus de Klinggräff." — Dopis iz Gorice je italijanski, datovan 22. junija 1843, in je zanimiv zato, ker poudarja, da je signor Giovanni Bleiweis izvoljen za člana dopisnika ne-le kot tajnik Kranjske Km. dr., ampak z ozirom na osebne zmožnosti, ki ga odlikujejo („in contemplacione delle personali qualitá, che lo distinguono".)

Dne 7. decembra 1849 ga je mestna občina Ljubljanska sprejela v krog svojih občanov, a 28. nov. 1867 mu je podelila častno meščanstvo, in sicer, kakor pravi odlok zelo značilno, „in Anerkennung seines langjährigen und erfolgreichen Wirkens auf dem Gebiete der Landwirtschaft"(!); drugih zaslug niso poznali! Podpisan je župan Anton Laschan.

Kmalu je postal Bleiweis znan izven svoje ožje domovine.

[1]) Podpisani so na dekretu: Fr. Graf v. Hochenwart (!) kot prov. predsednik, Leop. Fh. Lichtenberg, Georg Pauschek, Domherr, Carl Xaver Raab, Secretär.

[2]) Gl. Uhrer l. c. 252.

„Društvo Srbske Slovesnosti“ je imenovalo leta 1851. Bleiweisa za svojega dopisujočega člana. Zanimivi diplom, pisan v ruski cirilici, ki jo zaradi laglje porabnosti tu prevedem v gajico, se glasi: „U vreme srečne vlade njegove svetlosti, gospodara i knjaza srbskogъ Aleksandra Karagjorgjevića, postoeće podъ pokroviteльstvomъ nьgovьimъ, Društvo Srbske Slovesnosti u glavnomъ zasedaniju, držanomъ 3. januara 1851 godine, izbralo e vьisokoučenogъ gospodina Jovana Blajvajza (Йована Блайвайза), Dra. Medicine i učrednika ekonomičnogъ lista „Novice“, iz uvaženija nьgove revnosti i truda, upotrьblenъ na umnьij i materijalnьij razvitakъ kranьskogъ kao grane naroda jugoslavenskogъ, za svogъ Korrespondentnogъ Člena, i dae mu ovu diplomu. — U Beogradu, 24. Januara 1851 god.“ Podpis: „Aleksa Simić.

Celo v Carigradu je bil Bleiweis dobro znan v slovanskih krogih, ki so bili, kakor moremo sklepati, prav zavedni. Tudi tukaj so ga leta 1870. izvolili častnim članom, in sicer leto prej ustanovljenega, ondotnega vzajemno-podpornega slovanskega društva. Poslanica je pisana v srbskohrvaškem jeziku z gajico: „Društvo dobročinjenja i uajemne[1]) pomoći slavjanske u Carigradu — Pod zaštitom Njegove Visosti velikog Wezira AAli Paše — Svjedoči — S ovim, da gospodin J. Blejweis Doktor . . . u skupčini od 29. Prosinca bi imenovan člen čestiti. — U Carigradu, dne 26. veljače 1870. — Predsjednik: Pečko Josip, tajnik: P. Sokolović“.

Med Bleiweisovimi knjigami sem naletel na knjižico žepne oblike, v kateri so natisnjena pravila tega Carigrajskega društva, v srbsko-hrvaškem jeziku, in — kakor diplom — v gajici, samo da šumniki (č, ć, š, ž) nimajo nadznakov, ker tiskarna v Carigradu ni imela takih črk. Pa tudi v tej knjižici je nekdo z rjavkasto tinto popravljal dotične črke.

Ker so ta pravila zanimiv prispevek za razprostiranje zavesti o celokupnosti Slovanov v oni dobi, posnamem iz njih v natančnem prepisu poglavitne točke. Pravila imajo naslov: „Zakonik društva dobrocinjenja i uzajemne pomoci Slavjanske podzastitom[2]) njegove visosti AAli Pase. U Carigradu 1869.“ Str. 3. id.:

„Člen I. . . § 1. Društvo dobrocinjenja i uzajmne pomoci Slavjanske ima ce za djelo podpomoci svakojega sina našega Slavjanskoga naroda, koi bi upao u nuzdi ili siromastvu u velikome svome gradu.

§ 2. Ovo je drustvo jedinstveno covekoljubno, zato su daleko od istoga zanimanja s' politikom i svakim drugim predmetom koi se nebi odnosio na cjel ovu, koja je pokrenula njegovo ustanovlenje.

§ 3. Svaka osoba, bez razlike vjere i narodnosti, koja je navrsila osamnajstu godinu svoga zivota i k' tomu koja je sprovedena preporukom pripoznatog postenja, s' odobrenjem Odbora moce postati clen drustva.

[1]) Nekdo je popravil: „uzajemne“; isti je pripisal strešice nad šumevce č, š, ć.

[2]) T. j. „pod zaštitom“, kakor v diplomu.

§ 11. Drustvo . . . pomoce[1]) vsakoega siromasnoga ali p o s t e n a slavjanina, i svakojega coveka[2]) ma koje narodnosti ako je clen drustva. I to kako sleduje:

a) Za Slavjane koi dogju ili koi zive u ovome gradu i nemaju nikakova rada i sluzbe, Odbor postarace[3]) se da im nagje posla i dace[3]) im jesti. Kad nagje za umjestno, dace imi novcanu pomoc do 100 grosa[3]).

e) Slavjani i svaki clen Drustva koi zbog ljenosti nijesu rabotali za godinu, nemogu pitati pomoci Drustva."

Člen II. — Posebno važni sta naslednji točki:

§ 10. Drustvo dobrocinjenja i uzajmne pomoci slavjanske, j e s t i z o v e s e *Drustvo Slavjansko,* za to treba, d a s e s v a n j e g o v a d j e l a v o d e u s l a v j a n s k o m j e z i k u; a l i n e i m a j u c i j e d a n o b s t i[4]) j e z i k, bi sakljuceno, da se zapisnici i sva unutrnja akta Drustva v o d e s r b s k i m jezikom a s l o v i m a za sada l a t i n s k i m. U odnosenju spoljasnjem, gdje zatreba, moce se upotrebit i k i r i l i c a, ... Radi ravnopravnosti i bratske ljubavi, zakonik ovaj bice[5]) pecatan[5]) u svim narjecijama slavjanskim i u s j e d n i c a m a o d b o r a h i s k u p s t i n a h m o c e s v a k i c l e n g o v o r i t i u k o j e m u n a r e c i j u s l a v j a n s k o m e b o d e u m i o.

§ 11. P r e d s j e d n i k, t a j n i k i s v i članovi Odbora m o r a j u b i t i S l a v j a n i, z a t o n j e d a n c l e n d r u g e n a r o d n o s t i n e c e n i g d e i p o d n i k a k o v o u s l o v i j e b i t i o d b o r n i k."

Zelo strog je tudi predpis v Členu III. § 8:

„Svaki clen Odbora, koi ne dogje tri puta zausob u sjednici a nije naprjed objavio predsjedniku svoje odsudstvo, bice globljen za prvi put pet turskih lira, a drugi put bice sbacen!!"

V soglasju z navedenima točkama člena II. je § 9 člena VI.:

„Nijednomu clenu nije dozvoljeno govoriti u skupstini ma koim stranim jezikom, no samo sa koim bilo narjecijem slavjanskim. Sami clenovi, koi su druge narodnosti i neznaju nas jezik, more u skupstini govoriti sa onim jezikom, u kojem im je najlakse izraziti se; ali ono sto (= što) iskazu,[7]) bice prevedeno skupstini u nasem narodnjem jeziku."

Tudi žene so mogle postati društvenice, vendar čujmo, s kako omejitvijo (član VI. § 1):

„Svaka postena zena, a osobito slavjanka, koja je navrisila svoju 18 godinu, more biti primljena u društvo i uzivace sva (?) prava kao i clenovi muski, samo (!) nece moci prisustvovati u skupstinama i sjednicama i nece moci glasovati." —

Do kake navdušenosti so se povzpeli nekateri častitkarji, za to navajam tri zglede, vsakega iz različnih polj.

Udje p e v s k e g a z b o r a L j u b l j a n s k e č i t a l n i c e častitajo Bleiweisu v spomenici, ki so jo vsi (na čelu jim Vojteh Valenta in Jos. Noli) podpisali za g o d (za katerega, ni povedano) med drugim s temi besedami: „· · · Pesem naša pride iz hvaležnih otroških src in prepričani smo, da najde

[1]) T. j. „pomoće" = bo podpiralo.
[2]) T. j. „človeka".
[3]) T. j. postaraće se = se bo potrudil; dace = daće = bo dal; grosa = groša = grošev.
[4]) T. j. obšti — občni, skupni.
[5]) „bice pecatan" — se bo natisnil.
[6]) „Plača globo".
[7]) = izkažejo.

pot tudi do očetovskega Vašega srca. Ostanite Slovenii in nam tudi v prihodnje še skrbni oče, močni steber, hrabri branitelj in junaški boritelj za narodne svetinje. Mi Vas pa zagotavljamo, da hočemo zvesto in trdno stati z Vami··· ter se nadejamo, da z druženo močjo preženemo oblake, kteri solnce še pokrivajo Slovenii in za kterim še tuguje mila majka. Njej pomagati do prave svobode, samopravnosti in sreče — to je bil, je in bode Vaš in naš blagi namen; da ga kmalu dosežemo, Bog pomozi! Predno se pa to zgodi, naj Vam britke ure na trnjevi poti slajša vesela svest, da se Vaše junaško prizadevanje gotovo izide Slovenii na blagor in da ves narod stoji za Vami···"

In nasproti takim besedam naj bi se Bleiweis ne bil čutil „očeta"!

V istem zmislu, samo še s poudarjanjem vzajemnosti s sorodnimi narodi, ga pozdravlja k njegovi sedemdesetletnici „Matica Dalmatinska u Zadru" s tole pesmijo, natisnjeno v obliki diploma na svetlem kartonastem papirju:

Slovenskog plemena
Silan budioče,
Svih sgoljnih Slovena
Otče i proroče!

Oko tebe stupe
Domovine svoje,
Slovenci se kupe,
Ko pčele se roje;

Poju tvoju slavu,
U zviezde te kuju,
Dičnu tvoju glavu
Vienci obsipljuju.

A da mi Hrvati,
U rodu ti prvi,
Ne budemo svati
U toj pirnoj vrvi?

Da uz nas Hrvate
Naša braća Srbi
S nami se ne jate
U toj bratskoj skrbi?

Da cigli ogranak
Slavjanskoga roda
Ne svetkuje danak
Čestitog ti goda?

Ta ti uzor nama,
Neumorna rada,
Rodoljubna plama,
Bratinskoga sklada

Neodolna sila
Krepkog duha tvoga
Narod probudila
Od sna stoljetnoga.

Glas tvojih „Novica"
Smeo dušmanina,
Kao što Danica
Razgoni moć tmina.

Tko je pod koprenom
Tvojega barjaka,
Nezna biti pljenom
Nemškutar-kurjaka:

Svojim zastupnikom
Tko god tebe bira,
Sa zemlje krvnikom
Nezna sklopit mira.

A mir gotov s nami:
Pravda i sloboda!
Dolje s verugami!
Prosta rieč nam roda!

Bar do toga mira,
Otče svega puka!
Nek u te ne dira
Kobne smrti ruka!

In kot tretji zgled: čisto privatno mu je neka nemška pisateljica (imena še ne smemo izdati) častitala k sedemdesetletnici, porabivši Kaltenbrunnerjeve verze:

„Ein echter Deutscher bin ich,
D a r u m auch Freund der Slaven;[1])
Ich sondere nur
Die Schlechten von den Braven."[2])

2. Kako obsežne so bile že zgodaj Bleiweisove zveze z raznimi literarnimi krogi, ne samo v ožji domovini, ki so mu kot uredniku seveda pošiljali recenzijske izvode svojih publikacij, ampak po vsem slovanskem ozemlju, to izpričujejo često prav zanimiva **posvetila** vposlanih mu knjig. Tu srečavamo imena vseh vrst: od M i k l o š i č a, ki mu kot „prijatelju" poklanja svoja slavna znanstvena dela, pa do H a d r l a p a, ki pošlje svoje „Pesmi na tujem" Bleiweisu kot „Prvemu rodoljubu slovenskemu", in do še mladega G. K r e k a, ki je zapisal na vposlani izvod svoje epične pesmi „Na sveti večer o polnoči" (1863): „Prosim presrčno, da bi blagovoliti pesmi saj nekoliko omeniti v „Novicah". Seveda tudi n. pr. K o s e s k i, V a l j a v e c, J a n e ž i č itd. — Takisto najdemo hrvaških posvetil: L. 1861. pošlje J. M. Š p o r svojo dramo „Car Murat II." svojemu „milom prianu Dr. Bleiweisu", Velimir G a j in B o g i š i ć mu dostavljata vsa svoja dela. — V u k mu je l. 1857. na vposlan izvod „Primjeri srpsko-slovenskoga jezika" (v cirilici) z gajico lastnoročno pripisal posvetilo. Z znanim H a n k o m je bil Bleiweis v trajni zvezi; vposlal mu je n. pr. svoje „Počátky ruského jazyka". — Dr. J. Š a f á ř i k (tako je ime podpisano) pošlje dne 11/23 aprila 1863 (pisano z gajico) „Gospodinu Dru. J. Bleiweisu u znak visokog poštovanja" knjigo „Hrisobula Cara Stefana Dušana" (v cirilici).

[1]) Citaj: „Slafen"!

[2]) Mnogo dobre volje kaže tudi dopisnica, ki jo je poslal Bleiweisu z Rakovnika grof Barbo dne 30. dec. 1877 in kjer podpisanec „Srečno in veselo novo leto voši" Bleiweisu in častiti rodbini v tejle izvirni pesniški obliki:

„Bog blagoslovi! v novim letu
Orožje kristjansko u slavjanskih rok (?)!
Mir naj daruje ubogim detu (? ?),
Mine v njemu sužnih bratov stok.
Mila domovina naj se odahne,
Prosta bodi Austria le,
Sovražnika naj vojna pahne
Unajniga, če nad njo gre.
Da bi domači se spokorili
Ne trpinčali (!) poštenjake (!) več.
Narode (?) in cesar mili
Mogli enkrat mir doseč."

Jako zgodaj je bil Bleiweis v ozkih stikih z glavnimi zastopniki Lužiških Srbov, najprej s Hurbanom, potem, kakor bomo pozneje videli, s Smoleřem. Hurban mu že zgodaj pošilja knjige Lužičanov; n. pr. l. 1848: „Sserbſke ḫorne Łużiẓ abu ſtatiſtki Sapisk . . . wudatu wot Ernſta Boḫuwjera Jakuba . . itd. W Budiſchini 1848", z naslovom na: „Slovenske Družstvo w Lublanju."

3. Tudi dragocene predmete je dobival za častno darilo.

L. 1861. so mu poklonili štajerski Slovenci po deputaciji, ki jo je vodil Dav. Trstenjak[1]) srebrno majolikoz napisom: „Dr. Janezu Bleiweisu v priznanje zaslug za slovenski narod hvaležni štajerski Slovenci leta 1861".

Prava dika med Bleiweisovimi spominki pa je velik tintnik iz čistega srebra; med obema posodicama je srebrn kipec Slovenije, ki sedi na prestolu in drži v levici ščitec z vrezanim napisom: „V spomin dvajsetletnega vredovanja „Novic" Slovenci na Kranjskem Dr. Janezu Bleiweisu 5. Julja 1863". — K tintniku spada zlato pero, ki mu je držalo okrašeno z dragulji.[2]) — Darilo mu je vročil na slovesen način Dr. L. Toman.

Kmetijska družba za Kranjsko je — tako pravi napis — „Gospodu Dr. Jan. Bleiweisu dne 24. novembra 1875" posvetila velik srebrn bokal.

[1]) Tedaj je bil Trstenjak izmed najboljših prijateljev Bleiweisa; pozneje mu je zelo zameril, da je v Novicah molčal o (Trstenjakovi) „Zori". V nekem pismu Vošnjaku l. 1872 (Vošnjak, Spomini I. 147) piše prav zbadljivo o Bleiweisu: „ne grem več durch dick und dünn z Dr. Bleiweisom, ki po piščalki vetrnjaka Costata pleše". — Iz teh in še pikrejših besed, ki jih je l. 1872. pisal, pa se ne sme sklepati, da je bil Trstenjak morda hudo razprt s Bleiweisom. Ne! Tu imamo dokaz, kako oprezno moramo delati sklepe iz privatnih korespondenc, ki so vendar vselej pisane pod trenotnim vtiskom in so po tendenci nehote prilagodene nazorom naslovljenca. Bleiweis je i poslej pisal Trstenjaku „Dragi prijatelj" in v dolgem pismu, poslanem Bleiweisu s Ponikve, 31. julija 1877, mu T. piše med drugim tele za njiju razmerje zanimive besede: „2. Augusta 1852 sem Te v Ljubljani prvokrat spoznal, torej bo letos 25 let. Med tem se je marsikaj zgodilo in spremenilo, in čeravno jaz nisem imel pri narodnem svojem delu veselih dni, vendar me to veseli, da smo napredovali. Če bo naprej tako pogumnih in neutrudnih delavcev kakor sva midva, bode še naš narod črez 20 let v ugodnišem položaji. — Zdravstvuj in miluj Svojega zvestega prijatelja Trstenjaka". V nekem drugem pismu (brez datuma) se podpiše kot „Stari Špartanec". Kako intimna sta naposled postala, je razvidno iz pisma z dne 7. okt. 1879, kjer T. nagovarja Bleiweisa z „Moj dragi Janez!"

[2]) To misel, da bi Kranjci ne zaostajali za Štajerci, ampak počastili Bleiweisa, podarivši mu „sreberno pisavno orodje in zlato pero, je sprožil Miroslav Vilhar, kakor je razvidno iz letaka, izdanega „V Ljubljani na cvetno nedeljo 1862"; tu se rodoljubi pozivljajo, naj donašajo prispevke, češ, „pokažimo svojemu ljubljencu, da smo Slovenci hvaležni in da se on ne poteguje za nevredne in nehvaležne rojake".

Vprav umetniški, prisrčen in dragocen dar so omislile za 19. nov. 1878 narodne d a m e. Iz srebra je narejen dvovejičen lavorov venec; ena vejica šteje 41 (srebrnih) listov, druga 39, a na vsakem listu je vrezano ime ene dame, skupaj torej osemdeset; imena so na vsaki vejici razvrščena abecedno (na eni strani n. pr. „Valeska grofinja Barbo“ itd.) od spodaj proti vršiču. Vejici sta na spodnjem koncu sklopljeni s srebrnim trakom, ki nosi napis: „Narodnemu buditelju, gospodu Dr. Jan. Bleiweisu, v spomin na s e d e m d e s e t l e t n i c o“. —

4.) Visoka o d l i k o v a n j a je prejel Bleiweis sledeča:

a) L. 1846. mu je podelil bavarski vojvoda Maks kot pokrovitelj društva zoper trpinčenje živali v znak priznanja za njegovo knjigo „Milosrčnost do živali“ (1846) b r o n a s t o s v e t i n j o.[1])

b) Ko je rusko carstvo l. 1862 (v Novgorodu) obhajalo svojo tisočletnico, so bili razni slovanski veljaki odlikovani z ruskimi redi.[2]) Bleiweisu, čigar „Novice“ so stale tik pred dvajsetletnico, je car Aleksander II. z ukazom z dne 8. septembra 1862 podelil „viteštvo cesarskega r e d a s v e t e g a apostolskega kneza V l a d i m i r a č e t r t e s t o p n j e“, in sicer „v znamenje posebne . . . naklonjenosti zaradi znanstvenega delovanja“, kakor pravi carski patent[3]), dne 19. septembra 1862.

Божіею милостію мы, Александръ Вторый, императоръ и самодержецъ всероссійскій, царь польскій, великій князь финляндскій, и прочая, и прочая, и прочая. П р о ф е с с о р у Д о к т о р у Б л е й в е й с у. Въ о з н а м е н о в а н і е о с о б е н н а г о Н а ш е г о б л а г о в о л е н і я къ у ч е н ь і м ъ т р у д а м ъ в а ш и м ъ, Всемилостивѣйше пожаловали Мы васъ Указомъ, въ 8 день Сентября 1862 года Капитулу данньмъ, Кавалеромъ Императорскаго О р д е н а Нашего Святаго Равноапостольнаго Княза Владиміра четвертой степени. Грамоту сію во свидѣтельство подписать, Орденскою печатью укрѣпить и знаки Орденскіе препроводить къ вамъ Повелѣли Мы Капитулу Россійскихъ Императорскихъ и Царскихъ Орденовъ. Дана въ Санктпетербургѣ въ 19 день Сентября 1862 года.

O tej odliki je Bleiweisa obvestil soodlikovanec in osebni znanec češki učenjak, dunajski vseučiliški profesor Š e m b e r a, s sledečim pismom:

---

[1]) Gl. razpravo Dr. Démetra Bleiweisa-Trsteniškega, str. 323

[2]) Glej spodaj natisnjeno pismo Š e m b e r a.

[3]) Ker ta patent utegne zanimati naše kulturne zgodovinarje, ga podamo tu v izvirniku.

„Euer Wohlgeboren!

Gestern wurden mir und den H.H. Miklosić und Kuzmany von Sr. Excellenz dem k. russischen Gesandten H. v. Balabine die uns von Sr. Majestät dem Kaiser von Rußland verliehenen Orden übergeben. Bei der Übergabe bemerkte ich Sr. Excellenz, daß es Euer Wohlgeboren und meinen Freunden Erben und Sušil gewiß angenehmer wäre, wenn Sie die Ihnen verliehene Decoration sammt Diplom unmittelbar und nicht erst im ämtlichen Umwege erhalten könnten und trug mich Se. Excellenz an, beides . . . Euer Wohlgeboren derart zu übersenden, worauf mir der H. Gesandte das Ordenszeichen und das Patent . . erfolgte.

Ich gebe mir daher die Ehre, Euer Wohlgeboren, den ich persönlich zu kennen das Vergnügen habe und hochschätze, den St. Wladimir-Orden IV. Classe nebst Diplom . . . mit dem herzlichen Wunsche zu übermitteln, damit Sie sich dieser Auszeichnung, der Sie in so hohem Grade würdig sind, durch viele Jahre zum Frommen der slowenischen Literatur und Nation erfreuen mögen, und füge die Bitte bei, den Übersender stets im freundlichen Andenken erhalten zu wollen . . .

Euer Wohlgeboren

Wien, den 2. Nov. 1862. ergebener Alois Šembera".

V pismu so vrhu tega navodila, naj Bleiweis potrdi prejem pošiljatve, naj nadalje sestavi za ruskega poslanca dopis, v katerem izreka zahvalo caru in naučnemu ministru Golovninu, in naposled, naj vloži potom deželne vlade pri državnem ministerstvu prošnjo, da sme sprejeti in nositi podeljeni mu red.

Temu pismu je dodejan dopis Bleiweisovega intimnega prijatelja M. Cigaleta, v katerem je ruski diplom prepisan v gajico in povrhu preveden v nemščino.[1]) Ohranil se je tudi še (s svinčnikom pisan) slovenski koncept zahvale, ki jo je po Šemberovem naročilu sestavil Bleiweis; tekst mu je prizadeval, kakor kažejo mnogi popravki, precej sitnosti. Nekdo mu je to zahvalo prevedel v ruščino in skromne njegove besede spravil v bolj dvorjansko obliko. Vsebina seveda ni vredna omembe.

Kmalu nato, dne 11. novembra, je Bleiweis vložil omenjeno prošnjo na državno ministerstvo, in z odločitvijo z dne 6. januarja 1863 mu je cesar (po odloku državnega ministerstva z dne 15. jan. 1863, št. 299) ugodil. — Ker tega reda ni treba vrniti po nosilčevi smrti, se hrani še dandanašnji v Bleiweisovi hiši ta precej veliki, priprosti srebrni križec z rdeče-črnim trakom.

[1]) Tak prevod je moral Bleiweis priložiti prošnji za pravico, da sme nositi ruski red.

Razume se, da je to odlikovanje zbudilo veliko pozornost; utrdilo je Bleiweisu v domovini stališče, ki je v tedaj porajajočih se zlasti političnih nasprotjih bilo izpostavljeno raznim napadom. Jako dobro je situacijo zadela baš ustanovljena Goriška čitalnica; njena častitka, (z dne 19. oktobra 1862), ki jo je podpisal — in po vsej priliki tudi sestavil in celo kaligrafično spisal — v imenu začasnega odbora predsednik And. Winkler, in ki govori kot zastopnica Goriških Slovencev, se glasi v glavnih točkah tako:

„Ni davno, kar se je Evropa radovedno ozirala proti staročastitljivemu Novgorodu. Praznovala se je tam tisučletnica ruskega carstva. Veliki dan ruskega naroda, 8./20. sept. t. l. je minul . . . . . Ni pa in ne bo minul spomin tega, kar je ta dan slovanskemu svetu prinesel. Z nekakim nenavadnim zavzetjem je sprejela osupnjena Evropa prevažno novico, da med šumom in hrumom novgorodskih slovesnost, ruski Car ni pozabil tudi avstrijanskoslovanskih literarnih veljakov, pokazavši svetu, koliko više je treba ceniti pero memo jekla, krepost uma mem moči dlana. Prebravši vrsto poslavljenih slovanskih prvakov smo naleteli, Blagorodni Gospod, tudi na Vaše že slavno imé. Zadovoljnost, veselje, s kterim to pomembepolno poslavljenje Slovence napolnuje, je preveliko... In to je, ki je gnalo podpisani, ravno kar ustanovljeni začasni Odbor „goriške čitavnice“, da je častno in prijetno dolžnost prevzel, Vam prisrčne voščila goriških Slovencov za veselo priložnost pokloniti, ko Vam je bil sv. Vladimira red podeljen. Zaupnicam in mnogim zahvalnim in pohvalnim listom, ki Vam jih je letos narod slovenski za dvajsetletni Vaš trud v „Novicah“, podpisoval, je zdaj Car ruski svoj veljavni pečat pritisnil. Venec Vaših zaslug je spleten! — Eno srčno željo, dovolite, da pri tej priložnosti izrečemo: Naj bi namreč red Vladimirov postal „nomen et omen“ za Vas in za Slovenijo! „Mir“ naj bi „vladal“ krog Vas po slovenski naši domovini, kteri ste Vi Oče; tisti mir, kteremu podlaga je narodska enakopravnost. Kakor daljni ptuji vladar Vaše zasluge za slovensko literaturo in za povzdigo slovenstva sploh pred vsem svetom spoznava, tako naj bi jih domači nasprotniki Vaši spoznali. In tisti dan, ko se bo svetli red prvikrat zalesketal na Vaših prsih, naj bi ves svet priznal, da Vaši nameni so pošteni, in da zahtevanja slovenske, ki jim ste Vi nar krepkejši podpornik, so skoz lojalne in pravične. V Gorici 19. oktobra 1862.“

Da je ta dopis zanimiv že zaradi osebe A. Winklerja, ni treba posebej poudarjati. — Rabi se v njem tudi beseda lojalnost. Ako pomislimo, da je bil Bleiweis že v štiridesetnih letih svojega stoletja na sumu, češ, da so mu dobro znani

ruski srebrni rublji[1]), potem bi se dalo sklepati, da vladi Bleiweisova ruska odlika ni bila všeč. Tudi iz Šemberovega sila opreznega pisma se da nekaj takega slutiti; saj pravi, da je Bleiweisu pač ljubše, če dobi svoj križec posredno od Šembera, nego uradnim potem. Uvaževati je nadalje, da je bil Bleiweis sem od l. 1861 v prvi vrsti politik, in sicer vobče v opoziciji, dočim se njegovo literarno delovanje omejuje zdaj skoraj le na urejevanje „Novic“.[2])

c) Vendar ni dvoma, da so v takih stvareh postali vsi krogi ravnodušneji, nego so bili[3]) pred l. 1850. Pretečejo štiri leta, pride vojska l. 1866, in Bleiweisa odlikuje naš cesar (z dne 10. decembra 1866, odlok drž. ministerstva 13. dec. 1866, št. 7253) z viteškim križcem Franc Jožefovega reda, in sicer, kakor pravi omenjeni odlok »in Anerkennung Ihres verdienstlichen Wirkens während der jüngsten Kriegsereignisse“[4]).

d) Prihodnje leto (1867.) mu je z diplomom z dne 15. oktobra došlo novo rusko odlikovanje: vseučilišče v Moskvi mu je podelilo malo srebrno kolajno za vposlane domovinske prispevke k etnografski razstavi.[5])

[1]) Fr. Levec poroča v Slov. Večern. 1880, 16.: Ko je tedanji namestnik Weingarten pri neki (nemški) predstavi v gledališču videl, s kako navdušenostjo ploska občinstvo nekaterim slovenskim pesnim, ki so se pele kot vložke, je vzkliknil: „Vse to je naredil dr. Bleiweis, katerega so gotovo Rusi s srebrnimi rublji podmitili“.

[2]) Kako oprezen je postal Bleiweis pozneje, se vidi iz njegovega pisma Costu (12. XI. 1870), kjer pravi: „Matici“ je došla „ponudba ruske podpore po pismu iz Varšave. Ponudba je bila mikavna, a resnega prevdarka vredna, kajti mogoče je tudi, da so kake nastavljene limanice, da bo vlada aus langer Hand vjela ‚Matico‘. Ponudba zahteva, da odborniki s predsed. prosijo šele podpore, Bog vedi, kam bi lahko ti podpisi prišli.“ Zato menita Bleiweis in Lesar, naj se Costa na Dunaju o stvari previdno informuje.

[3]) Prim. ves članek dr. Prijatelja: „Bleiweis in drugi — pred policijo“.

[4]) Prof. dr. Klun sodi o odlikovanju takole (v pismu, pisanem na Dunaju 14. dec. 1866, v nemškem jeziku): „S pravim veseljem sem danes čital v uradnem listu o Vašem odlikovanju z viteškim križcem Franc Jožefovega reda. Ne da bi Vam najmanj kratil Vaše zasluge „während der jüngsten Kriegsereignisse“, sem vendar trdno prepričan, da ste si stekli še mnogo več zaslug za naš narod, za našo domovino in s tem za Avstrijo, tekom Vašega več ko 25-letnega delovanja na poprišču duševnih in materialnih interesov, dasi si s tem niste pridobili križca, pač pa križe. Pri tej priliki bi vzkliknil z nemškim pesnikom (R. Prutz):

Zwanzig Männern — zwanzig Orden!
Aber Bleiweis — unser Herz!“

[5]) Diplom se glasi:

Императорское Общество Любителей Естествознанія состоящее при Московскомъ Университетѣ въ засѣданіи своемъ Іюля 14 дня 1867 года, припявъ въ соображеніе то содѣйствіе, которое было оказано при устройствѣ Русской Этно-

S tem letom je prekinjena dolga vrsta odlikovanj. Hude politične borbe niso bile ugoden čas za to in Bleiweisova oseba, ki je stala pri njih vedno v ospredju, bodisi hvaljena ali napadana, ni smela biti počaščena v prilog te ali one stranke. Ko je l. 1873. kot c. kr. deželni živinozdravnik stopil v pokoj, so pač vsi krogi pričakovali zanj kako odliko; a ni je bilo. In takisto je ni bilo, ko je čez pet let (18. in 19. novembra 1878) praznoval svojo sedemdesetletnico. Častitk je sprejel nebroj, tudi iz vladnih krogov, a odlike mu je delil le narod. Po slavnostnih dnevih pa se je boj — nadaljeval.

e) Zato je zbujala precejšnje iznenadenje izredna čast, ki so jo javile „Novice“ l. 1881 (št. 153): „Preradostni naznanjamo svojim bralcem danes novico, da ob priliki poroke svetlega cesarjeviča Rudolfa došla je po milosti Nj. Veličanstva . . . slovenskemu narodu velika čast, da je njega voditelj dr. Janez Bleiweis prejel imenitni red železne krone III. vrste. s katero v zvezi je **plemstvo**“.[1])

O cesarjevem ukrepu (z dne 30. aprila 1881) obvešča Bleiweisa deželni predsednik Winkler z laskavim dopisom z dne 11. maja 1881. — Pisarna Železnega reda pa je Bleiweisu odposlala križec in statute dne 4. maja 1881. Na podlagi tega reda je prosil Bleiweis za priznavo plemstva in po daljših pogajanjih in posvetovanjih se je odločil za plemiški pridevek „Tersteniški“[2]) po Trsteniku, pradomu svojih očetov (gl. podobo 2), in si je določil grb v prav slovenskih barvah in v obliki, kakor je bila naposled sprejeta v diplom.[3])

Ta plemiški diplom je tretji, kar jih je bilo podeljenih slovenskim pisateljem.[4]) V krasnem albumu s priobešenim cesarskim pečatom čitamo tole besedilo, deloma z zlatimi črkami:

Wir Franz Josef I. . . . haben mit Unserer kaiserlichen Entschließung vom 30. April 1881 unseren lieben und getreuen Johann Bleiweis, geboren i. J. 1808 zu Krainburg in Krain, Doctor der Medizin, Landeshauptmann-Stellvertreter . . ., gewesenen Professor der Veterinärkunde und der gerichtlichen

---

графической Выставки Иваномъ Блейвейсомъ принесеніемъ въ даръ одѣянія изъ окрестностей Любляна и описаніемъ одѣяній, опредѣлило единогласно присудить ему малую серебряную медаль. Октября 15 дня 1867 года.

[1]) Zdaj, izza preureditve statutov, plemstvo ni več v zvezi s tem redom.

[2]) Glej „Novice“ 1881, 289.

[3]) Zaradi dragega barvotiska nismo mogli grba prinesti v našem Zborniku v podobi in barvah. Pravijo, da je podoben Jelačićevemu. Opis sledi spodaj.

[4]) Razen Bleiweisa: Ant. Klodiču vitezu Sabladolskemu in Andr. Komélu pl. Sočebranu. Po Levcu, Ljublj. Zvon I. (1881), 641.

Medizin an der bestandenen chirurgischen Lehranstalt in Laibach und Ritter Unseres Franz-Joseph-Ordens, durch Verleihung des Ordens der eisernen Krone 3. Classe ausgezeichnet.

Nachdem nun derselbe auf Grund der Statuten dieses Unseres Ritterordens um die Erhebung in den Ritterstand gebeten hat, haben wir Uns . . . bewogen gefunden, ihm sammt seinen ehelichen Nachkommen den Ritterstand mit dem erbetenen Praedikate „Tersteniški“ zu verleihen und zu gestatten, daß Dr. Johann Ritter Bleiweis von Tersteniški sowie seine ehelichen Nachkommen, sich der nach dem Gesetze mit dem Ritterstande verbundenen Rechte erfreuen und insbesondere sich des nachstehenden Wappens bedienen dürfen (nato sledi na posebni strani vzorno izdelan izvirnik grba, za njim sledeči njega opis):

Ein von Roth über Blau quergeteilter Schild mit silbernem Schildesfuße. In dem oberen Felde ein goldener Stern und im unteren ein goldener Halbmond quer aufwärts gestellt.[1]). Auf dem Hauptrande des Schildes ruhen zwei gekrönte Turnierhelme, von dem rechtsseitigen hängen rothe und vom linksseitigen blaue, insgesammt mit Silber unterlegte Decken herab. Jede Helmkrone trägt einen geschlossenen Adlerflug, vorne ist der zur Rechten roth und mit einem goldenen Sterne geziert uud jener zur Linken blau und mit einem quer aufgerichteten goldenen Halbmonde belegt, hinten aber jeder silbern.“

Za lastnoročnim cesarjevim podpisom ima diplom (datum 17. junija 1881) sopodpis tedanjega ministrskega predsednika grofa Taaffeja.

Ti podatki naj služijo bodočemu slovenskemu heraldiku.

Izmed častitk, ki jih je prejel Bleiweis o tej priliki, sta pomembni dve: Češki voditelj dr. Lad. Rieger, ki je bil z Bleiweisom sploh v stalnem stiku, mu piše iz Prage dne 4. julija 1881 na koncu daljšega pisma[2]): „Sie haben für ihr Volk viel getan, und die Auszeichnung muß uns zunächst deshab freuen, daß endlich der Slave in Österreich ob seines nationalen Strebens oben nicht mehr als verfehmt gilt.“

Bolj familiarno piše stari Bleiweisov prijatelj Matej Cigale, ki je tedaj (od 5. jul. do 5. okt.) bival v Aspangu pri Dunaju, tu opravljajoč svoje posle pri državnem zakoniku, „samo da

[1]) Polumesec z zvezdo je bil znak „Ilircev“. Gl. spodaj str. 303.

[2]) V njem pravi Rieger med drugim tudi: „Wir haben nichts gegen die Beibehaltung der deutschen Commando- und der deutschen Amtssprache in der Armee — diese ist Sache der Notwendigkeit und Zweckmäßigkeit. Aber wir dürfen diese ganze Sache nicht aufs Feld des Verfassungsrechtes ziehen.“ Da se dobe — podčastniki, ki umejo dovolj nemški, zato nima nič proti temu, da se poučuje nemščina obligatno v srednjih in meščanskih šolah.

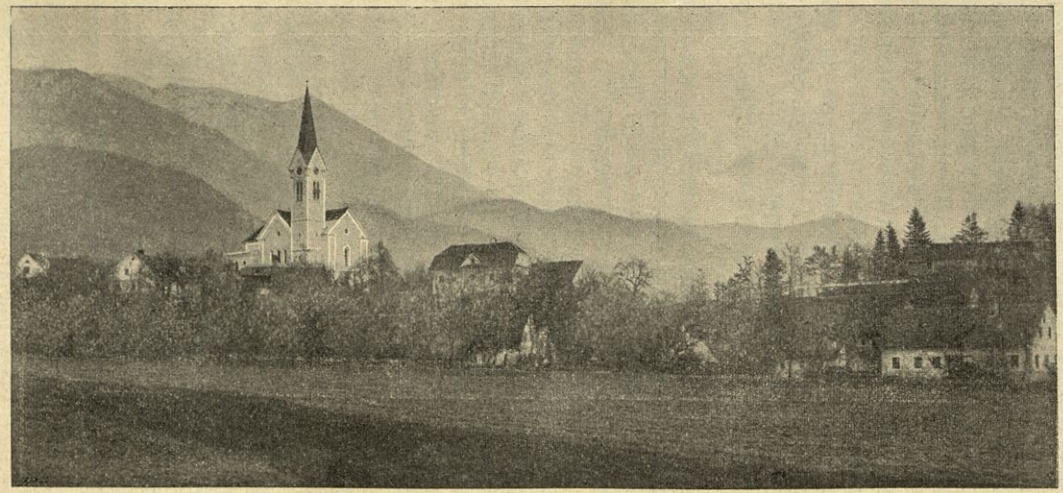

Pod. 2. TRSTENIK.

morem svobodneje dihati zunaj Dunaja", kakor pravi v pismu s 1. sept. 1881, čigar prva polovica[1]) se glasi:

„Zvedevši Vaše povišanje iz novin hitim Vam čestitat; veseli me iz srca, da so Vaše tolike zasluge naposled vendar našle priznanje in odlikovanje post tot discrimina. Stari naši plemiči blagorodniki itak so po večini zanikerni, živeli novi! A pri vsem tem plemstvu vem, da ostanete v prvi vrsti človek. — Ali kar se predikata tiče, ne bi jaz vedel odgovora dati, ako bi me kdo tukaj vprašal (recimo prof. Stritar, kateri tudi v Aspangu biva, ker mu je ženica tukaj). — Upam, da nam Novice stvar razlože. Zdravstvujte mnogaja leta!"

Cigale, rojen filolog-besedomotrec, se je tukaj dotaknil predikata Tersteniški. Da ga je Bleiweis vzel od rodne vasi svojih očetov, od Trstenika[2]), to je hitro pojasnjeno. Z jezikoslovnega stališča pa je k celotnemu plemiškemu imenu pripomniti to-le:

Po diplomu se mora pisati „Tersteniški" ne „Trsteniški"[3]); saj lastna, zlasti osebna imena niso podvržena menjavi v pravopisu. Celotno ime v nemški obliki „Dr. Johann Ritter Bleiweis von Tersteniški" pa je povsem nepravilno: namišljeno je v — slovenski obliki, a povedano v — nemški! Normalno bi bilo, da bi se bilo določilo ime v slovenski in nemški obliki, n. pr. tako-le: „Dr. Janez Bleiweis vitez Tersteniški" — Dr. Johann Bleiweis Ritter von Trstenik"; kajti „Trsteniški" pomeni = „von Trstenik", dočim je „von Trsteniški" jezikovno in stvarno nestvor; a ker je v diplom vzeto le eno ime, je (po podobnih vzorcih na -ski) obojna oblika zverižena v eno.[4])

f) Še eno slavnost je pričakoval Bleiweis, ki bi mu bila gotovo prinesla zopet izrednih časti. Dne 15. oktobra bodočega leta (1882) bi bil doživel petdesetletnico svoje doktorske časti; in tega se je v jeseni 1881, ko je dr. Schiffer slavil isto petdesetletnico, res vnaprej veselil. A ni mu bilo usojeno. Svoj god (19. nov. 1881) je še praznoval dokaj veselo, dasi ga je vso jesen nadlegovala stara njegova bolezen, bronhialni katar, ki je koncem novembra postajal hujši in hujši; a Bleiweis je upal, da bolezen preboli. „Novice" poročajo v št. 47 (str. 380):

[1]) Drugo polovico je objavil dr. Lokar v svojem članku na str. 81.

[2]) Bleiweis je, kakor bomo slišali, Trstenik komaj poznal.

[3]) Celo uradni akt deželne vlade rabi že l. 1884 (19. sept. št. 9010), ki se tiče uplemljenja Bleiweisovih vnukov, rabi poleg Tersteniški tudi obliko Trsteniški; koliko pride na račun pisarja, ne vem.

[4]) Kakor je sedaj položaj, ki ga v bistvu seveda ni mogoče izpremeniti, bi bilo najbolje pisati: slovenski (kakor zgoraj): „Dr. Janez Bleiweis vitez Tersteniški" (okrajšano za navadne podpise: „Dr. Janez vitez Bleiweis"), nemški: „Dr. J. Bleiweis Ritter Tersteniški" [ne „von(!) Tersteniški"], okrajšano: „Dr. J. Ritter von Bleiweis."

„Vse mesto je te dni pretresla strašna vest, da je gospod dr. Janez B. vitez Tersteniški nevarno zbolel; — pa danes moremo povedati veselo novico, da mu je odleglo.“ V postelji je še opravljal svoje uredniške posle, a 27. novembra ga bolezen zgrabi hujše nego kdaj; 28. je padel prvikrat v nezavest in zdaj je sam spoznal bližajočo se smrt. Poslovivši se od svojcev je po polnoči 29. nov. izdihnil svojo dušo. Bilo je v torek.

In drugi dan, 30. nov. 1881, so baš izšle Novice (št. 48). Naslovni list je črno obrobljen in obdan z lavorovim vencem, a v tem okviru čitamo te-le besede: „Mrtvaški zvon je zapel, ugasnila je najsvetlejša Slovenije luč, narod slovenski je izgubil svojega očeta: Doktorja Janeza Bleiweisa, viteza Trsteniškega ni več med nami, vzela nam ga je nemila smrt. Včeraj preselil se je njegov preblagi duh v daljno večnost. Kakor narod, solze se tudi Novice za svojim očetom in neutrudljivim svojim urednikom. Božja mu milost!“

Z več in glasnejšimi besedami so pisali drugi listi Bleiweisu nekrologe, a pač nobeden s takim prepričanjem kakor Novice. Novice so bile Bleiweis in so bile ž njim mrtve, dasi so umrle še-le 20 let pozneje (zadnja številka je bila: list 52 tečaja 60., z dne 26. decembra 1902).

Slovenci so izkazali zadnjo čast svojemu očetu v veličastnem mrtvaškem sprevodu (dne 2. decembra), ki je rabil dve uri, da je dospel na pokopališče. Zvonovi po vsej Sloveniji so zvonili, vencev je dospelo do 200, brzojavov iz vsega slovanskega sveta nebroj.[1])

Obitelj mu je preskrbela njega vreden nagrobni spomenik pri Sv. Krištofu, a Pisateljsko društvo mu je dalo v njegovo hišo vzidati prej omenjeno spominsko ploščo.

Naš razvoj pa je dospel preko spomenikov do spominov: Dr. Janez Bleiweis je postal zgodovinska oseba.

III. O Bleiweisovih životopisih.

1.) Zbirajoč podatke o Bleiweisovem življenju, sem se domislil, je-li njegovo ime sprejeto tudi v splošno zakladnico svetovne vede: v velike „Konverzacijske slovarje“; da je umeščen v češkem „Naučnem slovniku“, to se razume. A v velikih nemških? Pogledam v Meyerjevega (5. izdaja); v kazalu nič! A v tekstu, 3. zvezek, str. 82, stoji res „Bleiweis Johann, Ritter von Torsteniski“ (sic!) in posvečenih mu je 12 vrst, v katerih se nahaja — razen napačnega imena — še troje grdih napak.

[1]) Kako obsežen je bil krog Bleiweisovih znancev, se da sklepati tudi iz slučajno ohranjenega seznamka oseb, ki jim je bil poslan mrtvaški list. Zastopani so vsi sloji od ministrov, n. pr. dr. Pražaka in barona Conrada, do n. pr. tiskarja Krajca v Novem Mestu.

Odstavek se glasi v doslovnem prevodu: „slovenski pisatelj, rojen 19. nov. 1808 v Kranju, umrl 29. nov. 1881 v Ljubljani, kjer je živel od l. 1841 kot živinozdravnik(?)[1]) za Kranjsko. Bleiweis je utemeljitelj novega priprostega (hrvaškega „chrowatischen") pravopisa pri Slovencih, ki ga je, počenši z letom 1844 (?), utemeljeval v svojem, od leta 1842 (pravilno: 1843), izdavanem kmetijskem časopisu Novice (dolgo časa središče slovenskega gibanja) in v raznih ljudskih spisih. Kot deželni poslanec in deželni odbornik v Ljubljani je bil dolgo časa tudi politični vodja Slovencev."[2])

2.) Vsestranski Bleiweisov življenjepis bi zahteval obsežne mografije.[3]) Najobširneje je celo njegovo življenje opisal dobri prijatelj njegov, dr. Bogoslav Šulek, ki mu je kmalu po njegovi smrti v seji matematično-prirodoslovnega razreda „Jugoslovanske akademije znanosti i umjetnosti" (dne 10. maja 1882) čital obsežen in vnet nekrolog.[4]) Ta nekrolog, ki je namenjen seveda v prvi vrsti za Hrvate, podaja nekatere za nas nevažne ekskurze, dobrodošle ondotnim bralcem. — Kar se tiče konkretnih podatkov, sloni Šulek v prvi vrsti na že navedenem spisu Fr. Levca „Dr. Janez Bleiweis" (s podobo), v Slovenskih Večernicah, 35. zvezek (1880), str. 3—23. Za splošno informacijo je Levčev spis, ki ima namen proslaviti Bleiweisovo sedemdesetletnico, še vedno najboljši; dodati mu je le zadnji dve leti, zlasti Bleiweisovo poplemljenje in smrt. — Za nujne potrebe zadostujejo Glaserjevi[5]) podatki. Vendar sta zadnji desetletji obdelani zelo sumarno; Glaser ne pozna niti Bleiweisa kot Tersteniškega.[6]) — Druge slovstvene zgodovine (Pypin-Spasovič, Karásek itd.) ne prinašajo itak nič samostojnega.

3.) Prav dober članček o Bleiweisu je spisal „Lo" (= Jan Lego) za „Ottův Slovník Naučný", v IV. delu str. 163—164

[1]) Živel je res v Ljubljani od l. 1841, a živinozdravnik je postal še le l. 1856.

[2]) Odkrito priznam, da mi dotlej še ni bilo prišlo na misel, o naših možeh vprašati konverzacijske slovarje. Ker pa sem v istini naletel na Bleiweisa v Meyerju, sem poskusil še z drugimi možmi; v Meyerju je dobil prostora res še Prešeren (13 vrst) z resničnimi podatki, a v kazalu tudi njega ni. Brockhausov slovar pač poroča o Prešernu, skoraj dobesedno isto kakor Meyer; našega Bleiweisa pa Brockhaus ne pozna.

[3]) V našem zborniku za njo, kolikor je mogoča z doslej pristopnim gradivom, žal, ni bilo več prostora.

[4]) Šulekov nekrolog „Dr. Ivan Bleiweis Trsteniški" je (z znanstvenimi dodatki) natisnjen v „Radu Jugosl. ak." 62. knjiga, str. 187—229 in v posebnem ponatisu (v Zagrebu 1882), obsegajočem 43 strani. Jaz sem rabil ponatis in bom navajal strani po njem.

[5]) Slovstvena zgodov. III. 55—59 in 237—240.

[6]) Ponatisnil pa je (str. 59) godovno voščilo Bleiweisa Andreju Marušiču.

na skoraj dveh stolpcih. Ker je dotični zvezek izšel l. 1891, obsega ta člančič tudi zadnja leta Bleiweisova. Posebno dobro je pogojen Bleiweisov značaj; med drugim pravi n. pr. „Bleiweis přemohl všecky . . . překášky a nesnáze svym prohlédavým a praktickým duchem.“[1]) Označeno je tudi pisateljsko delovanje Bleiweisovo in našteta so vsa važnejša njegova dela.[2]) — Te podatke je posnel Lego po lastnem svojem spisu, ki ga je z naslovom „Dr. Janez Bleiweis — Řeč na počest' jeho proslovená v Umělecké Besedě v Praze dne 14. května 1881“ objavil v časopisu „Ruch“ VI. 1881, št. 15, str. 179. Povedali smo že, da je bil Bleiweis član „Umělecke Besede“; tako je umljivo, da ga je Lego, ki je naše razmere osebno jako dobro poznal, mogel proslavljati baš tam. Govor, oz. spis, slika narodno ozadje Bleiweisovega dejanja in ono samo, na kratko, v navdušenem tonu.[3])

Vsi važnejši podatki iz življenja in delovanja Bleiweisovega do l. 1854. so sumarično zbrani in s hvalevredno popolnostjo našteti v Wurzbachovem slovarju.[4])

Pregleden životopis (8 strani vel. 8°) z zlasti zaslužno zbirko Bleiweisovih knjig in knjižic je sestavil dr. Fr. J. Celestin kot „Uvod“ za knjigo, ki jo je sestavil Anton Bezenšek po stenografskih zapisnikih in poročilih o govorih, dopisih, brzojavih itd. k Bleiweisovi sededesetletnici.[5]) Knjiga, sicer, kakor je umevno, precej panegiričnega značaja, nam jasno kaže obseg Bleiweisovega delovanja in znanja med sodobniki.

Izborno je narisan Bleiweisov življenjepis v „Slavische Blätter“, v I. letniku (1865.), v 2. zvezku na str. 97—103 (v 4°). Ta životopis bi bil morda izmed vseh najboljši, ko bi se ne končal že z l. 1865., kajti pisatelj sega globoko v svoji razlagi pojavov in je izborno informovan, tako da se smemo zanašati na vse, kar pove. Članku je dodejana tudi Bleiweisova slika, ki pa je neavtentična in nam ga kaže lepo okroglo-

[1]) Da pa poudarja, češ, „zvláště vytknouti služí jeho vytrvalou činnost na sněmě zemském . . . a na říšské radě (?), kdě . . . zaujímaje vynikající místo itd.“, to seveda ne drži!

[2]) V starem Riegerjevem „Slovník naučný“ je v I. zvezku na str. 74 dobil tudi že Bleiweis prostora, a samo 15 vrst, ki povedo za l. 1859 (tedaj je izšel ta zvezek) o Bleiweisu širšim krogom vobče vendar dovolj; imenovan je kot „jeden z najzasloužilejších buditelů slovanské literatury“; naglaša se Bleiweisova skrb za gospodarstveno in umsko ter za narodno probudo Slovencev; o politiki v ožjem zmislu seveda ni govora.

[3]) Posnetek vsebine mi je blagovoljno oskrbel Dr. I. Prijatelj po izvodu Dvorne knjižnice.

[4]) Wurzbach, Biogr. Lex. I. 433. — Ta zvezek je izšel 1857, podatki o Bleiweisu ne segajo preko l. 1854.

[5]) Popolni naslov: Svečanost o priliki sedemdesetletnice dr. Janeza Bleiweisa, dne 19. novembra 1878. Sestavil Anton Bezenšek. Z uvodom dr. Fr. J. Celestina. Zagreb 1879.

ličnega kakor kakega rimskega cesarja, z junaškim pogledom! Pisatelj se je podpisal „Lomski“.

4.) S psevdonimom Lomski, ki so ga poučeni krogi že od nekdaj poznali kot Cigaletovega, smo se dotaknili kočljivega očitka: da je Bleiweis svoje životopise za razne prilike spisoval sam in jih spravljal do objave. Levstik je namreč[1]) Bleiweisu sploh očital, da se v objavljanje svoje lastne slave poslužuje Cigaletovega psevdonima; zlasti ga naravnost dolži, da je omenjeni životopis v „Slavische Blätter“ spisal sam, a se poslužil podpisa „Lomski“. Da je Levstik vsaj v tem konkretnem slučaju, ki pa je zaradi izbornosti životopisa najvažnejši, delal Bleiweisu krivico, je dr. Lokar[2]) sklepal že po vsebini sami. Da tega životopisa prvič res ni spisal Bleiweis, in drugič, da ga je res spisal pravi Lomski — Cigale, za to se mi je posrečilo med tem dobiti dva direktna dokaza. Prvi: Med Bleiweisovimi knjigami sem našel dotično (2.) številko „Slavische Blätter“ in tu je Bleiweis lastnoročno (s svinčnikom) mnogo stavkov in odstavkov, s katerimi očitno ni bil prav zadovoljen, črtal in je na robu in med vrstami dodejal lastne podatke in dodatke, oziroma svojo stilizacijo. Ko bi bil sam pisatelj, bi pač tega ne bil storil. — Še važneji je drugi: Zgoraj smo omenili, da je podelitev Vladimirovega reda Bleiweisu javil A. Šembera in da je Cigale pismu priložil latinsko transkripcijo in nemški prevod ruskega diploma. Na prazni tretji strani te Cigaletove priloge so — očitno v naglici — zapisane te-le besede:

„Dragi prijatelj!

Prosim, pošljite mi, kakor sem že pisal,[3]) nekoliko dat iz Vašega življenja. **Spisal** in dopolnil bom sam. Skrivnost je zagotovljena. Zdvavstujte!

Vaš iskreni

M. Cigale.“

Te Cigaletove vrstice so sicer brez datuma; ali ker je Šemberovo pismo datovano z 2. nov. 1862, velja isti datum za Cigaleta, in ker so se priprave za izdajo „Slavische Blätter“ (1865) vršile več časa in je zlasti z ilustracijami bil križ, zato ni dvomiti, da je Cigale namenil Bleiweisov životopis za ta časopis. Na prvi poziv Cigaletov za životopisne podatke se Bleiweis po vsej priliki ni odzval, tako da je Cigale menda slutil njegove pomisleke, pisati o samem sebi; zato mu zasi-

[1]) Od kod to vemo, poroča dr. Lokar na str. 140, v opombi. Tu je tudi povedano, kake posledice je izvajal Levstik iz svoje domneve.

[2]) Na navedeni str. 140.

[3]) Dotično pismo se doslej ni našlo.

gura molčečnost. — O tem pogajanju je Levstik bržkone nekaj izvedel in je iz njega delal svoje sklepe, seveda čim najneugodnejše za nasprotnika Bleiweisa.

Da je Bleiweis naročene podatke Cigaletu res podal, o tem ni dvomiti; zato so vse navedbe zanesljive; a prav tako gotovo je po navedenem, da životopisa kot takega ni sestavil on, ampak Cigale. — In prav tako jasno je že na prvi pogled, da tiste hvalisave životopisne črtice, ki so se ohranile v Bleiweisovi zapuščini in ki so pri Lokarju na str. 138—140 natisnjene, niso porabljene v „Slavische Blätter"; besedilo in sodržaj, vse je povsem različno.

Razume pa se, da je Bleiweis baš take podatke moral večkrat dajati na razpolago pisateljem in listom; saj se vsak životopisec, če je le mogoče, obrne na pristni vir; to je njegova dolžnost. In ni opisanca, ki bi taki želji ne ustregel ali vsaj moral ustreči. Vprašanje je le, s kakšno tendenco on ustreza željam; le v tem oziru bi bil mogel Levstik Bleiweisu res kaj očitati.

Zanimivo je v tem oziru pismo probuditelja Lužiških Srbov, Smoleřa, ki je pisal 27. aprila 1879 Bleiweisu sledeče pismo[1]):

„Bautzen (Königreich Sachsen), 27. April 1879.

Hochgeehrtester Herr Doctor!

Sie wollen freundlichst entschuldigen, daß ich, obgleich Slave, an Sie deutsch schreibe, allein ich verstehe wohl alle slavischen Dialekte ganz gut, kann mich aber außer lausitzisch-serbisch nur noch russisch und polnisch schriftlich correct ausdrücken.

Wie Sie aus den beiden, gleichzeitig·· an Sie gesandten Nummern des „Lužičan" ersehen wollen, gebe ich in diesem meinen Monatsblatte auch Abbildungen von verdienstvollen slavischen Zeitgenoßen. Nun habe ich ein Cliché Ihres Portraits, wie es sich im čechischen „Světovor" findet, wohl schon im Besitze und will es in einer der nächsten Nummern des „Lužičan" veröffentlichen, allein Ihre im „Světozor" gegebene Lebensbeschreibung ist für meine Zwecke ungenügend und Ihre Biographie im „Naučný Slovník" nicht ausreichend, weil darin die letzten Jahre fehlen. Ich habe mich daher entschloßen, mich direkt an Sie zu wenden, mit der ergebensten Bitte: Sie wollen mir gütigst Ihre Lebensbeschreibung in patriotisch-slavischen (sic!) Sinne geschrieben recht bald sen-

[1]) Na to pismo se nanaša tudi Dr. Lokar l. c.

den, oder wenigstens eine Ergänzung zu dem, was über Sie m „Naučný Slovník“ gesagt ist.

Indem ich zu hoffen wage itd.

Ihr aufrichtiger Verehrer

I. E. Smoleř.“

Smoleř je torej potreboval Bleiweisov životopis za svoj časopis „Lužičan“[1]), a ni imel podatkov zanj. Kar je izvedel iz „Naučnega Slovnika“ (seveda starejšega), to je bilo, kakor vemo, le malenkostno in je segalo le (k večjemu) do l. 1859, a Smoleř piše l. 1879., dvajset let pozneje, vsekako pod vtiskom sedemdesetletnice Bleiweisove, ki jo je hotel vsaj post festum proslaviti.[2]) — V „Světozoru“ z dne 15. listopada 1878, št. 46 (torej prejšnjega leta) pa je našel na prvi strani Bleiweisovo sliko (po fotografiji narisal J. Mukažovsky, torej neavtentično, a tudi pri nas razširjeno), a na str. 571. je, očitno v prilog bodoči sedemdesetletnici, pol stolpca obsegajoč člančič o Bleiweisu, ki prinaša le nekaj suhih podatkov, pa tudi ti ne morejo izvirati od Bleiweisa. Saj stoji tu huda napaka, da je bil Bleiweis — n. pr. državni poslanec! In brzčas bi Bleiweisu tudi ne ugajala trditev, da se je „njegovo blagonosno delovanje za narod pričelo šele l. 1843.“ In oprezen, kakor je bil, bi tudi ne bil zdaj — l. 1879 — tako ostro poudarjal svojega nastopa v l. 1848., kakor se zgodi v tem člančiču.[3]) Spominja pa ta sestavek nekoliko na besedilo v poznejšem Ottovem „Naučnem Slovniku“.

Preostaja še vprašanje, je li Bleiweis poslal Smoleřu naročen svoj životopis. Rešitev tega vprašanja bi nas posebno zanimala, ker je Bleiweis zdaj imel za seboj malodane vse življenje in bi bilo važno slišati njegovo lastno sodbo o preteklih letih, in nadalje, ker Smoleř izrečno želi sestavek, pisan „v patriotično-slovanskem duhu“. Odgovor bi bil najbrže lagek, ko bi pogledali v „Lužičana“, a doslej ga nisem mogel dobiti.[4]) Zato ostane to vprašanje odprto.[5])

Takisto nedognano je, kaj je z istinitimi že navedenimi Bleiweisovimi prispevki k avtobiografiji, ki jo je obja-

[1]) Ne za „Světozor“, kakor stoji v Dr. Lokarjevi razpravi na str. 140.

[2]) Za sedemdesetletnico je dobil Bl. i od Lužiških Srbov dva brzojavna pozdrava. Gl. Bezenšek, „Svečanost“ itd., str. 86.

[3]) Dr. Prijatelj na Dunaju je bil toli prijazen, da je v Dvorni knjižnici zame izpisal gorenje podatke o „Světozoru“.

[4]) Nima ga niti „Dvorna knjižnica“ na Dunaju, kakor mi poroča Dr. Prijatelj. — Tako niti ne vem, je li Smoleř res objavil Bleiweisov životopis. Naj pogleda v „Lužičana“ l. 1879, kdor ga dobi v roke.

[5]) Slutim pa, da je v to svrho Bleiweis preurejal, kakor sem zgoraj povedal, svoj životopis v „Slav. Blätter“; kajti to je bil edini povod, da bi ga mogel porabiti.

vil Dr. Lokar (str. 138 idd.). Ti prispevki so se našli v Costovi korespondenci[1]) kot priloga nastopnemu Bleiweisovemu pismu:

„Verehrtester Herr Doctor! Einige Zusätze habe ich auf die Beilage geschrieben, jedoch wie Sie es aus dem Style gleich entnehmen werden, nur zu Ihrer gefälligen Notiz. Selbstbiographien sind, wenn der Schreiber derselben nur dürre Tatsachen erzählt, eine äußerst trockene Lektüre, die niemand erwärmt, — sagt er mehr, wird er zum eigenen Lobredner, und wahrlich: propria laus sordet!

Machen Sie, verehrter Freund, daraus, was Sie glauben; jedenfalls glaube ich hat die Biographie, wenn sie in einem südslavischen Blatte oder Werke zu erscheinen hat, eine andere Seite hervorzukehren, als die, welche in einem deutschen Biog. Lexicon[2]) ganz an Ort und Stelle war.

Indem ich für die freundliche Mittheilung dieses Gegenstandes danke itd. Ihr ergebenster Freund J. Bleiweis."

Pismo nima ne naslova ne datuma. Da je bilo Costu namenjeno, o tem pač ni dvomiti. Ko bi sodili po pretežni Bleiweisovi korespondenci s Costom, ki je slovenska in kjer dobiva Costa naslov „Predragi!" ali „Predragi prijatelj" in kjer se Bleiweis podpisuje „ves Tvoj", tedaj bi se napeto vljudni ton gorenjega pisma („Velečislani gospod doktor" itd.) zdel malo čuden. Ali ko sem prelistal Costovo korespondenco, kolikor mi je pristopna, sem opazil sledeče: baš do l. 1859. segajo nemški dopisi in nagovori „velečislani doktor" in podobno, z l. 1860. pa se začne prijateljstvo in obojestransko slovensko dopisovanje. — S tem je tudi čas dopisa in sestave tistih životopisnih podatkov nekoliko določen. Ako uvažujemo, da nobeden ondotni životopisni podatek ne sega[3]) preko l. 1860. (omenja se Vodnikov Album, torej 1859, in razpust deželnega medicinskega sveta[4]), a da se ne omenja nobeden izmed važnih dogodkov l. 1861, smemo sklepati, da je Bleiweis ta životopis sestavil koncem l. 1860. ali začetkom l. 1861.

Kak je bil povod, da je Costa sestavljal Bleiweisov životopis in v katerem časopisu, oz. spisu, in sicer jugoslovanskem ga je hotel objaviti, to bi bilo še treba dognati, ako ni morda vse skupaj premetena finta Costova, da bi si pridobil naklonjenost[5]) Bleiweisovo baš v nastopajoči politični

[1]) Costova korespondenca (vsa?) je zdaj pridružena Bleiweisovi. Costa je bil sila vesten mož: shranil je vsak Bleiweisov listič, celo enostavna vprašanja, kdaj ga najde doma itd.

[2]) Kar je podčrtanega, sem podčrtal jaz.

[3]) Gl. Dr. Lokar, spodaj str. 138—140.

[4]) Ta se je izvršil 12. novembra 1860. Akt v Bleiw. zapuščini.

[5]) Ze prej ga je Costa jako hvalil v svoji brošuri „Die Literatur des österr. Kaiserstaates vom 1. Jänner 1853 bis Ende Dezember 1854", odtisk iz „Laib. Zeitung" 1857, na str. 36, 40.

dobi, ko je Costa mogel upati, da pride na površje. Kajti to stoji: prebrisani jurist Costa se je znal Bleiweisu nejuristu, poštenjaku in obdarjenemu le z nekako prirodno zvitostjo, kmalu storiti nenadomestljivega, nakar ga je naposled hudo izkoriščal (Bleiweis pleše „po piščalki vetrnjaka Costata“, pravi l. 1872. Trstenjak, kakor smo že omenili) in stvar vselej tako zasukal, da se je morebitna nepopularnost kakega dejanja stavila na račun Bleiweisu. Zato bo treba dognati, je li Costa tisto avtobiografijo sploh kje objavil.

„Nemški[1]) ‚Biogr. Lexicon‘,“ ki ga omenja Bleiweis v pismu, je brez dvojbe Wurzbachov, čigar dotični zvezek je, kakor smo že povedali, izšel nedavno prej (l. 1857). Njega pustopašni, dasi točni stavki najbrže niso bili prav pogodu Bleiweisu, ki je vprav v teh letih[2]) pričel uživati slast slave.

IV. Rod Bleiweisovih.

1.) Na vznožju skalnatega Storžiča (2134 m), ki ga Valjavec, njegov bližnji rojak, tako rad opeva, leži vas Trstenik. Ako krenemo iz Kranja peš proti severu, po cesti, ki pelje skozi vas Kokrico čez polje in gozdove, smo v dveh urah na Trsteniku, ali „na Trstenic'“, kakor prebivalci govore. Vas, nekoliko vzdignjena nad okolico[3]), ima tem lepšo lego, ker stoje nekatere izmed 31 hiš, ki jih šteje, z lepo enostolpno cerkvijo in župniščem na vrhu male terase. Lega pride tudi zato do vse

[1]) Jeli Bleiweis poznal tudi kratek sestavek v Riegerjevem Naučn. Slovniku, se ne da reči. Dva ljubljanska naročnika na slovar sta navedena v njega predgovoru; a to sta najbrž kaki knjižnici; knjižnic pa Bleiweis ni mnogo posečal.

[2]) Ravno tedaj so izhajale kar po vrsti miniaturne slovenske slovstvene zgodovine, izmed katerih je vsaka pisala o Bleiweisu vprav emfatično: na pr. Zakrajšek, „Abriss der neuslovenischen Litteraturgeschichte.“ (Prvo letno poročilo realke v Gorici) 1861, str. 23—25. Macun, „Kratek pregled slovenske literature“ (Zagreb 1863), str. 50—54. Dr. Klun „Die slovenische Literatur (Ponatisk iz „Österr. Revue“) 1864, II, str. 23—25. — V šolski slovstveni pouk pa je bil Bleiweisa že prej uvedel Janežič v „Pregledu slovenskega slovstva“, dodanem I. izdaji njegove „Slovenske slovnice“, l. 1854. (str. 148—149). Pri tej priliki bodi pripomnjeno, da se pretirano čaščenje Koseskega po krivici očita le Bleiweisu: taka sodba je bila tedaj občna in tudi Janežič imenuje na str. 159 Koseskega „prvaka slovenskih pesnikov“ in mu poje hvalo, kí je obenem — kritika Prešerna: „**zraven** Koseskita našega najizvrstnišiga pesnika“ (str. 145). — Posebej o „Novicah“ in zato posredno o Bleiweisu je najobsežneje pisal (šele po Bleiweisovi smrti) l. 1882. Marn v celem XX. letniku „Jezičnika“. — O Dr. Prijatlju gl. spodaj.

[3]) Trstenik leži 513 m nad morjem. Vse podatke o vasi je skrbno zbral Dr. Franc Pernè v spisu: „Trstenik. Prispevek k zgodovini župnij v ljubljanski škofiji. V Ljubljani 1903“. — Prehodil pa sem vse one kraje tudi sam.

Pod. 3. PRADOM BLEIWEISOVIH V TRSTENIKU.

veljave, ker je v ospredju prosto polje, segajoče ob cesti, ki pelje v Kranj, kake pol ure pod mično cerkev v Tenetišah, a ozadje je teman gozd, nad njim zeleni pašniki in naposled bela skala.

Vas je stara naselbina. Cerkev — sv. Martina[1]) — je stala že vsaj l. 1495. in je imela tedaj tudi svoje posestvo, obsežno njivo v obmestju Kranja, koje kupna pogodba, baš iz omenjenega l. 1495, se nahaja (v prepisu) v župnijskem arhivu.[2]) Še zanimiveji so za nas stari računski zaznamki cerkve[3]) v Trsteniku, ki segajo — a ne zaporedno — od l. 1574 do 1609. („Urbar Register sanct. Martins Kirchen zu Rohrbach". — Rohrbach = Trstenik!). V teh starih urbarjih se nahaja kot cerkveni podložnik tudi Simon Pleybes (t. j. Pleiweis). In ko je l. 1771. nekaj Trsteniških župljanov kupilo pravico do desetine treh posestnikov na Letencah (zapadno od Trstenika) in jo določilo za mašne ustanove pri domači cerkvi, nahajamo med onimi župljani v kupnem pismu, shranjenem v župnem arhivu, tudi Petra Pleybesa (p. d. Frjanca).

Ti Pleybesi, t. j. Plajbesi, so očetje sedanjih Bleiweisov, oz. Pleiweisov.

Trsteničani so bili pod precej hudo tlako; nekateri so bili podložni Preddvorom, drugi raznim gospodom v Kranju, a v krvi jim je bil nagon, da bi si opomogli do boljšega kruha. Zato so kaj radi zapuščali rodno vas in šli po svetu, tako da je število prebivalcev izza 18. stoletja konstantno padalo. — Med tistimi, ki so šli z roko in duhom za kruhom, je bil tudi Niklas Pleybes. Zapustil je rojstno hišo, vulgo „pri Frjancu", na Trsteniku št. 8, in se je v drugi tretjini 18. stoletja naselil v Kranju, kjer je imel kot spreten tkalec dovolj zaslužka, tako da si je mogel kupiti v stranski ulici hišo št. 167.[4])

Tako imamo Pleybes-Bleiweisov rod v dveh hišah. Na pristnem domu v Trsteniku, v pravi starovrstni kmetski hiši, ki je še dandanašnji ohranjena malodane v prvotnem stanju (glej podobo 3.!), je gospodaril eden rod še nad sto let: leta 1891. je umrl zadnji moški potomec pri „Frjancu" Simon Playbes[5]); zdaj je hiša in posestvo v tujih rokah.[6])

[1]) „Po naših krajih je češčenje sv. Martina cvetelo še pred sklepom prvega tisočletja in največ njegovih cerkva je iz tiste dobe". Pernè, l. c. str. 9.

[2]) O pravdah za njivo gl. Pernè, str. 13.

[3]) V cerkvenem oziru je spadal Trstenik pod Oglejske patriarhe; l. 1156 je patriarh Peregrinus I. podaril Predvor z vsemi župnijami (tudi s Trstenikom) Vetrinjskemu samostanu, l. 1507 je prišel Trstenik pod Ljubljansko škofijo. (Pernè, l. c. str. 9).

[4]) Ne št. 166, kakor navaja Dr. Pernè, str. 66.

[5]) Simonov brat Jurij se je priženil v Naklo in je umrl l. 1871; župnik Fr. Bleiweis (ki je tudi pisatelj) je njegov sin.

[6]) Pernè, l. c. 67.

2.) V Kranju pa se je razvil nov rod v stari temni hiši, z zelo omejenimi prostori. Tukaj (gl. pod. 4) se je Nikolaju Pleybesu dne 12. februarja 1875 rodil sin Valentin. oče Dr. Janeza viteza Bleiweisa. Ded Nikolaj, tkalec, je preživel še célo 18. stoletje, je še videl, kako mu napreduje sin Valentin, in je umrl 14. januarja 1806.

Valentin Pleiweiß (gl. zgor. pod. 1.) je bil izredno nadarjen, podjeten, delaven in energičen mož. Brez njega bi Pleiweißi, oziroma Bleiweisi, ne bili nikdar postali to, kar so: ena izmed najuglednejših naših rodbin; ostali bi bili neznani Plajbesi, skriti v župnijskem in malomestnem arhivu. Valentin Pleiweiß jih je oskrbel z duševno in gmotno dedščino, a trdne volje je imel dovolj za vse. Pričel je s trgovino, izprva čisto z malim. Zamudil ni nobenega sejma ne blizu ne daleč, prinašal in privažal je svoje blago v vsako vas in se je kmečkemu ljudstvu zaradi svoje poštenosti sila priljubil. Spotoma pa se je tudi izobraževal in se je naposled kot samouk povzpel tako, da občuje in si dopisuje z Dunajčani prav tako spretno, kakor je znal po domače ravnati z domačini. Ohranjenih je še nekaj njegovih (nemških) pisem, iz let 1835, 1836 in 1837, oz. brez datuma, pa tudi približno iz teh let. Njegovi nemščini, ki se je je teoretično učil le v sicer popolnoma nemški (ljudski) šoli v Kranju, se pač pozna, da je bil pisec navajen občevati v slovenskem jeziku[1]) — slovenski pisati ga šola ni učila — tudi slog mu je nespreten; a kar pove, to kaže prebrisanega moža, ki nima prav nič malomestnega filisterstva. Saj je on bival pravzaprav malo v svojem Kranju; in ko mu je trgovina od drobnarije rasla v velepodjetje, ni ostajal le v ožji domovini, koje sejme je zdaj posečal s težkimi vozovi, ampak je stal v neposredni zvezi z veletržci v Trstu, v Gradcu in na Dunaju in je zahajal v ta mesta, iskaje trgovinskih zvez in nakupovaje blago. Spotoma pa je spoznaval, kako izobraževalno moč ima širni svet za človeka; češ, preozke razmere ga utesne. Baš to spoznanje poudarja on ostro pri vsaki priliki, n. pr. v prej navedenih dveh pismih. Zato je tudi gledal na to, da pridejo vsi njegovi otroci vsaj nekaj časa iz hiše in ven v svet, da se navadijo hoditi po lastnih nogah. A še v poznejših letih mu je zbujalo nevoljo, da njegovi sinovi, izvzemši našega Janeza — in še ta ne povsem — niso kazali odločnosti, kakor jo je sam želel, zlasti da so v tujini tako težko pogrešali rojstno hišo in so v svojem domotožju vsaj iz početka — po njegovem mnenju mehkosrčno in mehkužno —

[1]) V nedatovanem pismu (po vsej priliki iz l. 1835) n. pr.: „trachte sich (!) du . . genauer zu besprechen"; 2. marca 1841: „Meine Krankheit ist mit der Költe angefangen".

koprneli po domu. Tega on, vajen neprestanega potovanja, celó ni razumel.

„Predobro se Vam je godilo“, je rekel l. 1853. našemu Janezu Bleiweisu[1]), ki je bil sicer od nekdaj njegov ponos, ker mu je bil v značaju najbolj podoben; „ko bi moral vsak skrbeti za svoj obstoj, prešle bi mu vse domotožne misli. Kam bi bil jaz prišel, ko bi se bil vdajal Vašim domotožnim muham! Tako pa: ti si silil iz Ljubljane domov, češ, da nimaš poklica za učenje, Valentin je hotel v Trstu zapustiti službo v trgovini Benedetto Lavia, rekoč, da mu morski zrak ne prija, in Konrada sem moral, ko jo je iz službe pri Storfu v Ljubljani pobrisal v Kranj, s palico nagnati nazaj itd. Vi vsi ste že res iz tako dolgočasnega testa umešeni .... Gorje staršem, ki se iz opičje ljubezni ne upro muhavosti svojih otrok — oni so krivi njih bodoče nesreče«.

Leta 1853 je strogi „očkà“ (tako so ga imenovali v rodbinskem krogu) pač smel malo pozabavljati; saj je vsaka taka kritična beseda bila z a n j pohvalna: kajti vsi zgoraj naknadno okregani sinovi „iz dolgočasnega testa“ so bili tedaj že ugledni možje in čim bolj so jih očkà poniževali glede prvotnih zmožnosti, tem večja je postala zasluga — očkova. Stremljenje „kvišku“ pa je otrokom vsekako vcepil očkà Valentin Pleiweiß in jim je gladil pot, brezobziren tudi nasproti njim, kadar se mu je zdelo potrebno, a zopet dober, kadar je bilo potrebno. Premetena smotrenost ga sploh odlikuje, dasi je očitno ni kazal.[2])

Valentin Pleiweiß je imel v svoji trgovini v Kranju kmalu toliko sreče, da mu h i š a v Kranju, ki jo je podedoval po očetu Nikolaju († 1806), ni več zadostovala in da si je kupil hišo[3]) št. 187; ker je i ta postala premajhna, je dokupil še sosednjo hišo št. 186, nakar je obe prezidal v eno večjo; tudi njo je potem prodal (zdaj je last Dr. Valent. Štempiharja) in je kupil veliko hišo št. 183/184, ki je še zdaj „Pleiweißova[4]) in kot taka v Kranju znana. V t e j s v o j i h i š i je imel Valentin Pleiweiß svojo t r g o v i n o (sedaj Sajovičevo), ki jo je leta 1843. prepustil svojemu sinu Konradu (Pleiweißu)[5]), a sam se je, kakor smo zgoraj navedli, kmalu nato preselil v Ljubljano, kupivši sedanjo „Bleiweisovo“ hišo v Ljubljani „Pred Škofijo“.

---

[1]) Pismo Dr. Jan. Bleiweisa sinu, Ljubljana 19. okt. 1853.

[2]) „Von dem Lampelgestell schaut oft der Fuchs heraus“, pravi o njem sin Valentin (v zaupnem pismu svaku F. X. Souvanu z Dunaja, dne 4. jan. 1855), seveda o priliki, ko je bil (zaradi tretjega zakona očetovega) nanj hudo ogorčen. Zato teh besed ne smemo jemati preveč doslovno.

[3]) Ta stoji v Kranju „Na Trgu“.

[4]) Lastnik ji je c. kr. notar Karol Pleiweiß v Višnji Gori.

[5]) Za te podatke zahvaljujem gospoda Janka Sajovica, trgovca v Kranju, čigar mati Ivana je hči Konrada Pleiweißa.

V teh hišah se je razvijalo rodbinsko življenje; najživahneje v prvi stranskoulični hiši. Oče Valentin je bil oženjen s Terezijo Smrekar, neizmerno dobro ženico, nekoliko mehke narave; bila je kratkovidna kakor njen brat Anton Sumreker[1]) (tako se podpisuje), ki je bil l. 1833 župnik v Kapelah. Rodila mu je šest otrok, pet sinov in eno hčerko. Prvorojenec je bil naš Janez, rojen 19. novembra 1808 v oni mali hiši v Kranju (vulgo „Berkereževi"), ki je zunaj in znotraj še ohranjena v starem stanju; zdaj je Markičeva (podoba 4.). Tu pa je prebil Janez le detinsko dobo; vsa svoja ostala mlada leta je preživel v drugi, zdaj Dr. Štempiharjevi hiši „Na Trgu", dokler ni odšel na študije (l. 1819) v Ljubljano in na Dunaj. Nikoli pa ni trajno bival v sedanji Pleiweißovi hiši. Le kadar je, stalno že bivajoč v Ljubljani (izza l. 1841), obiskal svojega očeta v Kranju, tedaj je stanoval kot gost v tej hiši.[2]) Pri takih posetih se je shajal s svojimi znanci izza mladih nog; posedal je ž njimi, kakor je bila tedaj in še dolgo potem v Kranju navada, na klopeh, kakršne so imele malodane vse hiše zunaj ob ulici, in je preudarjal važne in nevažne novice. Na taki klopi sta v tistih letih, ko je bil Prešeren že v Kranju, presedela marsikatero uro; rad se jima je še kdo pridružil, ker je Prešeren s svojimi opazkami znal vso družbo dobro zabavati.[3]) Da sta Bleiweis in Prešeren živela tedaj v prav prijateljskem razmerju in se po bratovsko tikala, izpričuje Prešernovo pismo[4]) Bleiweisu, z dne 21. januarja 1847.

3.) Razen Janeza je imel oče torej še petero otrok. Edina hčerka je bila Marija, ki se je kmalu omožila s Souvanom v Ljubljani in mlada umrla. Izmed ostalih štirih bratov so se posvetili trije trgovskemu stanu, Valentin[5]) na Dunaju, Jožef

[1]) Ohranjenih je dvoje njegovih pisem (28. avg. in 14. okt. 1833); ta kažejo pisca kot precejšnjega čudaka, ki je bil neznansko dobra duša, a včasih se ga je „lotilo" in postal je rabiaten; s svojimi predstojniki je imel vedno boje. Največ zaupanja ima do našega Janeza Bleiweisa, ki je bil tedaj na Dunaju, baš postavši doktor; njega prosi za svet glede bolnih oči, za protekcijo pri vladi in za posredovanje, da mu svak Pleiweiß posodi 200 gld. itd. — Kulturno-zgodovinsko bi bili pismi zanimivi.

[2]) Zato je tudi gosp. notar Karol Pleiweiß, lastnik hiše, kakor mi je sam prijazno sporočil, ugovarjal, da bi se v to hišo vzidala Janezu Bleiweisu spominska plošča, kakor se je nameravalo.

[3]) Ustno poročilo Janezovega sina, g. primarija Dr. Karola vit. Bleiweisa, ki je kot deček večkrat poslušal take razgovore.

[4]) Pismo sem našel, založeno med raznimi papirji, v Bleiweisovi zapuščini.

[5]) Tam je postal bankir in si je napravil lepo premoženje, ki ga je deloma zapustil za ustanove, s katerimi se še dandanašnji nabavlja revnim otrokom v Kranju obleka. Ta sin Valentin je moral biti po vsem, kar se da posneti iz rodbinske korespondence, zelo izobražen mož (bival je tudi več časa v Benetkah), a je rad hodil svoja pota. On edini se ni uklanjal očetovi volji. Imel je samo eno hčer Valentino, ki živi na Dunaju.

v Ljubljani; in Konrad je prevzel, kakor smo slišali, v Kranju očetovo trgovino. — Oče se je posebno pobrigal za Konrada, ker ga je namenil za naslednika. Poslal ga je l. 1835 na Dunaj v neko trgovino, a sinkotu tam ni ugajalo; zakaj, to spoznamo iz pisma, ki ga je pisal oče dne 21. junija 1835 našemu Janezu, tedaj že ugledni osebi na Dunaju; češ, naj on pripravi Konrada do vztrajnosti; „kajti mlad človek mora marsikatero vtakniti in ne sme vedno na dom misliti in gledati le na tiste, ki žive v razkošju". Kako skrbno je oče preudarjal sposobnosti svojih sinov, je razvidno iz drugega pisma (brez datuma, a pisano kmalu za prvim), kjer vpraša Janeza za mnenje o Konradu, sam pa pravi, da bode s Konradom gotovo vsakdo zadovoljen, „njegova glava sicer ni tako bistra kakor Jožefova[1]), a on je dober, pošten in nepokvarjen".

Takisto je Janez često posredoval pri še ne omenjenem bratu, Francu, ki je bil rojen kot tretji. Ta je vstopil v bogoslovje v Gorici in je vsako svojo srčno željo javil Janezu, da jo je ta zastopal pri očetu, ako mu ni mogel sam ugoditi. Ohranila se je desetorica njegovih pisem; pisana so krasno kaligrafično in se bero kakor novelete; polne so humorja, otroškega veselja nad vsakim užitkom, ki mu ga je nudilo življenje, pa tudi ostrega opazovanja in navihanosti. Škoda, da je Franc, kakor se vidi, izgrešil poklic, dasi čezenj nikjer naravnost ne toži. Obiskal je enkrat (l. 1833) Janeza tudi na Dunaju in ne more tedanjih vtiskov nikoli pozabiti; v pismu 17. okt. 1833 mu je vrnitev zelo zabavno popisal. L. 1834. je bil v duhovnika posvečen in je služboval izprva v Istri, naposled v Trstu. Tu je zgodaj, 6. jan. 1847, umrl.

Iz njegovih pisem naj zabeležim tole dvoje notic: Kot teolog piše iz Gorice, dne 16. decembra 1833: „Ich predigte schon einmahl hier in Seminario in deutscher Sprache; — Ende Jänner kommt wiederum die Reihe auf mich, damals will ich mich in der Muttersprache — »v krajnskimo jesik« hören lassen". — Značilna je tudi tale sodba o Pavšeku, izrečena[2]) 24. marca 1835: izvedel sem, „daß Dr. Tushek an die Stelle des Lippich gekommen, Herr Paushek aber — dem Himmel Dank — zum größten Vorteile der schönen Philosophie — die Lehrkanzel verlassen, zum Domherrn in der Laibacher Domkirche ernannt worden war".

V Trstu se je Franc Bleiweis seznanil tudi z Veselom-Koseskim; kolikor toliko je njegova zasluga, da se je Ko-

[1]) Jožef je bil zelo živahen deček.

[2]) Dotično jako dolgo pismo, ki poroča Janezu Bleiweisu (tudi njegov učitelj na liceju je bil Pavšek) na Dunaj razne novice iz domovine, je pisano v Čepiću, ali kakor piše Franc: v „Österreichisch Sibirien, Cap der Verzweiflung, Ceppich".

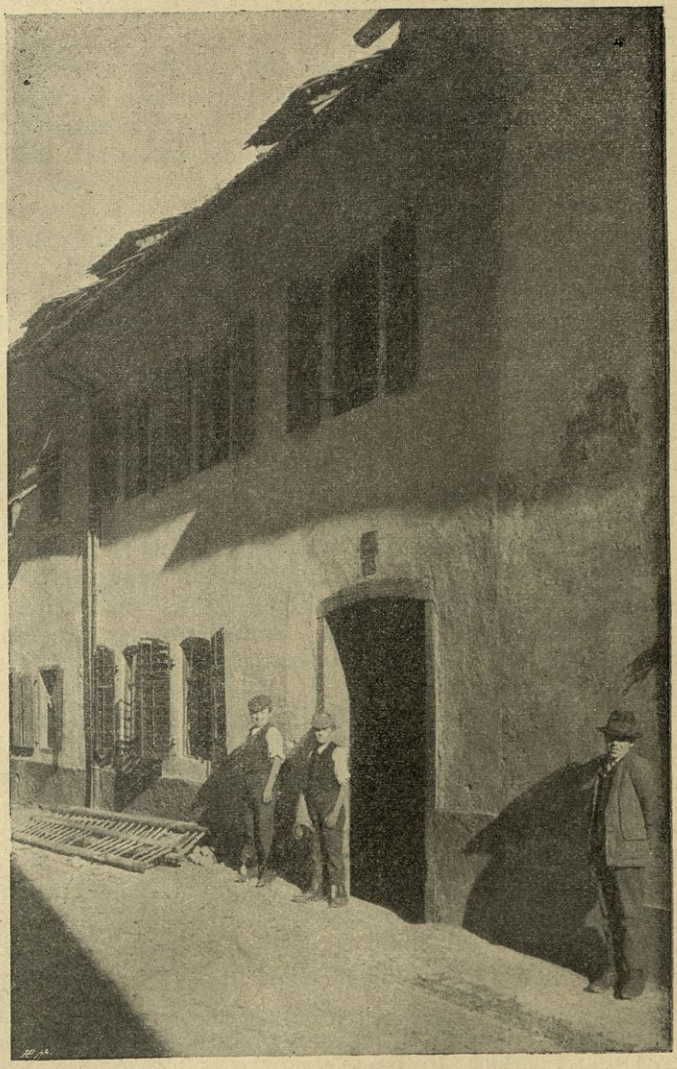

Pod. 4. ROJSTNA HIŠA Dr. J. BLEIWEISA V KRANJU.

seski začel zanimati za Novice in da je stopil kmalu po njih početku z Janezom Bleiweisom v ozko sotrudniško zvezo. Kajti jedva so Novice (l. 1843) izhajale eden mesec, že piše Franc Janezu v dolgem pismu (iz Trsta, dne 6. avgusta 1843) na podlagi pogovora s Koseskim, naj pošlje Janez nemudoma pri prvi razpošiljatvi „des landwirtschaftlichen Blattes — solches pro toto anno 1843 — an den Herrn Johann Bapt. Vessel, k. k. Cammeralrath, abzugeben im Cammeral-Gefällen Verwaltungsamthause.. Er hat mir den Betrag von 2 fl 30 kr. richtig eingehändigt und wünscht solches Blat als selbst guter Slave auch zu lesen. Vielleicht wird er auch das Blat scriptis unterstützen". — Iz tega se da sklepati, da Janez Bleiweis dotlej Koseskega ni poznal, a obljubljena podpora „scriptis" mu je kot skrbnemu uredniku seveda mogla biti povod, da je stopil ž njim v dogovor in mu tako dal priliko, da je postal „mojster pevcev".

4.) Tako je očka Valentin Pleiweiß mogel z zadovoljstvom gledati svoje otroke, ki jih je vse spravil na varno pot življenja. V najhujših njegovih skrbeh ga ni več podpirala prva njegova žena, mati vseh njegovih otrok; umrla je že l. 1826. A njena naslednica „mati Agnez", kakor se govori o njej v pismih, in ki si jo je oče — sam skoraj vedno odsoten — moral kmalu izbrati, je bila šestorici otrok najskrbnejša mati. Ker sama ni dobila otrok, se je vsa žrtvovala za svoje pastorke in je blažila in tolažila, kjer je bil oče preosoren. Iz vseh pisem in poročil otrok veje zato srčna vdanost materi, ki so jo vsi smatrali kar za pravo. Pismom svojega moža je tuintam pripisala še z lastnega nekaj stavkov, ki se vsi sučejo le o ljubezni in srčnih voščilih. Najboljša priča za njo je pač brat umrle žene, župnik Ant. Sumreker, ki je l. 1833 obiskal Pleiweißove v Kranju; v pismu z dne 28. avg. 1833 poroča Janezu na Dunaj o tem posetu: „V ljubi materi Agnezi sem našel vredno namestnico svoje sestre v vseh dolžnostih skrbne matere".

A tudi to ženo je preživel oče. Bival je že dolgo časa v Ljubljani, kar se oženi l. 1856. tretjikrat, z Magdaleno Knafelj[1]); bil je tedaj v 72. letu! Tudi s to ženo je imel srečo; živela sta v lepi slogi[2]) do Valentinove smrti l. 1866.

[1]) Ta Magdalena Pleiweiß, rojena Knafeljnova, je avtorica debele knjige „Slovenska kuharica", ki je izšla v prvi izdaji l. 1868. Zdaj jo izdaja Katoliška Bukvarna. — Pisateljica (izborna, prej škofova kuharica) je to knjigo narekovala, a „pisala" jo je Neža Lésarjeva.

[2]) Kakor smo že omenili, je sin Valentin ta zakon očetu hudo zameril in je pisal svaku Souvanu skrajnje ostro pismo (4. I. 1855) o očetu, o bodoči mačehi in deloma tudi o Janezu (ki očetu ni nič oporekal) in se je naposled izrazil zelo skeptično o bodoči sreči tega zakona. — A varal se je!

Nikoli niso mogli v rodbini pozabiti velike nevarnosti, pri kateri je Valentin Pleiweiß jedva rešil življenje. L. 1837 so ga namreč v gozdu pri Jeperci bili napadli roparji. Ves dogodek opisuje Marija (tedaj že Souvanova) prav obširno bratu Janezu na Dunaj; po tem pismu, z dne 7. maja 1837, se je izvršil napad takole: Oče Pleiweiß se je vračal zvečer dne 29. aprila s semnja iz Ljubljane, z vozom in dvema hlapcema. V Medvodah je postal v gostilni in je odrinil okrog 9. ure naprej proti Kranju. Ko se peljejo skozi Jeperški gozd, jim pride moški nasproti, jih pozdravi in gre kakih 50 korakov dalje, kar zažvižga na prste. Pleiweiß takoj vzklikne: „Bog pomagaj! To ne pomeni nič dobrega! Udari po konjih!“ A bilo je prepozno. Takoj na žvižg skoči nekdo iz gozda, zgrabi konja za uzdo, da se voz ne gane; od vsake strani pa priskoči tolovaj in oba udrihata z gorjačami po Pleiweißu. Ta se brani udarcev, skoči z voza in skuša ubežati; a takoj ga ujameta onadva in tisti, ki je držal konja, je venomer vpil: „Le ubijta ga!“ Roparja sta Pleiweißu hitro izpraznila žepe, potem sta, ga pustila in se lotila voza, kjer sta zavoje razrezala in vzela, kar jima je bilo všeč. Nato so vsi trije izginili. — Oče je bil med tem tekel po pomoč (kako sta se vedla hlapca, o tem molči poročilo) in se je kmalu vrnil. O polnoči je prišel v Kranj; zgodilo se mu drugega ni, kakor roke je imel raztolčene, ker se je ž njima branil udarcev, da mu niso padali po glavi. — Roparji so bili domačini; enega, nekega Klemenca, so 17. maja prav slučajno dobili v Terzinu in so ga obsodili v 15 let ječe. Pleiweiß je dobil od njega le 383 gld. nazaj, a oropan je bil za nad 3000 gld.[1])

[1]) V Bleiweisovi zapuščini sem naletel še na policijsko ovadbo o tem ropu, zanimivo razen kulturnih ozirov tudi zato, ker nam kaže premožnost Valentina Pleiweißa. Izvlečkoma se glasi tako: „Nro 6412|1233. Beschreibung der, nach Kundmachung der k. k. Polizey-Direktion in Laibach, einem Kaufmanne von Krainburg, Namens Valentin Pleiweiß, in der Nacht auf den 30. April d. J. auf der Commerzialstraße von Laibach nach Krainburg, und zwar in dem Walde bei Jeberza genannt, von 3 unbekannten Männern geraubten Gegenstände: 1 Brieftasche; darin lagen: 12 Stück Banknoten à 100 fl, ferners mehrere Stücke à 50 fl, á 25 fl, á 10 fl. und á 5 fl, deren Zahl er anzugeben nicht vermag; 1 gedruckter Wechsel, ausgestellt in Laibach per 477 fl, zahlbar in Wien, lautend an das Wechselhaus Steiner et Compagnie; 13 Lose, betreffend die Herrschaft Ehrenhausen . . . Ferners wurden geraubt: 1 silberne ovale Tabaksdose; eine namhafte Menge Waaren, . . . unter diesen mehrere Stücke weißen Kammertuches, mehrere Stücke weißen Perkails, 2 Stücke schwarzer Taffet, mehrere Dutzend gefärbter Schnupf- und Halstücher, mehrere Stücke englischer Leinwand verschiedener Farbe, mehrere Stücke franzblaues Tuch . . ., ferner ein blautüchener Mantel und ein blauseidener Regenschirm. — Die Thäter sammt dem Geraubten auszuforschen, bei Betreten gesetzlich zu behandeln; und dieß der k. k. P. O. D. anzuzeigen. — Wien, am 13. May 1837. — Joseph Edler von Amberg, k. k. wirklicher Hofrath und Polizey-Oberdirektor. Franz de Paula Dumbacher, k. k. Regierungsrath und Polizey-Oberdirektors Adj.“

5.) Spregovoriti nam je še o imenu „Bleiweis“ in njegovih variantah. V dobi narodnega navdušenja, ko so si vsi izbirali po možnosti celo „narodna“ krstna imena, gotovo mnogim ni ugajalo Dr. Janeza Bleiweisa očitno nemško ime. In res se je v rodbini še do današnjega dne ohranila tradicija, da je ime Bleiweis pristno pravzaprav slovensko, namreč Plavež, češ, v ponemčevalni jožefinski dobi so to ime pretvorili v sedanjo nemško obliko.[1])

Ta domneva pa je brez vsake podlage in brezdvomno napačna. Zgoraj smo slišali, da se nahaja že v starih listinah, in sicer še pred jožefinsko dobo, dosledno ime „Plajbes“, kar je baš pri nas povsod (nele na Gorenjskem) navadna izreka nemškega „Bleiweiß“; tako tudi narod ondod še zdaj izgovarja to ime in prijatelj Pirc iz Kranja piše našemu Janezu Bleiweisu še okrog l. 1835, ko je bil na Dunaju, pismo z nagovorom: „Mein hochverehrter Freund Herr Pleybeis!“ torej napol v dialektni, napol v knjižni obliki. O „Plavežu“ ni nikjer ne duha ne sluha, ne v govoru ne v pismu. — Vprašal sem se, odkod izvira ta nemogoča razlaga. In odkrilo se mi je sledeče: primarij Dr. Karl vit. Bleiweis mi je vedel povedati, da je njegov oče Janez B. nekoč obiskal rodni kraj svojih prednikov in sicer v spremstvu Dav. Trstenjaka. Bila sta vsa navdušena zaradi lepega kraja in izvedla sta baje tedaj v Trsteniku, da so Bleiweisi pravzaprav „Plaveži“. Kdaj je to bilo, to se ne ve, morda l. 1861, ko je prinesel Trstenjak Bleiweisu častno majoliko (gl. zgoraj!); sicer čas je brezpomemben, a odločilno je, da je bil sopotnik — Trstenjak. Njemu gotovo ni mirovala etimološka žilica, in kakor je prisvajal Slovanom celo vrsto narodov in imen, tako je prav verjetno, da je spotoma preudarjal o imenu svojega čaščenca, dokler mu ni prišla na misel beseda „Plavež“, ki mu je morda, nevajenemu ondotne široke govorice, zvenela iz „Plajbesa“ (ali celo = „Plâbes“).

Barva „Bleiweiß“ spada med prastare bele barve; poznali so jo že Grki in znana je, kakor sem že omenil, našemu ljudstvu tudi drugod; ponekod se rabi še dandanašnji „plajbes“ nadalje v pomenu „svinčnik“ (Bleistift), n. pr. v Savinjski Donili. Predmet in beseda sta bila torej v Trsteniku znana; ker pa je bil tam, in sicer na ondotnem hribu „Strucu“, v davnih časih rudnik[2]) in gre tod mimo tudi prehod na Koroško, so se mogli vrhu tega tukaj priseliti taki tujci, ki so domačine še bolj seznanili s barvilom „Bleiweiß“. Sploh pa se od barv[3])

[1]) To domnevo sta sprejela tudi v svoja životopisa Levec (str. 5) in Šulek (str. 2).

[2]) Gl. Pernè, l. c. str. 9. in 10.

[3]) Na to me je opozoril kustos L. Pintar.

rada jemljejo lastna imena; pri Nemcih jih je vse polno: Weiß, Schwarz, Braun, Grün, Roth; tudi pri nas niso neznana: Črne, Bele, Belec, Belek, Rjavec, (Erjavec), R(u)menec.

Da vprav ime Bleiweis ni tako nenavadno, kakor bi kdo mislil, izpričuje dejstvo, da ga poznajo tudi Čehi, in sicer enega dokaj slavnega, ki je slučajno tudi — Dr. Janez Bleiweiss (pisan z — ss)! V Riegerjevem Naučnem Slovniku je namreč naveden poleg našega Bleiweisa tudi češki „Bleiweiss Jan, roj. 1702 v Jaromeří, † 1760". Bil je jezuit, doktor modroslovja in bogoslovja in je živel zadnja svoja leta na Dunaju. Izdal je več latinsko pisanih teoloških del. — V novem Ottovem Naučn. Slovniku pa tega Bleiweissa ni več.

Bleiweis je torej pristno ime.

Vprašanje pa, naj se li piše Bleiweiß, Bleiweis, Pleiweiß, Pleiweiss, Pleiweis itd., je le formalno. Očka Valentin se je pisal, kakor sem že omenil, Pleiweiß; tako tudi seveda njegove soproge, in po njem vsi sinovi s trgovskim poklicom[1]), kajpada zato, da se ohrani ime tvrdke. — Brata Janez in Franc pa, ki sta se posvetila študijam, se pišeta in podpisujeta vedno z B, in sicer se je Janez naposled odločil za -s na koncu (Bleiweis), a Franc za -ss (Bleiweiss); s tem B sta nekako izrazila, da se podpisujeta po „pismu", in ne po narečju. — V prvih šolskih spričevalih je Janez Bleiweis pisan: „Bleyweiß"[1]), v nadaljnih listinah včasih Bleiweiss, oz. Bleyweis; naposled je prva polovica redno Blei-, pri drugi pa ni doslednosti sploh nikoli. On sam se pač podpisuje, kolikor sem to mogel zasledovati, menda že izza vseučiliških študij, sigurno pa, odkar je pričel delovati v domovini, z zdaj uveljavljeno pisavo "Bleiweis".[2])

V. Dr. Janez Bleiweis do prihoda v Ljubljano.

Tako je bilo rodbinsko okrožje Janeza Bleiweisa.

1.) Ljudsko šolo („c. kr. glavno šolo") je obiskoval doma v Kranju od l. 1815. do 1819. Že tedaj je bil dober učenec. Ohranilo se je še spričevalo[3]) za drugi tečaj tretjega razreda,

[1]) K večjemu pišejo na koncu -ss, ali -s.

[2]) Njegov lastni najstarejši podpis: listek z datumom 31. avgusta 1814. se glasi: Johann Bleyweiß.

[3]) Spričevalo se v glavnih delih glasi: „Von Seite der kais.-königl Hauptschule in Krainburg wird hiermit bezeugt, daß Bleyweiß Johann öffentlicher Schüler der dritten Classe sich in den Sitten sehr gut verhalten und die für den Sommer-Curs vorgeschriebenen Lehrgegenstände folgender Maßen erlernt hat." — Nato so našteti predmeti z zgoraj omenjenimi redi; ker bi predmeti utegnili zanimati, jih naštejemo po vrsti: „Die Religion, Die biblische Geschichte, Das Evangelium, II. Theil des Lesebuches, Das Lesen: Des Deutschgedruckten, Lateinischgedruckten,

z datumom 14. septembra 1818 in s podpisom ravnatelja Urbana Sicherla in učitelja Leopolda Stattina; izmed 19 predmetov ima Bleiweis („Bleyweiß) le 3 „gut" („Religion", „die richtige Aussprache" — namreč nemščine — in „die Anleitung zu schriftlichen Aufsätzen"), v vseh ostalih „sehr gut", tako, da se mu na koncu priznava odlika.

V jeseni l. 1819 ga je poslal oče v (tedaj šestletno) gimnazijo v Ljubljani, ki jo je dovršil v jeseni l. 1824. Ohranila so se le štiri gimnazijska semestralna spričevala, in sicer za peti razred (ta dva sta menda duplikata, ker imata poznejši datum) in za zadnji razred. V zadnjem razredu ima Bleiweis odliko iz vseh predmetov; prej tega ni dosegel. Spričevalo za zadnji tečaj 6. razreda se glasi: „Nr. 136. Bleyweiß Ioannes, Carn. Krainburg. Stip.[1]) And. Kroen — secundae Humanitatis classi diligentissimam dedit operam atque in tentamine publico secundi semestris anni 1824. e doctrina Religionis, ex auctorum interpretione et stylo, e studio linguae graecae, geographiae et historiae, mathesis, a morum cultura: in classem primam eminenter relatus est atque inter tres praemiferos et quatuor accedentes ultimum locum merito occupavit. — Datum Labaci in C. R. academico Gymnasio die 17, 17. mensis Novembris anni 1824." Podpisana sta: Franc Hladnik, praefectus Gymnasii" in kot razrednik: „Georgius Eichler, professor publicus huius classis."

Nato je vstopil v licej, da dovrši dveletne modroslovske študije; končal jih je v jeseni l. 1826, kakor svedoči odhodnica, ki jo je dobil 5. oktobra 1826; ta našteva vse njegove rede v letih 1825 in 1826 (izmed 20 redov je 12 odlik: eminenter primam). Sicer so dobivali licealci, ki so bili že „gospodje slušatelji", vsak tečaj za vsak predmet posebno spričevalo. Bleiweisova so še vsa ohranjena; naj posnamem eno, ki ga je dal Bleiweisu za prvi tečaj drugega letnika Georgius Pauſhek, Professor publ. ord. Philosophiae, dne 22. aprila 1826.: „Nr. 131. Lecturis salutem! — Praesentibus hisce literis testamur, D.[2]) Bleyweiß Joann., Carn. Krajn[3]), Stipd. Kroen.

Deutschgeschriebenen, Lateinischgeschriebenen; das Rechnen: in den Brüchen, in der Regel Detri; Das Schönschreiben deutsch-current-Kanzelley, Lateinisch; Die Rechtschreibung, Das Dictando und Rechtschreiben, Die deutsche Sprachlehre, Die richtige Aussprache, Die Anleitung zu schriftlichen Aufsätzen. Das Lesen und Dictandoschreiben lateinischer Wörter."

[1]) V prejšnjem letu ni bil stipendist, pač pa „šolnine oproščen", „ex. a did.", t. j. exemptus a didactro.

[2]) T. j. dominum.

[3]) Podčrtal jaz. — To je edina slovenska beseda v vseh spričevalih; vsa druga pišejo „Krainburg", oz. „Krainburgensis", tako tudi Pavšek sam v prejšnjem letu.

in C. R, Labacensi Scientiarum Lyceo praelectiones philosophiae moralis diligentissime excepisse atque in examine publico primi semestris in classem Primam relatum esse. — Mores quod attinet, legibus academicis inprimis conformes exhibuit.“ — Kot ravnatelj je na vseh licejskih spričevalih podpisan Mattaeus Raunicher.

Učitelji na liceju so bili: Jan. Kersnik (za matematiko oz. fiziko), Elias Rebich (za latinščino), Jos. Dagarin (verouk), Georgius Paulhek (za teoret., oz. moralno modroslovje), Jos. nob. de Vest (prirodopis); za splošno vzgojeslovje (paedagogica generalis) v drugem letniku še Georgius Supan.[1])

V jeseni l. 1826. se je Janez Bleiweis vpisal na Dunajskem vseučilišču kot medicinec, čisto po svojem nagonu; kajti oče mu je dal svobodno pot. Izbral si je predmet, ki je bil zanj vsekako v posebni meri usposobljen, tako da je o svoji stroki užival že od početka in potem do konca svojega življenja neoporečno ugled izbornega razumnika. Brez izjeme je dobival povsod le dobre rede, od prvega medicinskega spričevala[2]) o izpitu iz anatomije (4. avg. 1827) pa do pohvalnih dekretov, ki jih je kot osivel mož sprejemal od vlade. Njegovi medicinski (in živinozdravniški) profesorji so ga vsi cenili in bil je ž njimi v korespondenci tudi še potem, ko je bival že v Ljubljani.

Njegove medicinske študije so se torej vršile na normalen način; poleg že navedenega je prestal v prvem letu še izpite iz minerologije, zoologije in botanike; v nastopnem letu (1828) iz fiziologije, višjega kurza anatomije in iz kemije; l. 1829 iz teoretične kirurgije, patologije, splošne terapije, farmokologije in (teoretično!) porodništva; l. 1830. iz patologije, terapije in kliničnih vaj, a istega leta tudi — in tu se začne najprej njegov bodoči ožji poklic živinozdravnika — „Die Seuchenlehre und Veterinärpolizei der nützlichen Haussäugethiere.“[3]) L. 1831. iz okulistike, nosologije, specialne terapije in javne medicine („medicina forensis“).

[1]) O učiteljih in sošolcih prim. tudi Levec, l. c., str. 5. — Pripomniti je le to, da je bil Bleiweisov sošolec Jernej Legat (pozneje tržaški škof, rojen v Naklem in že od doma znan Bleiweisu.) Legat si je z Bleiweisom jako mnogo dopisoval; iz vseh Legatovih pisem, ki jih je ohranjenih mnogo, odseva največje, skoraj sentimentalno prijateljstvo do Bleiweisa.

[2]) To, prvo spričevalo se glasi: Praesentibus hisce litteris testamur Dom. Med. Cand. Ioan. Bleiweis (samo tu je ime tako pisano, v poznejših „Bleiweiß“) collegia anatomica in Caes. Reg. Vindobonensi scientiarum Universitate diligentissime frequentasse atque in examine publico ad finem cursus instituto in classem I mam cum Eminentia relatum esse. — Mores, quod attinet, legibus academicis conformes exhibuit.“ Podpisan je kot „Vice-director“ Franc. eques de Matoschek, in profesor Mayr.

[3]) To spričevalo je nemško, vsa druga strogo medicinska so latinska.

In prihodnjega leta, dne 15. oktobra 1832 je bil promoviran za doktorja medicine. Po tedanjih predpisih je moral spisati in v obliki tez javno zagovarjati doktorsko disertacijo, in sicer v latinskem jeziku. Ta knjižica iz l. 1832. z naslovom[1]) „De hirudine medicinali“ (o zdravilni pijavki) je prvi njegov natisnjeni spis. — Ko je nastopno leto še z odliko dovršil dvomesečni praktični porodniški kurz (diplom z dne 8. julija 1833), bi bil mogel misliti na zdravniško prakso. A dobro je vedel, da bi še prešla leta, preden bi mogel pričakovati sigurne službe. On pa je hotel čim prej priti do zaslužka; zato se je kar po doktoratu z vnemo posvetil specialnim dveletnim živinozdravniškim študijam, z izbornimi uspehi;[2]) 1. avgusta l. 1835. je dobil diplom živinozdravnika.

Na živinozdravniško polje se je podal zato, ker se je nadejal, da postane tam v najkrajšem času gmotno samostojen. In res je dobil tam že po preteku dobrega leta, še preden je končal svoje študije, l. 1834. v c. kr. živinozdravniškem institutu mesto c. kr. „penzionarja“, t. j. nekakega praktikanta (?), s prostim stanovanjem in z letno plačo 300 fl.[3]), vse to na tri leta. — Tako je bil Bleiweis za silo preskrbljen.

2.) Zakaj pa se je mladi doktor tako poganjal za službo, čeprav majhno, a vendar zanesljivo, in je — tako bi kdo sodil — samega sebe vendar skoro poniževal, prestopivši k živinozdravništvu? Vzrok je bila ljubezen! Rad bi se bil čimprej poročil s Karolino Fellner (s svojo „Lotti“) in res je v svoje stanovanje v živinozdravniškem institutu že pripeljal svojo ženko s seboj; in še pred koncem leta (3. nov. 1834) se je v hiši oglasil tretji član rodbine, „Das Herzpinkerl“ Karl, kakor ga imenuje stara mati Agnez v svojih pismih. — Lotti, majhna, živahna, ljubka ženkica, je bila hči gospodinje, pri kateri je Bleiweis vsaj od l. 1830. dalje stanoval, iz ugledne Dunajske rodbine, z vplivnimi sorodniki (eden stric je služboval pri Nižjeavstrijski vladi) in znanci. Mati je bila vdova; ob strani ji je

---

[1]) Iz običajnega dolgega naslova te disertacije posnamem le toliko: Dissertatio inauguralis medica de hirudine medicinali, quam . . . pro doctoris laurea publicae disquisitioni submittit Joannes Bleyweiss Carniolus . . Vindobonae 1832. — O vsebini razprave gl. članek dr. Démetra vit. Bleiweisa na str. 320. — Pribiti moram, da je naslov spisu „De hirudine“, ne hirundine, kar čitamo pri Bezenšek-Celestinu na str. 4, in v Simoničevi Bibliografiji, str. 38. — „Hirundo“ pomeni lastovko! in ne pijavko.

[2]) Tudi v cepljenju koz se je v posebnem zavodu („Schutzpocken-Haupt-Institut“ praktično izvežbal; spričevalo z dne 27. jul. 1833.

[3]) Mesto mu je bilo po toplem priporočilu vseh profesorjev podeljeno s cesarskim odlokom z dne 10. febr. 1834; natančne pogoje mu je javila Nižjeavstrijska vlada dne 8. marca 1834, št. 13137. V naslovu je „Doctor Johann Bleyweiß“.

stal njen brat, upokojen računski svetnik, neizrečeno dober, malo čudaški samec.[1])

V tem krogu je bival Janez B., kakor bi bil doma; tudi domači so se s Fellnerjevimi razumeli jako dobro in so jih kar po vrsti prihajali obiskat. Otročje-čedno sliko o idiličnem življenju v tem prijetnem krogu, in sploh na tedanjem gorkočutnem Dunaju, dobimo iz malega dnevnika „O popoldnevih nedelj in praznikov v letu 1830", ki se je našel v Bleiweisovi zapuščini; nekaj podatkov obsega tudi za l. 1831. Pisala ga očitno ni le ena roka, ampak vsaj dvoje, in prav močno se mi zdi, da sta ta posel opravljala Janez in Lotti. Prvotni impulz pa nemara izvira celo od nje. To so bili srečno-nedolžni časi! Ob vsakem takem popoldnevu je šla družba na daljši ali krajši izlet, čigar višek je pomenila kava, ki so jo kje zunaj pili, ali pa whist igra! Izreden dogodek je že bil, ko so enkrat naleteli na prostem na živega gada, in neki osel na paši jim je dal povod za razna — „razmotrivanja"! V tej družbi je živel Janez Bleiweis in tu mu je vzcvetela ljubezen. Značilno zanj pa je, da od svojega cilja, pridobiti si deklico, ni odjenjal in tudi ne odlašal, ampak da je takoj zgrabil prvo priliko, ki ga je mogla dovesti do uspeha, čeprav si je nakopal skrbi. Tak je bil tudi pozneje . . .

Starši so bili z njegovim korakom prav zadovoljni, a on je zdaj, kot družinski oče, v svoji hiši imel trojno bodrilo, da ga je podžigalo za nove napore. V teh odnošajih se je pač — že kot mladenič — navadil: neumornega dela in se je odvadil zabav kot samonamen. Le za gledišče je ves gorel in ni zamudil predstav, kadar se je igral Shakespeare ali zlasti Raimund, posebni njegov ljubljenec. Takisto navdušena za gledišče je bila njegova žena. — V tem nagonu leže pač klice za poznejše Bleiweisovo zaslužno delovanje v prid slovenskega gledišča.[2])

Razvil je v tem času občudovanja vredno delavnost. — Poleg žene in otroka — ki je ostal edini — je študoval svoje živinozdravništvo in je dosegel diplom. A še preden je bil diplomovan, mu je ravnatelj živinozdr. zavoda, Dr. G. Fr. Eckel, trajno dober prijatelj Bleiweisu in njegovi ženi, izročil suplenturo korepetitorja[3]) specialne patologije in terapije

[1] Kot značilna poteza se o njem poroča: šel je vsak dan točno ob svoji uri v kavarno, tam je izpil svojo črno kavo, a koščke sladkorja je točno vtaknil v žep in jih nesel domov v zbirko. Ko je bila ta dovolj polna, jo je izpraznil in je prišel obdarjat Fellnerjeve s prištedenimi sladkorčki.

[2]) V Bleiweisovi zapuščini je precejšen kupček raznih spisov, beležk in načrtov, ki pričajo, kako skrb je polagal Bleiweis na slovenski oder. —

[3]) Dopis Dr. Eckela dne 13. julija 1835.

in adjunkta na kliniki internistnega oddelka, ker je bil dotedanji korepetitor dr. Frisch imenovan za profesorja živinozdravništva (veterinarstva) v Lvovu. — Mogoče je, da je preudarni Bleiweis v Frischevi karieri videl predhodnico za se (Lvov : Ljubljana!) Obenem je spisoval svojo veliko knjigo „Heilverfahren . . . des Pferdes“.[1])

Da bo iz namestnika v doglednem času postal pravi korepetitor (učitelj), to je smel tem bolj pričakovati, ker se je še isto leto (1835) meseca avgusta — zdaj že kot diplomovan živinozdravnik — odlikoval pri obrambi živinske kuge, ko so ga namesto odsotnega ali zadržanega deželnega živinozdravnika poslali meseca avgusta v razne kraje na Nižjeavstrijskem, da ukrene vse potrebno. Mladi Bleiweis je svojo nalogo rešil v splošno zadovoljstvo; ta stranski posel je bil tem važnejši, ker mu je štel v živinozdravniško prakso. — Nedavno potem se mu je izpolnila vroča želja: služba c. kr. korepetitorja na živinozdr. zavodu se mu je podelila definitivno, s cesarskim odlokom 2. jan. 1836 (dopis dež. vlade 16. jan. 1836) in po službeni prisegi (3. febr. t. l.) se mu je z odlokom dež. vlade z 10. febr. 1836 nakazala letna plača 400 gl., obenem z naturalnim stanovanjem, „dann des Holz- und Lichtdeputats, bestehend aus drei Klaftern harten und drei Klaftern weichen Scheitern, dann sechs Pfund gegossenen und sechs Pfund ordinären Unschlittkerzen.“[2])

Zdaj si je Bleiweis mogel oddahniti; kajti služba je bila za tedanje čase dobra in stanovanje jako ugodno — zlasti mali sinko je imel tu dovolj prostora in zabave. Služba je pa tudi prišla v pravem trenutku; saj mu je mesto c. kr. penzionarja bilo podeljeno samo za 3 leta, in dve leti te dobe sta bili že potekli.

3.) Leto 1836. se je torej srečno začelo in Bleiweis ter žena sta zdaj mogla misliti na izvršitev davno gojene želje: obiskati domovino in starše. In res, ko so prišle poletne počitnice, je dne 6. avgusta odrinila trojica z Dunaja in je 13. avg. dospela v Kranj. Odtod je družba, povečana za nekatere domačine, obiskala Bled, Bohinj s Savico, in pozneje Postojno in Trst. — O teh potovanjih smo natančno poučeni, ker se je ohranil Bleiweisov dnevnik vseh teh potovanj, pisan s svinčnikom, očitno še pod svežim vtiskom vseh prizorov. Ta dnevnik ni tako malobeseden, kakor oni iz l. 1830., ampak kaže prvič ostro opazovanje in se često dvigne do vprav pesniškega poleta; vsekako pa veje iz njega toplo čustvo za prirodo in za narod. Slap Savice je vzorno opisan; Bleiweis se nam tu pokaže v čisto novi luči. Navajeni smo, smatrati ga

[1]) Izšla je l. 1836. Glej spis Dr. Dimetra Bleiweisa, str. 321.
[2]) S temi podatki so izpopolniti navedbe spodaj na str. 321.

le za prozaično mislečega praktika stvarnih, neblestečih besed, za razumnika, ne čustvenika. Tu pa je mehak, sentimentalen in pero mu teče, da se čudimo. Prostor nam ne pripušča, da bi pobrali iz dnevnika večje zanimivosti. Le to bodi pripomnjeno, da je vsa družba Dunajčanov in Kranjčanov dne 23. avgusta posetila Trstenik. Oče je imel v Tenetišah posestvo; tam je sedela družba na pokošenem očetovem travniku, je jedla kruh in salamo, si napivala in se navduševala o rodnem Trsteniku ... Košček romantike. — Jeseni se je Bleiweis vrnil na Dunaj.

Pri tem posetu domovine je stopil tudi z ljubljanskimi krogi v dotiko in si je pripravljal pot za pozneje. V vsej Avstriji pa ga je razznanila njegova knjiga „Practisches Heilverfahren"; s tem svojim največjim delom je postal tako znan, da je dobival ponudbe za sotrudništvo pri raznih znanstvenih strokovnih podjetjih. To knjigo je hotel pozneje prirediti tudi v slovenskem jeziku in se je v tem oziru pogajal z založnikom (Braumüller & Seidel na Dunaju), ki je bil zadevi zelo naklonjen[1]); a načrt se ni izvršil, ker pač Bleiweis ni imel časa.

Medtem[2]) so mu leta na Dunaju v službi mirno tekla; dopisoval si je pridno s sorodniki, na pr. s Souvanovimi, a je bil gotovo tudi v zvezi z ljubljanskimi krogi, ki so imeli kaj opraviti z njegovo stroko, torej s Kmetijsko družbo; kajti ta ga je l. 1838. imenovala za svojega dopisujočega člana, kakor smo že slišali. Tako spoznamo iz vsega, da ga je srce vleklo v domovino. In l. 1840. se je odprla zanj pot: izpraznilo se je mesto profesorja živinozdravništva na ljubljanskem liceju; Bleiweis je prosil za njo in je vztrajal pri kompetenci, dasi bi smel računati na nasledništvo za profesorjem Langerbacherjem na Dunaju, ki je med tem umrl.[3]) Razen Bleiweisa so bili še trije kompetenti,[4]) a vsi so bili prever-

[1]) Njegov dopis z dne 3. maja 1843. — Ohranila se je še pogodba za 5. izdajo izvirne knjige (14. nov. 1853); Bleiweis je tedaj dobil 450 gld. honorarja. Knjiga obsega nekaj manj ko 23 pol, v 3. pomnoženi izdaji iz l. 1843, ki sem jo imel jaz v roki; v tej izdaji — za njo je dobil avtor 360 gld., po 15 gld. od pole — se Bleiweisovo ime piše „Bleiweis" in naslov se ji glasi: Practisches Heilverfahren bei den gewöhnlichsten innerlichen Krankheiten des Pferdes nach den Grundsätzen der practischen Thierarzneischule in Wien." Knjiga je posvečena ravnatelju živinozdravniškega instituta, Dr. Georgu Fr. Eckelu, in ima pomemben motto: „Nur die Praxis gilt. So auch in der Thierheilkunde; in Krankenställen muss man sich dieselbe eigen machen, nicht von der Katheder lernen (Von Swieten)." To načelo je postalo res prav Bleiweisovo.

[2]) Prim. o tej dobi tudi članek Dr. Prijatlja, str. 245.

[3]) Pismo prof. Dr. J. W. Lippicha, svaka enega izmed sokompetentov za Ljubljano, Dr. Köstla. (Padua, 4. avgusta 1841). — (Pismo v Bleiweisovi zapuščini.)

[4]) O njih poroča vse podrobnosti Dr. Prijatelj l. c.

jeni[1]), da dobi službo Bleiweis. — Bleiweisovo sorodništvo je iz srca želelo, da bi Janez prišel v Ljubljano na tako imenitno mesto, je skrbno zasledovalo razvoj ter je napelo pri ljubljanski gospodi svoje strune. Zanimivo je pismo[2]) sestre Marije (Souvanove) Janezu na Dunaj (iz l. 1841); poroča mu, kaj je po ovinkih izvedela od gubernialnega svetnika Stelzicha glede Bleiweisove kompetence. Stelzich je rekel: „Kdo drug pa naj dobi mesto kakor Bleiweiß? In sicer iz tehle razlogov: 1. On je deželan; 2. že devet let je korepetitor v živalski bolniščnici; 3. zmožen je kranjskega jezika, in 4. izdal je izborno knjigo.“ — Bleiweis je bil primo loco predlagan. „Drugi v terno-predlogu je bil,“ tako poroča sestra po Stelzichu dalje, „Dr. Swoboda, o tretjem ni vredno govoriti“, je rekel Stelzich, „saj mesta sploh ne dobi nobeden drug nego Bleiweis.“ — Zanimivo je, da se med razlogi vendarle navaja znanje deželnega jezika.

Na podlagi teh informacij so Bleiweisovi za sigurno pričakovali ugodne rešitve — tudi mati in oče mu pišeta v tem zmislu — in so delali že pol leta prej priprave za prihod. V Souvanovi hiši so mu hoteli reservovati stanovanje v drugem nadstropju; in če bi slučajno tedaj ne bilo prosto, mu ponudi sestra začasno v porabo „sprednjo veliko sobo“; bodo se pač malo stisnili, kajti „krotkih ovac gre mnogo v eno stajo“. — Denarno vprašanje je seveda prišlo tudi v poštev; saj premoženja Janez s soprogo ni imel;[3]) vender je bil oče pripravljen, mu izprva priskočiti, mu plačevati stanovanje i. dr,

S cesarskim odlokom z dne 17. julija 1841. mu je bila podeljena stolica živinozdravništva (das Lehramt der Veterinärkunde) na liceju v Ljubljani s sistemizovano plačo 600 gld. V zvezi s to službo je bil naslov profesorja, s katerim so odslej Bleiweisa obično nazivljali.

Bleiweis se je hitro preselil, je bil 7. avgusta že zaprisežen pri vladi v Ljubljani in je od tega dne dalje prejemal svojo plačo. V dopisu „c. kr. ravnateljstva kirurgično-medicinskih študij“ (podpisan je Sporer) z dne 11. sept. 1841 pa se mu zajedno javlja, da bo z drugim tečajem (torej l. 1842) razen o veterinarstvu, ki je bil zanje nameščen, moral predavati tudi o ž njim zvezanem sodnijskem zdravilstvu in o

[1]) Dr. Lippich piše Bleiweisu naravnost, da bo izgubil Köstl vso nado, ako Bleiweis vztraja pri kompetenci, in on (Lippich) sam potem tudi ne bo storil zanj na Dunaju nobenega koraka, ker bi bilo zaman. Proti kakemu drugemu tekmecu bi s svakom morda prodrl.

[2]) Brez datuma, kakor skoraj vsa njena pisma; iz vsebine pa sledi sigurno, da je pisano l. 1841., in sicer še pred junijem. — (Iz Bleiweisove zapuščine.)

[3]) „Sa dnarje fe hudo godi. Ka ne de je refs moj lub bratiz“, mu piše sestra v tem pismu doslovno.

reševanju dozdevnomrtvih („gerichtliche Arzneykunde und das Verfahren bei Rettung der Scheintodten"), vsled česar pa naj izvoli staviti svoje zahteve glede povišanja plače.

4.) Tako je prišel Bleiweis v Ljubljano, in sicer v poletju l. 1841. To poudarjam posebej, ker se je baš v najrazširjenejše Bleiweisove životopise vrinila — za presojo Bleiweisa prav usodepolna — napaka, da je došel v Ljubljano šele l. 1843, ko je prevzel uredništvo in tajništo Novic.[1])

Vsled te zmote je nastal in se povsod razširil napačen nazor, da je Bleiweis neposredno po svojem bivanju na Dunaju prevzel l. 1843. v Ljubljani uredništvo „Novic", da v tistem času ni znal skoraj nič več slovenski in si je moral dati vse prevajati.[2]) Ta sodba torej ne velja. Bleiweis je bival celi dve leti v Ljubljani, preden je postal urednik in se je očitno iznova vežbal v slovenščini, kakor je bil sploh v vseh poslih temeljit. Nabavil si je dotedanje slovnice in je, vsekako v lastno vajo, prepisoval zgledne slovenske spise, na pr. Čbelico. Vsekako je l. 1843. znal svojo slovenščino toliko, kolikor so jo znali tedanji razumniki; korespondenca pa je v tedanjih časih bila med olikanci itak nemška, kakor je bilo vse šolstvo nemštvo. Prevajalce je Bleiweis seveda rabil; saj je bilo treba vsak teden list napolniti — in to niti dandanes, ko je dopisništvo zelo razvito, ni vedno lahko. Tedaj pa se je morala snov jemati iz tuje zakladnice in te mehanične posle prevajanja so mogli uredniku opravljati i drugi (na pr. Malavašič). Mnogokrat je bilo treba prevajati tudi dopise in spise prav slovenskih pisateljev. Dr. Vošnjak je na pr. še l. 1860 (!) poslal Novicam prvi svoj dopis iz Kranja (o neki nesreči pri vojaških vajah) „in sicer nemški, ker še nisem bil toliko vajen, da bi si upal slovensko pisati."[3])

Tako se je godilo priznanemu slovenskemu pisatelju še l. 1860, a Bleiweis je že l. 1843. oskrbel Novicam, ki so morale pisati o prav težavnih, še ne obdelanih predmetih, jezi-

[1]) Tako Levec, l. c, str. 7. in po njem Glaser, Zgod. slov slov. III. 55. Podobno Šulek l. c. str. 8.: „U Beču je Bleiweis boravio (!) sve do god. 1843, kadno (?) je bio pozvan za profesora na ondašnje ljubljansko ljekarstveno učilište (?)." Bleiweis prvič ni bival na tDunaju do l. 1843, in drugič je bil za prof. imenovan že l. 1841., ter je službo nastopil takoj, še istega leta, a l. 1843. je postal ajnik Kmet. družbe! — Napako je najbrž zakrivil Celestin (gl. „Svečanost" p. 4), ki jo je, kolikor vidim, zapisal prvi. — V drugih malih životopisih (Cigale, Naučny Slovnik itd.) te napake ni.

[2]) Opiraje se na Levca in na 17 (?) letno bivanje v tujini, izhaja tudi Dr. Lončar v svoji razpravi (str. 144) od takih premis.

[3]) Vošnjak, Spomini I. 69.

kovno obliko, ki se prav lahko meri z najboljšimi tedanjimi spisi. Kako se je trudil za jezik, je razvidno iz članka Dr. Lokarja. Tudi moramo Bleiweisu priznati, da mu pero, vedno v nekako poljudnem tonu, teče že iz početka prav gladko, očiten znak, da je mnogo občeval s priprostim ljudstvom. Značilno je tudi zanj, da je posebno rad zbiral pregovore; v njegovi zapuščini je vse polno listkov in izrezkov, ki imajo zabeležene pregovore, v prvi vrsti slovenske, a tudi slovanske (srbske in češke), nemške in latinske. I v tem nagonu se kaže naslomba na svojstvo našega naroda. — (Prim. spod. str. 113.)

Pozabiti se naposled ne sme, da je z mehaničnimi posli pri listu, v prvi vrsti s prevajanjem, temu in onemu slovenskemu literarnemu dninarju pripomogel do vsakdanjega kruha. Malavašiča smo že imenovali; zlasti pa je skrbel za „pesnika-trpina" Cimpermana[1]), ki mu je zato ohranil neomajano vdanost. Cimperman piše v nekem pismu (brez datuma) med drugim sledeče:

„Pred vsem iskreno zahvalo za Vašo plemenitost. Oh, blagi mož, Vi me vedno ponižujete, sramotite, in sicer takim načinom, da moje srce postaja vedno bolj vneto za Vas. Ako jaz sam ocenim par vrstic, ki sem jih pisal za „Nov.", pove mi moj razum, da jaz Vaših honorarov nikakor ne zaslužim. Se ve, Vi ne gledate na moje delo, jaz vidim v Vaše blago srce in — molčim. Ako pak mi Bog da, upam, da bodem tudi jaz malo pogrel Vaše srce, kakor delate Vi z menoj. Ta čas pa, ker ste dobrostno obljubili biti moj podpornik, ta čas, dokler me ne izpoznate, prosim, pošiljajte mi vedno kako stvar v delo··· Naravno je, da bode treba Vam z manoj potrpljenje imeti, ker jaz še nisem vešt za takove stvari; a dolzega uka jaz tudi ne potrebujem. Tedaj, ako je Vaša volja, pošljem vsak četrtek koga k Vam, da mi prinese kako stvar ali za poslovenitи, ali kako drugo željo itd··· Kakor Vi meni, tako bi jaz rad Vam olajšal katero uro dela···

··· Imejte tedaj potrpljenje z menoj in bodite mi vedno milostivi! Vi ste skoro jedin človek pri nas, ki me malo pozna···

Stokrat hvalo! Odgovorite prilično svojemu Vas iskreno ljubečemu Cimpermanu."

Prelagati je bilo listu treba še pozneje, ko je bil jezik že dovolj razvit; prelagamo za liste — i danes!

Bleiweis je bil torej prišel v Ljubljano in je tu ostal do svoje smrti. Zaradi uredniških poslov je nikoli ni zapustil za več časa; prehodil pa je izza l. 1856, ko je bil deželni živino-

[1]) Prim. Dr. Lokarjev članek str. 134.

zdravnik, vso deželo. Niti za državnega poslanca se ni dal voliti, dasi so mu to v nekaterih krogih zamerili in dasi so želeli baš njega, češ, „Vsi naši bečki poslanci so prav žalostne prikazni. Naš narod bi res zaslužil boljše poslance nego so ti krompirjevci", Bleiweis bi bil bolji.[1])

VI. Sklep.

1.) Nadaljnji tok Bleiweisovega življenja in delovanja se zaradi omejenega mi prostora celotno ne da zasledovati v pričujočem spisu. Vsak s svojega vidika so to dobo obdelali Dr. Démeter vit. Bleiweis[2]), Dr. Lokar in Dr. Lončar. Sicer je ta doba že vse bolj pristopna, ker jo vsa leta spremljajo vsaj „Novice"[3]). Jaz združim na tem mestu le nekatere dodatke.

Ko se je l. 1850. vsled preustrojbe celotnega šolstva ukinila profesorska stolica veterinarstva, ki jo je zasedal Bleiweis izza l. 1841., so ga koncem leta v p o k o j i l i, pustivši[4]) mu n a s l o v p r o f e s o r j a in kot pokojnino polovico plače (300 fl., cesarski odlok z 2. febr. 1851), ki so mu jo nakazali s 1. aprilom t. l. — To pokojnino je izgubil l. 1856., ko je za Dr. Strupijem postal deželni živinozdravnik, a z istim odlokom (18. jan. 1856) se mu je izrečno priznala pravica, da sme pridržati dosedanji „značaj" in naslov profesorja. L. 1870. je bil pomaknjen v višji in (30. jun.) 1873. v najvišji plačilni razred živinozdravnikov. — L. 1873. je nato prosil za vpokojenje kot živinozdravnik in je bil vpokojen z 9. jan. 1874.

Pri svoji profesuri se je bil tako odlikoval, da je dobil s cesarskim odlokom z dne 26. januarja 1848 odtlej letno o s e b n o d o k l a d o 300 gld. (zaradi „ehrenwerthes Benehmen in Erfüllung ihrer doppelten Eigenschaft als Professor")[5]).

Zaradi plodonosnega delovanja proti t r p i n č e n j u ž i v a l i je dobil od velikega tej svrhi namenjenega društva (Verein gegen Thierquälerei) pohvalno pismo z dne 8. marca 1848

[1]) Iz „Slovenskega Gospodarja" po Dr. Vošnjaku, Spomini I. 246 id. (k letu 1867).

[2]) V njegov članek je vdelana zlasti uradniška kariera Bleiweisova.

[3]) Prim. o „Novicah" Dr. Lokarjevo razpravo (zlasti prvo in zadnje poglavje) in moj članek „Bitje in žitje Bleiweisovih Novic" v Ljubij. Zvonu 1904, 458 idd.

[4]) Dotični akt je naslovljen: „An den Profeßor der aufgehobenen (!) chyrurgischen Lehranstalt in Laybach H. Dr. Johann Bleiweiß." — Sanctus Burocratius!

[5]) Vest o tej dokladi sem zajel iz anonimnega pisma (z Dunaja, 26. I. 1848) tiste vplivne osebe, ki je Bleiweisa na odločilnih mestih priporočila in ga očitno jako ceni. — Akta o zadevi nisem našel nobenega.

(podpisan: Prinz von Sachsen Altenburg) iz Monakovega. Najbrže s tem v zvezi je ponudba istega leta, naj prevzame mesto profesorja na kraljevi živinozdravniški šoli v Monakovem.[1])

Na podkovski in živinozdravniški šoli, koje ustanovitev je bila edino njegova zasluga, je bil za ravnatelja in prvega profesorja imenovan 16. sept. 1849, št. 5574 (minist. za bogoč. in nauk). Začetek te šole se more torej datovati z l. 1849. (ne 1850). — Učni jezik je bil slovenski, Bleiweis je opravljal vse posle brezplačno, do smrti. Pohvalnih dekretov je zato cela kopica.

S cesarskim odlokom z dne 29. septembra 1881. se je vzel na znanje njegov odstop kot namestnik deželnega glavarja (izza l. 1878). Obveščajoč ga o tem, pravi dež. predsednik Winkler, ki je Bleiweisa jako cenil (v odloku 4. okt. 1881, št. 1720): „ne morem si kaj, izraziti svoje obžalovanje, da je vsled slabega zdravja Vašega Veleblagorodja Kranjska dežela oropana tako odličnega in izvrstnega namestnika svojega deželnega glavarja".[2])

Tako je Bleiweis zaključil svojo kariero sam, le dober mesec prej, preden je bila končana njegovega življenja pot.[3])

2.) Zunanje življenje je potekalo Bleiweisu, odkar je prišel v Ljubljano, povsem mirno, patriarhalno, izvzemši politično razburjenje v poznejših letih, ki pa je naravnost nanje

[1]) To vest vemo edino iz večkrat omenjenih Bleiweisovih avtobiografskih podatkov.

[2]) Pri tej priliki bodi objavljeno pismo Bleiweisa Costu (brez datuma, menda l. 1871), ki kaže, da je bil Bleiweis v kombinaciji za mesto deželnega glavarja samega:

„Predragi moj Prijatelj!

. . . Če tudi tedaj vse to ni vse skupaj nič druzega kot prazna slama . . . (ozira se na predstoječe besede, ki se tičejo „Sensationsnachricht v „Vaterlandu". — *Op. izd.)* Te vendar lepo prosim: ako morebiti po priliki naletiš na kak govor v viših krogih o zadevah deželnega glavarja, da odločno rečeš, naj na-me nihče ne misli, ker **gotovo nikakor** (dvakrat podčrtano! *Op. izd.)* ne prejmem te časti in to tem več ne, ker bode le ephemerida — do nove volitve.

To v naglici Tebi, ki me poznaš, da nisem častilakomen in da ni le hinavstvo, ako rečem, da to hočem ostati in tako delati kakor dozdaj — a da ne maram za nobeno drugo čast.

Srčno Te pozdravlja ves Tvoj

Janez."

Česar Bleiweis ni maral, to pa bi bil imel Costa jako — rad; v raznih pismih prosi Bleiweisa, naj na tihem dela zanj. — (Vsa pisma v Bleiweisovi zapuščini). — Prim. spod. str. 123, 224.

[3]) Splošno sodbo o pomenu Bleiweisa je izborno izrekel Dr. Prijatelj v „Istoriji najnovije slovenačke književnosti." (Letopis Matice Srpske 1907, zvezek III. št, 25—29.

on pošiljal druge. Zelo vznemirjali pa sta ga dve pravdi, ki sta imeli namen, da bi bil potisnjen v kot.

a) Prva pravda je bila tiskovna, l. 1863. (Kakor Vilharjeva zaradi „Napreja“). Novice so namreč bile l. 1862 (str. 402) prinesle dopis „Iz savinske doline“, kjer se objavlja zaupna okrožnica c. kr. okrožnega sodišča v Celju na okrajna sodišča, naj javijo, v katerem jeziku vlaga ondotni notar svoje akte in dopise. Dopisnik pojasnjuje vzrok te okrožnice: došla je v Celje ovadba, da nekateri notarji stranke nalašč nagovarjajo, naj dado sestaviti listine v slovenskem jeziku. Dopisnik upa, da bo okrožna sodnija take notarje — pohvalila. — — Vsled tega dopisa je bila proti Bleiweisu kot odgovornemu uredniku vložena tožba po § 309 in 310 kazenskega zakonika kot pregrešek zoper javni red in mir.

Stvar je bila opasna in bi — ko bi se bila tožba vzdržala — mogla Bleiweisa do mala uničiti. Imel je na Dunaju zaupnika, njega je vprašal za svet; tudi ta je[1]) smatral položaj za kritičen in je dal Bleiweisu celo vrsto juristovskih zvitih nasvetov, kako naj prepreči obsodbo. — Pri sodišču pa se je pravda vlekla celo leto in — to so najbrž hoteli — na pol zavlekla; kajti toliko je bilo pač hitro jasno, da očitanega pregreška Bleiweis gotovo ni zakrivil. Šele koncem l. 1863., 17. dec., je bila glavna razprava, pri kateri je državni pravdnik sam umaknil tožbo po omenjenih §§ in je bil Bleiweis le po § 32 (novega) tiskovnega zakona obsojen na — 10 gld. globe zaradi zanemarjenja uredniške dolžnosti.[2]) Na to leto se je Bleiweis nerad spominjal.

b) Velikansko razburjenje je zavladalo l. 1869. zaradi dogodkov v Jančah, ki se na nje starejši ljudje še dobro spominjajo. Ker so v Novicah[3]) obširno opisani, zabeležim o njih le dejstvo: Dne 23. maja 1869 (v nedeljo) se je ljudstvo dvignilo proti ljublj. turnarjem, ki so naredili izlet na Jančе; eden orožnik jn zabodel fanta Rodeta.[4]) Vsa krivda se je pripisovala narodnim voditeljem, v prvi vrsti Bleiweisu, češ, da je obljubil, oz. dal napadovalcem 50 ali 100 gld.

Bleiweisa bi bili radi odstranili. Dokazov seveda ni bilo nikakih, a sum ostane. Preiskava je trajala skoraj deset mesecev, pri glavni razpravi od 3. do 16. marca 1870. je bilo obsojenih 19 kmetov, v ječo od $3^1/_2$ leta do 4 mesecev.[5])

[1]) V anonimnem pismu, ki bi se naj (tako zahteva pisec) uničilo, a se ni!

[2]) Glej „Novice“, 1863, str. 414, 421. Na str. 421 id. so navedene vse podrobnosti; datum 27. dec. pa je tiskovna hiba (namesto 17.)

[3]) Novice 1869, str. 169, 170, 177, 226. L. 1870, str. 84, 99. — Podobni ekscesi so se vršili leto prej na Ježici; gl. „Novice“ 1868, str. 177, 217.

[4]) „Novice“ 1869, 169.

[5]) O očitkih napram Bleiweisu (in Costu) so navedene podrobnosti v Novicah, 1870, 84; kazenje objavljena na str. 99.

S takimi sredstvi torej Bleiweisu nasprotniki (od tod in tam) niso mogli do živega. Kako bi se ga naj znebili? Najenostavneje je — s strupom (!), tako je vsaj sumnjal Anton Brodnik (kapelan v Moravčah) v pismu, poslanem Bleiweisu dne 2. febr. 1875 (kmalu po Costovi smrti). Bleiweis je to pismo bral, kakor mi, pač napol z nasmehom, napol resno; mi ga pa objavimo kot dokaz, kako so skrbeli za „očeta slovenskega naroda“ njegovi otroci. Glasi se:

„Častiti Dragi mi Gospod Doctor!

Ne bodite nejevoljni, ker se jest prederznem Vam pisati.

Ko sem natančno zvedil, koliko časa in kako je g. Dr. Costa, moj součenec, pred smertjo bolehal, me je napadla strahovita misel, da je on umerl — za strupom. — Razodel sem to svoje mnenje g. dekanu Tomanu; on me stermo pogleda in reče, da bi jest utegnil prav misliti, ker tudi Dr. Lovro Toman je umerl enako kakor Dr. Costa, po mislih zdravnikov — za želodičnim rakom. Jest nisem poprej vedil, za kakoišno boleznijo je umerl Dr. Lovro Toman; pa ko mi je dekan Toman to povedal; sem bil v svojem mnenju še bolj poterjen, de morebiti oba sta umerla za strupom.

Pa čemu Vam to pišem? — Iz dvojnega namena. Pervič prosim Vas, varujte se! — Če je moje mnenje o Costi in Tomanu resnično, je morebiti sedaj Vam nameravano, Vas spraviti s poti. Premislite vselej dobro, kaj in kje bote jedli in pili, ali kadili etc. etc., pazite dobro tudi na domače posle, ker z denarjem se v našem neznačajnem veku vse spriditi utegne. Varujte svojega zdravja in življenja!!

Drugič Vas prosim, poskrbite blagodušno za časa, kteri možaki bi bili zmožni biti voditelji slovenskemu narodu potem, ko bi se Vam pripetilo, kar je zadelo Costo in Tomana. — Strašno je že le misliti, kaj bo, kadar Vi zatisnete oči. — Dr. Razlag ni hotel postati slovenski Görres; Dežman, če tudi ga še ljubim kot svojega učenega Profesorja, je ves zagrizen, Dr. Poklukar neskušen, in kakor g. Klun premlad; Dr. Ahačič — — —?; Hohenwart je le za višji kroge; Štajarcu pa jest razun Dr. Ulage in Hermana ne zaupam ne enemu več. — —

Kaj bo, ko so naši ljudje postali tako neznačajni, sebični! Brez krepkih voditeljev se bodo le grizli, klali, vjedali, vjedli.“

Take skrbi navdajajo otroke napram očetu!

Bleiweis in Novičarji v borbi za slovenski jezik in domače slovstvo.

Na podlagi „Novic“ in pisem njihovih sotrudnikov priobčil
dr. Janko Lokar.

Predgovor.

V „Izvestju c. kr. II. državne gimnazije v Ljubljani“ je izšel l. 1907. moj članek „Stališče Bleiweisovih „Novic“ glede književnega zedinjenja Slovanov“ kot predhodnik tu objavljenega spisa.

Jezikovno vprašanje Bleiweisovih „Novic“ sem nameraval obdelati izprva v štirih oddelkih, kakor jih poznajo navadne slovnice, namreč z ozirom na glasoslovje, oblikoslovje, debloslovje in skladnjo. Ta načrt bi bil sicer pregleden, a nisem ga izvedel, ker bi se morala snov preveč ponavljati. Kadar so se namreč Noviški jezikoslovci oglasili, izvečine niso pisali samo o eni stvari, ampak o vseh mogočih. Zato sem se držal časovnega reda, ki ima prednost, da podaja bralcu jasno sliko zanimivega razvoja slovenskega jezika v dobi „Novic“.

Ker sem imel po prijaznosti g. Janka viteza Bleiweisa-Trsteniškega na razpolago tudi literarno zapuščino njegovega deda, sem pridejal sestavku odlomke pisem, oziroma celotna pisma, poslana Bleiweisu od različnih tedanjih veljakov. Pri odberi pisem sem se oziral samo na ona mesta, ki se tičejo jezika ali so se mi zdela zanimiva v literarnem oziru. Ne glede na to, da nam kažejo nazore naših prednikov o jeziku, da nam torej razjasnjujejo sliko razvoja slovenščine, nam olajšujejo zlasti tudi sodbo o Bleiweisu kot uredniku, ki jo izrečem na koncu spisa.[1])

[1]) Za prikaz onodobne slovenske zgodovine je to korespondenco izčrpal dr. Drag. Lončar v svoji tukajšnji razpravi.
Uredništvo.

1. Borbe za knjižno slovenščino.

Ljubljanskemu tiskarju Jožefu Blazniku je dovolila leta 1843[1]) na njegovo od c. kr. Kranjske Kmetijske Družbe priporočeno prošnjo višja dvorna gosposka tisk slovenskega časopisa pod pogojem. da imenuje družba zaupnega urednika in izdela za c. kr. višjo policijo na Dunaju natančen program. Prvi urednik teh „Novic“ — popolen naslov so često menjale — je bil „dohtar Janez Bleiweis,[2]) ces. kralj. učenik zdravilstva, tajnik c. k. krajnske kmetijske in odbornik notrajno- in zgorno-avstrijanske rokodelske družbe in pa krajnskiga muzeuma, ud ces. kralj. družtva zdravnikov na Dunaji in ces. kralj. kmetijskih družb na Dunaji, Štajerskim, Koroškim, Goriškim, Hrovaškim in Českim“ — tako se je glasil njegov dolgi naslov, ki ga je stavil — po tedanji navadi — pod svoje ime na čelo „Novic“. Ta mož jih je „v red deval“ od njihovega rojstva do smrti. To smem zapisati brez pomisleka z mirno vestjo, kajti z Bleiweisom so pravzaprav umrle tudi „Novice“. Izhajale so sicer še po njegovi smrti, (do 26. dec. 1902), a živele niso več. Ob veljavo so jih spravili časopisi z drugim glasom in nastopom. Marsikdo se je sicer težko ločil od njih, ker je predolgo živel z njimi, a rešiti jih ni mogel. Bleiweis jim je bil duša v vsakem oziru: on jim je določeval vsebino, pa tudi obliko jezika. Mladi so pritisnili Bleiweisa ob steno, njihova gl asila pa so zadala njegovemu listu smrtni udarec.

Bleiweis je imel na skrbi torej tudi jezikovno stran „Novic“; a l. 1843. je bil sam še slab poznavalec slovenščine, dá, bil je še njen učenec. Edino veljavne slovenske slovnice še ni bilo, torej tudi ne enotnega jezika. Temu se ne bode čudil nikdo, saj še niti do današnjega dne ni rešeno slovensko pravopisno vprašanje in obeta se nam ravnokar nov boj. Vsak je pisal več ali manj v svojem narečju, večkrat pokvarjenem po različnih neprebavljenih slovnicah. Bleiweis je imel torej težko nalogo kot urednik časopisa, ki je bil namenjen vsem Slovencem. Ti so ljubili že od nekdaj malenkosti in niso poznali višjega stališča. V malih stvareh trmasti in domišljavi, v velikih pa plahi in neodločni, so tavali tudi glede jezika po raznih potih in stezicah.

[1]) Blaznik se je potegoval za list že l. 1841. Po posredovanju Kmetijske Družbe in nadvojvoda Ivana je bil dovoljen 10. febr. 1843. leta. Prva številka je izšla 5. julija 1843.

[2]) Izprva je bil določen za urednika dr. Orel, odbornik Kmetijske Družbe. Ta je bil nabral že mnogo gradiva za prvi začetek „Novic“. Ko je pa prišel z Dunaja Bleiweis in bil izvoljen za Družbinega tajnika, je prevzel ta tudi uredništvo, češ da spada po pravilih v tajnikov opravek uredovanje vsega, kar natisne Družba. — Malavašiča so najeli „Novicam“ za prevajalca iz tujih jezikov, ker ni bilo dovolj slovenskih pisateljev. Prvi cenzor pa je bil vladni svetnik Ivan Vesel.

Takrat bi potrebovali jezikovno dobro podkovanega urednika, ki bi si upal rabiti svinčnik v obilni meri, a Bleiweis si je sam šele širil jezikovno znanje. Zato so se lovile „Novice" lepo vrsto let v oblikah in so pogostoma menjavale svoje nazore o jeziku. Kdor bi pričakoval v prvih letnikih „Novic" enotnosti v jeziku, bi se jako zmotil. Jezikoslovna žilica se je pri nekaterih naročnikih in piscih oglašala takoj od začetka, a uredništvo je imelo še strah pred jezikovnimi prepiri in jim ni dalo na dan. Priča temu so „Pogovori vzhredſhtva" v 17. št. l. 1843., kjer čitamo: „Is ſpodne roshne doline na Koroſhkim: Shal nam je, de ſe njih piſanja ne moremo poſlushiti, ker rezhi, ki le jesik utizhejo, v naſhih novizah natiſniti nemoremo; kaj drusiga proſimo."

Da se je branil list jezikoslovnih dopisov, temu ne tiči vzrok morda v omejitvi na dovoljeni **program.** Prvi oglas c. kr. Kmetijske Družbe, ki ga je dala po prejetem c. kr. višjem dovoljenju z Dunaja v nemškem jezíku med občinstvo, se namreč glasi: „Der Inhalt dieser Zeitschrift wird sich auf folgende Rubriken erstrecken: 1.) Landwirthschaftliches. 2.) Industrielles. 3.) Oeffentliche Verordnungen, Verlautbarungen und Belehrungen, die in das Gebieth der Landwirthschaft und Industrie einschlagen. 4.) Vaterländische Ereignisse, Denkwürdigkeiten und Skizzen. 5.) Auswärtige auf die slowenischen Länder Bezug habende Nachrichten. 6.) Gemeinnützige Miscellen, Topographien, Biographien und andere Kleinigkeiten heitern, belehrenden, oder doch den Geist anregenden Inhaltes. 7.) Fruchtpreise. 8.) Anzeige neuer slawischer Bücher nützlicher Werkzeuge u. d. gl." Dovoljene so bile torej tudi jezikovne drobtinice, toda Bleiweis se je čutil še preslabega, da bi mogel poseči z uspehom v jezikovne prepire, a dobro ime si je hotel ohraniti na vsak način tudi v stroki, ki jo je do takrat še malo razumel.

Sicer je pa lepo vzgajal svoje čitatelje. Pod naslovom „Poſlavljenje" pripovedujejo „Novice" na 44. str. I. tečaja, da je dobil Kopitar red sv. Gregorija Velikega, a pod črto beremo: „Red je beſeda, ki jo veliko Slovenzov morebiti ne bojo rasumeli. Ker pa mi druge beſede sa to nimamo, jo moramo rasodeti. Kaj ſe pravi, de je ta ali un kako ſvetinjo — medaljo od kakſhniga zeſarja ali kralja sa poſebne saſluge dobil, vam je snano. Temu enak je red, ampak ſhe veliko bolj je imeniten; sakaj red je snamnje poſebniga ſpoſhtovanja in malo ljudi je, ktere zeſarji in kralji na to visho pozhaſte." — Bernard Tomšič je priobčil v 12. št. istega letnika pesem „Jek novic od pokrajne", a zraven stoji opomba: „Jek ali odglaſ (Echo)". Tudi pesem „Spomladanjske misli" (S.) v 20. št. 1844. l. ima pod črto sledeče „Razjasnjenje": kititi, zalšati,

lepšati, schmücken. — Biser, Perle. — Ogledalo, zerkalo: Spiegel. — Preproga, Teppich. — Livade se imenujejo lepi in prijetni travniki, njive i. t. d. — Obzor, obnebje, je celi kolobar sveta, ki se vidi okoli in okoli sebe kakor daleč oči neso, ako niso hribi in druge reči na poti.

Isti letnik ima na 20. str. v oddelku „Urno, kaj je noviga?“ dopis „Is Planine 24. Profenza,“ ki poroča, da so prišli v gostilno „K črnemu orlu“ trije „Zhernogorzi“, med njimi sam vladika, ki jih je vprašal med drugim, če poznajo gospoda Kopitarja na Dunaju. No, tudi tu je ime Črnogorcev razloženo z Montenegriner in še l. 1845. so morale „Novice“ k izrazu „poljubiti“ pristaviti razlago „kuſhniti“[1]) (str. 69).

Ti primeri nam jasno kažejo, kako malo jezikovne izobrazbe je imelo tedanje čitajoče slovensko občinstvo. Nam se zde nekatere razlage pretirane in seveda tudi naivne; toda nikakor si ne smemo misliti, da so bile nepotrebne. — Pisatelji sami pa se niso ozirali skoro čisto nič na bralce. A. P. je zapel na pr. v 8. št. 1844. l. „Njega dni!“, kjer se glasi ena kitica:

Če se sadnjič na možake
in na njih ozreš sopruge,
ne deržiš jih za rojake,
te za hčere semlje druge.

Zaradi ljube rime je bila potrebna opomba, da so „sopruge“ žene. Istotako je zapisal I. Drobnič brez pomisleka v pesmi „Kmeta svèt za zdravje in zadovoljnost“ [(Poleg nemškiga); 1845, str. 89] stihe:

De se mnogim grajat hoče
sklepe tve, nebeški oče!

k čemur je bila potrebna opazka: „Pri južnih naših sosedih na Horvatskim i. t. d. se v pesmih nektere prisvojivne zaimena tako pokračujejo:

ma namesto moja, mê namesto moje,
tva „ tvoja, tvê „ tvoje,
sva „ svoja, svê „ svoje.“

Da bi ne bili slovenski jezikoslovci čisto brez hrane, jim je sporočil v 1. št. II. tečaja Bleiweis sam v „Urno, kaj je noviga?“, kako veselo se prepirajo nemški sosedje, češ: (Vojſka — vojſka je)!··· „Vojſka? Kje?“··· Bliso naſ — v Gradzu! ali ſaj savoljo Gradza!“ — Meri pa na prepir nemških časopisov, ali se naj piše Gratz ali Grätz. To je omenil naj-

[1]) V obrambo tega izraza se je oglasil pozneje J. V. (1853, str. 143), češ da je slovenski, ako so usta slovenska beseda. K-ušniti je namreč enako tvorjeno kakor os-culari!

brže zavoljo tega, ker so imeli tudi v Ljubljani vojsko, ali naj pišejo Ljubljana, Ibljana ali Loblana.[1])

u — v. — Jezika samega se je dotaknil „domſki kaplan" Matija Majer v znanem celovškem pismu z dne 4. prosinca 1844., priobčenem v „Novicah" z dne 17. istega meseca. Dočim pa govori Majer le splošno o jeziku, ki se bi ga naj posluževali Novičarji, je sprožil Ilir Jure Sodevski (Kobe) vprašanje, ki dela še dandanes preglavico. V 42. št. se pritožuje pod naslovom „Pohlevno vprašanje", da so mu spreobrnili v sestavku „Sled Ciriloviga obreda (ritus) na Krajnskim" skoro vsak „*u*" v „*v*" in dali posebno besedi „uredba" drug pomen. Zato ponižno vprašuje uredništvo za vzrok tega ravnanja in prelomljenja dane besede, da bo dalo natisniti tudi sestavke, spisane v ilirskem pravopisu. Sicer je preskromen, „de bi se opovažil takim možem nauke deliti", vendar pa hoče izpregovoriti o nagibih, zakaj je pisal „*u*" in ne „*v*":

„V" nam dela pisavo nerazumljivo, ker napravlja besede, ki ga imajo za „ukladni glas (Grundlaut)", enake besedam, katerim se stavi spredaj in se ž njimi veže. Tako n. pr. se nam zmešajo izrazi enake korenine z nemškimi besedami: „Würde, würdig, würdig sein — vreden, vrednost, vrediti" z besedami „red, rediti", ako se veže ž njimi „v". Toda kdo ima tako bistre oči, da vé ločiti med „vrediti, vreden — würdig sein" in „vrediti — in die Ordnung bringen", med „vredništvo — Versammlung der Würdigen" in „vredništvo — Redaktion"? „Ko bi se *u* kot predlog povsod predstavljal, bi ta nerazumljivost popolnoma ginila in bi se dobro razumelo, de urediti pomeni u red djati, uredništvo Redaction; vrediti pa würdig sein, in vredništvo zbor vrednih nalik redovništvu sacerdotium." Ko je razmišljeval o vzroku te izpremene, so mu prišli na misel kranjski slovničarji, ki devljejo po njegovih mislih sedanji jezik večjega dela Kranjske v stare okove in trdijo iz starih bukev, ne pa iz izkušnje, da pomeni *u* pri glagolskih sestavah *od* in *pri*, *v* pa vhod v kako reč. Za prvo pravilo navajajo naslednje glagole: udariti, utopiti, usehniti, ukrotiti, uiti itd., za drugo pa: vpeljati, vriniti itd. Da sta pa pravili brez vsake podlage za kranjski jezik, uči Kobeta izkušnja: Beli Kranjci izgovarjajo povsod svoj neprijetni *v*, in to tudi pri glagolih prve vrste, na priliko: mi je vešel, sim ga vkrutil itd., ter pehajo pri izgovarjanju sapo črez ustnice, da zašumi ko ptica, kadar zleti naglo. Gorenjec, kakor tudi Ljubljančan in izvečega črni Dolenjec pa izgovarjajo *v* kakor *u*,

[1]) L. 1863. (l. 32) so se prepirale „Novice" same z A. R., dopisnikom „Ljubljančanke" (Laib. Zeitg.) zaradi imena Novo mesto — Neustadtl. Prepir je izzval naslov novomeškega gimnazijskega izvestja: Programm des k. k. Gymnasiums in Novo mesto (Neustadtl).

naj že stoji kot predlog pred imeni ali pa je sestavljen z glagoli, in se približujejo s tem izgovorom popolnoma Dalmatincem, Slavoncem, Srbom in Graničarjem, ki ga izgovarjajo povsod čisto. Dalje pomislimo, kako neprijetno bi pehala sapo črez ustnice ljubljanska gospodična, ko bi morala govoriti: v cerkvi, v hrami — beri: *f* cerkvi, *f* hrami, *f* krotiti itd.

Ako se izgovarja tedaj po večji strani kranjske dežele „*v*“ kot „*u*“ in zveni prav ugodno, zakaj bi se ne vpeljal popolnoma v pismeni jezik, posebno ker žali „*v*“ oko, kadar se predloži besedi, ki ga ima že za „ukladni“ glas, n. pr.: vvod, vvrediti (razžaliti) itd.? Zakaj mučimo s tem „*v*“ otroke pri branju, ko je nepotreben? Vedno moramo vpiti: zdaj ga izgovori kot *u*, zdaj kot *v* — beri *w*!

Mi Kranjci se motimo s tem „*v*“ prav tako, kakor so si mešali nekdaj glave stari Nemci, ki so pisali vnd itd. — Ilirci, Srbi, Slavenci, Dalmatinci so ga zavrgli že zdavnaj, zakaj bi ga tudi mi Kranjci ne?! Ali so morebiti oni brez njega nerazumljivejši ko mi z njim? Gosp. Majer zahteva od Kranjcev, naj pišejo v narečju, ki vlada med Ljubljano in Reko. To bi nas, kakor on sam spozna, gotovo jako približalo južnim Slavjanom, ker bi imeli z njimi „vse pridavne imena u srednjem spolu u večim številu na *a*, postavim: dobra vina, rudeča jabelka itd.; tudi bi z njimi imeli enak veznik: *da* namesto *de*“. Ali kako moremo pričakovati to od Gorenjca, „kteri se svojiga koj[1]) in špogati tako terdovratno derži, de rabiti neče, de si lih sam rabo ima? Na celim Dolenskim pri prostih skoraj nobeden teh besed ne ve. Eheu quantus zelus pro loco suo!“ —

Uredništvo je objavilo Kobetovo „Pohlevno vprašanje“. Bilo je torej pripravljeno na odgovor, ki ga je natisnilo takoj pod črto. Najprej poudarja, da mu mrzi vsako „vročinsko“ pisanje, ki napeljuje v prepir, in da odgovarja Sodevskemu le na njegovo izrečno željo.

Med „*u*“ in „*v*“ dela zato razliko, ker je prirojena duhu slavjanskega jezika, tedaj tudi slovenskega narečja. V staroslavjanskem, češkem, poljskem in ruskem jeziku se ločita natanko ta dva predloga, naj bodeta samostalna ali spojena z drugimi besedami in se ne smeta nikdar menjati med seboj brez pomote. Samostalni „*u*“ pomeni, kjer se še rabi, *pri, bei* in se veže z rodilnikom, „postavim: v českim: *u nas* bei uns, nasproti: *w nas* in uns, *u tebe* bei dir, nasproti: *w tebe* in dich itd.“ Z drugimi besedami sestavljen pa pomeni *od, preč* in *pri*. — Slovenski predlog *v', va, vu, vo, v* se pa veže s „toživnim in skazavnim (Accusat. u. Local)“ in pomeni v kako

[1]) T. j. takoj.

reč ali v kaki reči. Ta predlog bi moral imeti pravzaprav samoglasnik zraven sebe, kakor ga je imel v staroslavjanskem in ga ima v ruskem še zmerom, v nekaterih drugih slavjanskih narečjih pa še zelo. Slovenci so pisali od časov Bohoriča, Trubarja in Dalmatina do današnjega dne „*v*“ večidel z apostrofom, enako tudi predloge *s'*, *z'*, *k'*, in to po pravici, ker je izpuščen en samoglasnik. Izpuščen je pa po Bleiweisovem mnenju zato, ker se ne izgovarja vsled narave glasnikov *a*, *o*, *u* nobeden izmed njih čisto poleg „*v*“.

Zavoljo ličnosti pravopisa pa so začeli opuščati pri omenjenih predlogih v poslednjem času boljši slovenski pisatelji tudi apostrof „brez kake skaze ali pomote“. Zato je izvršilo uredništvo vsled doslednosti v spisu „Sled Ciriloviga obreda na Krajnskim“ svojo dolžnost glede „*u*“, oziroma „*v*“, pa tudi v drugih pravopisnih rečeh.

Naši južni sosedje so zmešali oba predloga *u* in *v* enega z drugim in pišejo samo „*u*“, čeravno se še vedno ločita v jezikoslovni rabi, n. pr. „u mene ima više djetce nego kruha“; nasproti: „ići u (v) skupštinu; biti u (v) skupštini“ (Berlić's Gramm. 1842). Če je tedaj res, kar trdijo učeni Slovani, da imajo prednost one oblike slovanskih narečij, ki so se oddaljile manj od izvirnega narečja, če damo južnim sosedom prav, da so se oprijeli, odstopivši od lastnega provincializma, dalmatinskega narečja, ki je izgubilo manj od prvotne lepote in cene, tedaj — pravi Bleiweis — je upravičeno tudi naše ločenje med „*u*“ in „*v*“, ker ga potrjujejo staroslavjanski jezik in druga slavjanska narečja.

Na to, kar pravi Sodevski dalje, da nam povzročuje „*v*“ dvoumje, mu odgovarja Bleiweis, da bi nastali še večji dvomi, ako bi pisali po Sodevskega volji „*u*“ namesto „*v*“. Kobe se boji, da bi se zmešale besede „vrediti“ — würdig sein (mislimo: würdig machen — pravi Bleiweis — „ako bi res kje navadno bilo“), „vreden, vrednost, vredništvo“ — Versammlung der Würdigen, „kterim je „*v*“ izvirni glas“, z besedami: red, rediti, ako se spoje z „*v*“. Ne glede na to, da se ne rabi glagol vrediti v pomenu würdig sein, kolikor je znano Bleiweisu, nikjer na Slovenskem, ga vpraša: kako so ločili Latinci toliko enako glasečih se in enako pisanih besedi? Kako jih ločijo Nemci in drugi narodi? Kako bomo ločili mi vse druge enake, n. pr.: léta — die Jahre, léta — er fliegt, läuft itd.? — Če pišemo po dopisnikovi želji: je uredil — er hat in Ordnung, Reihe gestellt, redigiert — z „*u*“, kako bodemo pisali, da ostanemo dosledni: je uredil (živino), od rediti nähren, erziehen; je uredil (žito) od redek itd.? Kako moramo torej pisati, da se bodo ločili ti pomeni? Nekaj drugega je „vlomiti — einbrechen“ in „ulomiti — abbrechen“,

„vrezati — einschneiden“ in „urezati — abschneiden“, vsekati in usekati itd. Pač velja tudi tu pregovor: Incidit in Scyllam, qui vult vitare Charybdem.

Kar se pa tiče izreke Belih Kranjcev, je to le jezikoslovna „izopačnost“, ki se je niso naučili iz slovnice; kajti ta pravi, da se izgovarja „*v*“ navadno kakor nemški *w*, ne pa kakor *f*. Tedaj tudi ni nevarnosti, da bi opustile ljubljanske gospodične svoj blagoglasni in pravilni izgovor črke „*v*“ ter začele posnemati Bele Kranjce. Res je, da govore Dalmatinci, Graničarji itd. svoj predlog „*u*“ (*u*, *v*) trdo; to pa je tudi res, da ga ne izgovarjajo Slovenci tako čvrsto, temuč da ima, akoravno je samostalen, glas, ki se bliža glasu „*w*“ in se izgovarja pri branju, kakor drugi brezglasnični predlogi (n. pr. *s*, *z*, *k*) z naslednjo besedo, tedaj tudi pri učenju otrok ne dela večje težave kakor ti. Vse drugače izgovarja Graničar „idem *u* kuču“ kakor Slovenec „grem *v* hišo«. Če trčita nadalje nekaterikrat dva „*v*“ vkup, ne žalita veliko bolj očesa, kakor češki in poljski *w*, ki ni drugo, kakor zloženka iz dvojnega *v*, in vendar se ne pritožujejo preveč črezenj ne na eni, ne na drugi strani.

Za vseslovenski jezik.

V zadevi gorenjčevanja „Novic“ pa mora uredništvo odvrniti sledeče: „Dopise, ki jih dobivamo, take natisniti damo, kakoršne smo v roke dobili, zunej tistiga, kar je duhu jezika in gramatiki suprotivno, kar tedaj poleg naše dolžnosti popraviti moramo, naj bo od koder hoče. Sicer pa mi ne pišemo ne za Gorence, ne za Dolence samo, ampak za Slovence. Zavoljo tega bo lahko vsak rodoljub prav vesel, de se je v Novicah sredstvo našlo, po kterim se vsakteri lahko z jezikoslovnim bogastvam matere Slovenje iz vsih krajev oznani in vdeleži, in ne bo želel, de bi se besede zaterale. Kam bomo pa prišli, če bo vsakteri hotel imeti, de naj se besede zaveržejo, ki v njegovim kraji navadne niso, ki so se tu ali tam v časa viharju zgubile? Mislimo, de nobeden, ki svoj materinski jezik in svoje očestvo ljubi, tega želel ne bo“.

Konec tega odgovora nam pove v kratkih besedah skoro ves slovniški prepir Novičarjev. Vsak se je potegoval za besede in oblike svojega kraja, zametaval druge in očital drugače pišočim tovarišem separatizem in provincializem. Novice pa so se postavile na najširje stališče: hotele so biti slovenski list, ki naj bi pisal za vse Slovence slovenski jezik in se ne omejil na posamezno narečje. Ta Bleiweisov odgovor je pa tudi priča njegovega marljivega učenja slovenskih slovnic.

Prepira za književni jezik se je dotaknil Cafov v 3. listu 1845. l., kjer poroča v „Pozdravcu vsem Slovencom“, da so „naš slavni slovenski pisavec na Štajerskem Anton Krempl, fajmošter pri Malinédli 20. Grudna 1844 na plučni bolezni, ker poklicanega vračnika ni hitro k redu bilo, umerli ino šli po plačo za svoje velike trude za izobraženje Slovenskega naroda“. Pravi, da čuje o nepriljubljenosti pisanja Štajercev pri Kranjcih, ker ni tako, kakor govore Kranjci. Pa tudi kranjski spisi niso Štajercem po godu. V tem tiči tudi vzrok, da sluje Krempl med Kranjci malo. In tako bo ostalo, dokler bo imelo vsako podnarečje svojo posebno slovnico, kajti Dajnko je Štajerec spodnjega kraja, Murko pokranjčen Štajerec, Metelko cel Kranjec, Gutsmann pa malo drugega kakor Korošec, ob kratkem: „Slovenske gramatike ino slovenskega pisanja po vseh podnarečjih še neimamo!! Po vsi pravìci ima zato pravopisna postava: „Piši, kakor govoriš“, ali s pristavkom: „kakor dobro govoriš“ overžena biti, ino veliko bolje tako stati: „Piši, kakor slovensko ljudstvo (po etimologii ino bližnjih slavjanskih narečjih) prav govori.“ Po tem se nadejamo, da bodo „Novice“, ker „jih orel uže vse nebo celega Slovenstva veselo obleta, rade prijemale vsak popravek iz podnarečij v svoji besedi. Na noge! Vzdramite se Slovenci! Tema uže beži iz vašega neba — Hrovatam lepa Danica, Dalmatincom mlada Zora sveti — tude vam se uže deni — poglednite se bratje po edni materi, ino se za take spoznajte, da si prijazno k svojemu izobraženju roke molite. — G. Krempl so se v tej reči veliko trudili, vsem Slovencom, ne le Štajercom z besedo vgoditi.“ Zato si želi Cafov veliko naslednikov v tem prizadevanju. Nikdo pa ni dolžan v toliki meri skrbeti za slovensko besedo kakor duhovnik, ker so strahovito pokazili pisatelji od Trubarja do Kopitarja slovensko reč s tujščino. Saj so jo kvarili skoro 300 let, dokler ni ustavil tega kaženja 1808. l. Kopitar s svojo slovnico.

Duhovniki lahko popravljajo pregreho svojih nekdanjih namestnikov s tem:

1. da se sami potrudijo, naučiti se čiste slovenščine, kakor jo govori ljudstvo še zunaj mest;

2. da pišejo sami dobre knjige ali jih prestavljajo iz tujih jezikov;

3. da ne puste dajati šolarjem za darila nemških knjižic, ker je v nebo vpijoč greh, za nič trositi denar, in imamo že dovolj primernih slovenskih bukvic;

4. da napovedujejo očitno v cerkvi dobre slovenske knjige, n. pr. „Duhovnega Tovariša“. Mnogo so krivi tudi

slovenski knjigotržci, ki ne naznanjajo novih knjig nikdar na Štajerskem, dasi prebiva tam dobra polovica Slovencev;

5. da ustanavljajo v svojih župnijah čitalnice.

Za slednje se je zavzel tudi M. Majer v članku „Slovenske besede“ (list 39 id.), ki je opozoril na Čehe in priporočal Babukićevo slovnico, češ da mora znati vsak izobražen Slavjan poleg svojega še kako drugo slovansko narečje. Kdor pa zna eno dobro, si je odprl vrata k vsem drugim. A mi imamo itak samo štiri narečja.

Dalje izraža Cafov svoje veselje nad spisi novomeškega korarja Franca Veritega, ki so spisani „v naj čistejši ino naj glajši kranjščini“ ter želi, da bi se lotil kdo izmed Kranjcev prenovljenja „Nebeškega Cila“ (1684) Matija Kastelca in pa za šole zapovedanih zgodeb sv. pisma. Pred vsem pa pogreša slovenskih zgodbinskih knjig, n. pr. Robinzona in drugih posvetnih spisov, ki bi zbudili veselje do čitanja, ker se samih svetih knjig človek naveliča. —

Cafov se je postavil glede knjižne slovenščine na visoko stališče. Dvomimo pa, da ga je prav razumel kdo izmed tedanjih Novičarjev, saj zahteva, da naj pišejo, kakor slovensko ljudstvo prav govori — „po etimologii ino bližnjih slavjanskih narečjih“. Da so se ravnali Novičarji po Cafovem nauku, bi bili pisali gotovo pravo brozgo. Za slovenskega domorodca namreč še vedno niso prišli tisti jasni časi, o katerih piše Cafov v „Oznanilu novih, za vse Slovenske domorodce imenitnih bukev“ (Novice 1845, str. 67 in 71), da mu ne zadošča več umeti samo besedo svojega kraja, ampak da se mora učiti tisti, kdor se hoče izobraziti v njej, tudi jezika svojih slovanskih bratov. Cafov sicer misli, „da, če Slovencu nekoliko terdovratnosti, s ktero se le svojega pisanja ino govorjenja derži, ino pa nekeliko nemarnosti vzemete, po kteri svojo besedo le kmetiču prepusti, sam sebe pak v kaki drugi izobraža, ino mu nasproti teliko poterpljivosti date, da ne bo svojega bližnjega, ker mu nekaj drugače zavija, s posmehovanjem oponašal, zaničeval ali pak ga celo zato krivoverčil, temoč si z njegovo besedo svojo jasnil, trebil in bogatil, nam bo vnemarpušenim, ki smo, le micena veja na dobovem deblu Slavjanstva, rumeno zasvitalo; knjižtvo od svojoglavcov potlačeno bo se vzdignilo ino iz bratovske prijaznosti ino vzajemnosti bo pricvetla naj žlahtnejša rožica na svetu — izobraženost! Veja le na deblu zeleni; odčesnjena povedne ino se posuši“, a kaj, ko se ta operacija nikomur čisto ne posreči.

Tudi to pot se je oglasil Bleiweis. Najprej zavrača Cafa, češ da berejo Kranjci prav radi dobre bukve in spiske vsakega slovenskega narečja in da jim je bil rajni Krempl

ljub pisatelj, kajti nikdo se ne spotika na tem, ali je pisana dobra reč v tem ali onem jeziku. Porok za to so „Novice“, ki objavljajo spise v raznih narečjih, a se vendar ne pritoži nihče črez nje. Bolj ko se bomo seznanjali med seboj s pisanjem, bolj se bomo navajali različnih narečij. Pisati je treba, ne pa premišljevati, kako bi pisali. To je ravno žalostno na Slovenskem, da imamo preveč pismoukov in premalo pisateljev, ki bi pisali koristne reči razne vsebine. Taki prazni pismouki so po prepričanju uredništva domovini v veliko škodo, ker kalijo s kritikovanjem vsega, kar ni po njihovi glavi, veselje do pisanja drugim, ki niso pismenstva tako izučeni kakor sami. Take sovražnike lastne domačije naj bi muri popil! Še dandanašnji veljajo besede, ki jih je izrekel Vodnik 1799, l.: „Kadar koli kake kranjske bukve na dan pridejo, ima sledni kaj čez jezik godernati, enimu je preveč po hrovaško, drugimu preveč po nemško in tako naprej; jez pravim: mi moramo kranjske slovenske besede poiskati sem ter tje po deželi raztresene in na to vižo skup nabrati čisto slovenšino.“ Dobrih slovenskih slovnic ne pogreša uredništvo, a slovenskih besed nam bo toliko časa manjkalo, dokler ne bomo pisali prav veliko od raznih reči. Pomanjkanje besed je pa največji zadržek slovenskega slovstva. Zato pozivlja vse vrle domorodce, naj se poprimejo pisanja v prid in čast domovine. „V „Novicah“ jim je pot odperta, od raznih reži(!) pisati: kdor nam kaj koristniga v natis pošlje, naj bo prosti kmet in rokodelec, ali pa žlahten gospod, z veseljem bodemo vse sprijeli, ne gledavši na pisavca, ampak na to, kar je pisal.“

Borba za besede.

Bleiweis je mislil torej tu samo na besedni zaklad, pomislil pa ni na težave glede oblik, ki morajo nastati, ako piše vsakdo v svojem narečju, dasi mu je razpredelil Cafov sam slovničarje, katere omenja Bleiweis pohvalno, češ da nas učijo pisanja. Nekoliko pozneje (na str. 128.) pohvali tudi Cafa o priliki, ko je poslal veliko slovenskih imen zelišč, češ da „se vseskozi trudijo za prid in slavo slovenskiga jezika in nam veliko veselje pripravljajo. Bog Jim daj zdravje in Njih delu dober tek!“

Na str. 131. se je potegnil Jožef Grahek krepko za „koj“, ki so ga gledali mnogi po strani kot izključno gorenjsko besedo. Samozavestno se vprašuje: „Kdo se more prederzniti, besedo iz slavjanskiga slovarja pahniti, ktera se tako dobro in krepko slovensko izreče?“ Kdo ga prepriča, da „koj“ ni slovenska beseda? Ko bi bilo dovoljeno, v „Novicah“

se prerekati za besede, bi povedal svojim nasprotnikom šemarsikaj, reče jim pa samo to: „Če hočemo dobro slovensko govoriti, moramo skerbno paziti, de je beseda živa slovenska beseda, ne pa kje de domuje; zato mislim, de bi prav bilo, ko bi vsaka beseda, ktera pozabljena ali zaveržena le v kakim samotnim slovenskim koti tiči, na svitlobo Novic permahala, de se prevdari, ali je slovenska ali ne — in če je dobro slovenska, de se občinskim slavjanskim besedam vversti. Jez nisim Gorenc, kakor morebiti kdo misli, ampak Dolenc: domačija pa ne brani, za Slovenšino se potegniti. Nej tedaj čversta besedica „koj“ le živi in občno-slovenska bode!“ In uredništvo je hitelo pristavljat: „Tudi mi smo edinih misel“.

Kmalu nato se je vnela „duhovita“ pravda, ali je korun prava slovenska beseda. L. St. iz Vinjega vrha je stavil to vprašanje v 47. l. in obljubil, da razodene za plačilo, kaj so živinske bolezni sajevec, volčič in vrančni prisad in kako se zdravijo uspešno. Takoj pod prošnjo L. St.-a je pristavilo uredništvo, da kaže že prvi pogled, da je korun slovenske korenine. Če se pa hoče naučiti L. St. natančneje slovenskih besednih korenin, naj prebere pazljivo preslavno slovnico prof. Metelka na str. 22—35. Sicer pa mu bode odgovoril župnik I. Medved iz Loga na Kočevskem, ki je seznanil Novičarje s korunom. Medved je odločno mnenja, da je korun slovenska korenina, ker ima isto podstavo ko koren, korenjak, korenje, korenik, korenika in enake besede. Korun — koren sta iste matere, čeprav ima eden *u*, drugi *e*. Da je pa skovan krompir po nemški besedi „Grundbirn“, mu je ravno tako gotovo, kakor, da prihaja nemška beseda Kartoffel iz laške tartuffoli, „zato ker je bil korun popred na Laškim, ko na Nemškim znan“. K zadnjemu razlogu je pripomnilo uredništvo, da imenujejo Slovenci korun tudi: laška repica, zemljak, podzemljice, čompe itd.

Komaj pa so dale „Novice“ Medvedu besedo, že se je oglasila pri kopici „razboritih“ mož etimologična žilica. Uredništvo se jih je ustrašilo in je izjavilo, da mu je besedno prepiranje grozno, zato se ga vedno ogiblje in zatira na vso moč prepira željne spise. Da ga pa ne bodo dolžili enostranosti, naj spregovori še Juri Podrebernicki. Ta ne oporeka, da je korun slovenska beseda, ker je mnenja, da je le po rovtarsko pokvarjen koren, kakor je: „kej praji“ = kaj pravi. Da bi pa še bolj pokazal svojo učenost, se je zatekel k botaniki, češ da krompir ni in ne bo koren — „Wurzelgewächs, sondern ist ein Knollengewächs, welches am Ende seiner Wurzeln die viel gepriesene Frucht bildet.“ Če komu krompir ne ugaja, naj ga kliče rajši „čompe“ ali pravzaprav

„kepe“, „kar bi vtegnilo „Knollen“ pomeniti, kakor ga Dolinci okoli Krajnske Gore sploh imenujejo.“ Sicer je pa vse besedičenje o krompirju zastonj. Ta se je udomačil pri Slovencih že tako, da jim ga ne vzame noben cesar s celo vojsko, kakor ne še več drugih besed, n. pr.: rinka, pucati, frišna voda itd. Pač je res, da diši krompir zelo po nemščini, a naj „v hvaležin spominj, de so ga Krajnci berzej od Nemcov, kakor pa od Lahov iz Tersta prejeli!“ Sicer so pa posodili tudi nekdaj imenitni Rimljani marsikaj od Grkov in Nemci od Francozov. Z neznanimi rečmi pride vedno tudi tuje ime. In vendar jim ni očital tega še nikdo! Dobro je, če smo „čistoustniki“, a vse, kar je prav, „ker vsaka presiljava slovenske ušesa več žali, ko veseli.“

Modrovanje Jurija Podrebernickega je bilo Bleiweisu vendar prehudo. Pod črto je izjavil, da je natisnil Podrebernickega sestavek le s težkim srcem, da ne vsiljuje nikomur besede krompir, da pa ne bo trpel „frišne vode“, „pucati“ in enakih spakedrank za nobeno ceno v „Novicah“, ker so bile in bodo vodilo uredništva besede škofa Ravnikarja: „Vsak pameten Slovenec mora sam želeti, de se v bukvah saj čista slovenšina perhrani.“ Kar se pa tiče botaničnega dokazovanja Podrebernickega, se je spravil Bleiweis malo bolj nadenj, saj je bila botanika več ali manj njegovo polje, in je poklical na pomoč Linne-ja, Jussieu-ja, De Candolleja in Tratmanna.

V zadevi koruna se je oglasil tudi župnik Čuk, a končan še ni bil prepir. Medved je sporočil v 13. listu 1846. l. z veseljem, da mu je pisal Jakob Medved, kaplan v Dolini pri Trstu, da je korun res čisto slovenska, znana in še živa beseda, ki se rabi zlasti na otokih Krške škofije. Še prej pa se je potegnil za korun neki S. v dopisu „Od štajarsko-kranjske meje 27. Grudna 1845“ („Novice“ 1846, str. 3); njemu je korun = koren, - *un* pa jako primerna končnica za divje, podolgovato, butičasto sadje. Štiriindvajset strani zatem je naštel Čafov v „Glasu iz Štajerskiga“ razna slovanska zaznamovanja za krompir. —

Etimologovanje.

Napačno etimologovanje je sploh najslabša stran „Novic“. Cele strani so polnili s praznimi, duha morečimi razlagami pomena ali izvora besed ali sorodnosti jezikov. Tako n. pr. se je vnel dolg prepir o „skutniku“, ki je dal Požencanu povod, da je zajahal etimologično kljuse in napisal članek „Skythae, Skuti, Skutje, ali Skutniki, in Skythia, Skutje, Skutija, Skutško ali Skutno“ (1850, št. 5. id.).

Etimologovali pa niso samo možje, ki so se bavili v resnici z jezikom, ampak vsi, ki so mislili, da jim preostaja časa za tak posel. Kmet in rokodelec, duhovnik in profesor — vse se je skušalo proslaviti na tem polju. Komur ni jezikoslovje španska dežela, ta jim je hvaležen edino zato, ker so mu pripravili s svojimi razlagami marsikak vesel trenutek, in jim glede na njih dober namen ne zameri, da so zapravili toliko časa in truda.

Med etimologi „Novic“ pa izvzamem enega moža, da se mu ne bo godila prehuda krivica. Davorin Terstenjak se je namreč s svojimi preiskavami pošteno trudil in je žrtvoval zanje mnogo denarja, zdravja in udobnosti. Dasi so polne čudnih nazorov, vendar zaslužijo v polni meri, da bi se jim posvetil kdo in izbral zrnje iz ljuljke.

Pri vseh jezikoslovcih „Novic“ nas pa veseli veliko veselje do dela in goreča ljubezen do materinega jezika in svoje narodnosti. Da bi slednja ne zaostala za drugimi narodi v vedah, je prišel n. pr. neki seljak do novih zaključkov glede vrtenja zemlje okoli solnca ter jih je ponudil Kmetijski Družbi. In skoro milo se nam stori, ko čitamo, kako nerahlo ga je pognal Bleiweis nazaj k plugu.

Etimologični spisi „Novic“ pa niso nikakor brez vrednosti. Neposredno ali posredno so povod, da so nabrale „Novice“ ogromno tvarino za slovenski besednjak. V tem oziru imajo njihovi sotrudniki eno največjih zaslug, da se smemo ponašati s Pleteršnikovim slovarjem. Dalje so rešili marsikako slovensko krajevno ime smrti ali ga vsaj oprostili tujih priveskov.

Jezikoslovni trud „Novic“ pa tudi sicer ni bil brezuspešen. O tem priča začetek četrtega tečaja (1846). Tu je objavljeno na 7. str. Janeza Larnavtija „Odperto pismice pisateljem Novic“, pisano v Ljubljani 30. grudna 1845. Mož piše o „Novicah“ med drugim: „··· Z besedami Vam dopovedati ne morem, kak visoko Vas častim; kolikšno veselje do Vas imam, in kako hvaležin sim Vam. Ve ste me z radostjo do materniga jezika, kteriga sim v svoji nevednosti zaničeval, napolnile; Ve ste me prepričale, de slovenski jezik v besedah tako revin ni, kakor sim jez mislil; Ve ste mi razjasnile, kako žalostno je, če človek materniga jezika še s pravimi čerkami pisati nezna, s kratkim: Ve ste me v veliko rečeh podučile in me dosti koristniga naučile···“

Narodne in umetne besede. Slovanstvo.

Na 11. str. je priobčil zatem Milanko Delimarič „Vljudno prošnjo na Novice“, naj bi privoščile majhen kotiček

lepim slovenskim besedam, ki žive tuintam neznane v zabitih kotih. Priobčil jih je sam nekoliko iz Poljanske in Metliške okolice, uredništvo pa je izjavilo, da bi dalo iz srca rado takim zanimivim rečem veliko prostora, a po namenu časopisa jim more prepustiti le majhen kotiček. Delimariču je sledil L. Sevčan z „Nekoliko slovenskimi besedami, ki se bolj poredkama slišijo po Krajnskim“ (št. 41—42), Larnavtiju pa „kmetiški bravci v Kamnjim, na srednjim Ipavskim“, ki se zahvaljujejo v „Zahvaljnih drobtinicah na koncu leta“ (št. 50) za čiščenje predragega jim jezika, vendar pa žele, da bi se jim ne ovrgli ukoreninjeni besedi „oštarija“ in „bokal“, dokler bi ne dobili pravih lepih slovenskih, in da bi se delal razloček med „žlahno“ in „žlahtno“, zakaj „žlahni gospod“ je plemenitnik; „žlahtni fant“ bi pa pomenilo „fanta iz žlahte, iz rodu“ itd.“; ravnotako jih veseli Cafov „Proglas zastran noviga slovenskiga slovnika in slovnice“ (št. 8—11). vendar bi jim bolj ugajal slovnik, ko bi bil čisto slovenski, prirejen za potrebe Slovencev. Ginjenega srca so tudi brali „Prošnjo mesca Listopada na tiste Slovence, ki ga Listovgnoj imenujejo“ (št. 48, l. 1845) in pričakujejo težko novega pametnega imena za deseti mesec itd. Bleiweis jim je odgovoril, da bo dal ob novem letu Slovencem druga imena na ponudbo[1]), da ima Caf obširnejši namen z besednikom, da jim ne bo ovrgel bokala in oštarije, saj imajo tudi Čehi, Poljaki in Hrvati mnogo tujih besed in „prevelika čistost jezika bi utegnila nerazumnost biti“; kar se pa tiče besed žlahno in žlahtno, tudi Rusi, Poljaki, Čehi in vsi drugi Slovani ne delajo razlike. Dalje razlagajo to besedo tako tudi častitljivi gospod Murko v svojem besedniku, „ki nam je še zmirej vsakdanji ljubi pomočnik“. Vipavci pa in nekateri Dolenjci izrekujejo slovenske besede mehkeje, zato zamolče v govorjenju *t* in ga tudi ne pišejo. Žlahno in žlahtno

[1]) Prim. sledeča mesečna imena v 37. listu „Novic“ l. 1848.:
„Jänner ledni ali lednik (česko leden),
Februar talni „ talnik (taliti. aufthauen),
März berstni „ berstnik (česko in slov. berstni),
April travni „ travnik (ilir. travenj),
Mai cvetni „ cvetnik (pol. kwiecienj),
Juni sečni „ sečnik (ilir. sečanj),
Juli serpni „ serpnik (ilir. serpanj),
August mlatni „ mlatnik,
September sadnji ali sadnjik.
October moštni „ moštnik,
November listni „ listnik (poljsko listopad),
Dezember grudni „ grudnik („ grudzien).“
Ponudilo jih je občinstvu na izbero „Slovensko društvo“ in priporočilo zlasti ona na —k. Društvo pa jih je dobilo od župnika Potočnika. O mesečnih imenih so pisali še veliko nepotrebnega v „Novicah“. Eden je hotel biti modrejši od drugega. — Kljub najraznovrstnejšim predlogom pa so ostali Slovenci k sreči vendar pri latinskih izrazih.

je torej isto. Če je Vipavcem na „žlahnem“ veliko ležeče, naj ga pišejo, uredništvu pa naj dovolijo, da ne bo delalo razločka med obema besedama, ker bi sicer zašlo predaleč. Namesto žlahtnik (Adeliger) mu je veliko ljubši plemenitnik, ker bi sicer lahko nastala zmešnjava med Adeliger in Anverwandter.

To mesto je zanimivo, ker je pogledal Bleiweis, ki se je skliceval sicer najrajši le na slovenske slovnice, tudi tu, kakor pri Kobetovem „Pohlevnem vprašanju“, vprek slovenskega plota na ozemlje drugih Slovanov.

L. 1847. so začele priobčevati „Novice“ takoj v prvem listu „Prošnjo farmanov do sojiga fajmoštra“, ki se vleče skozi ves letnik, a ji je zaostala kljub temu druga polovica. „Pisavic“ tega članka je zavzel takoj pod črto glede pisave posebno stališče, ki ga je uredništvo odobrilo molče. Da bi pisatelj „Prošnje“ bralcem olajšal branje, je pisal besede z različnim pomenom tako, kakor jih izgovarjamo pri vsakokratnem pomenu. „Tako“ je pisal le kot „prilast«, kot „privet“ pa „toko“; n. pr. on je dobil táko priložnost — er erhielt eine solche Gelegenheit; on je dobil tokó priložnost — so erhielt er die Gelegenheit. Enako je pisal „káko“ — was für eine in „kokó“ — wie, „kaj“ — was in „kej“ — etwas, „kedaj“ — wann in „kedej“ — jemals, „zakaj“ — warum in „za kej“ — für etwas. Tudi „naj“ je pisal „nej“, kadar pomeni „veljaven zakon“, pri tretji primerni stopinji pa „naj“, n. pr. nej boljši dela — er soll besser arbeiten, naj boljši dela — er arbeitet am besten. Pravi, da so pisali starejši pisatelji te besede enako samo zato, da bi pokazali, da so iste korenine. To pa ne briga morda med sto bralci niti enega. In ko bi ga tudi, ne kaže nadlegovati zavoljo enega devet in devetdeset drugih, ki bi si morali poiskati pomen besedi šele iz zveze govora. Če bi delal kdo tako, se mu zdi, „de se nar meči besede posluži, zlo neprimerjeno“. Kdor pa trdi, da moramo slediti zgledu svojih prednikov, trdi z drugimi besedami, da se naj povrnejo naši kmetje pri obdelovanju zemlje od pluga k lopati. Tudi „tvoje, svoje“ je pisal tako, kakor ju je slišal izgovarjati, namreč: „toje, soje“. Sicer je čul izrekovati že marsikoga s trdim govorom: „gvori, dvoli“ namesto „gori, doli«, nikogar pa še ne: „tvoje, svoje“. „Zakaj tedej v pisanji s perstavljanjem nerabljenih in nepotrebnih soglasnikov soj jezik kazimo, in terji delamo kakor pa je?!“ Potem nadaljuje:

„Ko bi smel upati, de bi nekteri bravci, ki so v staro preveč zaljubljeni, ne zamerili, tokó bi hotel tukej še to vošilo izreči, de bi kmalo prišel čas, kjer bi tudi deležja (participia) in druge enake besede, ktere se drugači pišejo in drugači izrekujejo, tokó pisali, kakor jih ljudstvo sploh, ali kar je vse eno, dobra gramatika ali slovivna (vednost) izrekovati ali

brati veléva, postavim: sim dav, sim prejev, dovžnost, obivnost itd. namesto: sim dal, prejel, dolžnost, obilnost. Zakaj pisanje je namestilo govora; v govorjenji pa clo nobenimu v misel ne pride, de bi deležja ali druge enake besede v moškim spoli zató drugači izrekoval, de bi temu, s kterim govori, pokazal, kokó de se morajo te besede v ženskim spoli sklanjati ali pa, od kod de se izhajajo. — Kokó zlo bi bilo s tako šego pisanja bravcam branje polajšano, in verh tega še tudi pisanje okrajšano, kér bi bilo v marsikterih besedah namesto dveh le ene čerke treba."

Matija Majer je nato v „Slovenskih mislih" (št. 1. id.) zahteval, naj bi upotrebovali vsem Slovencem in morebiti še drugim Slovanom znane besede. Opuščali pa naj bi take, ki jih razumejo samo v enem kotu ali pa v nekaterih soseščinah, ker je lepše, če nas ume ves narod. Nadalje bi se naj varovali kovanja novih besed. Vsaka nova beseda je vsemu narodu neznana. Mnogo neznanih besed pa dela ves govor neznan in nerazumljiv. Prej preiščimo vso slovenščino in preobrnimo vse slovenske rečnike, predno začnemo kovati besede! Slovenščini sicer manjka tuintam kakega izraza, ker se n. pr. o znanstvenih in učenih stvareh ne razgovarjajo naši preprosti ljudje. Teh vrzeli pa ne smemo mašiti s skovankami, ampak idimo rajši na posodo k slovanskim bratom! Skrbeti pa moramo tudi za slovanski slog, ker kazi tuje mišljenje naš jezik še bolj nego tuje besede. Čuvati se moramo „nesamostavnih imen (abstracter Hauptwörter), ktere naš jezik delajo, da je nerazumljiv, neotesan, ptuj in neslovansk. V nemščini je lepo, ako je mnogo imen poredama, po slovensko pa gerdo; upotrebluj za to rajši pridavnih imen (Beiwörter), postavim namesto: ta hiša ima 8 seženov visokosti in 16 širokosti, rêci: je 8 seženov visoka in 16 široka; glej obilnost dobrote človeka! rêci: glej prav dober človek! mesto: čudna različitost rib morja, rêci: čudno različne morske ribe; upotrebluj glagoljev (Zeitwörter), postavim mesto: hišovanje peljati, zapersego storiti, se v beg podati, rêci: hišovati (gospodariti, gospodiniti), zaperseči, pobegniti; upotrebluj prislov (Nebenwörter), postavim mesto: iz tega vzroka, na tako vižo, rêci: zato, tako. Večkrat je že lepo po slovensko, ako le tiste samostavne imena izpustiš, postavim: das ist ein Eigenthum meiner Person — je moje; 6 Stück Ochsen — 6 volov; eine unendliche Anzahl Sterne — neizmerno zvezd; to je lepega vungledanja in dobrega okusa, rêci: to je lepo in dobro. Več ko je v kakem spisu nesamostavnih imen, slabši je slog, nerazumljivši je govor."

A tudi pesniki naj pojejo v slovenskem duhu. Ni še dovolj, da so besede slovenske. Slovenska obleka, a tuj duh —

to ni ne krop, ne voda. To naj bi si zapomnili zlasti prevajalci. Vsakemu slovanskemu pesniku priporoča Vukove in Vrazove narodne pesni, enako Preradovićeve „Prvence“ itd., vsakemu izobraženemu domorodcu pa čitanje slovanskih knjig in časopisov. Slednje je bilo torej poznejšemu Majarju zelo pri srcu.

Obenem vidimo iz tega, da je bil Majer tisti, ki je širil prvi med Slovenci napačno naziranje, da se ne prilegajo slovenščini pojmovni samostalniki, oziroma samostalniki sploh. Vsled edino zveličavnega, a površnega primerjanja slovenščine z nemščino se je utrdilo pri nas polagoma mnenje, da tiči moč našega jezika edino v glagolu.[1])

Navdušenje za slovenščino je raslo od dne do dne. V 5. štev. je dokazoval Malavašič v „Domorodnih listih“ s ponosom, da je slovenski jezik med vsemi slovanskimi narečji najbolj pripraven za petje, da se sme torej reči: Južni Slovan je med slovanskimi narodi to, kar je Italijan med romanskimi. „Novice“ so ponatisnile v 42. št. iz „Ilirskega lista“ (št. 10, l. 1831.) znano zgodbo o „Prednosti krajnskiga jezika“ za časa velikega vladarskega zbora v Ljubljani l. 1821. ter leto pozneje z nekaterimi izpremembami Vodnikovo „Povedanje od slovenskiga jezika“ (1848, l. 42 id. in 1849, l. 20 id.). P. Hicinger pa je napisal vrstice „Slovenski jezik v starih časih“ (1848, l. 29.), kjer pripoveduje o veljavi slovenščine pri ustoličenju koroških vojvod.

Slovani so silili na dan, naglašujoč, da je prišla njihova doba. Herderjevo prerokovanje v „Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit“ jih je navdajalo z najlepšimi nadami. „Slovenija“ je prva objavila Herderjeve preroške besede, po njej so ponatisnile „Novice“ v 5. št. 1849.: „Kaj je slavni nemški pevec Herder že pred 70 leti od Slovanov prerokoval“, češ: „Časov koló se neprestoječe verti, in kader bo pravična politika v Evropi na mestu podjarmenja obveljala, se bodete tudi vé — nekdaj tak blago in pošteno živijoče, zdaj

[1]) Misel (nemščina je per eminentiam jezik samostalnikov, slovenščina pa glagolov) je izrekel Bleiweis v XIII. teč. na str. 75 in v XX. teč. na str. 16, kjer piše v „Listnici vredništva“ gosp. A. Drag. P. na l.: „Vaš dopis kaže, da ste sposobni stopiti v vrsto slovenskih pisateljev; le lotite se spisov, ktere ste nam obljubili, samo poglavitne reči ne zabite: pišite po domače, to je, v duhu našega jezika, pa ne ptujega; mislite po slovensko, pa pišite ne zavito v dolgih perijodah, ampak v kratkih stavkih, prosto in lahko razumljivo; ne rabite preveč samostavnih imen (Hauptwörter), posebno abstraktnih se varite kakor živega ognja; glagoli naj nadomestujejo samostavne imena; namesto ptujih rabite domače slavenske izreke, prislovice, usklike itd., ki jih še veliko v narodu živi, pa se žalibog! še preveč pogrešajo v naši pisavi. Vsak jezik ima lastnosti svoje; teh se držimo, pa se ogibujmo ptujih.“

pa v sužnost pahnjene slovanske plemena — vzdignile iz dolziga spanja od morja jadranskiga do Tatre, od Dona do Veltave, in boste začele vživati sad svojiga truda in svoje tergovine," Hicinger pa je zapel naslednjo „Slovansko dobo" (1849, str. 11):

De velike prekucije
Pridejo ob svojim času,
Stare, nove prerokije
So pripovedvali glasi.

Nemcu predstvo so pustile
Kralja Višiga razmere,
Prostost de bi otel on sile,
In pa varh bil svete vere.

Ker poklic svoj Nemc je zgrešil,
Popravljaje vse le bega,
Spake té de svet bi rešil,
V delo tó Slován zdaj sega.

Misel to v Slovanov sredi
Modre glave so zbudile,
In bandero o njih besedi
So roke junaške 'zvile.

Ako je nebes usoda
V to Slovane namenila,
Naj modrost pogum naroda
K pravim koncu bi vodila!

S Hicingerjem vred je vstala cela vrsta rodoljubov, ki so dajali duška svoji domovinski ljubezni v slabih pesmih.

Nova doba — nove besede.

Bil je tudi zadnji čas, da so se zavedli Slovenci svojega jezika. L. 1848. je napočilo in ž njim doba, ko so jeli trkati zatirani na vrata mogotcev. „Slava Bogu v višavah in na zemlji mir ljudem dobrega serca!" (1848, l. 13) je zaklical navdušeni Majer, ko je dal cesar Ferdinand 15. marca svojim narodom ustavo. In sklicevaje se na sveto pismo: „Kdor za svoje ne skerbi, je vero zatajil, in je hujši od nevernika!" (I. Tim. 5. 8.) je pisal: „Kaj pa mi želimo? Kaj bodemo pred vsim drugim naj serčnejši svojim poslanikam naložili, da za nas na zborih govoré?

„Več stvari; — nej imenitnejši pak je: da bode nam slobodno, da moremo v Slovenii kadar koli hočemo in kakor hočemo po malim v šole in v kanclije vpeljati naš slovenski jezik, da nas ne sme noben narod siliti, ptuj jezik nametovati. Italijani imajo v vsih svojih šolah in kanclijah italijanski jezik, Nemci nemški, Magjari magjarski. To je pametno in prav.

Nam mora biti naj ljubši pa naš Slovenski jezik! To pravico si moramo tudi mi zadobiti. To je perva potreba! Ako zdaj zamudimo, preti našemu narodu poguba; ali pak zdaj vsi naš jezik in narodnost branimo, čaka našiga naroda gosposka sreča!"

Nova doba je pa prinesla s seboj nove besede. „Kako bomo konstitucijo po slovensko imenovali?" se vprašuje Bleiweis v 14. št. in odklanja besedo „ustava", „ustav", češ da jo sicer rabijo Čehi, Poljaki in Hrvati, a da ne velja nič, ker ne pomeni in ne pove ničesar gotovega. Pač so zanjo „Horvatje, Čehi in Poljci tudi v slovstvinih rečeh spoštovani in dragi bratje — pa tega nam ne bojo za zlo vzeli, de smo v marsikteri reči bolj zbirljivi, kot oni. Kako slabo je — na priliko — njih beseda ark, arkuš (Bogen) pri papirji. Arcus (Bogen) pri zidu (naš obok) naj bo! akoravno je tudi za ta pomenik ptuja beseda — pri papirji pa clo nič ne velja." Korar Jožef Poklukar mu je nasvetoval sovlado, češ da vlada odslej cesar z ljudstvom. Bleiweisu ugaja ta beseda, a odločijo naj Slovenci. Če ve kdo kaj boljšega, naj sporoči, da se izbere in obdrži najboljše. I. Š. iz Celja je bil za konstitucijo, ker je latinskega izvira in jo poznajo Nemci, Francozi, Lahi in drugi narodi. Drugič je beseda lepa, razumljiva in lahko izrečljiva. Tretjič pa ni potreba kovati ob vsaki priliki novih besed (št. 21). Občinstvo se je izreklo za ustavo, češ da je sovlada — Mitregentschaft, konstitucijo pa so zavrgli domorodci.

Istočasno z „ustavo" je prišel še drug pojem v veljavo. Standrecht — ali stojna sodba „Novic"! Pa kljub grozeči „stojni sodbi" so postali ljudje živahnejši. Prirejali so „besede", kateri izraz pa ni prijal Bleiweisu za „Konzert", ampak za „Konversation" (str. 110). Na „besedah" je vskipelo ljudem srce in „živio" je prišel do veljave. Zato je izpregovoril o njem v „Zmesi" (str. 178) I., kateremu se pa zdi najlepši klic „Slava!" „kakor so že angeljci peli, ko je bil Zveličar sveta rojen."

Ustava naj bi dala narodnostim svobodo. A marsikdo izmed bralcev „Novic" si ni bil na jasnem, kaj sta narodnost in svoboda, zategadelj je napisal o njiju zopet I. par vrstic (o prvi 1849, str. 87, o drugi 1848, str. 197).

Pa še vse polno drugih prepornih pojmov je prinesla ustava. Tako n. pr. se je vnel prepir glede „župana", „nadžupana" in podobnih političnih količin in izrazov. Ker pa igra župnik še večjo vlogo kot župan, so se sporekli tudi glede te besede. Kot zgled teh razmotrivanj se mi zde najbolj značilne sledeče vrstice: „Beseda „župnik" pomeni v južno slovenskih deželah „fajmoštra", na Slovenskim je pa prostimu narodu še malo znana, in ker je nemška župa (Suppe) v pomenu juha

sploh zlo vkoreninjena, se ne bo dala še kmalo sploh vpeljati. Bcseda župnik ne izhaja iz „zaúpnik“, ampak iz ravno tiste koreninice ko župan. Sicer pa tudi beseda „fajmošter“ ni nemška, ker je spakedrano vse skupej iz: parochia in magister, in od todi po vsih evropejskih jezikih, na priliko: Meister, maître, maestro, mojster, majstor, mešter itd. — Ako je beseda župnik namesto fajmošter v kakim kraji že navadna, bo toliko pripravniši, ker bodo ljudje imeli za duhovsko reč župnika, za deželsko (to je „politiško“) pa župana“ (1851, str. 68)[1]). Pisec se ni podpisal, a je najbrže Bleiweis, ki se je pobahal v listnici uredništva na vprašanje, čigavi so nepodpisani članki, da so izvečine njegovi.

Na nejasnem so si bili l. 1848. naši predniki tudi glede svojega imena in onega svojih bratov. Dočim so videli nekateri ves blagor v starih Kranjcih in niso hoteli ničesar slišati o Slovencih, so se prepirali drugi zaradi Slavjana, Slovana, Slavena, Slavina, Slovena — spor, ki še dandanes ni definitivno rešen. Še vedno imamo separatiste, ki hodijo svoja pota.

Ker pa so se spuščale „Novice“ vedno bolj v politiko, t. j. v stroko, o kateri se je pisalo do 1848. l. bore malo v slovenskem jeziku, ni čudno, da so se jele množiti nove besede. Naročniki „Novic“ so bili v pretežni večini malo izobraženi ljudje, a navdani z željo po izobrazbi. Nove besede so jih pri branju nekoliko oplašile; zategadelj se je oglasil v njihovem imenu v 19. listu Likar, proseč sotrudnike „Novic“ in sploh slovenskih listov, naj se drže kolikor mogoče slovenskih besed in naj sežejo samo v skrajnji sili po tujih slovanskih izrazih. Le pesniki naj imajo glede besednega zaklada prosto roko z ozirom na to, da ne zanima poezija toliko kmeta in rokodelca. Uredništvo mu je dalo takoj pod črto pameten odgovor: „Namen „Novic“ je, ljudstvo v vsim podučiti, kar mu je za življenje potreba. Ta imenitni namen tudi prihodnjič dosegovati, bo vselej pervo vodilo „Novic“, kakor je dozdej bilo. Z dosego tega namena se pa veže lahka razumljivost „Novičnih“ sostavkov, za ktero je vredništvo, za ktero so gotovo vsi gospodje pisavci v svojih spisih skerbeli. De včasih kaka menj navadna ali clo neznana beseda vmes pride, se v tako različnih rečeh, od kterih „Novice“ pišejo, lahko zgodi. — Kakor je pa od ene strani resnica, de nam je potreba mili slovenski jezik vedno bolj in bolj izobrazovati, pa pridno tudi čisto slovenskih besed iskati, ki so po kmetih semtertje navadne, kterih pa slovenski pisavci še ne vémo — ravno tako

[1]) K temu prim. „Vprašanje“ na 295. str. 1864, katera izmed besed fajmošter, fajmešter, farmešter, župnik ali farnik je najbolj primerna za nemški izraz „Pfarrer“.

je pa tudi od druge strani gotova, de je več tacih kmetov pa tudi gospodov, ki še slovenskiga prav brati ne umejo, kteri, kakor nas je skušnja že večkrat prepričala, marsikterega sostavka niso razumeli, ko so ga sami brali; ako ga jim je pa kak drug vajen človek bral, so ga razumeli, rekoč: „Lejte, kako je pa to?“ Naša misel je: Novice morajo lahko razumljive biti; bravci Novic tudi kmetiškiga stanú morajo pa tudi s časom vred eno stopnjo naprej storiti. V temu obstoji omikanje naroda, za ktero se poganjamo. Ako morebiti veliko kmetov ne razume ustavniga pisma, ali more kdo reči, de tedaj ni umljivo prestavljeno? Z novo vladarsko napravo bomo dobili veliko novih besed, in nič ne pomaga: učiti se jih bomo mogli!“

Veliko radikalnejša ko „Novice“ je bila „Slovenija“, in to v političnih in jezikovnih stvareh. Vpeljala je črez noč celo vrsto novih besed, kakor audiencia, čitavnica, kategorija, uradnik, uniforma, deputacia, blagorečje, manifest, diplom, kronanja, barikada, politiško, nepolitiško, kandidat, deržavljan, katastrofa, provizorno, poslanik, garantirati, objektivnost, subjektivnost, republika in več drugih. Te so delale marsikateremu čitajočemu Slovencu preglavico, kakor nam spričuje Podkorenčanovo „Prijazno vprašanje namesto bravcov, ki druzih jezikov ne umejo razun slovenskiga“ (1848, str. 124). Tu vprašuje „Novice“, ki hodijo semtertja po svetu, vse ovohajo in so zelo prebrisane, če so omenjeni izrazi slovenskega plemena. V tem slučaju se jih bodo oprijeli, ker vedo, da pridejo z novimi rečmi tudi nove besede. Ako so pa tujke, se bodo premislili, prilastiti si jih, ker ne ugajajo tudi manj olikanim stavki, kakor: „Kako bodo puštabi notertalani?“ (vprašanje nekega učitelja). „Novice“ so odgovorile Podkorenčanu v 31.—32. l. v „Pomenkih zastran vprašanja v besednih rečeh „Slovenije“.“[1]) „Deržavski ali politiški“ časopisi se ne morejo ogibati popolnoma prostemu ljudstvu neznanih besed, ker ne poznajo za mnoge stvari slovenskih izrazov in jih nimajo tudi drugi slovanski narodi, kjer bi si jih vzeli na posodo. Vedno pa se bodo ravnale po vodilu: nikar ne kujmo novih besed, ampak povprašajmo rajši poprej pri svojih sosedih, in sicer v tem-le redu: pri Ilircih, Srbljanih, Rusih, Čehih itd.[2]) Šele, če ne najdemo nikjer primernega izraza, ga lahko skujemo. O besedah v Podkorenčanovem vprašanju pravijo, da so latinske, nekaj pa tudi grške korenine. Latinci so jih imeli že v sila

[1]) Prim. Podkorenčanovo „Zahvalo vprašavcov zastran besed“ (str. 154).

[2]) Podlipski zastopa v „Besedici o kovanju novih besed“ (1852, str. 354) mnenje, da se ne sme dati prednost nobenemu slovanskemu narečju, ampak se naj izposodi ona beseda, ki se nam najbolj prilega.

davnih časih. Od njih so jih dobili drugi narodi, celo Slovani, katerih jeziku se nič kaj lepo ne prilegajo, zlasti ker bi se jih bili lahko izognili; saj je slovanski jezik zelo gibčen in se „z njegovimi korenikami in končnicami (Stamm- und Bildungssylben) večidel vse da zaznamjati, ako se prav suče.“ Najmanj moremo zameriti Hrvatom, da imajo polno latinščine v jeziku državnih opravil. Imeli so namreč do današnjih dni latinščino v uradih. Njihovim latinskim imenom se lahko primerjajo naših kmetov besede: Urtel, Verciht, Licitirenga, Protokol itd. Res je pa tudi, da se ne morejo zavreči vse tujke, dasi želimo, da se naj ne tujčuje, kjer ni sile. Z zložnim delovanjem bodemo dosegli, da bo zraslo iz malega veliko.

Majerjeva želja, da bi se vpeljala slovenščina v urade, je bila splošna. Če pa primerjamo današnje čase s starimi, vidimo, da se nismo veliko izpremenili. Kukavic je bilo tudi takrat. Nam že znani Juri Podrebernicki je poslal iz Lozic 4. aprila 1848. svojo „Negodno željo“ „Novicam“ (št. 16), kjer pravi, da je želja po vpeljavi slovenščine v šole in urade še prezgodnja. V šolah na deželi se naj le uči mladina v domačem jeziku, a nikakor ne v velikih šolah po mestih in trgih. S tem bi namreč preveč vklenili sebe, ker nismo udje samo svojega naroda, ampak vsega človeštva. Najmanj zrel pa je naš jezik za urade, saj je še „nebin (to je fantičik, ki še ne zna prav bajati [govoriti]), ker ni še dolgo, kar ga je mati Evropa porodila, kteriga je tavžente let v svojim prostornim telesu varno nosila, de bi ga dobro ugodnila; rodila namreč ga je, ko so nam rajnki svitli cesar Franc na Ljubljanskim učelišu slovensko šolo vterdili in ko so naše drage kmetijske Novice na dan prišle.“

Odgovoril mu je v 18. št. c. kr. kantonski komisar Ambrož, da slovenski jezik ni otrok in se naj vpelje takoj v novem pravopisu v učilišča in pisarnice. Vsak pa, kdor ne želi tega, ni prijatelj domovine. Bleiweis je pristavil nekam čudno opazko: „Vsak pravi domorodec mora to želeti in terjati — ali počakati je treba, de dobimo nove naprave srenjskih kancelij, zakaj nova srenjska ustava (Gemeindeverfassung) bo premenila sedanji stan naših deželnih gosposk. Tudi šole bojo drugači osnovane.“

Nato je napisal Podrebernicki „Odperto pismice gosp. Ambrožu“ (l. 21), kjer odvrača sum, da bi bil sovražnik „osvobodene slovenšine“. Bal se je težkoč pri uvedbi slovenščine v urade, zato se je oglasil z „Negodno željo“. Če pa je v uradnih poslih tako izvežban možak kot Ambrož mnenja, da je čas za uvedenje slovenščine v urade ugoden, potem je seveda tudi on za Ambrožev predlog ter si celo laska, da je pripomogel slovenščini nekoliko do zmage, ker je vzp

svojimi vrsticami Ambroža, da se je oglasil. Želel bi si le še, da bi dal natisniti Ambrož svoj zali sestavek tudi v nemškem jeziku v nemških novinah, da bodo brali kantonski komisarji in uradniki Ambrožev lepi in potrebni pouk, ker smrde tem ljudem poleg slovenskega jezika tudi slovenski časniki.

In v podkrepilo vseh dokazov, da je slovenščina uradnikom potrebna, je pristavil Bleiweis nekaj iz izkušnje. Pri volitvi poslancev za Frankfurt je namreč skušal neki uradnik razložiti zbranim kmetom namen teh volitev. „Deutscher Bund" pa je prestavil z nemškim puntom, vsled česar bi ga bili skoro nabili cesarju zvesti kmetje. K sreči je posegel vmes slovenščine zmožen uradnik.

Potrebam teh nemških uradnikov je skušal ustreči Navratil s svojim „Schnell Slovenisch", naslovljenim „Kurze Sprachlehre mit einer möglichst vollständigen Rechtschreibung der slovenischen Sprache, nebst einem praktischen Anhange, enthaltend mehrere Vorladungen von Zeugen und Angeschuldigten, Protokollsköpfe, dann Fragen und Antworten, Urtheile u. s. w., in slovenischer und deutscher Sprache, endlich ein deutsch-slovenisches und slovenisch-deutsches Verzeichniß (Laibach 1850) der nothwendigsten Kunstausdrücke aus der Straf-Pr. O. vorzüglich für Gerichtsbeamte." Oglasil se je tudi P. Hicinger s „Kako in koliko bi bil slovenski jezik precej v šole in kancelije vpeljati" (št. 24). Ta mož je bil še tako naiven, da se je bal za svoje ime, ko bi se postavili hipoma na slovenske noge, češ Nemci bi se nam smejali, „ko bi polno nemških lastnih imen med silno vnetimi Slovenci vidili." Ker je izjavilo uredništvo, da se mu zde slični pomenki jako potrebni, se je vnela cela debata o vprašanju, ki se ga je dotaknil Hicinger, zlasti ker je prišlo tudi vprašanje o slovenskem vseučilišču v Ljubljani na dnevni red. — Stvar pa ne spada v obseg mojega dela, zato jo preidem.

Dr. Muršec: „Kratka slovenska slovnica". — Slovniški pregled.

Vsled novih razmer je postala potrebna tudi mala slovenska slovnica. Spisal in izdal jo je v Gradcu 1847. l. učitelj veroznanstva dr. J. Muršec. „Novice" so prinesle dolgo oceno te „Kratke slovenske slovnice za pervence" (1848, list 29. id.). Dasiravno niso zadovoljne, da se ji pozna v besedi in skladnji štajersko narečje, ji vendar pripoznajo ime „slovenska", ker se jim zdi, da se je potrudil pisatelj, zadovoljiti vse Slovence. To pa je pot, „ki nas k namenu pelje, in tako naj bi vsi pisavci delali, zlasti kader za vednost pišejo." Če se pa „v prid ljudstva z oziram na posebin kraj piše, naj se ogled

občnosti slovenske sicer ne pogreša, vender naj bo namen, ki ga ima pisavec ravno pred seboj, njegova perva skerb".

Iz te ocene navedem nekaj zanimivejših točk. Predvsem nasvetuje kritik, da bi se pisal v kerst, kert, smert···· *e* še naprej, ker pisava brez *e* „oko žali, blagoglasje bega, in je ptujcam v spodtikljej". Obregne se nad Muršecevim pravilom: „*L* pred tihnikam se prerodi v *o (u, a)*," češ da velja to pravilo le za nekatere kraje, ki so bliže Hrvaški, sploh na Slovenskem se pa *l* v besedi pred soglasnikom izgovarja kot *v*, n. pr. dovg, vovk, ne pa dòg, vòk ali pa dug, vuk, kakor pri Ilirih ali južnih sosedih. Na koncu pa se izgovarja *ál* kakor *áv*, *al* kakor *ov* (ali *av*), *él* kakor *év*, *el* kakor *ev* ali *u*, *íl* kakor *ív*, *il* kakor *u* (ali *iv*), *ol* kakor *ov*, *ul* kakor *uv*. Pri tem se sklicuje na Lehrgebäude der slowenische Sprache von Fr. Seraphin Metelko, Laibach 1825. Končni *l* pa ohrani svoj glas večidel v tujih besedah in pa takih, ki se končujejo vsled odpahnjenja glasnika v množinskem rodilniku na *l*, enako pri imenih na — *tel* in še nekaterih drugih besedah. Da bi se ne izgovarjal *l* v teh slučajih kot *v*, pišejo imenovane besede že zelo z *lj*, kar je pa napačno, ker je izgovarjava *l*-a kot *v* le razvada. Da je napačno pisati učitelj, se spozna iz „nategnjene besede" učitelja, kjer ne izgovarja nihče *j*. No, apostel in podobne besede bi se pisale tudi z *lj* lahko, ker se v resnici sliši tuintam.

Ugaja mu „sklon" namesto dosedanjega „rabotniga" padeža. Istotako ceni više imenovavnik, rodivnik itd. kakor imenovavni, rodivni itd. Te izraze imenuje bolj pripravne in podvizne (praecis), češ, „kako podvizno se postavim erste Endung der vielfachen Zahl sächlichen Geschlechtes zamore po slovensko reči: množni srednji imenovavnik itd." Namesto „druževnik" predlaga „druživnik" „naravnost iz nedoločivnika družiti, druživen". Sploh naj bi se gledalo v imenoslovju ali terminologiji na to, da bi se povedalo mnogo z eno ali malo besedami.

Največ nesoglasja — namreč takega, ki je bilo vidno tudi za slepca — je kazala takrat sklanja. Kritik Muršeceve slovnice je za to, da se končuje edninski dajalnik („prisvojivnik") moškega in srednjega spola vselej na *u*, „kakor je bilo redno v staroslovanskim jeziku (razun moških, ki so prirastliko dobivale)." V mestniku pa bi izbirali lahko med *u* in *i*, dasiravno bi utegnil tudi tukaj *u* boljši biti ko *i*, „razun morebiti pri imenih, ki pred mestnikovo končnico čerko *j* imajo." To pa zato, ker je *i* ozek ali tesen glasnik, ki ima najmanj polnoglasja. Pravi, da so mislili češki učenjaki pred časom, da so uganili bogvekaj, ko so zamenjavali prav pogosto polne glasnice z ožjimi ali so jih pa celo odmetavali ter pisali če-

kati, jitro, mšica, psati··· namesto čakati, jutro, mušica, pisati··· Pa kakor kažejo „Elemente der altböhm. Gramm. von P. J. Šafařik, herausg. v. Jordan, Leipzig“ str. 14 id. jim ni mlajši rod nič kaj hvaležen za to delo. Zato ne bode napačno, ako se ohrani slovenščina polnoglasna, da se namreč ne krčijo glasniki in ne pišejo namesto širokih ozki, razen tam, kjer zahtevata to ustroj in blagoglasje jezika. To bo tudi naši bodočnosti v korist, ker so se ločili — kakor trdi Štur — Slovaki samo zato v slovstvu od Čehov, ker so ohranili prvotne jezikovne oblike.

O hkrati rabljenih *-om* in *-am* v edninskem družilniku govorim malo nižje.

Posebno ponosen je kritik na dvojino, ker so si jo ohranili edino Slovenci. Drže se je tako krčevito, da nadomeščajo v govorjenju dvojinski mestnik, ki je izgubil svojo nekdanjo končnico *-u*, često rajši z družilnikom dvojine kakor pa z mestnikom množine. Iz tega vzroka — misli kritik — je napravil Muršec v dvojini mestnik enak družilniku, kajti dvojinski mestnik je dandanes večjidel enak množinskemu in nima končnice *-oma, -ama.*

Slika dvojinske sklanje je sledeča:

Kritik skanja:	Muršec sklanja:
1. slon-a	1. slon-a
2. slon-ov (nekdaj -u)	2. slon-ov, u
3. slon-ama	3. slon-oma, ama
4. slon-a	4. slon-a
5. pri slon-ih (nekdaj -u)	5. pri slon-oma, ama
6. s slon-ama	6. s slon-oma, ama.

Muršec se torej še ni mogel odločiti za eno izmed oblik na *-oma*, oziroma *-ama*. Kritik pravi, da imajo *-om* (edninski družilnik moškega in srednjega spola), *-oma, -om* (dvojinski in množinski dajalnik moškega in srednjega spola) to prednost, da so stare oblike; *-am, -ama, -am* so pa bolj okrogle in se izgovarjajo laže, torej je dovolj vzroka, da jih pišimo.

V množinskem moškem in srednjem družilniku so pisali: *-ami, -omi, -mi, -i,* n. pr.

z gospodami, -omi, -mi, -i
z rakami, -omi, -mi, -i
z znancami, -omi, -i,

v ženskem množinskem družilniku: *-imi, -mi, -i,* na pr.

s krepostimi, -mi, -i
s strastimi, -mi, -i
s koristimi, -mi, -i
z nitimi, -im, -i,

v moškem in srednjem množinskem mestniku pa *-ah* poleg *-ih*, n. pr.:

v letah, -ih
pri gospodah, -ih.

Take menjave prijajo kritiku, češ da pripuščajo več svobode, zlasti v pesništvu, in povišujejo blago- in polnoglasje. Edino to ueugodnost imajo, da begajo edinost in nas oddaljujejo od staroslovenščine. Nato primerja novoslovensko slovnico s staroslovensko in pride do zaključka, da se končuje množinski družilnik moškega in srednjega spola redno na *-i*, ženskega spola pa na *-ami, -imi, -mi*. Golega *i* pri slednjih samostalnikih ne more opravičiti in se mu zdi samo izprida. Pač pa se nahaja — pravi — v najstarejših bukvah pri moških in srednjih samostalnikih tuintam končnica *mi*.

Metelkova slovnica, „svetilnica slovenšine", ga uči, da imajo *-mi* v množinskem družilniku tista imena moškega spola, ki devljejo naglas na končnico (dar, -ú), a imena srednjega spola nobenkrat ne. Pokukal je tudi v Dobrovskega, ki deli po trdih in mehkih končnih soglasnikih moška imena v dve sklanji in pravi o množinskem družilniku na 470. in 47. str. „Soc. in prima proprie -i, non -mi, neque -ami, etsi in libris recentioribus inflexiones -mi et -ami utpote russicos, jam reperias. — In secunda plura sunt, quae -mi pro -i admittunt (tantum)."

Iz tega sklepa kritik, da je pravilna končnica množinskega družilnika moškega spola *-i* (izvzemši imena, ki prenašajo naglas na končnico), pri onih ženskega spola pa *-ami, -imi, -mi*, takisto *-ih* za množinski mestnik moškega in srednjega spola; za ženski spol pa le pri tistih imenih, ki se končavajo na soglasnik in obdrže naglas na koreniki, *-ah* pa za ženske samostalnike na *-a*. Moška in ženska imena, ki devljejo naglas na končnico, imajo v množinskem mestniku *-éh*, na pr. v zob-eh, klop-eh.

S svojo razlago pa noče nikomur velevati, kako naj piše, in nikogar grajati, če drugače piše; pokazati hoče samo pravo pot, ki vodi k edinosti. Tako malo lastnovoljnosti so imeli torej takrat kritiki slovnic!

Velika needinost je vladala tudi pri pridevniku glede *-iga : -ega, -imu : -emu, -im : -em*. Kritik pravi, da ima vsaka oblika svoje vzroke. Ličnejše in pripravnejše se mu zde oblike *-iga, -imu, -im*, nekaj zato, ker jih piše večina Slovencev že od nekdaj, nekaj pa tudi zato, ker so končnice *-ega, -emu, -em* neokretne in težke, kar se kaže posebno pri izpremenljivih soglasnikih in pri *j*, n. pr. svojega, druzega, velicega, tacemu, globocemu··· Črka *j* si želi vsled sorodstva *i* k sebi, ne pa *e*, torej je tudi zajic, ujic, ptujic ... lepše kakor zajec, ujec, ptujec ...

In zopet je mož zagrešil posel kritika s stavkom: „Ne tajimo pa tudi, de to je velikrat bolj všeč, česar je človek bolj vajen; kdor je pametin, se nad tim ne spodtikuje, naj bo tako, ali tako pisano (!), de je le slovniško ali gramatikalno.“

Dobro pa je nastopil proti še sedaj močno razširjeni nepotrebni rabi osebnih in deloma svojilnih zaimkov. Takoj zatem pa se je potrudil, napraviti zmešnjavo v pisanju slovenščine še večjo. Potegnil se je namreč za sledeče stare oblike:

beh (bih)	béjah
bé	bejaše
bé	bejaše
béhova (bésve)	bejahova (bejasve)
bésta (béste)	bejahota (bejaste)
bésta (béste)	bejahota (bejaste)
béhomo	bejahomo
béste	bejaste
bého (beše)	bejaho,

češ da jih je treba poklicati na dan, dasi so tako „zaptujene, de bi jih smel morebiti komej pesnik le v visokim petji kterikrat sukati.“ A upal je, da okrevajo sčasoma in vstane s Slovenijo vred še marsikaj k življenju. Umestno pa je bilo, da je poudaril pomen končnic pri tvorbi besed, češ da se mora poslužiti Nemec večkrat dolgih sestavljenk, kjer opravi Slovenec z eno samo besedo s primerno končnico, n. pr. verehrungswürdig — častitljiv, Rauchfangkehrer — stergar, Glockengiesserhütte — zvonarnica, Leinwandhändlersfrau — platnarica, Dichtwaldbewohnersweib — gošavka, Mostbirnwein — tepkovec, Loskauftariff — odkupnina, Fuhrmannslohn — voznina, das Beschäftigetsein mit der Vollendung des Urtheils — razsojevanje...

Seveda moramo priznati, da si je izbral nalašč precej neokretne nemške izraze.

Kar nas prijetno iznenadi, je to, da pogreša v slovnici oddelka o sklanji tujih lastnih imen. To zasluži z ozirom na čas pohvalo, ker glede nje še dandanes nismo na čistem.

Kritik ni podpisan, a je skoro gotovo Bleiweis.

Pravopis in pravorečje.

V naslednjem letu (list 2 id.) je priobčil v „Novicah“ „visoko veljavni slovenski jezikoslovec“ —r (Jožef Poklukar)

dolg članek „Kako dolgo še ne bomo lažnivosti svojiga pravopisa slovo dali?“ To je tisti mož, ki je trdil, da izhajajo prvotno vsi evropski jeziki razen ogrskega od slovanskih, da torej ni prav, če se sramujemo nekaterih besed, ki jih smatramo krivo za grške, latinske, nemške ali laške, kakor rajtati, kardelo, krona, lilja, vaga, barva, malati, badati in več drugih (str. 29). Lažniv imenuje pravopis: sim mislil, sim djal, perjatel, bel, vesel, dolg, svoj, kdaj, nekaj, zakaj, ko beremo: sim mislu, sim djav, perjatu, bev, vesev, dovg, soj, kdej, nekej, za kej. Mož si stavi vprašanje: „Od kod nek pride ta tako očitno napčina, in per tem že tako stara in vsoljna šega pisanja?“ — in pride do zaključka, da je temu krivo sledeče:

1. Mislimo, da moramo tako pisati, kakor so naši predniki, a ni vse slavno, kar je davno. Pri več besedah celo ne more najti drugega vzroka, kakor n. pr. pri tvoj, svoj, ptica, dolžnost itd. Toda ko bi veljal ta vzrok, bi morali ostati tudi pri kresalu in žveplenkah, pri slamnatih bajtah in obzidanih mestih.

2. Nekateri so mnenja, da se bližamo s tem pravopisom drugim slovanskim narodom. A kaj pomaga bližati se, če se nikdar ne približamo. Končne zloge izpreminjamo, slog in besede pa puščamo iste. Na ta način ne bomo črez sto let drugim narodom nič bliže, kakor so bili naši predniki pred sto leti. Izreka bode ostala kljub pravopisu stara, ker ne more doseči nikdo s pisanjem, da bi govorilo ljudstvo drugače, kakor govori. Pa ako bi se tudi približali enemu narodu, drugemu bi se odtujili istočasno v isti meri. Če pišemo: sim bil, sim imel, se bližamo „horvaškimu slovilu (Dialect),“ a odmikamo se od dalmatinskega in slavonskega: sim bio, sim imao. Edino sredstvo zbližanja je skupen „pisavni in pismovinski“ jezik, ki bi združil mala plemena v mogočen narod in jim pripomogel do visoke omike. Ta pa more biti samo tisti, ki je najmehkejši, najplemenitejši in najlepši — namreč srbski, ki je v lepoglasju enak laškemu. Vpeljati ga je treba najprej v ljudske šole in predno mine en rod (30 let), ga bodo govorili večjidel v omikanih družbah in pisali v njem vse imenitnejše nauke.

3. Drugi zopet menijo, da je jezik imenitnejši, če se piše drugače, kakor se bere, in se sklicujejo na francoščino. Ta vzrok je bral —r v predgovoru nekih starih slovenskih bukev. Pravi pa, da bi morali še čisto drugače pisati in staviti namesto ene po dve, tri ali celo štiri črke, ako bi hoteli doseči po tem potu imenitnost jezika. A kaj bi rekli potem bralci, ki se jim že težko zdi, če se jim zapišejo le tri, štiri črke drugače, kakor so jih bili navajeni doslej.

4. Lažnivi pravopis ugaja nekaterim zato, ker se pišejo do njem vsi „skloni (Endungen)“ in spoli enako in se doseže tv pisavi na ta način edinost in soglasje. Po njihovi misli je sreba pisati besedo „prijatu“ tudi v imenovalniku prijatel, ker Re pišejo z *l* vsi drugi skloni, n. pr. prijatla, prijatlu, prijatli itd. zaavnotako mora imeti tudi moški spol pri glagolih *l*, ker ga hohtevata v končnih zlogih ženski in srednji spol, torej sim hotel, sim hodil zaradi sim hotla, hotlo — sim hodila, hodilo. Toda na tem soglasju temelječa slava pravopisa je nečimerna, „skorej ne veliko drugači, kakor nekdanjih greških bogov, ki so si le nerodovitne drevesa v svoje posvečenje volili. Kaj nam pomaga soglasje v samim pisanji, če se tudi v izreko ali branje in govorjenje ne preseli?··· Nič druziga, kakor de nam na drugi strani novo in veliko nasprotniši nesoglasje med pisanjem in izreko napravi, in bravcam in pisavcam nepotrebno motenje dela.“

5. Edini pametni razlog za lažnivi pravopis je ta, da nam naznanja izvor in sklanjo besed. Tako n. pr. pišemo: „ljudstvo, lepši, nekaj, vse, težko,“ da povemo, da izhajajo te besede od „ljud, lep, nek in kaj, ves, težak,“ dasiravno izpahujemo v navadnem in lepoglasnem govorjenju pri prvi besedi *j*, v drugi pa izpremenimo *p* v *v*, v tretji *a* v *e*, v četrti *v* v *u* in v peti *ž* v *š* in govorimo; ludstvo, levši, nekej, use, teško. Enako se piše namesto „kreh, tópu, brav“ — kruh, topel, bral, da se pokaže, da ima beseda „kreh“ v drugih sklonih *u* namesto *e*, topu, brav pa „v daljnim sklanjanji“ *l* mesto *u* ali *v*, namreč: topliga, toplimu, topla, topli··· bral, brala, bralo itd. Toda, kolikor izprevidi —r, „sta oba namena, ki jih ta vzrok v sebi ima, namreč ishajanje in sklanjanje besedi naznanovati, ne le sploh nepotrebna, ampak tudi željem bravcov in poslušavcov, in skladnosti pisanja, in vsim pametnim pravopisam drugih narodov nasproti.“ Večina bralcev se namreč sploh ne briga za besedni izvor, ampak je zadovoljna, da jih razume in zna prav izgovarjati. Pisanje je namreč nadomestilo govorjenja. Kdor se pa zanima za izvor besed, naj zadosti svoji želji s pomočjo slovnic in svojega uma. Dalje naznanja sedanji pravopis izvor in sklanjo samo pri nekaterih besedah, a ne pri vseh. Mlajši, grajski, gospôski, meči, terši, slajši, krajši, dražji, veči, bistvo··· oče, mati, dete, hči, oko, kolo, gospodar, teme, nič··· sim reke!, sim delal, sim kupil pišemo, ne pa mladši, gradski, gosposki, mehkši, terdši, sladkši, kratkši, dragši, velkši, bitstvo··· očet, mater, detet, hčer, očes, koles, gospodarj, temen, ničes··· sim rekua, sim deloua, sim kupua, slednje „de bi pokazali, de možki spol *u* imeti hoče“, dasi ni več ležeče na ženskem in srednjem spolu kot na moškem. Skladnost pravopisa pa terja, „de se pri ena-

kih vzrokih tudi enako piše.“ Pri lažnivem pravopisu se pa godi velikokrat ravno nasprotno, ker ne pozna doslednosti. Pa tudi pametnim pravopisom drugih narodov je nasproten. Nikdo ne bode tajil, da sta najumnejša latinski in laški pravopis, izmed katerih ne napoveduje nobeden izvora besed in njihovega sklanjanja z drugačnim pisanjem. Tudi Hrvatje, Dalmatinci, Slavonci in Čehi pišejo tako prosto, kakor izgovarjajo, ter naznanjajo s pisavo izvor le v nekaterih besedah, sklanje pa nikjer. Tudi Nemci, ki so si „dolgo časa to šego špogali, de so izhajanje besedi naznanovali“ so jo začeli opuščati. Le Francozi in Angleži delajo izjemo. Vrhutega dela lažnivi pravopis naš jezik trji, tako da zabavljajo črezenj bralci drugih narodov. Saj pa tudi ni čuda, ko pišemo mesto najlepše črke *u* često *il, el, ev* in *v* ter dajemo besedam veliko več soglasnikov, kakor jih imajo pri govorjenju, ter jih daljšamo po nepotrebnem, ker stavimo dostikrat po dve črki, kjer bi bila ena zadosti.

Vendar pa naj ne misli nihče, da se mora tako pisati, kakor se govori, zakaj vsako govorjenje ni pravo, ampak piši tako, kakor se govori prav ali kakor ti veleva „slovna (gramatika)“, torej prijatu, topu, nekej, tokó, vse, dovg, povn, biv, hodu, imu··· Ravnotako bi se moral predlog *v* pisati kakor *u*, „le takrat, kader pred *v* ali za *v* kak glasnik pride, se *v* zamore z glasnikam vred, kakor dvojoglasnik, vender tudi kakor *u* izreči, postavim: Upa v njega, ali pa tudi: upa u njega.“ Pevci (motrine) bi ga smeli seveda izgovarjati tudi kot *f*; v tem slučaju bi ga naj pisali kot *v*, da bi naznanili s tem njegovo izreko. Po tem pravilu bi se morali pisati tudi predlogi s končnim *z*, kakor *z, iz, brez, raz, vz,* tako, kakor se izgovarjajo, namreč z „*z*“, kadar so sestavljeni z mehkim soglasnikom; torej zgreti, izbiti, razlomiti, brezvesten, uzdigniti itd., nasproti pa s „*s*“, kadar so združeni s trdimi soglasniki, n. pr. sterniti, ishajati, raskladati, brescuten, vstati··· Če stoje predlogi sami zase, potem se lahko pišejo mehko ali trdo, kakor se že začenja naslednja beseda, ali z mehkim ali trdim soglasnikom, n. pr. čez goro, čes pot, pa tudi vedno mehko čez pot, čez njivo, čez prelas. *Pri* bi se moral pisati *per*, ker se tako izreka.

Večkrat pa je izgovor nerazločen in dvomljiv, da se ne spozna, ali ima beseda trd ali mehek soglasnik. Pri imenih skopca, votka, herbta nam n. pr. govor ne pove, ali je srednji soglasnik trd ali mehek, pri besedah premog, let, rob, terd··· pa si nismo takoj na jasnem o zadnjem soglasniku. Tu nam prideta na pomoč izvor in sklanja besede. Piše se torej skopca, če prihaja od skopec, a skobca, če se glasi imenovalnik skobec, enako votka od votek, toda vodka od voda, herbta od

herbet; dalje premog, léd, rob, terd, če se glasi rodilnik premoga, ledu, roba, terdiga; ako se pa glasi premoka, leta, ropa, terte, jih pišimo s trdim končnim soglasnikom.

V slučaju nerazločne izreke moramo pisati besede tako, kakor zahteva izvor, oziroma sklanja. Če se izgovarja ista beseda različno, potem vzemimo vedno ono izreko za podlago pisanja, ki je mehkejša in lepoglasnejša. K mehkoti govorjenja ali lepoglasju pa pripomorejo glasniki in soglasniki. Prvi se vrste po lepoglasju tako-le: i, e, a, o, u. Še trji ko *u* je poluglasnik *ė*, n. pr. smèrt. Za glasniki pridejo dvoglasniki (—r je torej vedel, da pozna slovenščina dvoglasnike, o katerih ne vedo še dandanes naše slovnice ničesar), med katerimi so ij, iv, ej, ev mehki, aj, oj, uj srednji, in av, ov, uv trdi. Med soglasniki so najprijetnejši gladki (literae liquidae): l, m, n, z in za njimi lj, nj; potem pridejo mehki: j, v, b, f, d, g, h, z, ž in za njimi trdi p, t, k, h, c, s, č, š.

Kakor izpričuje Ciceron, so smatrali Latinci *s* za najtrji glas. Ciceron je ljubil lepoglasje tako, da se je pregrešil rajši zoper navadno sklanjo kakor zoper lepoglasje. Namesto mollities cervicum je zapisal rajši mollitia cervicum, samo da nista trčila vkup *s* in *c*. Ako je torej že *s* sam trd, koliko trja sta šumnika *š* in *č*. Tudi *h* je precej trd; zato ga menda ne poznajo Lahi in Srbi. Če so združeni tudi najtrji soglasniki sami z glasniki, n. pr. rosa, vihar, toča, suša, še takšne besede niso preveč trde, a postanejo trde, ako se združi več soglasnikov — zlasti šumečih, n. pr. različnost, čverst, draščica···

Sploh naj velja glede lepoglasja pravilo: „kolikanj meči so glasniki in soglasniki kake besede, in kolikanj manj ima ona soglasnikov, posebno šumečih zraven sebe, tolikanj lepoglasneji je.“ Pisati bi morali torej „bote, levši, oba“ mesto „boste, lepši, obdva“ ali: namesto „ljubiti, ljepo, smješno, dvoli, gvori, jeden, da, ša, žetev, hospod, kteri, marskteri“ — „lubiti, lepo, smešno, doli, gori, eden, de, še, žetu, gospod, keri, marskeri···.“

Tudi tretja množinska oseba sedanjega časa se naj bi pisala tako-le: kupio, molio, gladio (kakor pišejo Latinci enake besede: cupio, mollio, gladio) ne pa kupjo, moljo, gladjo ali kupijo, molijo, gladijo, ker črke *j* kratkomalo ni treba zraven. Ime Maria pišejo v vseh jezikih, kolikor je Poklukarju znano, brez *j*, samo mi moramo delati izjemo. Celo take besede, katere govorimo navadno z „*j*“, bi smeli pisati z „*i*“, n. pr. ladia, pričioč, z modrostio, krepostio··· Tudi glagoli z *-ejo* v tretji množinski sedanjikovi osebi pogrešajo lahko *j*, n. pr. oni maneo, ganeo, ideo namesto manejo, ganejo, idejo, kakor pišejo tudi Latinci iste besede: maneo (ich bleibe), ganeo (der Schlemmer), ideo (darum) brez *i* ali *j*. „Napčino bi

vunder bilo, v ti reči predelječ iti, in postavim, tudi imena z končnim *j*, postavim, zdravje, poslopje itd. le z *i* pisati, kar bi bilo pravi izreki, ktera mora vselej kraljovavna vladina ostati, očitno nasproti."

Poluglasnik *e* rabimo prepogostoma. V besedah konec, korec, polanec se n. pr. ne sliši poluglasnik. Ko bi pisali Nemci tako kot mi, potem bi morali pisati Lenez, Schmerez, ne pa Lenz, Schmerz. Laščina ga niti ne pozna, ker je preveč nasproten lepoti govorjenja in zlasti petja. Tudi mi bi storili prav, ako bi ga pridržali samo v koreninskih besedah, n. pr. perst, skerb, kjer ga ne moremo zamenjati po pravi izreki z nobenim drugim glasnikom.

H koncu prosi —r, naj bi sprejelo uredništvo „Novic" za poskušnjo v svoj list kako malo pesmico ali sploh kak sestavek v novem pravopisu, ker se izrečejo morda zanj bralci. Zavoljo prevelike „šparovnosti" mu je dovolil Bleiweis „le en kratik izgled" kot prilogo k 22. listu. Iz „Slovenskih pesmi krajnskiga naroda" je priredil —r sledečo pesem o „Lavdonu" po svojih pravopisnih pravilih:

„Lávdon. (Po navadnim pravopisu)	Lávdon. (Po novo nasvetovanim pravopisu.)
Lansko leto naša armada Dolj na Ogerskim leži, Alj nobeden Belga grada Se lotiti upal ni.	Lansko leto naša armada Dolj na Ogerskim leži, Alj nobeden Belga grada Se lotiti upov ni.
Lavdon sam je serčin možki, Terdno sklepat' je začel, De bo Turkam v svoji vojski Mesto Beligrad odvzel.	Lavdon sam je serčin moški, Terdno sklepat' je začev, De bo Turkam v soji vojski Mesto Belgrad oduzev.
Dosti polka, vso pripravo Hitro skupaj spravil je, Tje čez Donavo in Savo V Turško berž prepeljal se.	Dosti polka, vso perpravo Hitro skupej spravu je, Tje čez Donavo in Savo V Turško berž prepeljov se.
Tam šotorje je postavil In ukopat' se pusti, Kadar je že vse pripravil, Glejte! kaj na-zadnje st'ri.	Tam šotorje je postavu In ukopat' se pusti, Kadar je že vse perpravu, Glejte! kaj na-zadnje stri.
K bašetu in poglavarju Lavdon pošlje v Beligrad, Prašal ga in ogovarjal Z lepo njemu mesto dat'.	K bašetu in poglavarju Lavdon pošlje v Beligrad, Prašov ga in ogovarjov Z lepo njemu mesto dat'.
„Če ga s silo — pravi — vzamem, Vam gorje bo vsim takrat, Kar li koli živ'ga najdem Vse bom vkazal pokončat."	„Če ga s silo — pravi — vzamem, Vam gorje bo vsim takrat, Kar li koli živ'ga najdem Vse bom vkazav pokončat'.""

i. t. d.

Z odkazanim prostorom —r ni bil posebno zadovoljen, ker ni mogel pokazati na eni strani vseh razločkov svojega in starega pravopisa. Zato je pridejal skoro dve strani dolg zagovor svojega predloga, ki obsega obenem odgovor Podlipskemu (Hicingerju). Ta se je oglasil namreč že v 11. št. v „Dopisu z Notrajnskiga“ proti Poklukarjevim deloma nedoslednim izvajanjem. Ker pa še ni bil dokončan Poklukarjev članek, je črtal Bleiweis tisti del dopisa, ki se je nanašal na slednjega. V drugem delu razlaga Podlipski svoje stališče glede vseslovanskega književnega jezika in predlaga staroslovenščino, ki se naj bi pisala ali s cirilico, ali pa z latinico, ker rabijo tudi Čehi v svojem pravopisu nemške in latinske črke. V prvem, izprva črtanem delu (list 20: „Pišmo, kakor smo pisali!“), pa očita Podlipski Poklukarju, da si je ogledal samo Gorenjsko, ne pa Dolenjskega in Notranjskega; sicer bi vedel, da dosedanji pravopis ni lažniv, ampak resničen in pravilen, ker „mi Slovenci pišemo, in ne bi bilo napek omikani družbi govoriti, kakor en del govore Gorenci in Dolenci sploh, večidel pa Beli-Krajnci in Pivčeni. Ako se pa tega vodila deržimo, se naš pravopis ne more lažnjiv imenovati.“ Če misli Poklukar, da ni prijetno slišati govorjenja s polnimi samoglasnicami in s čisto soglasnico *l*, naj gre enkrat med Belokranjce in Pivčane. Sicer pa naj bi uredništvo skrbelo, da se ne bi več pisalo v očitnih listih o pravopisu ali abecedi, ker se nam posmehujejo nasprotniki. Čehi, Slovaki in Iliri gledajo že dolgo naprej, ne pa nazaj na abecedo!

Bleiweis je odvrnil na to željo, da je istih misli ko Podlipski, da je pa sprejel obširni —rov sestavek le „iz visociga spoštovanja do za slovenšino mnogozasluženiga gosp. —r, de nej svet presodi njegove misli“. Tu omenjeni napadi nemških listov na slovenski jezik so bili v svoji nizkotnosti podobni sedanjim. „Novice“ so jih zavračale pošteno in leto dni po objavljenju svojega novega pravopisa je priobčil —r v „Novicah“ dolg zagovor slovenščine, naslovljen „Od omike slovenskiga jezika“ (1850, l. 24. sl.) in naperjen proti „Ljubljanskemu časopisu.“[1])

Modernizacija jezika. Ilirščina.

Tudi pristašem slovanskega književnega jezika ni bila pisava „Novic“ nič kaj po volji. Zahtevali so zbliževanje v oblikah in besednem zakladu, a Bleiweis jih je odbijal in jim povedal v „Povabilu na naročilo Novic za prihodnje leto 1850“

[1]) Iz takega spora z nemškimi časopisi je nastala D. Terstenjakova jezikoslovna drobtinica „Je-li „čitavnica“ slovenska beseda?“ (1862, str. 351).

(1849, list 50): „Vse pisanje v podučnih sostavkih bo v navadnim čisto slovenskim in lahko umevnim jeziku Novic, ktere slovenskimu ljudstvu namenjene, morajo pred vsim skerbeti, de se v bravcih veselje do branja obudi in se jim ne odtegnejo, rekoč: tega ne razumemo. Prav je, de se drugi časopisi v svojih sostavkih za bolj učene Slovence višjiga jezika poslužujejo, ki se občnoslovanskimu bliža, — namenu Novic se pa v navadnih sostavkih ne prileže drug jezik, kakor naš čisti slovenski, ki ima tudi svoje prednosti."

Da bi ne bilo prav nobenega dvoma o njegovih nazorih glede jezika, je priobčil v 51. in 52. listu l. 1849. članek „Nekaj zastran državniga zakonika", opremljen s sledečimi vrsticami nekega rodoljuba, ki je poznal baje ilirski jezik dobro in ga je tudi cenil in častil po vrednosti: „V ‚Slovenii' l. 98. je rečeno: «de se bo gosp. prestavljavec deržavniga zakonika v prihodnjih listih tudi občno zaželjenih (!!!) novejših oblik poprijel». — Kolika pomota! Ker poterpežljivi Slovenci molčé, in pustijo dva ali tri gospode pri miru, kteri v enim ali dveh listih svoje sladke sanje za sebi tolikanj preljubljeno iliršino pri vsaki priložnosti v slovenšino vrinjujejo, za to tedaj so te neslovenske oblike občno zaželjene?! Mi bi po svoji previdnosti in skušnji svetovali, de saj v tacih rečeh, ki je naj več in naj več ležeče, de jih tudi neučeni, kolikor koli se more, razumejo, de saj v tacih rečeh, kakor so ‚občne postave', bi na stran djali Ikarove perutnice, ter pred očmi imeli ljudski prid, ne svojih sladkih sanj. Kaj bi Horvatje rekli, ako bi se jim postave po slovensko pisale?"

Bleiweis sam pravi, da se oglaša glede jezika državnega zakonika zato, ker mora skrbeti kot urednik „Novic" za prosto ljudstvo, kateremu je zakonik tudi namenjen. Ne mara slovniške vojske in tudi ne daje slovenskim protivnikom orožja v roke, ker so prestavljali naši očetje cesarske postave lepo in gladko, ko je bil nemški jezik še boren in okoren — sklicuje se na slovensko prestavo nemških ukazov cesarice Marije Terezije — a njemu je dobro znano iz dopisov, da si ne želi večina bralcev novejših oblik, ki se ne ravnajo po iz naroda vzetih slovenskih slovnicah, n. pr. po Vodnikovi, Kopitarjevi, Metelkovi, Murkovi, Potočnikovi, Muršecevi, Malavašičevi, Janežičevi. Ti možje niso delali oblik po svoji glavi, ampak so jih poiskali med narodom. Vse je ležeče na tem, da se piše državni zakonik v Slovencu umljivi besedi. Slednje zahteva celo Matija Majer v „Ilirsko-slavenskem jeziku". Pišite Čehu po češko, Srbu po srbsko, Iliru po ilirsko, Slovencu pa po slovensko! Oni gospodje, ki silijo z novimi oblikami na dan, hočejo, da se zmeša naše narečje z ilirskim.

Ta namen bi ne bil napačen, ako bi dobili na ta način brez oškodovanja slovenskega naroda skupno jugoslovansko narečje. Imenovani gospodje si upajo vse to. Tudi Bleiweis pripoznava, da se doseže to lahko v časopisih v enem tednu, „če se vsi pisavci skupej vzamejo in tako pisati začno," toda ljudstvo bo ostalo na suhem, ker ne bo bralo nerazumljivih reči. In kaj bi pridobili s tem učenejši Slovenci, kaj Hrvatje? Slovenci dobe jezik, ki ni slovenski, Hrvatje bi pa tudi ne marali zanj, ker bi ne bil ilirski. Kdor bi hotel razumeti ta „idealni" jezik, bi moral znati slovenski in ilirski. Tega pa nihče ne more zahtevati od prostega ljudstva. Rajši pišimo popolnoma po ilirsko, da bodeta razumela vsaj Hrvat in Dalmatinec, če že Slovenec ne!

Res je, da so Hrvatje naši bližnji bratje, da je njihov jezik omikan in olikan in da si moramo izposojati potrebne besede najprej pri Jugoslovanih, a tudi te izposojenke morajo biti primerne slovenskemu duhu. Ravnotako pa je res, „de tudi naš slovenski jezik je stanovitno narečje, de slovenšina je omikana že začuda, de ima svojo starost, svojo zgodovino, svoje slovstvo. Ta slovenšina ni zmišljena, ni skovana, ni posojena, kakor iliršina Horvatam, temuč je lastno, častitljivo, v narodu vkoreninjeno in z narodam tako sklenjeno ozidje, de se podère in ni več slovenšina, ako začnemo v njene oblike drezati in namesti njih druge nove staviti."

Kdor je vnet za omiko naroda, je z Bleiweisom istih misli. Če se pa že govori o vzajemnem zbližanju, mu bodi dovoljeno pripomniti, naj bi vzeli tudi Iliri od nas one reči, ki so boljše kot njihove. „Pa žalibog! de ne stopnice tega bližanja od njih strani ne vidimo! Zato se pa tudi bojimo — česar nas že skušnja uči — de bi tisti gospodje, ki hočejo, de bi se slovenšina v iliršini „zibnila", starih slovenskih oblik v dar ne prinesli novim oblikam iliršine, na priliko: de bi tudi dvojnika (Dual) ne zapustili, ker 2. sklona pri zanikovanji (Negation) že večidel ne rabijo, — moj, njegov, njih namesti svoj i. t. d. (v povračavni rabi) pišejo, — namesti nedoločivniga naklona (infinitiv) namenivni naklon (supinum) rabijo itd."

„Novice" se bodo ravnale tudi v prihodnje po slovenskih slovnicah in sploh knjigah, gledale na lepoglasje ter rajši pisale „*-am* namesti *-om, -iga, -imu, -im* namesti *-ega, -emu, -em*, — s ženo namesti s ženoj itd., priloge v stopnjah bomo, kakor dosihmal, neredno sklanjali, in ne bomo pisali lepša žena ampak lepši žena, ne veča hiša ampak veči hiša itd. Če pišemo *-om* in sklanjamo stopnje prilogov redno, ali smo s tem kaj posebniga dosegli? Navadnimu pa smo se odtegnili. Kdor pa hoče tako pisati, se ve, de ima tudi prav. Nar menj

navadno je tisto *ega, emu,* in tudi slavni gosp. Murko ima v svoji slovnici *iga, imu,* z opombo, de le v nekterih krajih Štajarskiga, in sicer na ogerski meji se sliši brezglasni *e* namesti brezglasniga *i.* Ilirsko *-oga, -omu* je krepak, nekako častitljiv glas, *-ega, -emu* pa je tako širokousten in brez vsiga lepoglasja, posebno če govorimo «drujega, mojega, svojega» in sploh kjer po *j* sledi, de ne moremo razumeti, kako de je ta *-ega* in *-emu* nekterim gospodam tako silno pri sercu. Večina Slovencov ga ne izgovarja; za kaj ga tedej nekteri pisatelji siloma vpeljati hočejo za občno pisanje?"

Sile ne ljubijo, ker lomi kola in „že z izpušenjem polglasnice *e* so nam Slovencam veliko silo storili in za čmu? Slovenc besed kerčiti in stlačevati ne zna; toraj ušesa in oči neizrečeno boli, ko se bere nevideno: skrbeti, država, vvrstiti i. t. d. Polglasnica se na Slovenskim veliko bolje izgovarja kakor na Českim in Serbskim — in ako bi se tudi ne, je vunder ne smemo nikakor opušati, sicer bi mogli ravnosledno tudi drugod dokaj glasnic in soglasnic opušati. Kam bi pa to prišlo? Tega Slovenec ni vajen, in je tudi negnjusno za oko.

Torej še enkrat prosimo: za Slovence po slovensko! Jezik ni „Modeartikel" — in se tudi oktroirati ne da.

Čistimo ga, pilimo ga, gladimo ga, trebimo mu mah ptujšine, ki ga obraša, mislimo in pišimo v duhu slovenskim, izposodujmo si, posebno kar nas je bližnjih bratov, besede, ki nam jih manjka, — nikdar pa ne pozabimo: de na razumu in omiki ljudstva je vse ležeče.

De si pa zraven svojiga čistiga slovenskiga pridobimo tudi popolnama znanost ilirskiga jezika, naj se na vsacim slovenskim gimnaziji napravi tudi učiliše ilirskiga jezika: le to je prava pot vzajemne književne zveze."

Tu se je pokazal Bleiweis precej neprikrito odločnega nasprotnika ilirizma. Popolnoma se seveda ni upal nikdar z barvo na dan. Delal se je vedno prijatelja Ilirov, le na roko jim ni mogel iti, ker bi trpela pri tem omika ljubega mu slovenskega naroda. Toda v srcu je bil od prvega trenutka med glavnimi nasprotniki „Daničarske druhali". In kot urednik edinega v prvi vrsti nižjim slojem namenjenega lista je bil glavna ovira vseh poizkusov, da bi se združili vsaj Jugoslovani v književno enoto. Ker sem pisal baš o tej točki že v navedenem izvestju c. kr. II. drž. gimn. v Ljubljani, bom govoril v naslednjem le o boju za oblike; vse zagovore in ugovore v zadevi slovanskega književnega jezika pa pustim po možnosti na strani.

„Novooblikarji", (-om, -oma; -ega, -emu; šč i. t. d.)

Naslednje leto se je oglasil Potočnik z „Novooblikarskim viharjem" (1850, št. 4) zoper „Slovenijo", Majarja, Ma-

cuna, „Muroslovence“, dunajske novooblikarje in sploh vse „janičarje slavšine“, češ da jih tudi „učeni Slavonec Berlić v svoji „illirische Sprachlehre, 2. Auflage, Agram 1850“ hudo krotoviči.“

Novooblikarji so nastopili zlasti za te oblike:

1. pri imenih moškega in srednjega spola se naj piše *-om, -oma* namesto *-am, -ama;*

2. namesto *-iga, -imu* naj stopi *-ega, -emu;*

3. pri imenih srednjega spola naj dobiva pridevnik v množinskem imenovalniku, tožilniku in zvalniku končnico imena; ravnotako se naj skladajo v spolu z imeni pridevniki druge in tretje stopnje;

4. glagoli druge vrste se naj končujejo na *-uti*;

5. soglasniška skupina *šč* naj se ohrani;

6. namesto „*de*“ pišimo *da.*

Glede *-om, -oma* pravi Potočnik, da imajo novooblikarji prav, a Slovenci na Kranjskem so bolj navajeni na *-am, -ama*, torej se naj dovoli pisati vsaj pesnikom te končnice. Za drugo točko se jim porogljivo zahvaljuje, da so prevzeli v ednino nove oblike iz dvojine in množine, kjer so pisali *-eh, -em, -ema, -emi* namesto *-ih, -im, -ima, -imi.* Zato naj dovolijo drugim pisati še nekaj časa *-iga, -imu*, zlasti ker pišejo tako že nad tristo let Slovenci na vsem Kranjskem in izgovarjajo na Notranjskem, Goriškem in v Istri čisto in jasno *-iga, -imu.* Sicer ljubijo po spričevanju učenega Murka na Štajerskem, posebno na ogrski meji, v nekaterih krajih *-ega, -emu*, a ti kraji niso tako veliki, „de bi smeli vsim drugim Slovencam zapovedi dajati.“ Tudi dokaz „Slovenije“ (teč. III. list 3.) ni prepričevalen za Potočnika. Če se sklanjajo pridevniki s pritaknjenim *i, jega, jemu*, zakaj niso sklanjali potem „Staroslovenі“ lepega ali lepjega, lepemu ali lepjemu, ampak lepago, lepomu itd.? Potrdi pa novooblikarjem zavoljo staroslovenščine *-em* namesto *-im* v edninskem mestniku. O skladu pridevnika z imeni srednjega spola pravi, da naj odpirajo pristaši novih oblik le počasi „nova vrata“, da ne bodo preveč cvilila, — „stare vrate“ namreč bolj „rade teko“.

Tudi drugi del zahteve, stavljene v 3. točki, mu je že zdavnaj znan, „samo da se nam treba zdi, razločiti med določljivim in nedoločljivim prilogam, da ne porečete: ta podoba je lepša — ko una, ampak lepši, pa tudi ne: imenitnišo delo, kakor Muroslovenci pišejo, ampak imenitniše.“ Poleg *-uti* je pri glagolih drugega razpola tudi *-iti* zelo v navadi, torej se ne sme naravnost preklicati. Za *šč* jim je hvaležen, da ga vsaj v *št* niso preobrnili, kakor poskušajo nekateri v staro-

slovenskem, „de“ pa jim bodi dovoljen, da ne bo preveč viharja — novooblikarji imajo še druge „zročenke“, katerih nočejo še naznaniti, a se vidijo v „Sloveniji“, n. pr. neki „be“, o katerem trdijo, da je toliko kakor: „bi bil“, Potočnik pa pravi, da to ni res, zakaj v staroslovenščini se pravi „beh, be“ : „sìm, sì, je bil“; „bi bil“ pa se reče „bih, bi.“ Torej, hodite le počasi, novooblikarji, da ne „budete premnogo tudjega blaga črez medjo prenosili“!

Še bolj kot te Potočnikove vrstice je razveselilo Bleiweisa Podgorskega (L. Svetca) razjasnjenje novih oblik v „Sloveniji“ (1850), češ da vidi iz tega, da tudi Podgorski ni zadovoljen s pisavo nekaterih pisateljev „Slovenije“. Starim oblikam, vzetim iz naroda, se ne bo protivil nihče, najmanj pa „Novice“, katerih geslo je čiščenje slovenskega jezika in neprestano napredovanje. Bleiweisova želja je, da bodi vsakemu Slovencu na voljo dano pisati, kakor hoče, da piše le po slovnici in v slovenskem duhu. Če ne pišemo po ilirsko, ampak čisto po slovensko, še ne nehamo biti prijatelji in bratje Hrvatov, kakor so tudi oni naši, če tudi ne pišejo slovenščine. Oba jezika sta ene matere Slave. Bližajmo se drug drugemu, pa ne zavrzimo svoje lastnine, ki je tudi slovanska! Posebno oni, ki pišejo za prosto ljudstvo, naj ne pozabijo, da je njihovo delo prazno, ako ne pišejo v jeziku ljudstva.

Zopet isti razlogi!

Neupravičen je bil torej strah celjskega dopisnika I. Š. (Dr. Jožef Šubic), da bodo oskrunile nove oblike lepo, milo, krepko in bogato slovenščino „Novic“, in nepotrebno zatrdilo, da tudi Štajerci („saj od krajnske meje do Celja in dalje“) ne poznajo tistih „*-ega, -emu, -oga, -om.*“ (1850, list 3).

Kar se tiče *-ega, -emu, -iga, -imu, da, de* itd., „Novice“ še dolgo niso prišle do enotnosti. Bleiweisu niso bile po godu nove oblike, a črtati si jih ni upal v doposlanih mu sestavkih. Zato je postal pravopis „Novic“ v tem oziru precej pisan, tako da so prosili sotrudniki sami (n. pr. Prifarski) urednika, naj napravi konec temu mešanju. Bleiweis se je izgovarjal s starimi razlogi, da ne mara siliti nikogar, kako naj piše, in se je skliceval na državni zakonik, češ da uide tudi temu večkrat kaka stara oblika. Sicer pa so to po njegovih mislih malenkosti, v katerih ne obstoja slovenska edinost (prim. 1850, str. 186).

Preslovenjeni Nemec Hicinger-Znojemski, mož brez lastnega prepričanja v pravopisnih stvareh — pisal je, kakor mu je kdo veleval — je spuščal takrat na različne nedostatke slovenske pisave „dobrovoljne pušice“. „De gustibus non est disputandum“ (1854, str. 268) je bila namenjena razprtiji zavoljo *-ega*, oziroma *-iga*. Glasi se:

Terst in Gorica derži se bolj star*i*ga,
Pravi še: našiga glasa, ne kvari ga!
Kakor ga slišim, tak pisal ga bom.
Štajer in pa Goratan če le nov*e*ga,
Hoče za vse vse slovenske sinove ga;
Meni, pri njem da slovenski je dom.
Rod je ubog! še Ljubljana razčesa ga,
Grabi za lev*i*ga, prime za desn*e*ga,
V sredi, ne vé se ediniti s kom.

Toda potreba enotnega jezika je postajala vedno nujnejša. Slovenščina si je pridobila nekaj pravice tudi v šolah, zlasti v srednjih. Najmanj pa, kar se mora zahtevati od učne knjige, je to, da ima jezik enotno lice. Tedanje ministrstvo za bogočastje in nauk je sicer uvidelo, da se je pri šele razvijajočem se jeziku težko ogniti različnosti oblik v gramatikalnem in leksikalnem oziru, a minister Thun je izdal obenem z odobritvijo Bleiweisovega „Slovenskega berila za pervi gimnazijalni razred“ dne 6. febr. 1851, št. 927 odlok, da prepusti za naprej le take knjige za učno rabo, ki se bodo ravnale glede slovnice in pravopisa po državnem zakoniku. To velja tudi za drugi natis omenjenega berila, ker ne more nikakor dovoliti, da bi se ravnal skoro vsak pisatelj po jeziku svojega rojstnega kraja in po svojih jezikoslovnih vodilih, ali da bi pisal celo isti pisatelj zdaj tako, zdaj tako. Državnega zakonika se naj drže zato, ker je nastopil za slovensko slovstvo pravo pot, po kateri se morejo združiti vsa podnarečja v en književni jezik, in ker se sme pričakovati, da bo dobil njegov jezik potom uradov tudi v slovstvu prvenstvo.

Kljub tem besedam ministrstva je ostal Bleiweis starih misli: oblika je malenkostna, knjige so potrebne! Čutil je pa vendar, da bo premagala v boju zavoljo oblik „mladost“ njegovo „nespametno stranko staroviče v-specifikarjev“. Zato je poudarjal v enomer, da je zanj Metelkova slovnica glavno vodilo, čista slovenščina pa edini cilj. Umikajoč se polagoma pred novooblikarji, je begal bralce „Novic“ vedoma ali nevedoma, ker je videl že v oblikah *-ega, -emu* ilirsko gibanje. Kadarkoli je govoril o teh oblikah, je prišel vedno tudi na vprašanje južnoslovanskega književnega jezika in na svoja zagotovila, da mu vošči največjo srečo in najlepši uspeh ter da se mu ne protivi, ampak da mu le pripravlja za Majarjeva pravila goden in sposoben narod, vodeč ga do omike s knjigami, spisanimi v razumljivem jeziku (1851, str. 45). Oblika ne napravi pisatelja, kakor ne obleka moža. Zato naj bi pokopalo leto 1850 prepir zaradi oblik in pravopisa, da bi se pogovorili o lepoglasju, potrebnem slovenski prozi (1851, str. 62 in 63).

Zadnje besede je zapisal Bleiweis kot zmaganec v novooblikarskem boju. Oblike *-ega, -emu* itd. so prodirale tudi

v „Novice“ vedno bolj, kakor nam pričajo najrazličnejši članki in dopisi. Nekaterim dopisnikom so se celo tako priljubile, da so stavili *e* namesto *i* tudi v končnici edninskega družilnika, v množini pa sploh, kjer so ga le mogli. Teh napak seveda ni mogel in smel trpeti Bleiweis, zato je napisal za 10. št. 1852. „Opazko jezikoslovno“, kjer prosi, da bi se ne vrivale oblike z „*e*“ v sklone, kjer nimajo prostora. To leto piše tudi že Bleiweis sam gori omenjene oblike. Odslej nam kažejo „Novice“ v tej zadevi približno enotno lice. Na izjeme naletimo namreč še vedno; izprva jih je precej, pozneje pa samo kapljajo.[1])

Kot zagovornik novih oblik se je oglasil Bleiweis naslednje leto. (Davorin Terstenjak) je namreč poslal „Novicam“ dopis „Iz Štajarskega slovenskega“, kjer vprašuje, ali je res, da napreduje pouk slovenščine na ljubljanski gimnaziji slabo, ker baje nimajo učitelji dovolj tvarine, in pa, ali so res oblike na *-ega, -emu, -om* nekaterim tak trn v peti, da zametujejo knjige s temi oblikami in zahtevajo od ministrstva preklic modrega ukaza, naj se pišejo vse šolske knjige v jeziku državnega zakonika. Bleiweis odgovarja, da ne ve, če je na prvi stvari kaj resnice, druga pa je žalibog resnična, ker so Kranjci že od nekdaj abecedarji. Prva vojska zaradi črk je imela vsaj kaj na sebi, ker ni malenkost, s kakšnimi črkami bomo zaznamovali glase svojega jezika, druga zavoljo oblik *-iga* ali *-ega, -am* ali *-om* je pa otročarija. „Novice“ so se sicer potegovale izprva za *-iga, -imu, -am* z ozirom na staro pravo, ki so si ga pridobile te oblike od slovenskih pisateljev. Ko so se pa prepričale, da želi večina pisateljev pisati drugače, hoteč se z novimi oblikami približati drugim slovanskim narečjem, in da živijo te oblike v več krajih med ljudstvom, so se vdale tem rajši, „ko smo povpraševaje proste bravce: ali jih „*ega*“ in „*emu*“ in „*om*“ v branji kaj moti, od njih zvedeli, da še tega razločka „zamerkali“ niso. To so nam taki rekli, kteri se novih čerk dolgo niso mogli navaditi. Očitno je tedaj, da groza, ktero „*ega*“ in „*om*“ nekterim prizadevuje, le v glavah enostranskih strastnikov rogovili; ljudstvo ne ve nič od tega.“ Da bi pa bil Bleiweis bolj siguren, je vprašal še profesorja Metelka, kateri obliki bi dal prednost, ali oni z „*i*“, ali oni z „*e*“, če bi volil med tema. In Metelko se je izrekel za oblike z „*e*“, Bleiweis pa hvali od tistega časa ministrski ukaz in upa na zmago novih oblik. Tako je postal iz Savla — Pavel! (1853, št. 80).

[1]) V prilog egavcev je navedel Cigale iz brižinskih spomenikov sledeči stavek: „tebe izpovuede vuez moi greh i zuetemu creztu i zuetei Marii i zuetemu Michaelu“ (Novice 1863, str. 27).

Za enotno pisavo.

Kobeta je izpodbodel Thunov odlok, da se je vsedel za mizo in napisal za „Novice“ dopis „Od Kupe 28. sušca“, naslovljen „Kako bi se mi Slovenci v književnem jeziku zjedinili?“ (1851, št. 14 sl.)

Zediniti se moramo po pisateljevem mnenju, ker nas je samih premalo, da bi se obranili ponemčenja in prišli do obsežne književnosti. Vrhutega je slovenščina samo podnarečje ilirskega jezika, „pars major autem trahit minorem“. K zedinjenju pa vodi po Kobetovih mislih tale pot: Slovenski jezik, ki se govori in zavija po raznih krajih razno, je treba vzeti v celoti v pretres in izbrati 1. najlepoglasnejše, 2. ilirščini najbližje oblike.

Za zgled pravilnega jezika si je vzel Kobe jezik Belih Kranjcev ob Kolpi od Osilnice do Metlike, ker je najbolj oddaljen od nemščine in italijanščine, torej najmanj spačen, ter je ponovil nekaj že znanih zahtev novooblikarjev in stavil nove podrobne predloge, n. pr. kako bomo pisali okrajšano besedo goldinar. Le proti štajerskim oblikam „de, lehko, tenko, denešni, den, ves, meša“ . . . je nastopil ostreje, srdeč se, da govore Štajerci premehko, „skoraj kakor dete, ki še ne premore vsake čerke izreči“, a „kader mi Krajnci kaj taciga beremo, gotovo vsaciga strahovita jeza sgrabi, da z zobmi škriplje zoper tako spakedrijo našega jezika.“ Nasvetuje tudi rodilnik sina, ne sinu in „ilirski“ poudarek Bóga, dúha, príšel, táko, ker stoji na korenskem zlogu in se ne premika. Naglas Bogá, duhá, snegá, prišél, tokó . . . naj bi se rabil kolikor mogoče malo. Čudi se, da se nahajajo v knjigah in časopisih še vedno „barbarske“ oblike Marija, Lucija, Cecilija, Rozalija, Austrija, Austrijanski, Italija, Galicija in „clo milijon, Sijon“ itd. Ako pojde tako naprej, bodemo kmalu pisali tudi najuk ali kaj sličnega. Glede pravopisa tujih lastnih imen stavi ta-le nasvet: „Tuja lastna imena pišimo v izvirnem pravopisu, pri bolj navadnih po zgledu Talijanov namesto *ph* pišimo *f*, nam. *th t*, nam. *y i*, pri nenavadnih ohranimo popolnoma izvirni pravopis.“

„O zadevi slovenskiga pravopisa tujih besed“[1]) so prinesle „Novice“ v 28. in 29. št. nov članek, ki zahteva v pravopisu tujih imen enakost z Jugoslovani. — Na podlagi „izreke in dejanske rabe“ odsvetuje krpanje tujih besed z *j*: 1. ker *j* ni lep in knjižne rabe vreden; 2. ker je surov; 3. ker moramo priti tudi v tej točki do stanovitnosti; 4. ker je treba gledati na lepo zgodovino jezika in 5. ker se ž njim hipoma

[1]) Prim. A. Breznikov spis „O tujkah in izposojenkah“ (Dom in Svet, 1906).

odcepimo od drugih Slovanov, ki ga nikjer ne pišejo tako pogosto kakor mi. Iliri n. pr. ga ne opuščajo samo v tujih besedah, ampak tudi v drugi stopnji pridevnika (prijetnia reč). Zato bi bilo prav, da bi tudi mi pisali sodnia, komisia, uradnia, škofia ... papira, cesara, gospodara ...

Tudi „*v*“ ne smemo pisati namesto „*u*“, torej vedno le Austria, Europa ...

Nad te in enake preporne točke se je spravil Podlipski s sledečo „dobrovoljno gazelo“ o pravopisu:

Vsak poljubno piše; jez tud' se pripravim — pa ne smem.
Čerke nar pred kot Latinec vse vse stavim — pa ne smem.
Frank ima in Brit s Poljakam za edin glas čerki dve;
Mislim tak hoditi jez po potu pravim — pa ne smem.
Kdaj Ciril je greške čerke z novimi pomnožil bil;
Ravno tak jih zdaj k latinskim jez pristavim — pa ne smen.
Kljuk Španjol verh čerk prideva, in enako tudi Čeh;
In vesel kaj tako rabo jez pozdravim — pa ne smem.
Kje v besedi glas se vzdigne, to začerta Grek povsod;
Ga posnemam nekaj, spet sim na nepravim — in ne smem.
Stavi Rus in Serb v imenu božje Majke i in ja;
Mu podobno dolgo v svojim onegavim — pa ne smem.
Vsak po svoji volji piše; le Slovenec nimam prav;
Vse se graja, kar počnem pod nebam plavim: de ne smem!
(Kdo kaj sme, in kdo ne, 1851, str. 158).

Tu pa je posegel v razvoj slovenskega jezika Miklošič, toda ne s članki ali s kako slovensko slovnico, temveč z berili za višje gimnazijske razrede. Iz šole je šel njegov jezik v življenje. Dela, s katerimi se je proslavil pred svetom, je poznalo dejanski sicer malo Slovencev, dasi so jih naznanjali naši časopisi s ponosom, a ime „Miklošič“ na naslovnem listu „Slovenskega berila za peti gimnazijalni razred“ (1853) je zadostovalo, da se je obrnil Bleiweis na prvega slovenskega slavista s prošnjo, da naj blagovoli razjasniti v svrho zedinjenja v pisavi načela svojega pisanja. To je storil Bleiweis tem rajši, ker je omenjeno berilo čisto slovensko z ozirom na besede in oblike in ne diši nič po ilirščini.

Namesto Miklošiča je odgovoril Navratil, njegov pomočnik pri sestavljanju beril. Odgovor so natisnile „Novice“ v 85. in 87. l. (1853), „da ga bero vsi, kterim je edinost v pisavi naši draga.“ Ker je vladala v takozvanih novih oblikah že kolikor toliko edinost, omenjam tu iz Miklošič-Navratilovega odgovora samo točke, o katerih še niso razpravljali slovničarji „Novic“ ali pa so se še prepirali o njih. Tako piše Miklošič v nasprotju z „Novicami“ — deloma je bil njihov pravopis samo nedosleden — „sem“ namesto „sim“, in to v prvi osebi sedanjika pomožnika biti in v prislovu. Opira se na izreko in na staroslovenski jesm, češ da nima „si“ druge osebe s prvo

ničesar opraviti in da tudi o dvoumju med glagolom in prislovom ni govora, kakor ga ni med nemškima sein (njegov in biti). A česar ne ločimo v govoru, tega nam tudi v pisavi ni treba. Dalje piše Marija, Terezija, Azija, Perzijansko···, ker ne izgovarja noben nepotujčen Slovan Maria, Terezia, Azia itd; *j* se čuje razločno, če tudi se ne sliši *i* (kadar je breznaglasen): Mari-ja, Terez'ja, Az'ja itd. Piše se pa po istem pravilu [„slovenski jezik nima požirka (hiatus)"], kakor v pijem, pijan, prebijam···, namesto pi-em, pi-an, prebi-am··· Le sredina besed naj bi se ne pačila tujkam (Diogen, ne Dijogen). Pritikline pa prikraja lahko vsak jezik po svoje. Tudi rabi oblike Kranjec, Kranjsko, ne Krajnec, Krajnsko iz sledečih razlogov: Štajerski Slovenci izgovarjajo razločno Kranjec, ne Krajnec. Gorenjci pravijo kón, pán namesto konj, panj, torej tudi Kránc, Kránsko. Dolenjci pa izrekujejo Krajnec, Krajnsko, ker pravijo kojn, pajn, zajn··· Če pišemo torej konj, panj, zanj···, moramo pisati tudi Kranjsko, Kranjec. Izpeljava od kraja (ker leži dežela na kraju) pač ne more veljati, ampak je nastalo ime od Carnia po prestavi glasov, kakor je nastal v staroslovenskem iz Polikarpa — Polikrap.[1]) K temu izvajanju je pristavil Bleiweis otročje vprašanje: Ali tudi Kranja, Ukranja?

Miklošičevo berilo piše tudi Kosezki, francozki, možki, težki — iz: Kosez, Francoz-a, mož-a, težek (težák). Pravzaprav, pravi odgovor, bi se moralo pisati Kosez-ski, francoz-ski, (prim. oblike: francozovski, rusovski), a ker je izpadel *s* popolnoma iz govora in ga ni pisal doslej nihče, je ostal tudi Miklošič pri starem. Kdor pa piše po glasu francoski, angleški, moški··, mora pisati dosledno skupsti, povetka··, ne skubsti, povedka. Druga je z besedami beraški, nemški, laški itd. namesto beračski, nemcski, lahski. Tu so se izpremenili *čs, cs* in *hs* v *š*, tam pa je izpadel *s*, in *z, ž* se glasita le zato kot *s, š*, ker stojita na koncu zloga. Pred trdimi prehaja namreč mehki glas v trdega, kakor trdi pred mehkimi v mehkega: s klinom, z ognjem. Dalje se glasijo pri Miklošiču prislovi pridevnikov na *-ski*, oziroma *-ški, -a, -o* vedno na *-i*, ne na *-o*, n. pr. to slovensko dete zna po slovenski in (po) laški, ona se možki vede itd.[2]) Njegovo pravopisno načelo se glasi: Piši kolikor mogoče, kakor govoriš, ako ne brani izpeljava (Prim. prej omenjeno Cafovo navodilo!).

[1]) Prim. P. Hicinger: „Ali ‚Kranjsko' ali ‚Krajnsko'?" (1857, str. 298) in Poženčan: ‚Krajna", „Krajnsko", ‚Krajnjsko" ; nikdar pa ne ‚Kransko" ali pa celo „Kranja" (1857, l. 79). Slednji govori o tej stvari tudi pozneje, nad črto.

[2]) Prim. jezikoslovne drobtinice Sekolovskega v 18. listu 1857.

Napačno bi bilo mnenje, da so pritrdili Slovenci Miklošiču takoj in se oprijeli njegovega pravopisa vsaj v pisavi imena ene svojih dežel. Naletel sem še pred štirimi leti na slovenske šestošolce, ki so pisali razen treh, štirih v prvi šolski nalogi dosledno Krajnec, Gorejnec. To je bilo v kraju, kjer se bori naš narod za obstanek in bi morala biti učiteljem slovenščina nekoliko bolj mar.

Izzval pa je Miklošičev, oziroma Navratilov odgovor „Slovniške pomenke“ „Novic“ v listu 90. in sledečih. Prvi se je oglasil A. Oliban. Žal mu je za oblike Maria, Azia, Perzia itd., ker se mu zde lepše kot Miklošičeve. Najsi tudi izgovarja v omenjenih besedah vsak nepotujčen Slovan *-ija*, bi jih pisali vendar lahko z *-ia*, ker bi s tem ne izpremenili izgovora. Pa če bi ga tudi, bi beseda ne izgubila ničesar na svoji umevnosti in lepoti. Že Vodnik je pisal Maria in celo podertia, ladia itd. Res je tudi, da ima vsak jezik pravico, da ravna s pritiklinami po svoje, toda v besedah Maria, Lucia, Austria··· ne vidi Oliban ničesar pritaknjenega, ampak mu je vsaka pismenka enako bistvena in *i* v Marii mu ni nič manj na sredi ko pri Diogenu. Zato želi, da bi se ne pačil takim tujkam obraz ne spredaj, ne zadaj, in da bi obveljala „novejša“ oblika Maria itd., kakor jo pišejo že kaki dve leti „Novice“ in „Drobtinice“ in se nahaja tudi v najnovejšem „berilu“ za ljudske šole. Tudi bi mu bilo ljubše, ko bi določil Miklošič marsikaj drugega, v čemur vlada največja različnost in svojevoljnost, n. pr. glede *u*, *v* in *j*, in se ne bi spotikal nad pisavo Krajnc in Krajnsko, „ki ni dokazano napčna, in u koji so se pisatelji že zlo poedinili.“

Glede predloga *u*, oziroma *v* si želi Oliban, da bi obveljala pisava „*u*“ kot lepša in splošnejša. Le v pesmih naj bi bilo pripuščeno v polajšanje mere oboje. Večja težava pa je z *v* in *u* v sestavah. Tu ne pišeta dva pisatelja enako. Zato beremo pri enem vkradem, vtaknem, vgasnem, pri drugem pa ukradem, utaknem, ugasnem. In v slovarjih, n. pr. Janežičevem, moramo iskati nekaj takih besed pod *u*, nekaj pod *v*, največ pa pod obema. Le malo besed se piše že zdaj dosledno, kakor vzamem, vstanem, vprašam, umerjem, ukažem, ubožen in še nekatere. Zato bi bilo hvalevredno, ko bi povedal v tej zadevi Metelko ali pa kak drug učen slovničar kaj določnega.

Enako negotova je pisava *lj* in *nj*. Za *v*, *b*, *p*, *m* pišejo skoro vsi dosledno *lj*, drugod pa vlada nesloga, kakor nam pričajo oblike usmiljen poleg usmilen, dobrotljiv poleg dobrotliv, mergoljenje poleg mergolenje itd. Ravno taka je z *nj*. Piše se stopina in stopinja, tanko in tanjko, vganka in vganjka poleg uganka in uganjka itd. — Oliban ne ve nič pravega o

tem, le to more reči, da ne bo obveljal *j* v toliki meri, kakor ga rabi Metelko. Toda „da bi vsak ongavil ž njim, ga tukaj iztreboval, tamkej postavljal, kakor se mu zljubi, to ni po slovniški.“ Slednje je potrdil tudi Bleiweis z željo, da bi se oglasilo v tej reči več veljavnih mož in da bi razodeli v obči prid vsak svoje mnenje kratko, a dobro.

Prvi je poslal svoj prispevek Metelko (str. 366). O „*u*“ in „*v*“ je povedal svoje staro pravilo, češ: Piši „*v*“ 1. kadar pomeni devanje v kako reč (ein, hinein), n. pr. vrinem, vtisnem, vložim itd.; 2. kadar pomeni na ali gori (takrat je *v* iz predloga *v'z*): vložim (auflegen namesto vzložim), vzamem, vstanem itd. — Sicer pa piši vselej *u*, ki ne pomeni velikokrat ničesar drugega nego izpolnjeno ali dovršeno dejanje dovršnih glagolov, n. pr. utopim, ulovim, ugledam itd. Pri različnem pomenu pa dobiva isti glagol zdaj *u*, zdaj *v*, n. pr. utopiti (ersäufen), udariti (schlagen, perfektiv) in vtopiti (eintunken, einmengen), vdariti (einschlagen, auch perfektiv) itd.[1])

Glede *lj* in *nj* pravi, da pridevajo samo glagoli četrte „oblike“ (z nedoločnikovo končnico *-iti*) k trpnemu deležniku *-jen*, torej je pisava mergoljenje, žvergoljenje, poželjenje, boljenje, trohnjenje··· napačna. *Lj* imajo tudi vsi pridevniki na *-iv*. Zahteva ga izreka onih krajev na Gorenjskem in Dolenjskem, kjer ločijo topljeni *lj* od prostega *l*, torej zanašljiv, postrežljiv, dobrotljiv itd., enako tudi ljub, ključ, stopinja, gospodinja, draginja···, a tanko, vganka in več drugih, ker jih „ne najdemo s topljenim *nj* v tako razširjeni izreki, da bi jih mogli med une šteti“.

Dalje želi Metelko, da bi pisali „**ven**“, „**vender**“ in ne „vun“ ali „von“, „vunder“ ali „vonder“; saj so pisali že nekdaj „ven“, ker se izgovarja in izpahuje v tej besedi poluglasni *e* kakor v „oven.“ Nekateri sicer mislijo, da se mora pisati zavoljo izpeljave vun, ker se izrekuje zunej ali zvunaj. Pač je res, da se izgovarja v zunej *u*, ali kakor se povzdigne velikokrat *u* v *ov* ali *ev*, n. pr. kupu-jem,—kupov-ati, kralju-jem —kraljev-ati, tako se izpremenita tudi *v* ali *ev* v *u*. Tedaj je nastalo zunej iz ven, vnej, kakor bruno iz brevno ali duri iz dveri itd. Torej je tudi treba pisati vsled doslednosti: svetujem, verujem, kmetujem itd., ne svetjem, verjem, kmetjem itd., ker se ne more izpeljati iz zadnjega: svetovati, verovati, kmetovati itd., akoravno se sliši pri pravi izreki v „svetujem, verujem, kmetujem“ itd. le poluglasni *u*. — Nikakor pa se mu ne zdi varno vpeljati izpremembo „*v*“ v „*u*“ tudi pri samostojnem predlogu. Pač pa se poslužijo lahko te svobode pesniki. Končno predlaga „po doslednosti in kakor meni, večini

[1]) Prim. Podgorskega „Pomenke o ‚Zori‘“ („Novice“, 1852, str. 43) in opazko uredništva istotam.

govora" pisavo: „lepe (in ne lepi) hiši ste bile prodane." Sploh pa dvomi, da bi dosegli kdaj Slovenci v pisavi edinost in doslednost, ker nimajo jeziku primerne „pisatve". — Mož je še vedno bolehal na svojem pravopisu!

Za slovničarjem Metelkom je pristopical Hicinger. Po različnih delih (tudi Dobrovskega in Miklošiča navaja) je posnel nekaj gradiva, a poleg nekaterih napačnih trditev ni povedal ničesar novega ali posebnega (list 94). Da pa ni zamudil Kobe lepe prilike, izpregovoriti nekaj besed za *u* in za druge oblike, ki bi nas približale Ilirom, je samo ob sebi umevno. Saj se je glasil njegov klic še vedno:

> Znajte, da je slava veča
> z više bratje bratjom biti. — — (Stran 378.)

Kakor smo videli, so razmotrivale „Novice" doslej, če izvzamemo vprašanje o besednem zakladu jezika, samo osnovna slovniška vprašanja. Cigale se je lotil prvi v „Drobtinici iz slovenske slovnice" (1853, list 32) prav težke stvari, namreč besednega reda, o katerem nam je odtlej napisal (l. 1908.) Anton Breznik v „Dom in Svetu" lepo študijo[1]). Cigale si je izbral pravo pot do zaželjenega cilja. Vprašal se je, kako bi Hrvat in Čeh prestavila sledečo nemško periodo: „Wenn man im Herbst die falben Bäume ansieht, die vor Kurzem noch so herrlich grünten, so wird man gewöhnlich von einer gewissen Wehmuth befallen, ohne sich deren Grund erklären zu können; — denkt man jedoch darüber nach, so wird man sich bald überzeugen, daß sie aus der Erinnerung an die eigene Vergänglichkeit entspringt", in kako bi jo moral preložiti Slovenec. Na ta način je prišel do sledečega sklepa:

1. „Samostavno ime, ali kar ime namestuje, in pa oziravno zaime morate neposrednje skupej stati, da sme razun vejice (coma) samo kak predlog, kak od imena zavisen rodivnik, in k večjemu za imenom postavljeni prilog vmes biti, nikdar pa ne glagol. (To pravilo velja razun vseh slavjanskih tudi v taljanskem in francoskem jeziku, in povišuje zelo razumljivost stavka).

2. Okrajšane osebne zaimena: me, te, ne, ga itd. ne smejo nobenega stavka začeti. Ravno tako se v druzih slavjanskih narečjih nikjer ne najde, da bi se kak stavek začel s pomožnim glagolom: sim, si, je, — na priliko ne: sim ga vidil, temoč vidil sim ga."

Obenem je opozoril na čisto neslovanski, a skoro udomačeni „brez da" za nemški „ohne (daß)", o katerem so

[1]) Prim. tudi njegov članek „O stavi dopovednega glagola" (Dom in Svet, 1905).

prinesle „Novice“ 1855. l. v 103. l. izpisek iz Navratilovega rokopisa, tičočega se slovanskega glagola.

Svoj nauk o stavi samostalnika in oziralnika je popravil Cigale pozneje v „Drobtinici iz slovenske slovnice“ (1855, str. 263) v toliko, da velja omenjeno pravilo večjidel za vsa slovanska narečja, in dodal dostavek: „Pokladaj v slovenskem stavku vladajoči glagol od kraja ali v sredo, in ne sklepaj ž njim stavkov po nemški šegi.“

Isti Cigale je napisal v „Slovenskem Glasniku“ (1862, št. 2) nekaj vrstic o pravilnem postavljanju pomožnika in osebnih zaimkov. Ker je spoznal iz časnikov, da je bil njegov trud glede besednega reda večinoma zaman, se je oglasil še enkrat v „Novicah“ (1864, str. 316), da bi zatrl stavke, kakor so: „Zastran Maribora mi je bilo posebno žal, da prikrit je bil mojem očem“ ali „Naj omenim, da tudi župan bil je...“ itd., ter ponovil svoj nauk, ki se krije glede stave v odvisnih stavkih z našimi nazori, v neodvisnih pa po naših mislih stave ne odločuje blagoglasje, ampak poudarek, ki nas uči razvrščati besede tako, da je slog plastičen, logičen in blagoglasen.

Cigaletov članek v „Slovenskem Glasniku“ je nagnil Podgorskega, da je začel natančneje premišljevati o sproženem vprašanju. Svoje misli glede stave breznaglasnic [k tem šteje a) pomožni glagol: *sem, si, je, sva, sve, sta, ste, smo, ste, so*; *bi*; b) zaimena: *me, te, se, mi, ti, si, ga, mu, je, jo, jih, jim, je, nas, vas, nam, vam*] nam podaje v „Slovniških pomenkih“ »Novic“ l. 1862, št. 10 sl. Njegova pravila in njihove izjeme ne odgovarjajo več današnjim. Prva se glase tako-le:

1. Breznaglasnice ne začenjajo stavka, ne glavnega, ne pri- ne poddružnega.

2. Kadar se glavni stavek razpolovi po medstavku v dva konca, one ne začenjajo druzega njegovega konca.

3. One stoje v obeh primerljejih precej za prvo, stavek začenjajočo, samostalno besedo.

Izjem pozna malo; k tem pa šteje tudi take stavke, kakor so: „Naša živina je dobra, samo da noče zrediti se“ ali „Ne ostane, če bote tepli ga“.

Podgorski se je oziral pri svojem razmišljanju preveč na srbohrvaščino, zato je zašel od našega navadnega besednega reda. Glavno krivdo napačne stave slovenskih besed zvrača na nemško mišljenje naših pisateljev. Dokaz zato vidi v tem, da se spozabijo včasih tudi Čehi, nikoli pa od Nemcev oddaljeni Poljaki, Rusi in Srbi. Od stave naslonic preide vobče

na besedni red in na vpliv nemščine na slovenščino, n. pr. na rabo nedoločnika po nemškem zgledu. H koncu govori še o dovršnih in nedovršnih glagolih.

Kar se tiče slovniškega znanja, se pač ne more meriti s Cigaletom.

Pisava „Novic“ kaže splošno manj strahu pred germanizmi nego pred tujimi, zlasti ilirskimi oblikami in izrazi. In vendar so živeli takrat na Kranjskem ljudje, ki so bili močno nevoljni nad „potujčenim“ ali „luninim“ jezikom „Novic“. „Lunin“ jezik je bil pravzaprav noviška iznajdba. Očitale so namreč Razlagovi „Zori“, da piše nerazumljivo mešanico za ljudstvo na luni. — Kot značilno pričo takega nezadovoljnega Kranjca objavljam tu „pesem“, ki so jo dobile „Novice“ za novo leto 1854. Našel sem jo med Bleiweisovo zapuščino. Urednik „Novic“ je namreč ni natisnil, le v „Pogovorih vredništva“ je povedal „staremu Kranjcu“, to-le: „Močno nas je razveselila pesmica Vaša za novo leto, ker vidimo iz nje, da „Novice“ imajo zares dosto podučiti vse uka potrebne. Le to prosimo, da nam naznanite pravo ime svoje; potem bomo „pesmico“ natisnili pervo pot v „Novicah“, da bo slišal svet po vsem Slovenskem: kako nekteri „tiči“ pojo na Krajnskem“ (1854, stran 12).

Evo je:

Novicam

za novo leto.

Zasluge Vaše za povzdigo omike,
Kmetijstva in obertnijstva res velike
Prizna hvaležno Vam slovenski rod;
De pa ste jezik narodni mu izdale
Za „lunskiga“ — tak pred ga Vi psovale! —
Polunjene Vas studi kmet, gospod.

Zgovarjate s pisavo se „večine“;
Pa kdo pisavci nje? — Vsi z rodovine
Preznane ptice s perjem ptujim le!
Ž njim' jezik pišete, ki ni horvaški,
Ne češki, ruski, poljski, ne slovaški
Nar manj slovenski, res le „lunski“ je.

Tako ga ravno Vi same kerstile;
Kak resno, ljuto, strastno čezenj vpile,
In ravno tega izvol'te v svoj'ga zdej!!!
Kdor tak „z večino“ le po vetru vleče,
Naj v zgovor svoj karkoli že blebeče,
Je ob vero in up nam — Lunski za vselej!

Stari Krajnc.

Dovršni in nedovršni glagoli.

Za Cigaletom se je dotaknil težke snovi M—o (Metelko) z „Opombo o doveršivnih glagolih“ (1854, l. 68 in 69). Naperjena je proti članku „Slovenske Bčele“ (1853, št. 1—8), ki dokazuje, da je raba dovršnih glagolov v določnem naklonu sedanjega časa kriva in tuja ter jemlje slovenščini izvirno posebnost, ker rabi staroslovenščina z vsemi drugimi slovanskimi narečji vred v določnem naklonu sedanjega časa namesto pri nas navadnih dovršnih glagolov le nedovršne ali ponavljalne. — To zanikuje Metelko, češ da so staroslovenski zgledi „Bčele“ po prepisujočih Rusih popačeni in nam ne kažejo prave staroslovenščine. Kdor hoče slednjo dobiti, mora seči po staroslovenskih spomenikih prve dobe in tu najde, da je rabila staroslovenščina tudi dovršne glagole v določnem naklonu sedanjega časa, torej tako kot brižinski spomeniki [„poruču vsa moja (svoja) slovesa“] ali pa Trubar isti glagol pri prestavi Luk. 13, 46. Seveda ga utegne kdo vprašati: kako more biti tvoja trditev prava, saj moram odgovoriti na vprašanje: kaj delaš? — pošiljam, poročam, ne pa pošljem, poročim. Pa tudi to ni nobene uganka — pravi Metelko — za onega, kdor ve ločiti pri slovenskih glagolih dvojno dejanje. Slovenec si misli namreč vsako dejanje od dveh strani: a) od strani nasebnosti, to je, kakšno je dejanje samo na sebi brez ozira na dovršenost, in b) od strani dovršenosti. — Pri govorjenju gleda na to, kar je treba povedati po njegovih mislih od vsakega dejanja. Če hoče torej kdo izvedeti zgolj moje nasebno dejanje, mu odgovorim z nedovršnim glagolom; ako pa mu hočem naznaniti dovršeno dejanje, mu moram reči: „pošljem, poročim“, da ve, da hočem dovršiti dejanje. „In le smešno bi bilo, mu še praviti, da sem se pred spolnjenjem djanja s tem djanjem pečal, ali da mu tudi pošiljam, če mu pošljem; da tudi kupujem, če kupim; da tudi prisegam, če prisežem; da se tudi oblačim, če se oblečem itd. Temu nasproti se pa lahko zgodi, da kdo pošilja, pa ne pošlje; kupuje, pa ne kupi; prisega, pa ne priseže; se oblači, pa se ne obleče itd. Ker so pa: pošiljam, poročam, se oblačim itd. ne le nedoveršivni, ampak tudi ponavljavni glagoli, tedaj tudi od te strani ne more nikakor prav biti, če kdo hoče eno djanje, ako ni nasebno brez ozira na doveršenost, z njimi naznaniti.“

S tem dokazovanjem je upal poučiti Metelko slovenske pisatelje, da je od „Bčele“ enostransko priporočena raba samo nedovršnih glagolov v določnem naklonu sedanjega časa duhu slovenskega jezika nasproti. Končal je čisto po šegi svojih sodobnikov: „Da pa Slovenci od nekdaj pri vsakem

djanji na doveršenost, ki delo venča, radi mislijo, in to pogostniši od drugih Slovanov z doveršivnimi glagoli razodevajo, kdo jim bo to zameril in jih zato grajal?"

Takoj v 71. in 72. listu mu nasprotuje Cigale, čigar slog nam že kaže novo šolo. V članku „Tudi nekaj zastran doveršivnih glagolov" zastopa mnenje, da nimajo dovršni glagoli v duhu slovanskega jezika določnega naklona pravega sedanjega časa. Pravi sedanji čas nam razloži tako-le: Ako naznanja sedanjik kakega glagola v trenutku govora, torej v določenem delu časa trajajoče dejanje ali stanje brez ozira na tega začetek, konec ali uspeh, je to pravi sedanji čas in glagolu se lahko pristavita besedici „sedaj" ali „ravno sedaj"; vsak drug sedanjik pa ni pravi, marveč nedoločen čas s podobo sedanjika.

Svojo trditev glede rabe nedovršnih glagolov v pravem sedanjiku podpira Cigale z bistvom dovršnih, oziroma nedovršnih glagolov, s slovensko slovnico, ki ne pozna deležnikov sedanjega časa od dovršnih glagolov, češ da je določni sedanjikov naklon le razkrojen deležnik istega časa, in z rabo dovršnih glagolov pri drugih Slovanih.

Z ozirom na bistvo nedovršnih glagolov pravi, da bi bila velika zmota, ako bi mislili, da naznanjajo nedovršni glagoli dejanja, ki se večkrat gode, torej ponavljajo (Metelko!); takisto pa bi bilo napačno mnenje, da zaznamujejo dovršni glagoli le enkratna dejanja. Pač pa je res, da se nadomestujejo čestokrat nedovršni in ponavljalni glagoli.

Narod sam — pravi Cigale — se drži v neizmerni večini glagolov mojega pravila, ki je posneto po živem jeziku. Samo nekoliko in v primeri k drugim le malo dovršnih glagolov rabi Slovenec zoper naravo svojega jezika in rabo drugih Slovanov tudi v določnem naklonu sedanjega časa, tako n. pr. priseči, povabiti, zahvaliti se, priporočiti se, zarotiti, poslati, prinesti, spovedati se, obljubiti, pozdraviti··· Kriv je temu najbrže kak tuj vpliv, deloma pa tudi to, da nas moti pomen ponavljanja, ki ga dobe ti glagoli, če jim damo obliko nedovršnikov. Imamo pa tudi nekaj glagolov, ki so po obliki dovršni, po pomenu nedovršni, n. pr. poznati (znati), pomeniti (pomen imeti), utegniti (čas imeti) ali: to zasluži, to znese.

S tem pa ni rečeno, da je rabe dovršnih glagolov konec. Samo v določnem naklonu pravega sedanjika mora stati vselej nedovršnik, v drugih naklonih in časih pa le takrat, kadar si mislimo trajajoče, nedognano dejanje ali stanje. Dovršni glagoli pa se smejo rabiti n. pr. v vseh pregovorom podobnih stavkih ali v takih, kjer se dajo pristaviti glagolom besede: navadno, rado, lahko, — ravnotako v pripovedovalnem načinu itd. Prav je: majhen piskerc hitro skipi; človek veliko

pretrpi na svetu; jaz lahko cele bukve na dan preberem itd. Dovršni glagoli imajo lahko obliko sedanjika, ali to ni pravi sedanji čas.

Kar se tiče staroslovenščine in tozadevnih Metelkovih izvajanj, prepušča Cigale vprašanje Miklošiču. Pristavil pa je fino opazko, da je treba gledati pri staroslovenščini, v katerem času stoji glagol v grškem izvirniku. Napisal je tudi „Dostavek zastran doveršivnih in nedoveršivnih glagolov“ (list 77), v katerem pravi, da se nasprotno nedovršni glagoli ne morejo rabiti v določnem naklonu sedanjemu podobnega, v resnici pa prihodnjega časa, kakor se dela v nemškem in današnjih romanskih jezikih (prim. morgen gehe ich nach Cilli).

Menda iz kolegialnosti napram Metelku je napisal J. Šolar „Še nekaj od doveršivnih glagolov“ (list 75 in 76). Mož je gostobeseden in kljub profesorski časti v glagolu slabo podkovan. Pridevni deležnik sedanjega časa od glagola povabiti — navaja ga seveda samo kot zgled — se glasi pri njem „povabijoč“! Najprej dokazuje na dolgo in široko čisto po nepotrebnem, da se ne more povedati z nedovršnimi glagoli isto ko z dovršnimi, polemikuje s Cigaletom in pride končno do zaključka, da rabimo lahko tudi sedanjikov določni naklon dovršnih glagolov v pravem pomenu, češ da se n. pr. lahko reče: dam, pošljem, udarim···, toda samo v tistem hipu, ko damo, pošljemo, udarimo··· In če bi tudi poznala slovenščina edina to rabo, bi ji je vendar ne smeli odvzeti, ker je naš jezik za nas najboljši in najlepši.

Zanimivejši je Šolarjev članek „Nekaj od naših sostavnih (sintaktičnih) zadev v prevdarek“ (1856, l. 78). Sicer razvija tudi tu deloma čudne nazore, a nekateri odstavki so vredni čitanja, n. pr. o rabi „ki“ in „kteri“ ali „ko“ in „kedar“... Glede glagola je še vedno starih misli.

Ker je bil Navratil tisti, ki je sprožil vprašanje o dovršnih in nedovršnih glagolih v „Bčeli“, je poslal tudi on „Novicam“ spis „Od glagolov doveršivnih“ (l, 88 sl.), da bi se porazumeli do dobra v tej stvari. Nasproti Metelku in Šolarju vztraja pri svoji trditvi in navaja v njen prilog množico zgledov, in sicer najprej iz staroslovenščine. Tu priznava sicer, da se nahaja tudi v staroslovenščini dovršnih glagolov v pravem sedanjiku, toda le malo, kakor se vidi v vsaki pšenici nekoliko ljuljke. Da so se res motili staroslovenski pisalci, „slovnice neučeni“, to nam kažejo že brižinski spomeniki, „ki jih pa pri vsem tem jako čislamo, zato ker so naj stariši ostanki milega jezika prededov naših“. Tako bere Navratil v l.: Tebě··· porûčû me (namesto: sve) telo, in mû (n.: svojû) dušu, i moja (n.: svoja) slovesa··· in več drugih zmot. Če dalje pomisli, da stoji v II. (v rokopisu) desetkrat *b*

namesto *p* ali pa narobe (bo tom, gosbod, izbovuedati, bripližati itd.), onda mora z drugimi vred soditi, da ni pisal ali vsaj prepisal teh spomenikov Slovenec, ampak tujec, ki se je naučil slovenski. Ne ve tedaj, zakaj bi izpričala dva glagola iz teh 3 neizvirnih spiskov več od vseh drugih staroslovenskih spisov — izvirnih in neizvirnih. Vendar stoji tudi v njih prav po staroslovensko na več mestih nedovršen glagol, kjer bi moral stati po nasprotni misli dovršen, n. pr. v I. dvakrat: tebě se mil tvorju ali ježe pomnjû ili ne pomnjû. Dalje navaja zglede iz Trubarja, Dalmatina in Japla. Prva ne poznata doslednosti v rabi nedovršnih in dovršnih glagolov, zadnji pa, „ki je pisal najpozneje", ima največ dovršnikov[1]). Sklicuje se tudi na Miklošiča, češ da je glede glagola ž njim istih misli, kakor pričata I. in II. zvezek berila za višjo gimnazijo, kjer se le v pesmih (starih) ni dalo popraviti vse do zobca. Dalje se zlagajo od kraja do konca v izključni rabi le nedovršnih glagolov za pravi sedanjik z drugimi Slovani tudi ogrski Slovenci, ki niso živeli toliko med Nemci, kakor kranjski, štajerski, koroški itd.

Ker je torej omenjena raba nedovršnih glagolov v staroslovenščini navadna in je ne poznajo jeziki drugih narodov, med katerimi žive Slovani, izvira njihova raba iz narave slovanskega glagola. Da pa se je izvrgla v tej stvari ravno slovenščina, si razlaga Navratil tako: Slovenci smo se učili od nekdaj bolj nego drugi Slovani po tujem kopitu: po nemškem, laškem, latinskem, grškem, samo po slovenskem ne. Zato ni znal nihče, kdor ni proučaval slovenskega glagola samostojno, ničesar o dovršnosti in nedovršnosti naših glagolov in je mešal dovršnike z nedovršniki, kakor so mu prihajali na jezik. Kar se pa tiče trdih Slovencev po Kranjskem, Štajerskem, Koroškem itd., ki govore: zahvalim, povabim te, priporočim se, zarotim te, zapovem ti, prisežem, odpovem se, pošljem vam itd., pravi Navratil, da so to do malega besede vljudnosti, verske in pisarske, ki se jih je navzel prostak od gospode. Saj vemo, kako rad posnema vse, kar je gosposkega. Vse omenjene besede je govoril preprosti Slovenec slepo za drugimi, dokler se jim ni privadil. Pod vplivom tujih jezikov je zašla napačna raba dovršnikov v naš jezik in našo literaturo. V slednjo zlasti po prevodih. Znano je namreč, da radi zagazimo v slog in v besede izvirnika, četudi popolnoma obvladamo jezik, v katerega prestavljamo. Tako smo prišli tudi do člena v starejših spisih, o katerem pač nihče ne trdi, da odgovarja duhu slovenskega jezika.

[1]) Prim. J. Mencej, Zur Präsensfrage perfektiver Verba im Sloven. (Arch. f. slav. Phil. 1906, 40—51.)

Nekateri ugovarjajo, da se godi marsikako dejanje le hip, in trdijo, da moremo rabiti za táko — takó naglo dovršeno dejanje dovršnike. Toda tudi hip trpi, tudi hip je del časa z začetkom in koncem.

V določnem naklonu pravega sedanjika je torej raba dovršnih glagolov kriva, smemo pa rabiti dovršnike 1.) ako hočemo reči, da se bo šele dovršilo dejanje (prihodnji čas); 2.) ako hočemo povedati, da se bo kaj zgodilo, ako se bo poprej dovršilo kako drugo dejanje (preteklo — prihodnji čas); 3.) namesto ponavljalnih glagolov, ker nam naznanjajo taki glagoli dejanje, ki se je že večkrat zgodilo in se menda tudi še bo, ne glede na to, ali se zdaj godi ali ne.

Da je Metelko Navratilu odgovoril, to je bilo že v njegovi naravi. To pot se sklicuje celo na očeta Hrabra Črnorizca, češ: „Kdo najde kje lepšo slovenščino nego je njegova? In vendar je rabil dovršne glagole v mojem smislu!“ S citati iz Miklošičevega berila hoče dokazati, da ni res, da bi se ujemal Miklošič glede glagola z Navratilom. Zavzema se tudi za Kopitarja, s katerim seveda ni mogel biti Navratil zadovoljen, in končuje zopet na precej čuden način: „Kterikoli so se še po Kopitarjevem nauku ravnali, so lepo, prav in razločno pisali, nekteri pa, ki so se njegovemu nauku nasprotnega novovsiljenega vodila prijeli, so že semtertje v temnice zabredli; ker so, postavim, pisali: „Te denarje vam pošiljam“, akoravno so jih le enkrat poslali, in so tako prejemnika v zmoto pripravili, da se je po pravici večkratnega pošiljanja nadjal; kar bi pa bilo po Kopitarjevem pravilu z besedico „pošljem“ brez vse zmote povedano.“ (Še nekaj o dovršivnih glagolih, list 101).

Navratil sam je priobčil še „Dostavek k spisom od glagolov doveršivnih“ (1854, str. 406) in „Zastran glagolov“ (1855, str. 6)[1]). V pravo repliko z Metelkom se ni spustil. Seveda ni mogel zamolčati, da je odobril Miklošič v ustnem razgovoru njegovo stališče glede glagola v polnem obsegu. — Obširen in temeljit odgovor je dobil Metelko 1856. l. v Navratilovih pomnoženih in predelanih spisih o glagolu, tiskanih v nemškem jeziku na Dunaju pod naslovom „Beitrag zum Studium des slavischen Zeitwortes aller Dialekte, insbesondere über den Gebrauch und die Bedeutung der Zeitformen in Vergleichung mit den classischen und modernen Sprachen (deutsch, italienisch, französisch und englisch). Mit einer tabellarischen Uebersicht in allen obigen Sprachen. Ein praktisches Handbuch beim Sprachstudium“, v delu, ki bi ga moral vsaj prečitati vsak slovenski pisatelj (gl. „Pretres dela Navratilovega o glagolih“ v „Novicah“ 1856, l. 100—101).

[1]) Glej tudi J. Bilčev donesek „O notranjskih opetovavnih glagolih“ (1860, str. 360).

Dejanski uspeh Navratilovega truda v vprašanju zastran glagola je bil večji kakor vsakega drugega doslej omenjenega slovniškega dela. Zlasti krog mladih, ki se je zbiral okrog Janežiča, se je ravnal natanko po njegovih naukih. Pa tudi „Novice“ so se zavzele za Navratilove nazore o glagolu in so priobčile v „Slovstvinih pomenkih“ (1855, l. 4) pismo gosp. K. z Reke, kjer izraža ta mož veliko veselje nad Navratilovim delom in iskreno željo, da bi se poprijeli slovenski pisatelji njegovih navodil brez neskončnega pravdanja, kajti tam, kjer je veliko babic, je dete kilavo. Posebe je predlagal sedanjikov deležnik dovršnih glagolov za latinski — rus, ra, rum, n. pr. pojdoči mož — vir iturus, predlog, ki ga je sprožil že poprej neki drug razumen Slovenec, češ da imamo lep zgled za to v stavku: človeška duša je neumrjoča. Toda Navratilu se dozdeva, da je to le napačna izpeljava kakor „rekoč“, ki ga rabimo namesto „govoreč“ ali „rekši“. Pa ako bi bili tudi taki deležniki istovrstni z latinskimi na *-rus, -ra ,-rum*, so vendar to oblike, ki so se pogubile docela. Mrtvi pa naj počivajo na miru! Saj imamo še precej ostankov deležnika na *-ši*, oziroma *-vši* in vendar se ga noče poprijeti ljudstvo tako čvrsto, kakor ga pišejo pisatelji. Njegova misel je tedaj: za živ narod — živ jezik, žive besede, žive oblike! Z mrtvimi jeziki se naj pečajo učenjaki!

Tudi iz Bele Krajine, Navratilove domovine, so prinesle „Novice“ (1855, l. 13) dopis župnika Hueberja, kjer svetuje uredniku „Novic“, naj se poprime glede glagolov brez skrbi od Navratila nasvetovane pisave, ker govorijo v slovenskem jeziku nepokvarjeni Belokranjci ravnotako, kakor je pisal „gosp. Navratil v svojem neprecenljivem sostavku“. Ker pa naši narodnjaki takrat niso pisali pisem samo zavoljo tega, da bi koga pohvalili, je priromal tudi Hueber s slovniško drobtinico na dan. Navratil — pravi — je zašel malo, ker je preslišal v eni točki Belega Kranjca. Raba nedovršnih glagolov je namreč v pripovedovanju prav primerna, v nagovorih pa le tedaj, ako je dejanje trpežno, kakor uči Kopitar. Na priliko: „jez tebi zapovedujem“, „jez tebe rotim“, „jez tebi dajem“ itd. morem rabiti le tedaj, ako se komu pripoveduje, da se mu zapoveduje itd. Toda v nagovorih se mora vedno reči: zapovem ti; zarotim te; na! to tebi dam··· Vse druge Navratilove trditve pa so živa resnica.

Pri našem vprašanju pa se je pokazala tudi ta resnica, da ne more nikdo zadržati razvoja jezika. Tako ga tudi Navratil ni. Dandanes rabimo v določnem sedanjikovem naklonu dovršnike izvečine enako nedovršnikom. Pred leti je to staro pravdo zopet izkopal Aškerc[1]), potegujoč se kot urednik „Zvona“ za nedovršne glagole. Prav po nepotrebnem so govorili in peli

[1]) Ljublj. Zvon, 1902, 711.

o „bomkarjih“[1]) in „antibomkarjih“. Že površen pogled v katerikoli naš list nam pove, da so „bomkarji“ v večini.

Pokazala pa se je pri tej tudi priliki iznova resnica, da večina naših bralcev ni bila in ne bo navdušena za jezikoslovne razprave. Ko so izhajali v „Novicah“ članki o glagolu, so se začeli mnogi naročniki pritoževati nad njihovo dolgočasnostjo. Da se jim ni podal Bleiweis, je lepo znamenje njegove ljubezni do jezika. Vsled pomanjkanja znanstvenih časopisov bi bili takrat pri nas daljši jezikovni spisi nemogoči, da so jim zaprle vrata „Novice“ in njihovi tovariši. Pozneje pa so prišle Bleiweisu ravno te pritožbe prav, da je odklanjal po svoji volji neljube mu rokopise s slovniško snovjo (gl. Pogovore vredništva na 288. str. l. 1855). Pravda o glagolu ga je izmodrila, da je en slovniški spis po navadi povod desetim drugim[2]) in da se urednik kaj lahko zameri, ako ne pusti vseh k besedi, kakor si sami žele. Lahko si mislimo, da mu je bilo zelo neprijetno, ko je moral okrajšati Metelkov članek „Še nekaj o doveršivnih glagolih“. Naš stari znanec Znojemski pa se je skušal tudi to pot izkazati z dobrovoljno pšico „Verba movent, exempla trahunt“ (naslov je vzet iz Navratilovega spisa):

Slab bo le uk ostal
Samo v besedi,
Če ne bo poterdval
Tudi se z zgledi.

Srečen si, glagol ti
Nedoveršivni!
Nima čez te moči
Več doveršivni.

Zgledov nabranih je
Za te gotovih,
Kar je la našlo se
Starih in novih.

Vreden je več ko vsi
Ta morebiti:
Pravde da za te ni
Moč doveršiti.

(Novice, 1850, str. 60.)

Slovniška „akademija“.

Prepir o glagolu je spomnil slovensko občinstvo na glasovito abecedno vojsko l. 1833. Tu in tam veliko krika, trme in učenjaške bahavosti, končni uspeh pa ta, da so bili manj

[1]) Prim. A. Medvedovo „Trtje in povrtje“ št. 47:

Dovršnost, nedovršnost
slovenskih glagolov!
Pritajena površnost,
kje tvoj je blagoslov?!

Ti zapustiš nam dom kar,
predkar poznaš svoj dom.
Le pojdi! Veren bomkar
vsekdar sem bil in bom!

(Dom in Svet, 1902, str. 653)

[2]) Tako se n. pr. Bleiweis na srečo slovenskih pisateljev in še bolj urednikov ni spustil v prepir s prof. Raičem, ki je priobčil l. 1856. v „Novicah“ (list 26 id.) „Pretres „slovenskih beril za 3, in 4., 5. in 6. gimnazijalni razred“, vrejenih po dr. Bleiweisu in dr. Miklošiču“ in silil s svojo znano slovenščino na dan. Obenem se je zavzel tu Raič za kritiko.

izobraženi še bolj zbegani, izmed onih pa, ki so se smatrali za samostojne mislece, so potegnili eni za tem, drugi za onim. Zmešnjava in nedoslednost nista bili nič manjši. Zato je nasvetoval A. M. (Andrej Marušič) višjo slovniško sodnijo (akademijo), ki se naj bi sestavila iz učenjakov in bi bila pooblaščena, slovniške zadeve razsojevati in razreševati. Premotrila naj bi vse članke za in proti kakemu slovniškemu vprašanju ter izrekla na to svoje mnenje. Po tem bi se morali ravnati vsi tako dolgo, dokler ne bi dokazal kdo kaj boljšega. Toda tudi v tem slučaju bi se morala izreči prej sodnija za novi nauk. Seveda bi morala žrtvovati razna narečja svoje posebnosti skupnemu jeziku in iskati svojo čast samo v čisti književni slovenščini. Za zgled si naj bi vzeli Goričane, ki so prikimali vselej drage volje vsemu, kar so spravili na dan v Ljubljani, v Celovcu ali na Dunaju, dasi hranijo sami marsikako zrno. Tako n. pr. je okoli Gorice raba sedanjega časa dovršnih glagolov v pomenu prihodnjega tako v navadi, da bi se zdelo slehernemu čudno in prisiljeno govorjenje, ako bi govoril kdo: bom prišel, bom pozabil.

Dopisnik (Nasvet višje slovničnice sodnije, 1855, stran 62) se opira pri svojem predlogu na Francoze in Italijane (accademia della Crusca), ki so pridobili — če se ne moti — na enak način svojemu jeziku veljavo. Ker nam priznanih učenjakov ne manjka, se naj ti združijo in posvetujejo ustno ali pismeno o vsaki zadevi svojega jezika. Potem naj slovesno izrečejo svoje dobro preudarjeno mnenje, Slovenci pa naj jim zaupajo. Vsekakor bode laže spraviti pet ali kvečemu deset glav pod en klobuk nego sto ali dvesto. Vsaka dognana slovniška resnica se naj izda v kratki in jasni besedi kot doklada slovnic, kajti brez vobče veljavne slovnice ne bode cvelo naše slovstvo.

Predlog glede slovniške sodnije je bil stavljen ob pravem času. Po Slomšekovem prizadevanju so prestavljali takrat sv. pismo. Da bi to vsled raznih prestavljalcev ne kazalo preveč pisanega lica, so si želeli mnogi slovniške sodnije. Neke vrste sodnija je obstojala pri tem delu že v tem, da je bil določil Slomšek pregledovalce rokopisov.

Najbolj je prijala slovniška sodnija Požencanu. V članku „O slovniškej sodniji“ (list 34. id.) predlaga zanjo Metelka, Bleiweisa in urednika „Danice“. Vstopila naj bi vanjo tudi po dva s slovenščino dobro znana, v Ljubljani ali blizu nje stanujoča Štajerca, Korošca in Primorca. Zbor naj bi sklepal po „čezpolovičnici“ (per vota majora). Ako bi ne bil zadovoljen kak član s sklepom, mu bodi dovoljeno razložiti ali pismeno, ali v „Novicah“ vzroke svoje nevolje. Zbor mu pritrdi ali pa ne. V drugem slučaju navede vzroke. Ne kaže pa,

da bi vsiljevali slovniška pravila posamezniki, naj bodo še tako učeni, „kjer med nami ga ne bode kmalo dandanašnji tako učenega, da bi se v slovenščini semtertje kaj ne motil, da bi včasih sam soveta ne potreboval, in en sam semtertje kaj zgreši, več oči pa več vidi.“ Toda zbor ne sme poznati samoglavnosti in zamerljivosti, tudi ne prevelike ljubezni do posameznega narečja in etimologičnih izpeljav, ki še niso dognane.[1])Vsak slovniški presojevalec mora dobro poznati noslovensko slovnico, n. pr. Metelkovo („pismenke izuzeti, je sicer ta slovnica za našo rabo prav dobra“), in pa stari jezik, n. pr. Dobrovskega slovnico. Morebitni ugovor, da imamo dovolj slovnic in nam zato ni treba sodnije, je ničeven. Marsikaj namreč „se ve iz slovnice, ko pride pa na pisanje, se polno pomot vrije, in veliko reči zgrešimo. Tako se godi meni, tako drugim.“ Poleg tega pogrešamo nekatere stvari v slovnicah, ali jih je pa treba šele dognati. Kar se tiče slovenskih spisov, pišejo Požencanu najbolj po slovniških pravilih „Novice“ in „Danica“. Izmed drugih knjig so nekatere vsled od vseh strani zbranih in po tujem kopitu križem postavljenih besed nerazumljive ali oznanjajo v vsaki vrstici, iz katerega kraja je pisatelj doma. Druge sploh ne poznajo slovnice ali kažejo vsled prisiljene etimologije (že zopet!) posebnosti.

Četudi si je Požencan v svesti, da je sam potreben slovniške sodnije, vendar hoče navesti nekaj navadnejših napak. Med te šteje Levstikov prednik „Novic“ sledeče:

1. Gledati, poslušati itd. se vežejo z rodilnikom, ne s tožilnikom.

2. Svojilni zaimek („prilastivno namestime“) se rabi često napačno.

3. V nikalnih („odrečivnih“) stavkih stoji predmet v rodilniku, ne v tožilniku.

4. Edninski družilnik („storiven padež“) prilogov in ženskih imen na *-a* se glasi pravilno na *-oj*, n. pr. z lepoj suknjoj. Končnica se sliši v Tuhinju na Kranjskem in na Štajerskem. Izpričuje jo staroslovenska slovnica Dobrovskega in poznajo jo Rusi. Tudi dajalnik in mestnik na *-ej* („dajaven in skazaven“) v ednini ženskih prilogov je pravilen, n. pr. svetej cerkvi. To obliko potrjujeta poleg staroslovenščine naš in ruski jezik. Nekaterim sicer ne ugaja več *-oj* zaporedoma, toda to so prazne marnje. Ko bi se bali tako hudo tautologije, bi morali zametavati tudi vse druge končnice, „ker vsak zlog prevečkrat ponovljen zamore tautologijo napraviti.“ Slab pesnik in „govórec“, ki bi se spotikal nad tako malenkostjo kakor je *-oj* in bi si ne vedel pomagati na deset načinov, če

[1]) Najbrže misli na Miklošičeve Kranjce.

bi se mu zdelo potrebno! Tudi Nemci se ne pritožujejo nad svojimi končnicami, n. pr. nad *-en*, ki se rabi bolj pogostoma ko naš *-oj*, n. pr.: Wenn sie jenen lieben Seelen helfen werden...

Končnica *-oj* je našla v novejšem času zagovornika v Aškercu, ki se opira na svoje znanje ruščine in na govorico nekaterih štajerskih krajev. Toda dandanes je že toliko gotovo, da ne bo oživela nikdar v prozi, in tudi v pesništvu ji lahko prerokujemo skorajšnjo smrt. Naši ljudje jo malomarno puste pri miru in se ne vznemirjajo nad njo, kakor se je onda Znojemski, ki ji je posvetil te-le stihe:

A. Brate, kje si spal nicoj?
B. Ovde spaval Podgoroj.
A. Koga kličeš, brate moj,
Kakor čednik s svojim oj?
B. Kajti s svojoj materjoj
Gledal sem, kde dom je moj.

A. Kteri zleg je nad teboj,
Brate, da spet kličeš joj?
B. Kak brezumen guč je tvoj!
Pitaš s tako čudnostjoj.
A. Meniš, um sem zgubil svoj?
Le ne vem, s čem ti nicoj
Si se pital, brate moj,*)
Tak je čuden govor tvoj.

(Pogovor dveh Slovencov, 1854, str. 296).

5. Pišimo še naprej „Krajnec, Krajnski", „kjer ni gotovo, da bi to od „kraj" ne prišlo, kakor tudi to ni dokazano, da od „kar", „ker" ali „karn" pride."

6. Namesto Cele, Celovec, celski, celovski moramo pisati Celje, Celjovec, celjski, celjovski. Po „krajnsko-slovenskih pravilih se izrekuje *-el* kot *-ev*, in kranjski Gorenjci, sosedje teh dveh mest, izgovarjajo *-lo* kot *-vo*. Niti enega zgleda ni mogoče najti, da bi ga izgovarjali kot *-lo*, ravnotako niti enega, da bi izpreminjali *lj* v *v*. Če je *l* topljen z *j* ali stoje *el, il, al, ol, ul. la, lo, lu* brez *j*, razlikujejo natanko. Iz tega se vidi, da bi morali izgovarjati kranjski Gorenjci „cevski" in „Cevovec", če bi ne bil *l* topljen. Tega pa ne delajo, ampak se čuje pri njih v teh imenih *lj*.

7. Cesar, car, Mohor, lopar itd. se sklanjajo cesarja, cesarju, cesarji, cesarjem; car, carja itd. Tako je v navadi na Kranjskem in tako nas uči staroslovenščina, oziroma Dobrovsky, Inst. ling. slav. dial. vet. edit. 2. str. 468.

8. Pri imenih moškega in srednjega spola moramo ločiti v ednini mestnik od dajalnika. Prvi ima končnico *-u*, drugi *-i*. V istih sklonih se razlikujejo tudi prilogi moškega in srednjega spola, n. pr. lepemu vremenu, toda ob lepem vremeni. Solnce

*) „Morebiti s čerkami, ker jih ima toliko v ustih; ta oblika storivnega nima enakosti v nobenem narečji; staroslovensko in rusovsko sicer storivnega bolj iztezuje, pa malo drugače" (Opomba Znojemskega).

je po kranjsko in rusko v množini moško, kakor je že Vodnik pel: „Dva sedem sto solncov."

9. Prilogi na *-ži, -ši, -či, -ji* se končujejo v srednjem spolu na *-e,* ne na *-o.*

10. Beli grad, Carji grad itd. se skanjajo Belega grada, Belemu gradu itd., ne Beligrada, Beligradu itd.

11. „Gospod" se ne sklanja v ednini pred imenom, primkom ali naslovom. To je bral Požencan v „rusovskem" in sliši vsak dan v kranjskem narečju, n. pr. to so gospod Janezove, gospod fajmoštrove bukve...

12. Po kranjskoslovensko ni prav pisano „sonce", „Kupa". Na Dolenjskem slišimo „sovnce", „Kovpa", kjer spominja *v* na *l.* Gorenjec, ki posebno ne ljubi čistega *l,* pravi „sonce", „Kopa".

13. *U* namesto *v* (nemški „in") ne more potrditi po nobeni ceni. Predlog *u* pomeni „bei" in zahteva rodilnik, a kranjski Slovenci smo ga že izgubili. Rusi in Čehi ga pač še imajo.

Te Požencanove kranjskoslovenske „napake" je pustil Bleiweis pri miru. Odločno pa je odklonil slovniško sodnijo, ker se mu zdi prezgodnja in nemogoča[1]). Prezgodnja za razvijajoči se slovenski jezik („naj vre mošt, da se izdela stanovitno vino!") in nemogoča pri slovenski neslogi. Ko je velelo naučno ministrstvo, da se ravnajmo po Miklošičevem berilu in državnem zakoniku, je mislil Bleiweis, da primemo vsaj za to vez edinstva, a se je zmotil. Česar pa ne more opraviti minister, to bo doseglo še manj kakih deset ali dvanajst mož, najsi so tudi prvaki slovenščine. Zato se glasi njegov svet: „‚festina lente!' to je ‚hiti, pa se ne prehiti!' in pa: ‚glej, kaj terja o jeziku večina pisateljev'." Če se drže oni, katerim je draga enolična pisava, glede oblik berila in zakonika in pišejo sicer po Metelkovi in Potočnikovi na Kranjskem, Murkovi na Štajerskem ali Janežičevi na Koroškem natisnjeni slovnici, imamo za sedaj dovolj enoličnosti, ker „čerka le mori, duh pa živi" (1855, l. 36).

Bleiweisovo mnenje v zadevi sodnije je potrdila večina veljavnih slovenskih pisateljev, predvsem Slomšek in Metelko v dopisih z dne 12. V., oziroma 21. V. 1855 (str. 167).

Lep donesek k slovenski slovnici je priobčil koncem tega leta Hicinger v „Novicah". Njegove vrstice „Nekaj o sostavljenih lastnih imenih" (str. 375) pričajo, da ni hodil gluh med narodom. Naslov je netočen, kajti Hicinger govori tu o sklanji krajevnih imen. Dve leti pozneje je napisal članek „V kakošni obliki rabiti imena ptujih krajev?" (1857, str. 322). Tudi ta sestavek zasluži z ozirom na čas pohvalo in dela Hicingerju čast.

[1]) Prim. pozneje priobčimo Cigaletovo pismo z dne 1. IX. 1881, kjer se poteguje za jezikovni kongres.

Strokovnjaki. Od Levstika do Janežiča.

Tla za sodnike slovenskega pisanja, kakor smo spoznali enega v Požencanu, so bila torej pripravljena. Skoro o vseh vprašanjih slovenske slovnice so bile že govorile „Novice“. V njih se je oglasil l. 1858. nov sodnik, toda širjega obzorja in odločnejšega nastopa, kakor je bil Požencan. V mislih imam Levstikove znamenite „Napake slovenskega pisanja“, podprte z lepim brojem značilnih zgledov. Kot glavne napake slovenskih pisateljev navaja Levstik sledeče:

1. Devljemo glagole vedno na konec stavka, kakor bi ne smeli stati drugje.
2. Začenjamo stavke s pomožniki, z okrajšanimi oblikami osebnih zaimen ali glagola hoteti (čem, češ, če···).
3. Krčimo male stavke s tem, da stavimo dopovedni glagol v nedoločnik.
4. Rabimo stavke v trpni dobi na ta način, da stoji imenovalnik tvornega stavka v rodilniku z „od“.
5. Zaznamujemo čigavost z golimi rodilniki samostalnih imen.
6. Prestavljamo pomožnik „werden“ z bom, boš, bo···
7. Grešimo v posameznih besedah (zamorem, imam v pomenu sollen, vsaj in saj itd.).
8. Tvorimo napačne sestave.

To so ob kratkem vodilne misli „Napak“, ki so s svojim za Levstika značilnim koncem „Bog živi kritiko!“ znane pač vsakemu izobraženemu Slovencu.

Levstik se bojuje v prvi vrsti proti germanizmom in za slovenski slog v duhu živega narodovega jezika in drugih slovanskih narečij. Z nekaterimi izmed navedenih napak so nas že seznanile „Novice“, a Levstikova zasluga obstoja v tem, da jih je podal občinstvu v pregledni, deloma zasoljeni obliki. Kar je učil praktično v svojih prozaičnih spisih, to je razvil v „Napakah slovenskega pisanja“ kot teoretičen nauk. Njegova proza je bila že takrat na glasu (prim. n. pr. Klunovo pohvalo v praškem časopisu „Kritische Blätter für Literatur und Kunst“), a njegov kritični duh je bil strah raznim prozaikom in poetom, pa tudi „učenim“ slovničarjem in literarnim zgodovinarjem. — Uspeh njegove razprave je bil ta, da so se začeli nekateri suženjski ravnati po njegovih naukih. Tako n. pr. tiči mnogim še vedno v kosteh strah, da stavijo glagole preveč na konec stavkov. — In če vprašaš koga: Kako slovenščino piše X? — dobiš za odgovor: Slabo. Poglej samo njegovo stavo glagolov!

Na ta način smo pali iz ene napake v drugo, dasi manjšo, in vklenili deloma jezik v okove. To se čuti zlasti pri

piscih s premalo razvito individualnostjo, torej pri onih, ki nimajo lastnega sloga. A pred petdesetimi leti sta bili pri trdokožnih in svojeglavnih slovenskih pisateljih Levstikova satira in odločnost popolnoma na mestu. In dandanes? Ravno v prvi točki Levstikovih „Napak", kjer smo se najbolj oprijeli njegovega nauka, se nam obeta preobrat (Breznik!), v drugih mu deloma sledimo, deloma nismo več tako tankovestni ko on, izvečine bi pa potrebovali Levstika št. 2. Nabral bi lahko še več hib slovenskega pisanja. Kritiko bi moral iznova ustvariti, ker odločujeta pri današnjih kritikih z malo izjemami samo osebno znanje in politično prepričanje. Skozi njegovo rešeto bi zdrknilo mnogo „priznanih".

Takoj za Levstikom se je oglasil Cigale[1]) z „Odločkom iz slovenske sintakse" (1859, l. 8 in 9) in skušal nekoliko skrhati ost Levstikovih „Napak slovenskega pisanja". Pravi, da je hvale vredno, „jezik opiliti peg", toda tudi v tej reči moramo delati s pametno mero, katere je treba povsod. Ni ga namreč naroda čiste, nepomešane krvi, kakor ne tako čistega in samorodnega jezika, da bi se mu ne poznala moč tujega vpliva. Vsi smo sinovi enega očeta Adama, torej enakih dušnih zmožnosti ter podobnega čuvstvovanja in mišljenja. Zato ne more biti drugače, kakor da se povečem ujemajo jeziki med sabo. Vse, kar se komu zdi, ni germanizem. Pa če bi tudi bil, kdo ve, ali ni prvotno romanizem ali grecizem?! Jezik ni človeku cilj in konec, temveč le pomoček pri izražanju misli. Vsaka tujka, vsak tuj rek ne grdi enako slovenščine. „Priti ob kaj" namesto „izgubiti" je n. pr. pošten in drugim Slovanom neznan germanizem, nas pa tišči. „Tudi je za razsojo, kaj je naše, kaj tuje, sploh treba redke, redke učenosti — —."

Te Cigaletove besede končujejo uvod „Odločka iz slovenske sintakse." Še dandanes je vreden dobrega preudarka, kajti tudi mi se zadiramo često po krivem nad nekaterimi izrazi, češ da so germanizmi. Na drugi strani pa ne vidimo množice popolnoma napačnih tvorb in zvez.

Sicer govori Cigale v svojem članku o peti točki Levstikovih „Napak" t. j. ali in kdaj se sme staviti za samostalnikom sam rodilnik drugega samostalnika. Množina samostalnikov in nepregledno število primerov, v katerih se lahko pritikajo samostalniki drug k drugemu na omenjeni način, sta zbudila v Cigaletu željo, da bi nam razjasnil na podlagi lastne izkušnje, naših in drugih slovnic ter Daničićeve srbske sintakse, kaj je prav, kaj ne. Toda vprašanje je bilo preveč zamotano in preobširno. Zato nam je ostal Cigale

[1]) Prim. tudi oblastni Hicingerjev spis „Nekoliko kritike" (Novice, 1858, str. 290—291), v katerem se zaletava v Levstikovo razpravo, in Bleiweisov pereči dodatek. Hicingerja je pregovoril Bleiweis sam, da je napadel Levstika.

dolžan jasnega odgovora. Kljub naporu se mu ni posrečilo rešiti naloge, česar si je bil sam v svesti.

Tudi on je mnenja, da se ne prilegajo slovenščini kakor latinščini samostalniki, zbog tega mu ne ugajajo čisto naslovi, kakor: Osvojenje Carigrada; Naprava snega; Prihod Uskokov na Kranjsko ali Boji Slovencov s Turki. Boljši se mu zde napisi: Kako so Turki pod se spravili Carigrad; Kako se napravlja sneg; Kako so Uskoki prišli na Kranjsko; Boji, ki so jih Slovenci imeli s Turki ali Kako so se Slovenci bojevali s Turki. Toda ni tako hud nasprotnik samostalnikov kakor nekateri drugi, ker „deržeč se tacega ostrega pravila bi ne dobili nikoli ne kupčijskega ne pisarniškega ali pravdarskega jezika, bi ne mogli dati ljudem nikacega znanstvenega nauka in še celo sv. pisma ne. Samostavniki in padeži (casus), po kterih se sklanjajo, ne dajo se, kar se tiče razločnosti in očitnosti rekov, nadomestiti z drugim ničimur.“ V znanstvu n. pr. pa je treba ločiti pojme jako natančno. Zato se glasi „in die Hände der Christen fallen“ po slovensko bolje „priti kristjanom v roke“ kakor „priti v kristjanske roke“, ker pomeni zadnje tudi „v dobre, negrozovitne roke“.

Raba golih samostalnikov v rodilniku poleg drugih samostalnih imen se torej ne sme popolnoma zavreči, dasi se je izogibajo slovanski jeziki kaj radi na ta način, da pristavljajo takim rodilnikom prilog (iz ust lažnivega preroka), zaime (nekatere lastnosti našega naroda), samostalnik v istem sklonu (podoba Device Marije), cel stavek ali jih pa nadomeščajo s prilogi, izpeljanimi iz dotičnih samostalnikov, kar se godi najčešče.

V tem času je vrgla politika novo vprašanje med ljubitelje našega jezika. Diplom z 20. oktobra 1860. in patent s 26. februarja 1861 sta jamčila vsaki avstrijski narodnosti r a v n o p r a v n o s t. Kot ravnopraven narod bi morali že vsled doslednosti braniti svoje pravice v svojem jeziku. Toda, ljubi Bog, kako, ko smo čuli slovenščino doslej komaj v šoli in cerkvi! In še tu se je zdelo tuintam poslušalcu, da sliši na prižnici pokojnega patra Marka Pohlina.

Slovenec je torej že od nekdaj na slabem. Naši dedje so hoteli nastopati javno v svojem jeziku, a niso vedeli, kako bi ga govorili; mi pa smo si približno edini glede izgovora, a nas muči zopet izgovor nemščine, da bi se ne osramotili na svoji zemlji pred tujcem.

Prvi članek „O s l o v e n s k e m g o v o r n e m (p a r l a m e n t a r n e m) j e z i k u“ so prinesle „Novice“ 1861. l. v 25. l. Tu se nasvetuje: Izgovarjajmo svoj jezik, kakor ga pišemo! — torej „prišel“, ne „pršav, pršev, pršov, pršu, priša, perša, pršel“ itd. Ko bi se ravnali po tem pravilu, bi nam delal po

dopisnikovem mnenju samo še naglas težave. Toda njegovo navodilo velja lahko samo za jezik s stanovitnim, ne vsak hip se izpreminjajočim pravopisom. Kjer tega ni, je treba prej urediti pravopis, potem šele bode sledil pisavi govor. To je pripomnil J. G.(eršak) v „Parlamentarnem slovenskem jeziku“ (str. 216) k zgornjemu nasvetu. V 31. listu je objavil potem M. P. svoj dopis „Od spodnjega Koroškega“, kjer odobruje nasvet prvega članka, češ da se je že obnesel v dejanskem življenju. Bogoslovcem celovškega semeništča so namreč vedno naročali, naj se ne ravnajo pri pridigah po narečju vsakokratne župnije, ampak po knjigah, natisnjenih v Ljubljani in Celovcu. Semeniščniki, poznejši duhovniki so ubogali večinoma svetovalce-učitelje in nikdar ni bilo čuti, da bi jih ne umelo ljudstvo. — I. G.-kov ugovor se zdi M. P.-ju prazen, ker nedostaja slovenskemu pravopisu do stanovitnosti samo malenkosti, ki so za parlamentarni jezik brezpomembne. Težje je pa vprašanje glede naglasa. Dopisnik misli, da naj bi napravili za prvo silo kratko, lahko, pri vsaki priložnosti rabljivo, za vse primere neovrgljivo naglasno pravilo, ki nam ne bo na poti, ko se slovenščina bolj utrdi in se najde boljše pravilo. Kakršni so bili dopisnikovi nazori o naglasu, takšno je bilo tudi od njega predlagano pravilo: „Zgovarjaj sleherni glasnik slišljivo in le stisnjeni zlogi dobijo naglas!“ Do tega pravila so ga privedli ogrski Slovenci, Hrvatje, Štajerci, Kranjci in Korošci, ki „govorijo počasi in zrekajo slednji glasnik slišljivo ter veržejo le na stisnjene, to je, take zloge, kteri so iz več glasnikov skupaj potegnjeni, vekši naglas, n. pr. pojó namesto pójejo.“

Cegnar je povedal svoje mnenje o tej zadevi kratko in jedrnato na 386. str., češ: med književnim in parlamentarnim jezikom ne sme biti razlike. Vsak glas, tudi *l*, se naj izrekuje tako, kakor se piše.

Obširnejši je J. Geršakov sestavek „Parlamentarni jezik, — slovenski naglas“ (lista 45 in 46). Po njegovih mislih se motajo pravila o parlamentarnem jeziku okoli dveh točk:

1. Kako se razlikuje govorni jezik od pismenega?

2. Kateri zlogi so dolgi ali kratki, naglašeni ali nenaglašeni?

Ker je navdušen za jugoslovansko vzajemnost, reši prvo vprašanje na ta način, da nam bodi prva skrb, kako popravimo svojo pisavo po jugoslovanski slovnici. Jugoslovanom moramo slediti tudi v izreki, torej se naj izgovarja *ol* kakor *u*, a *l* pri glagolih kakor *o*, n. pr. gonil, izg. gonio; volk, izg. vuk. Ako bi pisali *o* namesto *l*, bi se oddaljili od slovnice, česar ni treba, ker že itak prav pišemo.

Pri drugem vprašanju zavrača M. P-jevo naglasno pravilo kot nemogoče in predlaga za parlamentarni jezik sledeča:

„1. Enosložne imena so kratko in visoko naglašene; postavimo: bój, sód, sín, lés, póln (pún), stán itd.

2. Višezložne imena imajo naglas na korenini; n. pr. dánas, môžki, potèrditi, razúmiti itd.

3. Pri glagolih na -ováti se naglaša veznica — ova — n. pr. izdelováti, spoštováti.

4. Suffiksi so v obče kratki in brezglasni; dolge in naglašene končnice so pa: *ad, ač, ak, ar, at, en, iv;* n. pr. živád, kováč, siromàk, lončár, rogàt, lesén, bojazljív.

5. Ednosložne besede sostavljene s predlogom naglašujejo predlog, dvojesložne pa korenino; n. pr.: ógled, ogléda; náuk, naúčim; ústav, ustáven.

6. Pri sklanjanju imen ali pregibanju glagolov ostane naglas ondi, kjer je bil v imenovavniku ali v pervi osebi; le stisnjeni slogi dobivajo naglas; n. pr. náglas, náglasa; kôncnica, kôncnicama (na šterti slog); le nektere enosložne besede dišijo po ruskem naglasu, n. pr.: sad, sadú, kost, kostí."

Čisto po nepotrebnem zaide nato v pesništvo in se povzpne do smele trditve, da jugoslovansko pesništvo sploh ne pozna naglasa, da zanemarja govorni naglas in zloge le — šteje. Ves spis priča, da je bil Geršak pač navdušen Jugoslovan, a slab jezikoslovec. Navdušenje pa ne rodi vsekdar kaj dobrega.

Prvi čitanja vreden sestavek „O slovenskem naglasku ali akcentu" je spisal za „Novice" (1863, l. 7 id.) Podgorski. Mož je proučil narodno govorico, slovenske slovničarje, zlasti Metelka, Murka in Dajnka ter Karadžićeva, Daničićeva in A. Mažuranićeva dela o naglasu. Vprašanje je pa pretežko, da bi bil mogel napisati v onih časih kaj dovršenega, saj dela slovenski naglas še dandanes težavo možem, kakor je Štrekelj. Podgorski razlikuje v slovenščini četveren naglas, ki ga imenuje: 1. oster in dolg (grad); 2. oster in kratek (rad); 3. mehek in dolg (glava); 4. mehek in kratek (dala). — Pohvalno moram omeniti to, da se je ozrl glede naglasa tudi na razmerje Slovencev napram Hrvatom in Srbom.

Enako važnega vprašanja, kakor je ono o naglasu, toda precej nehvaležnega, se je lotil Janko Pajk s člankom „Nekateri fonetični zakoni našega jezika" (1862, l. 39 in 46). Tu preiskuje , kdaj se pišejo *s* (cum, con-), *s* (de, de-), *iz* (ex, ex-) in *vz* (sub-, ex-, empor-) in v kakšnem razmerju si stojijo z ozirom nanje slovenščina, hrvaščina in srbščina med seboj in napram staroslovenščini. Podgorski je dodal ome-

njenim predlogom še *v* in *k* v sestavku „Še nekaj o fonetičnih zakonih našega jezika“ (list 47). Članka sta spadala po vsebini bolj v „Glasnik“. Za bralce „Novic“ sta bila presuhoparna, zato nista zbudila pozornosti.

Poleg teh temeljnih vprašanj nahajamo v „Novicah“ še celo vrsto jezikoslovnih razmotrivanj. Podgorski je napisal celo razpravo „O členkih“ (1862, l. 49 id.) z dodatkom „Še nekaj o besedicah *an* in *ni*“ v naslednjem letniku (l. 50.). V to vprašanje se je vmešal tudi Cigale in je napisal „Še eno o besedicah *an, anti, ni, niti*“ (1863, l. 52). Odvrnil mu je Podgorski v spisu „Nadalje o besedicah *anti, an, ni, niti*“ (1864, l. 4 in 5), temu zopet Cigale z doneskom „Dalje o veznikih ni pa niti“ (l. 8 in 9) ...

Tako navdušeni so bili naši predniki za slovnico in — svojo čast!

Cigale je pisal tudi o tvorbi ženskih imen na *-ica* (1857, str. 78), Sekolovski (1857, str. 70—71) pa o tvorbi pridevnikov na *-ski* iz tujih imen (evropejski — evropski). J. Bilc je premišljal o tem „Kako naj Slovenci „sehr“ prestavljajo?“ (1857, str. 27), P. Ladislav pa je predlagal (1863, str. 43) lih za ravno itd.

Največji uspeh je dosegel Levstik z „Zatoženim samoglasnikom“ (1864, l. 9 id.). Izvolil si je obliko v nemškem slovstvu priljubljenih „bella grammatica“ (Klopstock in drugi), ki je pripomogla poleg drastičnih izrazov sosamoglasniku *(r)* do veljave samoglasnika, torej do časti, ki mu jo je že zdavnaj izkazal državni zakonik, jemal pa Metelko s svojo slovnico in Marn z „Jezičnikom“ (1864). „Novice“ so začele pisati *r* kot samoglasnik l. 1862. (prim. isti letnik, str. 34), češ da jim je kažipot Miklošič.

Pisalo se je v „Novicah“ tudi o razliki med „moči“ in „morati“ [Cigale se je skliceval tu (1863, str. 27) na Trubarja — mnogi so bili namreč zoper omenjeno razliko kot izmislek slovničarjev], predlagaia se je oblika: „dve ženi *sta*“ namesto „*ste*“ (Cigale, ravnotam) itd. Med vsemi sotrudniki „Novic“ je vrelo, kar se tiče slovnice. Prerešetavali so najrazličnejša slovniška vprašanja ter se trudili za čistost in bogastvo jezika. Nikodem Ravnikar, pravnik v Zagrebu, je izdal celo „Kratek kranjsko-slovenski besednjak“ (Ljubljana, 1863) z namenom, da pokaže, katera čista slovenska beseda se naj rabi namesto spačene nemške ali laške. Za zgled sledeče iz slovarja:

ajnrajmar — cestnik;
ajnrihtat — vrediti, vravnati;
ajfrik — vnet, skrben, marljiv;
ajnrihtenga — pohištvo, oprava;
ajnrukat — iti, priti k armadi;
ajnšpanar — samec, voz z enim konjem.

Po tolikem slovniškem delu in prepiru pa so potrebovali Slovenci slovnice, ki bi jim izbrala iz velikega števila člankov in razprav zlata zrna in jim jih podala v jedrnati obliki za domačo in šolsko porabo. Kakor smo videli, so pomagale „Novice“ temeljito pri gradnji te slovnice, a izšla ni iz kroga Novičarjev, ampak jo je podaril Janežič „Novicam“ za njihovo dvajsetletnico („Slovenska slovnica za domačo in šolsko rabo. Spisal Anton Janežič, c. k. učitelj više realke. V Celovcu. Nova, vsa predelana in popravljena izdava. 1863“). „Novice“ so jo pozdravile z veseljem in končale svoj pozdrav: „Radujmo se tedaj, da imamo lepo slovnico v lepi slovenski besedi, ki naj bi jo v roko vzeli ne le pisatelji slovenski, temuč vsi naši rojaki, da se naučijo čistega svojega maternega jezika in slovo dajo kolobocii, ktere so se navzeli iz druzih jezikov!“ (1863, str. 322).

Vrhutega je začel (1863) izdajati še I. Marn svoj „Jezičnik ali pomenke o slovenskem pisanji“, da bi razjasnil v razgovorih med učiteljem in učencem razne slovenske književne oblike onim rojakom, katerim se zdi slovnica presuha in premalo mična. L. 1863. je prišla tudi njegova „Kratka staroslovenska slovnica“ (Celovec) na svetlo.

Žito je dozorevalo, in kosci so se oglašali...

Da se je bilo nabralo v teku časa po raznih časopisih in knjigah mnogo slovniškega gradiva, nam priča jako dobro zgoraj omenjena izdaja Janežičeve „Slovenske slovnice“, če jo primerjamo s prvo iz l. 1854.; pričata nam pa tudi naslednja dva popravljena, v kratkih presledkih izišla natisa (1864 in 1869).

Z Janežičovo slovnico so dobili Slovenci knjigo, katero so pripoznali za voditeljico v slovniških vprašanjih. K temu ji je pripomoglo največ to, da je stal Janežič v jezikovnih rečeh pod Miklošičevim vplivom. Da pa je vplivala Janežičeva slovnica na pisavo slovenščine, za to je skrbela šola, sprejemši na podlagi organizacijskega načrta za avstrijske gimnazije sestavljeno delo med učne knjige. To svoje mesto si je — v Sketovi izdaji — ohranila do današnjih dni.

Valovi jezikovnega prepira so se polegli v „Novicah“, toda vrenje in kipenje še ni prenehalo popolnoma. Bilo je še nečistih, motnih snovi, ki jih je bilo treba izvreči, da se izčisti in ustanovi oblika jezika. A jezikovni doneski „Novic“ so bili odslej večinoma drobtine in so tudi izhajali najčešče pod naslovom „Jezikoslovne (slovniške) drobtinice (opazke, mrvice).“

Samoglasni r.

△ n. pr. je čutil potrebo, da se je oglasil v 7. listu l. 1865. „Zastran samoglasnika *r*“ zoper „Jezičnik“, njegove to-

variše in druge spoštovane „erkovce“, ki niso hoteli verjeti Miklošiču, da je *r*, „kakor je bil v ‚sanskrtu‘, tako tudi v staroslovenskem in sedanjem jeziku samoglasnik v primerih, kakoršni so: rdeti se, rž, rsketati; brv, črv··· škrbati itd. (prst, krst, smrt).“ Sicer se je zdel tudi dopisniku ta nauk izprva čuden, ker ga je učil njegov prvi „šolmošter“, da so le a, e, i, o, u samoglasniki, vsi drugi pa soglasniki; po tem pravilu nemške slovnice je bilo vse tiskano in pisano, kar je bral od mladih nog do l. 1848. Ko pa je začel čitati srbske in češke knjige ter je dobil v roke tudi Miklošičevo slovensko prestavo državnega zakonika, je videl prvič pisavo: krst, prst···, katero imenuje češko. Slednjo priporoča že zaradi pravilnega čitanja, ki se naj uči „glaskovaje“ (Lautiermethode).

Članek nima slovniške vrednosti in je spisan samo zato, da bi pomiril soglasnikarje in samoglasnikarje. Njegov pisec je namreč prepričan, da bo pel ves svet hvalo onemu, ki bo končal „nesrečno abecedno vojsko“. Zato vzklikne hrepeneče: „Oj, ko bi bil jaz!“ Misli pa, da bomo pisali sčasoma tudi mokr, svedr namesto moker, sveder··· in seveda tudi Rjavec, Ržen··· mesto stare pisave Erjavec, Eržen···, kajti „voz narodne omike se pomika zložno naprej“ in Supanzhizh, Shurga, Zhuk itd. ne pišemo več, ampak Zupančič, Žurga, Čuk itd.

„Zastran *r*-a“ je prijel za pero tudi L o m s k i (Cigale) v 24. listu istega leta. Zanj ni glavno vprašanje, je-li *r* samoglasnik ali ne, marveč to, ali je nova pisava „zadostna, priležna namenu vsega našega pisanja, kteri ni v tem, da bi ustrezalo kakim starim ali novim naukom, niti da bi dopadalo očem druzega vajenim, zlasti pa nemškim, ampak da čitajočemu na jezik daje glas slovenskega govora, kakoršen je.“ Ta namen pa izpolnjuje novo pisanje popolnoma, kakor so že dobro razložile „Novice“. Nauk, da se „v vsaki besedi mora videti samoglasnik“, naj nas nikar ne moti, saj imamo z drugimi Slovani vred že nekaj dobro služečih besedic brez samoglasnika, na pr.: *s, z, k, v*. Vrhutega je nova pisava krajša, torej tudi hitrejša, kar ni mala stvar za slovenski jezik, ki ima *r* v neštevilno mnogih besedah. Omenjena pisava je pa udomačena tudi pri Čehih in Slovakih, ravnotako pri Srbih in „se prikupuje dan na dan bolj tudi Hrvatom tako, da zastran njene popolne zmage v mestu prihodnje jugoslovenske akademije ne more biti dvombe ali sumnje, — in to nam je tudi pretehten razlog.“ Bolgari sicer še niso dognali pravopisa, a po *e* ne bodo segli nikdar.

Na Poljake, Rusine in Ruse se ne moremo sklicevati v tem vprašanju. Prvi namreč izgovarjajo in pišejo dosledno v sličnih primerih polnoglasni *ie*, n. pr. cierń = trn, wiérzba = vrba; Rusini in Rusi pa imajo glasni, polni *e*, na pr. bérdo,

vérba, vérh ali izpreminjajo „staroslovenski za *r*-om pokladani ъ“ v glasni *e* ali *o*, na pr. krést = krst, drova = drva, krot = krt.

Tudi ugovor, da se ne glasi *r* po vseh kotih Slovenije kot samoglasnik, da pravi na pr. Štajerec: pêrst itd., ne velja, saj je jasno kot beli dan, da ne moremo pisati zdaj po loško, zdaj po tržiško, zdaj po ribniško itd.

Lomskega je izzvala „Danica“, ki je zapisala v 16. listu sledeči opomin: „Ker je Matica ‚*r*‘ dozdaj za samoglasnika rabila, večemu delu slovenskih časnikov pa po stari veri za soglasnika velja; prosimo, da bi kdo temeljito ovrgel g. Marnove tehtne dokaze v II. letniku ‚Jezičnika‘, da ‚*r*‘ ni samoglasnik. Dokler tega nihče ne stori in se vendar ‚*r*‘ za samoglasnika contra consensum populorum rabi, moremo reči, da se dela le po principu: Stat pro ratione voluntas.“

Uredništvo je izjavilo pod črto, da je priobčilo Lomskega dopis le kot odgovor „Danici“, dasi ni mislilo več na to jezikoslovno pravdo, ker je docela prepričano, da zmaga *r* kot samoglasnik kljub začasnemu nasprotovanju sam po sebi, kakor si pridobi veljavo vsaka naravna stvar.

u — v — l.

V 34. listu so priobčile „Novice“ nato dopis „Iz Štirskega“ „O slovniku slovensko-nemškem“, kjer zahteva dopisnik, da „*r*“ ostani samoglasnik, kakor svetinja in lastnina narodova, česar mu narodov pisavec ne sme vzeti.“ Obenem se dotakne dveh drugih prepornih točk, češ da se naj ne pomešata nikoli *v* in *u*, a *šč* se naj piše vedno, kjer ima mesto, le v predgovoru besednjaka se naj omeni, da se izgovarja v nekaterih krajih kot *š*.

Nekaj let pozneje (1878, l. 32) je nasvetoval M. „Novicam“ v članku „Ali *u* ali *v*“, da naj pišejo v prihodnje drugim za lep zgled *u* mesto *v*, ako nočejo, da jih kdo prehiti, kajti dopisnik je uverjen dodobra, da bodemo pisali v kratkem dosledno *u*, ker ima pri nas „domovinsko pravico“. Razlogi, s katerimi podpira svoj nasvet, so nam večinoma že znani. Pravi, da opravlja *v* pri nas in pri Čehih, „ki pa v tem niso posneme vredni“, dve službi, namreč službo samoglasnika in soglasnika; na pr. *v*oda, *v* vodo. Raznih glasov pa ne smemo zaznamovati enakim znamenjem, ampak jih moramo ločiti, kakor so jih ločili prvi pisatelji novoslovenščine, pišoč *v'*, pa tudi poznejši, za kar navaja kot primer J. Rozmanovo „Katehetiko ali poduk pervencov u sveti Jezusovi veri“, izišlo „u Celovcu“ (1855). Seveda ga trma drugih „slovnikov“ ni hotela posnemati, ker se jim je zdel *u* menda preveč pravoslaven . *U* govore poleg preprostega ljudstva tudi omikanci,

dasi si sami nasprotujejo, ko pišejo *v*. Dalje se ohrani z *u* prava izreka, kajti štajerski Slovenci izgovarjajo *v* vsled nemškega vpliva napačno kot *f*: fkljub, f mizi, zdraf itd., kar bi se ne godilo, ako bi se pisal ta glas s posebnim in pravim znamenjem. Tudi se približamo z *u* za znaten korak Hrvatom, Srbom in drugim Slovanom. Poljaki na pr. imajo za naš glas *u*, „ki ga napak in nerodno zaznamljamo v *v*, angleški široki *w*, kateri bi se tudi nam priporočal, ko bi se malosrčniki ob-nj ne spodtikali.“ In — končno pišimo *u*, ker ni prav nobene potrebe, da bi pisali mesto njega *v*.

Ugovor, da je *v* potreben zaradi razločevanja pri glagolih, na pr. všteti in ušteti, po dopisnikovih mislih ni umesten; saj tu sploh ni razlike in je narod ne dela, ker pozna edino glagol: ušteti se. Nemščina pa vendar ne bode učila kmeta, kdaj naj piše všteti ali ušteti, če njegov izgovor tega ne loči! Razlikovanja med „ein- in ent-führen“ (vpeljati in upeljati) se izogne narod z „odpeljati“. Saj tudi Srbohrvati, „neimajoči tega tankolasnega razločevanja“, ne pridejo v zadrego ter se „v svojih pojmovih in v preciznem izražanju nikdar ne motijo. Pa kdor ima rad to rogovilo in pa polglasni *e*, no, naj se mu ne pregovarja to veselje! Raje naj bi se pesnikom privoščila ta licentia, kedar so s kakim zlogom v zadregi. Čudno bi bilo pa res, da bi drugako pisali, drugako pa izgovarjali, kakor počnejo smešni Angleži, ne-le v slovstvu, ampak tudi v dejanstvu, ki so se grdo pridušali, da „Turska mora cela biti“, pa so vendar si na tihem najlepši kos odkrhnili, samo zato, da bode Turska ‚cela‘ ostala!“

Navedeni predlog se je zdel Bleiweisu resnega preudarka vreden, kakor nam pove v opombi uredništva. Možu je delal Stritarjev krog veliko preglavico; zato je porabil priliko in zaklical slovenskim pisateljem, da so „naukom zdrave pravilnosti listine ‚Novic‘ zmirom odprte“, dasi se ne brigajo „za marsikake druge neopravičene novotarije, o katerih je gotovo, da so le ephemeride.“ A Bleiweis se je bal teh „enodnevnic“. Hoteč obdržati krmilo v svojih rokah vsaj na slovniškem polju, je izrazil željo, „da bi nam strokovnjaki ‚sine ira‘ a ‚studio‘ svojo misel razodeli o predlogu pisateljevem, ki se sklada s tem, kar trdijo Metelko, Potočnik, Janežič v svojih slovnicah, da se v slovenščini *u* izgovarja kot *u* v nemščini, *v* pa kot *w*.“

Proti M-ovemu nasvetu se je oglasil *η* v „Jezikoslovnem razgovoru“ (l. 38 sl.) med Nikiforom Nikilajičem in Borisom Vladimirovičem [Iz Rusije 24. avgusta] ter nastopil za zbližanje slovenščine in ruščine, ker imajo Slovenci baje, ako se hočejo rešiti smrti in se vrniti k slavjanstvu, „samo dve poti: eno okolno in problematično, druga bila bi ravna in naravna. Ako

Slovenci upate, da vam bo skoro mogoče politično združiti se, se ve, da pod Habsburško dinastijo, z vašimi bližnjimi sosedi Srbohrvati, tedaj moško naprej! Sprejmite, a ne po koščekih, ampak celi njihov oficijalni in literaturni jezik. Vendar ne zabite, da ta pot je problematična; vi plavate na malenkem trhlem čolniču po burnem morji, vi iščete rešitve iz potopa na ravno takem Hrvaškem čolniču; al tudi na njihov čolnič oteti se, vam ne bo lahko: Nemci in Lahi vas ne bodo tako z lepa pustili k Hrvatom, in pri tem tudi ni zabiti, da Srbi in Hrvati nikdar ne bodo družni in edini. A ravna in naravna pot bi bila, oteti se na slavjansko-rusko ladijo (ponavljam vam zopet in zopet: jaz ne govorim o političnem združenji z Ruskim narodom, vi ostanete, kakor ste bili vselej, verni državljani vaše Avstrijske države), le v svojo literaturo sprejmite ves Ruski literarni jezik, vendar svojega narodnega jezika ne urezavajte in ne krpajte ga z nepotrebnimi tujimi besedicami; vsaj vam je že Koseski veleval: ‚Jezik očistite peg, opilite gladko mu rujo, — kar je najetega v njem, dajte sosedu nazaj!‘ Vaš narodni jezik pod uplivom više literature se bo polagoma sčasoma po naravni poti bližal čistemu slavjanskemu literarnemu jeziku. Tako bi se vašemu narodu odprl cel nov duševen svet, vaša mladina prejela bi zadosti prigodne jej duševne hrane.“

Da ni prepričal M-a o neopravičenosti njegove zahteve, se ume samo ob sebi, priča pa nam o tem tudi M-ova „Jezikoslovna drobtinica“ v 49. listu. Vsled članka ruskega dopisnika je postal M. z „Novicami“ nezadovoljen in se je zatekel v „Slovenski Narod“ (1879); *η* mu je odgovoril v „Jezikoslovnih opazkah“ (Novice, 1879, l. 30 id.), postavljajoč se s svojim znanjem ruščine in odklanjajoč M-a kot neenakovrednega nasprotnika [gl. tudi „Opombo k ›jezikoslovnim opazkam‹“ (Novice, 1879, str. 319)].

Vprašanje, ali se izpeljujejo samostalniki na -ec z glagolskim pomenom iz glagolske osnove ali iz deležnika, oziroma ali naj pišemo „požigavec, morivec, gasivec···“ ali „požigalec, morilec, gasilec···“, je razmotrival P. Ladislav v članku „*v? — l?*“ (1868, l. 9). Njegovo mnenje je, da obrazuje slovenščina glagolne samostalnike iz deležnika ter da moramo pisati pri tistih, „kateri so izpeljani iz I. participa, *v*, (ne *l*), kjer imajo zev“. Pa tudi, ko bi jih izvajali iz debla, ne bi smeli pisati *l*, ker zapirata zev samo *v* in *j* (dati — daati — dajati, davati). Trinajst listov zatem mu nasprotuje R. B. (Raič Božidar) v dopisu „O slovenskem slovniškem imenstvu“ in se poteza za pisavo: bralec, pisalec itd.[1]) Tega vprašanja so se

[1]) Svoj dopis končuje: „Sicer je znano, da je *v* dostikrat *l* v slovenščini, ni tedaj velikanska pogreška, ako se včasih ta za onega postavi v dvomljivih primerih, vendar je treba ozir jemati na druga slovenska narečja, ktera često temo razženo; samo skrbeti nam je, da booemo inači krasno in brezpežno slovenski pisali, kar se redko godi.“

dotaknile tudi „Mrvice slovniške in slovarske“ (1875, str. 65 id.), katerih pisatelj pravi sam, da so pravila „o katerih ga je misel tu spregovoriti, res znana in po slovnici dognana; vendar je nekaj pisateljev, ki se jih dobro ne zavedajo, zato ne bode odveč, če se tu povzamejo.“ Članek ne pove v resnici ničesar novega in kaže malo samostojne sodbe. Naperjen je v prvi vrsti proti mešanju in preminjanju oblik, izmed katerih so se rabile nekatere v več varijacijah. Najbolj je bolelo dopisnika, da ni poznala niti „Matica“ enotnosti v jeziku. Pisala je namreč hkrati: ne bil — ni bil — nij bil; njena hči — jena hči; minuta — minota; čoln — čolen itd.

„Mrvice“ so povzročile nov članek „Še enkrat *l* in *v* v besedah izvirajočih od glagola“ (1875, l. 46), kjer se preiskuje, kaj pravi Miklošič, „mož, kateri je imel — bodi naravnost, bodi posredstveno — največji vpliv na zdanji razvoj slovanskih jezikov, sosebno pa ljube slovenščine“, o tem vprašanju v svojem delu „Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen“, katero je bil ravnokar dovršil, dodavši mu l. 1875. „Vergleichende Stammbildungslehre der slavischen Sprachen.“

„Mlada“ slovenščina. „Zvon“.

„Prijazni pogovori z „Vrtcem“ (1874, str. 117) se tudi hudujejo nad vsiljevanjem oblik, kakor so: n i j s e m, nijmam, ciganije (Zigeuner) ali kmetije (Bauern). Odločno so proti *-ij* v ženskem rodilniku množine, na pr. s l a b o s t i j, pa tudi besedice „baš“ ne vidijo radi v slovenskem slovarju.

Proti končnici *-ij* in podobnim novotarijam so nastopile „Novice“ že 1873. l. v pozivu „Vsaj v pisanji kažimo edinost!“ (l. 11), češ, da pride naposled še komu na misel, da bo pisal „brat ij sestra“, „oče ij sin“ namesto „brat i sestra“, „oče i sin“. Rajši čistimo jezik, likajmo ga in si izposojujmo „od naprednejših Slovanov zlasti v izrazih in zasukih tiste tenkosti in finosti, katerih v slovenščini toliko pogrešamo ter se nam ona včasih zdi pretrda, preokorna. V obojem oziru nam bi lahko zlasti naši rojaki, ki jih je osoda zanesla v Rusijo ali med Hrvate, hodili na roko ter nam od časa do časa priobčevali svoje opazke in svetovali, kar se jim zdi dobro.“

Istega leta je napadel jezikovne novotarje J. K. pod naslovom „Najnovejša slovenščina“ (list 39 sl.). Posebno pri srcu mu leži pisava B. Raiča, „Naroda“ in „Soče“. Na podlagi zgledov: b r a t i — č i t a t i; b u k v e — k n j i g a; o d r e š e n i k — odrešitelj; še — šče; vsaj — konči; kakor — kakti, kakoti; jači, jakši — jačiši; življenje — žitek, žizen; oče — otec; nalik, dakle, obitelj, jednoč, nekoč, naravnoč, soč, uprav, stoprv itd.; prav, vsaj — baš, barem; ni, nij, nije, nej,

ne, né, ně — ali oblik na -čki, -čtvo, -oj in drugih bere levite „mladoslovenskim ekscelencijam“ — kakor je nazval Bleiweis poln radosti nad J. K.-jevim člankom novotarje v literaturi in politiki (str. 314), — češ da pripravljajo dobo, katero je videl Prešeren že naprej v duhu, dobo, ko bomo pisali in govorili:

„Ko žlobodrali so tam v Babiloni,
Ko bil jim Bog je govorico zmedel.“

Sklepal pa je J. K. iz navedenih zgledov sledeče:

„1. Najnovejša, ali boljše rečeno „mlada“ slovenščina je hči nekaterih prenapetih učenjakov in ljubica nekaterih po novotarijah hrepenečih in hlastno se jih oklepajočih mladičev.

2. Njeno bistvo je negiranje mnogih dosedanjih besed in oblik brez stalnega nadomestila.

3. Njeni zlog je čudna zmes staroslovenščine in vseh drugih slovanskih jezikov, v kateri nadvladuje štajarsko-ogersko podnarečje in nemška konštrukcija. V olepšanje jej služijo skovane spake, tu pa tam tudi tuje besede.

4. Njeni karakteristikon je zmešnjava.

5. Njeni nasledki pa so skrunjenje jezika, škrupuloznost in skepticizem v pisavi, ter slednjič propast slovstva.“

Različna slovenska pisava je tedaj nekatere tako razburjala, da je poslal Cigale na odbor „Slovenske Matice“ posebno vlogo (spisano na Dunaju 27. aprila 1874), v kateri je razodel svoje misli o tem, kako naj postopa Matica, da bodo izhajale njene knjige v enotnem jeziku[1]) (gl. „Novice“, 1875, l. 30 sl.).

Zgoraj omenjeni Raič je skušal tudi besedico „*ka*“ (ker) vriniti v slovensko pisavo. Zato so priobčile „Novice“ v 22. l. 1873. l. članek zoper „*ka*“, naslovljen „Ka-kavcem. Za poduk in kratek čas“. Pri tem pa se jim je pripetila ta nezgoda, da so priporočale štiri leta prej (gl. str. 20, 1869. l.) rabo veznika „*ka*“ v Raičevem dopisu „Na slavo vezniku „*ka*“, s katerim je odgovoril na L.-ovo vprašanje glede veznikovega domovinskega lista (gl. 49. list „Novic“ l. 1868). Sicer moramo priznati, da so se pripravljale že l. 1871. (gl. „*Ka* ali *da*, pa še kaj druzega“, str. 290) na odločen nastop proti „*ka*“.

Na tem mestu omenim še slovniško mrvico „Ne mešajmo narečij!“ (1878, list 8), ki zametuje pisavo „*koji, koja, koje*“ za „kteri (kateri) ali ki“, češ da ni za nas nič boljša od pisanja „što“ namesto „kaj“, a mi smo „kajkavci in ne štokavci. Ne bodimo torej mešavci!“

[1]) Na občnem zboru Matice Slovenske dne 27. aprila 1881. se je potegnil prof. Raič za enolično pisavo slovenščine. Stavil je predlog, naj bi se priredili vsi rokopisi po Šumanovi slovnici, katero je tiskala ravno takrat Matica (izšla je pozneje, vendar še isto leto).

Slovniško drobtino „O pisavi prilogov s pripono *sk*“ je priobčil III v 22. listu 1865. l., kjer se zavzema za etimologično pisavo omenjenih pridevnikov (prim. Lomskega odgovor na 191. strani istega letnika). „Kako pisati besede po izviru latinke“, nas uči 13. list 1874. l., 18. list istega tečaja pa dokazuje, da „ozir“, „oziroma“ ni predlog, da se torej ne sme pisati: „Ozir lanske letine smemo reči, da itd.“. V „Pobirkih iz knjig, pa „sine ira et studio“ nam kažejo „Novice“ (1874, list 44) „imenitno“ slovenščino primorskega slovenskega zakonika in deloma tudi „Koledarja“ „Družbe sv. Mohorja“ za l. 1875. Na 361. str. 1875. l. odgovarja Cigale na vprašanje „Novic“: „Ali naj pridevnike (adjektive) od zemljepisnih lastnih imen pišemo z veliko začetno črko ali z malo?“, da naj pišemo pridevnike od imen mest, trgov, vasi, gora, voda in podobnih z veliko začetnico. Navratilov nauk, kako prevajajmo nemški „ohne daß, ohne zu“, pogrevajo l. 1876. „Mrvice slovniške in slovarske“ (list 14). Zadnje priporočajo „poučiti, učiti, razlagati“ ali podobne izraze namesto „podučiti“ in „fabriko“, oziroma „tvornico“ (hrvaško) namesto „tovarne“, „kakor le nekateri Čehi pišejo“, ker nimamo Slovenci besede „tovar“. Staroslovenščina in srbohrvaščina jo sicer poznata, a v pomenu „tovor“. „Slovarska mrvica“ 1878. l. nam pa razjasnjuje na 35. strani rabo „prednic“: *vz, iz, s, z* (izkušati ali skušati?).

Ker so se cepili pisatelji glede ženske dvojinske oblike sedanjika in velelnika vedno bolj, zato čitamo v „Novicah“ l. 1876. (list 19) „O ženskem dualu pri glagolih“ in tri leta pozneje na 123. strani majhno opazko o isti stvari. Za *u* kot izključno končnico edninskega dajalnika moškega in srednjega spola ter za pravilno rabo dovršnikov in nedovršnikov se zavzema „Slovniška drobtinica“ na 307. str. 1874. l.

O besednem redu govore „Slovniške drobtinice“ v 13. listu 1873. l. Namesto stavkov: „Deček se ozira za na lipi sedečo srako“, „po noči gleda na z zvezdami posuto nebo“, „poklican je k na 15. dan postavljeni razpravi“, „pisma v nam neznanem jeziku pisana“, „v cerkvi se ne smeje, nego se spodobno drži“ zahtevajo sledeče: „Deček se ozira za srako, na lipi sedečo“, „gleda na nebo, z zvezdami posuto“, („ali morebiti: na posuto z zvezdami nebo“), „poklican je k razpravi postavljeni na 15. dan“, „pisma pisana v jeziku nam neznanem“ ali „v neznanem nam jeziku“, „v cerkvi se človek ne smeje, nego se spodobno drži“. Napačno je torej tudi: „Na poznejše prošnje se ne bode oziralo?“ Tu je pač na mestu vprašanje: „Kdo? Katero bitje se ne bo oziralo?“ Dalje se mora reči: „na kose razdeliti“, ne pa: „v kose“,

ker nas ne sme brigati latinski izraz „in partes dividere“ ali nemški „in Teile teilen“

„Nekoliko vrstic o slovenskem besednem redu“ (Ponovljen, živo potreben opominj nekaterim pisateljem) so prinesle „Novice“ tudi 1875. l. v 5. in 6. listu in dale naslednji navodili:

„*a*) V trdilnih prostih ali jednovitih stavkih in — kjer gre za zložene stavke, — v trdilnih glavnih stavkih vprašaj svoje uho ter postavljaj pomožni glagol in druge izmed gori omenjenih besedic najraje pred glagol, včasih pa tudi za njim, samo da se z njimi ne začenja niti nadaljuje stavek. Torej: Prišel sem pod okence (ne: sem prišel), ali pa: Pod okence sem prišel (in zopet ne: pod okence prišel sem). V Londonu, Anglije glavnem mestu, živel je nekdaj (ne: je živel). Takrat sem ga spoznal (in ne: takrat spoznal sem ga).

b) V vseh stranskih stavkih (Nebensätze), ki se začenjajo s: kar, kdor, kateri, ako, če, čim, da, dokler, kadar, kakor, kjer, ko, koder, doklej, ali s katerim koli drugim veznikom (— samo da so res stranski ali pritični stavki in ne glavni —), morajo te besedice stati precej za zaimkom ali veznikom in pred poglavitnim glagolom, ne za njim.“

Zoper stavke, kakor so: „Cislaj mi kmeta, ki obdeluje rodovitno zemljo, iz katere raste rumena pšenica, ki imamo beli kruhek iz nje itd.“, so se oglasile l. 1877. v 15. listu, češ: „Kadar koli vidiš, da ti z enim ozirnim stavkom misel še ni dopovedana, naredi piko in začni nov stavek!“ Drži se namreč pravila, da se odvisniki sploh ne smejo „ploditi eden iz druzega!“ V „Pristavku“ tožijo nato, da ne rode slovniške opombe pravega sadu, kar kaže najbolj napačna, a zelo razširjena raba dovršnih in nedovršnih glagolov.

O takih stvareh so razmišljale „Novice“, odkar je izšla Janežičeva slovnica v drugem natisu. Spomnile so se celo zopet imena Kranjske in objavile l. 1875. v 7. listu vrstice „Od kod ima Kranjska dežela svoje ime? (Spisal Požencan v letopisu slovenskega društva 1849. l.) ter v 10. in naslednjih listih enako naslovljen odgovor, ki pa ni zgolj jezikoslovnega značaja. Tudi o „županu“ so prinesle novo Trstenjakovo „etimologično in pravno-zgodovinsko črtico“ (1869, list 20).

Pečale so se tudi s slovensko znanstveno terminologijo, na pr. l. 1866 z Jesenkovo zemljepisno. Terminolog „Novic“ je bil Cigale. Glede slovniške terminologije je zahteval Raič 1868. l., da mora biti enaka od najnižje do najvišje šole (gl. „O slovenskem slovniškem imenstvu“, str. 174).

Tako se je približala Bleiweisova sedemdesetletnica. Toda motil bi se, kdor bi sodil po njenem praznovanju (gl. „Novice“ l. 1878.) o ljubezni in spoštovanju, ki ju

je užival takrat Bleiweis med Slovenci. Število njegovih političnih in literarnih nasprotnikov ni bilo namreč nikakor majhno. Sicer je bil poslal „Zahvalo“ za čestitke tudi v (Dunajski) „Zvon“ (1878, str. 384), toda ravno Stritarjev krog „mladih“ je bil že po svojem značaju nezadovoljen s praktično, suhoparno, a koristno delavnostjo „Novic“ ter je ščipal „očeta slovenskega naroda“ in druge „prvake“ ob vsaki priliki. Spor s Stritarjevim „Zvonom“ je postal posebno hud, deloma naravnost oseben (Vodnikov rokopis!), ko so se sporekle „Novice“ z Levstikom, svojim nekdanjim sotrudnikom. Zdaj ni več napadal „Zvon“ glavnih Novičarjev prikrito, ampak očitno in precej nerahlo. Izmed sotrudnikov „Novic“ se pa ni mogel meriti nihče s stilistom in sarkastom Levstikom, ki je pisal v „Pasjih pogovorih“ (gl. „Zvon“, 1870, str. 294) o Bleiweisu:

„Zakaj On, ki mimo naji oblastno koraka, je tist, ki ga imenujemo: Oče!

On germi in bliska po vsej slovenski deželi, jasno vreme dela in dež, sneg in točo v pratiki.

V začetku je rekel: bodi Slovenija! In bila je Slovenija.

Bila pa je še pusta in prazna, in temè so jo krile čez in čez.

In ustvaril je eno veliko luč, ki izhaja na teden, in imenoval jo je: ‚Novice‘.

In eno majheno luč, ki izhaja na leto, in dejal ji je: ‚Pratika‘.

Zato pa ga časte po čitalnicah in gostilnicah, in njegovemu imenu se klanja, kar lazi in hodi od Soče do Drave.

In ko se počasi pomiče po ulicah, lete z glav klobuki in kučme vse vprek.

Njegovo pokrivalo pa stanovitno čepi na trudni glavi.

In ljudstvo pripogiblje kolena rekoč: blagoslovite nas Oče!“

Novičarji so se sicer skušali braniti, a razen osebnih udarcev na Levstika in Stritarja je bilo njihovo branjenje precej klavrno.

„Mladi“ pa so se vzdignili tudi proti „Slovenski Matici“ in grenili stara leta i na tem polju Matičinemu predsedniku Bleiweisu.

V literarnem in jezikovnem oziru je prevzel vodstvo Stritar in je potegnil za seboj celo vrsto pisateljev, dočim je moral gledati Bleiweis pojemanje vpliva „Novic“ in svoje moči. Malo kapljo olja je prilil Stritar sam njegovim ranam, izpregovorivši v „Zvonu“ (Pogovori IX; 1879, list 10) o jezikovnih novotarijah. Tu je namreč javno pripoznal, da jih je deloma sam pošiljal v svet. Ta Stritarjev „confiteor“ je Blei-

weisa za nekoliko časa zopet spravil v dobro voljo. Vesel je ponatisnil v „Novicah“ („»Zvon« o novotarijah naše slovenščine“, 1879, list 22) omenjeni „Pogovor“, češ: „Res se moramo večkrat na glas smejati, ko dobimo za ‚Novice‘ spisov z mnogimi grdimi slovniškimi pogreški v roke, al — nij, nijso, močij, dnij, in celo grmij, gorij in enake spake so vmes“. Gotovo so mu jako prijale Stritarjeve besede: „Zlasti sem gledal na to, da naj se v mojem listu piše en jezik, kolikor moči pravilen, če tudi ne po najnovejši šegi; jezik slovenski, ne tista neslana mešanica iz slovenščine, nove in stare, iz hrvaščine, ruščine in drugih slovanskih narečij skupaj znešena kakor sračje gnjezdo.“

Vendar so naznanile „Novice“ (1880, str. 330) preselitev Dunajskega „Zvona“ prezirno z besedami: „Lepoznanski list prične ob novem letu tudi v Ljubljani izhajati.“ Pozneje ga pač imenujejo „Ljubljanski Zvon“, toda napram „Kresu“ so se vedle že od kraja veliko prijazneje. Ko pa sta izšla oba lista, so skušale igrati napram njima vlogo modrejšega in izkušenejšega prijatelja. T. Petrov je zavzel stališče pokrovitelja ter jel rešetati v članku „Kres in Ljubljanski Zvon“ (1881, l. 5. id.) jezik obeh časopisov. Najprej pohvali oba urednika (Sketa in Levca) kot slovniški izobražena moža ter jima svetuje, da naj prikrajata oblike po svoji slovnici vsem, tudi izvrstnim pisateljem, da dobi list enolično, ne pa pisano obleko. Nato našteva dolgo vrsto pregreškov zoper enotno pisavo iz „Zvona“ in „Kresa“, priporočajoč Miklošiča kot slovniško avtoriteto.

Petrov članek je izpodbodel Cigaleta, da je zaklical: „Pisatelji slovenski, na pilo nikdar ne pozabite!“ („Novice“ 1881, l. 10 in 11). V tem sestavku pobija neenotnost in nepravilnost pisave, zahtevajoč, da naj ne prime nihče za pero, dokler se ni temeljito naučil slovenske slovnice, posebno tega, kar nas uči Miklošič v primerjajoči slovnici o skladnji in Navratil v znani monografiji o glagolu. Zahteva tudi poznanje hrvatsko-srbske knjige, da se ne bi zaljubljali „v kake slovenske posebnosti in idijotizme, ki morebiti pri vsi dozdevni lepoti svoji z višjega, z občeslovanskega stališča nimajo nikake cene.“ — —

Tako se je izgubljalo ustvarjajoče jezikovno delo prejšnjih letnikov „Novic“ v deloma malenkostno, deloma potrebno kritiko tujega dela. Slabost je grabila utrujenega urednika. Z mladimi, življenja polnimi močmi se ni mogel več kosati. Ugled „Novic“ je ginil. Izpodkopavale so jim ga vroče, nadarjene glave onih, katerim so na vrhuncu moči same zaklicale: „Na beli dan naj stopi, kdor kaj ‚v omari‘ ima!“ (1858, str. 357). In stopili so, začeli boj — duhovit in oster, pa tudi krivičen

— in strgali „Novicam“ iz rok vodstvo v književnosti in politiki.

Kos tragike leži v tem boju, iz katerega se je umaknil Bleiweis 29. novembra 1881. „Mrtvaški zvon je zapel···“ Tako se začenja naznanilo „Novic“ (list 48) o njegovi smrti. Zapel pa ni samo Bleiweisu, ampak tudi njegovemu listu. Ta se je sicer skušal rešiti najprej z gospodarskimi članki, nato s politiko, a vsi poizkusi so bili zaman: l. 1902. dne 26. decembra je prenehal vsled preživetja.

Jezikoslovje so gojile „Novice“ po Bleiweisovi smrti v mali meri še nekaj časa[1]). A kmalu je izginilo iz lista kar na tihem, ne da bi kdo povprašal po njem···

II.

Pisma sotrudnikov „Novic“.

Sledeča pisma sem uredil najprej po abecednem redu z ozirom na može, ki so jih pisali. Pri vsakem posameznem pisatelju določa vrsto časovni red; pisma brez datuma zaključujejo vrsto. Edino brezimno pismo sem postavil na konec.

Izbral in pobral sem vse, kar sem našel v Bleiweisovi zapuščini takega, da spada po moji sodbi v okvir mojega spisa. Edino pri Koseskem nisem vpošteval vseh najdenih pisem; prvič bi namreč preveč narasla zbirka njegovih pisem, drugič pa označujejo tu podana njegovo jezikovno naziranje prav tako, kakor če bi bil privzel še ostala. Tudi v pismih ostalih sotrudnikov se nahaja še tuintam kako mimogrede vrženo jezikovno zrno, a zaradi malenkosti sem ga pustil.

Vsa potrebna pojasnila k pismom podajem pod črto, na njih vsebino se ozrem v „Sklepu“. Ona, ki so pisana v slovenskem jeziku, so zanimiva že zaradi tega, ker nam kažejo, kak jezik so pisali njihovi očetje v zasebnih potrebah.

1. Matej Cigale.

Na Dunaju, 22./III. 1881.

Dragi Prijatelj!

Prosim, vzemite pričujoči sestavek[2]), pisan pro domo, v Novice, vendar ves v en list, ker razdeliti ga ne kaže, in bi

[1]) Cigale n. pr. govori v 21—22. listu „Novic“ l. 1882. o rabi predikativnega instrumentala in tozadevnih dandanes silno razširjenih napakah naše pisave. V spisu se naslanja tesno na Miklošičevo primerjajočo slovnico. — Tu opozarjam na izborni članek K. Štreklja: „Die Ursache des Schwundes des prädikativen Instrumentals im Slovenischen und Sorbischen“ (Archiv für slav. Phrl., 1903, 564—69).

[2]) Gl. Cigaletovo „Pojasnilo o neki točki moje terminologije“ (Novice, 1881, list 13).

trpelo predolgo. Ta Levstik me pika kakor komar, ali mislim, da se je tukaj blamiral. Etimolog je velikansk, ali pravega razuma ima malo.

Jaz nimam ne Slovenca ne Slov. Naroda; prosim Vas torej, sporočite svojemu tajniku vnuku, katerega jez tu pozdravljam, mojo željo in prošnjo, da bi mi poslal dotični list, ako bi kaj v njem stalo o meni ali zoper mene, da bi mi bilo mogoče oglasiti se.

Letošnje knjige Matičine so prav izvrstne in sem tudi z oblikami zadovoljen, da ni tistih jotov. Mislim, da Cimperman popravlja in meni se zdi, da dobro dela; a Navratil mi je vendar tožil, da mu je nekaj premenil; n. pr. adverb huje, da je premenil v hujše, kar je napačno; saj tudi pravimo: dalje, in ne: daljše.

Še eno željo Vam moram razodeti. Ako boste postavljali tajnika Matici, prosim Vas za živega Boga, ne jemljite Štajerca Prekmurca, marveč le Kranjca ali pa Štajerca ob Savi ali okoli Vranskega. Prekmurci so goli napuh in imajo slovenščino le v krempljih, a ne v glavi.

Tudi šolska berila je neki Miklošič tako pokazil, da imam veliko delo, predno jim dam nekoliko poštenejše lice.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Zdravstvujte!

Vaš iskreni

M. Cigale.

Na Dunaju, 20. IV. 1881.

Dragi Prijatelj!

Ne zamerite, nisem se hote oglušil želje Vaše, nego imamo premnogo posla in poleg teh me je veliki teden bila zopet bolehnost potlačila, da nisem mogel. Da je tako res, hočem Vam v kratkem popisati načrt, kako sem namerjal spregovoriti.

Izraz veselja nad zanimljivostjo letošnjih Matičinih knjig, sosebno pa Kop. spomenice, nekaj zarad vzorne pisave, zlasti Navratilove; še bolj, ker se vidi, kako se je začel preporod avstrijskih Slovanov, brez katerega bi zdanja stopinja literature ne bila mogoča; zanimljiva je dalje sveta vnetost tedanjih možakov za narodno reč in njih ljubezen do vsakega, kateri je kazal količkaj sposobnosti spisateljske, in kako ljubeznjivo so takega opominjali, učili, svarili, spodbadali.

Žali bože, kako in koliko slabeje stoji zdaj ta reč na Slovenskem!

Namesto nesamopridne ošrečnosti grda mlačnost, revno kruhoborstvo, obrtniška zavidljivost (tiskarnice!), še pisateljske nagrade niso pri nas varne pred novinarskim rešetom.

In kje bi dobili n. pr. v Ljubljani dan današnji takega Mentorja, takega ljubeznjivega učitelja in navoditelja, kakor je bil Kopitar?! Ravno nasprotno.

Vse se odbije, ostraši, odžene, kar koli se drzne na pisateljsko polje, če ga ne brani ščit dotične stranke. Žalostno strankarstvo! Kako more biti kaj pravega ploda brez živega ljubezni ognja! Kako napredka brez zložnosti, brez edinosti! Dunajski Zvon n. pr. bil je izvrsten; kdo ga je izpodkopal, ako ne Ljubljanski „narodovci“ s svojim trdim, prezirljivim molčanjem! Kdo je spretnega mu vrednika Stritarja, v estetiki morebiti prvega, (ki nima drugega za seboj), toliko ozlovoljil, da je popolnem utihnil.

So li kdaj narodovci le eno Matično knjigo priznali odkrito in glasno, in koliko upliva na naše slovstvo je imela že marsikatera Matičnih knjig.

Tudi v zadnjem Ljubl. Zvonu se je uže nekdo oglasil zoper letošnje knjige. Vidim ga pisca, kakor bi bil pri njem, kako viha nos, kako napenja šobo, kakor bi hotel reči o Matičnih knjigah: to vse ni nič, nihilum! Res se tu skriva nekaj razdiravnega nihilizma.

Ne da bi se ne smelo nič reči ali ziniti o Matičnih knjigah! Sme se, ali Francoz pravi: c'est le ton qui fait la musique. V tem tonu bi se smela v slovenskem listu zavračati samo kaka nemškutarska brošura, in ne knjige prvega slovenskega zavoda.

Ako Matica ni izdala nič boljšega, krive so okolnosti, kriva je tudi slovenska mlačnost. — Ali Hrvatska Matica je plodovitneša. Bodi! Vendar Hrvatje niso Slovenci, in hrvatska matica ima druga sredstva.

Ona se zdaj lahko peča samo z beletristiko, ker znanstvo obdeluje akademija. Pri nas je drugače! Znanstvo in znanstvena terminologija so za nas važnejša reč, nego novele, ki nam jih prinašata Zvon in Kres.

Ljubl. Zvon očita Matici, da nima originalov, a hvali hrvatsko Matico, katera si še celo prevode slovečih del sama naročuje. Ali ni v tem nekako protislovje?

Matice odborniki nimajo dolžnosti sami pisati knjig; ali oni lahko povprašajo vsakega grajavca: Kdaj si napisal kako tiska vredno delo ter ponudil nam v tisk, da bi ga mi ne bili sprejeli?! „Ujunači se, odgovor daj!“

Zdanja slovenska neplodnost v slovstvu se vendar ne more Matici pripisavati!

Tako nekako, dragi prijatelj, hotel sem pisati, pa ne utegnem. Ako bi mogli to v kak sestavek porabiti, svobodno Vam; samo ne bi rad, da bi se zvedelo, da sem tudi jaz bil prizadet.

Zdravstvujte!

Vaš iskreni

M. Cigale.

V Aspangu, 1. IX. 1881.

Predragi Prijatelj!

. . . . Nedavno mi je frančiškan P. Stanislav Škrabec iz Kostanjevice pri Gorici poslal „Cvetje z vrtov sv. Frančiška." Morebiti so bile Novice že kdaj prinesle kako priznanilo o tem slovenskem mesečniku; ali te posebnosti gotovo niso bile omenile, da namreč na ovitku (na poli ovojnici Škrabec (neimenovan) slovniške sestavke sosebno v glasoslovji, o nekih oblikah i. t. piše, ki kažejo precejšno izurjenost v jezikoznanstvu; ali tudi on ni brez prismojenosti; človek brez dobrega vkusa in nepraktičen, ki svoje dokaze največ zida na Dalmatina, Trubarja in vrstnike tema, ter ne pomisli, da so ti rojaki naši bili do grla pogreznjeni v nemščino, da se torej ni mogoče na nje oslanjati tako, kakor če bi bili sami čisti nepopačeni Sloveni. Največ mu zamerjam jaz, da je brž v svojih spisih in po celem mesečniku začel rabiti svoje oblike, da piše, jeziku blagoglasje kazeč in kakor bi bil v madžarščino zaljubljen: vender, neketere, keder, koliker, kaker, komer, koliker, toliker, blager se (sic!) človeku, kamer, mojga, tvojga (ne: ne mojega), vvanjo (ne: va-njo), gdo (n. kdo).

Jaz menim, da je to predrzna napihnjenost tako — brez jezikoznanskega kongresa — začeti pisati po svoje in ločiti se od večine. Miklošič edini bi bil morebiti smel stopiti na dan z novimi oblikami; ali znano je, da tega ni storil, da se v berilu za gimnazije in v svoji primerjalni gramatiki povsod drži večine, in tako bi moral vsakdo. In ker sem gori omenil kongresa, katerega bi za to treba bilo, moram precej pristaviti, da bi na takem kongresu morali tudi drugi Slovani, sosebno pa Hrvatje imeti vsaj posvetovalen glas, ker se naši jezikoslovci premalo ozirajo na druge slovanske jezike.

Ker me je pa g. Škrabec hotel počastiti s Cvetjem, jaz nikakor ne morem o tej reči javno spregovoriti, a mislim, da bi ga Vi lahko nekoliko posvarili, vendar tako, da ne bode slutil na mene.

Pisal mi je že tudi v Aspang.

Čital sem v Novicah, da je slavni Daničič bival na Kranjskem. Ste li govorili z njim? Bog ve, kako on sodi o takih

novotarijah, zlasti pa o Levstikovih oblikah, o katerih se prepiramo. Morebiti bi njegov glas in glas Jagiča v Berlinu kaj veljave imel med mlajšimi Slovenci. Kaj ko bi se Vi pismeno obrnili na Daničiča in Jagiča ter njun odpis, tudi če bi mojemu mnenju bil neugoden, razglasili po Novicah? — — — —

Vaš iskreni čestitelj in prijatelj

Matej Cigale.

2. Janez Cigler.

Iz Višnjegore 14. I. 1853

Častitliv žlahni Gospod Dohtar!

. . . . . Vi me naganjate za Novice kaj pisati. Prav je. Tudi bi rad jes kaj pisal, ko bi le vedel koga. V X tečajih so Novice že vse povedale, torej je nit potekla. Prazne marne pisati pa ne gre, bravci zabavlajo. Še čez vaši štajerski pravopis ali bolj prav narečje, krajnski bravci zlo godernajo in pravijo: Novice so nehale pisat Krajncam, pišejo le Štajercam kar je kakofonia, n. p. našega dobrega šolskega vsacega lenega debelega etc.. To je res mala reč, ni vredna misel jemat, ampak s tem se krajnski jezik pači. Res je da Štajerci tako govorijo, našega dobrega debelega etc, paj naj govorijo, pišejo naj pa i na mest e da bo edinost. Dolenci tudi govorijo ali zrekujejo ven namest vin posebno okoli Rake, vender če pa kdo piše po krajnsko mu ne pride na misel pisati ven, ampak vselej bo prav pisal vin, če tudi ven izrekuje. Tudi Franozi pišejo vin, če ravno izrekujejo ven. Dragi gospod, nezamerite, jes le povem kar slišim. Za same čerke se jes nisim nikoli vlekel in se ne bom. Tudi Vam morem še nekaj povedat, kar vem, de že veste. Vi imate na Gorenskim nek, kje je, kdo je tega Vam nisim v stan povedat, silniga sovražnika. On je brezimene liste razpošilal po farah in duhovne odgovarjal naročovat se na Novice, in piše: Ne berite več Novic, one so naši veri nasprotne, zapelive nevarne. Kdor se naroči na Novice on olje v ogenj vliva in pomaga zasmehovati in zaterati našo vero. Jes nisim tistiga pisma dobil, meni ga ni hotel Vaš sovražnik poslati, bral sim ga pa pri drugih duhovnikih. Pravi da je iz Radolce, imena ni nič podpisaniga, sostavik je dober, pisarija zlo slaba. Sledite ga morebit ga osledite. Kaže se da je duhovnik, kir le duhovnikam piše, in pravi, da ste Vi nar veči protivnik duhovnov. — Če mi poveste od koga bi radi kaj za Novice (Materia substrata) bom skusil kaj namazat, če Vam bo všeč je prav, če pa ne, ravn tako ostanemo

Prijatli

Cigler
pleban.

3. Dr. Matija Dolenc.

Na Dunaju, 18. XI. 1849

. . . . Es ist mir vollkommen Recht gewesen, daß Sie in Ihrem schätzbaren Volksblatte das erste Heft des Reichsgesetzblattes einem scharfen Tadel unterzogen haben. Ich selbst bin mit der Übersetzung der ersten Nr. nichts weniger als einverstanden, weder in Bezug auf den gewählten Ausdruck noch hinsichtlich der Konstruktion.

Empört bin ich aber insbesondere über die vielen und derart störenden Druckfehler, daß dadurch namentlich der Erlaß des Justiz Ministeriums v. 2. Okt. 1849 pag 2 sub Nr. 1 in seinem Schlußabsatze gänzlich unverständlich ist.

Das erste Heft des Reichsgesetzblattes ist noch Übersetzung des Herrn Dr. Miklošič. Alle Achtung vor seinem umfassenden phylologischen Wissen, zumal in der gelehrten slavischen Phylologie; ich beneide ihn darum u. wenn ich nur ein Zehntel davon wüßte, so würde ich einen großen Werth darauf legen. Als Translator des Reichsgesetzblattes jedoch taugt er nach meinem Ermessen durchaus nicht; das erste Stück des Reichsgesetzblattes dürfte der schlagende Beweis hiefür sein.

Meine Bemerkungen, die ich als Revisor machen zu müßen glaubte, fanden zum großen Theil keine Beachtung; zudem noch eine schlechte oder gar keine Correctur, und das Werk mußte schlecht ausfallen. Das 2. Stück, welches Sie inzwischen bekommen haben werden, floß aus der Feder des Cigale, welcher nunmehr als Translator vorläufig nur provisorisch hier angestellt ist, um binnen nicht langer Zeit einen definitiven Dienst in diesem Fache zu erhalten.

Mein Revisoramt ist mir bei der Arbeit des Cigale ungemein erleichtert, indem ich mich mit ihm auf das Leichteste verständigen kann.

Nächsten Dienstag wird bereits das 3. Stück des Reichsgesetzblattes erscheinen. Ich hoffe, daß sie damit noch zufriedener, als mit dem zweiten sein werden.

Die Kritik über dieses Werk von Sachverständigen ist mir äußerst angenehm, weil ich sie für die Grundbedingung halte, um vom minder Guten zum Besseren, u. von diesem endlich zum Besten zu gelangen.

Ich wünschte jedoch, daß diese Kritik in solcher Art geübt werde, daß sie den Bestand und das Gedeihen des noch jungen Unternehmens nicht gefährde, u. den vielen Widersachen unseres gemeinsamen Bestrebens nicht die Waffen in die Hand gebe, unsere Sache mit solchem Erfolge zu bekämpfen, daß sie uns sogar unsere stillen Anhänger abwendig mache. Die

Natur der Übersetzung eines Gesetzes bringt es mit sich, daß sie vor Allem den Sinn desselben getreu widergebe.

Dieser wichtigste und höchste Zweck kann öfters kaum anders erreicht werden, als daß man sich sclawisch an den deutschen Text hält, — aus Besorgniß, den Sinn zu ändern, und dadurch Veranlassung zu Streitigkeit, zu kostspieligen Prozessen u. zu Reclamationen zu geben, welche nicht wenig geeignet wären, die Regierung zu bestimmen, die den verschiedenen Nationalitäten gemachten Conceßionen zu schmällern oder ganz zurückzunehmen.

Dem zu Folge kann in sehr vielen Fällen einer freyen Übersetzung nicht Raum gegeben werden. Bei andern Werken darf u. soll man frei übersetzen; steht nicht ein Ausdruck zu Geboth so kann man einen anderen wählen. Der Aufsatz gewinnt dadurch an Eleganz, gibt nicht selten dem Gegenstande eine neue reizende Wendung u. hat nebenbei den Vorzug, dem Genius der Sprache vollkommen angemessen zu sein. Der Übersetzer eines Gesetzes, welcher für die Richtigkeit seiner Arbeit vermög des abgelegten Eides mit seinem Gewissen haftet, muß leider auf diese Vortheile verzichten.

Ich wiederhohle demnach: Kritisiret nun darauf los, jedoch cum grano salis; u. saget nicht nur immer, es ist fehlerhaft oder schlecht, sondern füget stets noch bei, wie es sein sollte, damit es besser wäre. Dann, aber nur dann dürfte die Kritik zum Besseren führen. Es dürfte ferner sehr zweckmäßig sein, eine solche Kritik uns lieber im Privatwege zu unserer Belehrung zu übermitteln, als solche durch die öffentlichen Blätter bekannt zu machen; denn ein Artikel aus Laibach, welcher in dem heutigen österr. Korrespondenten zu lesen ist, liefert den schlagenden Beweis, mit welcher Gierde von unseren Antagonisten der von einem wahren Patrioten über ein nationelles Unternehmen ausgesprochener Tadel benützt wird, um das Unternehmen selbst zu untergraben.

Um den ebenerwähnten Artikel zu paralisiren, wünschte ich, daß Sie in der nächsten Nr. Ihres Blattes mit Beziehung auf das 2. Stück des Reichsgesetzblattes einige Worte der Anerkennung aufnehmen, u. in Aussicht stellten, daß die Hoffnung gegründet sei, die slovenische Übersetzung des Reichsgesetzblattes werde sich von Tag zu Tag bessern, u. den vernünftigen Erwartungen vollkommen entsprechen. Dieses wäre mir um so lieber, weil ich eine solche in einem öffentlichen Blatte ausgesprochene Anerkennung gern zum Anlaße nehmen möchte, dem Ministerium bemerkbar zu machen, welche gute Wahl sie in dem Herrn Cigale getroffen hat . . .

Bleiweis mu je odgovoril 22. XI. A Dolencu se je zdelo, da ga ni čisto razumel, zato mu je pisal 24. XI. novo pismo,

kjer zatrjuje, da si želi kot urednik državnega zakonika stroge kritike, toda kot ljubitelji domovine se moramo čuvati, da ne damo orožja v roke nasprotnikom najraznovrstnejšega kalibra.

Na Dunaju, 12. I. 1850

. . . . Sie berühren in Ihrem Schreiben auch die Polemik über die nove oblike. Meine Meinung diesfalls ist, daß es nicht die Mühe lohnt, sich über derley Kleinigkeiten zu ereifern. Wenn ich mich aber zu einer Partey bekennen muß, so bin ich in dieser Frage Ihr Gegner. Sie sagen: pišite po slovensko! pišite de vas slovensko ljudstvo razume. Wo ist aber jener Slovenec welcher

nicht versteht, wenn man schreibt:	aber versteht, wenn man schreibt:
Mi s celim ljudstvom vred ljubimo našega Cesarja zavoljo niegovega dobrega serca in bistrega uma!	Mi s celim ljudstvam vred ljubimo našiga Cesarja zavoljo njegoviga dobriga serca in bistriga uma!
et: et:	et: et:

Wir sind weit entfernt, beym Zakonik den Weg zu betreten, auf dem Mayer und Einspieler wandeln; aber jene neuen oblike, die wir aus sehr triftigen Gründen adoptirt haben, könnten wir nur dann aufgeben, wenn uns bewiesen werden könnte, daß wegen dieser Formen der echt slovenische Inhalt unverständlich oder auch nur schwer verständlich wird, daß diese oblike wirklich neu sind und nicht älter als die sogenannten alten, dann daß sie nicht echt slovenisch, beim slovenischen Volk wenn auch nicht in Krain selbst (wo sie übrigens auch zu finden sind) gebräuchlich sind. Bünden sie nicht den neuen oblike auf, was vielleicht den schwerfälligen Perioden des deutschen Grundtextes, den wir nicht machen, zur Last fällt. Soll der Grund kein Gewicht haben, daß wir durch die sogenannten nove oblike den gegen die Krainer etwas gereitzten nichtkrainischen Slovenen, entgegen kommen und ihnen beweisen wollen, daß ihnen das exclusive Krainerthum nicht oktroyirt werden soll?

Sie berufen sich für Ihre Schreibart auf vielfältige Zuschriften; auch wir werden durch Zuschriften, sogar aus Krain selbst von bewährten und geschätzten Schriftstellern aufgemuntert, auf dem betretenen Wege fortzufahren. Zudem schreibt der Vedež, die Cilier slovenska Čbela und die Slovenija auch in jenen Artikeln, die nicht vom Einspieler & Majer herrühren, so wie wir. Jedoch hievon genug!!

Sie waren so gütig auf die dortigen Zeitungen zu pränumerieren. Ich danke Ihnen dafür. Alle habe ich bekommen, warum die Slovenija noch nicht? . . .

4. Gregor Jakelj.

V Zatičini, 26. IV. 1872.

Slavno vredništvo!

Prejemam „Slovanski pedagog“, toda brati in razumeti ga ne morem zarad tujih jezikov. Zarad tega Vas prosim, da mi naznanite po „Novicah“ na primernem mestu, kteri slovarje češki, poljski, hrovaški, srbski, ruski so najbolji in ktera slovnica poljska, hrovaško-srbska, da bom vedel si jih naročiti.

Po mojih mislih bi bilo pa še najbolje, da bi se v novi veliki Volfov slovensko-nemški slovar vpletle po abcedi in azbuki besede vsih slovanskih plemen iz najboljših slovarjev posnete; tako bi bil ta slovar obče slovansko delo. Seveda bi bili stroški veliko veči, in cena slovarju viši, pa vender ne bi znesla toliko, kakor ko bi si hotel kdo kupiti vsih slovanskih plemen slovarje. Zato pa bi se lahko več iztisov napravilo in ne bilo bi se bati, da bi se ne izprodali, ker bi ga ne samo Slovenci, ampak tudi drugi Slovani in Neslovani kupovali.

Kaj ko bi se ta reč nekoliko prevdarila in če je mogoče izvršila.

Slovensko ime bi bilo potem znano in slavno po vsem svetu.

Tudi obče-slovanska primerjavna slovnica bi bila jako koristna in vspešna vsih slovanskih narečij se ob kratkem naučiti.

Prosim tedaj še enkrat, da blagovolite vstreči moji želji.

Z odličnim spoštovanjem

Vaš

vdani

Greg. Jakelj
kaplan.

5. Dr. J. P. Jordan. [1])

V Lipskem, 14. II. 1844.

. . . Die Novize hat in ihrer jetzigen Gestalt und Leitung meinen vollständigen Beifall; ich glaube nicht, daß Jemand einen erheblichen Einwand gegen sie thun wird können. Ein Uebelstand ist freilich die Orthographie, für welche natürlich weder die Novize noch Ihre Herren Mitarbeiter, noch Sie selbst verantwortlich gemacht werden können. Ich weiß es am besten,

[1]) Bleiweis mu je poslal 6. I. istega l. „Novice“. Jordan se mu v tem pismu zahvaljuje in ga obenem prosi, naj ponatisne njegov članek „Was thut uns jetzt am meisten Noth?“ ker je potrebno, da se razširijo v južnih pokrajinah kolikor mogoče ideje sestavka.

welche Schwierigkeiten die Einführung einer neuen Orthographie macht; meine serbische Putnička scheiterte an der Orthographie. Erst allmählig werden Sie wohl im Stande sein, in die illyrische überzugehen. In dieser Hinsicht würde ich vorschlagen, oder respektive im Namen der slawischen Einheit bitten, daß Sie in jeder Nummer wenigstens etwas, seien es auch nur ein Paar Zeilen, in illyrischer Sehreibung gäben. Vielleicht die Hälfte des: „Schnell was gibt es Neues?“ oder ähnliche Dinge, welche das Volk interessiren müssen, damit es eben dieselben lieset. Hübsch wäre es meiner Ansicht nach auch, wenn in jeder Nummer ein Volkslied aus Ihren Provinzen mitgetheilt würde; das Volk hängt an diesen Liedern mit Leib und Seele, und man muß es darin bestärken. Die Orthographie in diesen könnte vorzüglich illyrisch sein. Es könnten teils gedruckte, teils noch ungedruckte gegeben werden; letztere würde Ihnen eine Aufforderung in Ihren Novize gewiß in Maße verschaffen; so daß Sie eine schöne Auswahl zu machen hätten. Abwechselnd könnte wohl auch ein im Volkston übersetztes slawisches Volkslied eines anderen Stammes, der Czechen, Polen, Slowaken, Serben, Russen, bes. Südrussen mitgetheilt werden; Ihr Volk würde es gewiß gern lesen, und sich daran auf rein slawischem Elemente bilden. Und da ich nun einmal im Vorschlag-machen bin, so setze ich noch hinzu: in der Druckerei könnte der Satz dieser Lieder stehen bleiben, und ist ein Bogen beisammen, so könnte er besonders abgedruckt, und dann zu einigen Kreuzern verkauft und unter dem Volke verbreitet werden. So erhalten wir es national und die Kosten sind so gering, daß man nur das Papier ohne den Druck bezahlen braucht. Ein solcher Druckbogen zu 6 Kr. W./W. oder 3 Kr. C. M. müßte reißend abgehen und herrliche Wirkungen äußern. Alle diese Bogen könnten einen gemeinschaftlichen Titel, etwa: Slawische „Volkslieder“ haben und numerirt werden. In einigen Jahren gäbe das eine herrliche Sammlung, welche ihres Gleichen unter den Slawen suchte.

Dieß meine Wünsche, dieß meine Bitten! Vergeben Sie mir dieselben. Sie wissen, aus welcher Quelle sie kommen, aus der Liebe zu unserer Nation, aus dem Streben, dieselbe so bald als möglich geistig zu emanzipiren.

Da Sie mit Herrn Malavašič gewiß sehr oft zusammen kommen, so wage ich Sie zu bitten, Sie wollten mich demselben bestens empfehlen und ihn von mir aus bitten, er wolle die Güte haben, auch mir vielleicht ein oder den anderen Artikel über südslavische Literatur und dergl. zuzusenden; ich bin gern bereit, ihm dieselben nach Kräften zu honoriren, und hoffe daher auf seine Hülfe···

6. Vesel-Koseski.

V Trstu, 3. XI. 1845.

.... Wenn meine Verselein nach Ihrem Urtheile für die Bildung unserer Sprache irgend einen Werth haben, so freut es mich ungemein. Ich muß gestehen, daß ich dann und wann sehr mißmuthig daran zweifle und mehr als einmahl den ganzen Quark bey Seite schiebe. Nur der sehnliche Wunsch, etwas beyzutragen, daß unser Dialekt der kränkenden Geringschätzung nach und nach entrückt werde, die ihm so im vollen Maße zu Theil wird, nöthiget mir wieder das Bley in die Hand. Es ist daher sehr nöthig, daß ich von Zeit zu Zeit gestupft werde, sonst erlahme ich an meiner eigenen Zaghaftigkeit...

V Trstu, 27. XII. 1846.

.... Jetzt in Eile zu meinem Abschiedsgedichte[1]). Ich bin vollkommen einverstanden, daß Sie solches im letzten Blatte nicht abdrucken lassen. Ich habe es auch nur in der Voraussetzung geschrieben, daß Sie es vielleicht zum Schlusse brauchen könnten. Ihre Meinung, daß žélo ein Schreibversehen sey, ist gegründet. Es muß žêlo heißen. Statt kad könnte ko immerhin stehen, obwohl ich wegen darauf folgenden Vocals kjer oder kér für besser, kad aber trotz des serbischen Gedichtes für das beste halten würde, weil wir uns denn doch auf ähnliche Abkürzungen (kad = kadar, sad = sedaj etc.) nach und nach verden gewöhnen müssen ...

V Trstu, 25. I. 1847.

.... Den Angelček[2]) habe ich mit Aufmerksamkeit gelesen ... Was die Sprachform anbelangt, so machen auf mich, nicht nur hier, sondern überhaupt bey unseren Sängern die vielen, leicht vermeidlichen Apostrophirungen einen unangenehmen Eindruck. Man soll sichs nicht so leicht hingehen lassen, statt „na svetu“ — zu schreiben „na svet'“, um damit bequem „vzet“ reimen zu können. Eben so kann ich die überhäufte Betonung der letzten Sylbe morjé, sercá, takó, svitlé etc. nicht durchaus billigen. Das ist nur krainerisch, aber nicht slavisch; eine Unform, keine Tugend unseres Dialektes — Kopitar und Konsorten mögen reden, was sie wollen. Es kann davon Gebrauch gemacht werden, aber nur sparsam — stets nur mit Absicht, um einen Gedanken pregnant auszudrücken;

[1]) Novice bravcam ob novim letu. Tečaj V, list 1.

[2]) Angeljček (Po nemškim Antova barona Klesheima) — Malavašič. Novice V, list 2.

nie der Nothwendigkeit eines Reimes nachgebend. Der Reim postljicí — hišicí ist nicht gut, die Form na nébesi ungewöhnlich, die Konstrukzion In vžgeta hart, weil der Leser gezwungen ist das halbe u für ein ganzes zu lesen und er so statt einer — zwey Vorschlagssilben bekommt.

Das ist meine subjektive Meinung, mit der ich nicht gern jemanden kränken möchte. Ich hätte si nicht ausgesprochen, wenn Sie, lieber Freund, mich nicht ausdrücklich darum befragt hätten, weil ich überhaupt über unsere Gesangerzeugnißе selten und ungern spreche, denn es liegt noch Vieles im Argen. Mann nimmt viel zu wenig auf Pracht, Vollton und kräftigen Fluß der Dikzion, auf Kunst — Sinn und Form, auf mundrechte Wortstellung für den Deklamator etc. Rücksicht. Fortgesetzte Übung wird es hoffentlich besseren····

V Trstu, 16. X. 1847.

Wohlgeborner Herr!

In Beantwortung ihrer zwey letzten verehrten Schreiben erlaube ich mir vor allem zu bemerken, daß ich mich auf Gnad und Ungnad nicht ergebe, wohl aber unter annehmbaren Bedingungen zu kapituliren bereit sey. Ich werde also bezüglich meiner Jungfrau[1]) in einigen Punkten von Ihrer Ansicht abweichen, in andern mich ganz Ihrer Forderung fügen, immer aber lebhaft fühlen, daß sich von meiner Übersetzung ungleich viel schlechteres sagen und beweisen lasse, als ich aus Ihren Briefen entnommen habe.

1. Tregedija erlauben Sie mir beyzubehalten. Alle Nazionen haben diese Bezeichnung, nur die deutschen Kotzebues haben Trauerspiel (žalna igra) und von diesen haben es unsere ilirischen Nachbarn entlehnt. Dem Slovenen ist, wenn er vom Deutschen absieht, gewiß žalna igra logisch nicht klar. Igra ist ihm veselje und Unterhaltung und was traurig ist, kann nicht mehr Spiel seyn, sondern ist Ernst. Man wird sich auf das Wort gewöhnen und wird es verstehen lernen. Zudem hat es ja unser populärste Dichter Prešern in seiner Nova pisarija schon gebraucht, indem er den Učenc sagen läßt, „Romance zdaj pojejo in balade, Tragedija se tudi že obeta.“ Somit behalte ich Tragedija bey, so wie das von Ihnen gut geheißene Predígra, obwohl ich dieses wider meinen

[1]) „Divica orleanska“ je izhajala v prilogah „Novic“ l. 1848., list 38—52. Glede v pismih omenjenih del Koseskega prim. tudi „Razne dela pesniške in igrokazne Jovana Vesela-Koseskiga, finančnega svetovavca“. Na svetlo dala in založila Matica Slovenska v Ljubljani. Natisnil Jožef Blaznik 1870—79.

Willen nur in Ermanglung eines besser mir behagenden Wortes gewählt habe.

2. Čin, für Akt, lasse ich fahren, obwohl ich es mit Rückblick auf začnem, počnem etc., sämmtlich von der Wurzel čin, für gut halte. Für del kann ich nicht stimmen, weil es mir an und für sich zu sehr mit Theil verwandt ist und ich es bey Werken wie Walenstein für Theil auch in der That brauchen müßte. Ich kehre also zurück zu dem bereits von Linhart gebrauchten Djanje.

3. Verhepiskop klingt Ihnen hart — warum? fremdartig — das glaube ich wohl. Nadvojvoda hat einmahl auch fremdartig geklungen. Verhepiskop aber ist viel logischer und der griechischen Bezeichnung besser angepaßt geschmiedet. Indessen, weil es eben von mir geschmiedet ist, so mag es hinfahren, und ich behalte das allerdings sehr unangenehm klingende Višji škof für Erzbischof.

4. Francozje kann ich wegen Mißklang in dem ersten Verse nicht brauchen, indem gerade im selben Verse das gramatikalisch folgerecht gefügte Sosedje voran geht, wir also zwei je hintereinander bekommen würden, was vermieden werden kann. Ich behalte also Francozi, was auch der Lehre unserer Gramatiker besser entspricht.

5. Gegen die Änderung Vasí goré in mesta krog habe ich nichts einzuwenden und lasse sie eintreten. Nicht so gern brauche ich sim für ich bin und sèm für her. Sim und sem für ich bin — habe, ist zwar beides gegen meinen Geschmack und gegen die wirkliche Aussprache; doch ist sem besser und hat die Autorität der Böhmen für sich. Mit sim und simo für her würden wir uns wenigstens wieder mit einem Wörtchen den ilirischen Nachbarn gleichstellen. Da Sie es jedoch bemängeln, so sey es darum, und Ihr Wille ist geschehen.

6. Luíza Jovano objemši — indem sie sie umarmt — wird kaum unrichtig seyn, nur bezeichnet, glaube ich besser als objemaje die einmalige abgeschlossene Handlung. Objemaje läßt wohl auch 2—3—4mal zu, und das Umarmen könnte längere Zeit dauern als es in der Absicht des Dichters lag. Somit kann objemši hier unbeschadet bleiben und ich behalte es bey.

7. Sedeti eno dolgo strašno ženo habe ich entsprechend geändert, obwohl ich das eno hier nicht als Geschlechtswort, sondern für quaedam gebraucht, und unmittelbar aus dem Munde des unverbildeten Slovenen genommen habe. Diesen Nachdruck will der Slovene in gewissen Fällen haben, und muß ihn haben, die Gramatiker mögen darüber denken was sie wollen.

8. Habe ich nichts gegen die Erklärung der čelada einzuwenden.

9. Statt gnječa das oberkrainische drenj — geht nicht. Dieses ist auffallend das aus dem Munde deutschgebildeter Prister von der Kanzel ins Volk gekommene deutsche Gedräng — sich drängen, se drenjati. Gnječa oder gnéča ist gut slovenisch. Ich habe es nicht gemacht, auch nicht aus Wörterbüchern genommen, sondern am Karste öfter und namentlich auch in Planina gehört. Ich glaube, daß es stehen bleiben könne.

10. Statt rataj habe ich kmet mit prost (ich bin nur ein simpler Bauer) gesetzt, weil ich dießfalls ganz Ihrer Ansicht beytrete.

11. Zur Beseitigung des dvomivši habe ich den Vers so gefügt: „In ko jo tak dvomé po rokah sučem“ Sollte dieses nicht anstehen, so könnte er lauten — In ko dvomé jo tako v rokah sučem, oder — In ko jo tak dvomeči v rokah sučem. Nach meiner Ansicht sind diese beyden letzten Fügungen schwächer als die erste.

12. Noterdamski turn habe ich beybehalten, es will mir nichts besseres gelingen, was zugleich dem Originale entsprechen würde. So muß ich auch nadušene für begeistert beybehalten. Der Böhme hat nadšena, der Ilirier für Begeisterung uzdušanje. Wir können glaube ich mit diesem Worte zufrieden seyn.

13. Jedro für das tändelnde punčica kann ich in einer ernstgemessenen Rede nicht fahren lassen. So muß ich auch das von mir schon ofter geschriebene od les beybehalten. Od tod ist hier wegen der Verwandschaft des *d* und *t* zu hart.

14. Nam gospodar — Warum unverständlich? Das Zeitwort je steht gleich voran, die Fügung „mi je prijatel“ gehört zu den gramatikalischen Vortheilen unserer Sprache. Wollen Sie aber „naš gospodar“ setzen — auch gut. Naš kralj naj bo — kann ich aber nicht gut heißen. Schiller sagt nicht „Unser König soll seyn“, konnte hier auch nicht so sagen; es liegt zuviel Entschluß, zu viel Eigenwillen in diesen Worten, wo doch nur die fromme Ergebung in das Unabänderliche angedeutet werden will.

15. Die letzte Strophe habe ich ganz geändert und in folge dessen ist duh ausgeblieben. Ich hoffe, daß sie Ihnen so zusagen wird. Überhaupt ist die letzte Rede der Seherin nun ganz geändert und besser als vorher.

Auf die Censur werde ich weiter unten zurück kommen, jetzt noch einige Bemerkungen vom minderen Belange.

a) Im Instrumental habe ich nach weichen Konsonanten statt am stets em geschrieben z. B. z mečem, z navdušenjem. Sie scheinen am haben zu wollen, wie ich aus einigen Korekturen schließen muß. Meine Schreibweise ist nichts neues. Unsere ältern Schriftsteller haben so geschrieben und Murko und Metelko lehren das Gleiche. Ich muß also umsomehr dabey bleiben, als ich dadurch mit einer kleinen Untreue gegen die Lehre der letztern einen Unterschied gewinne zwischen dem Instrumental der Einfachen und dem Dativ der Vielfachen Zahl — freylich wohl nur bey weichen Konsonanten, immerhin aber ist es ein Gewinn.

b) Mi ne dopade serce, ko ledeno — habe ich geschrieben. Sie wollen ki haben. Nach Murko und Metelko kann ki, ka, ko für kteri etc. gebraucht und abgeändert. Ich habe davon mehrfach Gebrauch gemacht, daher — kih und kimu etc. und kann diesen schönen Vortheil der Sprache nicht fahren lassen. Erlauben Sie mir daher das „ko ledeno" und alle demselben ensprechende Fügungen beyzubehalten. Das Weibliche ka habe ich für dermalen noch nicht angewendet, werde es aber thun, wenn Gott das Leben schenkt.

c) für somnu tausche ich nicht somnju. Entfernung überflüssiger Buchstaben aus der Schrift ist unsere Pflicht, wenn wir derselben nur besser nachkommen möchten. Behalten wir also „Kupaval sim na somnu Vokulerskim."

d) Vodjev kann ich nach der Lehre vom weichen Konsonanten ad a in vodjov nicht verwandeln.

So glaube ich, werden wir kapituliren, und da ich mich in Hauptsachen nicht eigensinnig benommen habe, so hoffe ich, daß Sie mit mir zufrieden seyn werden.

Was die Cesur anbelangt, so bin ich in dieser Hinsicht ausser Stande, irgend eine Meinung zu äußern. Ich dächte, daß in dieser Hinsicht keine Schwierigkeit obwalte. Ich dachte Ihnen die einzelnen Akte der Jungfrau nach und nach einzuschicken und daß Sie dieselben entgegen in Laibach können censuriren lassen. Wenn die Sache nach Wien gehen muß, so wird für das künftige Jahr aus dem Drucke nichts, denn ich kann bis hin mit der Umarbeitung und Kopiatur der ganzen Tragödie nicht fertig werden, da ich nur wenig Zeit daran verwenden kann. Sie müßten also mit dem dortigen Censor sprechen, ob er die einzelnen Abtheilungen der Tragödie als Beylagen Ihres Blattes passiren lasse. Schade, wenn das ganze Vorhaben zu Wasser würde!

Sollte es zum Drucke kommen, so wäre die Beylage jedem Pränumeranten gratis hinaus zu geben. Die Pränumeranten der Novice sind vor der Hand unsere besten Freunde, diese müssen bey guter Laune erhalten werden. Andere Vor-

theile können später bedacht werden. Sollte die Jungfrau gefallen, so wird eine zweyte Auflage bald nöthig seyn, und dann kann man andere Vortheile ins Auge fassen. Ich behalte mir für diesen Fall die Disposizion vor. Geld für wohlthätige Zwecke wird man mit der Jungfrau auch auf den Theater machen können, zumal wenn sie Diletanten aufführen würden.

Von meinem Projekte einer Vorrede stehe ich ab und werde erwarten, was Matija Mayer in der gleichen Richtung schreiben wird.

Wegen der Censur bitte ich um gütigen baldigen Aufschluß.

Verharre mit Hochachtung zu seyn

Euer Wohlgeborn

bereitwilligster Diener
Vessel.

V Trstu, 13. II. 1848.

Wohlgeborner Herr

Hochgeehrter Freund!

Mit Beziehung auf Ihr geschätztes Schreiben vom 3ten Febr. 1848 sende ich nun den ersten Akt der Jungfrau in der Anlage sub ·/· zurück mit folgenden Bemerkungen:

1. Rujave ključe. Ich habe Ruja für Rost schon gebraucht in dem bekannten „Jezik —, opilite gladko mu rujo“ Gemacht habe ich es nicht, sondern gehört und im Murko unter Rost gefunden. Ich glaube keinen Grund zu haben, rijaste zu substituiren, da mir dieses zwar eine richtige, jedoch neue Bildung zu seyn scheint, die mir wenigstens noch nicht zu Ohren gekommen ist. Ich behalte also anstandlos „rujave ključe“ bey, obwohl ich weiß, daß dieses auch braun heißt.

2. Ich mocht' ihn nicht mit leichtem Sinn verlieren“ scheint Ihnen zu wenig treu! Ich habe nun ein Paar Worte daran geändert. So wird es vielleicht besser entsprechen.

3. Dem „Düšatel“ ein *j* anzuhängen, nehme ich Anstand, weil es sodann einen nicht beabsichteten Klang bekommt und ich das gleiche bey Karol aus gleicher Ursache thun müßte. So müßte ich (um das *l* nicht wie *v* lesen zu lassen) auch die 2te E. V. Z. des „delo“ mit einem *j* versehen etc. Lauter Inkonvenienzen unserer Schreibweise, die ich sehr wohl fühle. Irgend ein eingebildeter Gramatiker weiß freylich gleich Rath; allein, er soll nur etwas zum schönen Vortrage vorbereiten und die leicht hingeworfenen Grundsätze konsequent durchzuführen versuchen, da wird er mit so manchem genial scheinenden Grundsatze bald stecken.

4. Sir! für kralj oder auch sonst für was immer, kann ich nicht fahren lassen. Es hats auch der deutsche Dichter, weil er die französische Majestät mit keinem andern gleich bedeutenden pregnanten Ausdrucke anreden konnte. Was soll denn an Sir! anstössig seyn? Vielleicht, weil es im slovenischen „Käse" bedeutet? Wer sich bey der Lesung meiner Jungfrau darüber des Ärgernisses nicht erwehren kann, der soll „sir" essen, und nicht die Tragödie lesen.

5. Njej, tej kann ich ebenfalls für nji, ti etc. nicht hergeben. Es ist in den gegebenen Fällen auf Wohlklang beym Vortrage berechnet und ächt slovenisch. Die Kärnthner und Steyrer brauchen sogar mit dem Ilirier gleich njoj und toj etc. Diese meine Kaprizen werden hoffentlich nicht zu übel aufgenommen werden.

6. Bij anstatt bi habe ich nach der Lehre unserer Gramatiker geschrieben. Ich lege darauf keinen Werth und schreibe bald eins bald das andere, wie ich eben glaube, daß die Lage des Satzes es fordere oder wünschenswerth macht.

7. Jetzt zu einer Hauptsache! „Dünoa očita hudo jezo". Ich war der Meinung, daß man es für „zeigen, ausdrücken, offenbaren etc." brauchen, oder, wenn Sie wollen, einbürgern könnte, weil „očitno" offenbar heißt, somit očitati in dieser Bedeutung offenbaren heißen müßte. Kaže hat starken Nebengeschmack und eine Menge anderer Bedeutungen. Sie haben nichts gerathen. Was soll also für „Er macht eine heftige Bewegung des Zornes" genommen werden? Ich versuche „Dünoa se trese od hude jeze" oder da viditi, wenn es entspricht, wenn nicht so schreiben Sie statt očita wegen meiner kaže, oder sonst etwas — das böhmische jevi, oder das ilir. javi können wir doch nicht brauchen. Darnach bitte ich den Satz zu zurichten.

8. Kaledonske trume — Caledonia das alte Schottland.

9. Sovét hat für „Rath" schon Vodnik in seiner Sprachlehre geschrieben. Er mag es zwar von den Russen entlehnt haben. Allein, seyen wir froh, daß wir es nun einmahl haben. Ich verschmähe zwar daß svèt eben nicht, wo es mir besser paßt; gebe jedoch auch das sovet nicht her.

10. „Wächst mir ein Kornfeld in der flachen Hand" heißt nun freylich nicht wörtlich „Alj žitnica je moje roke dlan" welches zu deutsch hieße „Ist mir Kornkammer meine flache Hand". Allein, ich habe mich vom Originale eben entfernt, um einen pregnanten slovenischen Ausdruck zu bekommen und ich muß gestehen, daß sich der eitle Sänger auf diese Zitnica einen Fleck eingebildet hat. Lassen wir diesen Ausdruck. Er ist nicht schlechter, als der deutsche, und jedenfalls naturgemäßer und dem augenblicklichen Bedürfnisse näher als der deutsche.

11. „Einen Kniefall machen", kann nicht gemeint seyn — na kolena (koleni?) pade — nicht auf beyde, nur auf ein Knie — (na kolenu) ist genug, es versteht sich, daß der Rathsherr mit einem Fusse kniend redet.

12. Gegen Še statt Jez (tebe imam) dann gegen biserje anstatt kamenje — habe ich nicht einzuwenden, daher ich es in diesem Sinne korr.

13. Einverstanden bin ich ferner mit „Sim še ubožen" anstatt „Sim vama vbožen" um somehr als ich so für ubožen das *u* gewinne, welches nach Metelkos Lehre hier angezeigt seyn soll. So auch einverstanden mit Prijatlica anstatt ljuba — dagegen finde ich die Construction — višje cene dar od kake etc. dann velikodušno für großmüthig und redke podobe bey Obst zulässig. Letzteres habe ich selbst häufig gehört und gesagt. Daran wäre also nichts zu ändern. So behalte ich auch „Abota" — „ti si abota" sagt man allgemein für Mann und Weib.

14. Neobhodljiv habe ich in neógibljiv verwandelt nach Ihrem Wunsche. Dagegen finde ich an „Boriti se za nekaj, kar že ima" kein gramatikalisches Vergehen. Somit behalte ich es.

15. Mit derhal habe ich richtig einen Bock geschossen, und hätte dem zu Folge eine Sau aufgehoben. Nun ist es verbessert.

16. Betford in Gloster sta *o* njemu stala heißt — jeder auf einer Seite — um — und ist meines Erachtens ganz gut konstruirt — viel besser als mit *pri*, demnach wünsche ich es beyzubehalten.

17. „Nobena kraljam svôm". Dieses erlauben Sie mir beyzubehalten. Was zuvörderst kraljam anbelangt, so wissen Sie aus dem Prologe, daß ich den Grundsatz, nach weichen Konsonanten *em* und nicht wie gewöhnlich *am* zu schreiben, wohl kenne. Ich mache aber im Grunde des mir zu Statten kommenden Sprachgebrauches und der russischen Sprachlehren den Unterschied zwischen dem Instrumental der einf. und dem Dativ der vielf. Zahl dahin, daß ich im ersten Falle *em*, im zweyten *am* zu schreiben trachte. Ein solcher Unterschied würde uns vorzüglich dann nützlich seyn, wenn wir den Instr. einf. Z. bey harten Cons. mit *om* bey weichen mit *em* und den Dativ v. Z. durchaus mit *am* schreiben würden. Dieses ist eine Lehre, die ich nebst vielen, vielen andern Sachen seiner Zeit der Beurtheilung der slovenischen Welt zu übergeben gedenke. Svôm wäre sehr leicht zu vermeiden, wenn ich aus preded — ded mache, somit sage: Nobena kraljam svojim, dedam tvojim — allein, wie übelklingend die nacheinander folgenden svojim, tvojim! Die Ilirier brauchen svôm und

svôga etc. sogar in Prosa; warum sollen wir des Vortheils in der Poesie entbehren?

18. Furje habe ich groß geschrieben als Eigennahme, und möchte zur bessern Erregung der Aufmerksamkeit das große F. beybehalten — sonst laufe ich wohl noch Gefahr, daß irgend einer unserer Literaten burje daraus macht. So wollen Sie mir auch vodja gromovladniga gestatten, als einen bekannt slavischen Kraftausdruck im böhmischen und slovakischen Liede.

19. Alj hočem kakor tista divja žena — finden Sie nicht poetisch und wünschen divji materi enak. Letzteres liegt dem Originale näher. Allein, es ist viel weniger poetisch, lieber Freund, und viel weniger treffend und wahr. Offenbar ist meine Übersetzung hier viel besser als das Original. Schiller erinnert nämlich mit diesem Satze auf das Urtheil Salomons. Nicht die Mutter war es, die das Kind zertheilen lassen wollte, sondern das andere wilde Weib, das fremde. Darin liegt die vom Schiller nicht pregnant bezeichnete Stärke des poetischen Winkes — „Soll ich als ein herzloser Fremder, dem um das Land nichts ist, es zerschneiden lassen?“ Wollte ich den Vers geben „Alj hočem divji materi enak“, so würde ich die Hindeutung auf das alte Urtheil sehr in Dunkel hüllen und eine Unwahrheit statuiren, nämlich die, daß es solche unnatürliche Mütter wirklich gibt. Es gibt aber solche Mütter nicht, daher die Weisheit des Salomonischen Spruches.

20. Naroda tvôga da in kri in blago muß ich beybehalten. Tvôga aus den eben bey svôm erörterten Gründen — in kri in blago dem lateinischen et — et ähnlich und bey uns allgemein gebräuchlich beym gemeinen Slovenen.

21. Ich schreibe jetzt schon drugiga und nicht druziga, weil ich, wie Sie schon wissen, auf seinerzeitiges drugoga spekulire.

22. Bey minder bedeutenden Sachen lösche ich, wo ich es bey meiner Schreibart zu belassen wünsche, lediglich Ihre mit Bley überschriebene Bemerkung, und wo ich in Ihren Gedanken eingehe, schreibe ich Ihr Wort mit Tinte, um nicht den Brief ins Weite zu ziehen.

23. Korači hat für die zarte Johanna allerdings im krainischen (nicht in slovenischen) einen unangenehmen Nebengeschmack. Allein, welches Wort haben wir sonst für „schreiten“, das nicht sterbensmatt wäre? Der Böhme hat auch das nämliche mit „kračela“ übersetzt und es klingt, wie die Böhmen sagen, sehr erhaben. Also — beybehalten! Man wird sich gewöhnen.

24. Pred koncam lune habe ich nach Ihrem Wunsche geändert. Was ich bezüglich der Wunder ändern könnte ist da-

rüber geschrieben. Daß der König ein Bischen zweifelt, kann den Geistlichen nicht in Harnisch bringen, da gleich darauf der Bischof bestätiget, daß Johannas Beruf ein Wunder ist. Immerhin habe ich es weniger grell gegeben als es im Originale steht.

25. Z razločnim korakam „mit entschiedenem Schritt" ist meines Erachtens ganz gut. Warum den nicht prošenj im Gen. pl.? Man sagt ja auch nicht cerkiv etc.

26. Znam für znamnje ist nicht meine Erfindung (siehe Murko), ich habe es schon öfter gebraucht z. B. in der Glocke etc. Hier kann ich es nicht aufgeben wegen des Reimes tam.

27. Ne čudežam, očesu njenim verjem, ist ganz wörtlich das Originale — njenim bezieht sich offenbar auch auf čudežam. Nedvomno vsigavedna pamet kann ich mit nichts besserm substituiren — Tma als „eine unzählbare Menge" haben unsere Gramatiker namentlich Metelko etc. und auch das Volk. — An alledem wollen wir also nichts ändern. So finde ich auch „okó viža" besser, als — „okó pelje".

28. Nekdajnih kommt zunächt von nekdaj, daher kann ich die Schreibweise „Nekdanjih" nicht billigen.

29. Znak als Zeichen ist Ihnen unbekannt? In Murko finden Sie es. Auch ich habe es schon öfter gebraucht.

30. Francozka — Wer kann zweifeln, daß es Frankreich bedeute? Die Novine haben nie eine andere Bezeichnung für Frankreich als Francuzka — Horvatska, Irska etc. Ležiše muß ich beybehalten für Lager. Es kommt noch gar oft vor in der Tragödie. Aber auch tabor und taboriše, doch niemals šotor, welches Zelt heißt.

31. Naskok für Sturm habe ich keinen Grund aufzugeben. Ich brauche auch napad in spätern Akten. Es ist eins wie das andere gut und nicht gut — die Zeit wird sankzioniren, was ihr beliebt.

32. Stana zuletzt. Hier stan für Lager muß ich detto behalten des Reimes wegen. Die Wörterbücher haben auch stan für Lager. Im Volke ist die Bedeutung auch. Stan nennt der Alpenhirt sein und seiner Herde Lager.

Tausend Sachen hätte ich noch zu bemerken und auszuführen gehabt; allein die Zeit, der Raum erlauben es nicht. Ich danke Ihnen herzlich für die Mühe, die Sie sich genommen haben, und die um so größeren Dank verdient, als Sie so ungemein stark beschäftigt sind. Wie Sie aus dem Vorausgeschikten ersehen haben, hat diese Mühe ordentlich zur Verbesserung des 1ten Aktes der Jungfrau beygetragen. Daß ich nicht in alle Ihre, mir immer höchst nützlichen, Bemerkungen inging, wollen Sie dem Eigensinne des einbilderischen Versi-

fex zu Gute halten, wenn Sie nicht den skizirt hingeworfenen, daher wohl nicht überall einleuchtenden Gegenbemerkungen irgend ein „Er mag recht haben“ beysetzen können.

In der weitern Beilage sub ·/. übersende ich Ihnen den zweyten Akt. Er ist meines Erachtens bedeutend besser als der erste. Daran werden Sie hoffentlich nicht viel auszusetzen finden, obwohl Sie auch darin auf manchen Eigensinn stoßen werden. So schreibe ich z. B. gegen das Ende kdaj je natora sama sabo etc. anstatt wie gewöhnlich geschrieben wird „sama s sabo“ (mit sich selbst). Letzteres halte ich nämlich für eine harte Aussprache und habe irgendwo — im Kopitar oder Metelko — gelesen, daß bey sabo, seboj im Instrumental die Präposizion s ausbleiben könne. Ich möchte sie überall weglassen, wo sie eine Härte erzeugt und wo ohne sie der Sinn nicht leidet. Abgesehen hievon werden Sie im 2ten Akte höhere Weihe und höhere deklamatorische Kunst finden, besonders in den schönen Reden zwischen Jovana und Montgomeri, wobey man jedoch nicht vergessen darf, daß diese Reden im Trimeter geschrieben sind, daher nothwendig jeder Vers einen männlichen Ausgang haben muß.

Sie haben nun jetzt beynahe die Hälfte der Tragödie in Händen. Der dritte Akt wird nächstens nachfolgen, und so werden Sie wohl das ganze bekommen, bevor sie mit dem Drucke der — etwas zu lang ausbleibenden — zlata vas[1]) (zlatnarska vas? Goldmacherdorf) fertig werden und den Prolog der Divica der Presse übergeben.

Übrigens kann ich Sie aber versichern, lieber Freund, daß relativ auf meine nie stark gewesenen Kräfte diese Tragödie eine höchst schwere Arbeit war. Ich möchte sehr zufrieden seyn, wenn sie 1 Zehntel so gut gefallen möchte, als sie mir vollwichtig Sorg und Müh und Arbeit gekostet hat.

Nehmen Sie vorliegendes Geschwätz nicht zu sehr übel

Ihrem

bereitwilligsten Diener

Vessel

V Trstu, 23. III. 1848.

··· Zlata vas läßt sich im slovenischen gut lesen. Der Übersetzer hat viel geleistet. Unmögliches freylich konnte auch er nicht liefern.

Reiniget die Sprache, Slovenen! von der Unendlichkeit der ihr anklebenden Schlacken. So wie sie ist wird sie in

[1]) Šestemu tečaju „Novic“ je bila priložena Zhokkejeva „Zlata vas“ v prevodu Fr. Malavašiča.

dieser großen Zeit sich neben ihren Schwestern nicht behaupten können···

V Trstu, 2. XI. 1848.

··· Im vierten Absatze[1]) etc. rathe ich v i ž a zu behalten. Ich glaube nicht, daß es vom deutschen „Weise" komme, weil wir das Wort in unserer Sprache in den verschiedenartigsten Fügungen vorfinden. In meiner Geburtsgegend heißt Melodie nur viža, sonst besteht für Melodie meines Wissens kein Wort. Ich mußte mir übrigens mit diesem im Originale nicht vorkommenden Worte helfen, weil Stimmen und Töne beydes eben nur glasi heißt···

Obwohl mir eine konsequente Durchführung des Neutrums bey „bandero" nicht absolut nothwendig scheint, weil in den verschiedenen Gegenden Sloveniens thatsächlich das Wort in verschiedenen Geschlechtern, bey uns in Moraitsch sogar männlich „naš bander" gebraucht wird, und wir auch bey pot keinen Anstand nehmen, es männlich und weiblich zu brauchen, so bin ich doch mit Ihnen ganz einverstanden, im tretji nastop in Lahirs Rede — Kak? Se je strah, ki iz bandere tvoje — die zwey letzten Worte in „bandera tvôga" zu verändern, vorzüglich darum, weil der Vers dadurch an Kraft und Bestimmtheit gewinnt···

V Trstu, 10. I. 1850.

··· Bezüglich der bedauerlichen Schreibweise des Svečan, Majes[2]) etc. bin ich ganz Ihrer Ansicht. Sie könnte, wenn ihr überhaupt eine Kraft inne wohnen möchte, zum gänzlichen Zerfall der slovenischen Literatur führen. Schon jetzt hat sie uns ein Reichsgesetzblatt zu Tage gefördert, was wohl in der Regel ungelesen bleiben wird, denn auch dieses ist aus derselben wühlerischen Schule. Indessen hoffe ich, daß auch diese revoluzionäre Bewegung sich bald legen wird, zumal wenn man darauf nicht viel achtet. Es mag jeder Schreibversuche machen, wie er will — sein Schade, wenn ihn das Publikum unbeachtet übersieht. Freylich wohl ist die Verwirrung um so mehr zu bedauern, als sie unsern Feinden zur Belustigung dient. Immerhin aber wird es gerathen seyn, daß Sie den Streit für Ihre Person so bald möglich abthun. Geben Sie in Beantwortung der nove oblike in gemäßigter Sprache Ihr letztes Glaubensbekenntniß, jedem seine Wege überlassend, von Ihrem Blatte aber die Resultate der neuen Lehre abhaltend, insoferne sie nicht auf dem natürlichen Pfade des Fort-

[1]) Govori o Devici orleanski.
[2]) Matija Majer in Andrej Einspieler (Svečan).

schrittes liegen, den Sie bis jetzt gegangen sind, und auch künftig gehen zu wollen erklären müssen. Übrigens wollen wir aber alle gute Freunde bleiben, wenn wir auch nicht alle dieselbe Richtung befolgen können···

V Trstu, 8. X. 1851

Hochgeehrter Freund!

Nach vielen Jahren habe ich nun das Sonett Potažba[1]), nachdem ich es unter meinen alten Papieren kaum aufgefunden, wieder gelesen. Es hat mich durch die vielen Mängel und Fehler höchst unangenehm überrascht. Die letztern gehen nicht ganz auf meine Rechnung. Die meisten darunter sind Druckfehler, die mir schon damals (im Jahre 1818) wie ich mich gut erinnere, die slovenische Poeterey verleideten. Andere wie z. B. na temo sveto habe ich — wie ich mich ebenfalls gut zu entsinnen vermag — im wilden Knabeneifer gegen ausdrückliche Bemerkung des Vodnik dem Leser für poetische Freyheit in den Kauf geben wollen. Der Reim veselje — dežele könnte im Nothfalle bei einer größern Arbeit (nicht aber in einem Sonette) immerhin bestehen. Die verunglückte Durchführung aber kommt ganz mir zur Last, der ich damals Hörer der Philosophie war, und jedenfalls mehr logischen Blick hätte haben sollen. Die Jugend entschuldiget nicht und unbegreiflich ist es, wie diese Arbeit nicht nur dem Meister Vodnik erträglich seyn konnte, sondern sich auch des Beyfalls von Seiten des Čop erfreute. Ich spreche ihr jeden höhern Werth ab, würde wünschen, daß sie nicht bestände, und wollte wirklich ganz desperat bereits an Sie die Bitte stellen, sie auf immer der Vergessenheit zu übergeben. Nun die Furcht, daß sie nicht später einmal, wenn ich nicht in der Lage seyn werde, von ihr die heilbaren Mängel abzustreifen, dennoch hervorgezogen werden möchte, dann der Umstand, daß die gut erzählte Genealogie derselben sich in Ihrem Koledarčik ganz artig ausnehmen dürfte, bewog mich, die Hand an deren Readjustirung anzulegen, und hier übergebe ich sie Ihnen in soweit verbessert, als die mangelhafte ursprüngliche Anlage und die der ersten Bildung schuldige Treue Verbesserungen erlaubten:

Sonet. Potažba.

Nej žuga svet, gorijo nej pušave,
Vihar valove morja nej derví,
Na zemljo tresk, po zraku grom verší,
Divjajo nej znežnikov goličave.

[1]) O „Potažbi“ prim. Dr. V. F. Klunovo naznanilo Bleiweisovega „Koledarčka slovenskiga“ v Laibacher Ztg. 1851, št. 299.

Po pušbi nej razrušene planjave
Serditih vojsk sirovi glas doní,
Pred njim, za njim nemili glad morí,
Množivši strah raztrešnice kervave.

Ta tužni dol, te britke časne sanje,
Nevihti cilj, zaúpnim sercu lom,
Ni bitju tem, ni duhu mojmu stanje.

Čez groba noč in stud beseda sveta
Mi kaže tje, mi kaže krasni dom,
Moj stalni dom, veseli dom očeta.

I. V.

Dieses läßt sich aus der Sache machen, kaum etwas mehr, ohne das ganze vollständig zu ändern. Kleine Varianten lassen sich anbringen. So z. B. könnte man wollend den 4-ten Vers geben mit: Nej puha strup skalovje goličave. Dann aber müßte und könnte 5 und 6 heißen: Na grobnici razrušene planjave — Nej divjih vojsk sirovi glas (oder auch krik) doní. So könnte, wenn der nicht ganz rein auslautende Reim lôm und dóm genirt, der 10. Vers lauten: Nevihti cilj, bolesti tamni kom. In diesem Falle hätte man in dom und kom das geschlossene ó. Allein, der Gedanke wäre schwächer und es träte der Übelstand ein, daß einmal das irdische Leben mit einem Trauerthal und gleich darauf mit einem dunklen Hügel verglichen würde, wenn man kom nicht mit Murko für eine Rundung annehmen will. Ich glaube, kom heiße Hügel oder vielmehr Berg, und ist mit hom eins und dasselbe. Wählen Sie nach Belieben. Wünschen Sie sonst noch eine Änderung, so belieben Sie mir zu schreiben.

Ich wünsche nur, daß man nicht glaube, ich wolle diese Knabenarbeit den herrlichen und mit wollem Rechte bewunderten Sonetten des Prešerin an die Seite stellen. Dieses fällt mir nicht im Traume ein. Glaube aber in Berücksichtigung, daß der verst. Čop sich über mein Sonett im Jahre 1818 ganz entzückt dahin äußerte, der slovenischen Sprache sollten vorzugsweise die italienisch und überhaupt südlich poetischen Formen angeeignet werden, dann in Berücksichtigung, daß Čop später einen so entschiedenen Einfluß auf Prescherns poetische Geistesrichtung nahm, allerdings im vollen Ernste, daß dieses schwache Sonett die wesentliche Veranlassung zu den unerreichbaren Erzeugnissen der Preschernischen Muse im Sonettenfache war — ungefähr in der Art, wie einem vermorschten Holze (um nicht schlechteres zu nennen) oft die schönste Blume und auch die Tulpe, des Gartens Königinn, entblühen kann.

Ob mir übrigens Vodnik für Trost potažva oder potažba gerathen hat, weiß ich jetzt nicht entschieden. Vielleicht ist ersteres nur ein Druckfehler. Sein Wörterbuch müßte darüber

Aufschluß geben. Als ich mit ihm sprach, saß der alte Sänger beym Schreibtische und nahm seine lexikographischen Schriften zur Hand, sagte mir verschiedene Worte für Trost und entschied sich endlich für eines der obigen, das ich aufschrieb und dem Drucke übergab. Tolažba nannte er auch, blieb aber beym ersten. Für mich ist diese Arbeit in der Richtung eine angenehme Erinnerung, daß es mich, wie Sie sehen, mit drey Männern wie Vodnik, Čop und mittelbar Prešerin, die ich so hoch achte, in geistige Berührung gebracht hat. Alle drey ruhen und wissen den Schluß meines Sonettes zu würdigen — si Deus est animus nobis ut carmina dicunt.

Hier habe ich eine Pause gemacht und wieder einen Blick auf das Sonett geworfen. Ich weiß nicht recht klar, warum mich der 5 und 6 Vers unangenehm berühren. Das zu sehr hervorgehobene nej mit scharfer Betonung klingt mir matt und fade. Geben Sie diese zwey Verse, wenn auch die vier ersten ungeändert bleiben lieber so — Na puštinjah porušene planjave — Nej ljutih vojsk sirovi krik doní, das übrige mag bleiben. Leben Sie wohl —

Ihr

Freund Vessel

V Trstu, 16. III. 1852.

. . . . Es wird Ihnen nicht entgangen seyn, daß uns die Klagenfurter Bčela mit der Übersetzung der Iliade unterhält. Der Verfasser ist, wenn ich nicht irre, jener erfahrene Mann, der alles, was ich zu schreiben vermag, schon anderswo gelesen hat. Ohne daß mich dieser Ausspruch im mindesten verletzt, oder ich seine Belesenheit beneidet hätte, habe ich doch seine Verse mit etwas mehr Aufmerksamkeit geprüft, als ich sonst zu thun pflege, und sonderbar! — sie gefallen mir nicht. Ist es wohl Parteilichkeit, Eitelkeit, oder sonst eine verwerliche Stimmung von meiner Seite. Ich bitte belehren Sie mich darüber in Ihrem nächsten Briefe!

Ich spreche nicht gerne über poetische Erzeugnisse anderer Menschen und würde auch über diese Erscheinung am liebsten schweigen. Allein, die Übersetzung des Fürsten der Dichter in eine sich erst entwickelnde Sprache ist von so unermeßlicher Tragweite, daß alle Urtheilfähigen die Augen aufthun und den Weg des Übersetzers beachten müssen, zumal das Werk der Jugend in die Hand kommen muß, und ihr entweder eine gute oder schlechte Richtung gibt, je nach dem Gehalte des darin waltenden Geistes. Ich bin also als Slovene verpflichtet, Notiz zu nehmen von dieser Arbeit, die mich sonst kaum berühren würde.

Was jetzt kommt, bitte ich mit strenger Unparteilichkeit zu beurtheilen. Damit Ihnen dieses leichter gelinge, stellen Sie sich in Gedanken in die Reihen meiner Gegner und vergessen Sie nicht, daß ich griechisch sehr wenig verstehe, damit Sie von dem Eigendünkel, der aus mir spricht nicht bestochen werden.

Wie gesagt, die Übersetzung in der Bčela gefällt mir nicht und die holprigen Verse haben mich in der That entrüstet. Ich wollte sogleich — wie ich glaubte verbessernd — selbst die Bearbeitung des ersten Buches der Iliade beginnen und schrieb wirklich einige Hexameter nieder, die ungefähr so klingen würden:

Bognja, o serdu zapoj, o zlobnim, Pelid — Ahileja,
Ki nakloni, zbujen, nadlog nezmérno Ahajcam,
Pošle v Had nebrojnoma duš pogumnih junakov,
Trupla njihove pa v plen razprostre psam i tičevju.
Cenova tak spolnávala se je volja od ure,
Kjer razdvójila sta nekdaj se britkiga krega
Atreja sin, kardela vladar, in žlahni Ahilej.

Ich bitte diese Hexameter den gleichen der fraglichen Übersetzung des Terdina[1]) gegenüber zu halten und dann Ihre geschätzte Ansicht unumwunden mir eröffnen zu wollen. Es ist leicht möglich, daß ich in meiner Eitelkeit ganz unrecht daran sey, indem ich das meine für besser halte; in diesem Falle verdiene ich eine Beschämung und bitte, mir diese zukommen zu lassen.

Als ich so eine Zeit im ersten Buche fortfuhr, fiel mir ein, daß mein Unternehmen den Gegner verletzen könnte. Ich ließ also den Plan fallen und nahm das 19. Buch zum Gegenstande meiner Bemühung[2]). Es steht hier Achilles in seinem Glanzpunkte und die schöne Mythe von der unter die Menschen geschleuderten Göttin Ate kommt darin vor. Die Hälfte des Buches ist nun fertig und in der Anlage erhalten Sie zur Beurtheilung ungefähr ein Drittheil des Buches, in welchem eben die erwähnte Mythe vorkommt. Zur Grundlage meiner Arbeit habe ich die deutschen Übersetzungen des Voß, Monjé und Zauper,

[1]) „Novice“ so naznanile Trdinovo prestavo tako-le; „Poslednji list „Bčele slovenske“ prinese jako imenitno prestavo, namreč začetek pervih bukev Iliade od Jan. Terdina. Prestava je dobra; iz nje se vidi, da neumorni pisatelj lepo napreduje. Ako to delo dobro spelje, si je veliko slavo in zaslugo za slovensko slovstvo pridobil“ (1852, str. 19).

[2]) Koseskega „Devetnajste bukve Homerove Iliade“ so začele izhajati v „Novicah“ 28. avgusta 1852. Uredništvo jim je pridalo dolgo opombo, ki se konča: „Več o prevodu Koseskovim nam ni treba omeniti, ker se, častiti bravci! sami bote radovali z nami vred nad prekrasnim nar novejšim delam Koseskiga, kteriga nam mili Bog ohrani, da bi svojimu narodu še podaril obilno cvetlic svojih nadušenih poezij, za kterimi uvek teži serce slovensko.“

dann eine lateinische wörtliche Nachbildung und das Original, insoweit ich es verstehen kann, genommen. Die Ate habe ich nicht nach der gewöhnlichen Annahme mit Schuld — krivda, — sondern mit Verblendung — zmota — gegeben und glaube eben damit die hohe Bedeutung des Originals erfaßt zu haben. Damit die Götter nicht fernerhin irrten, schleuderte Jupiter die Ate aus dem Olymp und sie flog und fiel — auf die Werke der Menschen. Meine Absicht mit dieser Arbeit ist insbesonders, die Pracht der griechischen Erzählung im slovenischen in würdiger Haltung und strenger Beachtung der Caesur annähernd wieder zu geben. Ob ich mich dem Zwecke genähert, werden Sie mir gütigst sagen wollen.

In der Wichtigkeit des Gegenstandes werden Sie, lieber Freund, unzweifelhaft die Aufforderung wahrnehmen, meiner Arbeit den strengsten Maßstab anzulegen und um so weniger gestatten, daß etwas Mittelmäßiges, oder gar etwas Schlechtes das Licht der slov. Welt erblicke, als sich gewiß hitzige Parteyen bilden werden, sobald dasselbe Opus von zwey verschiedenen Übersetzern zu erscheinen beginnt . . .

V Trstu, 13. IV. 1852

Hochgeehrter Herr und Freund!

Daß mein Probeblatt nicht mißfallen, freut mich. Vieles wird noch daran geändert, was mir nach reiferem Erwägen nicht stichhältig scheint. So z. B. habe ich blind andern nachschreibend für sterblich — umerli, unsterblich — neumerli genommen, was doch gramatikalisch „gestorben und nichtgestorben“ heißen dürfte. Ich glaube, daß dieses und dergleichen verbessert werden müßte.

Ihre Bemerkungen finde ich ganz gegründet und werde sie, sofern es nicht schon geschehen, beachten; —ič für Abkömlinge habe ich bereits größtentheils gebraucht, doch schließe ich den griechischen Ausgang nicht völlig aus, weil ich mich nicht um einen schönen Klang im Hexameter bringen will — Kroníd ist denn doch ganz was anderes als mit Terdina „Kronojevič“. Überhaupt halte ich das jevič für eine entferntere Flexion — Atrejevič für Nachkommen des Atreus überhaupt; für den Sohn „Ατρειδης“ aber entspricht nur Atreić als zweifelsohne aus dem erstern entstanden durch Verwischung des End-s und Erweichung des δ durch den nachfolgenden Konsonanten, daher ć und nicht unser č, wobey es nichts entscheidet, daß jetzt das ć eigentlich ein jotirtes t vorstellt. In diesem Sinne denke ich die griechischen ειδης zu gebrauchen und auch dieses mit Abwechslung, die Schönheit und Harmonie des Verses immer als meine höchste Aufgabe betrachtend.

Was Sie von den griechischen Nahmen sagen, wird nach Möglichkeit befolgt. Das oberkrainische „koj" ist ein gutes und sehr erwünscht kommendes Wort. In meinem Geburtsorte kennt man es nicht; allein, ich bin dennoch ganz verliebt in dasselbe, weil kein so poetisch klingendes für jetzt existirt. Ich bitte also für dasselbe um Pardon.

„Und" mit *i* zu geben, kann nicht gefehlt seyn, weil es allein richtig ist, während *ino* „und aber" heißt; weil aber *in* und *ino* der Gebrauch heiliget, so möchte ich diese neben dem *i* beybehalten, je nach den Bedürfnissen des Metrums.

Mit obvarje gnilobe ganz einverstanden, nur bitte ich, mir das *j* bey *n* und so manches ähnliche Schweifchen zu erlassen. Darüber wäre viel zu reden, wenn es der Raum zuließe.

„Kliče v prepir" kommt allerdings im Originale nicht vor. Ich werde suchen dem Verse eine andere Fassung zu geben.

Gegen *da* habe ich zwar nichts einzuwenden, doch ziehe ich *de* vor, weil es mir die dritte Person des Zeitwortes geben ungetrübt läßt.

Govorún hat nach den Gramatikern richtig den von Ihnen bezeichneten Nebengeschmack und der jetzige Sprachgebrauch rechtfertiget die Gramatiker. Nach dieser Lehre müßte aber mein tekún siloviti Ahilej auch eine andere Gestalt bekommen, zumal ποδας ὠκυς in der That pedibus velox — berzo — urno hitronogi heißt. Und doch ist mir Leid um den muthigen Renner Achilles. Für Laufer und Springer haben die Wörterbücher auch schon tekún — skakún, letzteres, wie ich glaube, aus meiner Anwendung. Ich bin der Meinung, daß sich nach und nach der besagte Nebenbegriff verwischen würde und wir bekämen dann eine schöne und wohlklingende Form der Vergrößerung.

Nicht kleine Verlegenheit verursacht mir die Nachbildung des κορυθαιολος Ἕκτορ. Die Deutschen geben „helmbuschumflatterte", der Lateiner „magnus bellicosus". Ich habe das etwas ungewöhnliche kop, kopa, kopu für Federbusch nach den Wörterbüchern benützt und gebe kopapresenčen oder kopaprekiman. Weder das eine, noch das andere entspricht, aber sicher doch so gut als magnus bellicosus der Lateiner, was das Griechische gar nicht heißt. Überhaupt sind die stets wiederkehrenden Beywörter der Götter und Helden eine schwere Aufgabe, zumal sie ein sehr bezeichnender und hervorragender Zug des Gedichtes sind. So bekommt Thetis srebronožična und Hero limbaroramna, weil mir srebronoga und beloroka nicht ganz entspricht, obschon auch gegen meine Version manches eingewendet werden kann. Srebronogata würde bezüglich des ersten einen schönen Klang geben. Allein, es ist wegen des Beygeschmackes vom großen Fuß nicht anwendbar, zumal es sich um eine olympische Dame handelt, und die Damen, nach

einen dunklen Erinnerung aus meinen grünen Lenztagen, für dergleichen Anspielungen sehr feinhörig und zartfühlend zu sein pflegen.

Ihre und des Herrn Prof. Dežman Aufforderung, die ganze Iliade zu übersetzen, ist für mich wohl eine große Ehre, wofür ich sehr dankbar bin. Die Ausführung der mir zugedachten Arbeit aber ist eine absolute Unmöglichkeit. So etwas zu denken, wäre bey meinem vorgerückten Alter, bey meiner untergeordneten dienstlichen Stellung, die mich ganz und gar von dem Willen anderer abhängig macht, und bey den Sorgen und Arbeiten, die mir eine zahlreiche Familie auferlegt, geradezu Vermessenheit. Ich müßte zwanzig Jahre jünger und eigener Herr seyn, dann ließe sich so etwas unternehmen, zumal dazu Studien erforderlich sind, die ich erst machen müßte. Es ist schon ein einzelner Gesang für einen Mann, der dergleichen Dingen höchstens ein halb Stündchen des Tages widmen kann, ein großes Unternehmen. Die Sache ist viel schwerer als man glaubt, das Original selbst in vielen Partien so dunkel, daß die Gelehrten daran schon an die dreytausend Jahre krabeln ohne überal volles Licht verbreitet zu haben. Wie dürfte ich mich einer solchen Arbeit unterfangen? Ich werde mich also vor der Hand begnügen, wenn ich den 19 Gesang hinunter würge, und allenfalls seiner Zeit vielleicht noch einen Gesang, der mir am Herzen liegt. Wenn es unserm vereinten Streben gelingt, nur einen Gesang in einer guten Gestalt zu Stande zu bringen, so ist damit mehr gewonnen, als wenn die ganze Iliade mittelmäßig, oder gar schlecht vom Stappel liefe. Denn haben wir einen guten Gesang, so sind die Nachfolger, an denen wir keinen Mangel haben werden, gezwungen, wenigstens ebensogut, wenn nicht besser fortzufahren, und das ist großer Gewinn.

— — — — — — — — — — — — —

Leben Sie wohl! Mit Hochachtung

Ihr

Freund Vessel

V Trstu, 6. VII. 1852

... In diesem Falle [1]) könnten Sie mir Ihre geänderte Ansicht ungescheut sagen, zumal Sie wissen müssen, wie ich ja so gar nichts auf meine Verse gebe und in dieser Beziehung mich kein Tadel unangenehm berühren kann. Sängerruhm ist mein letzter Gedanke, das habe ich Ihnen schon öfter merken

[1]) V slučaju, da bi ne ugajala Bleiweisu Koseskega prestava 19 speva Ilijade.

lassen. Mein Wunsch war und ist, die Slovenen für das Vaterland zu begeistern. Sobald ich die Überzeugung gewinne, daß ich dieses nicht vermag, oder daß es dazu meiner Worte nicht bedarf, oder daß ich in irgend einer Beziehung Ärgernis gebe, verstumme ich zu jeder Zeit sehr gerne, und zwar nicht betrübt und nicht verletzt und um gar nichts weniger freundschaftlich gesinnt für Sie und meines Vaterlandes Sache····

V Trstu, 3. VIII. 1852

··· Hier erhalten Sie den 19 Gesang der Iliade bis zum 265 Vers···· Die ersten vier Seiten habe ich gegen die frühere Fassung stark geändert. Das lno, in und i müssen Sie mir zu Gute halten. Ich kann das nicht ändern; es ist nach meiner Ansicht ein Erforderniß der werdenden slovenischen Prosodie. Ich werde darüber Rechenschaft geben, wenn ich heuer mit meiner Tochter nach Laibach komme. So bitte ich auch, sich an dem ilirischen jako für kakor nicht zu stoßen. Auch dieses zwang mir die Prosodie ab. Auf der letzten Seiten finden Sie bey naroči ein kleines NB — naroči — auf dem Schoße — sey glaube ich als Umstandswort zulässig und anpassender als v naročju, was eine umfangreichere Bedeutung und für den Daktilus eine Härte hat. Sollten Sie damit nicht einverstanden seyn, so möge in Gottes Nahmen für naroči entweder v naročju oder v naročji gesetzt werden — eine Konzession die ich sehr ungern der Grammatik machen möchte···

V Trstu, 14. VIII. 1867

··· Res je, de se jez le malo menim za oblike, ter de staro brenkati mislim do zadniga zdiha.[1]) Ravno za voljo tega bi rad dosleden (consequent) ostal. To bi se pa overglo, če damo uvodu tako slovesno klofuto. Sicer pa ne smete misliti, da bi bil zaljubljen v *iga* in *im*. Morebiti de se spomnite tiste moje pesmi, se mi zdi, de je bila perva moja daljiga obsežka, v kateri sim poskušal, Raguzanske oblike *oga* ino *om* upeljati? Vi, častitljivi gospod, ste bili temu nasprot in jez sim jih brez dolge pravde koj opustil, čeravno jih še dan današni visoko častim, in to zavoljo toliko krasnih del nekdajnih Dubrovčanov, kakor so na priliko — sve djela Gunduliča, Kačiča in drugih. Tedaj sklenem: kakor se Vam zdi, de se bolj vstreže slovenski mladini, tako obernite to reč, ker čez vse drugo je meni,

[1]) Govori o natisu Mazepa. Gl. „Mazepa Jovan, Hetman ukrajnski dobe Petra Velikiga. Pravljica zgodbe resnične po Byronovi istiga imena slobodno pel in pomnožil Jovan Koseski. Doklada „Novic". V Ljubljani. Natisnil in založil Jožef Blaznik, 1868."

velimu starcu, ta mladina pri sercu. Ta, ako Bog da, nas bo v korist drage naše domovine daleko prekosila···

Zadnič ponovim prošnjo, de nej se dobro pazi, de ne zabredemo v pomote in nasprotnosti. Teh se bojim bolj ko hudiga vraga···

V Trstu, 23. X. 1867.

Hochwohlgeborner Herr!

Auf Ihr geschätztes Schreiben vom 16./10. 67 bemerke ich zuvörderst, daß mir der schleppende Gang in unserer Verhandlung über Mazepa sehr unangenehm ist. Bittere Zufälle in meiner Familie tragen die Schuld dieser meiner Langsamkeit, indem mein Herz in dieser Zeit durch ganz andere Dinge, als poetische Gedanken bewegt worden ist. Ich bin auch jetzt zum Schreiben noch nicht sehr aufgelegt. Da aber die Sache doch zu Ende kommen muß, so ergreife ich mit einigem Widerstreben die Feder und gebe Ihrem freundschaftlichen Wohlwollen Nachstehendes zur Beherzigung. Es bezieht sich alles auf die Verschiedenheit unserer Ansicht in der slov. Sprachangelegenheit:

1. Roké, nogé in glave več ne rabi. Hiezu verlangt Ihre Bemerkung den Genetiv negationis! Sonderbar in der That! Roké, nogé — ist ja der Genetiv, und zwar wegen Übereinstimmung mit glave, Genetiv der einfachen Zahl, weil der alte Weise zufällig nur einen Kopf gehabt hat, und nicht unzählige, wie die slovenischen Litteraten.

2. V spominu bivših, upu pridših časov — Sie verlangen prisedših. Pridših ist das 2te Mittelwort der vergangenen Zeit. Metelko, Janešič etc. belehren darüber. Im neuen Wörterbuche unter Hinkunft findet Ihr es auch. Ich werde also daran nichts ändern, sowenig als ich die Rechtfertigung des angerathenen prisedših übernehme.

3. Ki vižajo ist mit einem Fragezeichen beehrt worden. Das große neue Wörterbuch unter leiten gibt Antwort darauf. Dort heißt es, de vse Bog viža! Freylich wohl, nicht immer slovenskih glav!

4. Protivno, bey dem ich beharre, heißt gegenseitig. Es kann allerdings gegenseitige Feindschaft, aber nicht minder gegenseitige Liebe bedeuten, so wie nasprotno.

5. Zmenši rechtfertiget sich, wie oben pridši, daher bleibt der Alte dabey.

6. Naklombe Rezne — Das scheint Euch gar komisch zu klingen. „Je le poetično imé Reza“ wird sarkastisch ironisch gefragt. Den Nahmen macht die Stellung in der Rede zu poetisch, wie zu prosaisch. An sich sind Nahmen keines

von beyden. Petrarka's Laura ist nur durch seine Gedichte poetisch geworden. Der prosaischen Laureteln gab es zu seiner Zeit genug in Italien.

7. Živečih ni bilo najmanjši sledú. Das ist gramatikalisch schwerer zu vertheidigen, obwohl man es in Slovenien häufig zu hören bekommt. Wahrscheinlich wird darunter tenja oder senca verstanden. Um aber mit Erörterungen nicht Zeit zu verlieren, könnte für naj manjši — naj manje gesetzt werden, oder der Vers lauten: Živečih ni bilo ne tenja sledu.

8. Zu na njemu leži bemerken Sie — njem — lokal — Allerdings ist es der Lokal! Kopitar's Gramatik hat aber eben diesen lokal mit njemu gelehrt, daher bleibe ich dabey.

9. Kak želel tedaj sim si kopje al meč — kann des Reimes wegen nicht geändert werden. Auch ist es ganz und gar nicht nöthig. Kein Mensch sagt: Vam želim oder vošim lahke nočí, sondern: Vam želim oder vošim lahko noč — dobro srečo — lepo ženo, und nicht lepe žene, ausser in der Türkey, wo dieses kostbaren Artikels Mehrheit beliebt wird.

10. Drevesa se zibajo kakor de bi pijane bilé hat vor der abgeschmackten Oblikenverwirung jeder gesprochen und geschrieben. Was damahls unumstößliche Regel war, werdet Ihr mir jetzt doch wohl als licentia poetica gestatten!

11. Zmenši ist durch das unter 2tens Gesagte schon gerechtfertiget, daher verbleibe es dabey.

12. De v temu okrožju narava živí — ist unter 8 schon gerechtfertiget.

13. Odperte vidši de oči imam — Vidši gehört hinauf zu pridši, zmenši etc. Daher ist es schon gerechtfertiget.

14. Splohno habt Ihr unterstrichen, ist aber deswegen nicht minder gut, wie aus dem Wörterbuche des Janežič zu ersehen ist.

15. Občinske želje ist mit občne želje eins und dasselbe, also bleibe es dabey.

16. Ist Euch pristavši, was ich für recht halte, nicht gut genug, so könnt Ihr pridjavši nehmen, was ich auch billige.

17. Unele netila gehört hinauf zu 10 und ich beibe dabey, zum Plunder verweisend alle Eure aus der Luft gegriffene — oblike, hrvacke slike, srbske prilike, druge malike!

So viel zu Euren Bemerkungen. Die meisten sind gramatikalisch widergelegt. Was daran etwa fehlt, bin ich bereit nachzutragen, wenn es zu etwas gutem führen möchte. Wollte ich aber jetzt die in meine Arbeit hinein geschwärzten Fehler bemerken, so hätte ich gar viel zu schreiben, und dann — cui bono? Ich beschränke mich also auf Folgendes:

1. Das Moto ist deutsch, aus einem allbekannten deutschen Dichter, und doch konnte es nicht ohne Fehler bleiben. Man hat nämlich aus erflehn — erflehen gemacht und so den Reim mit stehn zerstört.

2. Ich will nicht Vvod, sondern Uvod — vide Janežič Wörterbuch. Es ist ein sehr bedeutender Unterschied in der Aussprache der beyden *u*. Das erste in offenbar ein Selbst- das zweyte ein Mitlauter.

3. Smo terna v perst! Das *e* ist hier unerläßlich nothwendig des Vergleiches wegen zwischen früher und jetzt, sonst hat der Vers keinen Sinn. Es muß also stehen: Smo terna v perst, ne črke *v* trn se bali. Der Verbesserer hat also den Sinn offenbar nicht erfaßt.

4. Če kaki grm ni vs po volji bil, smo vlke v njem etc. Hier muß nach meiner Ansicht in vs und vlk der Selbstlauter ausbleiben. Ich wollte damit sagen und zeigen, daß mit *r* die gleiche Eigenschaft des Halbvokals alle Mitlauter, nahmentlich *s* und *l* haben. Es ist Sinn in dieser Bemerkung für den, der diesen Sinn verstehen will.

5. Navadnih krajev išče — In meiner Arbeit steht: Navadne kraje iše — Ich bin nicht überzeugt, daß in meinem Satze ein wirklicher Fehler war. Fürs erste verwerfe ich als eine Verunstaltung der slovenischen Sprache die garstigen *šč*. Sie sind mir ein Gräul u. nur ironisch brauche ich sie, wenn ich mich selten, dann und wann derselben bediene. Dann lese ich im 38. Sonete des Dr. Prešern, de preiše vse kraje — und im Eingange des Kerst — de Valjhun zastonj tam iše mlado lice — also nicht vsih krajev, nicht mladiga lica, oder mladih lic. Ich verharre also für meine Arbeit bey meiner Schreibart.

Dieses sey genug, obwohl es mir gar nicht bange ist, die Vertheidigung meiner Schreibart durch die ganze Arbeit durch zu führen. Ich unterlasse es. Ich bin viel zu schwach, meine Gegner zu überzeugen, und doch stark genug, mich von ihnen nicht ins Schlepptau nehmen zu lassen.

Somit schließe ich. Mazepa ist nicht geeignet, in Laibach das Licht der Welt zu erblicken. Schicken Sie mir also mein Konzept zurück. Ich verzichte auf die Öffentlichkeit. Zur Ersparrung des Porto behalte ich den jetzt unnützen Abdruck. Er wird mir zugleich eine Erinnerung seyn an meine letzte Pilgerfahrt nach dem zerstörten slovenischen Jerusalem. Leid ist mir, daß ich Ihnen vergebliche Arbeit verursachte. Allein, dieses geht so hin und her. Auch ich habe viel und doch vergeblich gearbeitet.

N. B. Oben zum ersten 2. muß ich noch nachtragen, daß dort statt zdajnih glasov — zadnjih gedruckt steht. Das ist

gar ein sonderbarer Druckfehler. Zadnih glasov soll ein gebildeter Mann in guter Gesellschaft sich nicht schuldig machen. Dieser Scherz wolle mir gütigst vergeben werden.

Mit Hochachtung dero gehors. Diener

I. Vefsel.

V Trstu, 5. XI. 1867.

Hochwohlgeborner Herr! Anliegend sende ich Ihnen den Abdruck des Mazepa zurück zum beliebigen weiteren Gebrauche. Aus einigen Bemerkungen — alles konnte ich nicht beurtheilen, weil mein Konzept in Laibach liegt — werden Sie ersehen, daß ausser dem bereits besprochenen manches Wesentliche geändert worden ist, was meinen Unwillen erregen mußte. So ist das öfter vorkommende „Prejko“ in der Regel vor dem eingeschobenen „Predno“ verschwunden. In meinem Absatze ist die erste Sylbe kurz und die zweyte lang, wie es der Vers fordert. In der Änderund ist es gerade verkehrt und dadurch der Rhythmus alterirt. Sie sehen, daß der Versifex sich solche Dinge nicht kann gefallen lassen. So und ähnlich ist mehreres, daher muß ich wünschen, daß Mazepa erscheine, wie ich ihn geschrieben.

Durch diese Konzession geschieht der jetzigen Schreibart nicht der mindeste Eintrag. Das alte kleine Griechenland hat, kakor Vam je znano, in vier Dialekten sehr viel Vernünftiges geschrieben. Keinem Dorier ist es eingefallen, vom Jonier zu fordern, er solle seine Formen ändern. Im Gegentheile! Wenn der eine aus den Schriften des andern etwas zitirte, so that er es mit den Formen des zitirten Schriftstellers. Demnach brauchen auch unsere Formen nicht feindlich gegeneinander zu stossen. Sie sollen sich freundlich vertragen, und werden dadurch Gewinn haben eine aus der andern — ako Bog da i sreča junačka!...

V Trstu, 14. XI. 1868.

Hochwohlgeborner Herr!

Auf Ihr werthes Schreiben vom 5. d. M. werde ich nur wenige Bemerkungen machen, um Ihnen nicht zuviel Zeit zu entziehen, die besser verwendet werden kann, als auf das Lesen der Grillen eines alten Brummers.

1tens. Das *da* für *de* ist kein Fort- sondern ein störender Rückschritt. Nicht in Laibach, wohl aber in meinem Geburtsorte habe ich es erlernt und faßt überall in Krain gehört, wo slov. gesprochen wird. *De mu da* heißt ganz verständlich: daß er es ihm gebe. Da mu da — ist aber sichtbar nur eine Wie-

derholung, nur eine Bekräftigung des „gebe", daher eine Verschlechterung der Sprache.

2tens. Der Unterschied zwischen *om* und *am* ist eine neue Künsteley und mindestens unnothig. — bratom ali bratam! — Es stört niemanden, der da hört, oder sagt: možém! obschon darin des *o* oder *a* Stelle ein engeres *e* vertritt. Der Sprachgebrauch entscheidet hier wie auch sonst allenthalben. Die Deutschen haben sich gar hitzig zu Klopfstok's Zeit mit dergleichen Subtilitäten herumgezaust, bis die superfeinen Denker endlich alle verstummten, und der Sprachgebrauch als Sieger und Triumphator allein am Kamfplatze stehen blieb. So und nicht anders wird es in Slovenien geschehen.

3tens Gelegenheitlich erlaube ich mir, des Halb- oder Vollvokal seyn sollenden Guckgucks ··r·· zu erwähnen, wei. er mir in seiner slovenischen Einsamkeit gar sehr erbarmtl Die Čehen haben ihm doch wenigstens eine Gesellschaft mit dem gleich stummen „*l*" beygegeben und schreiben *vlk*. Das war kristlich gedacht von den Cehen, aber nicht großartig. Die alten Juden waren in dieser Hinsicht ganz andere Kerle. Sie brauchten gar keine Vokale. Mitlauter mußten alle Geschäfte der Schrift besorgen. Da haben sich denn die Juden endlich in die Mitlauter so hinein gelebt, daß sie nun in der neuern Welt selbst weiter nichts sind, als erbärmliche Mitlauter.

Somit bleibe ich beym Alten in aller und jeder Beziehung. Wie meine nun im Grabe ruhenden hochgeehrten Lehrer, Führer, Muster und theilweise auch Freunde, Vodnik, Ravnikar etc.··· Prešern etc··· gedacht, geschrieben und gehandelt haben, so schreibe, handle und denke ich, und dabey werde ich verharren. Somit also: die neuen Fünfe wollen belassen werden in dem Gewande, welches ich ihnen gegeben habe, und ende dieß Gespräch mit den Worten des deutschen Sängers:

„Erworben hab' ich mir der Freunde viele,
Und habe deren manche schon getroffen,
Die Freude hatten an dem heitern Spiele,
Willkommen sey, wer lauschen will, mein Hoffen
Wär' eben, daß es vielen wohl gefiele;
Wem aber unsre Lieder nicht gefallen,
Der stört uns nicht, er wird vorüber wallen."

— — — — — — — — — — — — — — —

Leben Sie wohl, und ich verharre zu seyn

Dero

bereitwilliger Freund u.
Diener Joh. Vefsel

7. Matija Majer.

V Celovcu, 15. XII. 1846.

Wohlgebohren!

— — — — — — — — — — — — — —

Zugleich übersende ich Ihnen die schon längst versprochenen slov. Musikalien. Künstlich sind sie nicht, aber interessant, weil sie nationell, und mehrere hundert Jahre alt, und sehr einfach sind. Auch Lieder ländliche könnte ich Ihnen einige schicken, aber auf dem Klavier nehmen sie sich nicht gut aus, weil die Klaviersaiten nicht lange genug gleichförmig forttönen, die Arien aber gar langsam u. gezogen werden. Wenn in Laibach slov. Lieder im Theater sollten gesungen werden, wäre jedenfalls zu wünschen, daß darunter ein Paar hübsche echtslovenische Lieder gesungen würden, so wie sie unter dem Volke gebräuchlich sind. Nur darf man solche Volkslieder nicht in der Nähe der Städte suchen, oder gar in den Städten u. Vorstädten, da ist alles zu viel germanisirt, es wird alles viel schmutziger, das reine zarte Volksleben unseres Volkes ist nur weiter von den Städten zu treffen. Alles Slavische, was unser Volk noch von alter Zeit her beibehalten hat, müssen wir hochschätzen, als Alterthümer sammeln und zu erhalten trachten. Wenn wir das was slavisch ist nicht achten u. schätzen, wer wird uns in Ehren haben?

Ich arbeite jetzt an einem sprachlichen Aufsatz u. würde recht nothwendig brauchen:

1. slowakische Sprachlehre von Bernolack, oder überhaupt eine für das Slowakische.

2. die 500 Sprichwörter des Dor. Supan; werden zwar in der Novice erscheinen, ich warte aber hart, so lange.

3. ein Buch vom Johann Muškatirovič, worin unter den Titel: pričte iliti po prostomu poslovice — serbische Sprichwörter enthalten sind. Wien 1787 mit ilirischen (cilirischen) Buchstaben. 2. vermehrte Ausgabe. Ofen 1807.

3. Vuk Štefanovič Karadzič hat mit serbischen Lettern eine Sammlung Volksmährchen u. Erzählungen herausgegeben, wobei auch einige Sprichwörter sind.

In Kärnten sind diese Gegenstände nirgends zu bekommen, ich würde sie nothwendig brauchen nur ein Paar Wochen; in der Laibacher Bibliothek werden sie gewiß anzutreffen seyn; ich bitte Sie angelegentlich, wenn es thunlich ist, mir dieselben auf eine kurze Zeit zu verschaffen u. sie mir durch die Post zuzusenden.

Beiliegenden Aufsatz: Slovenske misli habe ich für die Novice geschrieben, wenn Sie ihn brauchbar finden. Noch

etwas habe ich geglaubt im Aufsatz beizusetzen, habe es aber ausgelassen, weil es zu kleinlich erschienen wäre, nämlich:

Ich glaube — statt Francozje, kristijanje, gospodje, wäre besser zu setzen Francozi, kristijani, gospodi, weil Letzteres alle Slaven haben, ersteres ist aber nur ein Idiotismus, blos in einigen Gegenden unsers Slovenenlandes. Dem Allgemeinem sollen wir aber den Vorzug geben;

Dann die eigenen Namen in *i*, böhmisch *y* sind Beiwörter, werden auch immer als solche abgeändert, z. B. 1. Veseli, 2. Veseliga, 3. Veselimu, nicht Veselita, Veselitu; es ist so wie mit den eigenen Namen auf *ov*, *a*, *o*, z. B. 1. Pirčov, 2. Pirčovega, 3. Pirčovemu, nicht aber Pirčovita, Pirčovitu;

Dann ljudski ist entgegengesetzt dem živinski, deshalb würde mir besser gefallen narodne (Volks-) šole, als ljudske; indessen wie gesagt, dieß ist zu kleinlich, als daß ich es in den Aufsatz hätte nehmen mögen, u. ist auch nicht werth wegen solchen kleinen Verschiedenheiten viel zu reden.

Ich wünsche Ihnen, Ihrer Frau Gemahlin u. der ganzen Familie ein glückliches neues Jahr, Gott möge Sie, wie auch alle domorodce noch viele Jahre gesund u. wohl auf erhalten, zum Wohle unseres Slovenen Volkes!

Matia Majer

8. Franc Miklošič.

V Beču, 14. XI. 1849

Dragi prijatelj!

Ja sem pred nekterimi tedni dovršil rečnik staroslovenskiga jezika, in Vas zlo lepo prosim, da bi dobroto imeli in moje delo, s kterim sem se deset let trudil, v svojih novicah oznanili: srbski pisano oznanilo sem priložil. Vi bi morebiti pridati mogli, da je delo posebno za Slovence važno, ker je staro-slovenski jezik. Razvun tega Vas pa tudi prosim, možem, ki slovenščino ljubijo in častijo, in kteri bi knjigo kupili, še posebe to oznanilo pokazati. Predplatniki se bodo natisnili in mene bi malo sram bilo, če slovensko delo Slovenca med Slovenci kupca ne bi najšlo. Bi li Vi tako dobri bili in denarje za knjigo prijemali in meni poslali? V Vaših novicah sem enkrat bral kritiko slovenskiga prevoda postave za občine, in meni se je zdelo, da Vi mislite, da je ta prevod iz Beča izišel in da je moje ali naše delo. To ne je resnica; prevod je izišel iz Ljubljane in je delo gospoda Malavašiča.

Ministerstvo ne hoče učenikov slovenšine v slovenskih gimnazijah postaviti, dokler za ta uk potrebnih knig ne imamo.

Za to sem ja ministru Tunu se ponudil, da se bodem tega dela prijel, in knigo za branje za gimnazije zložil. Ali sam ne morem tega dela tako hitro dovršiti, kakor želim in kakor je potrebno. Za to Vas, Dragi prijatelj, jako lepo prosim, ne bi li Vi sami meni malo pomogli in druge dobre Slovence nagovorili, da mi pomorejo. Izgled moj bode nemški Lesebuch, ki je pred nekterimi mesci izišel, in ni treba, da je vse izvorno, ker tudi Nemci so v svoj Lesebuch nekoliko prevodov postavili.

Pišite skoro

Svojimu prijatelju

Dru. Miklošiču

Brez kraja, 22. VII 1853.

Lieber Freund!

Ich habe einen kleinen Skrupel, den ich nicht recht los werden kann. Navratil hat mir nämlich versprochen Ihnen ein Vezeichniß der Aufsätze zu schicken, die im fünften Bande des Berilo enthalten sein werden: nun weiß ich nicht, ob er es auch wirklich gethan. Hätte er es nicht gethan, so bitte ich mir zu schreiben, und ich werde Ihnen dasselbe mit umgehender Post zusenden. Denn es wäre doch recht fatal, wenn wir uns, wenn auch in unbedeutenden Aufsätzen, widerholten. Ich bin mit dem Bogen 3 fertig geworden und hoffe gegen Ende August mit dem ganzen Opus, das mir Mühe genug macht, fertig zu werden. Sollte ich zwei Aushängebogen erhalten, so will ich nichts unterlaßen, Ihnen einen mitzutheilen, damit Sie sehen, wie ich die Sache eingerichtet habe. Ich habe mich vom Slovenismus so wenig als möglich entfernt und bin überzeugt, daß auch Sie jenes barbarische Gemenge ferne halten werden, daß vielen von unseren Landsleuten so sehr gefällt. Sie wollen sogar *i* für *in* oder *ino* eingeführt wissen und ähnliches mehr. So viel in der Eile.

In Erwartung einer baldigen Antwort, die mich von meinen Besorgnißen befreit, mit Hochachtung und Freundschaft

Ihr

Miklosich

Brez kraja in datuma.[1])

Hochverehrter Freund!

Wie gerne hätte ich Ihnen das Porträt[2]) geschickt! Die Ursache daß es nicht geschehen, liegt darin, daß der Zeichner krank geworden ist und es nicht vollenden kann. Der Abdruck,

[1]) Po vsebini sodim, da je bilo pisano pismo avgusta 1853. l.

[2]) Bleiweisov „Koledarčik slovenski za leto 1854“ je prinesel Miklošičevo sliko.

den ich Herrn Navratil zeugte, war ein Probedruck und diesen soll meine Frau nach Gmunden, wohin sie mit ihren Eltern gegangen, mitgenommen, sonst würde ich Ihnen diesen schicken. Wenigstens zehnmal habe ich mich nach dem Porträt erkundigt, allein bis zum heutigen Tage noch nichts erhalten. Ich wollte Ihnen mit dem Porträt zugleich einige Correcturbogen des Lesebuchs schicken, damit Sie mir über dasselbe Ihre Meinung sagen, auf welche ich bei den nächsten Bändchen gebührende Rücksicht nehmen werde; da nun das Porträt doch noch einige Tage auf sich wird warten lassen, so werden sie wahrscheinlich schon vor Empfang dieser flüchtigen Zeilen Correcturbogen unter Kreuzband erhalten haben. Was Ihr Lesebuch[1]) anlangt, so habe ich es nicht erhalten: es wird höchst wahrscheinlich nach Prag an Schaffarik geschickt worden sein: die Lesebücher werden seit einiger Zeit regelmäßig nach Prag geschickt, wie es scheint, aus keinem anderen Grunde, als weil der Jireček der künftige Schwiegersohn Schaffariks ist. Ich bin darüber nicht böse, da ich ohnedieß Arbeit genug habe. Ich würde Ihr Berilo alsogleich expediert haben. Indes erlauben Sie mir gütigst zu bemerken, daß nämlich die beiden Herren Jeriša und Svetic ein wenig zu sehr von der slowenischen Sprachform abweichen: Sie werden dabei viel, ich glaube sehr viel zu corrigieren haben, um ein slowenisches Lesebuch daraus zu machen. Ich habe mich so genau als möglich an das wirklich Gesprochene gehalten. Versehen, Mängel werden bei mir genug vorkommen, allein ich tröste mich mit dem Gedanken, daß es unter den gegenwärtigen Verhältnissen wohl unmöglich ist, ein tadelloses Buch in unserer Sprache herzustellen. Ich wünsche sehr, daß Sie, hochgeehrter Freund, mir über mein Berilo Ihre Bemerkungen machen möchten: am besten etwa in mein Schreibpapierexemplar durch Unterstreichen des beanständeten Wortes, oder Satzes aber im Nothfall durch kurze Marginalbemerkungen u. Es wäre sehr gut, wenn es uns gelänge, ein wenigstens billige Forderungen befriedigendes Buch in unserer Sprache zu Stande zu bringen. Ich habe mir mit dem Berilo mehr Mühe gegeben als man dem Buche ansehen wird, und habe dabei mich überzeugt, daß wir vor allem eine kurze, dem gegenwärtigen Stande der Wissenschaft entsprechende Grammatik brauchen, mit welcher ich mich bereits zu befaßen angefangen habe.

Nektere lastnosti živali fand ich schon im zweiten Band Ihres Berilo, wenn es Ihr Ausatz ist, den ich im Sinne habe: die Sache hat mich in Verlegenheit gebracht, da Navratil es übersehen und ich zu spät bemerkt habe.

[1]) Bleiweisovo „Slovensko berilo za tretji gimnazijalni razred“ (1854).

Da ich, wie ich Ihnen oben bemerkt habe, Ihr Berilo vom Ministerium nicht erhalten habe, so kann ich nichts anderes thun, als den Jireček ersuchen es soviel als an ihm ist zu beschleunigen. Wie viele Dinge fehlen es noch! Das fühlen vorzüglich jene, welche bei uns Bücher herauszugeben in der Lage sind. Eines der dringendsten Bedürfnisse ist wohl ein Lexikon, da das Murkoische dem gegenwärtigen Stande der Sprachwissenschaft nicht entspricht. Ich habe viel darüber gearbeitet und einen über 300 Bogen umfaßenden Entwurf dazu zu Stande gebracht, allein die Ausarbeitung ist schwierig. Caf soll auch schöne Materialien haben, zögert jedoch auch mit der Herausgabe. Rathen Sie mir, wie man das Ding anfangen konnte, um zum Ziel zu gelangen.

Leben Sie recht wohl und seien Sie übezeugt von der Hochachtung u. Freundschaft, mit der ich mich zeichne

Ihren

ergebensten Diener und Freund
Miklosich

Donnerstag.

9. Anton Martin Slomšek.

Brez kraja, 30. XII. 1846.

... Es wäre höchst wünschenswerth, daß sich unsere Literaten über den Schreibgebrauch einiger Worte besprechen, und vereinigen möchten. So mache ich den Unterschied zwischen dem Fragewort ali? wo die Windischbüchler das jeli? gebrauchen; z. B. ali je doma? — und dem Bindewort alj, aber — allein; während die Krainer nur das ali schreiben. Auch klingt mir das lj vor *i* und *e* — wo man es weder braucht, noch aussprechen kann, indem das *li* u. *le* nie mit *v* vertauscht werden kann, nicht gut. So schreiben Viele nedelja, wo offenbar nur ein einfacher *l* stattfinden solle, indem die Aussprache der Kärntner, die mir bei dessen Gebrauche der wichtigste Maßstab ist, ein einfaches *l* fordert; denn man spricht nedelc ein abgebrachter Feyertag immer wie nedevc aus...[1])

Pri Sv. Andreju, 20. VII. 1847

... So erwünscht es mir wäre im Gegenstande unserer Schreibweise zu einer Vereinigung — auch bei einzelnen Terminationen zu kommen, so zweifle ich an einem guten Erfolge

[1]) V „Novicah" l. 1847. se spotikuje na 204. str. Ljubomir (Slomšek) v oceni prvega zvezka Javornikovega „Svetega pisma starega zakona" nad prepogosto rabo *lj*, češ, da se mora pisati nedela, nedele, ne pa nedelja, nedelje.

von Seite Krains; denn dort ist — ich schreibe es mit betrübtem Herzen — das ewige Schisma zu Hause. Kaum hat sich Professor Metelko mit seinem ergänzten Alphabethe erhoben, und ist in unsere Schulen eingedrungen, und wir Steyerer u. Kärtner uns mit Freuden aus Vorliebe zur Einigung angeschlossen, stand sogleich ein Satan auf, und schleuderte die Fackel des verwünschten ABC Krieges unter uns; wir waren genöthiget einen Rückschritt zu machen. Nach mehrjährigem Stillstande haben sich unsere beliebten Novice ein schönes Feld gebahnt, und die böhmisch-Illy. Schreibmethode aus Gründen angenommen, der auch ich mit dem Seminar nach langem Zaudern — blos aus Vorliebe zum Fieden und Einigkeit beigetretten — denn daß diese Schreibmethode auch nicht vollkommen, wie eine jede für lebende Sprachen — ist jedem klar der seine gesunden Sinne hat — schon versucht man aus altangewohnter Pendanterie Alles in Bewegung zu setzen, um uns zu entzweyen, und die sogenannte Gaysche Ortographie untertauchen zu machen. Si res parvae concordia crescunt, discordia maximae dillabuntur. Mir ist die Bohoričica, wie die Gayica gleich; — es ist beides nur ein Krückenwerk, wie die deutsche Schreibweise. Aber dem armen Volke, das erst gehen lernet, reiche man doch nicht so oft nur Krücken; es wird wirr. Bey allen Mängeln der Gays-Schreibmethode hat sie doch große Vorzüge vor der Bohorizhschen; und dieses befestiget mich bey dem Entschluße solche für mich und meine Diözese beyzubehalten. Gott gebe Ihren Landsleuten jenen versöhnl. Geist, der Sie, Hochverehrter, und Ihr segenreiches Wirken beseelt···

Pri Sv. Andreju, 8. XII. 1848

Visoko učeni g. Doktor!

Preljubi Prijatel

Razveselili ste me po Vašim listi 6./12. 1848, ki mi je priča, da me blagi domorodci pozabili niso, naj si ravno na Nemški molčim kakor bi bil Slovencov pozabil. Nisim pozabil še drage matere svoje, tudi ne bratov matere Slave, tode počasen sim ino se prenagliti v sedajnih časih bojim. Kdor se prenagli, se lehko prekucne. Hvala Vam, dragi gospod Joanez! de naše iskrine, mlade domorodce skerbno tažite, de se ne prehitijo. Le po malim dobra trava raste. Bodite oče svojim mladim tovaršam kakor ste jim bili; kjer ste Vi, tam se ni bati prekucij; rad človek pomore, koljkor premore; — pomorem tud jaz. Obširniga Slovarja alj besednika potrebujemo in poželjujemo kakor desnika oka in prave roke; hvalevredniga dela se je slavno družtvo lotilo. Mislim per lepi pripravi, ktiro imamo,

delo pretežavno ne bode; De čvrstih delavcov je potreba, ki ne oslabé, kakor rajni Vodnik in Jarnik onemagala sta. Škoda mi, de ne utegnem z obema rokama pomoziti Vam; saj veste de me polovico leta doma ni, in bodim se tudi per domi, ves raztresen sem in pa žnjutav. Ako pa mislite de bi moja pomoga drugim serca dajala, le pošlite obdelane liste; bom potresil ino pretresil kar mogel, pa še nagrabil kake besede vmes. Plačal poštnino bom sam; kamo in komu pošiljal na dalej? mi pa naznanite. Tode po Binkoštih bi me listi ne najdli; hoče pa korar Jožef Rožman pregledati ino dalej poslati. Naj Vam saj lepo voljo spolnim; bote pa tudi vzeli voljo za delo.

Čudim se, de vse novice ino nove pravice v novim pravopisi beremo, šolci se pa neprenehama stare Abcede učé. Ne poznam še noviga Abcdnika. Celski Slovani so ga ravno skovali: Mali Blaže[1]) mu bo ime; slavni Blaznik nam ga bo povil. Mislim dobro delo učakati ino ga tudi Vam priporočim, de ga priporočite v slavnih Novicah našim in Vašim, naj bo tudi Abcdnik podloga naši zlogi.

Želčen sim novih slovenskih knig; alj v nemško zemljo jih ni, še slovenske gerlice ne poznam. Slovnic pa res na cente imamo; bo jih skoraj ko molitvinih bukvic. Pismenka mori — le duh oživi; daj nam Bog praviga duha!

Slab kmet in še slabej rokodel res slabo delam za Vaše no naše ljube Novice; pa veselim se vender, de me drugi dovolj ino pa bolje od mene zadomesté. Če bom Vam vstregel, še pa bom poslal kako marvico. Godi se nam za Vaše Novice, kakor Vam za naše Drobtince; radi bi, naj bi le mogli. Letošno leto Drobtinc mislim de bo posledno. Kruha je v mnogih časopisih ino listih toljko, de v prihodno po drobtincah prašanja ne bo. Bote za novo teto 1849 Drobtince prijeli, jim pa pogrebnico napišite.

Ako Vam letas viši ne pišem, Vam pa veselo novo leto blagoželim. Bog Vas ohrani zdravih ino veselih

Vašimu

prijatlu

Antonu

Brez kraja, 4. II. 1850.

... So lieb ich die Krainer habe und die slow. Literaten hochschätze, kann ich mich mit Eurem zu häufigen lj u. nj nicht versöhnen[1]). Es scheint dieser Gebrauch eben so zur Lei-

[1]) Mali Blaže v pervi šoli. V Lublani, 1850 (Krajnc).

[1]) Govoreč o pisavi „Drobtinic“ za leto 1850, pišejo „Novice“ (1850, str. 42): „Ker je knjiga slovenskimu ljudstvu namenjena, je pisana tudi v lahko razumljivim slovenskim jeziku, ki se od tega, kakor ga ‚Novice‘ pišejo, le malo loči, *lj* in *nj* pa veliko manjkrat rabijo ‘Drobtinice‘ kakor ‚Novice‘.“

denschaft geworden zu sein, wie einst in Metelčica das tonlose ə. Man glaubt zu hören, und meint schreiben zu sollen, was nur in der Einbildung existiert. Diese Überzeugung gewinne ich bei der Revision der Schulbücher immer mehr.

Das hohe Unterrichts-Ministerium wünschet wie eine gleiche Orthographie auch eine gemeinschaftliche Schul- u. Schriftsprache für alle Slowenen, an die sich die Schulkinder anzugewöhnen hätten. Eine schöne Idee, aber eine schwere Aufgabe. Kdo bo vsem — posebno težko pa Krajncam — nekterim vstregel! —

Bei Verfassung allgemein nützlicher — besonders Schulbücher soll der Marburger Kreis auch vertretten werden.

Übrigens bleibt die alte Wahrheit: Militia es vita hominis. Lasset uns kämpfen und wirken; ruhen werden wir im Grabe···

Brez kraja, 15. III. 1851.

··· Ravno sim Malo Berilo za perošolce spisal, in g. Muršecu v Gradec v pretreso poslal. Žali Bog, de že ne vëmo, kako bi prav pisali, še manj pa, kako bi Slovencam vstregli! Eni kličejo za nemško-slovenske knjige, drugi vpijejo le za slovenske bukve. Radi vsak v svoj rog trobimo; in kdor hoče vsim vstreči, se vsim zameri. De Vaše Novice tako možko svojo pot hodijo, slava Vam!···

Brez kraja 4. I. 1852.

··· Kar mene barate v Vašem pismu 10./12. od pravopisa, Vam v resnici na to odgovoriti ne vem; samo to vëm, da prav pisariti v sedajni dobi ne snam. Po želji ministerstva se imam po zakoniku pri šolskih bukvah deržati; in česar se ne deržim, mi Bečani popravijo po svoji — pa ne vse po moji glavi. Brez glasno *è* ispuščati nočem, kajti je ta šega za naše kraje preterda. Katere pravila pa *li* ali *le* ali *lji* ali *lje* pravijo, v tem se po današnem pravopisu težko kdo sčajma; vsak piše po svoji termi. Ravno tako nerodno se mi zdi pristavne imena u viši broju rabiti na *a*: dobra dela — lepa dekleta itd. na mesti dobre dela, lepe dekleta itd. Jaz bom pisal svoje le po svojem razumu posnemaje zlato pravilo sv. Auguština: „In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas.“ Razkolnost je Slovanov bila in bo dedna pregreha···

Pri Sv. Andreju, 30. XII. 1852.

··· Ravno sim tudi Veliko Berilo za II. odred ljudskih šol doveršil; le škoda, da Krajnci se odtresajo, in nam nočejo

v roke sežti; torej se tudi mi prisileni moramo na Slovenske gorice ozirati, kar oblike in izreke zadeva. Tako seme razkolništvo neprenehoma med Slovenci kali, in vsak napredek opovera in kasni···

Brez kraja,. 1. III. 1853.

··· Podajamo se, kakor sim Vam naznanil bil, zastran novih oblik v šolskih knižicah in knigah. Jaz na oblike mende premalo — moji nasprotniki pa preveč gledajo; in iz vsega naša razdertija. Nove oblike so si Dunajčani izkovali, in po zakoniku nam posnemati dajali; meni je prav da Krajnci zvonec nosite; pa pozabiti ne smejte, de smo tudi mi Slovenci, in ne terjajte, da bi vselej le Vaša veljala; tudi mi vzamemo mnogo Vaših oblik, ktere niso po naše, posnemaje sv. Aug.: „In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas!“

Brez kraja, 12. V. 1855.

··· Kar jezikoslovje zadeva, ni slovnica moja, ampak oblike so po vis. c. k. ministerstvu vkazane.[1]) Gledal sim na reč, ne toliko na minlive oblike — vražje spotike v napredovanji slovstva našiga··· Kar ste nam o slovniškij sodnii v Novicah povedali, ste moje misli zadeli in posneli; taka sodnia bi bila cvet brez sadu. Le svoje terme se ne deržimo, pa enokoljko čez prag se ozrimo; posnemajmo, kar je dobro in prav po duhu slovenšine; zloga bo polahoma sama došla; posiloma se doiti ne da. Tudi Nemci jo v pisarii še neprenehoma lovijo···

Brez kraja, na pepelnico 1857.

··· Veseli me hvalevredna marljivost, ktira se je že preteklih pět let pri Vas na Krajskem obudila. Vodnikov. Besednjaka I. Del so mi presvitli Knezo-škof poslali, ki obdelovavcom v resnici slavo pôje; tudi sveto pismo[2]) je čedno, izverstno delo, in mi toliko dopade, de mi ni žal, de smo to izdajo Krajncom prepustili; prepričan sim, de bi ne bili premogli kaj takega tako čedno doveršiti. Zdaj se resniči pesm rajnkega Vodnika: „Sreča (Krajnc) te iše, um ti je dan; najšel si jo, ker nisi zaspán.“ — Imate dobre glavice — imate po dobrodarnosti Vašega Mecena tudi petice; in to dvojno pospeša slovstvo domače. Bog Vam daj zdravje pa dobro srečo! Mi bodemo pa vprihodno drobtinice radi pobirali, ki bodo od mize bogatih gospodov, Krajncov padale; in če ravno vsake

[1]) Piše o priliki pošiljatve svojega Malega in Velikega berila.
[2]) V Mislih ima „Sveto pismo“, čigar urednik je bil Juri Volc.

pičice ne poterdimo, ki jo Krajnci pišete, vendar rajši od Vas poterdimo, ter se veselimo dobr*iga* kakor dobr*ega*, naj si *jaz*, *jez* alj *jest* pišem; bodi si nedelja alj nedela, prijatelj alj prijatel, de smo si le dobri, kar je prav···

10. Davorin Trstenjak.

Brez kraja, na Sveti dan 1854.

··· Obljubil sem Vam pisati recensio o Berilu, ali ni še sem vtegnil. Vendar brez laskanja in perlizovanja Vam povem, da je Vaše bolje po gradivu, zaderžaji in zlogu, kakor berilo matadorov Navratila-Miklošiča. Miklošič ima v svojem zlogu kakor jaz Parvistenbocke. Lehko je pisati v nemškem ali latinskem jeziku učene gramatiške dela slovenska ali težko v slovenskem jeziku.

Spet se pokaže dalje učeni teoretikarje slabi praktikarji. Navratil je dobro pisal o glagolih, vendar kakor ni še noben slovansk jezikoslovec tega gordiškega vozla razvezal, tako tudi on ni. Jaz zmiraj poslušam, u duhu, kako so mati govorili in tako pišem. Vendar mi ni dosti za zlog mar, ker je moj namen veči: Resnična reč mi je bolje pri sercu, kakor njena obleka.

Zato se Vam lepo zahvalim da Vi gladite mojo rodo Slovenšino. Jas, kakor Vi sem autodidakt po nemški izobražen, ni tedaj drugači mogoče kakor v Germanizme se nolens volens zaplesti.

Mlajina, ktera se temeljito v slovnici podučava bode bolje pisala. Zlo me je razveselila nar novejša uredba za stran gimnazij. Bal se sem, da bode Germanizem v javnem podučenji izključivo vladal, ali vendar še se za drugim jezikom nekoliko preveč puša.

Da bi le imali druge učitelje. Ali žalibog, kako dolgo so naši slov. mladiči dijaki so vroči Slovenci, ali kadar cesarski kruh dobijo, ter je vse nemško in strašljivo. Tudi to bodemo popravili . . .

11. Miha Verne.

V Trstu, 15. VII. 1852.

Hochwohlgeborener Herr Doctor!

Da sie nun angefangen haben, auch meinen zweiten Aufsatz in die Novice aufzunehmen, so bitte ich Sie, mein

„ulica“ nicht zu ändern[1]). Ich halte das singulare, „ulica“ für ganz sprachrichtig, und der Sprachgebrauch in Innerkrain, auf dem Karste, in ganz Istrien und Dalmazien bestärkt mich in meiner Ansicht. Überdieß ist das singulare ulica so bequem und enthebt so mancher Schwierigkeit, die sich bei Annahme des bloßen Plurals schlechterdings nicht beseitigen läßt, daß, wenn ulica in singulari im Sprachgebrauche nicht wirklich schon vorhanden wäre, man wünschen müßte, es eingeführt zu sehen. Dieses Wort wird in den benannten Gegenden in allen drei Zahlen gebraucht, als: ulica — (dve) ulici — ulice. Ich kann daher nicht begreifen, wie sich die Ansicht geltend machen konnte, daß nur das Plurale ulice zu gebrauchen sey. Wenn ich nicht irre, so behauptet dieß Herr Potočnik in seiner Grammatik. Allein das beweist nur, daß sich auch ein so geistreicher und geschickter Mann, wie Potočnik irren kann. Ich schmeichele mir übrigens nicht, Sie mit diesen Zeilen von der Wahrheit meiner Ansicht überzeugt zu haben, und Sie werden mein ulica vielleicht nie lieb gewinnen, und doch bitte ich, es nicht zu ändern, sondern hiebei mittelst einer Anmerkung zu melden, daß ich das ulica ausdrücklich verlange. Vielleicht wird sich einer oder der andere Ihrer Correspondenten hierüber ausführlich vernehmen laßen, und so könnten wir auch dießfalls ins Reine kommen.

— — — — — — — — — — — — —

Kljub tej odločnosti prosi Verne malo niže Bleiweisa, naj bi prestavo, ki mu jo pošlje po nekem bogoslovcu, natanko pregledal, in nadaljuje: „Hiezu würde ich Ihre Güte und Gefälligkeit auch mit der Bitte in Anspruch nehmen, die etwa sprachunrichtigen oder minder gelungenen Stellen zu verbessern . . . .“

V Trstu, 14. X. 1852

. . . . Jedenfalls aber glaube ich noch die weitere Bedingung beifügen zu müßen, daß an meiner Arbeit durchaus nichts geändert werde. Ich bin zwar kein Feind des lieben *j* — doch will ich demselben mein *u*, welches ich im Dativ und Locativ masc. und neutr. ohne Ausnahme brauche — wenigstens für jetzt noch nicht aufopfern, da ich die Nothwendigkeit dieses Opfers bei allem Respect für die Autorität des Herrn Metelko — nicht einsehen kann. In der gewöhnlichen Aussprache finde ich keinen Grund dazu — unser Volk spricht den Endlaut in den Wörtern pri možu und v poslopju ohne den geringsten Unterschied aus. Die Istrianer und Dalmatiner — und vielleicht auch die Bosnier und Serven schreiben gleichfalls ju und nicht

[1]) Prim. najnovejše jezikovno raburjenje o priliki uveljavljenja samoslovenskih uličnih napisov v Ljubljani.

ji, z. B. v poslopju. Und wenn man so viele Schritte thut, um sich ihnen zu nähern, so sehe ich nicht ein; warum man sich dem lieben j zu lieb absichtlich von ihnen entfernen sollte. Darum schreibe ich *ju* — und nicht *ji*, und möchte nicht, daß dieß geändert würde. — Zur Rechtfertigung meiner Orthographie hätte ich noch viel zu sagen, würde aber zu lang werden, wie ich es denn wider meinen Willen schon geworden bin....

V Trstu, 14. IV. 1855

. . . . Prav serčno pa me veseli, da se Vam je jelo nad slovniškem oktroiranjem merziti. Prav imate, da našega *ü*, ki se od Postojne po vsi zgornji Italii in po celem Francoskem do Pirenejev, in znabiti še dalje glasi, ne gre popolnoma zaničevati. Pa še nekaj bi bili lahko zapazili, namreč da naši Notrajnci izobražujejo adjectiva neutra in plurali, kakor serbski, dalmatinski, istrianski in znabiti še drugi jugoslavjani, na *a*, ne na *e*, popolnoma kakor nekdanji Latinci, na primer boni, bonae, bona = dobri možje, dobre žene, dobra jabelka, debela teleta, lepa žebeta. Dasiravno tedaj slovenske pisatelje, posebno Vas, Miklošiča, Metelkota in druge visoko spoštujem, se vendar prederznem naravnost reči, da adjectiva neutra in plurali feminini enaka delati, bi vtegnilo gorensko slovniško oktroiranje biti, ker živ jezik večega dela naroda našega drugač kaže. Ko spet na Notranje pridete, pazite tudi na to . . . .

12. Matija Vrtovec.

Pri Sv. Vidu, 18. II. 1846

. . . . Ohne praktischer Chemiker zu seyn, und ohne eigentlich ein chemisches Werk zu besitzen, Chemie und in slovenischer Sprache zu schreiben, nein, das ist wohl keine leichte Aufgabe, und Sie wünschen noch nebst bey, daß ich, der große Slavist — — — noch recht viele neue und kurze Wörter bilden sollte; dazu wird sich aber nicht mehr viele Gelegenheit geben wollen; žlezik Schleimstoff; vlečik Kleber werden sich vielleicht noch anbringen lassen. Dr. Jordan hat irgendwo gesagt: jenen slawischen Dialekt erkenne er für den vollkommensten, welcher aus seinen Wurzeln schon die längsten Wörter gebildet hat. — So was sieht einem schönen Baume gleich, der aus der Wurzel gewachsen ist. Kennen Sie Herr Doktor, Sanskrit? Man sagt, dieß sey die schönste Sprache auf der Welt, hat aber auch die längsten Wörter . . . .

Pri Sv. Vidu. 19. II. 1847

. . . . Daß Sie von Ihrer Strenge abgesehen, und der weichern, milden und sanfteren Sprache Zugang gestatten, freut es mich sehr. Herr Dr. Gister Professor in Görz, soll sich nach Zeugniß des Herrn Dr. Dolenz, geäußert haben, daß ihm, einem Oberkrainer, unter allen krainischen Dialekten der meinige Wipbacher am besten gefalle. Solche Äußerungen sind mir schon oft und von mehreren Seiten zugekommen;

jugati statt gugati;
sheplo „ shveplo;
orle „ orgle;
maſno „ mastno;
rase „ raſte, lassen sich im reden und singen besser hören . . .

13. Matija Vodušek.

V Celju, 4. III. 1847

. . . . Allein ich muß mich im Gedränge der Geschäfte kurz faßen, und auf das Verehrte vom 29 v. bloß äußern, daß ich mit Ihnen und Ihren Ansichten ganz einig bin, ja sogar das mir widrige jotiren der lieben Einigkeit wegen mir gern gefallen lasse. — — — Eben so angenehm ist mir Ihre Wehklage um des lieben *lj*; und zu meiner Beruhigung finde ich in der heutigen Nr. 5 das *j* hinein restituirt. Daß Sie gleiche Schreibweise in Ihrem Blatte beobachten handeln sie ganz consequent; denn derlei Eigenheiten als ſojiga statt ſvojiga fallen nur auf den isolirten Schriftsteller desto nachtheiliger auf ihn selbst zurück. Leider aber muß ich bemerken, daß die Laibacher an Localismen eben so wohl laboriren, wie wir, weil sie auch nur die einzige Aussprache zur Richtschnur der Schriftsprache nehmen. Es sagt hier kein Mensch Ce*lj*e, bo*ž*ja hiša, sondern ganz sein Cele, boža hiša ohne Molirung. Wer hat da Recht, Laibach oder Cilli? Wessen Aussprache ist richtiger und beßer? Dieß vermag nur die Wissenschaft (Gramatik) beleuchten, die nach allgemeinen Prinzipien richtet. Wollte Gott, es käme bald eine solche Gramatik zum Vorschein, die durch Aufstellung der Grundsätze der Eigenthümlichkeit, Einfachheit, Leichtigkeit alle Specialitäten und Provincialismen aus der Schriftsprache zu verscheuchen vermöchte. Zur Unterhaltung nur ein einziges Beispiel eines solchen Provinzialism: die Krainer sprechen und schreiben: gospodje, cesarje, očetje im Nominativ plur. und vermengen die Gattungsnamen mit

den Samelwörtern grozdje, resje, lmetje; das verstoßt offenbar gegen die Aussprache der übrigen Provinzen und der gramatischen Deklination; nach dieser richten sich die Gattungsnamen mascul. nach Muster rak, raka, raku — pl. raki: also auch gospod — da, du, — pl. — di, cesari, očetí. Kurz, wir suchen noch beide das Centrum des Wahren, und sind Gott lob, seit uns die Novice voranleichten ziemlich vorgeschritten . . . .

14. Brezimno pismo[1]),

oddano na pošto na ljubljanskem kolodvoru 20. IV. 1855, na naslov: Sr. Hochwürden Dem Hochgelehrten Herrn Johann Salokar Pfarrer zu St. Cantian nächst Gutenwerth in Unter-Krain.

Prečastiti gospod fajmošter!

Novica, de je v pospešenje natisa slovenskiga slovnika perva osnova Vam izročena, močno razveseli vse zveste spoštovavce domorodnih oblik neprešemjeniga krajnskiga jezika, ako se smemo zanesti, de ste tudi Vi v številu teh zvestih sinov slovenske matere, ne pa iz derhali tistih šegosužnikov, povetrenjakov in rodotajev, ki ga prestrojujejo na babilonsko zmes novih oblik štajersko-koroških, serbsko-horvaških, lunsko-ciganskih. Slava in blagoslov Vam k prevzetim delu, ako ste iz pervih, — zasramba čert in prekletstvo od celiga naroda, ako ste iz druzih!

Če Vam nič ne veljajo te besede zvestiga spoštovavca domorodnih glasov krajnskiga jezika, naj Vam oči odpre saj zgodovina nar novejšiga slovenskiga slovstva. Kje so „Vedež“, „Slovenja“, „Ljubljanski Časnik“ — ti zali cvetki nove dobe slovenskiga slovstva, začete po Gajevim pravopisu? Kako čversto so poganjali, kako krasno se razcvetali, dokler so se še domorodnih starih oblik deržali svoje lepoglasne materinšine! Komej pa so té izdali (verrathen) za novoskovane, očibodivne in uhoderivne rodotajske, so koj vsi eden za drugim poginuli tistega rodotajstva, kterega so hotli vrinuti vsim svojim domorodcem i celemu narodu zlobencev j šlapencev. Na njih gomilah se vzigneta „Slovenska Bčela“, in „Šolski prijatelj“ — začeto rodotajstvo nadaljevat; ali enaka osoda zadene tudi

[1]) Prim. „Novice“ l. 1855., str. 143, kjer pišejo: „V Gorici je en gospod, ki misli, da vse slovensko slovstvo gre že v gotovo prepad, ker se namesto *iga* piše *ega*, uamesto *am* pa *om* itd. Čeravno morebiti tako hudega nasprotnika ni nobenega več, kakor je ta zastran novih oblik, je vendar še več tacih, ki kažejo — verjemite mi — Vaše (Požencanove) nasvete pisavi“.

nju in ju pogrezne v zgodnje tamnice. Životari sicer še prestrojen „Prijatel“, ali kako stlačen in pokvečen! Vidi se mu na žoltnim obrazu, da svojega prestroja ne bode dolgo preživel. — Životari tudi še neko družtvo na Dravi, ki po „knjigah za izobraževanje slovenskega ljudstva“ njegov narodski jezik spakuje in to mende zdaj še clo po svetim pismi nameruje. Tode tudi sveto pismo ga več ne reši bližniga pogina, in mu bo tega, v odvernjenje namenjeniga oskrunjenja, le pospešilo.

Derzé se vender še „Novice“, porečete g. fajmošter, — ta nar starši vsih slovenskih časnikov, ki je preživel vse svoje omenjene mlajši tekmenike, in še zmirej čversto napreduje, čeravno je tudi on — svoji začetni pisavi in svojim slovesnim obljubam (l. 1849. štr. 228) ravno nasproti, in vkljub slovesnimu izreku, de „jezik ni modeartikel — in se tudi ne da oktrojirati“, vender le potegnil „z večino“ pisavcev novoskovanih, ktere je pred sam imenoval „brez vsiga lepoglasja“, „lunini jezik“, „za ljudstvo v luni“.

Res je, de „Novice“ se še deržé, tode le še toliko časa, dokler je po Slovenskim še kaj tacih zarobljencov in bedakov, ki se od časnika tolike doslednosti in takó zanesljivih obljub pusté za nos voditi, in mu nepresegljivo zasrambo z naročnino še plačujejo, de so ravno oni (pisavci in bravci „luniniga jezika“) to „ljudstvo v luni“.

De se „Novice“ ne sramujejo takó vpijoče nedoslednosti, tako nesramniga veroloma in rodotajstva, temu se ni čuditi, ker njih doslednost, vernost, rodoljubje je žvečina! Ali de slovensko ljudstvo v tolicih létih še ne sprevidi te svoje tolike in še plačevane! — zasrambe, to je žalosten dokáz, kako deleč še njega večina za druzimi izobraženimi narodi v izomiki zaostaja!

De pa vender pri tem tolikostranskim vrivanji ptujinstva še niso zgubili vsi Slovenci svojiga naravniga čuta: kaj je lepši, boljši, popolniši, — še ne zgubili svoje samostalnosti in neodvisnosti od povetrene šegosužnosti in zdajavske rodotajbe, — še ne zgubili spoznanja in spoštvanja prédnost starih krajnskih oblik slovenskiga jezika pred vso novošegno štajersko-koroško jezikomešarijo: tega porok nam je obstoj in marljivo branje slavne „Zgodnje Danice“, ki se vkljub vsim tolikerim nasprotovanji jezikoblodivcev vender le ohrani, in ohrani neomadežano vsega ptujinskega skruna v pervotni čistosti domorodnih glasov. Ravno ta njena nevkrenljiva stanovitnost, de se v sredi toliko odpadov edina ohrani nepreslepljeno in nezapeljano, in de ostane vedno zvesta svojimu „častitljivimu, v narodu vkoreninjenimu“ domačimu jeziku, je njé nar veči slava, je nje zmaga, ktero ji povetrenjaki tudi zavidujejo. Stanovitnost v dobrim je vender le kaj častitljiva, je značaj možakosti, ki jo

še sovražniki spoštujejo! To možko in narodozvesto ravnanje pa tudi spoštvanje do nje le povikšuje, in število nje bravcov tudi med prostim ljudstvam pomnožuje, ker tudi temu je navadna domača oblika veliko prijetniši, kakor uhoderivno lajanje, skulenje in tulenje babilonstva — razun tega, de ga tudi po predmetu Danične zanimive povesti, krajo- in ljudopisi, razlage cerkvenih obredov in slovesnost in verski poduki veliko, veliko bolj mikajo, kakor pa v „Novicah“ vedno gnojenje in nastilanje in vse starinoslovske in starooslovske preiskave in jezikoslovske mešarije.

Iz vsiga rečeniga lahko posnamete, prečastiti g. fajmošter! namen tega dopisa. Jest podpisani in gotovo vsi nepolunjeni Krajnci serčno želimo, de bi Vi, kterimu je izročena osnova slovenskiga slovnika, saj ta vir narodskiga jezika, iz kteriga bodo zajemali še vnukov vnuki, skerbno obvarvali vsega skalenja in zblojenja po novoskovanih, protinarodnih, studnoglasnih oblikah „luniniga jezika, ki je le za ljudstvo v luni, ne pa za slovenski narod na zemlji“. To terja od Vas zvesto rodoljubje, Vaša lastna čast in slava celiga naroda. Ne dajte se premotiti od zmage le začasne rodotajev, ampak zvesti si bodite neodvernljive spolnitve sledečiga preroštva:

„Slovenci bodo brali bukve čiste.
(Besede so Prešerna, pisa luči!)
Cel svet posnemal krajnske bo puriste.
Kar nočte vi umeti k svoji škodi,
Kar ne dopade vaši slepi buči,
Častili bodo pozni to narodi!“

Nepotujčljivi Krajnc.

Iz Primorskiga, 18./4. 1555.

NB. To pismo je le za Vas, gospod fajmošter! če pa ravno hočte, tudi za druge možake — spoštujoče oblike domorodne, kratko in malo pa ne za rodotajske novooblikarje, nar manj pa za vredništvo Novic, od kteriga Vam je znano iz pretresovanja „Zore“, s kakšno strastnostjo in divjaško ljutostjo napada in terga, kogar se loti — hujši od razdraženiga psa, ki se vterga iz verige!

III. Bleiweis — urednik — človek.

V oznanilu svojega konca (z dne 26. XII. 1902) so zapisale „Novice“ stavek: „Kadar mali dorastejo, ubijejo starce.“ Heine je rekel to o Indijancih, a veljalo je tudi za

„Novice“. Kot tednik se niso mogle povzdigniti poleg dnevnikov do politične vplivnosti, gospodarsko stroko jim je prevzel „Kmetovalec“, za zabavno berilo pa je skrbelo dovolj drugih listov. Tudi doba filologovanja je že davno minula. Slovenski jezik je postal toliko prožen, da se je pisalo lahko o vsakem predmetu, in je dobil približno enotno obliko.

Toda takrat, ko so začele izhajati „Novice“, je bila pisava slovenščine tako malo udomačena, da so morale imeti — kakor sem že omenil — plačanega prevajalca iz tujih jezikov. Ljudi, ki bi bili sposobni, pisati daljše članke v slovenščini, smo imeli bore malo; saj se odteguje naša inteligenca šele v tem desetletju nemški vzgoji in nemškemu mišljenju.

Valentin Stanič je n. pr. pisal dne 27. julija 1843. Bleiweisu pismo, kjer se mu zahvaljuje za laskavo priznanje[1]) za pesem „Kmetovſki ſtan“ (Poleg nemſhkiga), priobčeno v 3. št. prvega tečaja, ter mu obenem pošilja „Vinſko terto“. Tu pravi, da je čisto naravno, da so njegove pesmi polne jezikovnih napak, „indem ich aber alle meine Studien in Deutschland machte, und eigentlich auch nie eine krainische Gramatik studirte··· Alles mache ich bloß nach dem Gehör; und die arme Gramatik wird beleidigt!“ Hkrati prosi, da bi mu osnažil od slovniških napak kak dober prijatelj vsako pesem, kakor so mu ono v 3. številki.

O narodni zavednosti za časa rojstva „Novic“ ne moremo govoriti. Pisale so celo same v prvem „Osnanilu“ (1843, št. 1) o Kranjcih, kranjski deželi in kranjskih besedah, dasi so rabile na istem mestu tudi izraz „slovenski“ („v ſlovenſkim natiſnene bukve“). In še leta 1862. je imel Bleiweis v ljubljanski čitalnici poučno-humorističen govor „Slovenski jezik pa ‚Kranjska špraha‘.“

Pravega zanimanja za slovensko knjigo ni bilo. Večino slovenskih izobražencev so tvorili v onih časih duhovniki. O teh piše Stanič v omenjenem pismu, da je razposlal „Zerkvene peſmi“[2]) na vse dekanate, a naročen ni bil nobeden izvod. To si razlaga edino na ta način, da so ali njegove pesmi brez vrednosti, ali „die Priester sind in dießfälligem lethalem Schlafe!“

[1]) Glasi se: „Zhaſtitljivi Goſpod Goriſhki kórar, Val. Stanig ſo nam poſlali bukvize polne lepih peſim, ſvetih in drusih nedolſhnih. Is teh bukviz, ktere so v Gorizi v leti 1838 bile na ſvitlo dane, damo gori natiſnjeno sa pokuſhnjo. Kakor je ta lizhna in prijetna, ſo tudi vſe druge, in s priloshnostjo jih bomo ſhe vezh dali, in preprizhal ſe bo vſak lahko, de jih ne priporozhamo s prasnimi beseaami.“ — Naslov teh bukvic se glasi: Peſme sa kmete ino mlade ljudi. Vekſh del is njemſhkih Mildhaimſkih Peſem preſtavil V. St. S. II natiſ. V Gorizi. Natiſnil Paternolli 1838.

[2]) V mislih ima „Molitve in premiſhlovanja per objiſkovanju ſhtirih k' sadoblenju odpuſtika ſvetiga“ — leta odlozhenih zerkva ‚s' perſtavkam 41 zerkovnih ino drugih peſem. Videm 1826.“

Ko bi mu bil rekel kdo pred dvajsetimi ali tridesetimi leti, ko je nastala večina njegovih pesmi, „wenn auch gegen die Wahrheit, daß meine Lieder einigen Werth haben: so hätten vielleicht noch ein Paar hundert bei Haaren herbeigezogen werden können, weil ich am Reimmachen Vergnügen fand. — Freylich ist indessen: Paſſato il tempo, che Berta filava eingetreten.“

In to je ena prvih zaslug Bleiweisovih „Novic“, da so zbudile v naših ljudeh zanimanje za slovensko knjigo, veselje do dela in ljubezen do jezika in naroda. Brez „Novic“ bi ne bil zapisal marsikdo slovenske besede, kakor priznava o sebi Matija Vrtovec v pismu z dne 19. II. 1847.

Naj se sodi o načinu, kako je prišel Bleiweis do uredništva „Novic“, tako ali tako, to mu moramo priznati, da je zadel že v prvi številki svojega lista ob pravo struno. Kajti takoj tri številke pozneje so se „Novice“ lahko pohvalile, da so „ne ſamo v naſhi desheli, ampak tudi na Shtajerskim, Koroſhkim, Goriſhkim, Tershaſhkim, Horvaſhkim in zlo v Dalmazii veliko prijatlov naſhle“.

Čudno ni to. Med urednikom in njegovimi sodelavci ter med temi in med „deležniki“ (naročniki) je vladalo v prvih letnikih skoro patriarhalno razmerje. Kako lepo se med seboj onikajo, poučujejo in kratkočasijo! Mi se čutimo sicer vzvišene nad naivnostjo „Novic“, ker ne živimo več v otročji dobi slovenskega naroda, a ravno ta patriarhalna naivnost omiljuje „Novice“ nam in jih je omilila našim prednikom.

Drugič so pripomogle „Novice“ največ do tega, da je dobil naš jezik razmeroma hitro enotno lice. Ravno one so združile slovenska narečja v en slovstven jezik.

Bleiweis sicer ni bil v jezikoslovnih zadevah urednik po našem okusu. Mi zahtevamo od urednika, da pozna temeljito jezik, a Bleiweis se ga je — kakor smo že omenili — šele učil, ko je prevzel uredništvo. Zato se ne čudimo, da je pisava prvih tečajev zelo pisana, zlasti v pesmih. Ker je hotel izdajati list za vse Slovence, je pripuščal oblike in besede najrazličnejših slovenskih kotov[1]). Zavzemal je napačno stališče, da nam bodi prva skrb, kaj bomo pisali, ne kako se bomo izražali. Poleg je poudarjal, da so zanj tiste oblike pravilne, ki odgovarjajo slovnici. Toda takrat smo imeli slovnic na cente, kakor se je izrazil Slomšek v pismu z dne 8. XII. 1848., in Bleiweis je pozabil povedati sotrudnikom, po kateri se naj ravnajo, dasi ga je opozoril Caf 1845. l. na različnost v slovnicah. Krivo je bilo te Bleiweisove

[1]) Seveda si ne smemo misliti, da sploh ni popravljal jezika sotrudnikov „Novic“ (gl. n. pr. samo Koseskega pisma).

pozabljivosti to, da je imel v mislih v prvi vrsti besedni zaklad, oblike pa je smatral za stransko stvar. Tako je prišlo, da je hvalil vsak svoje narečje, oziroma svoje besede in se držal krčevito svojih oblik. Kako trdovratni so bili tedanji pisatelji v tem oziru, nam jasno kažejo njihova spredaj objavljena pisma, kjer včasih kar naravnost izjavljajo, da se ne marajo nikakor ukloniti pisavi večine. Drugi zopet (Koseski!) so se sklicevali na celo vrsto slovarjev in slovnic: zdaj na to, zdaj na ono, kakor je pač nanesla potreba. V sili so se zatekli celo k Dobrovskemu, ki so ga poznali po Metelkovi slovnici.

Pisatelj je godrnjal črez pisatelja (prim. Trstenjakovo pismo!), Kranjec črez Štajerca ter narobe itd.

Bleiweis sam se je držal izvečine Metelka[1]), zametaval pa ni, kakor smo videli, drugih slovničarjev. In dasi nas bôde neenotnost jezika „Novic", vendar moramo nehote odobravati Bleiweisovo popustljivost v jezikovnih zadevah z ozirom na to, da nismo imeli takrat zanesljivih jezikoslovcev in estetičarjev. Bilo je torej dobro, da se je čulo več mnenj, preden se je izrekla sodba, kajti Bleiweis ni bil nikakor mož, da bi smel odločevati glede jezika. Za to je premalo poznal živo narodno govorico, manjkalo pa mu je tudi teoretične jezikoslovne izobrazbe. Zategadelj je bilo najboljše, da ni posegal z odločilno besedo v slovniška vprašanja. Zavedajoč se svojih zmožnosti, je pustil, da so se prepirali drugi. Vsakemu je dal besèdo in je previdno čakal, da je dozorelo vprašanje. Šele potem je posegel vmes in napravil mir besedi s tem, da je povedal svoje iz priobčenih člankov posneto mnenje. Objavljena pisma nam pričajo, da je skušal izvedeti mnenje drugih tudi po pismih (prim. na pr. Slomšekovo pismo z dne 4. I. 1852). Celo Koseskega je vprašal za svet v jezikoslovju (gl. n. pr. pismo z dne 10. I. 1850). Na ta način se je skušal obvarovati vsake blamaže in si ohraniti dobro ime. Častihlepen je bil mož zelo, dasi je poudarjal ob raznih prilikah ravno nasprotno[2])

V „Novicah" natisnjeni jezikoslovni spisi se nikakor ne morejo imenovati strogo znanstveni. Deloma obsegajo samo podatke o ljudski izreki ali ponavljajo in potrjujejo nauke rabljenih slovnic, deloma pa so čisto zavoženi, zlasti v onih slovniških vprašanjih, o katerih se še ni bilo veliko pisalo. Izmed

[1]) Josipu Cimpermanu je pisal 10. VIII. 1877: „Meni je Metelkova slovnica sveta slovnica, katere še nikdo ni prekosil" (gl. Novice l. 1883, str. 192).

[2]) Prijatelju Costu je pisal n. pr. l. 1871., ko so začeli govoriti o njem kot kandidatu za mesto deželnega glavarja: „To v naglici Tebi, ki me poznaš, da nisem častilakomen in da ni le hinavstvo, ako rečem, da to hočem ostati in tako delati kakor dozdaj — a da ne maram za nobeno drugo čast"

jezikoslovcev „Novic“ delajo častno izjemo edino Cigale, Levstik in Navratil (Larnavti), a tudi tem se pozna pomanjkanje prave šole. Miklošiča ne moremo šteti k Novičarjem. Vplival pa je na slovenski jezik silno po svojih berilih in po državnem zakoniku, a največ po učencih: Cigaletu, Janežiču, Navratilu in drugih. Tudi je nameraval sam spisati kratko slovensko slovnico in slovenski slovar (gl. njegovo pismo brez datuma).

Delali so Novičarji na jezikovnem polju toliko in tako naglo, da nekateri naročniki niso mogli slediti razvoju jezika. O sličnih pritožbah smo že slišali. Še bolj nam potrjuje hitro napredovanje jezika pismo, ki ga je pisal oče Severin Zlate, kaplan v Trnovem potoku pri Dunaju, dne 21. X. 1852. svojemu najdražjemu in nepozabnemu prijatelju Bleiweisu. Tu piše, da ga prestavljajo vedno iz kraja v kraj, zatorej naj blagovoli Bleiweis ustaviti nadaljnje pošiljanje „Novic“, ker bi bilo vedno menjanje naslova sitno in tudi ne brez stroškov. Obenem naj oprosti to njegovo željo in naj mu ne zameri, kajti „nebst dem habet ihr den slovianski jezek so gereiniget und ohne Zweifel gramatisch richtig gestellt, daß ich ihn völlig nicht verstehe“.

To čiščenje in popravljanje slovenščine se nanaša v prvi vrsti na besedni zaklad. Glede tega je zavzel Bleiweis stališče, da si smemo izposojati potrebne besede pri drugih Slovanih, in sicer v prvi vrsti pri Hrvatih, ker so nam najbližji.

Na ta način se je obogatil slovenski jezik v dobi „Novic“ z lepim številom besed naših močnejših bratov. To je bil eden najkrasnejših sadov slovanske vzajemnosti. Mali slovanski narodi so si vzeli za razcvet svoje kulture pri številnejših sorodnikih izraze, kateri so bili pri teh že dobro v rabi. Mi smo si izposodili največ besed od Srbohrvatov, potem Čehov in Rusov, od drugih manj, a tudi od slednjih večinoma iz srbohrvaških knjig. Seveda niso vse izposojenke izvirno slovanske. Vzeli smo jih take, kakršne smo našli, nekatere celo v napačni obliki. Mnogo se jih je že tako udomačilo, da bi večina Slovencev prisegla, da so pristno slovenske, n. pr. iz češčine vzete: naslov, prednost, smer, vloga, zbirka··· ali iz ruščine izposojene: načrt, obred, sredstvo, zavod itd.[1]) Janežič je sprejel v svoj „Popolni ročni slovar slovenskega in nemškega jezika“ polno z *i* zaznamovanih, t. j. ilirskih izrazov, da bi olajšal z njimi Slovencem čitanje ilirskih knjig. Dasi ne odgovarja njegovo zaznamenovanje povsod resnici, vendar se bode čudil vsakdo veliki množici besed, ki so navedene kot ilirske, a se nam zde zapisane naravnost iz ust našega kmeta.

[1]) Gl. več o tem v Breznikovem spisu „Slovanske besede v slovenščini“ (Čas, 1909).

Tako izposojevanje besed je bilo in je potrebno, ker nismo imeli in nimamo za mnoge pojme primernih in dobrih domačih izrazov. Pa tudi koristno je, ker nas približuje drugim Slovanom. Za Bleiweisovo dobo bi si želeli celo več izposojenk, da bi imeli v jeziku manj ponesrečenih skovank. Zlasti se naj bi zatekali k Srbohrvatom, ker so nam najbližji ne le po jeziku, temuč tudi po zemeljski legi.

Odločno pa je nastopil Bleiweis proti spojitvi našega narečja s štokavskim. Takozvanim ilirskim oblikam se sicer ni mogel ustavljati dolgo časa, a idejo Ilirov je pokopal in rešil slovenščino pogina. To mu šteje marsikdo v — zlo.

Predlog, ki ga je stavil v „Novicah“ η, da bi sprejeli ruščino kot literarni jezik, ni mogel priti pri naših razmerah v poštev. Novičarji ga tudi niso prerešetavali, a zanimanje za ruščino je raslo med Slovenci. Z njim se je jela širiti grda razvada, da puščajo prestavljalci iz ruščine v prevodih polno za Slovenca nerazumljivih izrazov. Sicer ne izvira ta napaka zgolj iz ljubezni do ruščine, ampak velikokrat iz udobnosti in slabega znanja materinščine.

Zase in za pisavo nekaterih Slovencev (Razlag, Majer itd.) značilno sodbo je izrekel Miklošič v pismu, pisanem 22. julija 1853. Bila ni preostra, ker so jemali nekateri v resnici besede iz slovanskih narečij, kakor se jim je zljubilo. „Novice“ so se držale v tem oziru kolikor mogoče ozkih mej, a niso mogle ustreči kljub temu slovenskim nezadovoljnežem, ki so grozili celo z bojkotom lista (gl. brezimno pismo).

Z vsebino „Novic“ je bil nezadovoljen Jeran. Kako je sodil ta mož o Shakespeareju, sem povedal v „Slovanovi“ 1. št. l. 1909. Zaradi lista, iz katerega se je norčeval „Triglavan iz Posavja“ (Zvon, l. 1870, str. 277), da morajo biti spisi taki, da jih sme brati človek na Veliki petek ali na večer pred obhajilom, je poslal „slavnimu vredništvu Novic“ 13. II. 1857. sledeče ogorčeno pismo:

„Častiti gospod doktor!

Vam pošljem spis g. Korbana, za Novice odmenjeni, in povem ob enim, de sim dobil hud spis zastran nekterih zaljubljenih berklarij, ki se nekterikrat v „Noviških“ pesmih sem ter tje nahajajo, česar sevé de ne bom porabil, zamorete si pa ad Notam vzeti in prepričani biti, de je s takimi rečmi prav veliko bravcov razžaljenih, in de so zlasti mladostni misli škodljive, naj že izhajajo od kogar hočejo.

Vaš

odkritoserčni in resnični prijatel

Jeran“

Toda Jeran ni bil edini nadzornik „Novic". Ko je poročal Verne v „Potovanju po Laškim" o asiških menihih to, kar je videl na lastne oči in sam doživel (gl. Novice l. 1852, in sicer 8. pismo na 246. str.), je završelo med duhovniki. To je dalo Vernetu povod, da je pisal Bleiweisu 14. XI. 1852. l. Njegov zagovor je zelo kratek, a piker. Žalostno vzdihne: „Iliacos intra muros peccatur et extra" in pristavi sledečo slovensko „prestavo": „Popi so večidel po celim svetu enaki."

Čudno se nam zdi, da je sprejemal Bleiweis vdano Jeranove ukore, medtem ko je zafrkaval Verne napram istemu Bleiweisu svoje sobrate. Mislimo si namreč, da bi Verne ne storil tega, ko bi bil prepričan, da je Bleiweis v resnici tako veren Jeranov učenec, kakor se je delal. Toda Bleiweis je bil politik in je stremil vedno za tem, da bi ugajal vsem. Trdnega prepričanja ni poznal. Napadal je lahko istega človeka in ga povzdigoval (Grün!), bil je naroden radikalec in zmeren narodnjak itd.[1])

Njegovi vrstniki in dobri prijatelji so ga sodili ravnotako. Letošnjo zimo sem prebirajoč Costove dnevnike našel v njih sledeče zanimivo mesto: Costa se vrača v družbi nekaterih gospodov od gledališke predstave. Govor nanese na Bleiweisa in nekdo ga označi z besedami: „Bleiweis je jezuit," nakar mu pritrdijo vsi z besedami: „Četudi ni jezuit, je pa zvit."

Seveda je imel Bleiweis tudi zvestih privržencev, ki so imeli ravno nasprotno mnenje o njem. Josip Cimperman n. pr. mu je zapel iz hvaležnosti za izkazane dobrote 8. II. 1876. sledeči sonet:

Blagorodnemu gospodu Dr. Jan. Bleiweisu v spomin hvaležnosti.

Pretipal jaz vže srca in obisti
Možem sem našim, a dobil le eno
Srce še blago in nepokaženo
Sem v tej družbi hinavstva in zavisti.

Vže čujem klic: kedó je neki tisti?
Imena s čarko ne povem nobeno;
Onó mi soper lumpov moč strupeno
Kot čarovnikov amulet koristi.

Mož kakor on, prav mnogo nij na sveti:
Gigant je, vendar z malimi občuje;
Sloveč, a kedar hčem, ga smem objeti.

Pošten, pa se nikdar ne povzdiguje,
In plemenit, a hvale nehče žeti;
On rod pred svetom naš reprezentuje!

Tako rigorozni kot Jeran niso bili vsi duhovniki. Misijonar Franc Pirc na pr. je pisal Bleiweisu 13. III. 1851. l.

[1]) Prim. Ciglerjevo, kjer se govori o agitaciji zoper Bleiweisa kot veri nevarnega človeka.

(Abre croche) o „Novicah“: „Ich bewundere mit Entzücken darin nicht nur eine so schön gereinigte, in der ortographie so rationel verbesserte, zur hohen Literatur potenzirte Sprache als auch den vortrefflichen Inhalt···“ Nato obžaluje, da ne more za zdaj zaradi preobilnih misijonskih poslov drugače sodelovati, kakor da moli za uspeh podjetja.

K izvrstni vsebini šteje Pirc gotovo v prvi vrsti gospodarske članke. Zabavno berilo je namreč v „Novicah“ zelo slabo zastopano. Povestice so prazne, polne morale in prisiljenih dovtipov. Najboljše so še smešnice. Poezija je lesena, okorna — prazne, deloma patetične besede. Kup letnikov moramo pregledati, da dobimo kak dober leposloven spis. Vsa krivda seveda ne zadeva urednika. Sprejemal je pač to, kar je dobil. Vendar mu ne moremo prisoditi posebnega estetičnega okusa. Tega ne sklepam iz tega, da je stavil ex offo — pesnika „Novic“, Koseskega, nad Prešerna, kajti to je delal iz posebnih vzrokov. Ne gre mi pa v glavo, kako more na pr. sprejeti v list estetično čuteč urednik resen slavospev krompirju v obliki soneta (Emanuel Tomšič: „Korun“; Novice, 1848, str. 117). Pa če bi se tudi s tem sprijaznil, Bleiweisova opomba: „Korun ali krompir, ki nam dozdaj obilni pridelk obeta, bo mende letas vošila pevca spolnil“, me bo vedno motila. Voščilo pevca je izraženo v zadnji kitici:

Oj! pridi, de nas ta (draginja) več ne zatira,
Darilo, od milost božje nam poslano!
In daj se nam v obilno zopet hrano.

Kljub temu je povzdignil Bleiweis „Novice“ iz neznatnega poljedelskega lističa do časti učiteljice-voditeljice slovenskega naroda. Okrog sebe je zbral lepo število sotrudnikov in pridobil listu glas med slovanskim svetom. „Novice“ so bile nekaka univerzalna slovenska revija in so pravi repertoir našega slovstva v letih 1843—58. Kaj lepo jih je imenoval Dr. Josip Tominšek „dnevnik slovenskega naroda ob njegovem preporodu“[1]).

Povzdignil pa je Bleiweis list z izredno nadarjenostjo in delavnostjo. Pregledujoč njegovo korespondenco, sem se čudil njegovi neutrudljivosti in žilavosti. Neumorno delo mu je pridobilo ugled v domovini in v tujini. O najrazličnejših strokah so ga vpraševali za svet domačini in tujci. Veliko časa so mu vzele tudi osebne stvari. Ta ga prosi denarne podpore,[2]) oni bi dobil rad službo in išče protektorja,

[1]) Gl. „Bitje in žitje Bleiweisovih ‚Novic‘“, Ljubljanski Zvon, 1904.

[2]) Kolikor sem videl iz Bleiweisove korespondence, je rad posojeval denar, a se je skoro brezobzirno držal roka vrnitve. Tako n. pr. je spravil Valjavca (opiram se na njegovo pismo, pisano Bleiweisu iz Varaždina dne 18. V. 1862.) zaradi posojenih 200 K v precejšnjo zadrego.

ali bi rad rešil sina vojaščine, drugi zopet bi si izposodili radi iz ljubljanskih knjižnic knjige in si žele, da bi jim šel pri tem na roko [Majer (gl. njegovo pismo), Rački itd.], ali ga prosijo, da naj naroči zanje časopise (gl. Dolenčevo pismo z dne 12. I. 1850), oziroma, da naj jim naznani, katere knjige so za to ali ono stvar najboljše (gl. Jakljevo pismo). Slovenci, Hrvati in Nemci, celo severni Slovani, na pr. Lužičan Smoleř, se obračajo nanj. Za vsakega ima vsaj prijazen odgovor. Nekaj nepotrebnega dela si je nakopal sam s čestitkami, ki jih je pošiljal raznim veljakom, na pr. Strossmayerju, o osebno važnih trenutkih, kakor so rojstni dan, god, imenovanje ali odlikovanje itd. Toda za ta trud so ga poplačale laskave pohvale, ki so dobro dele njegovemu srcu. Kajti naravno je, da se pozna „oče slovenskega naroda“ z vplivnimi in znamenitimi možmi tujih rodov.

Da je umel povzdigniti svojo osebo do nenavadne veljave, nam priča že to, da ga je prosil Miklošič celo v jezikoslovju svéta.

„Novice“ je povzdignil Bleiweis, one pa njega. Bile so dolgo časa edini slovenski list in glasilo ljudstva, ne morda posameznikov. Kakor v jezikovnih zadevah, tako ni omejeval Bleiweis niti v drugih osebnega prepričanja. „Naj vre mošt!“ je zaklical z ozirom na jezikoslovno pričkanje; „naj se čuje i druga stran!“ je bilo njegovo geslo v političnih in gospodarskih stvareh vsaj prva leta. —

Vse mnogoštevilne dopise in spise je redno pregledal, ne zaupajoč nikomur. V tem oziru je bil vzor urednika. Ko je pisal „Slovenski Glasnik“ pod naslovom: „Česa je Slovencom zdaj najbolj potreba?“ (list od 1. aprila 1862), da potrebujejo v prvi vrsti dobrega političnega časopisa, in je nadaljeval: „Še bolje bi pa bilo, ako bi htele „Novice“, ki so razširjene po vseh slovenskih krajih, vsaj za sedanje razsodne dneve to prevažno nalogo prevzeti,“ mu je odgovoril Bleiweis: „Spodobi se, da prijaznemu temu vabilu tudi odkritosrčno odgovorimo, da prav radi bi to storili, ako bi le mogli. Al kdor naše mnogostranske opravila pozna, nam bo rad priznal, da nam je to nemogoče. Vredovati se dajo časniki res tudi tako, da vredništvo nima prevelikega dela; al naša vest je tako tanka v tem, da to, za kar smo mi odgovorni, tudi mi storimo vse. In večkrat smo že rekli, da le težkega srca bi se ločili od onega polja, na katerem so „Novice“ blizo 20 let za narod delale“ (Novice, 1862, str. 123). Zato nasvetuje, naj bi izdajal M. Vilhar, ki je prosil ravnokar za dovoljenje novega političnega časnika, svoj list namesto enkrat najmanj dvakrat na teden.

Sestavkov pa ni samo prebiral, ampak jih je tudi popravljal (gl. Novice 1846, str. 8). Pesmi je seveda težko popravljati. Zato se je opravičeval na istem mestu napram pesnikom takole: „Pesem pa moramo več na stran položiti, zakaj one se ne dajo tako popravljati kakor drugi sostavki, in vsaka pesem, ktera ni prav, prav dobra, je — slaba pesem. »Nur der singe, dem Gesang gegeben!«“

Enak lep nauk so dale „Novice“ (1863, str. 385) pesnikom v „Odgovoru“ Josipa Novaka:

Otudi vprašal me nekdo,
Kako se pesmice pojo?
„En tolar, al' še več bi dal,
Da bi kovati jaz jih znal.“
Prijatel! mu odgovorim,
Cenejše to te naučim:
Za vsako dal boš pesmico
Krvi iz srca kapljico.

Žalibog je pel skoro vsakdo, kdor je bil navdušen za „majko Slavo“, in le malo srčnih kapljic je kanilo.

Bleiweisova zapuščina obsega cel kup pesmi. Vsem tem pesnikom je bilo treba odgovarjati večinoma v pismih. Na Bleiweisovi uredniški mizi je gorela luč pozno v noč in pero je drsalo po papirju. Drobno in lično pisane besede so navduševale mladino za delo. Nekateri so bili celo tako srečni, da jih je javno pohvalil v listu. L. 1848. je objavil v 2. št. M. Valjavčevo prazno, toda neprisiljeno „Seničico“ in pripomnil pod črto: „S pričijočo pesmico vpeljemo pervikrat veliko obetavniga mladeniča na slovenski Parnas. Matija Valjavec je ime mladiga pesnika, učenca visoko častitega gosp. profesorja Martinaka v šesti šoli v Ljubljani, od kteriga imamo, kakor pričijoča pesmica spričuje, pri kteri nismo ne čerke popravili — v prihodnje veliko pesniških del pričakovati.“

Ali je slutil Bleiweis, da tiči v tej pesmi nekaj več nego v navadnih kovankah? Morda. Najbrž pa je pohvalil učitelj učenca, dočim se je požuril Bleiweis, da napravi obema veselje. Bleiweisu je bilo namreč tudi v poeziji utile več ko dulce.

Vsled velikega ugleda in vestnega, vladi ugajajočega opravljanja uredniških poslov mu je ponudila slednja l. 1849. uredništvo slovenskega uradnega lista, a on je ponudbo odklonil. Poleg tega, da bi mu križalo urejevanje vladnega lista načrte, se mu je zdela skoro gotovo tudi ponujena nagrada prenizka. V pismu, ki mu ga je pisal Dr. Matija Dolenec 24. XI. 1849., čitam namreč: „··· Die Nachrichten über das einzuführende slovenische Regierungsblatt haben mich insbesondere erfreut und interessiert. Die Ihnen als Redakteur angebotene Bezahlung ist schlecht genug, und ich würde an

Ihrer Stelle mit weniger als tausend Gulden jährlich nicht zufrieden sein. Legen Sie großen Werth auf sich, machen Sie, wozu Sie vollkommen berechtiget sind, Prätensionen, und man wird Sie nicht mit einem so miserablen Blutgelde abfertigen···"

Toda vladi se ni mudilo z izdajo slovenskega uradnega lista. Čisto mirno je pisal Bleiweisu 12. XII. 1849. Dr. Anton Beck[1]): „··· In Betreff der officiellen Zeitung für das Kronland Krain muß ich bemerken, daß die Regierung einen Werth darauf gelegt hätte, Sie als Redaktor an die Spitze zu stellen — was schon von keinem Mißtrauen[2]) zeugt, — Da Sie sich dieser Aufgabe nicht unterziehen zu können glauben u. über Herrn Kastelic Befähigung noch keine Erhebungen vorliegen, wird wohl das Unternehmen bis zur Eröffnung der neuen Behörden verschoben werden müssen, was ich dem Herrn Blasnig bei Gelegenheit mitzutheilen ersuche. Ohnedies wäre es schon zu spät gewesen, die nöthigen Einleitungen zum Beginn des Blattes vor dem neuen Jahre zu treffen···"

List je v resnici izšel v prihodnjem letu pod uredništvom Blaža Potočnika v Blaznikovi tiskarni···

„Vodnika II." imenuje Marn Bleiweisa v XX. letniku „Jezičnika". To ime si je v resnici zaslužil z „Novicami". Zanimiva je pa naslednja Bleiweisova sodba o svoji osebi. Napisal jo je za Costo, da bi jo uporabil pri njegovem življenjepisu, namenjenem za neki jugoslovanski list. Glasi se:

„Über die Novice und deren vielseitigeren Inhalt als in der Biographie angegeben, ließe sich wohl mehr sagen, was ich natürlich nicht sagen darf. Mit diesem Blatte erhielt die slowenische Bevölkerung nach einer Unterbrechung von mehr denn 40 jahren (seit Vodnik's „Novice" — vide „Vodniks Album") wieder eine Zeitschrift in ihrer Muttersprache; daher sie ein neues Stadium unserer Literaturgeschichte bildet.

[1]) Urednik češkega državnega zakonika.

[2]) Bleiweis je bil obdolžen, da ni razsvetlil oken ob prihodu Njegovega Veličanstva. Ob otvoritvi južne železnice so povedali to nekemu višjemu državnemu uradniku, ki je bil prišel v Ljubljano k slavnosti. Vprašanje pa, kdaj je bila Ljubljana razsvetljena, ni tako lahko. Prvi stroj je prišel iz Celja v Ljubljano 18. avgusta (na cesarjev rojstni dan) 1849. l., promet pa se je otvoril 16. septembra istega leta. Cesarja je zastopal nadvojvoda Albreht. Če nazivlje Beck slednjega Njegovo Veličanstvo, potem je Bleiweis ob tej priliki pozabil na razsvetljavo, ker je prišel cesar sam šele spomladi 1850. l. prvikrat na Slovensko. Sicer moramo misliti na prihod cesarja Ferdinanda in cesarice Ane Marije l. 1844. Potem so porabili Bleiweisovi nasprotniki (nemškutarji!) ugodno priliko ob otvoritvi železnice in ga ovadili po preteku petih let motda celo kot vladarski rodbini nevarnega moža!

Ich kann mir darin das Verdienst vindiciren, den ersten Schritt zu einer Vereinigung der südslavischen Dialekte in Eine Schriftsprache gethan zu haben, indem ich die Gay'sche Orthographie zuerst in die slovenische Literatur einführte, und dieß ohne allen Zwang, ohne allen Streit, wozu doch bei unseren Landsleuten viele Neigung vorhanden ist, wie der berüchtigte „Abce-Krieg" es beweiset. Freilich ist eine gleiche Orthographie noch keine gleiche Schriftsprache, allein eine Annäherung wesentlichen Belanges ist dadurch doch geschehen.

Die Novice redigire ich aber nicht nur, sondern ich kann wohl sagen, daß ich dabei der fleißigste Mitarbeiter bin. —

Bei der „Thierarzneischule" fehlt in der Biographie ein wesentliches Moment, und zwar, daß diese Schule die erste Schule in Krain ist, wo die sämtlichen Lehrgegenstände in slovenischer Sprache vorgetragen werden, also sie eine durch und durch slavische Lehranstalt ist. Ich kann die Entstehung dieser Schule als das Werk meiner Bemühungen betrachten, und auch darin eine Anerkennung finden, daß sie selbst vom Ministerium als eine Musteranstalt bei Gründung ähnlicher Institute in Oesterreich empfohlen wurde. Vielleicht ist es ein kleiner Beweis meiner Liebe zum Vaterlande, daß ich deren unentgeltlicher (unbesoldeter) Direktor und Lehrer bin seit 1850 (alle Tage 2 Stunden Vorträge — in ziemlich weiter Entfernung von der Stadt — und alle übrigen Direktionsgeschäfte).

Im September 1859 wurde mir, ohne daß ich es ersuchte, provisorisch die k. k. Landesmedizinalrath-Stelle übertragen (für deren Besorgung ich das auszeichnendste Anerkennungsschreiben von Seite des Statthalters erhielt).

Im Jahre 1848 erhielt ich einen Ruf als Professor der Veterinärkunde an die k. Thierarzneischule nach München; allein ich wollte mein Vaterland nicht verlassen und blieb in meinem Wirken doma.

Im Jahre 1848 wurde ich zum Präses des slovenischen Vereines in Laibach gewählt, welchen Ehrenplatz ich bis zur Auflösung des Vereines im Jahre 1850 versah; consequent und unerschütterlich festhaltend an der nationalen Gleichberechtigung, jedoch ferne von aller Überstürzung, die ich, genau kennend die Verhältnisse des Landes und der Bevölkerung, der guten Sache eher für nachtheilig als vortheilhaft halte.

In diesem Jahre wurde ich städtischer Ausschuß, Mitglied des verstärkten ständischen (!!) Ausschußes, worin ich manche Kämpfe für unser nationales Recht bestehen mußte unter den vielen entnationalisirten Mitgliedern desselben.

Unter vielen Diplomen als Mitglied von landwirtschaftlichen Vereinen u. s. w. erhielt ich im Jahre 1851 auch von dem serbischen literarischen Verein (srbska slovesnost) in Belgrad das Diplom als Mitglied dies:s Vereines. „Bildung unseres Volkes" ist meine Devise, und da diese nur auf Grundlage der nationalen Sprache erreicht werden kann, Geltendmachung derselben in Schule, Amt und öffentlichem Leben, für welche ich ein Kämpfer seyn werde, bis unserem Volke das Recht wird, welches ihm vor Gott und den Menschen gehört, ohne Feindseligkeit gegen irgend eine andere Sprache."[1])

Skromna se pač ne more imenovati ta sodba! Precej čudno zvene poleg nje vrstice, ki jih je pisal 1877. l. Josipu Cimpermanu (gl. Novice l. 1883, str. 192): „··· Čeravno nikdar nisem iskal in še dan danes ne iščem hvale pred svetom, in mi zadostuje dobra vest, da sem storil, kar je dolžnost moja bila, ko me je previdnost Božja izbrala leta 1843. za borilca zatirane matere Slovenije itd."

A tak je bil Bleiweis. Zamislil se je v vlogo „očeta slovenskega naroda" in si je želel, da bi spoznali vsi njegove zasluge. Zato je tudi včasih zavil kako dejstvo tako, da ga je prilagodil novim nazorom.

[1]) Ta pristavek k životopisu nam priča, da je Bleiweis rad postregel s pohvalnimi podatki. Tudi Smoleču, kateremu so se zdele vrstice o Bleiweisu v „Slovniku naučnem" presuhoparne, je poslal podoben prispevek za list „Světozor". Nisem pa mnenja, da je pošiljal Bleiweis sam pod različnimi pseudonimi svoje življenjepise v tuje liste. Tega ga je namreč obdolžil Levstik. G. kustos L. Pintar je bil tako prijazen, da mi je sporočil iz S. Rutarjevega rokopisa „Slovensko slovstvo po predavanjih Fr. Levca" sledeče: „Spisal je sam (sc. Bleiweis) svoj životopis in ga dal natisniti v drugem listu Abel Lukšičevih ‚Slavische Blätter' (Dunaj, I. 1865). Podpisal se je „Lomski", kakor je tudi v svojih ‚Novicah' delal, kadar se je hotel pohvaliti in kaj o sebi pisati. A. Levstik je zavohal to in pisal je en sestavek zoper Bleiweisa v ‚Slovencu' ter se tudi podpisal z imenom ‚Lomski'. Od takrat je izginilo to ime iz Noviškega slovarja. Njegova slaveča avtobiografija je pa jako karakteristična za Bleiweisov načaj". — Tako Rutar! Dopisi s podpisom „Lomski" se nahajajo v rvem letniku Einspielerjevega „Slovenca" v 56., 57. in 58. št. (t. j. 26. n 29. julija, pa 2. avgusta 1865.). V II. tečaju št. 55, 70, 75, 81, 82 (t. j. 11. VII., 1. IX., 19. IX., 10. X., 13. X. 1866) so priobčeni „Listi iz bele Ljubljane" s podpisom „Lomovič"(!).

Mislim, da trdim lahko z vso gotovostjo, da se Bleiweis ni poslu-ževal pseudonima prijatelja Cigaleta v omenjene namene in da mu je delal tu Levstik krivico.

Dr. Janez Bleiweis in njegova doba.

Postanek in razvoj narodno-političnega programa Slovencev do razcepljenja v konservativno in liberalno stranko.

Spisal **dr. Dragotin Lončar.**

Predgovor.

Spis „Politično življenje Slovencev“ (Ljubljana, 1906) ma informativen značaj. Z naslednjo monografijo pa skušam dodati analizo slovenske politike od Vodnikovih časov do smrti Bleiweisove (1797—1881).

Pošiljajoč ta spis v svet, se hvaležno spominjam vseh onih, ki so mi na ta ali oni način prišli na pomoč. Imenoma omenjam gospode: Janka Bleiweisa viteza Trsteniškega, ki mi je dal na razpolago korespondenco svojega deda; dr. Ivana Prijatelja, ki mi je dovolil uporabo svojih izpiskov iz Gajeve in Vrazove korespondence; končno dr. Josipa Vošnjaka, ki je izročil svojo korespondenco kranjskemu deželnemu muzeju z blagohotnim dovoljenjem, da je splošno pristopna. Nič manj pa nisem hvaležen gospodom Antonu Globočniku pl. Sorodolskemu, Petru Grasselliju, Franu Levcu, Josipu Stritarju in Luki Svetcu, katerih osebne podatke sem uporabljal kot dragocen vir sodobnikov.

Idrija, 1909.

I.

Slovenski narodni preporod.

1. Narodni preporod Slovencev je posledica idej prosvetljenosti in francoske revolucije. Kakor drugi Slovani, tako so se tudi Slovenci narodno prerodili pod vplivom francoske filozofije XVIII. stoletja, ki je povzročila dobo prosvetljenosti in velike revolucije v celi zapadni Evropi.

Francoska filozofija, odvisna od angleških mislecev XVII. stoletja, kritikuje in ruši dotlej veljavne cerkvene in državne razmere. Njene zahteve so: uničenje verskih predpravic, fevda-

lizma in absolutizma, uvedenje verske strpnosti, svobodno znanstvo, svobodna obrt in trgovina, sodelovanje naroda pri vladi ali ustavnost.

Doba prosvetljenosti izpolnjuje le nekatere teh zahtev, n. pr. ustanovitev ljudske šole in osebno osvobojenje tlačanov, ker so bili voditelji tega gibanja višji sloji, zlasti pruski kralj Friderik II., nemški cesar Jožef II. in ruska carica Katarina II. Pri nas sta pridobila v ljudski šoli skromno mesto slovenščini odlična tedanja pedagoga Kumerdej in Japelj.[1])

Na Francoskem so se navzeli novih idej srednji sloji in jih dovedli do zmage: osvobodil se je tretji stan, meščanstvo, gospodarsko in politično. Iz Francije se je potem razlilo to svobodomiselno gibanje kakor povodenj po ostali zapadni Evropi. In ko so padle verske in dinastične, lokalne in stanovske predpravice, potem se je mogla roditi narodna ideja.

2. Prosvetljeni vladarji so na podlagi naukov francoske filozofije reformovali državo, naloga slovanskih in torej tudi slovenskih buditeljev je pa bila, da izvajajo iz njenih naukov posledice z ozirom na narode.[2]) Slovenci so poznali francosko filozofijo direktno in indirektno.

Prvi slovenski pesnik in časnikar Valentin Vodnik (1758—1819) stoji pod vplivom Žige barona Zoisa, ki je bil pristaš francoskih enciklopedistov in je poznal francoske razmere iz lastne izkušnje. Tedanje narodno delo se je gibalo zlasti v dvojni meri: v zgodovinski in jezikoslovni. S prvo je bilo treba vnemati zavest in ljubezen do lastnega naroda, drugo je pa bilo neizogiben pogoj za literarno delovanje. Zato vidimo, da je Vodnik poleg pesnika tudi zgodovinar in jezikoslovec, kakor večina narodnih buditeljev. Zois ga je pa obenem pridobil za to, da je začel izdajati tudi prvi slovenski časopis „Ljubljanske Novice“ (1797. do 1800.), v čemer je predhodnik Bleiweisov. To je bil za tedanje čase smel poizkus, presmel, ker so bile splošne razmere zelo neugodne, tembolj pa še položaj Slovencev. Ni moglo biti drugače, da je zanemarjenost in zaostalost, ki smo se v njej nahajali, onemogočila nadaljnje izdajanje lista.

Dočim so se bili doslej le posamezniki seznanili s francoskimi idejami, je postal ta direktni vpliv splošen, ko je zasedel Napoleon I. slovenske in hrvaško-srbske dežele ter jih združil v eno upravno celoto pod imenom „ilirske pokrajine“ z glavnim mestom Ljubljano (1809. do 1813.). Cela uprava je

[1]) Jos. Apih, Ustanovitev narodne šole na Slovenskem. (Letopis Slovenske Matice, Ljubljana, I. del 1894, str. 253—317; II. del 1895, str. 146—233).

[2]) Razvoj slovanske misli opisuje pregledno in vsestransko dr. Zdeněk V. Tobolka v svoji monografiji „Slovanský sjezd v Praze roku 1848“. (Praga, 1901, I., str. 1—38).

bila urejena po francoskih zakonih, francoščina je bila državni jezik vseh podložnikov, nižje in višje šole so se preustrojile po francoskem vzoru in uvedle so se knjige, ki so bile v rabi pri Francozih.[1]) Odločilno za daljnji razvoj Slovencev je bilo to, da je pri tem francoska okupacija vpoštevala slovensko narodnost. Poleg dobre uprave se ni puščalo v nemar gojenje slovenskega jezika. Naredba cesarja Napoleona iz leta 1811. veli, da morajo biti uradniki rojeni Ilirci. Tudi slovenski narodno-politični program leta 1848. je osnovan na podlagi Napoleonove „Ilirije". Zaslug, ki so si jih pridobili Francozi za razvoj slovenske narodnosti, prav nič ne zmanjšuje dejstvo, da Napoleona pri snovanju „ilirskih pokrajin" niso vodili narodni oziri, marveč gospodarski in politični.[2])

Posredno so prišle francoske ideje k nam po Nemcih. Schiller, Goethe, Lessing, Kant in zlasti Herder so bili pristaši francoskih filozofov; od Nemcev so sprejemali te nauke Slovani, v prvi vrsti so čitali in razširjali Herderja, ki je s svojimi optimistnimi nazori o kulturi in življenju starih Slovanov budil slovansko zavest. Šafařík in Kollár sta bivala nekaj časa v Jeni, kjer je bilo središče nemške narodne misli. In Kollár je postal oče slovanske narodne misli pri severnih, kakor tudi pri južnih Slovanih.[3])

3. Slovani so posneli po Nemcih narodno misel. Videč svojo malost in nesamostojnost nasproti drugim narodnostim, zlasti Nemcem, so klicali po združenju slovanskih narodov. Kollár je izumel naslov: slovanska vzajemnost. Nastal je kulturni in politični panslavizem. Češki buditelji Dobrovský, Jungmann, Šafařík, Kollár so sanjali o skupni slovanski državi pod ruskim vodstvom, z enotnim slovanskim jezikom, ki bi bil seveda ruski. Rusija je bila up in cilj kot edina samostojna slovanska država. Pozneje se je politični panslavizem Šafařika in Kollárja zamenjal samo s kulturnim, literarnim panslavizmom. Šafařík sploh ni bil naklonjen politični praksi, Kollár pa tega ni mogel, čeprav bi bil hotel, ker niso bile prilike ugodne. Kollár je določil pojem literarne slovanske vzajemnosti, ki ji je bil predhodnik naš Kopitar, tako, da naj bi bila vsa slovanska plemena en narod, njih narečja naj bi se smatrala za en jezik in polagoma bi se približevali idealu vseslovanskega jezika. Kollárjevo delo so imenovali Stanko

[1]) I. Vrhovec, Francoska ljudska šola na Kranjskem. (Letopis Slovenske Matice, Ljubljana, 1897, str. 147—161).

[2]) Dr. Jos. Gruden, Ob stoletnici Napoleonove Ilirije. (Čas, Ljubljana, 1909, zvezek 4. in 5., str. 145—154).

[3]) Kollárjevo življenje, učenje, delovanje in njegova dela je analizoval dr. M. Murko razven v češkem in nemškem jeziku tudi v obširni, slovensko pisani razpravi: Jan Kollár. (Letopis Slovenske Matice, Ljubljana, I. del 1894, str. 62—137; II. del 1897, str. 162—224).

Vraz, Urban Jarnik, Anton Krempelj, Matija Majar „slovanski evangelij". Glavni razširjevalec Kollárjevih idej na jugu je pa postal dr. Ljudevit Gaj, začetnik ilirizma.

4. Gajev ilirizem je bilo stremljenje, združiti vse južne Slovane v en narod z enim književnim jezikom. Proti madjarizaciji Hrvaške je iskal Gaj zaveznikov tam, kjer jih je bilo najprej najti: pri Srbih, Slovencih in Bolgarih. Tako je nastala jugoslovanska ideja, ki je blagodejno vplivala na slovenski narodni preporod. Zlasti koroški in štajerski Slovenci kot najbližji sosedje so se oklepali ilirizma, proslavljajoč Gaja in Stanka Vraza, ki je bil glavni njegov oznanovalec med Slovenci. Dr. Štefan Kočevar pravi o Gaju, da je on rešil Hrvate narodne smrti, in dostavlja: „Srečni mi, ki v tem času živimo na zemlji". Vraza imenuje leta 1835. apostola, ki poslan od slovenskega duha razširja med Slovenci pravo vero. [1])

Prvi Kranjci te dobe, ki so se smatrali za Slovence in Slovane, so bili nekateri dijaki, ki so študirali v Karlovcu in pod vplivom ilirizma začeli širiti narodno misel. Glavno so to bili trije ljubljanski bogoslovci: Lovro Pintar, Anton Žakelj in zlasti Luka Jeran. [2]) Od njih se je navzel slovenskega narodnega duha tudi dr. Janez Bleiweis (1808—1881).

5. Dr. Bleiweis je živel 17 let v tujini (1826. do 1843.), na Dunaju, kjer se je pridno bavil z zdravniškimi vedami. S slovensko knjigo se ni pečal, tem manje s slovensko narodno mislijo; zato je mnogo pozabil, kar je prinesel s seboj znanja slovenščine izza svoje mlade dobe, ki jo je bil preživel na Slovenskem. V njegovi rodbini je vladala nemščina; saj je bil takrat slovenski jezik iztisnjen iz javnega in društvenega življenja, iz višjih šol in uradov, le na kmetih in v cerkvi se je ohranil, toda zelo popačen: ponemčen in poitaljančen. Bleiweisov oče, sestra, brat. mačeha, njegov strijc — vsi mu pišejo nemško. [3]) Postal je zaveden Slovenec v prvi vrsti po občevanju z Jeranom, ko je prišel v Ljubljano kot profesor na tedanjo medicinsko-kirurgično šolo in kot tajnik kmetijske družbe za Kranjsko. V letih 1843. do 1846. je večkrat poiskal Jerana v semenišču zaradi pojasnil v jezikovnem oziru. [4]) Jeran mu je bil sploh pomočnik, kar priznava dr. Bleiweis sam [5]), ko se mu je izročilo uredništvo tednika, ki ga je izdajala kranjska kmetijska družba po posredovanju nadvojvode Ivana: „Kme-

[1]) Korespondenca Vrazova, skrajšano citiram: *K. V.*

[2]) Anton Globočnik pl. Sorodolski, K petdesetletnici slovenske narodne zavednosti. (Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, Ljubljana, VIII. letnik, 1898, zv. 1, str. 1—15.)

[3]) Korespondenca Bleiweisova, skrajšano citiram: *K. B.*

[4]) Anton Globočnik pl. Sorodolski, l. c.

[5]) „Novice", 28. štev. z dne 15. jul. 1863.

tijske in rokodelske Novice" (pozneje gospodarske, obrtniške in narodne).

„Novice" so bile drugi slovenski časopis; prvi list, ki je prišel na svetlo dne 5. julija 1843. leta, se je tiskal v 500 iztiskih, a že v drugem četrtletju se je natisnilo 800 iztiskov.[1] O Bleiweisu in sotrudnikih „Novic" piše Prešeren Vrazu 1843. leta, da so slovenščine napol zmožni in da njih članke prevaja Malavašič.[2] Dr. Bleiweis sam pripoveduje, da je bil pri listu nastavljen Malavašič kot prevajalec, ker je bilo takrat še zelo malo slovenskih pisateljev in je bilo treba največ prevajati iz drugih jezikov.[3]

Matija Majar pozdravlja izdajanje „Novic" v pismu na Vraza z naslednjimi besedami: „Novice" so za nas v naših krajih (na Koroškem) prva stopinja, pa najpotrebnejša zato, ker nihče ne more storiti druge stopinje, ako ni storil prve. Prav je, da so se začele izdajati v bohoričici, od početka se mora početi in potem dalje. Ko mine pol leta, bi bilo dobro dati kakšen sestavek i v ilirskem pravopisu. Slog v teh „Novicah" je prav naroden, slovenski, razumljiv vsakemu i najprostejšemu in najučenejšemu se more dati za izgled, dasi se nahajajo tudi provincializmi in poleg tega i germanizmi. „Novice" bodo zbudile i nas Slovence, da se vzdramimo.[4] Trdina pravi o „Novicah": „Urednik tega časnika ni gledal le na to, da bi imel kaj dopisov v svojem listu, ampak je tudi pazil, da so bili dopisi, če ne vselej izvrstni, pa vsaj taki, ki so se z dobro vestjo smeli ponuditi tudi bolj omikanim bralcem".[5]

„Novice" so bile središče in ognjišče, okrog katerega so se zbirali slovenski pisatelji, mnogim izmed njih so bile prva šola v pisanju; one so budile med narodom veselje do branja in s tem obenem slovensko zavednost.[6] Zlasti so navduševale posvetnjake in duhovnike politične pesni, ki jih je priobčeval glavni pesnik „Novic", Ivan Vesel Koseski, s svojo bombastno-patetično obliko in fantastno-romantično snovjo. Predvsem omenjam slavnostno pesem „Slovenija" ob priliki prihoda cesarja Ferdinanda I. v Ljubljano 1844. leta, ki je prvikrat rabila izraz „Slovenija" v javnosti in zbudila posebno v mladini zanimanje za slovensko pesništvo.[7] Kakor z „Novicami", tako

[1] „Novice", 28. štev. z dne 15. jul. 1863.
[2] *K. V.* (Priobčil dr. Ivan Prijatelj v Zborniku Slovenske Matice, Ljubljana, 1902, str. 186.)
[3] „Novice", 28. štev. z dne 15. jul. 1863.
[4] *K. V.*
[5] „Ljubljanski Časnik", 78. štev. z dne 27. dec. 1850.
[6] Fr. Levec, Dr. Janez Bleiweis. (Slovenske Večernice, Celovec, 35. zvezek, 1880, str. 3—23.)
[7] Janez Trdina, Avtobiografska pisma. (Ljubljanski Zvon, 1905, str. 591 — 592.)

je širil dr. Bleiweis slovensko zavest tudi s prirejanjem javnih govorov in s slovenskimi pesnimi v ljubljanskem gledališču. [1])

Važno za nadaljnji razvoj slovenskega narodnega preporoda, zlasti v javnem življenju, je bilo to, da so se slovenski dijaki shajali na Dunaju z drugimi Slovani in se tu navzeli narodne ideje. Med Slovenci sta bila prešinjena narodnega duha posebno Peter Kozler in Matej Cigale; njima se je pridružil Anton Globočnik. Ko sta prva dva leta 1846. odšla, je ostal Globočnik sam; on je edini občeval z drugimi Slovani in jim pomagal prirejati slovanske zabave. [2]) Na Globočnika je kot dijaka v začetku 40. let narodno vplival Luka Jeran. [3]) Sredstvo za zbujanje narodne zavesti so bile v prvi vrsti zabave, plesi in koncerti ali besede. Jeran piše Vrazu leta 1845. o pojedini pri baronu Zoisu, kjer so samo slovensko govorili, in o slovanskem plesu na Dunaju, kjer sta dva Slovenca plesala „kolo“: Peter Kozler in Henrik Martinak, sin profesorja Martinaka. [4])

6. Kulturni in politični panslavizem, kakor sta ga zasnovala Šafařík in Kollár, je naletel na odpor še pred letom 1848. Proti Kollárjevi slovanski vzajemnosti je vodil opozicijo Havlíček, ki je bil sam v mladosti njen pristaš, potovanja po slovanskem svetu so ga pa prepričala o nasprotnem. Spoznal je, da Slovani niso en narod, da se ne more govoriti o slovanskem narodu, kakor tudi ne o germanskem itd. V avstrijskem cesarstvu je najlepša garancija za Čehe in za Ilire. Nemogoče je, da bi vsi Slovani kdaj imeli v literaturi en jezik. Havlíček je nasproti Kollárjevi slovanski vzajemnosti poudarjal najprej svojo narodnost, češ, bolje je, ako ljubimo manj ljudi, a te temeljito in gorko, nego pa vsakega nekoliko. Iz sanjarskega slovanstva, kakor ga je širil Kollár in njegova šola, je ustvaril Havlíček določno obliko, ki je bila zmožna plodonosnega življenja. Njegovi nazori so bili realnejši in so polagoma prodrli. Vzprejel jih je tudi Palacký. V znamenju teh idej se je vodila slovanska politika 1848. leta.

Pri nas na jugu je bil zlasti Matija Majar pristaš Kollárjevih idej, ki jih je skušal uresničiti v kulturnem in političnem oziru. Gaj sam je pa pisal leta 1837. uredništvu „Danice Ilirske“, da je Kollár velik kot poet, majhen kot zgodovinar in najmanjši kot politik. [5]) Tudi Vraz nastopa leta 1840.

[1]) „Novice“, 28. štev. z dne 15. jul. 1863.

[2]) Anton Globočnik pl. Sorodolski, l. c.

[3]) Pismo Globočnikovo z dne 11. novembra 1908. — Pismo Jeranovo Globočniku z dne 30. nov. 1844. (Dr. Fr. Ilešič, Korespondence iz dobe našega preporoda, Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, Ljubljana, XIX. letnik, 1909, seš. 3. in 4., str. 99.)

[4]) *K. V.*

[5]) Korespondenca Gajeva, skrajšano citiram *K. G.*

proti prestrastnemu apologetstvu Rusije.[1]) Najodličnejši nasprotnik Kollárjevega vseslovanstva, a obenem tudi ilirizma je bil — kakor znano — Prešeren, o čemer govorim v drugi zvezi.

In stališče Bleiweisovo?

Material, ki ga je imel dr. Bleiweis pred seboj, to je bila kmetska masa, zanemarjena in zaostala v vsakem oziru. Kar je bilo zavednih izobražencev, ti niso bili vsi edini, marveč razcepljeni na več strank, izmed katerih je druga drugo poskušala izpodriniti. Kaj je preostajalo Bleiweisu drugega, nego izkristalizovati ta kaos, ki ga je našel, dati mu določeno obliko in ž njim privesti neuko kmetsko maso v kulturno življenje. Kakšen je bil vendar položaj Slovencev v predmarčni dobi! Brez domačega plemstva, ki je pri drugih narodih igralo važno ulogo, brez slovenskega meščanstva; celo nižja duhovščina, ki je še najbolj čutila z narodom, t. j. s kmetom — tlačanom, na Koroškem in Štajerskem obično ni bila zmožna slovenščine niti za najnavadnejše molitve; po šolah in uradih je gospodovala tujščina; politična in cerkvena razcepljenost je podpirala separatistne težnje in morila narodno zavest; ni bilo skupnega imena, rabile so se tri različne pisave, vsaka po posebnem narečju; peščica izobražencev se je bojevala med seboj za vpliv in duhovniki — janzenisti so v zvezi z absolutistno vlado nasprotovali svobodnemu razvoju slovenskega slovstva: to je slika, ki nam jo nudi predmarčna doba....

Ako je hotel dr. Bleiweis pridobiti kmeta, priprostega človeka, za kulturo, uvesti ga v narodno življenje, potem se mu je moral bližati s tistim sredstvom, ki je bilo temu človeku najbližje in najbolj znano: s staro pisavo bohoričice in z jezikom, ki ga je narod govoril in razumel. Na tej realni podlagi, ki jo je ustvarila slovenska reformacija, je mogel solidno zidati dalje in brez krika in vika uvesti gajico ter obenem polagoma zliti različna slovenska narečja v književno slovenščino. Iz kaosa je bilo treba napraviti najprej diferenciacijo; le določeni, sami v sebi trdni deli morejo tvoriti življenja in napredka zmožno enoto in celoto. Macun[2]) piše Vrazu, da mu je Koseski dejal: „Kako bi se mi pridružili onim ne vem katerim Ilirom, ki v vseh svojih delih niti ne vedo, kdo in kaj smo mi, ki v svoj slovar niso vzeli niti ene besedice, ki ne bi se nahajala v krajih ali knjigah ilirskih, ki se nas ne spominjajo razven takrat, kadar nas je jim treba?“ Macun dostavlja, da je istina, kar je rekel nekoč pozneje Koseski: „Sedaj se ni treba združiti in

[1]) *K. V.*
[2]) *K. V.*

ni koristno, ker bi na ta način zaostalo naše ljudstvo; treba ga je tu izobraziti, potem se more dovesti k ilirizmu".[1])

Dr. Bleiweis sicer ni vedno nastopal povsem trdno in je semtertja omahoval, čemur se pa ni čuditi, ako imamo pred očmi celotni položaj. Vpliv Kollárjevih idej, ki so se pri nas širile pod firmo ilirizma, je bil premogočen in stanje Slovencev preobupno, da bi se ne bil dr. Bleiweis časih nekoliko zaustavil. Misli o vseslovanskem jeziku se popolnoma tudi on ni mogel iznebiti.[2]) Toda najprej je bilo treba podreti doma provincialne predsodke, zamenjati zemljepisno-lokalna imena s skupnim narodopisnim imenom „Slovenec" in zbrati raztresene kose za nadaljnje smotreno delo.

Matija Majar[3]) je leta 1845. pisal Vrazu, da nam je treba resnih znanosti in ne samo pesmi, romanov. „Ako se vse natanko premisli, pravi v drugem pismu istega leta, ni nobena taka škoda, da se ni dovolila Slomšeku ustanovitev društva za izdajanje knjig, ker je bila ta družba namenjena izdajati samo molitvenike in knjižice za premije; za to nam pa ni treba nobene družbe".[4]) In v soglasju z Majarjevim nazorom so imele ravno „Novice" v prvi vrsti namen, da povzdignejo kmetijstvo in rokodelstvo. Ubrale so praktične strune, ker so bile kot redno izhajajoč časopis gospodarskega značaja, ki je prinašal pouk v vsakdanjih potrebah priprostega človeka, najbolj uspešno sredstvo, da se vzdramijo širše plasti. Vpliv Bleiweisa na to, da je imel časopis takoj izprva to praktično smer, nekateri precenjujejo, n. pr. dr. Šulek.[5]) Dr. Bleiweis sam pripoveduje, da je bil takrat na Dunaju, ko so se „Novice"

[1]) Sam Stanko Vraz je pisal Prešernu 1838. leta: „Ich bin der Meinung, daß die Kroaten sehr Unrecht haben, wenn sie das Visier so hoch öffnen und auf uns halbe Nordsöhne wie auf Samaritaner herabblicken; glaube jedoch fest, daß bald solide Kentnisse an die Stelle ihres jetzt bloß durch den hohen Grad der Begeisterung für das Wohl ihrer Nation zusammengehaltenen Wissens und Wirkens treten werden. Diese Zeit wird gewiß kommen; und da werden sie, wenn wir ihnen mit erhärteten Gründen begegnen, ihre Saiten herabstimmen. Übrigens lassen wir ihnen in Hinsicht der Geringschätzung, wenn wir unsere Nieren aufrichtig prüfen, nichts geschenkt". In gotovo je tudi to značilno za tedanjo dobo, da se je dr. Gaj leta 1838. branil prevzeti tisk Korytkovih na Kranjskem nabranih pesni in ga prosil, naj za vselej pri miru pusti njega in vse druge zagrebške slaviste, ker se je bal, da bi občevanje ž njim kot pregnanim Poljakom utegnilo navaliti na njega in druge sum nelojalnosti! (Dr. Janez Bleiweis, Literarna zapuščina doktorja Franceta Prešerna, Letopis Slovenske Matice, Ljubljana, 1875, str. 168, 173 in 174.)

[2]) Dr. Janko Lokar, Stališče Bleiweisovih „Novic" glede književnega zedinjenja Slovanov. (Izvestje c. kr. II. drž. gimn. v Ljubljani 1906./1907., str. 1—35.)

[3]) *K. V.*

[4]) *K. V.*

[5]) Dr. Bogoslav Šulek, Dr. Ivan Bleiweis Trsteniški. Nekrolog. V Zagrebu 1882.

s posredovanjem nadvojvode Ivana ustanavljale, da je delal začetne priprave dr. Orel in nabral mnogo gradiva za prvi začetek. [1]) Vsekako pa kažejo isto mišljenje naslednje besede Bleiweisove, ki jih je govoril na občnem zboru „Slovenskega društva“ v Ljubljani dne 22. novembra leta 1848: „Najprva, najsilnejša potreba je omikanje našega prostega ljudstva in najsvetejša skrb vseh omikanih Slovencev naj bo: pomagati prostemu, dolgo zanemarjenemu ljudstvu iz temin nevednosti na luč omikanosti. Molitvene in pobožne knjige ter pesni: to je bilo skoro vse slovstvo prejšnjih časov — ali to je vse premalo za otesanje prostega ljudstva!“ [2]) In da je način, kako je dr. Bleiweis pri urejevanju postopal glede pisave in jezika, bil pravi, o tem nas prepričuje ne samo uspeh, ki ga je dosegel, marveč tudi namen, ki so ga imele „Novice“, in razmere, v katerih so nastale in delovale.

Ilirizem se ni mogel uresničiti, toda zato njegov pomen ni nič manjši. Ne smemo sedanjosti z rekriminacijami prenašati v preteklost: iz danih pogojev je treba razlagati in uvaževati vsako takšno gibanje. Ilirizem je bil kulturno sredstvo, ki se je ž njim oblikovala brezlika slovenska kmetska masa in po njem dospevala do narodne zavesti. Kdor misli, da je mogel storiti še kaj več, ta prezira temeljni socialni zakon asociacije in diferenciacije, ki mu je razvoj človeške družbe, torej tudi vsakega naroda, prav tako podvržen, kakor priroda svojim prirodnim zakonom.

II.

Leto 1848.[3])

7. Svobodomiselno gibanje zapadne Evrope se ni zaustavilo pred Avstrijo, kljub Metternichovi absolutistni politiki. Februarska revolucija v Parizu in proklamacija druge francoske republike je dala povod k marčevi revoluciji. Liberalni pokret v Franciji, Italiji in Nemčiji je pazno motril Ludovik Košut in je hotel mednarodni položaj izrabiti v prid Ogerske. Že 2. marca 1848. je obenem zahteval ustavno svobodo za vse avstrijske narode. Na Dunaju je zlasti profesor veroznanstva, dr. Anton Füster, navduševal mladino za politično prebu-

[1]) „Novice“, 28. štev. z dne 15. jul. 1863.
[2]) „Novice“, 49. štev. z dne 6. dec. 1848.
[3]) Jos. Apih, Slovenci in 1848. leto. V Ljubljani 1888. — Jos. Apih-Die Slovenen und die Märzbewegung von 1848; Die slovenische Bewegung im Frühjahre und Vorsommer 1848; Die Slovenen und der konstituirende Reichstag 1848/49; Die Slovenen und das österreichische Verfas, tungswerk von 1848/49. (Helfertov Österreichisches Jahrbuch, Dunaj 1890, s4. letnik, str. 79—106; 1892, 16. letnik, str. 173—208; 1894, 18. letnik, 1tr. 15—35; 1896, 20. letnik, str. 119—154.)

jenje. Bil je rojen Slovenec, ki je okoli leta 1830. kot tedanji stolni kaplan ljubljanski pripadal Čopovemu in Prešernovemu krogu[1]). Pozneje je prestopil v nemški tabor, češ, da se ima vse zahvaliti le nemški izobrazbi, v kateri je bil vzgojen.[2]) O Füsterju pripoveduje Andrej Marušič, ki je bil v Gorici njegov učenec, da je bral in znal veliko, da pa je bil bolj leposlovec nego bogoslovec. Govornik je bil izvrsten, če sodimo po lepem jeziku in deklamaciji. Njegova zunanjost je bila prikupljiva. Značilno za njegovo naziranje so besede, ki jih je izgovoril 1847. leta, ko so mu ob imenovanju za vseučiliškega profesorja na Dunaju čestitali učenci modroslovnega učilišča v Gorici: „Ja, ich versichere Sie, meine Herren, daß mich die Ernennung für Wien mehr freut, als wenn mir der Papst den Kardinalshut geschickt hätte."[3])

Ustavne svoboščine so bile skupne vsem avstrijskim narodom. Veselje nad priborjeno, s človeško krvjo poplačano ustavo je za hip izbrisalo vsa nasprotstva: narodi so v bratovskem objemu vriskali, iznebivši se absolutistnega jarma. To liberalno gibanje se je pa kmalu začelo izpreminjati v narodno. Dočim je bil v drugih državah svobodomiseln pokret le političnega značaja, je postal pri tako mnogojezični državi kakor je Avstrija tudi naroden: boj med narodnimi in političnimi interesi je bil že leta 1848. in je še dandanes življenjsko vprašanje naše države. Vsak narod je prihajal s svojimi zahtevami, ki so si med seboj nasprotovale.

Leto 1848. je postavilo avstrijsko državo pred vprašanje: Kako urediti razmerje posameznih narodov med seboj, da bo mir in zadovoljnost na znotraj in na zunaj? Ustavna svoboda je zanetila iskro, ki je za absolutizma tlela na skrivnem kljub vsemu dušenju, pričakujoč prilike, da se vžge: narodnostno načelo; na podlagi tega načela naj se v bodoče snujejo države. To je bila ona revolucionarna misel, ki je zahtevala za svoje uresničenje mnogo žrtev. V njenem imenu so nastopali t. zv. zgodovinski narodi: Nemci, Italijani, Poljaki in Madjari. Svobodna in zedinjena Nemčija, Italija, Poljska in Ogrska je bilo geslo teh narodov, ki so porabljali narodno načelo za svoje politično edinstvo in svobodo, ko jih je zgodovinski razvoj postavil za dediče padlega absolutizma.

Kakor so si mislili Nemci zedinjeno Nemčijo in jo hoteli doseči, moramo reči, da so bili njih nazori nejasni, protislovni, z realnimi razmerami ne računajoči, zato tudi neizvedljivi.[4])

[1]) Fr. Levec, Odlični pesniki in pisatelji slovenski. (Zvon, Dunaj, 1879, str. 131.)

[2]) Anton Globočnik pl. Sorodolski, l. c.

[3]) Andrej Marušič, Moja doba in podoba. (Gorica, 1898, str. 32.)

[4]) Dr Maximilian Bach, Geschichte der Wiener Revolution im Jahre 1848. (Dunaj, 1898, str. 496 in naslednje.)

Nemško meščanstvo je zahtevalo kot svojo programsko točko zedinjeno Nemčijo, ki je spadala v politični inventar nemškega liberalizma prav tako, kakor ustava in njene svoboščine. Pri tem bi si bili morali biti avstrijski Nemci najprej na jasnem, kakšna bodi nova ustavna Avstrija, kajti to je bilo zelo važno za nemško edinstvo. Gotovo je, da vseh avstrijskih dežel niso nameravali pridružiti Nemčiji, ampak samo tiste, ki so spadale k nemški zvezi. Taka združitev bi pa ne obetala obstanka, ker bi bil samo del Avstrije zedinjen z Nemčijo, a drugi in sicer večji del zunaj nje.

Kako površna je bila nemška politika, nam najbolje kaže postopanje s Slovani. Prvič so bili Nemci slepi za narodno-politične razmere na Ogrskem; drugič so kratkomalo prezirali fakt, da so prebivalci v nekdanjih zveznih deželah izvečine Slovani, ki se ne bodo dali mirno pridružiti Nemčiji, zlasti še, ko vidijo, kako se upirajo madjarizaciji nemadjarske narodnosti na Ogrskem. Nemci so si pa domišljali, da so vse te težkoče že odstranili s tem, ako jih niso uvaževali. Sicer si niso bili na jasnem niti glede tega, kakšno bodi nemško edinstvo: ali zvezna država ali sodržavje? V prvem slučaju bi bila morala Avstrija nekoliko popustiti od svoje neodvisnosti. Nemci so pač zahtevali nemško edinstvo, toda ne na pr. pristopa k nemški carinski zvezi, ker bi tega ne vzdržala avstrijska industrija: tako so tožili nemški fabrikantje. Nemško edinstvo poleg neodvisne Avstrije in varstvene carine — to je bil nekako politični ideal poprečnega dunajskega liberalizma 1848. leta! Sam grof Anton Auersperg (pesnik Anastazij Grün), ki je bil med odličnimi nemškimi politiki, ni vedel dati točnega odgovora glede zedinjene Nemčije: Tudi zvezna država lahko oboli na istih boleznih, na katerih hira dosedanje nemško sodržavje; nasprotno je pa sodržavje mogoče, ako ima vsa poroštva za politično moč in edinstvo Nemčije. Zvezna država ali sodržavje pomenja le višjo ali nižjo stopinjo združenja z Nemčijo. Dasi si želi kar najbolj tesnega zedinjenja in bi bil zato naklonjen zvezni državi, vendar se neče vezati, ako bi se prenaglo izrekel za to ali ono načelo, marveč hoče počakati debate v Frankfurtu, da si more na podlagi določenih osnov svoje mnenje po možnosti popraviti in utrditi. Tako je sodil grof Anton Auersperg.[1])

8. Slovansko politiko leta 1848. je vodil Palacký.[2]) Čehi so bili med vsemi Slovani narodno najbolj zavedni in

[1]) Anton Graf Auersperg, Antwort auf das Offene Sendschreiben des Vereines „Slovenija“ in Wien. Gradec, 6. maja 1848.

[2]) O Palackem kot politiku in zgodovinarju imamo slovenski pisano razpravo Fr. Šukljeta: Franc Palacký (Letopis Slovenske Matice, Ljubljana, 1877 str. 1—64) in članek dr. Ivana Žmavca: Palackega filozofija povesti in politika. (Ljubljanski Zvon, 1899, str. 438—444 in 487—495.)

kulturno najbolj razviti, zato jim je naravno pripadalo vodstvo nad drugimi. Palacký je bil pristaš prirodnega prava, na čigar podlagi je osnovana ideja o enakopravnosti narodov. Dasi je bil, kar se tiče prirodnega prava v narodnem vprašanju, Kollár njegov učitelj, stoji Palacký, kakor tudi Havlíček, na konkretnejšem stališču, ker je slovansko idejo Kollárjevo formuloval kot češko narodno idejo.[1])

Da se uresniči narodna enakopravnost, je bilo treba boja proti ruskemu absolutizmu, ki ga je evropska demokratija po uvedbi ustave v zapadnih državah smatrala za najbolj nevarnega sovražnika svobodi narodov. V interesu evropske demokratije je bilo, da se ruski absolutizem kolikor mogoče omeji. Gotovo je značilno, da je v tem vprašanju sodil Palacký, zastopnik demokratičnega meščanstva, ravno tako, kakor zastopnika socialistnega proletariata, Marx in Engels. Čisto določno je povedal svoje mnenje v znanem pismu, ki ga je poslal dne 11. aprila 1848. odboru petdesetorice v Frankfurt. Odklonil je udeležbo kot Nenemec z utemeljevanjem, da hoče zedinjena Nemčija samostojnost Avstrije oslabiti in onemogočiti, da pa mora ostati Avstrija močna trdnjava zoper pretečo rusko univerzalno monarhijo, ki bi bila nepregledno in neizrekljivo zlo, nesreča brez mere in konca, ki bi je on, dasi Slovan z dušo in s telesom, v interesu človečnosti zato nič manj globoko ne obžaloval, čeprav bi bila slovanska··· „Ker pa pri vsi gorki ljubezni do svojega naroda stavljam interese človečnosti in znanosti od nekdaj še nad narodnost, zato že sama možnost ruske univerzalne monarhije nima nobenega odločnejšega protivnika in nasprotnika od mene; ne zato, ker bi bila ta monarhija ruska, marveč zato, ker bi bila univerzalna···· V istini, ako bi že zdavnaj ne bilo avstrijske države, bi se morali kar najhitrejše potruditi v interesu Evrope, v interesu človečnosti same, da se ustvari.“[2])

Univerzalno rusko monarhijo je skušal preprečiti Palacký s tem, da je med Nemčijo in Rusijo uvrstil Avstrijo kot zvezo enakopravnih narodov. Na ta način je določil Avstriji njeno življensko upravičenost in nalogo. Zaradi tega je ravnal popolnoma dosledno, ako je zagovarjal federacijo ali unijo avstrijskih narodov: zgodovinske dežele se nadomeste z narodnimi ozemlji. Postal je oče narodno-teritorialnega načela, ki ga je zastopal v ustavnem odseku državnega zbora na Dunaju in Kromerižu — brez uspeha. Čehi sami niso bili vsi

[1]) T. G. Masaryk, Česká otázka. (Praga, 1895, str. 87 in naslednje.)
[2]) Celotno pismo je priobčeno v Palackega spisu, „Idea státu Rakouského“. (Praga, 1865, str. 69—75.) in v spisu „Radhost“ (Praga, 1873, III. del, str. 10—17.).

njegovega mnenja.[1]) Slovanski shod v Pragi[2]) kot najznačilnejši pojav slovanske politike se je vršil pod vodstvom Palackega in jasno pokazal, da ni slovanskega naroda v smislu Kollárjeve ideologije, marveč, da je več narodov z različnimi interesi. Kongres se je izrekel proti političnemu panslavizmu.

Slovak Ljudevit Štúr, ki ga je podpiral zlasti Havlíček, je bil za to, da se ne govori preveč o ohranitvi Avstrije. „Naš cilj je, da ohranimo sebe. Najprej moramo služiti sebi, potem drugim. Ako pade Avstrija, ne pademo mi. Predvsem je treba premagati vpliv Madjarov. Ne govorimo, da hočemo ohraniti Avstrijo, niti da snujemo avstrijsko-slovansko državo. To nas pripravi ob vse simpatije evropskih narodov...“ Havlíček je bil tudi tega mnenja in obenem poudarjal, da je želja Poljakov po samostojnosti upravičena, samo sredstvo se mu ni zdelo pravo; on je bil za diplomatično pot, ki naj vede Poljake do cilja. Ravno zaradi tega, ker so bili Poljaki prijatelji Madjarov, s katerih pomočjo so upali, da dobe svojo samostojnost, bi bili morali priti navskriž z drugimi Slovani, da se ni izpremenil prvotni program shoda. Tudi Slovaki se niso hoteli popolnoma odtrgati od Ogrske, dokler niso dovolj močni in pripravljeni za boj. Niti idejno niso imeli dovolj pripravljenih tal, da bi se bili mogli javno postaviti proti Madjarom in zahtevati takojšnjo ločitev, kakor so to hoteli Jugoslovani. Da, Slovaki so se naravnost bali združenja s Čehi na podlagi narodnostnega načela in niso zahtevali niti združenja z deželami češke krone, ko se je bila večina v češkoslovanski sekciji izrekla za zgodovinsko načelo in proti temu, da bi se države ustvarjale po narodopisnih mejah. Za Slovake je bilo vedno odločilno vprašanje, kaj poreko Madjari; zato so se zadovoljili z zahtevo, da bi bili obe narodnosti, madjarska in slovaška, enakopravni. Kongres se je izrekel, da bodi Avstrija zveza enakopravnih narodov, toda v podrobnostih se ni zedinil; govorilo se je na pr. celó o „češkem in moravskem narodu“, ki si naj zagotovita vzajemno občansko svobodo in narodno enakost...

Značilen je predlog, ki ga je dne 4. junija 1848. leta stavil dr. Václav Červinka, naj se vrše pogajanja z Benečani in Lombardijci. V utemeljevanju svojega predloga pravi dr. Červinka: „Lombardijsko-beneški narod se bori za svojo svobodo, a na tisoče naših bratov se bojuje tam proti njim.“ Slovanski shod je šel na dnevni red preko tega predloga!

[1]) Dr. Zdeněk V. Tobolka, Politika Slovanského klubu v Kroměříž r. 1848—1849. (Slovanský Přehled, Praga, VIII. letnik, 1906, 5. zv., str 199—206, 6. zv. str. 263—271.)

[2]) Dr. Zd. V. Tobolka, Slovanský sjezd v Praze roku 1848. (Prag 1901, III., str. 95—166.)

9. Leto 1848. je rodilo tudi slovenski narodno-politični program. Marčeva revolucija je odstranila absolutizem in fevdalizem ter dala posameznikom osebno svobodo in državljanske pravice, ki jih je bilo treba razširiti i na narod kot celoto. Slovenci smo politično nadaljevali, kar smo kulturno tako uspešno začeli s pomočjo ilirizma. Bili smo jezikovno združeni, daljši korak je bil sedaj ta, da si priborimo politične pravice kot narod, to je, da si ustavne svoboščine prikrojimo tako, kakor to prija našim narodnim potrebam in zahtevam. Rodila se je misel o „Zedinjeni Sloveniji" kot združenju vseh pokrajin, v katerih bivajo Slovenci, v administrativno-politično skupino s postavodajalnim zborom v Ljubljani.

„Zedinjena Slovenija" se je spočela v Napoleonovi „Iliriji". Izza te dobe, ko je Napoleon združil skoro vse slovenske dežele (razen Štajerske) v eno skupino, ta misel ni zaspala; saj je tudi avstrijski cesar Franc I. spojil Kranjsko, Koroško in Primorsko v „Ilirsko kraljestvo" (1816. do 1849.). Ob tej misli so se navduševali slovenski buditelji in leta 1848. upali, da je napočila doba za njeno uresničenje. Matija Majar je prvi v „Novicah" dne 29. marca 1848. priobčil oklic, naj slovenski poslanci na Dunaju zahtevajo, „da nam bode svobodno v Sloveniji, kadarkoli hočemo in kakor hočemo, uvesti po malem v šole in pisarne naš slovenski jezik[1])." Istega dne je 44 dunajskih Slovencev (med njimi so bili na pr. Dežman, Dimitz, dr. Dolenec, dr. Füster, profesor Jenko, dr. Martinak, dr. Miklošič, Toman, dr. Zupanec) podpisalo adreso kranjskim stanovom, v kateri prosijo, naj se zavaruje slovenska narodnost na Kranjskem, Štajerskem, Koroškem in Primorskem. Slovenska mladina na Dunaju je delala za „Slovenijo" z vso močjo; posebno dva moža sta se je oklenila: Anton Globočnik in Peter Kozler.

Globočnik se je že v začetku 40. let pod Jeranovim vplivom navduševal za njo in je kot tajnik dunajskega društva „Slovenije" napisal v imenu na Dunaj došlih hrvaških in čeških deputacij poziv na Slovence, v katerem izreka to poglavitno točko slovenskega narodnega programa (5. aprila 1848.).[2]) Kozler je pa izdal brošuro o tem vprašanju,[3]) v kateri želi, da bi se tudi beneški in ogrski Slovenci združili z ostalimi svojimi rojaki, kar sta zagovarjala i Matija Majar[4]) in Oroslav Caf. Da je bil Kozler med glavnimi zagovorniki

[1]) „Novice", 13. štev. z dne 29. marca 1848.
[2]) Pismo Globočnikovo z dne 11. novembra 1908.
[3]) Peter Kozler, Das Programm der Linken des österrischen Reichstages mit Rücksicht auf Slovenisch- und Italienisch-Österreich. Dunaj 1849.
[4]) „Slovenija", 16. štev. z dne 25. avgusta 1848.

„Zedinjene Slovenije", priča tudi to, ker je izdelal celó zemljevid, ki je predočeval zemljepisno razširjenost slovenskega naroda. Načrt tega dela si je moral brezdvomno že zgodaj narediti, ker mu je bilo treba veliko preiskovati in povpraševati. Dr. Bleiweis je zagovarjal to programatično točko v slovesni avdijenciji pri nadvojvodi Ivanu na prigovarjanje dunajskih rojakov. Globočnik in Kozler sta tudi izbrala na podlagi kranjskega deželnega grba kot slovenski znak barve: belo-modro-rdečo.[1])

Slovenska narodna politika se je vodila leta 1848. glavno iz Dunaja in iz Gradca, a ne toliko iz Ljubljane. Trdina pripoveduje, da je v Ljubljani vladala tolika politična nevednost, da je po splošnem mnenju poznal v vsem mestu edini dr. Ahačič bistvo in pomen ustavnega življenja.[2]) Na Dunaju in v Gradcu sta se bili osnovali društvi „Slovenija", ki sta se potegovali z vso vnemo za slovenski narodni program. Dunajski „Sloveniji" je bil predsednik dr. Miklošič, graški je bil pa predsednik in duševni vodja dr. Muršec, poleg njega je bil posebno delaven dr. Kranjec. V prvih vrstah tedanjega narodnega gibanja v Gradcu je stal tudi Radoslav Razlag.[3])

V Celju je nastalo, najbrže po prizadevanju Vincenca Gurnika, „Društvo za gojenje sporazumljenja med Nemci in Slovenci", da bi nastopalo proti vsem ekstremnostim. Bilo je mrtvorojeno dete. V Celovcu je delal za narodni program Andrej Einspieler v „Slovenskem društvu", ki pa ni moglo krepko napredovati zaradi narodne brezbrižnosti in nemškega nasprotstva. Enako revna je bila goriška „Slovanska čitalnica", kjer je bil najdelavnejši ud Doljak. V Trstu je bilo „Slovansko društvo", ki je štelo veliko udov in nastopalo zlasti proti Italijanom. Prvi predsednik je bil Ivan Vesel-Koseski, ki pa ni imel dovolj vpliva; v društvu so se uveljavljali sklepi, ki se ž njimi ni mogel strinjati.[4])

„Ljubljansko slovensko društvo" je bilo izprva literarno; kranjski stanovi so zahtevali od vlade, naj svari duhovščino in uradništvo pred društvom, ako prekorači meje „harmloser Liebhaberei für die Landessprache". Sila razmer je potegnila društvo v politično življenje. Njegov predsednik dr. Bleiweis je določil društveni namen: „Sovražniki Nemcev nočemo nikakor biti, tudi ne moremo želeti, da bi se nemški jezik pregnal iz vseh naših šol, mi samo to tirjamo, da se uvede tudi

[1]) Anton Globočnik pl. Sorodolski, l. c.
[2]) Janez Trdina, l. c. str. 717.
[3]) Dr. K. Glaser, Božidar Raič. (Letopis Matice Slovenske, Ljubljana, 1888, str. 4.)
[4]) Pismo Koseskega z dne 2. novembra 1848. *KB.*

naš slovenski jezik v šole, urade in v vsakdanje življenje."[1] Najbolj vneto je branil društveni namen dr. Martinak.

Dr. Bleiweis leta 1848. ni stal tako v ospredju slovenske politike, kakor pozneje. V pripravljalnem odboru „Slovenskega društva" nahajamo dr. Martinaka kot predsednika, Ivana Bučarja in Fr. Malavašiča kot tajnika (drugi odborniki so bili Höffern, dr. Hradecky, Kersnik in Jeriša), a Bleiweisa še ni med njimi.[2] Slomšek svetuje Bleiweisu, naj bo oče svojim mladim tovarišem; kjer je on, tam se ni bati prekucij,[3] O Ljubljani se sploh toži (Caf, Cigale, Einspieler), da je nedelavna in pohlevna.[4] Neki odbornik „Slovenskega društva" piše: „Bili smo mirni in trezni ter smo pričakovali tiho boljših časov in, ako bi nam bila vlada vsilila popolno enakopravnost, bi bili najbolj prestrašeni mi, ker ni bilo slovarjev in ni nihče znal slovenščine." A še to politično delovanje, kolikor ga je bilo, ni bilo nekaterim všeč. Matija Vrtovec na pr. piše Bleiweisu, da bi bilo „Slovensko društvo" morda bolje opravilo, ko bi se ne bilo celo nič vtikalo v „zmešnjavo".[5]

Slovenci niso bili edini glede svojega narodnega programa. Nedostajalo je narodne zavesti in politične izobrazbe. V provizoričnem deželnem zboru koroškem in štajerskem se je v § 1. nove deželne ustave sprejela določba, da sta vojvodini nerazdružljivi, a Slovenci temu niso ugovarjali. Cesar je bil koroški deputaciji dal odgovor, da vlada ne bode trpela „separatistnih nakan", to je slovenskih. Porajale so se take absurdnosti, kakor neki poziv, ki pravi: „Mi hočemo sicer tudi z našimi sosedi Slovenci in Hrvati biti prijatelji, ostati pa Kranjci!" Gurnik, ki je bil prvak štajerskih slovenskih deželnozborskih poslancev, toda premehak in neodločen človek, je razlagal, zakaj se je v štajerskem deželnem zboru soglasno sklenilo, naj ostane štajerska vojvodina nerazdeljena in edina: 1. Doslej smo bili veliko stoletij združeni z nemškimi brati in in smo uživali isto usodo. Tako smo se navadili te zveze, da bi nam bila ločitev gotovo težka. 2. Nemški Štajerci nas imajo za prijatelje in se smemo nanje zanašati. 3. Kupčijstvo bi zastalo, s čimer bi bil oškodovan denarni promet in deželno imetje. 4. Štajersko deželno imetje se ne da razdeliti, ker ne bi mogli najti pravičnega razmerja in ker bi tisti, ki bi se svojevoljno odcepili, po pravici ne imeli na imetju nobenega de-

[1] „Novice", 26. štev. z dne 28. junija 1848.

[2] Nemški oklic „Der slovenische Verein zu Laibach" z dne 26. aprila 1848.

[3] Slomšekovo pismo z dne 8. dec. 1848. *KB.*

[4] Dr. Fran Ilešič, Korespondenca dr. Jos. Muršca. (Zbornik Slovenske Matice, Ljubljana, 1905, str. 27, 93 in 97.)

[5] Vrtovčevo pismo z dne 16. 1848. dec. *KB.*

leža.[1]) Nasprotoval mu je dr. Kranjec.[2]) Celo Slomšek, ki je sam deloval za ločitev Spodnje Štajerske od Sekovske škofije, se je izrekel i zoper Frankfurt i zoper zvezo s Hrvati ter je tudi javno grajal, da so se mnogi duhovniki udeleževal agitacije za „Zedinjeno Slovenijo". Med odličnimi Slovenci na Štajerskem in Koroškem so nekateri goreli za „Slovenijo" kot upravni organizem, namenjen za čisto narodne interese, na pr. šolstvo. Koseski sicer ne dvomi, da se slovenska zahteva uresniči, toda v daljni bodočnosti. Sedaj pa ni možno napraviti kaj odločilnega za „Slovenijo". Te želje niso splošne in slovenska zrelost je še veliko vprašanje. Inteligencija v Istri neče ničesar slišati o Kranjski, Trst tudi ne, najbrže Gorica tudi ne.[3]) V ustavnem odseku je prvi predložil dr. Kavčič načrt za razdelitev Avstrije po narodnostih, ki je bil pa zmes zgodovinskega in narodnega načela: njegova „Slovenija" bi obsegala slovenski del Štajerskega, Kranjsko in slovensko Primorje brez koroških Slovencev. Za Kavčičev načrt se je izjavil tudi dr. Kranjec, dasi ni soglašal ž njim popolnoma, Gorjup je bil pa izprva za ohranitev starih kronovin, a je pozneje opustil to stališče.

Kar se tiče zveze s Hrvati in Srbi, sta jo vneto zagovarjala koroška politika Matija Majar[4]) in Andrej Einspieler[5]); uredništvo „Slovenije" je pripomnilo, da je govor le o prostovoljnem pridruženju na postavnem potu. Matija Majar je obenem širil vseslovanski program, po katerem se naj vsi avstrijski Slovani spoznajo za eden narod[6]); vsako slovansko pleme naj ima „svoj domači shod s svojim poglavarjem, vsa slovanska plemena skupaj pa naj imajo slovanski zbor z vseslovanskim upravništvom kot eden slovanski narod."[7]) Slovanska plemena v Avstriji so mu Slovenci, Hrvatje, Srbi, Čehi, Moravani, Slovaki, Poljaki in Rusini, vsi so si med seboj popolnoma enaki.[8]) To je bila ideologija Kollárjeva brez realnega temelja.

Dunajska „Slovenija" se je pač krepko potegovala za združenje vseh Slovencev v eno upravno celoto, toda bližja zveza s Hrvati je bila nameravana le za slučaj, ako bi se uresničil nemški frankfurtski program. Graška „Slovenija" je nasprotno zahtevala, naj se promet s Hrvati olajša s tem, da

[1]) „Celjske Slovenske Novine", 15. štev. z dne 3 oktobra 1848.
[2]) „Celjske Slovenske Novine", 26. štev. z dne 20. dec. 1848.
[3]) Pismo Koseskega z dne 11. oktobra 1849. *KB.*
[4]) „Slovenija", 16 štev. z dne 25. avg. 1848.
[5]) „Slovenija", 36. štev. z dne 4. maja 1849.
[6]) „Slovenija", 16. štev. z dne 25. avg. 1848.
[7]) „Slovenija", 51. št. z dne 26. dec. 1848.
[8]) *KV.* (Priobčil dr. Fr. Ilešič v Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko, Ljubljana, XIX. letnik, 1909, seš. 3. in 4. str. 106.)

se odpravi carinska meja in oba naroda naj se tesneje združita po skupnosti višjega šolstva. Za tesno zvezo s Hrvati je deloval dr. Muršec in pa Oroslav Caf, ki je v njej videl spas Slovencev, kakor je pisal dne 27. maja 1848. leta odboru za prireditev slovanskega shoda v Pragi.[1]) Dr. Martinak je bil zopet proti temu, češ, da bi se pri zvezi s Hrvati morala slovenska narodnost udati sosednji, močnejši ilirski narodnosti.[2]) Proti temu je bil — kakor rečeno — tudi Slomšek. Ivan Macun se je pa potegoval za uvedenje hrvaško-srbskega jezika v šole in urade po Slovenskem, ker se mu je misel, da bi kdaj cvetlo slovensko slovstvo, zdela prevarljiva; zato se je je treba pravočasno braniti.[3]) Govorilo se je tudi o ustanovitvi jugoslovanskega vseučilišča v Zagrebu.[4])

Velik del slovenskih izobražencev je bil nasprotnik slovenskim naporom; mnogi so bili narodno mlačni in polni različnih predsodkov, le malo je bilo zavednih Slovencev. „Slovenija“ toži: „Slovenski domorodci delajo vse brez osnove in dogovora, onih pa, ki kaj delajo, koliko jih imamo? Politikarji ex professo, učeni juristi, advokati, višji uradniki — vsa ta truma javnosti in mogočnega vpliva se odteguje javnemu življenju in pušča nemočnim mladičem sveti boj...“[5])

Kaj naj rečemo o preprostem ljudstvu? Stokajoč pod jarmom podložništva, je bilo čisto naravno glavno njegovo prizadevanje to, da se reši tlake in desetine, da se osvobodi dosedanjega socialnega položaja. V Poljčanah na Štajerskem se je na pr. ustanovilo neke vrste kmetsko društvo, da bi širilo omiko med poljedelskim ljudstvom, ki pa je imelo smisel le za odpravo tlake brez odškodnine. Po nekem burnem zborovanju je društvo prenehalo.

Nesoglasje je vladalo med Slovenci tudi glede franfurtskega vprašanja. Nemški politiki (baron Andrian, Schuselka, Rizzi) so vabili Slovence, da volijo v Frankfurt, in jim zagotavljali narodno enakopravnost; tudi nekateri Slovenci (dr. Ahačič, dr. Lavrič, Gurnik) so bili za to in za kandidate so se priporočali mnogi znani Slovenci, na pr. Ambrož, dr. Burger, dr. Chrobat, dr. Dolenec, dr. Hradecky, dr. Kavčič, dr. Ulepič itd.[6]) Boj proti Frankfurtu sta pa vodili glavno dunajska in graška „Slovenija“. Najbolj zanimiva je polemika med grofom Antonom Auerspergom in du-

[1]) Dr. Zd. V. Tobolka, Slovanský sjezd v Praze roku 1848. (Praga, 1901, II. str. 39—94.)

[2]) „Slovenija“, 13. štev. z dne 15. avg. 1848.

[3]) „Slovenija“, 3. štev. z dne 11. julija 1848.

[4]) „Celjske Slovenske Novine“, 47. štev. z dne 24. nov. 1849; „Slovenija“, 1. štev. z dne 1. jan. 1850.

[5]) „Slovenija“, 96. štev. z dne 30. nov. 1849.

[6]) „Novice“, 18. štev. z dne 3. maja 1848.

najsko „Slovenijo".[1]) V svojem drugem odgovoru pravi namreč grof Auersperg: „I jaz verujem v veliko lepo bodočnost slovanskega imena, i jaz spremljam z najtoplejšim srčnim sočutjem slovenski narod na njegovi poti k omiki. Naj stopa „Slovenija" še nekaj časa ob rami svoje starejše sestre Avstrije, tega vodstva se ji ni treba sramovati, ker ni namreč manj nadarjena, pač pa je mlajša. Ko nekoč popolnoma dozori, potem bo ločitev naravna in zato manj bolestna." Nato zaključuje z naslednjimi proroškimi besedami: „··· Bojim se Rusov (dunajska „Slovenija" je bila namreč mnenja, da se Slovencem ni treba bati Rusov, in je upala, da se jim lahko brez nemške pomoči postavi Avstrija častno nasproti), a ne kot nepriateljev Nemčije, bojim se jih le kot prijateljev Avstrije in avstrijskih Slovanov. Bojim se jih kot naprošenih rešiteljev avstrijske vlade iz onih groznih stisk notranjih razprtij, ki prete naši domovini, ako se ločite od Nemčije; zakaj največja nesreča, ki bi mogla doleteti Avstrijo, bi bila ruska pomoč. O, da bi ne doživel uresničenja te slutnje!" Nasproti trditvi dunajske „Slovenije", da na Laškem verolomna frakcija iz nečimurnosti zločinsko tepta pravice postavnega vladarja in interese italijanskega ljudstva, pravi grof Auersperg, da ne more tam brezpogojno grajati, kar ga navdušuje v domovini, a obsoja in preklinja izdajstvo in podla sredstva.

V graški „Sloveniji" je zlasti dr. Muršec deloval zoper Frankfurt. V pismu na Gaja poroča, da po njegovem prizadevanju 16 okrajev ni volilo.[2]) Kratko in jedrnato je odgovarjal frankfurtovcem dr. Kranjec: „Ako veljajo zgodovinske pravice, potem velja zvezno pismo z dne 8. junija 1815. leta, ki zagotavlja samostojnost posameznih držav, prištetih Nemčiji; za vsako izpremembo ustavnih zakonov je treba edinosti glasov vseh zveznih udov, t. j. vseh vladarjev. Ako pa zvezno pismo ne velja več, ampak le prirodno pravo in namesto vladarjeve volje le narodna volja, potem velja tudi volja Slovanov, ta pa je proti zvezi z Nemci. Za vsako zvezo je treba edinosti glasov. Slovanov vlada k volitvi v Frankfurt ni mogla siliti, ker še niso v državni zvezi z Nemci. Kakšno edinstvo hočejo zdaj Nemci? Ako narodno, potem ne spadajo sem slovanske dežele; ako državno, zakaj bi se morali zbrati vsi pod nemško zastavo?"[3]) Koseski se je izrekel proti Frankfurtu.

[1]) Anton Graf Auersperg, An meine slovenischen Brüder. Ljubljana. 26. aprila 1848. — Offenes Sendschreiben des Vereines „Slovenija" in Wien an Herrn A. Grafen v. Auersperg (Anastasius Grün). Dunaj, 30. aprila 1848. (Sestavil dr. Matija Dolenec.) — Anton Graf Auersperg, Antwort auf das Offene Sendschreiben des Vereines „Slovenija" in Wien Gradec, 6. maja 1848.

[2]) *KG.*

[3]) „Slovenija", 3. štev. z dne 11. julija 1848.

tudi z gospodarskega stališča, češ, da bodo Nemci napravili carinske meje, ki bodo razcepile našo monarhijo v več delov in nas ločile od slovanskih bratov.[1])

Volitve same so se izvršile različno: na Kranjskem nekateri kraji niso hoteli voliti, drugi z neznatno udeležbo, na Koroškem in Primorskem je bilo volilno gibanje živahnejše, na Štajerskem ponekod sploh niso volili. Slovenci so pozneje protestirali proti frankfurtski ustavi in izjavili, da so volili poslance v Frankfurt zoper svoje prepričanje in le iz spoštovanja do cesarskega ukaza.[2])

Na slovanskem shodu v Pragi ne slišimo veliko o Slovencih. Slovenska zastopnika sta bila Stanko Vraz in Anton Globočnik, ostali so se vrnili kmalu na Dunaj. Glavno delo je slonelo na Globočniku, ki je bil takrat jurist, pripravljajoč se za svoje izpite; zato ni mogel tako posezati v razvoj dogodkov, kakor bi bilo želeti.[3]) Slovanski shod je sprejel slovenski narodno-politični program, dasi ni bil Čehom nič kaj všeč, ker bi se po tem načelu moralo ločiti tudi Češko po narodnostih.[4])

10. Dotakniti se moram v glavnih obrisih obenem političnega razvoja na Hrvaškem.[5]) Do leta 1790. so imeli Hrvatje osebno edinstvo z Ogrskim. Tega leta so osebno edinstvo zamenjali s stvarnim, personalno unijo z realno. Odločevala je pri tem razredno-gospodarska politika hrvaškega plemstva na škodo narodni ideji. Jožef II. je bil izdal leta 1784. naredbo, da se mora v treh letih zamenjati dotedanji latinski uradni jezik na Ogrskem, Hrvaškem in na Sedmograškem z nemškim. Leta 1785. je pa odredil, da bosta tudi plemstvo in duhovščina plačevala davek, ker doslej sta imela ta dva stanova vse politične pravice in vso zemljiško posest, a od nje nista plačevala nobenih državnih davkov, nasprotno je pa moral kmet-tlačan poleg meščana plačevati ves davek: državi in svojemu zemljiškemu gospodu, ne da bi bil imel zato kakšne politične pravice. In na Hrvaškem je bilo skoro 90% kmetov! Da bi se hrvaško plemstvo laže upiralo germanizatorni politiki Jožefa II. in uspešnejše branilo svoje gospodarsko stališče, je sklenilo z Ogrskim realno unijo, ker so imeli ogrski velikaši iste interese kakor hrvaški. Čisto razredno — plemiška korist, namerjena proti socialni in gospodarski osvoboditvi hrvaškega kmeta, je tesneje združila hrvaško plemstvo z mogočnim in

[1]) „Novice", 20. štev. z dne 17. maja 1848.
[2]) „Novice", 48. štev. z dne 29. nov. 1848.
[3]) Anton Globočnik pl. Sorodolski, l. c.
[4]) Pismo Globočnikovo z dne 11. novembra 1908.
[5]) Dr. Rudolf Horvat, Najnovije doba hrvatske povjesti. Zagreb, 1906, str. 5 in naslednje.)

številnim ogrskim plemstvom, upajoč od njega pomoči proti svojemu lastnemu narodu. Na skupnem državnem zboru v Budimu leta 1790. sta se sklenila dva osnovna zakona: 1. Hrvaške županije sprejemajo naredbe od ogrskega namestništva in 2. o hrvaških davkih razpravlja skupni državni zbor, toda ločeno od ogrskih davkov. Zadnji dostavek so dodali Ogri, ki so torej bolje varovali narodno hrvaško samostojnost nego Hrvatje sami.

Germanizatorne tendence Jožefa II. so napotile ogrske plemenitaše, da so začeli uvajati namesto latinščine v javno življenje madjarski jezik kot jezik onega naroda, ki je politično vladal na Ogrskem. Hrvatje pa niso spoznali političnega položaja, marveč so na svojem ozemlju zagovarjali latinski jezik in ne, da bi se bili naslanjali na široke sloje naroda. Pa kako neki? Saj so se vendar tesneje združili z Ogrskim iz strankarskih koristi proti svojim rojakom — kmetom! Zato ni moglo biti drugače, da je madjarizacija na Hrvaškem napredovala in se njen vpliv vedno bolj širil ter postajal od dne do dne mogočnejši. V tej borbi so iskali Hrvatje pomoči pri kroni, ona je postala njih edina zaščitnica — s tem se je razmerje med njimi in Madjari vedno bolj poostrovalo.

Z letom 1830. je nastopil ilirizem v znamenju narodne ideje in je pridobil zase v prvi vrsti hrvaško inteligencijo in meščanstvo; večina plemstva ni bila na njegovi strani, ker se je, malo vešča narodnemu jeziku, bala za svoje pozicije, ako postane hrvaščina uradni jezik. Ko je leta 1843. Ilirec Ivan Kukuljević prvi izpregovoril v saboru hrvaški in predlagal hrvaščino za vladni jezik, ni našel odmeva; šele 1847. se je sprejel predlog, da se uvede hrvaščina v šole in urade. To se je sicer zgodilo soglasno, toda za 50 let prepozno: Madjari so se bili med tem časom silno okrepili.

Prišlo je leto 1848. Dosedanji hrvaški sabor, ki je bil sestavljen iz zastopnikov plemstva, duhovščine in odposlancev kraljevskih svobodnih mest, se je po naredbi bana Jelačića izpremenil v „narodni“ sabor v zmislu meščanstva, ki je postalo političen faktor. Hrvatje so se odločili od Ogrskega, ki je hotelo absorbovati vse nemadjarske narode in dežele v ogrski državi pod vodstvom Madjarov. Na račun kratkovidne strankarske politike hrvaškega plemstva je utrdilo madjarstvo svojo narodnost in 1848. leta uporabilo priliko, da se politično popolnoma osamosvoji in, izrabivši zase politični razvoj nemadjarskih narodov, zlasti Hrvatov, zavlada nad njimi.

Kaj so nasproti temu mogli napraviti Hrvatje? Sklicevanje na zgodovinske pravice ni moglo veliko pomagati, ker so sami sozakrivili svoj neugodni politični položaj in sami sodelovali pri ojačanju madjarske narodnosti. Hrvatje so kot

slabši iskali 1790. leta pomoči pri močnejših Madjarih, — kako bi jim bilo sedaj pomagalo zgodovinsko pravo, ki so se ž njim okoristili Madjari? Zaščita slabih je možna po prirodnem pravu; zato vidimo, da so Hrvatje 1848. leta, odcepivši se od Ogrske, opustili zgodovinsko načelo in se oprijeli prirodnega načela. Tako je nastal hrvaški narodno-politični program, ki je bil ob enem jugoslovanski narodni program: Avstrija bodi zvezna država, vsaka narodna skupina imej svoj narodni zbor in vlado, na Dunaju je pa skupna vlada za vojaštvo, finance in trgovino, odgovorna osrednjemu zboru, na katerega pošiljajo posamezne narodne skupine svoje poslance. Jugoslovanska narodna skupina bi obsegala Hrvaško, Slavonijo in Dalmacijo z Reko ter srbsko vojvodino in slovenske dežele.[1]) Srbski narodni kongres v Karlovcih je zahteval „srbsko vojvodino“ (Bačka, Banat, Baranja in Srem) in zvezo s Hrvaškim tako, da bi srbskega vojvodo volil sabor v Zagrebu; za srbsko bogočastje in nauk bi bil pa poseben zbor v Karlovcih. Hrvaškega sabora v Zagrebu, ki je sklenil jugoslovanski narodno-politični program, so se udeležili na poziv banskega sveta odposlanci srbski, Slovenec dr. Štefan Kočevar ter Čeha Lambl in Erben.

11. Leto 1848. je šlo na dnevni red preko slovenskega in jugoslovanskega narodnega programa. Ali je moglo biti drugače? Ideje francoskih filozofov, ki so po Nemcih prišle k nam in v obliki Kollárjeve slovanske vzajemnosti ter Gajevega ilirizma vplivale na slovenski preporod, so obudile med nami duševno življenje, narodno čustvo in položile temelj za kulturni razvoj. Marčeva revolucija je pometla z absolutizmom, zmagala je demokratična ideja, ki si jo je bilo osvojilo meščanstvo, tretji stan. Ta proces se je dolgo pripravljal, dokler ni dozorel. Meščanstvo je prevzelo politične vajeti v roke kot naslednik in dedič fevdalizma. A to je bilo meščanstvo t. zv. zgodovinskih narodov: Nemcev, Italijanov, Poljakov, Madjarov... Meščanstvo teh narodov je bilo poklicano, da zasede politične postojanke, ki so se izpraznile s padcem absolutizma, da naskoči prestolstvo in si ga osvoji. Kaj pa Slovenci?

Absolutizem nas je tlačil narodno in politično. Slovenskih stanov, kakor so jih imeli drugi narodi, ni bilo; kranjski in štajerski stanovi niso bili zastopniki narodnih interesov, ampak samo političnih. Štajerski stanovi so leta 1810. podpi-

[1]) Temeljno načelo tega programa je podrobno razvil Ognjeslav Utješenović Ostrožinski v spisu „Porgramm zur Konstituirung des österreichischen Kaiserstaates nach dem Principe der konstitutionellen Freiheit und der nationalen Gleichberechtigung. (Aus dem Jahre 1848.) Dunaj, 1861.

rali zahtevo po stolici slovenskega jezika v „prepričanju, da se omika priprostega človeka edino pospešuje z materinščino, da se pa na ta način s povzdigo potrebe po omiki tudi najbolje dosega razširjanje nemškega jezika.“ Ko so se kranjski deželni stanovi leta 1821. razgovarjali o ljudskem šolstvu, je bil baron Karol Zois bela vrana med njimi, ko je izjavil: „Na Kranjskem se morajo ustanoviti samo slovenske šole (namreč ljudske), ne pa nemške.“ Pritrdila sta mu grof Thurn in vitez Candini.[1]) Ko je doletela Slovence politična svoboda, ni moglo biti slovensko meščanstvo dedič fevdalizma, ker je bilo meščanstvo, kolikor ga je sploh bilo na Slovenskem, nemško in laško. Jedro slovenskega naroda je bil kmetski stan; ta se je pa komaj prebujal iz narodnega mrtvišča in je bil socialno odvisen in nesamostojen; zato je čisto naravno, da slovenski narodni program ni mogel biti drugačen nego prirodnopraven; na podlagi prirodnega prava v zmislu idej francoske revolucije so mogli Slovenci zahtevati svoje narodnopolitične pravice, ker niso imeli nobenega zgodovinskega razvoja za seboj, ki bi bili pri njem sodelovali sami kot narod.

Marčeva revolucija je našla slovenski narod nepripravljen, njegova socialna struktura je bila komaj v povojih. Sedaj pa naj bi bil postal hipoma nositelj političnega razvoja — slovenski kmet, zbudivši se pravkar napol iz dvestoletnega duševnega spanca in ne imajoč za dobe absolutizma kot tlačan niti najmanjše prilike, da bi se bil uril v samostojnem upravljanju političnih opravil! Ali je potem čuda, da so Slovence drugi, t. zv. zgodovinski narodi nadkriljevali, ker so bili socialno naprednejši, na pr. Nemci, in politično izšolanejši, na pr. Italijani in Madjari, ki so imeli svojo samoupravo? Ti narodi so nasprotovali slovenskemu prirodnopravnemu programu, ki je hotel nemškemu in laškemu meščanstvu kot dediču fevdalizma v naših deželah vzeti iz rok politično vlado.

12. Na miren način se ni dal uresničiti slovenski narodni program, to je mogel doseči le boj in sicer na dve strani: nasproti drugim narodom in nasproti absolutistni vladi. Ali so pa bili Slovenci zmožni voditi tak boj? Masa slovenskega naroda ni prihajala v poštev niti narodno niti politično; slovenska inteligencija je bila pa malošteviIna, neodločna, needina med seboj in omahujoča v svojih narodnih čustvih (dr. Füster!).

V prvem državnem zboru so imeli Slovenci kakih 16 poslancev. Ker je imelo volilno gibanje pri nas agraren značaj, je bilo izvoljenih nekaj čisto nesposobnih mož. Slo-

[1]) Josip Apih, Deželni stanovi kranjski od 1818—1847. (Letopis Slovenske Matice, Ljubljana, 1890, st. 152.)

venski poslanci niso nastopali kot narodna celota niti po točnem programu. Ni bilo med njimi solidarnosti in discipline. Med odličnejšimi poslanci so bili Ambrož, Črne, Doljak, Gorjup, dr. Kavčič, dr. Kranjec, dr. Miklošič in dr. Ulepič. Na dr. Miklošiča se ni bilo zanašati veliko, očitala se mu je častilakomnost. Že leta 1837. piše dr. Kočevar Vrazu, da se boji za Miklošiča, njegovo častiljubje ga grozi odvesti daleč od slovenstva. Če bo njegova glava za Slovence izgubljena, kdaj izide druga njemu enaka? Tiste časti, ki ga čaka pri Slovencih, ne dobi pri Nemcih nikdar. „Ni mi prav, toži dr. Kočevar, ko čujem, da je na slovenstvo pozabil; upam pa, da bode tudi za Slovence pisal, ko postane profesor ali advokat.“[1]) Tudi Cigale očita Miklošiču leta 1849. častilakomnost in boječnost, o Ulepiču pa pravi, da nima pojma o domovini in narodnosti.[2]) Dr. Kranjec se opravičuje, da je večkrat glasoval z levico, kar so storili tudi drugi, zlasti poslanci — kmetje. V vprašanjih slovanske narodnosti — pravi dr. Kranjec — je glasoval vedno s češko desnico. Pri vprašanjih svobode pa ne, ker so se Čehi dostikrat izkazali kot prijatelji aristokracije. V čisto političnih rečeh, ki se ne tičejo narodnosti, se je pred oktobersko revolucijo po njegovem mnenju levica bolj junaško potegovala za pravo svobodo nego desnica.[3]) Dr. Kavčiča, ki je zagovarjal v javni seji sekularizacijo cerkvenega imetja, graja „Slovenski cerkveni časopis“, dasi hvali njegov nastop za „Zedinjeno Slovenijo“.[4]) Dr. Kavčič piše glede tega Bleiweisu, da sta bila v ustavnem odseku edino on in neki poljski škof zato, da imej katoliška vera predpravice pred drugimi krščanskimi „sektami“. „Jaz sem bil edini v ustavnem odseku, ki sem pri vsaki priliki odločno in direktno govoril za katoliško vero in dal drugim pogum, da so nazadnje meni pritrdili; jaz sem bil edini, ki sem direktno govoril proti emancipaciji Židov.“ V domovini pa ga obrekujejo, da je brezverec.[5]) Koseski je izpodbujal Bleiweisa, naj se poteguje za poslanca, da ne bode izvoljen kakšen „Deutschtümler“ ali pa v dunajska rovarstva zaljubljeni Ambrož.[6]) Dr. Bleiweis je zastopal ravno konservativno smer, ki se je gibala med narodnim in zgodovinskim načelom. Bleiweisovo stališče označujejo naslednje besede, ki jih je govoril v odboru „Slovenskega društva“ v Ljubljani dne 19. novembra

[1]) *KV.*
[2]) „Korespondenca dr. Jos. Muršca“, l. c., str. 97.
[3]) „Celjske Slovenske Novine“, 22. štev. z dne 22. nov. 1848.
[4]) „Slovenski cerkveni časopis), 10. štev. z dne 2. sept. 1848; 13. štev. z dne 23. sept. 1848.
[5]) Kavčičevo pismo z dne 22. sept. 1848. *KB.*
[6]) Koseskega pismo z dne 23. sept. 1848. *KB.*

1848. leta, ko se je sklenilo protestovati proti frankfurtski ustavi: „Vso čast narodnosti, ki je najsvetejši zaklad; a umestno je, da se nasproti opoziciji poudarjajo še tudi drugi razlogi nego zgolj narodnost; to je potrebno posebno zato, ker narodu na kmetih ni še popolnoma jasen pojem o narodnosti.“ Bleiweisovo zgodovinsko stališče je pobijal dr. Martinak, češ, da je po revoluciji zavrženo: „Ker smo priznali dobre sadove revolucije, moramo dosledno odobravati revolucijo samo.“

Kakšno je bilo politično mišljenje slovenskih časopisov, ki jih je rodila marčeva revolucija?

„Novice“ so bile konservativne v načelih in taktiki. Kakor v literarnih vprašanjih, tako so tudi v politiki puščale do besede tega in onega ter čakale previdno, da je dozorelo vprašanje. Temeljnim državljanskim pravicam, kakor jih je razumeval tedanji demokratični liberalizem, zlasti v cerkvenih rečeh, so bile „Novice“ nasprotne.[1])

„Slovenija“ je bila prvi slovenski politični list v pravem pomenu besede in v večjem obsegu; priobčevala je tudi odlične članke iz drugih časopisov, zlasti slovanskih, in zastopala slovenski narodni program. Uredniki „Slovenije“ so bili Matej Cigale, Dragotin Dežman in Fran Cegnar; glavni politični sotrudniki: Ambrož, Doljak, Einspieler, Konšek, Peter Kozler, Majar, Malavašič, dr. Martinak, dr. Muršec, Praprotnik, Vilhar; literarni sodelavci pa zlasti: Globočnik, Hicinger, Koseski, Levstik, Macun, Navratil, Svetec, Toman, Trdina, Valjavec.

„Pravi Slovenec“ je imel urednika Fr. Malavašiča in samo par sotrudnikov; kmalu se je politike čisto vzdrževal[2]) in nehal — kakor pravi urednik — ne, ker je imel malo naročnikov in malo pomočnikov, ampak zato, ker ni mogel urednik zaradi drugih opravkov izhajati s časom.[3]) V Trstu je izdajalo „Slovansko društvo“ časopisa „Slavjanski Rodoljub“ in „Jadranski Slavjan“; oba lista sta kmalu prenehala. „Jadranski Slavjan“ je izhajal pod uredništvom Simona Rudmaša v slovenskem in hrvaško-srbskem jeziku; svaril je pred tem, da bi zahtevali takoj uvedbo stvari, ki so sicer „potrebne posledice ustavne enakopravnosti in politične svobodnosti, ki se pa ne morejo dopolniti pri tej priči.“ Kot take pretirane in torej nemožne stvari se označujejo zahteve: 1. da naj dobe posamezne dežele vesoljne Avstrije večjo oblast in samostojnost, 2. da imej mate-

[1]) „Novice“, 47. štev. z dne 22. nov. 1848; 48. štev. z dne 29. nov. 1848.

[2]) „Pravi Slovenec“, 26. štev. z dne 25. jun. 1849.

[3]) „Pravi Slovenec“ 52. štev. z dne 24. dec. 1849.

rinski jezik Slovanov v slovanskih deželah vse pravice, kakor nemški v nemških, laški v laških itd. in 3. da se Avstrija odreče nemški zvezi. Ta je potrebna zaradi angleške pohlepnosti, da se obvarujejo meje nasproti komunizmu in socializmu in da se rešijo slovanski kristjani turškega jarma.[1]) Fr. Polak je uredoval v Novem mestu izhajajoči list „Sloveniens Blatt", ki je zagovarjal slovenske politične težnje v nemškem jeziku in ki so ga „Novice" branile pred očitanjem, da ima slovensko ime, a ne piše v slovenskem jeziku.[2])

Liberalno strujo v slovenski žurnalistiki so zastopale „Celjske Slovenske Novine" (pozneje imenovane „Celjske Novine" in „Slovenske Novine") pod uredništvom prof. Valentina Konšeka. Glavni sotrudniki so bili: Caf, dr. Kočevar, dr. Kranjec, Macun, dr. Muršec, Škrebe, dr. Šubic. Priobčevale so članke za ločitev cerkve in šole, za odpravo samostanov, sekularizacijo cerkvenega imetja (Škrebe)[3]), za odpravo celibata (dr. Šubic).[4]) Ko je dr. Muršec tem nazorom ugovarjal, češ, da bi nič ne rekel, ako bi bil dr. Šubic v nemških novinah to objavil, ali žalost: da se v slovenske novine med nedolžno ljudstvo kaj takega seje, tu dostavlja uredništvo: „Bog se usmili! Ali bi ravno slovenski narod moral najdalje ječati v temi?"[5]) Župnik Anton Lipovšek pripoveduje, da njegovi župljani za menihe nič ne marajo, češ, da se naj meniško imetje obrne za druge mašnike, ki so nam edino potrebni.[6]) Drugič omenja, da so po nekod po celih farah odrekli bero, celo ubogim kaplanom.[7]) — Proti „Celjskim Slovenskim Novinam" se je oglasil „Slovenski cerkveni časopis".[8]) Nato je odgovoril urednik, da hočejo nekateri izpodkopati njegov list, ker je preposveten. „Zaradi tega, kar sem doslej pisal in vzel v časopis, bom na tem in onem svetu lahko dajal odgovor. Zdaj se mora odkritosrčno govoriti in delati. Kdor pa zdaj pod grmom čepi in šele čaka, odkod pripiše veter, da bi se po njem obrnil, ta nima nobene ljubezni do domovine. Jelite, prijetno bi vam bilo, ko bi mi orali, vi veterniki, pa za nami želi?[9])

---

[1]) „Jadranski Slavjan", 1. štev. meseca marca 1850.
[2]) „Novice", 23. štev. z dne 7. jun. 1848.
[3]) „Celjske Slovenske Novine", 13. štev. z dne 20. sept. 1848. Tudi mesto Kranj je poslalo peticijo deželnemu zboru, naj cerkveno imetje zapade državi, ona pa naj plačuje duhovnike.
[4]) „Celjske Slovenske Novine", 14. štev. z dne 27. sept. 1848.
[5]) „Celjske Slovenske Novine", 15. štev. z dne 3. okt. 1848.
[6]) „Celjske Slovenske Novine", 16. štev. z dne 11. okt. 1848.
[7]) „Celjske Slovenske Novine", 23. štev. z dne 29. nov. 1848.
[8]) „Slovenski cerkveni časopis", 16. štev. z dne 14. okt. 1848; 18. štev. z dne 28. okt. 1848.
[9]) „Celjske Slovenske Novine", 20. štev. z dne 8. nov. 1848.

Pozneje je pa vendar izjavil, da se bo varoval takih sestavkov, po katerih bi se brez potrebe dražili ljudje, zraven pa ne imeli nobene koristi. Napake bo le tedaj odkrival, če se bo upal jih s tem poboljšati. Če je kaj napačnega storil, bo skušal poravnati.[1]) Pri razlaganju oktroovane ustave zagovarja Konšek enakopravnost glede vere, pridobivanja posesti in izvrševanja obrti; pri tem po pravici in resnici razpravlja o zgodovini Židov in nastopa zoper „peklensko laž", da Židje moré krščanske otroke.[2]) — Zanimivo je stališče lista glede razmerja med Nemci in Slovenci. Urednik pobija očitanje, da je njegova politika dvomljiva. Želi, da bi se Slovenec spoznal za Slovenca in si prizadeval omikati se s svojimi pripomočki, namreč po svojem jeziku. Če je le mogoče, se pa na drugi strani ogiblje vsake besedice, ki bi utegnila razžaliti nemški narod, čeprav nemški časopisi čisto drugače delajo. S takim ravnanjem se sicer iskrenim Slovencem ne prikupi, toda za vsako ceno hoče ohraniti ljubi mir med sosednjima narodoma.[3]) Kako si je Konšek mislil narodno enakopravnost, dokazuje priobčena pesem „Enakopravnost" (A. Povh), ki ima po eno slovensko in po eno nemško vrstico pri vsaki kitici. Ta pesem zopet kaže, pravi uredništvo, da Slovenci vemo, kaj je enakopravnost; ta enakopravnost pa tirja, da tudi Nemci take pesmi zlagajo in prepevajo.[4])

Prva in zadnja kitica te pesmi se glasita:

Kak srečni smo mi brati	Sosedno v mir živimo
In schöner Steiermark!	In schöner Steiermark,
Nam hudga ni se bati,	Se braterno lubimo:
Die Einheit macht uns stark.	So bleiben wir auch stark.

„Celjske Slovenske Novine" so prenehale, ker niso imele kavcije.[5])

„Slovenski cerkveni časopis", ki se je od leta 1849. dalje imenoval „Zgodnja Danica", je zastopal cerkveno politiko. Urednik je bil dr. Janez Pogačar, poznejši škof ljubljanski, glavni sotrudniki pa: Hicinger, Jeran, Marn, Ravnikar, Potočnik, Volc — sami duhovniki. Jeran je pisal zoper one odstavke temeljnih državljanskih pravic, ki se tičejo cerkvenih razmer.. Verske reči naj bi se obravnavale v posebnih zborih vsakega naroda po njegovih potrebah in željah.[6]) Za bistveni del narodnosti označuje vero, drugi posamezni deli narodnosti so le sredstva. Narodnosti preti škoda, ako se

[1]) „Celjske Slovenske Novine", 24. štev. z dne 6. dec. 1848.
[2]) „Celjske Slovenske Novine", 15. štev. z dne 12. aprila 1849.
[3]) „Celjske Slovenske Novine", 9. štev. z dne 1. marca 1849.
[4]) „Celjske Slovenske Novine", 34. štev. z dne 24. avg. 1849.
[5]) „Celjske Slovenske Novine", 52. štev. z dne 31. dec. 1849.
[6]) „Zgodnja Danica", 2. štev. z dne 11. jan. 1849.

njen glavni del, vera, uničuje; nasprotno pa trpi tudi vera, ako se jezik, šege in navade naroda itd. zatirajo, ker se med takim narodom vera težje razvija. Narodnosti imajo svoj začetek v izvirnem grehu. Razdelitev v jezike je posledica greha, ne greh, ki pa nam služi v srečo. V narodnostih je postavljena meja napuhu; če bi bil en sam jezik, bi se pregrehe hitrejše in hujše širile. Razloček med narodi neha z vero, katera kot glavni del narodnosti združuje vse narode.[1])

„Ljubljanski Časnik" je bil prvi slovenski uradni list, ki ga je urejeval Blaž Potočnik in pozneje s Cegnarjevo pomočjo prof. Melcer; glavni literarni sotrudniki so bili: Cegnar, Levstik, Navratil, Trdina, Valjavec. Ko se je vlada odločila za izdajanje takega lista, je minister Bach mislil na „Novice" in Bleiweisa.[2]) Dr. Dolenec je svetoval Bleiweisu, naj zahteva za uredništvo 1000 goldinarjev, naj dela pretenzije, ker je za to upravičen; zakaj to, kar se mu ponuja, je „miserables Blutgeld".[3]) Dr. Anton Beck, urednik državnega zakonika v češki izdaji, je pisal Bleiweisu, da bi vlada zelo rada videla, ako bi bil on urednik oficielnega časopisa za Kranjsko. Obenem mu je povedal, da ni nezaupanja do njega, kakor je domneval dr. Bleiweis, ker se je govorilo, da ni imel razsvetljave pri otvoritvi Južne železnice[4]). Kolikor dr. Beck ve, se o tem uradno ni nič omenjalo. Dr. Bleiweis je odklonil uredništvo in mislili so potem na Kastelca ter so poizvedovali o njegovih sposobnostih.[5]) „Ljubljanski Časnik" je Slovence polagoma pripravljal na dobo reakcije. V zunanji politiki se je zagovarjala zveza celotne Avstrije in Nemčije s skupnim carinskim ozemljem;[6]) v notranji politiki baje ne potrebujemo ne deželnih in ne državnih zborov, ne narodne straže, ne kovanih dvajsetic, ne svobode tiska, ne odprave obsednega stanja, ampak zaupanja državljanov do vlade.[7]) Katoliška vera je trdna podpora vsake države.[8]) Najprej je avstrijska domovina, potlej slovenska.[9]) Naša vlada je nemška in bo nemška, dokler ne razpade avstrijsko cesarstvo. Naša vlada mora pa tudi ohraniti prvo mesto med državami nemške zveze v prid sebi in v srečo cele Evrope. Nemški jezik je prvi med jeziki avstrijskega cesarstva.[10]) Tudi federalizem bo morebiti nekoč pripravna pod-

[1]) „Zgodnja Danica", 35. štev. z dne 29. avg. 1850.
[2]) „Novice", 21. štev. z dne 22. maja 1861.
[3]) Dolenčevo pismo z dne 24. nov. 1849. *KB.*
[4]) Gl. dr. J. Lokar, Bleiweis in Novičarji, str. 138. (*Ured.*)
[5]) Beckovo pismo z dne 12. dec. 1849. *KB.*
[6]) „Ljubljanski Časnik", 5. štev. z dne 17. jan. 1851; 29. štev. z dne 25. marca 1851.
[7]) „Ljubljanski Časnik", 20. štev. z dne 11. marca 1851.
[8]) „Ljubljanski Časnik", 21. štev. z dne 14. marca 1851.
[9]) „Ljubljanski Časnik", 29. štev. z dne 11. aprila 1851.
[10]) „Ljubljanski Časnik", 30. štev. z dne 15. aprila 1851.

laga za posloje naše ustave. Kdor pa že zdaj oznanuje svoje nagnjenje za federalizem, ta ali ne išče po pravi poti državne sreče in moči, čeprav bi bil poštenjak, ali pa se le hlini, da je prijatelj edinosti cesarstva.[1]) — „Ljubljanski Časnik" se je poslovil od svojih bralcev na naslednji način: „Pešale in pešale so njegove moči kakor sivega starčka, da je moral svojo usodo zgodaj doseči. To pa ni moglo drugače biti, ker mu je manjkalo studenca, iz katerega bi bil zajemal vir življenja, ker je pogrešal zraka, v katerem bi bil mogel okrepčati svoje slabe ude. Da se ni dvignil visoko, da bi ga bili čislali in hvalili, mu ni zameriti, ker je imel eno perut zvezano, drugo zlomljeno. Sam se je trudil strmo na strmem potu, nobeden mu ni prišel v pomoč, nobeden segel opešanemu pod pazduho, torej ni čudo, da je reva začel slabeti in pešati, da je nazadnje omagal."[2])

13. Slovenci, kakor Jugoslovani sploh, še niso bili zmožni, da bi bili mogli voditi samolastno politiko. Bili so vladna stranka. Od vlade so se nadejali pomoči; njenim zahtevam so pripomogli često do veljave, dajajoč se izrabljati za sredstvo proti demokratizmu. Umevna je taka taktika edino z ozirom na narodna nasprotstva z Nemci, Italijani in Madjari; drugo vprašanje je, je li bila opravičljiva. Sicer je pa v boju, ki je nastal med avstrijskimi narodi ter med njimi in absolutizmom v prvi vrsti krivda t. zv. zgodovinskih narodov, da so s svojim nastopanjem pognali Slovane v naročje reakciji. Vsakomur, kdor je poznal narodne in politične razmere avstrijskih narodov, je moralo biti na prvi pogled jasno, da je zmaga demokratične ideje brez Slovanov nemogoča. Na vsak način bi bilo treba sporazumljenja s Slovani, ako so hoteli doseči Nemci, Italijani, Madjari svoje narodno edinstvo in svobodo. Slovani so bili najnevarnejši nasprotniki zaradi svoje zaostalosti. Čehi kot najkulturnejši slovanski narod so sicer stali Nemcem najbližje, a se niso mogli ustavljati absolutistni vladi, ker njih demokratično prepričanje ni bilo dovolj močno in se ni moglo opirati na zadostno politično izobrazbo volilcev. In kaj naj porečemo o Jugoslovanih, oziroma Slovencih, z ozirom na to, kar smo doslej slišali o njih?

Madjari so si nemadjarske narodnosti, zlasti Hrvate in Srbe, sami sovzgojili za svoje nasprotnike, ko so jih s svojo šovinistno politiko naravnost silili, da so iskali pomoči pri kroni in tako postali njeni zavezniki. Isto so zakrivili Nemci glede Slovencev in Čehov. S tem, da so hoteli rešiti narodnostno vprašanje na račun narodne in politične nezrelosti slo-

[1]) „Ljubljanski Časnik", 51. štev. z dne 27. jun. 1851.
[2]) „Ljubljanski Časnik", 104. štev. z dne 30. dec. 1851.

vanskih narodov, so pokazali, da sami niso bili dovolj zreli.[1]) — Nemci so prezrli, da je za uresničenje demokratične ideje treba nove Avstrije, ki pa je nemogoča brez zveze s Slovani, in da je baš zaostalost in nezrelost, zlasti južnih Slovanov, največja nevarnost in zapreka demokratizma. Krepka narodna zavest kot posledica večje kulture in politične izšolanosti bi bila najboliša opora v boju z absolutizmom. In tega niso razumeli veliki narodi! Iz posameznih poizkusov se sicer spozna, da so mnogi uvidevali potrebo nekakega zbližanja s Slovani, n. pr. levičarja dr. pl. Löhnerja program o Avstriji kot federativni državi; tu se nahaja tudi „Slovenija", h kateri bi mogle pristopiti Hrvaška in Slavonija, ali načrt dr. Wildnerja o jezikovnem vprašanju, kjer se odreka nemščini nadvlada nad drugimi jeziki.[2]) Toda to so bili le poedini glasovi, v podrobnostih nedosledni in prešibki, da bi bili mogli odmevati.

Poglavitni znak nemškega narodnega čustvovanja na Dunaju, kjer je bil sedež revolucije, je bilo zasmehovanje mladih slovanskih narodov, zbujajočih se h kulturi. To je bilo narodno mišljenje Dunajčanov, da so, neznajoči drugega jezika nego nemščino, proglašali slovanske jezike za živalske glasove! Ali je bilo potem čudno, da so Slovani podpirali reakcijo proti demokratizmu, ki se jim je kazal v tako nekulturni podobi? In vendar je sam ministerski predsednik baron Pillersdorf obsojal stari policijski sistem in priznaval, da ne morejo monarhiji njeni najhujši sovražniki bolj škodovati, nego oni, ki se drže absolutizma in nasilja. Windischgraetz naj bi bil Dunaju s spravljivostjo odvzel revolucijsko orožje. Na Ogrskem je tuja sila pomagala vladi k postavi, ko le skupno delo lastnih moči zagotavlja trajno zmago.[3]) Tako je sodil

Kakor glas vpijočega v puščavi se mi zde na drugi strani besede dr. Kočevarja v pismu na Murščeca: Cesar (Ferdinand) samo voljo Nemcev in Madjarov izpolnuje in neče, da bi bili Hrvati pod dunajskim ministerstvom, ker je to slovanska volja in ker se boji, da ne bi razsrdil Madjarov. Čemu potem preliva 40.000 Hrvatov kri za cesarja in nemški prestol? Ako ne pomore Slovanom nadvojvoda Ivan, potem se je bati, da izgube vso ljubezen do prestola.[4])

Stanku Vrazu pa piše dr. Kočevar, naj ban Jelačić ne hodi pred Dunaj in naj rajši brani Hrvaško pred Madjari. S

[1]) Dr. Maximilian Bach, l. c. str. 512 in naslednje.

[2]) Dr. Wildner, Die Nationalitätenfrage in Österreich und zwar erstlich die Sprachenfrage. Dunaj, 1849.

[3]) F. v. P. (Freiherr von Pillersdorf), Rückblicke auf die politische Bewegung in Österreich in den Jahren 1848 und 1849. Dunaj, 1849.

mož, ki je bil vse kaj drugega nego demokrat.

[4]) „Korespondenca dr. Jos. Murška", l. c. 1904, str. 140.

svojim prihodom pred Dunaj izgubi simpatije med Nemci, ki mislijo, da imajo zdaj dokaz, da pomaga reakcionarni stranki.[1]) In Palacký je dejal ministru Bachu: Ako nam Avstrija ne more ali noče privoščiti in zagotoviti narodne enakopravnosti, potem nam nič ni do njene ohranitve; zakaj krivice dobimo dosti tudi izven Avstrije in to zastonj[2]).

Leto 1848. je bilo za nas izgubljeno, narodno in politično. Avstrijski narodi niso dosegli svojega narodnega edinstva, marveč so zaigrali še svojo politično svobodo, ker so pobijali reakcijo z reakcionarnimi sredstvi. Nad demokratizmom je zmagal absolutizem; razloček je bil v tem, da so dobili revolucionarni Nemci, Italijani, Poljaki in Madjari isto za kazen, kar se je dalo Slovanom, zlasti južnim, za plačilo. Kollárjeva profesura slovanske arheologije na Dunaju in pa državna podpora njegove fantastne „Staroitalie slavjanske" sta se prištevali glavnim pridobitvam, ki jih je prinesla avstrijskim Slovanom njih zvestoba leta 1848. in 1849. Malo, ali še tega ni bilo treba! Marsikaterim „Slovanom" naših dni ta primer lahko služi v svarilo — pravi k temu prav dr. Murko.[3])

14. Izmed vseh slovenskih časopisov, ki jih je rodilo 1848. leto, sta se ohranila samo dva: „Novice" in „Zgodnja Danica". Prenehala so politična društva: že leta 1849. se je graška „Slovenija" izpremenila v bralno društvo, ker bi bili sicer vsi dijaki (in teh je bilo največ v društvu) prisiljeni odstopiti;[4]) istega leta se je „Slovensko društvo" v Ljubljani odpovedalo politiki in postalo zopet samo literarno društvo itd.[5])

Dasi je bil dr. Bleiweis pri urejevanju „Novic" previden, kolikor je mogel, vendar ni našel milosti pri vladi in slovenski duhovščini. Župnik Cigler je pisal Bleiweisu v tem oziru, da kroži pri duhovnikih anonimno pismo, v katerem se odsvetuje od naročevanja „Novic", češ, da so veri nasprotne, zapeljive, nevarne in da je dr. Bleiweis največji protivnik duhovnikov. Cigler sodi, da je ta nasprotnik „Novic" duhovnik.[6]) Skrbno je svaril tudi Luka Jeran pred priobčevanjem „zaljubljenih brkljarij".[7]) Davorin Trstenjak se pritožuje zaradi „zelotov", ki se pohujšujejo nad njegovimi spisi v „Novicah", in dostavlja: „Sed haec recensio maneat inter nos, quia illa abuti possent Jesuitae en Frak et en Talar, katerih imate v Ljub-

[1]) *KV.* (Priobčil dr. Fran Ilešič v Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko, Ljubljana, XIX. letnik, 1909, seš. 3. in 4. str. 107.)
[2]) Dr. Frančišek Palacký, Idea státu Rakonského. (Praga, 1865, str. 23.)
[3]) Dr. M. Murko, Jan Kollar, I. c. II. del, str. 224.
[4]) „Celjske Slovenske Novine", 16. štev. z dne 19. aprila 1849.
[5]) „Pravi Slovenec", 17. štev. z dne 23. aprila 1849.
[6]) Ciglerjevo pismo z dne 14. jan. 1853. *KB.*
[7]) Jeranovo pismo z dne 13. febr. 1857. *KB.*

ljani več nego mi v Mariboru."[1]) Ostro se izraža Mihael Verne o slovenski „Klerisey", ker se pohujšuje nad njegovimi spisi.[2])

Edini posvetni slovenski časopis, „Novice", je poskušala Bachova reakcija ubiti; „Zgodnja Danica" je bila cerkven list in zato brez nevarnosti. Matija Majar je priporočal, da se je treba sedaj skrbno poprijeti literarnega dela in v politiki samo opazovati, kaj se godi.[3]) Toda tudi literarno delo ni bilo varno.

Petra Kozlerja so postavili pred vojno sodišče zaradi imena, ki ga je dal svojemu zemljevidu, namreč: Zemljevid slovenske dežele in pokrajin, češ, da slovenske dežele ni med številom avstrijskih kronovin! Leta 1850. je ponudila vlada Bleiweisu službo deželnega živinozdravnika v Pragi, kar je pa dr. Bleiweis odklonil. Nekateri mislijo, da ga je hotel Bach na ta način odpraviti iz domovine. Pozneje ga je baje zaman skušal z večjo svoto denarja pregovoriti, da bi bil odložil uredništvo „Novic".[4])

Tako so ostale „Novice" kot drag spomin preteklosti in edino upanje prihodnosti.

III.

Ustavna doba do dualizma.

15. Bachov absolutizem je napravil finančni in politični bankrot. Na Dunaju se je sešel t. zv. pomnoženi državni svet, ki se je posvetoval, kako se naj izboljšajo državne razmere. Izmed Slovencev ni bil nihče poklican vanj, pač pa sta bila v njem Hrvata Strossmayer in Vranicani. Slovenci na Kranjskem so upali, da jim bo zagovornik v tem zboru grof Anton Auersperg. V spomenici z dne 28. junija 1860. leta navajajo, da ni dovolj, ako se doseže ravnotežje v državnem proračunu (to je bil prvotni namen, da se je sklical državni svet): Auersperg naj deluje na to, da se izpremeni vladno načelo v zmislu reprezentativnega sistema, Kranjsko naj dobi, združeno z ostalimi deželami monarhije, svojo avtonomijo, svojo deželno upravo in zakonodajo.[5])

Ze v državnem svetu sta se pokazali dve stranki, ki sta si ustavo in upravo avstrijske države predstavljali vsaka po svojem: centralistno in federalistno. Centralisti so bili za kar najobsežnejšo osrednjo oblast v duhu in

[1]) Trstenjakovo pismo z dne 25. dec. 1854. *KB.*
[2]) Vernetovo pismo z dne 14. okt. 1852. *KB.*
[3]) „Korespondenca dr. Jos. Murška", l. c., str. 44 in 49.)
[4]) Dr. Bogoslav Sulek, l. c.
[5]) *KB.*

zmislu dosedanjega sistema, le nekaj koncesij bi bili pripravljeni odstopiti deželam; federalisti so zagovarjali državno edinstvo, v kolikor to zahtevajo skupne potrebe, vse drugo pa prepuščali posameznim deželam. Predlog glede federalistne ustave in uprave je dobil večino. Kot odgovor na to je sledila oktoberska diploma (20. oktobra 1860. leta) ministra Gulochowskega, povračajoča avstrijskim narodom ustavo v zmislu federalizma. Toda z oktobersko diplomo podeljena ustava je naletela na odpor i pri centralistih i pri federalistih: enim je bila preveč federalistna, drugim pa preveč centralistna. Posledica tega je bil februarski patent (26. februarja 1861. leta) ministra Schmerlinga v zmislu centralizma. Vnel se je boj med centralizmom in federalizmom, ki še dandanašnji ni dognan.

Kaj je bilo bistvo in jedro tega boja?[1])

Že od 14. stoletja dalje so skušale vladarske rodbine Anžuvincev, Luksenburžanov in Jageloncev združiti in spraviti pod svojo oblast alpske, sudetske in karpatske dežele. To se je končno leta 1526. posrečilo Habsburžanom, ki so kot nemški cesarji najuspešneje mogli braniti podonavske dežele pred napadi Turkov. In pragmatična sankcija Karola VI. ni drugega nego pravni izraz ali pravna oblika zgodovinskega fakta, da so se podonavske dežele zedinile v zvezo pod habsburškim vodstvom, ki naj zagotovi krščanstvu notranji in zunanji mir pred islamom. V dolgotrajni zvezi so se polagoma razvili in dejansko obstojali skupni interesi, ki so zahtevali skupno zakonodajo in upravo dežel in narodov, združenih pod habsburškim žezlom v celoto na zunaj.

Ko je minila turška nevarnost, je pretila avstrijski državi poguba od krščanskega zapada: avstrijska nasledstvena vojna in francoske vojne. Napoleon Bonaparte je postal cesar Francozov, nakar je izdal Franc II. pragmatikalni patent (1804.), s katerim si je dal naslov dednega avstrijskega cesarja in dve leti potem (1806.) odložil nemško cesarsko krono. Nasproti narodni državi Francozov nastopa Avstrija kot zveza različnih narodov, ki ji je cilj: vzajemna korist na znotraj in skupno varstvo proti sovražnikom na zunaj.

Leto 1848. pomenja za Avstrijo najhujšo krizo. Vse gibanje tedanjega časa je bilo proti njej: ideji narodnosti in konstitucionalizma si mogočno osvajata zapadno Evropo. Toda odločujoče meščanstvo v Avstriji, v prvi vrsti nemško in laško, še ni bilo toliko razvito, da bi bilo izvedlo marčevo revolucijo: zmagal je absolutizem, ki je bil močan dovolj, da si ni

[1]) Rudolf Springer (dr. Karl Renner), Grundlagen und Entwicklungsziele der Österreichisch-Ungarischen Monarchie. (Dunaj in Lipsko, 1906, str. 9 in naslednje.

dal izviti vlade iz roke, in obenem kratkoviden še bolj, da ni poznal položaja svoje dobe. Zato je segel nazaj v srednji vek in hotel imeti Avstrijo kot krščansko-katoliško cesarstvo, ki naj gospoduje Nemčiji in Italiji ter vodi evropsko reakcijo v boju proti protestantskemu severu in brezverskemu, prekucijskemu zapadu: rimsko-nemško cesarstvo Karola Velikega in Otona Velikega v pomanjšani izdaji! Tako je nastal konkordat.

Ta Schwarzenberg-Thunová državna ideja je napravila popolen bankrot; bila je v političnem oziru absolutistno-birokratična, v narodnem centralistno-germanizatorna in v verskem rimsko-katoliška. In vse to v Avstriji, ki ima prebivalstvo raznih narodnosti in raznih ver, kjer zahteva različno kulturno in gospodarsko stanje tudi različno zakonodajo in upravo! Bachov absolutizem je povzročil izgubo Lombardije, velikanski državni dolg in nezadovoljnost avstrijskih narodov, ki je spravljala v nevarnost obstoj države. Prišla je oktoberska diploma, ki nam je prinesla zopet ustavo.

Oktoberska diploma sloni na pragmatični sankciji in računa z Avstrijo kot celoto, ki je sestavljena iz različnih dežel. Težišče te ustave je v kronovinah, oziroma pri narodih, ki so odločilni v tej ali oni deželi. Deželni zbori so pravna podlaga države, v katerih naj vladajo narodi, ki so kulturno in gospodarsko razviti. Ta ustava podreja manjše narode mogočnejšim sosedom in daje odločilno besedo stanovskim skupinam (višji duhovščini in plemstvu), kakor jih nahajamo v starih deželnih zborih do leta 1848. Nemci niso bili zadovoljni z oktobersko diplomo, ker je bilo njeno težišče v kronovinah; ta sistem je nasprotoval njih državni ideji. Zakaj, ko se je izjalovil poizkus z obnovljenjem rimskega cesarstva v naznačenem zmislu, ko se je morala Avstrija umakniti iz Italije, potem ji je ostala še Nemčija in tako se je rodila ideja o narodnem, t. j. nemškem cesarstvu. Oktoberska diploma pa je naletela na hud odpor tudi pri Madjarih, ker so si domnevali, da jim daje še premalo pravic; zato so ponovili svoje zahteve, ki so jih začasno dobili v viharnem letu 1848., a jih po premagani revoluciji zopet izgubili. Slovani so bili z načeli oktoberske diplome vobče zadovoljni in so ugovarjali le posameznostim, na pr. deželnim redom. Ker je bila osnova federalistna, jim je bila oktoberska diploma zastava, okrog katere so se zbirali v ustavnih bojih naslednjih let.

Oktobersko diplomo je izpodrinil februarski patent, ki ni drugega nego kodifikacija ali uzakonitev ideje o nemško-narodnem cesarstvu. Namen februarskega patenta je: vladati avstrijsko državo v nemško-narodnem zmislu, ali nemška kultura naj bi bila vsaj odločilna. Ta ustava je odsev zu-

nanje politike avstrijske, ki naj ji služi: Avstrija pozablja na svojo nalogo, ki jo ima na znotraj nasproti svojim narodom in se lovi za ciljem, ki ji utika korak za korakom z brezobzirno gotovostjo in doslednostjo. Februarski patent prenaša težišče ustave v državni zbor in omejuje delokrog deželnih zborov, ki jih sestavlja po interesnem zastopstvu. To interesno zastopstvo je prikrojeno nemški državni ideji, zato daje vlado v roke veleposestvu in obrtno-trgovskemu kapitalu, ki sta bila najbolj razvita pri Nemcih. Februarska ustava je iz navedenih vzrokov zadela ob odpor vseh nenemških narodov.

16. Leto 1848. je postavilo Avstrijo pred življensko vprašanje: „Kako urediti s krvjo pridobljeno ustavo?“ Gordijski vozel je pretrgal absolutizem s tem, da je vzel zopet sam vlado v roke. Na ta način je bilo vprašanje le odloženo, a ne rešeno. Avstrijska manira! Leta 1860. je stala naša država drugič pred isto uganko.

Avstrija naj bi bila zveza enakopravnih narodov — to je bil program, ki ga je bil leta 1848. formuloval Palacký. Ta program je bil demokratičen, ker je slonel na narodnem načelu. Kromeriški ustavni odsek je zavrgel to načelo in se je poprijel zgodovinskih kronovin. Ravno tako oktroovana marčeva ustava iz 1849. leta, dasi je bil minister Bach naklonjen narodni avtonomiji,[1]) in pri tem je tudi ostalo v vseh poznejših ustavah.

K razvoju zgodovinskega načela so največ pripomogli Madjari; nanje so se naslanjali Čehi, Hrvatje in Poljaki, za katerimi so hodili tudi Slovenci. Odločilno je vplival s svojimi spisi imeniten madjarski politik baron Eötwös.[2])

Eötwös razvija v spisu „Über die Gleichberechtigung der Nationalitäten in Österreich“ leta 1850. nazore, ki so značilni za madjarsko politiko pred tem letom in po njem. Eötwös zagovarja močno enotno Avstrijo, ki ne sme biti zveza po osebnem edinstvu združenih neodvisnih ustavnih držav (on sam je bil leta 1848. naučni minister v prvem ogrskem kabinetu grofa Batthyanyja, ko je bilo Ogrsko z ostalimi habsburškimi deželami zvezano samo po osebi vladarjevi!), marveč mora imeti enotno ustavo. Enakopravnost vseh narodnosti v državnem življenju je pa nemogoča in se ne da nikdar popol-

[1]) Programm zur Durchführung der nationalen Autonomie in Österreich. (Von einem Slaven.) Dunaj, 1885. To brošuro je spisal pod Bachovim vplivom rusinski politik A. vitez Dobrjanskij.

[2]) Eötwös, Über die Gleichberechtigung der Nationalitäten in Österreich, 1. izdaja v Pešti 1850. — Die Garantien der Macht und Einheit Österreichs, 3. izdaja v Lipskem 1859. — Die Nationalitätenfrage, 1. izdaja v Pešti 1865.

noma izvesti. Prvi pogoj načela o enakopravnosti bi bila razdelitev dežel po narodnosti, kar se pa ne da izvršiti. Samo tedaj bi mogla biti ta razdelitev popolna, ako bi se ne izvedla na podlagi ozemlja, ampak po prebivalcih tako, da posamezna občina ne izvršuje svojih političnih pravic v zvezi s svojimi sosedi, marveč v zvezi s svojimi rojaki.[1]) Razmerje poedinih delov do državne celote se naj uredi po zgodovinskih pravicah posameznih dežel.

Iste nazore razvija Eötwös v spisu „Die Garantien der Macht und Einheit Österreichs" iz leta 1859. Enotni državi prepušča zunanje stvari, vojaštvo, denarstvo in trgovino ter priznava, da je bila pred letom 1848. vlada za te skupne stvari na Ogrskem skoro ravno tako absolutna, kakor v drugih deželah. Važna je njegova zahteva, da morajo biti posamezni deli v čisto enakem razmerju do državne skupnosti. Ti deli pa, ki dajejo podlago državi, slone na zgodovinskem pravu posameznih dežel. Vpoštevati se mora zgodovinska narodnost in ne jezikovna, ker zgodovinska narodnost je ozko zvezana, da, identična z deželnimi posebnostmi. Narodno stremljenje pomenja toliko, kakor stremljenje po deželni avtonomiji. Meje posameznih kronovin so zgodovinski dane. Dežele, ki so po zgodovinskem pravu deli ene krone, se lahko združijo. Jezikovnim potrebam narodnih manjšin v poedinih deželah zadostimo, ako uvedemo občinsko in županijsko (komitatsko) samoupravo.

V tretjem spisu „Die Nationalitätenfrage" iz leta 1865. razlaga Eötwös podrobneje svoj nazor o narodnosti, ki mu je zavest skupnosti, pridobljena po vzajemnih spominih preteklosti in vzajemnih interesih sedanjosti. Važen faktor je sicer pri tem tudi skupnost jezika, toda skupni spomini preteklosti ter skupni interesi in upi sedanjosti zbujajo tudi med raznojezičnimi prebivalci enaka, da, časih še bolj krepka narodna čustva.

Tako je Eötwös razvil pojma t. zv. zgodovinske ali politične narodnosti in zgodovinsko-političnih individualitet. Narodnost v tem političnem pomenu, kakor jo je sprejel tudi Gumplowicz,[2]) koristi zgodovinskim narodom, t. j. onim, ki so igrali v zgodovini samostojno, državno vlogo, ki so imeli svojo državno neodvisnost, dočim so drugi manjši narodi, ki niso imeli svojega samostojnega, državnega življenja, ali pa ga zgodaj izgubili, preden so se

[1]) Tu je izražena narodna avtonomija na podlagi t. zv. osebnega načela. Ta način rešitve zagovarja zlasti dr. Karl Renner, med Slovenci Etbin Kristan.

[2]) Dr. Ludwig Gumplowicz, Das Recht der Nationalitäten und Sprachen in Österreich-Ungarn. Inomost, 1879.

mogli politično ojačiti, po tej teoriji obsojeni, da hlapčujejo drugim, dokler se gospodarsko in kulturno toliko ne okrepe, da si izvojujejo priznanje svoje enakopravnosti. Zgodovinskim ali političnim narodom je seveda mnogo do tega, da se jim njih deželo prepuste v vladanje, kjer jim drugi ne delajo napotja; zato se potegujejo za kar največjo avtonomijo svojih zgodovinsko-političnih individualitet.

Proti centralistnim Nemcem, ki so zaslepljeni in omamljeni od svoje državne ideje o narodno-nemškem cesarstvu prezirali ves ustroj in razvoj avstrijske države, nastopajo Madjari, Čehi, Poljaki, Hrvatje in Slovenci za federalizem na podlagi zgodovinskega prava.

Palacký je po letu 1848. opustil svoj narodno-teritorialni federalizem in je leta 1865. v spisu „Ideja avstrijske države“[1]) formuloval svoj program na zgodovinsko-zemljepisni podlagi. Po Eötwösovi teoriji je proglasil Avstrijo za zvezo zgodovinsko-političnih individualitet. Slutil je že takrat dualizem, zato je ravno z ozirom nanj svoje naziranje iz leta 1848. o potrebi avstrijske države modifikoval z izrekom: „Bili smo pred Avstrijo in bodemo tudi po njej.“ Čehi so bili v letih 60. socialno in gospodarsko še premalo razviti, da bi bili sami političen narod v zmislu Eötwösovem, zato so se pod vodstvom dr. Riegra[2]) oklenili češkega zgodovinskega plemstva. Kaj to pomenja, zgodovinsko plemstvo, je jasno izrazil leta 1845. grof J. M. Thun z besedami: „Ich bin weder ein Čeche, noch ein Deutscher, sondern nur ein Böhme.“[3]) To je bila češka politična narodnost, kakor je bila na Ogrskem politična narodnost madjarska.

Revolucionarni Poljaki s svojimi plemenitaškimi veleposestniki, gospodujočimi nad kmetskim prebivalstvom in nad Rusini, so se čisto naravno ogrevali za zgodovinsko pravo, ki naj jim pribori izgubljeno poljsko kraljestvo. Oni so bili političen narod in hoteli tudi ostati vsaj v Galiciji.

Zveza z Madjari je zavedla Hrvate, da so slepo posnemali svoje učitelje v vsakem zgodovinskem salto mortale, kakršnih je vsa polna madjarska politika. Dober poznavalec in očividec tedanjih hrvaških razmer, Fran Erjavec, piše: „Starodavni ustav“ je bil malik, kateremu se je zdaj vse klanjalo, od katerega je vse pričakovalo spas naroda. Šovinizem je cvetel kakor nikdar poprej.... Narod pa je prišel iz dežja pod kap. Hrvatje, postavljeni na križpot, so se morali odločiti, s kom

[1]) Dr. František Palacký, Idea státu Rakouského. Praga, 1865.

[2]) O dr. Riegru imamo življenjepis v slovenskem jeziku od dr. Ivana Žmavca: Dr. Frančišek Ladislav Rieger. (Zbornik Slovenske Matice, Ljubljana, 1903, str. 155—181.)

[3]) T. G. Masaryk, Česká otazká. (Praga, 1895, str. 104.)

se hočejo politično zvezati. Vabili so jih v Beč, mamili so jih v Pešto. Vedeli so, da jim pravega prijatelja ni tukaj, ni tamkaj, temveč povsod le zaveznik za silo. Zato so oprezali in odkladali odloko, kolikor dolgo so mogli in to temveč, ker v tej stvari med njimi ni bilo sloge.[1])

Leta 1861. se je nudila Hrvatom prilika, da popravijo, kar so zagrešili njih velikaši 1790. leta, a zaman: „more patrio" so se zopet izjavili za državnopravno zvezo z Ogrskim in razglasili, da ne priznavajo nobenih skupnih zadev z Avstrijo, prav tako, kakor Madjari kljub zgodovinski resnici, katero je vneto zagovarjal Eötwös še 1859. leta! Pač je manjšina uvidevala, da obstojajo skupne zadeve med Avstrijo in Hrvaškim, ki jih je treba urediti, toda večina ni imela zmisla za dejanski položaj in je, sledeč madjarski politični terminologiji, pripravljala pot dualizmu. A dr. Ante Starčević, odklanjajoč v zvezi z dr. Kvaternikom i Dunaj i Pešto, razglaša narodno dogmo, da more hrvaško državo ustvariti samo „Bog i Hrvati"![2]) To postopanje je bilo v protislovju z zaključki sabora iz leta 1848.: Hrvaška je zatajila svojega Jelačića! V strahu pred dunajskim absolutizmom so pozabili Hrvatje, da morejo svobodo in boljšo prihodnost svojega naroda pridobiti in ohraniti prej v zvezi z vsemi avstrijskimi narodi nego v zvezi z Ogrskim, v katerem gospodujejo Madjari — to je zaman poudarjal Kukuljević.[3]) Andrej Einspieler je obžaloval, da so Hrvatje zatajili celo gibanje iz 1848. in 1849. leta, ter upal, da zdravi in praktični čut hrvaškega ljudstva manjšino iz leta 1861. izpremeni v večino.[4]) „Slovenec" je svaril Hrvate, naj se ne dado preslepiti Deakovemu „belemu listu".[5]) In daljši razvoj je pokazal, da so Hrvatje pod vodstvom svojega plemstva delali za madjarsko politično idejo!

In Slovenci?

V boju proti nemškemu centralizmu se oklepajo oktoberske diplome. Središče slovenske politike postaja Kranjsko. Narodni program iz 1848. leta, sloneč na prirodnem pravu, se umika zgodovinskemu načelu. Matija Majar sicer zopet vneto zagovarja združenje slovenskih pokrajin v eno deželo;[6]) tudi spomenica, poslana Schmerlingu z 19.386 podpisi, daje

[1]) Fr. Poljanec (Fr. Erjavec), Spomini s pota. (Zvon, Dunaj, 1879, str. 140.)

[2]) Dr. Rudolf Horvat, l. c. str. 200 in naslednje.

[3]) I. K. S. (Ivan Kukuljević Sakcinski), Narodna moralna snaga ižn ih Slavenah i hrvatske političke stranke. (Zagreb, 1865, str. 13.)

[4]) „Stimmen aus Innerösterreich", Celovec, 1862, VI. zv. str. 372.

[5]) „Slovenec", 94. štev. z dne 6. dec. 1865; 95. štev. z dne 10. dec. 865.

[6]) „Novice", 11. štev. z dne 13. marca 1861; 12. štev. z dne 20. marca 1861.

ministru v preudarek, ali bi se ne mogla enakopravnost v šoli in uradu lažje in ceneje izvršiti, ako bi se slovenske dežele spojile v eno administrativno kronovino;[1] isto željo izraža dr. Bleiweis v kranjskem deželnem zboru dne 8. aprila 1861. leta: toda to je bil le vzor, ki so o njem mislili odločilni kranjski politiki, da se mu že približujejo, ako ga imajo skritega v svojem srcu in ga omenjajo ob gotovih svečanostnih prilikah. Za dnevno politiko pa je zahteval od 1861. leta naprej slovenski program: 1) narodno enakopravnost in 2) razširjenje deželne avtonomije v okvirju enotne, ustavne Avstrije.[2]

Odločilni politiki kranjski so upali, da koristi vsemu narodu, kar koristi Kranjskemu; oni so pozabljali, da deželna avtonomija ubija narodno enakopravnost. Uvidevali pa so, da bi bile dežele, kjer stanujejo Slovenci, premajhne za vse one naloge, katere jim odmerja oktoberska diploma. Zato so iskali deželne skupine, historično-politične individualitete, in so jo tudi srečno iztaknili. Kar je Čehom in Hrvatom njih državno pravo, to bodi Slovencem „notranje-avstrijska skupina". Predvsem je delal za ta program Andrej Einspieler; zgodovinsko gradivo, s katerim se je utemeljevala ta skupina, sta pa podajala Peter Hicinger[3] in Peter pl. Radics.[4] Tako je nastal narodno-politični program, sklenjen v Mariboru dne 25. septembra 1865. leta. Mariborskega shoda so se udeležili s Kranjskega: dr. Bleiweis, dr. Costa, Svetec in dr. Toman, s Koroškega: Einspieler, s Štajerskega: dr. Dominkuš, dr. Geršak, Herman, dr. Benjamin in Gustav Ipavic, Kapus, Lipold, dr. Muršec, dr. Pavlič, dr. Prelog, dr. Radej, Ratej, dr. Razlag, dr. Sernec, dr. Vošnjak, Davorin Trstenjak, Žuža in drugi. Predsedoval je dr. Bleiweis, poročal pa je Svetec.[5] Sad tega shoda so naslednji sklepi:

Kranjskemu vojvodstvu se naj povrne zemljiška celota, kakor je bila ustanovljena s pismom cesarja Karola V. z dne 16. marca 1522. Združijo naj se s Kranjskim vzhodna Istra ali grofija Pazinska, potem Trst in Krasa tisti del, ki je zdaj združen z grofijo Goriško.

V deželnih zborih z mešanim prebivalstvom se ustanove narodne kurije. Skupne reči ilirskega kraljestva (Kranjsko, Koroško in Primorsko) in štajerske vojvodine, ki tvorita notranje-avstrijsko skupino, naj zastopa skupni zbor, kamor pošiljajo

[1] „Novice", 18. štev. z dne 1. maja 1861.
[2] „Novice", 45. štev. z dne 6. nov. 1861.
[3] „Novice", 30. štev. z dne 26. jul. 1865.
[4] „Triglav", 66. štev. z dne 18. avg. 1865, 67. štev. z dne 22. avg. 1865; 68. štev. z dne 25. avg. 1865; 69. štev. z dne 29. avg. 1865.
[5] Dr. Jos. Vošnjak, Spomini. (Izdala Slovenska Matica, Ljubljana, I. zv. 1905, str. 187.)

svoje poslance deželni zbori te skupine. Narodne potrebe Slovencev zastopa narodni zbor, sestavljen iz poslancev slovenskih deželnozborskih kurij. Skupne državne stvari se obravnavajo v zmislu oktoberske diplome v državnem zboru, kamor pošiljajo svoje poslance deželni zbori in kjer se glasuje po skupinah. Vsako deželo vlada deželna vlada, vsako deželno skupino dvorna pisarna, vso državo pa ministerstvo na Dunaju.

Mariborski program zahteva narodno samoupravo ali selfguvernement s troje upravnih organizmov: soseska, občina in županija po zgledu ogrskih komitatov, imajoča politično in sodno upravo I. stopnje. Na ta način bi se omejeval birokratizem. Končno obsega program določbe glede narodne enakopravnosti: med Slovenci morajo biti vsi uradniki slovenščine zmožni v govoru in pisavi; v vseh ljudskih šolah slovenskih krajev bodi slovenščina učni jezik; srednje šole (gimnazije in realke) naj bodo utrakvistne, da bo kolikor mogoče polovica predmetov s slovenskim, polovica pa z nemškim (laškim) učnim jezikom; slovenščina je v notranje-avstrijski skupini za vsakega obligatna, ker je deželni jezik; na vseučilišču se predavajo pravoslovni predmeti tudi slovenski; pri višjem sodišču morajo biti slovenščine zmožni svetniki po razmerju slovenskega prebivalstva.[1])

Mariborski program, sloneč na zgodovinskem pravu, je izzval živahen razgovor. Dr. Vošnjak, ki ga je zagovarjal pred vojno 1866. leta, je bil po vojni proti njemu, ker so se izpremenile politične razmere, ki so pokazale moč narodne ideje.[2]) Napisal je tudi brošuro „Slovenci, kaj čemo?“ v kateri nastopa proti notranje-avstrijski skupini in zagovarja združenje Slovencev, Hrvatov in Srbov.[3]) Na površje prihaja zopet vprašanje slovenske in jugoslovanske skupine, ker se je govorilo o tem, da misli vlada združiti Kranjsko s Primorskim v eno deželo z enim deželnim zborom v Trstu in priklopiti tej skupini še beneške Slovence.[4]) Poudarja se, da so Slovenci za zgodovinsko pravo, ako ni v nesoglasju z narodnostjo, sicer pa je treba dajati prednost narodnostnemu načelu: ono bodi vodilo pri sestavljanju slovenskega političnega programa, a ne zarjavele reminiscence starodavnih dob, ki se nikakor ne ujemajo več z duhom časa.[5]) Celo Einspieler sam, ki se je najbolj potegoval za notranje-avstrijsko skupino, je začel po-

[1]) „Novice“, 40. štev. z dne 4. okt. 1865. in „Slovenec“, 77. štev. z dne 7. okt 1865,

[2]) „Slovenec“, 78. štev. z dne 11. okt. 1865; 19. štev. z dne 7. marca 1866; 76. štev. z dne 22. sept. 1866.

[3]) Dr. Jos. Vošnjak, Slovenci, kaj čemo? Ljubljana, 1867.

[4]) „Novice“, 34. štev. z dne 22. avg 1866.

[5]) „Slovenec“, 79. štev. z dne 3. okt. 1866.

puščati dosledno zgodovinsko načelo in je govoril o združenju ilirskega kraljestva z južnim Štajerskim.[1]) Jugoslovanski skupini se je z druge strani nasprotovalo, dokler Hrvatje sami nimajo enotnega programa in ne vedo, kam.[2]) Tudi dr. Bleiweis je uvideval, da je notranje-avstrijska skupina neizvedljiva, in je poudarjal potrebo združenja vseh Slovencev v eno administrativno-politično celoto; vprašanje je le: Kako?[3])

Za narodno pravo in jugoslovansko skupino se je potegoval zlasti Luka Svetec, ki je pisal: „Jaz historičnemu principu pripisujem krivico, da Slovani nimamo skupnega programa, pa mislim, da ga niti ne dobimo, dokler se bodemo na historijo opirali. Mi hočemo živeti, razvijati se in napredovati: to je naše historično pravo, naše pravo od veka".[4]) Dobro je tudi pojasnjeval Svetec, da je n. pr. ilirsko kraljestvo le enostranski diplomatičen akt cesarja Franca I., ki ne veže ne vladarja in ne naroda, in da po zgodovinskem pravu ni možno združenje ilirskega kraljestva z južno Štajersko (načrt Einspielerjev). Tudi zedinjenja Kranjskega s Primorskim vlada ne more izvršiti po zgodovinskem pravu. Zgodovinsko je utrjena le notranje-avstrijska skupina, ta je pa zdaj nepraktična tudi zato, ker je Nemci nikakor ne marajo in jih Slovenci siliti ne morejo niti nočejo, torej: „Dajmo historiji in njenim izročilom slovo in primimo se odločno narodne ideje".[5]) Obenem je razpravljal Svetec o sredstvih, ki naj dovedejo do cilja: zbor zastopnikov vseh Slovencev, izvoljen na podlagi splošne volilne pravice, naj se izreče o prihodnji državnopravni uredbi.[6])

Mariborski program je bilo mrtvorojeno dete. Vojna 1866. leta, ko so beneški Slovenci prišli pod Italijo kljub prizadevanju svojih rojakov[7]) in ko se je videlo, kako se Nemčija združuje korak za korakom, je zopet povzdignila narodno idejo, opirajočo se na prirodno pravo. Tako je izginila z dnevnega reda notranje-avstrijska skupina; narodna enakopravnost in razširjenje deželne avtonomije je pa ostal najbližji cilj slovenske politike.

17. Avstrija je mogla obstati izključno nemška in katoliška toliko časa, dokler so bili drugi avstrijski narodi še malo razviti.[8]) Z gospodarskim in socialnim razvojem drugih narodnosti se začenja preobrat. Bachov absolutizem in Schmerlingov cen-

[1]) „Slovenec", 81. štev. z dne 10. okt. 1866.
[2]) „Slovenec", 87. štev. z dne 31. okt. 1866.
[3]) „Novice", 34. štev. z dne 22. avg. 1866.
[4]) „Novice", 40. štev. z dne 3. okt. 1866.
[5]) „Novice", 41. štev. z dne 10. okt. 1866.
[6]) „Slovenec", 88. štev. z dne 3. nov. 1866.
[7]) „Slovenec", 67. štev. z dne 22. avg. 1866; 77. štev. z dne 26. sept. 1866; 86. štev. z dne 27. okt. 1866.
[8]) Rudolf Springer, l. c. str. 32 in naslednje.

tralizem dokončujeta, kar je pripravljala avstrijska politika prejšnjih stoletij, ki je zlasti iz Madjarov napravila to, kar so: narod politikov par excellence, ki pod pretvezo ustavnosti, verske in politične svobode zida svojo izključno madjarsko narodno državo. To je bil politični cilj Košutov. Kar je zgrešila Avstrija v narodnem, verskem in političnem oziru, ker ni priznavala ni narodnega, ni verskega, ni ustavnega gibanja: vse to je bila voda na mlin Madjarov, ki so nastopali za ustavnost in svobodo ter pod tem geslom zbirali okrog sebe vse, kar je bilo protireakcionarnega. Tako so pridobili zase zlasti Hrvate. Schmerling je padel in prišel je Belcredi s septemberskim manifestom (20. septembra 1865. leta).

Septemberski manifest ustavlja februarski patent in hoče na podlagi oktoberske diplome dognati spravo z Ogrskim in Hrvaškim. Nemški centralizem se umika federalizmu, čigar stebri so Madjari, Čehi, Poljaki in Hrvatje. Tako je nastala Belcredijeva „pentarhija“: Habsburška monarhija se razdeli v pet skupin: Avstrijsko, Ogrsko, Češko, Gališko in Hrvaško-Slavonsko. Za celo cesarstvo je skupen državni zbor s skupnim ministerstvom v zmislu oktoberske diplome. Vsaka skupina ima svoj skupinski zbor s kompetenco ožjega državnega zbora in svojega dvornega kancelarja. Vsaka dežela ima svoj deželni zbor s kolikor mogoče veliko avtonomijo in svojo deželno vlado. Vse narodnosti so enakopravne. — Ta ustava bi bila koristila zgodovinskim narodom, Slovence pa potisnila v avstrijsko skupino, kjer bi bili odločevali Nemci. Po januarskem patentu (2. januarja 1867. leta) sklicani „izredni državni zbor“ naj bi se bil posvetoval o tej ustavni izpremembi. A namesto nje je prišel Beust.

Vojna leta 1866. je potisnila Avstrijo končno iz Nemčije in Italije. Sedaj je bila prilika, da najde Avstrija sama sebe, t. j. svoje narode, da najde svoje stališče v krogu evropskih držav; toda tradicija je bila močnejša nego dejanske razmere. In ta tradicija ni mogla preboleti, da je protestantska Prusija odvzela katoliški Avstriji vodstvo Nemčije, iz katere hoče napraviti narodno, protestantsko cesarstvo. Ta misel se je upirala tradicionalni politiki katoliških Habsburžanov, ki so živeli še vedno v preteklosti. Zato je bilo treba sprave z Madjari za kakršnokoli ceno, da je katoliška Avstrija za vsak slučaj zavarovana in združena za boj s protestantsko Prusijo. In tedanji interesi Habsburžanov so bili identični z interesi onega socialnega sloja, ki je predstavljal takrat med Nemci političen faktor: nemške buržoazije. Ker je bila Avstrija iztisnjena iz Nemčije in Italije in ker so izgubili avstrijski Nemci politična tla na Ogrskem, tedaj so hoteli obdržati vlado vsaj v enem delu države. Popustili so boj z Madjari, sklenili

z njimi kompromis in si razdelili plen: Madjari naj vladajo ogrske narode, Nemci pa avstrijske — dualizem je bil gotov. Da si pa pridobe pri tem delu zaveznikov in pomočnikov, zato so dali Nemci primerno avtonomijo Poljakom, t. j. vlado nad Rusini, Madjari pa Hrvatom nad Srbi. Kupčija je bila sklenjena. Slovani so sokrivi dualizma.

Češka državnopravna politika s svojo pasivno opozicijo se je izjalovila, ker je precenjevala svojo politično moč. Udala se je vodstvu zgodovinskega plemstva, ker je upala, da bo češko plemstvo protiutež madjarski in nemško-centralistni aristokraciji ter nemški buržoaziji, ki sta pripravljali delitev Avstrije. V odločilnem trenotku pa je češka aristokracija zapustila Čehe. Dr. Rieger je pisal 1. avgusta 1866. leta, ko je bil s Palackim, Strossmayerjem in Mažuranićem pri slovanskem shodu na Dunaju: „Jezim se edino na našo aristokracijo, katere matadorji kljub opetovanemu vabilu ne pridejo prav v tem trenotku, ko bi mogli ravno največ koristiti".[1])

Hrvatje so sicer končno uvideli, kam jih je zavedla dosedanja negativna politika nasproti Avstriji. Večina sabora je 18. decembra 1866. leta sklenila, da se začne samostojno pogajati z Avstrijo, in 19. decembra 1866. leta je sprejela adreso v tem zmislu; toda bilo je že prepozno; Ogrska je odločila usodo Hrvaške brez njenega sodelovanja.[2])

Naravnost uboga pa je bila slovenska politika 1867. leta in to kljub sijajni zmagi na Kranjskem in Štajerskem, ki je zbudila pozornost celo v tujini.[3]) Ladja brez krmarja sredi razburkanega morja — to je slika tedanje slovenske politike. „Novice" niso mogle verjeti, da bi češki, hrvaški in poljski federalisti, snujoč Belcredijevo „pentarhijo" pri slovanskem shodu na Dunaju meseca avgusta 1866. leta, prepuščali Slovence brez njih vednosti in volje nemški skupini, oziroma lastni usodi![4]) Posamezniki so sicer uvidevali, kako so speljali Madjari z zgodovinskim pravom na led avstrijske Slovane, ki na ta način ne morejo priti do skupnega slovanskega programa;[5]) toda to so bili le utrinki, zapadajoči v splošni desorganizaciji in frazeologiji. Shoda federalistov na Dunaju dne 15. februarja 1867. leta, ki naj bi bil določil stališče Slovanov po padcu Belcredija, so se udeležili tudi Slovenci in sicer: dr. Costa, dr. Dominkuš, vitez Gariboldi, dr. Klun, Svetec, dr. Toman in dr. Vošnjak. Sklenil se je solidaren nastop. Dr. Valentin Zarnik je rotil Poljake, naj ostanejo zvesti slovanski solidarnosti, in

[1]) Dr. Ivan Žmavc, l. c. str. 177.
[2]) Dr. Rudolf Horvat, l. c. str. 252 in naslednje.
[3]) „Novice", 6. štev. z dne 6. febr. 1867.
[4]) „Novice", 33. štev. z dne 15. avg. 1866.
[5]) „Novice", 42. štev. z dne 17. okt. 1866.

Slovence, da se morajo držati Čehov in tudi najmanjšega koraka ne storiti brez porazumljenja ž njimi.[1]) Toda Slovani so obračali — Beust je pa obrnil. Slovansko solidarnost je razbila vladna sila: čutili so jo najbolj Čehi, Poljaki so ji previdno ušli, a Slovenci so se spokorili, ker so izprevideli, da jim posnemanje češke taktike škoduje, Čehom pa nič ne koristi, dokler so Poljaki nezanesljivi. To je poudarjal Slovencem tudi dr. Rieger.[2]) Slovenski poslanci (grof Barbo, Črne, dr. Klun, Lenček, Lipold, Pintar, Svetec in dr. Toman) so glasovali za dualizem, dasi sta Svetec in dr. Toman govorila proti njemu in ga imenovala „grob našega življenja" (besede Tomanove). In zakaj tako? Imeli so sicer namen, da glasujejo proti. Ko so se pa Poljaki izjavili za dualizem, so izpremenili tudi Slovenci svoj namen z ozirom na solidarnost ž njimi, z ozirom na obljubljeno razširjenje deželne avtonomije in z ozirom na to, ker niso hoteli motiti soglasja v zboru.[3]) Kranjska politika, posnemajoča zgodovinske narode!

Glede decembrske ustave (21. decembra 1867. leta), ki izpreminja februarski patent v zmislu dualizma, so bili slovenski poslanci na predlog dr. Kluna sklenili z večino petih glasov (Črne, dr. Klun, Lenček, Lipold in Svetec) proti dvema (Pintar in dr. Toman), da glasujejo zanjo. Pri glasovanju so se pa cepili: manjšina (Lipold, dr. Klun in Svetec) je glasovala za, večina pa proti (grof Barbo, Črne, Pintar in dr. Toman). Svetec je pojasnjeval postanek dualizma in postopanje slovenskih poslancev. Večina, ki je glasovala proti, je to storila z ozirom na Poljake in tirolske Nemce, dasi podpirajo Slovenci Poljake le iz solidarnosti in ne iz prepričanja, da bi bilo vse to dobro zanje, kar koristi onim, ki si hočejo zagotoviti popolno vlado nad Rusini. Manjšina pa je glasovala za decembersko ustavo z ozirom na § 19. o narodni enakopravnosti in z ozirom na razširjeno deželno avtonomijo,[4]) kar je zahtevala tudi spomenica, ki so jo izročili slovenski državni poslanci Beustovemu ministerstvu.[5]) Vsaka stran je imela torej svoj prav: Slovenci so ustregli i svojim zaveznikom i vladi!

18. Podlaga slovenski politiki je mogel biti le kmetski stan. Vodstvo kmetske mase je prišlo v roke nižje duhov-

[1]) „Slovenec", 21. štev. z dne 19. febr. 1867.

[2]) Riegrovo pismo iz leta 1867. in Klunovo pismo z dne 28. avg. 1867. *KB.* (Priobčeni v Naših Zapiskih, Ljubljana, 1909, zv. III. in IV. str. 72; zv. VI. str. 133—135.)

[3]) „Novice", 24. štev. z dne 12. jun. 1867.

[4]) „Novice", 43. štev. z dne 23. okt. 1867; 44. štev. z dne 30. okt. 1867; 4. štev. z dne 22. jan. 1868; 5. štev. z dne 29. jan. 1868; 6. štev. z dne 5. febr. 1868; 7. štev. z dne 12. febr. 1868.

[5]) „Novice", 29. štev. z dne 17. jul. 1867.

ščine in poedinih posvetnjakov, izvršujočih t. zv. svobodne poklice. Stališče slovenske duhovščine označuje dr. Jos. Rogač takole: „Mati me je rodila Slovenca, država sprejela Avstrijca, cerkev krstila katoliča na, posvetila tudi duhovnika; Nemca v sebi — njega se ne zavedam ne pred Bogom, ne pred ljudmi.“[1]) Višja duhovščina je bila po Slovenskem ali brezbrižna ali celo nasprotna narodnemu gibanju, na pr. škof dr. Vidmar na Kranjskem ali dr. Stepišnik, naslednik Slomšekov, na Štajerskem. Častna izjema sta zlasti primorska vladiki Dobrila in Legat ter ljubljanski kanoniki in bogoslovni profesorji dr. Čebašek, dr. Pogačar, dr. Vončina in drugi.

Vsak narod, najsi bo še tako ubog, ohrani svojo nižjo duhovščino. Cerkvena opravila, ki tako globoko posegajo v notranje in zunanje življenje priprostega človeka, se morajo izvrševati v narodnem jeziku, sicer ne dosegajo svojega namena. Duhovnik — tujec je stalno nemogoč. Kmet ni ofenziven, ker svoje narodnosti ne širi, pač pa je defenziven: on svojo narodnost brani in ohrani. Njegov stan, ki zahteva razsežnost zemljišča, njegova oddaljenost in osamljenost od kulturnih in gospodarskih središč, vse to mu pripomore, da se ne potujči, ako je naseljen na enotnem ozemlju. Dr. Renner (Rudolf Springer) pravi v tem oziru, da bi morali izpremeniti ves gospodarski ustroj današnje družbe, ako bi hoteli kompaktno naseljene narode iznaroditi: po izgledu Rimljanov bi jih morali zasužnjiti in jih prodati v tujino![2])

Zato se je ohranil tudi slovenski kmet kljub tisočletnemu nemškemu gospodstvu, seveda zaostal v kulturi in gospodarstvu, a duhovščina je postala naravna njegova zaveznica in voditeljica v boju za narodno enakopravnost, ko je napočila ustavna doba. Po prvi zarji ustavnosti 1848. leta nas je absolutizem zazibal v desetletno politično spanje. Ko nas je oktoberska diploma zbudila zopet k ustavnemu življenju, se je začelo politično gibanje, ki pa ni moglo biti takoj odločno in jasno. V ospredje so stopale bolj osebe nego načela. Polagoma so se bistrili pojmi in snovale stranke.

Avstrija se je iz stanovske fevdalne države jela pretvarjati v moderno meščansko državo. Vse to je zahtevalo velikih upravnih, sodnih in predvsem gospodarskih preuredeb. Napaka Bachova je bila, da je reformoval od zgoraj doli namesto od spodaj navzgor. Aristokratija v zvezi z birokratijo naj bi bila ustvarila novo, meščansko Avstrijo, kar bi bila mogla storiti le demokratija, sodelovanje narodov. Seveda ne smemo pozabiti, da je Bacha rodila fevdalna protirevolucija. Vse je izha-

[1]) Dr. Jos. Rogač, Narodnost in slovenstvo. (Ljubljana, 1860, str. 55.)
[2]) Rudolf Springer, l. c. str. 67.

jalo iz enega središča: z Dunaja in vladalo je eno načelo: nemško. Ustavna doba je pa poklicala k političnemu življenju narode in naravno se je sedaj vnel boj za vlado. Slovenski kmet je po dvodstvom duhovščine prihajal s svojimi primitivnimi zahtevami, da se naj po šolah uči in po uradih uraduje v njegovem jeziku. Temu so se upirali Nemci in Italijani iz čisto umljivih razlogov, ker bi jih bila uvedba slovenskega jezika izpodrinila iz šol in uradov ali jim pa vsaj delala težave pri poslovanju. Pridružili so se jim v tej borbi meščani in plemiči, deloma tujci, deloma potujčeni domačini, ki se nikakor niso mogli vživeti v novo dobo, ker so bili možje stare šole. Niso si mogli misliti, da bi se slovenščina kdaj povzdignila do veljave. Plemstvo je že tako izgubilo glavno svojo moč z odpravo podložništva, ostala mu je le država z vsemi sinekurami, zato je branilo njen nemški značaj. K tem nasprotnikom so uskočili tudi nekateri slovenski posvetnjaki, bodisi iz sebičnosti, bodisi iz drugih nagibov, kar ni nič nenavadnega v političnem življenju, zlasti v takih prehodnih dobah, ko se iz starega poraja nekaj novega.

Tako sta se polagoma izkristalizovali na Slovenskem dve politični stranki: narodna, ki je obsegala slovensko kmetsko ljudstvo, kolikor je prihajalo politično v poštev, to je: v kolikor je bilo socialno in s tem tudi narodno samostojno, ter nemška, oziroma laška, obsegajoča vse one sloje, ki so imeli svoje gospodarske interese, da so se upirali prodiranju Slovencev v javno življenje. A izmed onih slovenskih posvetnjakov, ki so se pridružili v tem boju zoper svoje rojake Nemcem, je bil najpomembnejši Dragotin Dežman (1821—1889), ki je postal tip nemškutarja, kakor imenujejo Slovenci take uskoke.

Šuklje je v svoji izborni razpravi o Palackem napisal naslednje besede: „Celo pri najbolj izobraženih ljudeh je to kaj prav navadnega, da izpreminjajo svoja načela (politična), da zapustijo svoje prijatelje in somišljenike ter sramotno pobegnejo v nasprotni tabor. To se godi iz dvojnega vzroka: Ali ni bilo pri njih onega pravega prepričanja, katero izvira le iz resnega premišljevanja in preudarjanja, katero je nasledek temeljitih študij in mnogovrstnih skušenj, in potem je begunstvo nasledek duševne plitvosti in površnosti; ali pa so ti uskoki predrugačili svoje mnenje le iz materialnih razlogov, iz grde sebičnosti, iz nizke častilakomnosti, in potem izvira njihov odpad iz podlosti in nemoralnosti.“[1])

[1]) Fr. Šuklje, l. c. str. 54.

Kako si razlagamo ta pojav pri Dežmanu? Levstik,[1]) Svetec,[2]) Trdina[3]) in dr. Vošnjak[4]) sodijo, da sta ga gnali v odpadništvo častilakomnost in ljubosumnost glavno nasproti Tomanu. Brezdvomno je igralo osebno vprašanje svojo ulogo, ker se Dežman po svoji zunanjosti ni mogel kosati z lepim, ognjevitim Tomanom. Zapostavljali so ga, dasi je bil duševno veliko višji nego dr. Toman,[5]) čigar značaj tudi ni bil brez ničemurnosti.[6]) Že od leta 1858. dalje je imel Dežman znanstvene boje z Davorinom Trstenjakom[7]) in dr. E. H. Costo; potem pa je prišla vmes še politika, ki ga je izvabila popolnoma v nasprotni tabor, kjer je vztrajal do smrti.

Ko je Dežman ob otvoritvi „Rudolfina" dne 2. decembra 1888. leta s slovensko besedo, kakršno je slišati malokdaj, globoko ganjen, navdušeno slavil znamenitosti in krasote Kranjske ter navajaje Vodnikove verze pozival mladino, kako naj ljubi to zemljo, takrat — pravi Levec[8]) — smo še jeden pot živo čutili, kaj je izgubil narod slovenski s tem izrednim možem, čigar pesni se odlikujejo po globokem čutu, plemenitem veselju po prirodi, po zdravem humorju, po politični odločnosti in po pripovedni nadarjenosti; ki se kaže v prozi navdušenega Slovana in temeljitega poznavatelja slovanskega slovstva, ki je pisal obče lep in krepak jezik, ki je, sam vsestransko omikan in navdušen za vsak napredek, vplival narodno, literarno in znanstveno zlasti na dovzetne ljubljanske dijake (Erjavec, Simon Jenko, Kermavner, Levstik, Mandelc, Stritar, Trdina, Tušek, Valjavec, Zarnik), on, ki je bil desna roka Bleiweisova in up Slovencev··· — Kranjska dežela ga je sicer obdržala kot učenjaka, naravoslovca in starinoslovca, toda obenem je izgubila v njem slovenskega politika; zato je pa dobila kot nadomestilo dr. Costo, ki se je iz nadutega nemškega učenjaka čez noč prelevil v Slovenca!

Dežmanovo narodno in politično mišljenje se je razvijalo v dobi slovenskega preporoda, ko so se Slovenci pod vplivom svobodomiselnih idej zapadne Evrope jeli gibati narodno in politično. Ni to naša sramota, da smo se po Nemcih udeleže-

[1]) „Pavliha", 5. štev. z dné 30. junija 1870.
[2]) Pismo Svetčevo z dne 7. novembra 1908.
[3]) Janez Trdina, l. c. str. 720.
[4]) Dr. Jos Vošnjak, Spomini, l. c. str. 88.
[5]) Dr. Fr. Oblak, Dr. Karol Lavrič in njegova doba. (Gorica, 1906, str. 25—26.)
[6]) Davorin Trstenjak piše 1870. leta, da se glasi sodba o Tomanu v pisarni ministerskega predsednika Potockega naslednje: Toman ist ein eitler politischer Geck. *KB.*
[7]) Pismo Trstenjakovo z dne 28. aprila 1858. *KB.*
[8]) Fr. Levec, Karl Deschmann. (Ljubljanski Zvon, 1889, str. 254—256.)

vali splošne kulture, na drugi strani ni bilo dano Nemcem na prosto voljo, ali hočejo ali nočejo biti naši kulturni posredovalci: zgodovinski razvoj, utemeljen v naši zemljepisni legi, nam je odkazal to razmerje dotlej, dokler si ne priborimo vseh onih socialnih faktorjev, ki so v moderni kulturi in modernem gospodarstvu potrebni, da igra posamezen narod samostojno ulogo. Ta doba ni še tako blizu, tem manj je mogla biti takrat, pred 50. leti, ko smo komaj stopali v javno življenje. Ako je zagovarjal Dežman nemško kulturo kot sredstvo k lastnemu napredovanju,[1]) je s tem le glasneje poudarjal to, o čemer so drugi tem manj govorili, čim bolj so v istini to sredstvo uporabljali.

Občevalni in parlamentarni jezik slovenskih voditeljev je bil v začetku izvečine nemški. Pri prvih volitvah za deželni zbor kranjski se priporočajo za kandidate tudi Nemci, na pr. dr. Gauster[2]), ki je razvil v pismu na Bleiweisa naslednji program: „Nemški element je samo, naj bi bil samo duševna vez različnih bratovskih narodov v Avstriji, le duh naj vlada, duh, ki noče drugega nego napredek izobrazbe, in meni se zdi, da je ravno velika naloga nemškega duha v Avstriji: pospeševati svobodni razvoj, individualno samostojnost, v kolikor se to le da združiti z blaginjo celote.“[3]) Šlo se je samo za to, da se mladi slovenski kulturi, opirajoči se na starejšo in mogočnejšo nemško kulturo, daje dovolj zraka in svetlobe, da more poganjati svoje cvetje in prinašati svoj sad. S pesniškimi besedami je pojasnil to razmerje leta 1850. Anton grof Auersperg v pismu na Bleiweisa: Slovensko ljudstvo se mora še nekaj časa učiti in ne more pri tem še pogrešati nemške omike. S tem pa ne oviramo njegove prihodnosti, kakor ne oškodujemo življenskih upov nadepolnemu mladeniču, če ga opozarjamo na nekatere pomanjkljivosti v njegovi izobrazbi, ki jih mora še popraviti. Poslanstvo nemštva je na slovanskih tleh sicer nujno, toda le prehodno in preneha, ko izpolni svoj namen. To ni nič nečastnega za nemštvo, ako izgine nekoč na ta način iz slovanskih dežel, kakor ni sramotna smrt starca, ki je dostojno izvršil svojo življensko nalogo in se bliža po naravnem potu svojemu koncu.[4]) Podobno piše tudi Slomšek 1855. leta, češ, da Slovencem v sedanjih razmerah nikakor ne kaže nemščino odstranjevati, marveč pred-

[1]) Pismo Dežmanovo Valentinu Zarniku, z dne 9. jan. 1861. *K. B.* (Priobčeno v Naših Zapiskih, Ljubljana, 1909, zv. 1. str. 13.)

[2]) „Novice“, 11. štev. z dne 13. marca 1861; 12. štev. z dne 20. marca 1861.

[3]) Pismo dr. M. Gausterja z dne 16. marca 1861. *KB.* (Priobčeno v Naših Zapiskih, Ljubljana, 1909, zv. III. in IV. str. 68.)

[4]) Pismo Antona grofa Auersperga z dne 12. dec. 1850. *KB.* (Priobčil dr. Janko Lokar v „Carniola“, Ljubljana, I. letnik 1908, str. 195—198.)

vsem slovenščino na noge postaviti in na materni jezik gospodarjevega dodevati, da se mladini skozi domača vrata odpira v sosedno hišo.[1])

Usodno za nas in za Dežmana je bilo to, da je začel nemško kulturo, ki mu je bila izprva le sredstvo, zamenjavati s ciljem. O tem, v koliko bodi nemštvo pripomoček za nadaljnjo, višjo omiko, so mnenja lahko različna; kakor hitro pa prekoračimo to mejo in si stavimo nemštvo za smoter svojega prizadevanja: tu stojimo na razpotju.

Dežman se od zapadne Evrope ni navzel samo narodne ideje, s čimer nam je veliko koristil, marveč tudi svobodomiselne, ki nam je bila pa pri njem v škodo, dasi bi nam bila lahko v korist. Bil je izmed redkih mož na Slovenskem, ki je imel odprt pogled po svetu in je videl, kako velike korake je treba delati Slovencem, da dohite svoje sosede. In tu se je prenaglil! Na Dunaju je v državnem zboru opažal, kako proti centralizaciji, ki je bila zoprna tudi njemu, nastopajo Čehi s posnemanjem madjarske taktike, ne brigajoč se, kaj bo z drugimi avstrijskimi narodi, če oni dosežejo svoje državno pravo. Videl je, kako ljub bi še bil nekaterim absolutizem, in se je bal, da zaradi ustavnih bojev ne pride zopet reakcija na krmilo, kakor 1848. leta.[2]) Kot svobodomislec je imel tudi v cerkveno-političnih vprašanjih svoje stališče, različno od večine narodne stranke. Kje naj bi bil našel tla za svoje ideje? Med kmetskim ljudstvom, ki ga je vodila duhovščina in čigar narodno-politični program je zastopal dr. Bleiweis, ni bilo misliti na uspešno delo. Zakaj, slovenski kmet ni mogel pogrešati vodstva svoje duhovščine, ker je bila vsa naša socialna struktura še v povojih in ni bilo razven duhovnikov in peščice posvetnjakov-inteligentov nobenih drugih slojev, ki bi bili delali za narodno osvoboditev Slovencev. Vmes so prišle še osebnosti s Costo in Tomanom: ljubosumnost in čisto upravičena zavest o svoji duševni veličini sta bili omamili Dežmana, da je stopil na pot, s katere ni mogel več nazaj. Izgrešil je bil svojo politično nalogo: oklenil se je nemštva, čigar interesi so bili takrat identični z interesi plemstva, meščanstva in uradništva, dasi je bil Dežman po svojih narodnih in političnih nazorih, po celem tedanjem socialnem položaju na Slovenskem poklican, da se loti dela po naših nemških in ponemčenih mestih in trgih v znamenju slovenske narodnosti in svobodomiselnosti. Gospodarska nujnost je, da se tujerodna ali potujčena mesta sredi kompaktno naseljenega kmetskega ljudstva

[1]) Pismo Slomšekovo z dne 19. dec. 1855. *KB.* (Priobčeno v Naših Zapiskih, Ljubljana, 1909, zv. V. str. 108.)

[2]) Pisma Dežmanova z dne 8., 13. in 30. maja 1861. *KB.* (Priobčena v Naših Zapiskih, Ljubljana, 1909, zv. I. str. 14—15, zv. II. str. 37.)

prej ali slej narodno prilagodijo svoji okolici, ko doseže okolica potrebno stopinjo kulture in gmotne neodvisnosti. Brezdvomno bi bil naletel Dežman na odpor konservativnih voditeljev, ako bi se bil v svobodomiselnem zmislu lotil političnega dela po Slovenskem. Ali je bil pa potem, ko je prestopil k Nemcem, brez boja? Nasprotno! Izkušnja nas uči, da se strastna ljubezen časih preobrne v strastno sovraštvo; to se je pokazalo tudi pri njem: slovenski narod ga je črtil kakor nikogar drugega, a na drugi strani si je tudi on prizadeval, da bi ta srd zaslužil. Dežman je v službi Nemcev pač oviral in zavlačeval razvoj Slovencev, toda preprečiti ga ni mogel. Ako bi bil pa ostal slovenski politik v označenem zmislu, za kar je bil usposobljen in kar je bilo potrebno, da si pridobimo meščanstvo, obrtno-trgovski kapital, potem bi bil s tem odlično pospeševal narodno osvoboditev svojih rojakov: tam negativnost, tu pozitivnost. Naj bi bil ostal liberalen narodnjak, potem bi se bila zbrala okrog njega skoro vsa neodvisna inteligentna slovenska mladina — tako je pisal o njem „Slovenski Narod" leta 1869.[1]) Z odpadniki, ki jih je bila gola sebičnost in veternjaštvo, nismo ničesar izgubili; o Dežmanu pa zaključujem z Levčevimi besedami: „Politika je bila nesreča naša in — njegova!"[2])

19. Prve volitve leta 1861. niso prinesle Slovencem v nobenem deželnem zboru večine. Pri drugih volitvah leta 1867. so si kranjski Slovenci pridobili večino in jo odslej tudi obdržali razven v letih 1877. do 1883. Glavni slovenski poslanci so bili v tej dobi na Kranjskem: Ambrož, grof Barbo, dr. Bleiweis, dr. Costa, Peter Kozler, župnik Pintar, Svetec, dr. Toman, Miroslav Vilhar in baron Anton Zois. Na Goriškem so imeli Slovenci v drugi volilni dobi po izpremenjenem volilnem redu približno enako število poslancev kakor Italijani. Najimenitnejši med njimi so bili: dr. Abram, Črne, Anton Gorjup, Marušič, dr. Tonkli, Winkler in dr. Žigon. Na Štajerskem ni bilo izprva nobenega slovenskega poslanca, le Nemec Mihael Herman, voljen od Slovencev, je zagovarjal slovenski program, leta 1865. se mu je pridružil dr. Razlag in 1867. leta še šest drugih Slovencev: dr. Dominkuš, Lenček, Lipold, dr. Prelog, Rak in dr. Vošnjak. Na Koroškem se je ubadal Andrej Einspieler, v Trstu Ivan Nabergoj, v Istri sta pa podpirala Slovane glavno škofa-virilista: Dobrila, in Legat.

Vse narodno-politično gibanje te dobe se je koncentrovalo v čitalnicah in časopisih.

[1]) „Slovenski Narod", 41. štev. z dne 8. aprila 1869.
[2]) Fr. Levec, l. c.

Čitalnice so se začele ustanavljati od leta 1861. dalje po vseh mestih, trgih in večjih krajih na Slovenskem.[1]) „Novice“ so označile namen čitalnic tako-le: To so društva, v katerih se bo bralo ali čitalo in bodo včasih poštene veselice v domači besedi.[2]) Čitalnice so torej nudile čitanje časopisov in knjig ter zbirale Slovence k t. zv. besedam, kjer sta se z glasbo, s petjem, plesom, z igrami in govori gojili družabnost in narodna zavest. Ustanovitev čitalnic se je vršila nekako boječe, posebno so se ustanovitelji bali tolikokrat ponavljanega očitanja, da kalijo narodni mir, ker cepi čitalnica dotlej složno prebivalstvo v dva nasprotna narodno-politična tabora; toda često so našli glasno priznanje tudi v krogih neslovanskih sodeželjanov in someščanov, ki so uvaževali kulturni značaj narodnega gibanja.[3]) Slovenska inteligencija, ki se je doslej pečala glavno z jezikoslovjem in beletristiko, se je po čitalnicah začela brigati za narodno-politična vprašanja. Slovenščina se je polagoma uvajala v javnost, da je postajala občevalni jezik tudi srednjih slojev. S čitalnicami so se polagali temelji slovenski drami, glasbi in petju, tu se je pletlo in razvijalo vse družabno, narodno in politično življenje Slovencev. To je bila edina takratna oblika javnega nastopanja, priprosta v svojih sredstvih, a uspešna v svojih učinkih, ker je bila izraz svoje dobe, utemeljena v tedanjih razmerah. Z resnostjo se je družila zabava, pri čemer je prevladovala čustvenost, navdušenost, ki je rodila sad zato, ker je bila pristna, prihajajoča iz notranjega nagiba, ko je Slovenec v družbi s svojci mogel dati duška svojim dolgo pritajevanim čustvom. Bilo je pa tudi potreba krepkih, zavednih čustev, da so porajala odločno voljo, ki se ni strašila zaprek, odrekanj in žrtev pri delu za uresničenje svojega prepričanja. Čitalnice so vršile kulturno nalogo, ko so učile in vzgajale slovenski narod za javnost, in s tem izpolnile svoje poslanstvo.[4])

[1]) Prve čitalnice so se ustanovile v Trstu, Mariboru in Ljubljani, potem so nastale v Ajdovščini, Andrežu pri Gorici, Barkovljah, pri sv. Benediktu v Slovenskih Goricah, v Ilirski Bistrici, Slovenski Bistrici, Brežini pri Trstu, Črnomlju, Celju, Celovcu, Črničah pri Gorici, Cerknem, Gorici, Idriji, pri sv. Ivanu pri Trstu, v Kamniku, Kanalu, Kaplji, Kastvi, Kranju, Kobaridu, Komnu, Laškem trgu, Škofji Loki, Ljutomeru, Metliki, Nabrežini, Novem Mestu, na Občini pri Trstu, v Planini, v Podragi pri Vipavi, Postojni, Prvačini, Ptuju, Pulju, Rihenbergu, Rocolu pri Trstu, Rojanu, Rušah na Stajerskem, Št. Vidu pri Vipavi, Št. Vidu pri Ljubljani, Sevnici, Skednju pri Trstu, Sodražici, Solkanu, Tolminu, Vipavi, Vrtojbi, Vojniku, Volčah pri Gorici, na Vranskem, v Žalcu itd. (Letopis Slovenske Matice, Ljubljana, 1870, str. 282—297.)

[2]) „Novice“, 38. štev. z dne 18. sept. 1861.

[3]) Jos. Apih, Naš cesar. (Celovec, 1898, str. 154.)

[4]) Sliko čitalniške dobe podaja Anton Kos v svojem potopisu: „Uspomena na Sloveniju.“ Zagreb, 1863.

Kar se tiče časopisov, se je takoj po uvedbi ustavnosti čutila potreba po slovenskem političnem listu, ker „Novice“ niso zadoščale, saj tudi niso imele tega namena in so bile samo tednik. Dr. Bleiweis sam piše v tem oziru: „Živa potreba njegova se kaže čim dalje bolj . . . Če pa spravimo političen slovenski časopis na noge, nikar še ne mislimo, da ž njim ukrotimo svoje nasprotnike in dopisnike v nemških časnikih ter preverimo ž njimi bralce teh zopernikov. Ti ne berejo ali ne razumejo slovenskih reči; za nje je vsa naša beseda bob v steno. Slovanom je živo treba nemškega časopisa na Dunaju, ki bi krepko zastopal slovenske zadeve . . . Potreba bi bilo v vsaki slovenski deželi tudi nemškega časnika v domoljubnem duhu . . . Domača reč, sicer silno potrebna, sama ni zadosti.“[1])

In na drugem mestu zopet: „Uredništvo „Novic“ priznava popolnoma potrebo večkrat na teden izhajajočega političnega časnika. Ako je bilo prigovarjanje in nagovarjanje zastonj, niso „Novice“ krive, marveč to, da nobenega ni, ki bi vzel to zadevo dejansko v svoje krepke roke . . Tistim, ki mislijo sedaj, 1861. leta, da se hočejo „Novice“ vesti kot „političen časnik“ in ne imeti zraven sebe drugega, rečemo danes, da „Novice“ ostanejo, dokler bodo pod sedanjim uredništvom, tudi do konca to, kar so dozdaj bile in da večkrat ko enkrat ali dvakrat na teden ne bodo nikdar izhajale in nikdar ne svojega obsega izpremenile. Sedanje uredništvo ima več drugih opravil, kakor edino le pečati se z novinarstvom, bodisi politično ali kakšno drugo. Da se doslej ni še oživil političen časnik, je po naših mislih najbolj krivo to, da morajo pri nas skoro le tiskarne biti tisti Betlehem, v katerih se rodi novinarstvo . . . Pri nas hočemo vse le od tiskarjev; ti pa — in kdo jim bo to zameril? — se ne spuščajo radi v špekulacije na vrat na nos.“[2])

Dr. Bleiweis je govoril dovolj jasno, da ni moglo biti nobenega dvoma več. Prvi, ki se je oprijel njegovega nasveta, naj vsaka slovenska dežela izdaja nemški časnik v domoljubnem duhu, je bil Andrej Einspieler, odločen človek, eden tistih mož, ki jih mora tudi nasprotnik spoštovati. Andrej Einspieler, Božidar Raič in Davorin Trstenjak — to je bila trojica slovenskih duhovnikov-politikov, ki s svojim kremenitim značajem, s svojo načelno doslednostjo in s svojo požrtvovalno delavnostjo zbujajo občudovanje in priznanje. Einspieler je začel delati za narodno-politično probujo in napredek koroških Slovencev z izdajanjem nemških listov, ker je hotel na ta način poučevati Nemce o slovenskih

[1]) „Novice“, 6. štev. z dne 6. febr. 1861.
[2]) „Novice“, 21. štev. z dne 22. maja 1861.

zahtevah. Prvi tak list so bile „Stimmen aus Inneröesterreich".

„Stimmen aus Innerösterreich" (1861—1863) je bila izprva nekaka revija, izhajajoča v snopičih. Njen program je bil: narodna, verska in politična enakopravnost.[1]) V cerkveno-političnem oziru zahteva svobodno cerkev v svobodni državi;[2]) poteguje se za uvedbo splošne volilne pravice;[3]) v državnopravnem oziru bodi Avstrija od nemške zveze neodvisna, enotna država,[4]) na znotraj razdeljena na podlagi zgodovinskega federalizma v devet skupin: 1. v ogrsko (za Ogrsko s srbsko vojvodino), 2. sedmograško (za Sedmograško), 3. hrvaško (za Hrvaško, Slavonsko in Dalmacijo z vojaško krajino), 4. nižjeavstrijsko (za nadvojvodini Avstrijo pod in nad Anižo), 5. prednjeavstrijsko (za Solnograško in Tirolsko s Predarlskim), 6. notranjeavstrijsko (za Štajersko, Koroško, Kranjsko in Primorsko), 7. beneško (za Beneško), 8. češko (za Češko. Moravsko in Šlezijo) in 9. gališko skupino (za Galicijo in Bukovino).[5]) Proti koncu se je list izpremenil v dnevnik in je imel naročnikov največ Nemcev. Einspieler je skušal, kakor pravi v zadnji številki, vzgajati čitatelje za „človekoljubno in svobodno svetovno naziranje."[6])

Drugi nemški list Einspielerjev je bil „Drau-Post" (1863—1866), pri katerem pa ni vedno sodeloval, ker je list opustil prvotno stališče. Pozneje je ustanovil „Kärntner-Blatt" (1869—1876), ki mu je sledil „Kärntner-Volksstimme" (1876—1883). Z nobenim teh listov ni imel sreče, dasi je žrtvoval čas, trud in denar zanje: ubile so jih ali tiskovne pravde[7]) ali pa neplačujoči naročniki.

Prvi slovenski politični list ustavne dobe je bil „Naprej", ki ga je ustanovil Miroslav Vilhar in ki mu je bil duša Fran Levstik. Miroslav Vilhar je bil graščak, nemški vzgojen, ki je izprva zlagal nemške pesmi, a je potem postal zaveden Slovenec, zlasti pod vplivom Levstikovim, in je

[1]) Program lista datiran z dne 15. jun. 1861.

[2]) „Stimmen aus Innerösterreich", Celovec, 1861, I. zv. str. 57—65.

[3]) „Stimmen aus Innerösterreich", Celovec, 1862, IV. zv. str. 212—225.

[4]) „Stimmen aus Innerösterreich", Celovec, 1862, V. zv. str. 290—304; VI. zv. str. 361—374.

[5]) „Stimmen aus Innerösterreich", Celovec, 1862. VII. zv. str. 409—416.

[6]) „Stimmen aus Innerösterreich", Celovec, 42. štev. z dne 30. aprila 1863.

[7]) Zaradi dopisa v „Stimmen aus Innerösterreich", 11. štev. z dne 22. marca 1863. leta o delovanju deželnega zbora koroškega je bil obsojen Einspieler na mesec zapora, izgubo 60 goldinarjev kavcije in na povrnitev sodnih stroškov. List je prenehal.

narodno probujal Notranjsko.[1]) „Naprej“ je izhajal dvakrat na teden od 2. januarja 1863. do 29. septembra 1863. v Ljubljani in je bil pisan v lepem, pravilnem jeziku. Nastopil je z naslednjim programom: „Časnik „Naprej“ misli na ustavnem potu potezati se za vse in vsakoršne pravice slovenskega naroda ter vedno in povsod imeti pred očmi blagost svoje domovine s pazljivim očesom na južne brate, s katerimi smo Slovenci v materialni in duševni dotiki. Da bi „Naprej“ dosegel svoj sveti namen, obeta častitim bralcem take liberalno-politične, lepoznanske in gospodarske sestavke, kakršni so potrebni, da se izve, kar se bode važnega godilo po vsem svetu; da se zbuja narodnost, vnema skrb za občno korist, širi vsestranska omika in luč med Slovenci, in kolikor je mogoče, da se pripomore k splošni izobraženosti na jugu.“[2])

„Naprej“ je ubral kritično struno in učil Slovence ločiti zrno od plev. O slovenskih deželnozborskih poslancih na Kranjskem piše: „Z žalostnim srcem moramo povedati, da slovenska stran v deželnem zboru tava, kakor čeda brez pastirja; da nikakor nad seboj ni pokazala tiste politične združnosti, kateri se čudimo pri Čehih; da so se poslanci ene stranke časih za male stvari v zbornici nepolitično, nepremišljeno zbadali.“[3]) Potegoval se je za zedinjenje Slovencev[4]) in za narodno enakopravnost,[5]) zaradi česar je presedel Vilhar šest tednov ječe! Časopis je prenehal, kar je naznanil Vilhar z naslednjimi besedami: „Današnji list je zadnji „Naprejev“ list. Važne in grenke vzroke te dogodbe zagrebam v svoje srce. Veliko hvalo izrekam zvestim podpornikom in jemljem slovo, rekoč: Živimo za narod, izobražujmo se, krepčajmo se, složimo se v korist svoji domovini in vsemu cesarstvu! Večni Bog je pravičen; on meri pota narodom in tudi nas vidi. Ako tudi nas je malo, pa vendar čutimo, da smo enega debla, ene krvi! Tedaj: Bog z nami!“[6])

Slovenski politični list je prenehal, sledil mu je nemški „Triglav“ (1865—1870), ki so mu bili uredniki Peter pl. Radics, Edvard Pour, Peter Grasselli[7]) in Jakob Alešovec, sotrudniki pa dr. Ahačič, dr. Bleiweis, dr. E. H. Costa, dr. Klun, Levstik, Macun itd. Proti ustanovitvi nem-

[1]) Dr. Jos. Tominšek, Spomenica Miroslavu Vilharju. (Ljubljana, 1906, str. I.—XXXVIII.)
[2]) „Naprej“, 1. štev. z dne 2. jan. 1863.
[3]) „Naprej“, 29. štev. z dne 10. aprila 1863.
[4]) „Naprej“, 14. štev. z dne 17. februarja 1863.
[5]) „Naprej“, 42. štev. z dne 26. maja 1863.
[6]) „Naprej“, 78. štev. z dne 29. sept. 1863.
[7]) Zaradi Levstikovega članka „Unsere Deutsch-Liberalen“ v 25. štev. z dne 6. junija 1868. je bil Grasselli obsojen na tri mesece zapora, ki se mu je potem znižal na pet tednov.

škega lista se je pojavila opozicija, zlasti Levstik se je ustavljal temu listu, ker je bil mnenja, da se s tem zagraja pot slovenskemu političnemu časopisu. Tudi tržaški Slovenci, med njimi Cegnar in Nabergoj, so poslali Bleiweisu spomenico, v kateri nastopajo proti nemškemu listu, ki ne bi dosegel svojega namena, da bi namreč spreobrnil Nemce in nemškutarje, nasprotno bi pospeševal germanizacijo, ker bi odtegoval pomoč slovenskemu slovstvu in bi imeli nasprotniki več vzroka vrivati Slovencem nemški jezik, češ, da sami po tem hrepene. Celó napačno pa je — navaja dalje spomenica — snovati tak list samo za Kranjsko, ker se s tem ubija zavest celokupnosti in širi partikularizem.[1]) Na drugi strani so pa voditelji na Kranjskem zagovarjali tak list in njim se je pridružil tudi katehet Andrej Marušič, pišoč iz Gorice: „Slovenskim bralcem so „Novice" več nego za deset do petnajst let še dovolj. Nemškega lista potrebujemo za indiferentne, da jih za svojo reč pridobimo, da bodo vedeli, kaj hočemo. Kdor noče verjeti, da nam je še za kakih deset let bolj treba nemškega nego slovenskega časnika, naj pride v našo čitalnico. Tu bo videl, koliko in kako se slovenski časniki bero. Jaz sicer ljubljanskih razmer natanko ne poznam, ali dozdeva se mi, da velika večina tiste stranke, ki se za slovenski politični časnik poteguje, ne le o politiki ničesar ne ume, temveč še morda celo slovenskega pismenega jezika dobro ne razume, pisati pa ga gotovo ne zna".[2])

„Triglav" je prenehal, ker ni imel dovolj naročnikov in so še ti zaostajali z naročnino; poleg tega ni bilo sotrudnikov, da je bil zadnji njegov urednik Alešovec — kakor pripoveduje sam — večinoma navezan le nase.[3])

Da bi ustregel potrebi in želji po slovenskem političnem časniku, je začel Andrej Einspieler izdajati v Celovcu pod uredništvom upokojenega duhovnika J. E. Božiča izboren list „Slovenec" (1865—1867) izprva dvakrat, potem trikrat na teden. Geslo mu je bilo: „Živi, živi, duh slovenski, bodi živ na veke"; program pa: „Prijatelj katoliški cerkvi, enakopravnost drugovercev; prijatelj pravi omiki na podlagi narodne enakopravnosti in prijatelj mogočni Avstriji.[4]) Glavni sotrudniki so mu bili: Levstik, Raič, Trstenjak, dr. Turner, dr. Vošnjak, dr. Zarnik. Naročniki so bili največ duhovniki, šolska mladina in kmetje.[5]) „Slovenec" je pisal za narodno enakopravnost ne

[1]) Spomenica tržaških Slovencev z dne 30. jun. 1864. *KB.*
[2]) Pismo Marušičevo z dne 23. sept. 1864. *K. B.* (Priobčeno v Naših Zapiskih, Ljubljana, 1909, zv. III. in IV. str. 68.—69.)
[3]) „Triglav", 78. štev. z dne 30. sept. 1870.
[4]) „Slovenec, 1. štev. z dne 14. jan. 1865.
[5]) „Slovenec", 56. štev. z dne 14. jul. 1866.

glede na levo in desno: proti duhovski in posvetni gosposki. Česar niso sprejele v svoje predale oprezne „Novice“, to je priobčeval „Slovenec“. Prenehal je, ker ga tiskar, ustrahovan po Nemcih, ni hotel več tiskati. Einspieler je bil žilav in odločen žurnalist, vedno odkrit in načelen nasprotnik, ki je delal iz prepričanja in ljubezni do stvari. Vzor mu je bil koroški pesnik in časnikar Rizzi, njegov osebni prijatelj. Vztrajnost in podjetnost Einspielerjevo na časnikarskem polju kaže tudi „Mir“, ki ga je ustanovil leta 1882. že na svoja stara leta in ki se je ohranil do dandanes.

V Trstu je izdajal Ivan Piano leta 1866. list „Ilirski Primorjan“ dvakrat na mesec, ki mu je bil glavni sotrudnik Fr. Cegnar. Z letom 1867. se je izpremenil „Ilirski Primorjan“ v „Primorca“, ki ga je urejal Vekoslav Raič in mu je bil odličen sotrudnik zopet Fr. Cegnar. Leta 1869. je začela izhajati dvakrat na mesec „Jadranska Zarja“ (lastnik Martelanec). Omenjam še „Tržaškega Ljudomila“, ki ga je izdajal štiri mesece 1866. leta Josip Gódina Vrdélski. Gódina ni bil slovenščine popolnoma vešč, poleg tega je njegov list prinašal sestavke smešne vsebine v narečju, kar so grajale „Novice“, „vendar brez zamere, ker domači bralci morebiti ravno te sestavke najrajši bero“.[1]) Vsi listi so služili tržaški prebujenosti.

V Gorici je izdajal Andrej Marušič list „Domovino“ (1867—1869), o kateri je dejal, da ni bil njen glavni namen biti političen časnik.[2]) Program ji je bil: „Domovina“ hoče biti zastava, katera kaže na eni strani: „Naprej!“ — na drugi: „Za vero, za dom, za cesarja!“ Prva naloga „Domovine“ je: buditi slovensko in avstrijsko zavednost; druga naloga: biti jez potujčevanju primorskih Slovencev.... Duh, ki bo preveval list skoz in skoz, bo duh sprave in prijaznosti z Lahi. Tudi vladi ne mara sistematično nagajati. Razmere je treba vpoštevati vsak čas, kakor so, in si pridobivati v narodnih in drugih zadevah izlepa, kar nam gre in česar zares neobhodno potrebujemo.[3])

V Mariboru je začel izhajati 1867. leta (najprej dvakrat na mesec, potem pa kot tednik) „Slovenski Gospodar“, ki mu je bil prvi izdajatelj, založnik in urednik dr. Matija Prelog. Program mu je bil poduk slovenskega ljudstva v domači, lahko razumljivi besedi o raznih gospodarskih pa tudi političnih in narodnih stvareh.[4]) Po zgledu „Novic“

[1]) „Novice“, 29. štev. z dne 18. jul. 1866.
listi te dobe se niso vzdržali dolgo, ker je bilo še premalo
[2]) „Domovina“, 52. štev. z dne 31. dec. 1869.
[3]) „Domovina“, 1. štev. z dne 3. jan. 1867.
[4]) „Slovenski Gospodar“, 1. štev. z dne 16. jan. 1867.

je imel z geslom: „Pouk v gospodarstvu bogati deželo“ v prvi vrsti ta namen, da gospodarski poučuje in dviga ljudstvo, s tem pa ga tudi pridobiva narodno-politično, kar se mu je v resnici posrečilo. Izmed sotrudnikov omenjam: Hermana, Majcigerja, Raiča, dr. Razlaga, Šumana, Trstenjaka, dr. Ulago, dr. Vošnjaka. — „Slovenski Gospodar“ izhaja še sedaj.

IV.

„Mladi“ in „stari“.

20. Dualizem je zbudil odpor po Slovenskem. „Novice“ so pisale: „Glasovanje naših poslancev je osupnilo vsakega in od ust do ust gre vprašanje: Kako to?“[1]) A takoj so premagale svojo osuplost in so odgovarjale: „Solidarnost s Poljaki in tirolskimi Nemci vtegne pozneje pri važnih praktičnih vprašanjih, ko pojde za prenaredbo februarske ustave, mnogo več koristiti, nego bi bilo koristilo, ako bi se bili Slovenci ločili od Poljakov pri adresi, ki je „jalova formalnost“.[2]) Tudi „Domovina“ se je čudila nedoslednosti slovenskih poslancev.[3]) Ostro je pisal „Slovenski Gospodar“ proti slovenskim dualistom, češ, da so zapustili federalistno načelo, na podlagi katerega so bili izvoljeni, in slovansko vzajemnost s Hrvati in Čehi.[4]) Obžaloval je, da dr. Bleiweis zagovarja to postopanje[5]), da samo v „Novicah“ toži in ostaja doma; če bi bil on na Dunaju, bi se to gotovo ne bilo zgodilo: Kdor je vodja naroda, naj prevzame tudi dolžnosti![6])

Bolj in bolj se je čutila potreba večjega slovenskega lista, ki bi se pečal izključno s politiko in zagovarjal narodno načelo. V Ljubljani so snovali tak list in ga še pred porodom krstili „Slovenski Jug“. Mlajša inteligencija je pripravljala duševno delo, starejši naj bi bili skrbeli za financialno vprašanje; toda ti so bili še vedno mnenja, da je bolj treba nemškega časnika, zato so oživili „Triglav“, ki je bil zaradi vojne 1866. leta začasno prenehal.[7]) Česar ni zmogla Ljubljana, to je dosegel Maribor: 2. aprila 1868. leta je začel tu izhajati trikrat na teden „Slovenski Narod“.

Ustanovniki „Slovenskega Naroda“ so bili: dr. Dominkuš, Gorup, Herman, dr. G. Ipavic, dr. Kočevar, Lenček, Lipold, dr.

[1]) „Novice“, 24. štev. z dne 12. jun. 1867.
[2]) „Novice“, 25. štev. z dne 19. jun. 1867.
[3]) „Domovina“, 24. štev. z dne 14. jun. 1867.
[4]) „Slovenski Gospodar“, 11. štev. z dne 16. jun. 1867.
[5]) „Slovenski Gospodar“, 9. štev. z dne 27. febr. 1868.
[6]) „Slovenski Gospodar“, 34. štev. z dne 5. dec. 1867.
[7]) „Slovenski Gospodar“, 33. štev. z dne 28. nov. 1867; 34. štev. z dne 5. dec. 1867.

Muršec, dr. Pavlič, Pfeifer, dr. Ploj, dr. Radej, Raič, dr. Razlag, dekan Rozman, dr. Vošnjak, Žuža in drugi. Največ je zanj prispeval dr. Dominkuš.[1]) Program „Slovenskega Naroda" je bil: 1.) Edina, mogočna in svobodna Avstrija, ker le v Avstriji si Slovenci rešijo in ohranijo narodnost. 2.) Poroštvo obstanka in uspešnega razvoja Avstrije je edino v federalistnih načelih; zato združenje vseh Slovencev v eno administrativno celoto, ker le tu dobi enakopravnost slovenskega jezika v uradu, šoli in javnem življenju dejansko veljavo. 3.) Decemberska ustava se naj izpremeni po ustavni poti. 4.) Listu „ne bodo samo verske zadeve, dogme in bistvene cerkvene naprave svete, kakor so vsemu narodu, ampak se bode poganjal n. pr. tudi za to, da se neoskrunjeno ohrani cerkveno imetje, da se ljudska šola ne loči od cerkve, da se oživlja bolj in bolj javno cerkveno življenje". 5.) Mir in sporazumljenje z vsemi avstrijskimi narodi. 6.) Poudarjanje upravičenih tirjatev slovanskih bratov v Avstriji, posebno Hrvatov in Srbov, kakor lastnih. 7.) Duševna vez in vzajemnost slovanska po zamenjavi literarnih in sploh kulturnih izdelkov med Slovani.[2])

„Slovenski Narod" je postal glasilo slovenskega izobraženega občinstva, vanj so dopisovali naprednejši politiki in pisatelji posvetnega in duhovskega stanu. Prvi urednik mu je bil Anton Tomšič, bistroumen in odločen žurnalist, kakršnih so imeli Slovenci doslej malo. Tomšič je imel težavno stališče: na eni strani njegovo načelo, da javno delo ne sme biti brez kontrole, čeprav ostre, na drugi strani pomirljivci, ki so pričakovali, da se slovenska politika obrne na bolje tudi brez opozicije. Poleg tega pa je visel nad njim Damoklejev meč državnega pravdnika, da bi uničil list s tiskovnimi pravdami, ki jih je narekovalo celó vojno ministerstvo! Toda Tomšič ni bil samo duhovit časnikar, marveč tudi spreten zagovornik: bil je rojen parlamentarec.[3]) Glavna sotrudnika sta mu bila sorodna značaja: Josip Jurčič in Fran Levstik.

Boj proti dualizmu je vodil „Slovenski Narod" brezobzirno. Vzor mu je bila češka pasivna opozicija. Pri tem je uvideval, da stoje Čehi na drugem stališču nego Slovenci, toda skušal je premostiti to nasprotje z naglašanjem slovanske vzajemnosti. Tako je zašel v zagato, iz katere ni mogel najti prav izhoda, kar je bilo na kvar načelni jasnosti in doslednosti. Jurčič je želel, da bi se tudi Čehi in Hrvatje držali narodnega načela, ker bi se s tem dosegla edinost.[4]) Na drugi strani pa se pou-

[1]) „Slovenski Narod", 106. štev. z dne 17. sept. 1872.
[2]) „Slovenski Narod", 1. štev. z dne 2. aprila 1868.
[3]) „Slovenski Narod", 63. štev. z dne 3. jun. 1871. (Življenjepis Tomšičev izpod peresa Jos. Jurčiča.)
[4]) „Slovenski Narod", 76. štev. z dne 29. sept. 1868.

darja federalistna ideja, bodisi, da so posamezne skupine zgodovinske ali narodne, češ, da je Slovanom skupen program: ohranitev slovanske narodnosti, pri čemer imajo Čehi za sredstvo zgodovinsko pravo, Slovenci pa narodno.[1]) Dasi je „Slovenski Narod" priporočal Hrvatom, naj postanejo enaki med enakimi, češ, da so njim stare pravice več nego mlada narodna zavest drugih Slovanov[2]), ko iščejo po starih pismih pravice do kakega kosa Kranjske in mislijo, da so kaj posebnega izvršili, če so proglasili enakopravnost Srbov;[3]) dasi je smatral za napačno, ako kdo misli, da bodo po zadovoljitvi Čehov zadovoljni tudi Slovenci;[4]) dasi je zavračal politiko Poljakov, stremečih po deželni avtonomiji:[5]) vendar je češki taktiki na ljubo žrtvoval jasnost in doslednost svojega narodnega načela.

„Domovina" je pobijala stališče „Slovenskega Naroda", odkrivajoč njegove hibe. Pasivna opozicija ne more vesti k zmagi, dokler so Poljaki nezanesljivi. In čeprav se Poljaki pridružijo pasivnemu uporu, to ne odločuje, dokler vladajo v Galiciji velika nasprotstva z Rusini, ki morejo s pomočjo vlade prekrižati Poljakom račune.[6]) Čehi se drže svojega zgodovinskega prava, Slovenci si morejo le v narodni skupini ohraniti svojo narodnost.[7]) Vsa slovanska solidarnost je „pium desiderium": vzajemno narodno čustvovanje in književna vzajemnost med Slovani je nekaj drugega nego politična solidarnost. Med Slovani je kvečjemu neka negativna solidarnost: nezadovoljnost s sedanjim stanjem. Kakor hitro pa prestopimo na pozitivna tla, tu solidarnosti ni več niti v načelu niti v taktiki.[8])

Razven „Slovenskega Naroda" je nastopal proti dualizmu in Bleiweisovi politiki „Pavliha", zabavljivo-šaljiv list, ki ga je izdajal na Dunaju Levstik od 30. aprila 1870. do 31. julija 1870. leta dvakrat na mesec. Namen mu je bil šibati:

> Nemškutarje in narodnjake,
> Če bodo delali napake.
> A kar je poštenjaku sveto,
> Nikdar ne bodi v zobe vzeto![9]) (Besede Stritarjeve.)

„Pavliha" je bil doslej najboljši slovenski humoristični list. Odlikuje se po svojih umetniških karikaturah Klíčevih, po svojem čistem jeziku in njegova vsebina ima trajno vrednost.

[1]) „Slovenski Narod", 39. štev. z dne 4. jul. 1868.
[2]) „Slovenski Narod", 80. štev. z dne 10. jul. 1869.
[3]) „Slovenski Narod", 102. štev. z dne 30. avg. 1869.
[4]) „Slovenski Narod", 100. štev. z dne 26. avg. 1869.
[5]) „Slovenski Narod", 18. štev. z dne 12. febr. 1870.
[6]) „Domovina", 25. štev. z dne 19. jun. 1868.
[7]) „Domovina", 28. štev. z dne 10. jul. 1868.
[8]) „Domovina", 25. štev. z dne 19. jun. 1968.
[9]) „Pavliha", 1. štev. z dne 30. aprila 1870.

Poleg ožjih pristašev Bleiweisovih (dr. Costa, Marušič, dr. Poklukar, Svetec, dr. Toman itd.) je zgrabil tudi dr. Zarnika, kar mu je nakopalo smrt, ker se je tudi „Slovenski Narod“ odrekel vsake osebne in stvarne solidarnosti ž njim.[1]) Obžalovati moramo, da se je celó Tomšič dal zavesti strasti nasproti Levstiku, ki je po pravici tožil, da je „pri nas, kjer se vsaka stvar meri na mravljinčjo ped, mnogo lažje napačno delati nego napačna dela grajati“.[2])

Razven postopanja v državnem zboru je grajala opozicija tudi domačo dnevno politiko. Jurčič je očital, da se v Ljubljani politikuje od danes do jutri, iz roke v usta, ko se Slovenci pričkajo z Dežmanom in mislijo, da so s tem že precej storili za svojo prihodnost.[3]) „Slovenski Narod“ je pisal, da je treba opustiti polemična razpravljanja in po vseh deželnih zborih, kjer so Slovenci zastopani, podati premišljen in določen program v obliki deklaracije ali resolucije. Pridobiti se morajo poroštva za narodni obstanek.[4])

Dne 2. septembra 1869. leta so bili zbrani v Ljubljani slovenski poslanci in so sklenili, da pride v tekoči sesiji v kranjskem, štajerskem in goriškem deželnem zboru na dnevni red zedinjenje Slovencev.[5])

Najprej so slovenski poslanci v štajerskem deželnem zboru interpelovali vlado zaradi zedinjenja Slovencev. Interpelacija, ki jo je sestavil Herman, zahteva na podlagi oktoberske diplome skupni deželni zbor za vse slovenske pokrajine z deželno avtonomijo za notranjo upravo, nauk in bogočastje ter pravosodje, poleg tega najvišje sodišče in vseučilišče. Vladni komisar je odgovoril, da bo vlada odločno nasprotovala zedinjenju Slovencev. V goriškem deželnem zboru sta podobno interpelacijo vložila dr. Tonkli in dr. Žigon. V kranjskem deželnem zboru pa se je sprejela resolucija, ki je slonela na popravljeni decemberski ustavi; zato je tirjala razširjenje avtonomije posameznih kraljestev in dežel, katerim naj se pusti na prosto voljo, da se združijo po svojih zgodovinsko-pravnih razmerah, po narodnem soplemenstvu ali z ozirom na finančne ali sploh materialne okoliščine v državnopravne skupine“. Vlada je nenadoma zaključila zasedanje kranjskega deželnega zbora, da prepreči vsako obravnavo o tej resoluciji. Štajerskim in goriškim slovenskim poslancem so se pošiljale čestitke in zaupnice zaradi tega, ker so sprožili vprašanje o zedinjenju Slo-

[1]) „Slovenski Narod“, 86. štev. z dne 26. jul. 1870.
[2]) „Pavliha“, 7. štev. z dne 31. jul. 1870.
[3]) „Slovenski Narod“, 76. štev. z dne 29. sept. 1868.
[4]) „Slovenski Narod“, 80. štev. z dne 8. okt. 1868; 100. štev. z dne 26. avg. 1869.
[5]) „Slovenski Narod“, 122. štev. z dne 16. okt. 1869.

vencev; nasprotno pa je Levstik bičal in šibal kranjsko politiko, ki je v svoji resoluciji naglašala v prvi vrsti razširjenje deželne avtonomije in prepuščala vse drugo prosti volji deželnih zborov.[1]) „Novice“ so odgovarjale, da kranjski deželni zbor po decembrski ustavi ni kompetenten zahtevati kaj drugega; poleg tega Čehi in Poljaki nasprotujejo načelu, da bi se zgodovinske dežele trgale po narodnosti.[2]) Levstik je grajal, da slovenski politiki na Kranjskem sami dajejo največ gradiva in netiva nemški stranki, ker s svojo nedoslednostjo naravnost izzivljajo njeno kritiko, ki potem neusmiljeno spravlja vse na dan. Vzkliknil je: Res stavimo Slovenijo, da Bog pomagaj![3]) Janko Pajk se je izrekel tudi proti Fischhofovemu nasvetu narodnih kurij[4]), češ, da se ne da natančno določiti njih kompetenca, in je zagovarjal združenje Slovencev.[5])

Nasprotstvo med strujo, ki jo je zastopal „Slovenski Narod“ in med oficialno politiko, ki jo je vodil dr. Bleiweis s sodelovanjem Coste, Svetca in Tomana, je prenehalo, ko so slovenski poslanci (grof Barbo, Črne, Lipold, Pintar, Svetec in dr. Toman) v zvezi z drugimi federalisti izstopili iz državnega zbora dne 31. marca 1870. leta. „Slovenski Narod“ je izstop imenoval znak narodne sloge, češ, da zdaj so nehali razlogi, ki so cepili narod v dva tabora, in je poudarjal, da mora prenehati vsaka delitev: vsi Slovenci, duhovniki in neduhovniki, morajo naglašati narodno stališče.[6]) Sam dr. Toman — tako pripoveduje Jurčič — je priznal Tomšiču, da je bila škoda, ker sporazum ni došel poprej.[7]) In ko je nastopilo ministerstvo Potockega, je kranjski deželni zbor v svoji adresi z dne 30. avgusta 1870. leta prvikrat v ustavni dobi omenjal tudi zedinjenje Slovencev. Adresa govori o razširjenju avtonomije kraljevin in dežel ter se izjavlja obenem za „združenje pokrajin, koder prebiva slovenski narod, v administrativno in kolikor mogoče državnopravno celoto.“ Dr. Bleiweis se je pri tej priliki opravičeval in pojasnjeval, zakaj se doslej še ni izrečno stavila ta zahteva. Po njegovem pojasnilu zato, ker bi jo bili zavrgli po krivičnem volilnem redu sestavljeni deželni zbori na Štajerskem, Koroškem in Primorskem. Trije ustavni faktorji bi jo bili pokopali: deželni

[1]) „Slovenski Narod“, 132. štev. z dne 11. nov. 1869; 133. štev. z dne 13. nov. 1869

[2]) „Novice“, 44. štev. z dne 3. nov. 1869.

[3]) „Slovenški Narod“, 136. štev. z dne 20. nov. 1869.

[4]) Dr. Adolf Fischhof, Österreich und die Bürgschaften seines Bestandes. Dunaj, 1869.

[5]) J. Pajka Izbrani spisi. (Maribor, 1872, I. zv. str. 34—43.)

[6]) „Slovenski Narod“, 39. štev. z dne 2. aprila 1870; 45. štev. z dne 16. aprila 1870.

[7]) „Slovenski Narod“, 63. štev. z dne 3. jun. 1871.

zbori, državni zbor s svojo centralistno večino in vlada; Slovenci pa so jo hoteli obdržati neoskrunjeno in jo poudarjati ob ugodni priliki. V tem času je Peter pl. Radics iznova sprožil vprašanje o notranje-avstrijski skupini z dednim poklonjevanjem deželnih zastopnikov pred cesarjem kot deželnim knezom Kranjskega, Štajerskega, Koroškega, Goriškega, Trsta in Istre. Radics je mislil, da se bodo slovenski voditelji na Kranjskem zopet postavili na isto historično-politično stališče, kakor so ga odobravali leta 1865.[1]) Toda razmere so se predrugačile: notranje-avstrijska skupina je bila pokopana za vedno.

Čeprav je „Slovenski Narod" naglašal, da v politiki več velja um nego srce,[2]) vendar kaže, da je politikoval bolj s čutom nego z umom, ko je priporočal pasivno opozicijo. Proti nemško-madjarskemu dualizmu so iskali Slovenci naravnih zaveznikov med Slovani: narodno nasprotstvo proti Nemcem in Madjarom jih je družilo s Čehi in Poljaki; toda ta vzajemnost ni mogla izbrisati gospodarskih in socialnih razlik, ki so ustvarjale podlago za politiko češkega državnega prava in gališke deželne avtonomije. V dobi, ko je odločevalo v slovanski politiki češko in poljsko plemstvo, ni mogla biti slovanska solidarnost drugačna nego jezikovno-literarna, nasprotno se je morala izjaloviti vsaka pozitivna politična solidarnost avstrijskih Slovanov, ker ji je manjkalo realnega temelja, t. j. istih socialnih slojev, ki bi bili imeli skupne gospodarske in s tem politične interese. Kakor so se Hrvatje leta 1861. odrekali vsake realne skupnosti z Avstrijo, tako pravi tudi češka deklaracija z dne 22. avgusta 1868. leta (točka 2.), da je bila in da je zveza češke krone z drugimi habsburškimi deželami samo dinastična. Ako je opozicija Jurčič-Levstik-Tomšičeva poudarjala češko taktiko, je bilo to težišče njenega prizadevanja napačno in kritika Bleiweisove politike je v tej točki izgrešila svoj cilj. Na drugi strani je pa treba priznati, da je ravno opozicija mnogo pripomogla k narodni zavesti širših plasti, ker je s svojo agilnostjo in kritiko razgibala slovensko javnost k živahnejšemu življenju.

21. V boju proti dualizmu so Slovenci iskali različnih potov in so si pri tem prišli navskriž. „Domovina" je prva izrekla besedo: Sprava![3]) Tudi Tomšič je uvideval, da s samim priporočanjem pasivne opozicije ne morejo biti Slovenci kos političnemu položaju, marveč, da je treba poiskati si pozitivne podlage, pravnega orožja, Arhimedove točke, na katero

[1]) „Slovenski Narod", 53. štev. z dne 7. maja 1870.
[2]) „Slovenski Narod", 33. štev. z dne 19. marca 1870.
[3]) „Domovina", 28. štev. z dne 10. jul. 1868.

bi mogli naslanjati svoje politično delo.[1]) Tako pozitivno podlago je nudila decemberska ustava s svojo društveno in zborovalno svobodo. „Domovina“ je odgovarjala, da si Slovenci na temelju osnovnih postav lahko zidajo svojo narodno politiko in najdejo torišče skupnega dela.[2])

Tako so nastala politična društva in tabori.

V dobi absolutizma je bilo slovensko delovanje jezikovno-literarno: tiha literarna delavnost (Janežič, Slomšek) je izobraževala slovenski jezik in gojila slovstvo ter s tem dajala slovenstvu kulturni temelj. Od leta 1860. dalje se je s čitalnicami slovenski življenj širil na zunaj v družabno življenje. S političnimi društvi in tabori pa je stopil Slovenec iz čitalničnega radovanja in rajanja[3]) v politično javnost, zahtevajoč uresničenje svojega programa: Zedinjene Slovenije in narodne enakopravnosti v šoli in uradu.

Politična društva za varovanje slovenske narodnosti so nastala na pr. v Ljubljani (Slovenija), Gorici (Soča), Celovcu (Trdnjava), Trstu (Edinost) in v Mariboru. Poleg teh društev so se ustanovile tudi „Katoliške družbe“ v Ljubljani, Gorici in Mariboru, katerih namen je bil verski in dobrodelen in ki so združevale obe narodnosti. Levstik je nastopal proti „Katoliški družbi za Kranjsko“, ki ji je načeloval grof Wurmbrand, češ, da je plemstvo podpora absolutizma in da ž njim narodnost ne pridobi ničesar.[4]) Zavračal ga je Matej Močnik, ki je poudarjal, da je ravno dandanes treba družbe, katera se zaveda svojega katoličanstva ter katoliško prepričanje in versko zavest stavi pred narodno.[5])

Obenem s temi društvi je našlo pot na Slovensko tudi delavsko gibanje, ki se je začelo v Avstriji krepkeje razvijati po novem zborovalnem in društvenem zakonu z dne 15. novembra 1867. leta. Že tega leta se je v krogih ljubljanskih tiskarjev sprožila misel, da se osnuje društvo, ki bi varovalo in gojilo gmotne in duševne koristi tiskarskih pomočnikov. Črkostavec Karol pl. Rhein je izdal oklic za uresničenje tiskarskega izobraževalnega društva, ki je imelo prvi svoj občni zbor dne 9. februarja 1868. leta. To je bilo prvo delavsko strokovno društvo na Slovenskem, ki so ga podpirali tudi delodajalci in drugi meščanski krogi gmotno in duševno s predavanji znanstvene in humoristične vsebine (na pr. Dežman, Dimitz, prof. Heinrich, dr. Keesbacher, Klein in realčni ravna-

[1]) „Slovenski Narod“, 45. štev. z dne 18. jul. 1868.

[2]) „Domovina“, 31. štev. z dne 31. jul. 1868; 32. štev. z dne 7 avg. 1868.

[3]) Besede Zarnikove v „Novicah“, 31. štev. z dne 29. jul. 1868

[4]) „Slovenski Narod“, 109. štev. z dne 15. dec. 1868; 1. štev. z dne 1. jan. 1869.

[5]) „Zgodnja Danica“, 2. štev. z dne 8. jan. 1869.

telj Schrey). Početkoma se je društveno delovanje raztezalo glavno na prirejanje zabavnih shodov, na javna predavanja in jezikovni poduk. Leta 1879. pa se je izobraževalno društvo preosnovalo po zgledu drugih delavskih društev v kronovinsko društvo (za vojvodino Kranjsko) s podpornim in izobraževalnim oddelkom, ko so se bile že poprej ustanovile bolniška blagajna, blagajna za potujoče pomočnike, ki iščejo dela, blagajna za onemogle in brezposelne.[1]) Društvo obstoja še dandanes.

V Trstu je nastalo dne 6. junija 1869. leta delavsko društvo „Čbela“ z geslom „Marljivo“, ki je bilo namenjeno samo Slovanom. Predsednik je bil Fran Cegnar in tajnik Vekoslav Raič. To je bilo prvo slovensko nestrokovno delavsko društvo, čigar namen je razložil Vekoslav Raič v posebni brošuri, ki je zanimiva zato, ker nam odkriva spor med Schulze-Delitschevim načelom samopomoči in med Lassallovo idejo o državni pomoči. Raič čisto dobro označuje nasprotje med delom in kapitalom, ker kapital zasužnjuje delo, potem pa nadaljuje: Ako si hočejo delavci pomagati, si morajo tudi oni ustanoviti kapital, ki bo služil njim v korist. Za zloženi denar bi se kupoval potrebni živež na debelo, s čimer bi se marsikaj prihranilo, in naraščajoči kapital bi se mogel polagoma uporabljati za dobičkonosna podjetja. Društvo bi obenem podpiralo svoje ude v bolezni ali v kaki drugi nesreči in skrbelo za njih izobrazbo s časopisi in knjigami, s šolami za otroke, s predavanji itd. Državno pomoč je treba zavračati, ker bi bila podpora pičla, država bi zahtevala gospodarstvo in nadzorništvo, kar bi škodovalo delavski samostojnosti, produktivna moč bi padala, ker bi se delavstvo zanašalo na državo in postajalo leno, in končno, odkod bi zadolžena država jemala denar.[2])

V Ljubljani se je ustanovilo dne 20. februarja 1870. leta izobraževalno društvo, namenjeno delavstvu obče. Vlada ni dovolila, da bi se bilo društvo imenovalo „Slovanska Lipa“, in je prepovedala politična predavanja.[3]) Nemec mizar Harrisch je poudarjal, da se je treba ogibati narodnega prepira; Slovenec žurnalist Arko je pozivljal delavstvo, naj se spominja svojega slovanskega rodu, a naglašal je tudi narodno slogo, češ, da nikakor ni prva naloga delavcem, da bi oni rešili narodno vprašanje. „Slovenski Narod“ je nato pripomnil, da se od tega društva ni nadejati ničesar, ako ne krene s ceste, na katero je

[1]) Letno poročilo društva tiskarjev, kamenopiscev in kamenotiskarjev na Kranjskem (slovensko in nemško). Ljubljana, 1894.

[2]) Vekoslav Raič, Potrebe delavcev društva za Slovence v Trstu. Trst, 1869.

[3]) „Triglav“, 8. štev. z dne 28. jan. 1870.

zavozilo.[1]) „Novice“ so pa pisale, da t. zv. delavska društva, katerih pomen še ljudem ni jasen, ne izvirajo iz nikakšne žive potrebe, marveč so stvar nove dobe in le tuji cepovi na domača drevesa. Ljubljansko društvo ima po svojih pravilih prav tak namen kakor družba katoliških rokodelskih pomočnikov. Čemu tedaj še drugo enako društvo?[2]) Dne 8. decembra 1872. leta je občni zbor delavskega izobraževalnega društva sklenil, naj vsi delavci pristopijo ljubljanskemu ognjegasnemu društvu, ki na ta način izgubi svoj nemški značaj.[3])

Poleg izobraževalnega društva je nastalo tudi „Delavsko bolniško društvo“, ki mu je načeloval žurnalist Arko. Začele so se snovati zveze ali asociacije čevljarjev, krojačev in mizarjev, kar ni bilo prav delodajalcem;[4]) čevljarji so v aprilu 1871. leta uprizorili celo štrajk. Kakor drugod, tako se je tudi delavsko gibanje po Slovenskem oklepalo deloma liberalnih Schulze-Delitschevih načel, pri čemer so nemški in slovenski izobraženci skušali pridobiti si delavstvo zase, deloma pa je polagoma prodirala socialistna zavest, ki se je kazala v mednarodni centralizaciji strokovno organizovanega proletariata. V tem zmislu je po poročilu „Slovenskega Naroda“ deloval posebno krojač Kunc, zaradi česar svari imenovani list delavstvo pred njim.[5])

Obenem z liberalno in socialistno smerjo se porajajo prvi zarodki krščansko-socialne misli. Ta nazor naglaša Matej Močnik v svojem predavanju o delavskem vprašanju 1871. leta: Vzrok pariške komune je tudi v krivičnem razmerju med kapitalom in delom, a brezbožnost je ustajo le pospeševala. Lažje je reči, naj krščanska ljubezen napolni brezno med bogatinom in revežem, težje pa je kaj takega pričakovati. Posamezna dobrotljivost ne more odvrniti splošnega zlega. Treba združevanja na podlagi krščanskih načel.[6])

Tu govorim o delavskem vprašanju toliko, kolikor posega v Bleiweisovo dobo, ko je bila vodilna misel slovenske politike narodnost; zato si dovoljujem h koncu samo še splošno opazko. Delavsko gibanje v Avstriji obče in na Slovenskem posebej ni moglo imeti precej iz početka jasnih ciljev pred seboj in se je več ali manj naslanjalo na obstoječe politične stranke. Ker je prevladoval nemški značaj, se je oklepalo delavstvo liberalnega nemškega meščanstva, upajoč, da se z njegovo pomočjo ubrani reakcije in si izvojuje nekatere svoje splošne zahteve, ki so

[1]) „Slovenski Narod“, 23. štev. z dne 24. febr. 1870.
[2]) „Novice“, 9. štev. z dne 2. marca 1870.
[3]) „Slovenski Narod“, 150. štev. z dne 28. dec. 1872.
[4]) „Slovenski Narod“. 61. štev. z dne 30. maja 1872.
[5]) „Slovenski Narod“, 63. štev. z dne 18. marca 1874.
[6]) „Zgodnja Danica“, 29. štev. z dne 21. jul. 1871; 30. štev. z dne 28. jul. 1871.

bile lastne tudi liberalnemu meščanstvu. Ni pa hotelo biti delavstvo le privesek nemški liberalni stranki, kar izprevidimo iz tega, da je bilo leta 1871. pripravljeno podpirati ministerstvo Hohenwartovo pod pogojem, ako se izvede splošna in direktna volilna pravica brez reakcionarnih dodatkov. V tem zmislu so se izjavili tedanji delavski voditelji Most, Oberwinder, Scheu in drugi.[1]) Toda delavstvo je kmalu spoznalo, da se ne more zanašati ne na liberalno in ne na konservativno pomoč ter je očiščeno po notranjih krizah polagoma dospevalo do svoje osamosvojitve.

Misel o prirejanju taborov[2]) so sprožili štajerski Slovenci, ki so se tudi največ zanje prizadevali. Ljubljana je zaostajala za Mariborom, kjer je bilo živahnejše narodno-politično življenje. V vabilu na prvi tabor v Ljutomer, ki ga je priobčil v imenu začasnega odbora dr. Prelog, še ni med nasvetovanimi točkami zedinjene Slovenije.[3])

Tabori so se vršili: 1868. leta v Ljutomeru, Žalcu in Šempasu na Goriškem; leta 1869. v Brdih pri Gorici, v Sevnici, na Kalcu na Notranjskem, v Vižmarjih pri Ljubljani in v Ormožu; leta 1870. v Tolminu, Sežani, Cerknici, pri Kapeli pod Radgono, v Kubedu v Istri, na Bistrici pri Pliberku na Koroškem, v Vipavi in Žopračah na Koroškem; leta 1871. v Buheljah na Koroškem. Na taborih se je govorilo in glasovalo za združenje Slovencev v eno administrativno in politično celoto[4]), za narodno enakopravnost v šoli, cerkvi in uradu; obenem so se razpravljala razna gospodarska vprašanja. Glavni govorniki so bili: dr. Costa, Dolenc, Klavžar, dr. Lavrič, Noli, Raič, dr. Razlag, dr. Tonkli, dr. Vošnjak in dr. Zarnik.

Tabori so zanašali med najširše kmetske plasti narodno in politično zavednost. Udeležba je bila ogromna, ker to niso bili le javni shodi pod milim nebom, marveč obenem narodne svečanosti z zastavami in slavoloki, s petjem in godbo; zažigal se je umetni ogenj, pokali so topiči, po gorah pa so žareli kresovi.... Ni čuda, da je vse to mogočno vplivalo in vnemalo navdušenje! Za spomin so se razdeljevale taborske svetinje. V spomin vižmarskega tabora, s katerim je doseglo taborovanje svoj vrhunec, naj bi se bil pa postavil kamenit spomenik na vižmarskem polju. In res, piramida s primernim napisom se je naročila, izdelala in plačala, a postavila se ni![5])

[1]) Julius Deutsch, Geschichte der österreichischen Gewerkschaftsbewegung. (Dunaj, 1908. str. 68.)

[2]) Dr. Jos. Vošnjak, Slovenski tabori. Maribor, 1869.

[3]) „Slovenski Gospodar", 26. štev. z dne 25. jun. 1868.

[4]) Janko Pajk prišteva zedinjeni Sloveniji tudi Prekmurce; Trst naj pa bo svobodno mesto s posebnim zborom. (J. Pajka Izbrani spisi, Maribor, I. zv. 1872, str. 21.)

[5]) Dr. Jos. Vošnjak, Spomini, I. c. II. zv. 1906, str. 79.)

22. Novo smer v slovenskem literarnem in političnem življenju pomenja Levstik. Njegov nastop moremo prav ceniti, ako se dotaknemo temeljev slovanskega vprašanja.

V slovenski literaturi in politiki se pojavljata dva tipa slovanstva: Prešernova „Zdravica“ in Jenkov „Naprej“ sta njiju klasični priči. Tako genialen človek, kakor Prešeren, je sprejemal slovansko idejo v obliki, ki je bila takrat edino zmožna, da uvede Slovence v kulturo: jezik Trubarjev je bila ona posoda, v katero je vlival vsebino svojega slovanstva. In kakšna je bila ta vsebina? Ko se je napovedoval konec Metternichovega absolutizma in se je bližala pomlad narodov, tedaj je Prešeren zapustil Slovencem v „Zdravici“ svoj testament:

Komu najpred veselo
Zdravico, bratje, č'mo zapet'?
Bog našo nam deželo,
Bog živi ves slovenski svet,
Brate vse,
Kar nas je
Sinov sloveče matere!
Edinost, sreča, sprava
K nam naj nazaj se vrnejo!
Otrok kar ima Slava,
Vsi naj si v roke sežejo,
Da oblast
In z njo čast,
Obilnost bodo naša last!
Žive naj vsi narodi,
Ki hrepene dočakat dan,
Da, koder solnce hodi,
Prepir iz sveta bo pregnan;
Da rojak
Prost bo vsak,
Ne vrag, le sosed bo mejak![1])

To je Prešernovo slovenstvo in slovanstvo, ki je bistven del njegovega občečloveškega ideala, ki je zanj žil in se boril! Prešeren je postal svetoven, ne, ker se je bil postavil v tako ostro nasprotje z drugimi narodi, zlasti germansko-romanskimi, kakor je to propovedoval slovanski evangelij Kollárjev, marveč zato, ker je kljub temu, da je izrastel iz pristno domačih tal, združil svojo, do najvišje mere dovršeno slovensko-slovansko individualnost z evropsko univerzalnostjo na podlagi kulture, enakopravnosti in svobode. To ja njegov program, ki ga nam zapušča kot svojo dedščino, de ž njim rešimo problem malega naroda, kakor ga je rešil zase on, naš največji kulturni delavec.

Prešeren je videl pasivnost, nesamostojnost, nezavednost slovenskega ljudstva in spoznal, da je treba narod najprej dvigniti moralno, kar prepričevalno dokazuje dr. Prijatelj.[2]) Prešeren je pasivnost premagal s slovensko kulturo, kakor

[1]) Uporabljam izdajo L. Pintarja.

[2]) Ivan Prijatelj, Več Prešerna! (Prešernov Album, Ljubljanski Zvon, 1900, str. 724—732.) — Dr. Ivan Prijatelj, Dvoje Prešernovih pisem. (Zbornik Slovenske Matice, Ljubljana, 1902, str. 186—202.)

nihče drugi med nami, a Stanko Vraz ji je ušel. Njegova rešitev je čisto moderna, v dobi kaotičnega in meglenega slovanstva je podal umsko, znanstveno formulo pri vsem svojem gorkem čustvovanju: zedinil je evropski razum s slovanskim čutom. Ako dr. Prijatelj kliče Slovencem: Več Prešerna! dostavljam temu klicu: Nazaj k Prešernu!

Vse drugačen je drugi tip slovanstva, ki ga predstavlja Simon Jenko. Jenko je bil mnenja, da učenjaški zbori in znanstvene terminologije, navdušene pesni in učene akademije nikoli ne zedinijo in ne proslave slovanstva, marveč slovanska vzajemnost se osnuje s krvjo. V pesmi „Dan slovanski" poje:

V potocih prelivaj se kri!
Le zemlja, ki prejšnje si dni
Kri hrabrih očetov popila,
Se s trupli njihovim' gnojila,
Sovražnikov krvco popij,
Sovražnikov trupla pokrij!
Nad črnimi grobi vesel
Slovan bo zastavo razpel,
God svóbode bode praznóval,
Svetá bo straném oznanóval
Veselega petja odglas:
Da tu je odmenjeni čas![1])

Slovanske nesreče — „tega kriv je tuji meč!" („Adrijansko morje".) Klasičen dokaz Jenkovega slovanstva je njegov „Naprej", ki se je rodil, kakor pripoveduje Stritar[2]), najprej v glavi Davorina Jenka in potem postal kot skupno delo obeh Jenkov slovenska marzeljeza.

Naprej, zastava Slave,
Na boj, junaška kri!
Za blagor očetnjave
Naj puška govori!

Z orožjem in desnico
Nesemo vragu grom,
Zapisat v kri pravico,
Ki tirja jo naš dom![3])

Spasa in rešenja slovanstva se je nadejal Jenko od ruske kot edine mogočne slovanske države, zato je bil tudi nasprotnik Poljakov. To je bil dualizem Kollárjev in ruskih slavjanofilov.

Oba tipa slovanstva bijeta boj za prvenstvo med nami v literaturi in politiki. Pravimo, da smo narod **Prešernov,** toda naša marzeljeza je „**Naprej**!" To je **katastrofalno** slovanstvo, ki omogoča velike besede, a tako rado pozablja dejanski položaj in drobno delo. Prvi, ki se je postavil proti temu tipu v literaturi in politiki, je bil Levstik, dedič in nositelj Prešernove tradicije med Slovenci, velik v svojem trpljenju in svojem delu. Levstik je

[1]) Fr. Levec, Odlični pesniki in pisatelji slovenski. (Zvon, Dunaj, 1879, str. 371—372.)
[2]) Jos. Stritar, Spomini. (Zvon, Dunaj. 1880, str. 382.)
[3]) Uporabljam izdajo Antona Funtka.

kritik slovenskega rodoljubja, kakor na književnem tako na političnem polju, onega rodoljubja, ki je rodilo Koseskega in Tomana ter doseglo svoj vrhunec v Jenkovem „Napreju".

Stritar pravi, da nam življenje kaže dve različni vrsti rodoljubov: eni vpijejo, drugi delajo; eni se za mizo gosté, drugi strežejo; eni imajo sad, drugi trud; enih je mnogo, drugi so redki.[1]) Levstik je bil med onimi redkimi, ki ne govore veliko o rodoljubju, ker žive in delajo rodoljubno; zato je bičal ono vrsto rodoljubja, „ki s polnim kozarcem v roki poje: „Naprej zastava Slave!"[2]) Čistil je ozračje in potegnil za seboj predvsem akademično mladino, ki je videla v njem svoj vzor, kar je pokazala na svojih shodih dne 14. avgusta 1868. in 4. septembra 1869. leta.[3]) Saj je bil nauk, ki ga je dajal Levstik mladini, čisto drugega kova, nego ga je doslej bile vajena slišati: „Resničnost je dolžnost, uljudnost ne···· Na bodi te strah sentimentalnega zdihovanja po zlati slogi, miru in spravi, po blagi edinosti; iz tega zdihovanja bomo slab kruh pekli···· V glavnih stvareh: v ljubezni do naroda in in domovine, v poštenosti, v resnicoljubju, v boju zoper svoje nasprotnike smo in moremo biti vsi složni, a v drugih rečeh smo in hočemo biti svobodni."[4]) To je bila moška beseda, prazna solzave deklamatorike, prihajajoča iz prepričanja, da svoboda naroda zahteva svobodo posameznika v soglasju s koristi celote. Kar je Levstik spoznal za pravo in resnično, to je branil z ognjevito zgovornostjo, z imponujočo odkritosrčnostjo in resnicoljubnostjo; svoje nazore in prepričanje je zagovarjal odločno, brezobzirno, s suverensko samozavestjo, zgrabivši za najostrejše orožje.[5]) In temu poštenjaku je očitala Bleiweis-Costova stranka, da je podkupljen od vlade, tista stranka ki je sama na Dunaju kupovala in prodajala koncesijo za Gorenjsko železnico! Ko ga niso mogli uničiti gmotno, so ga hoteli ubiti moralno! Levstik je upravičeno odgovarjal, da se Slovenci, boreč se z nepoštenimi nasprotniki, sami več ne boje nepoštenega orožja; zaničuje se znanje in prava izobraženost, ker je nima še niti narod niti njegovi prvaki; navideznemu velikačenju in brezobzirnemu absolutizmu

[1]) Jos. Stritar, Levstik (Ljubljanski Zvon, 1889, str. 84; Zbrani spisi VII. zv. str. 176.)

[2]) „Naprej", 32. štev. z dne 21. aprila 1863.

[3]) „Slovenski Narod", 59. štev. z dne 20. avg. 1868; 105. štev. z dne 7. sept. 1869.

[4]) Fr. Levstik, Objektivna kritika. (Slovenski Narod, 1868; Zbrani spisi, V. zv. str. 54—64.)

[5]) Fr. Levec, Fran Levstik. (Zbrani spisi, V. zv. str. 323.)

se druži najkosmatejši materializem.[1]) Tako je mogel in smel govoriti mož, ki je rekel o sebi:

Uboštvo, skrb, od vas teptanje
I mraz i glad sem pretrpel,
Izgubil zveze vse nekdanje;
Pred jasli vaše nisem šel!

A vendar glave ne uklanjam
Ter vam ne bodem je nikdar,
I brez bojazni še oznanjam:
Ti slepec si, a ti slepar!
(„Sovražnikom“)[2])

Očitanje podkupljivosti ni imelo sicer nobene podlage, kar je bilo znano tudi Bleiweisu;[3]) toda dosegla je le svoj namen: Levstik je plačal s svojim izkrvavljenjem drzen korak, da je učil Slovence književne in politične kritike.

Levstik je prvi krenil za Prešernom in s svojo orjaško naturo trebil kamenje s pota, dokler ni prezgodaj obnemogel. Pobijal je katastrofalno slovanstvo, kakor sem nazval Jenkov tip, ki Slovane samo šteje in ne tehta, „ker, da je moč samo v številu, misli“ („Zbor zverine“); ono slovanstvo, ki vso filozofijo slovanske zgodovine izraža s priprosto formulo: Tu German — tam Slovan, kakor bi bilo s tem izčrpano in utemeljeno v s e naše kulturno, gospodarsko in politično življenje! Najbolj značilen je v tem oziru sonet „Naša nesreča“, priobčen prvikrat v „Mladiki“, 1868. leta, ki izrazito nasprotuje dosedanjemu enostranskemu pojmovanju slovenske zgodovine:

1.
Kaj čaka drage naše domovine?
Vsi viri nje življenja so odprti
Od nekdaj, i polagoma jo k smrti
Samo slovenskih grehov kletva rine.

2.
Sramotni dan, ki bode zadnje sine
Kropil stideč jej na mrtvaškem prti,
Brez solze pokopaval rod zatrti —
Ta dan poplača nam vse naše čine

3.
Izdajstvo, samoljubje i mehkôta,
Trepet, domač razpor, neskrb, slepôta,
I svojstvo, s kterim opicam smo v rodi;

4.
Do vsega gnus, kar s tujstva k nam ne hodi:
To šiba naša je, ta nas stvorila
V nesrečno ljudstvo — a ne tuja sila!

V dobi, ko je njegovo življenje viselo tako rekoč na tanki niti in ko ga je zapuščal celo Tomšič s „Slovenskim Narodom“, tedaj je Levstik v „Pavlihi“ s svojo ironijo in satiro odkrival velike istine, ki kažejo globok vpogled v slovensko dušo.

[1]) Fr. Levstik, Gospodom naročnikom „Pavlihe“. (Zvon, Dunaj, 1870, str. 272.)

[2]) Uporabljam izdajo Fr. Levca.

[3]) D a v o r i n B o l e, stud. phil. na Dunaju, ki je izrabil prijateljske razgovore s Stritarjevim krogom, da jih je po svoje prikrojene priobčil v „Novicah“ (40. štev. z dne 5. okt. 1870. in 42. štev. z dne 19. okt. 1870.), piše z dne 8. aprila 1870. leta kot Bleiweisov poročevalec o gibanju „mladih“, da se dela Stritarju kakor tudi Levstiku krivica, ako kdo pravi, da sta podkupljena od kogarkoli. *KB.*

Vse, kar se po kranjski deželi godi,
Molčimo!
Ker k zmagi najprvo potreba je sloge,
Molčimo!
Naj v prsih nam bridko srcé krvavi,
Molčimo!
Če staro ošabnost in puhli ves red
Z molčanjem pohlevnim utrdimo spet,
Potlej kričimo! („Molčimo".)

In dalje:

1.
Slogo nebo nam povrni,
Blagi med brate daj mir,
Ko o nezgodi ga črni
Dômač moril je prepir!

2.
Vendar je drugo vprašanje,
Ali pozabiti res
Modro je grehe nekdanje,
Modro nekdanjo vso zmes?

3.
Koliko bridke nesloge
Zaradi sloge nas tre;
Kaj li sramot nas uboge
Z jeklom razbeljenim žge!

4.
Prva zatorej potreba
Glas je zagnati grmeč:
Trepet i lakota hleba
Slogi najhujši sta meč.

5.
Konec slovenstvo mu bodi,
Bodi začetek vsekdar,
Kdor če slovenski usodi
Biti, ostati krmar.

6.
Potlej se sloga povrne,
V srca povrne se mir,
I razkadé se nam črne
Megle — i črni prepir!
(„Slovenska sloga.")

Levstika njegov vzor, da bi se vsi Slovani zedinili v jeziku in slovstvu[1]), nikakor ne odvaja od konkretnosti in realnosti, ker on ni le mož krepkega čustva, ampak tudi kritičnega razuma. Dasi je pisal tako ostro proti nemškemu vladnemu sistemu, kakor dotlej še nihče med Slovenci, vendar obsoja nasilno taktiko s stališča zakonitosti, ki zameta samosilstvo, s kulturno-človeškega in političnega stališča.[2]) Možem, ki so obudili „sveto iskro slovanskega čutja v mrzlih slovanskih prsih", ostane po njegovem mnenju večja slava v slovanski zgodovini, nego da bi z mečem pomagali zopet osvojiti, kar je nekdaj bilo slovanskega, a kar so Slovani pozneje izgubili po svoji in po tuji krivici.[3]) Levstik je bil nevaren človek, ne narodnosti in ne nravnosti, marveč sanjarskemu brezdelju in rodoljubnemu slepomišenju.

V Levstikovi smeri nastopa Stritar, njegov učenec — kakor se imenuje sam[4]) — in popularizator Prešernov med Slovenci, proti golemu čitalniškemu in pivniškemu domoljubju, Jenkova patriotična poskočnica „Naprej" mu ni vrhunec do-

[1]) Fr. Levstik, Vodnikovo življenje. (Zbrani spisi, III. zv. str. 318.)
[2]) „Slovenski Narod", 64. štev. z dne 3. jun. 1869.
[3]) Fr. Levstik, Razgovori. („Slovenski Narod", 1871; Zbrani spisi, V. zv. str. 82.)
[4]) Jos. Stritar, Literarni pogovori. (Zvon, Dunaj, 1876, str. 62.)

movinske ljubezni in rodoljubje mu ni nobena zasluga, ki bi se smeli ž njo ponašati.[1])

Stritar pobija katastrofalno slovanstvo in priznati moramo, da je njegova kritika — zlasti iz poznejših let — mojsterska in trajne vrednosti, posebno v „Dunajskih sonetih“ je naravnost nedosežna.[2])

„Boriš se vedno ti samó s prvaki,
Vse nanje tvoje letajo puščice,
Le njih napake vidiš in krivice;
Glej, kaki so nemškutarji!“ — „Enaki!“

„Zakaj ne mahaš njih?“ — „Prijatelj, čaki!
Lepo po vrsti vse! —Najprej resnice
Pri sebi mi iščimo in pravice;
Sami najprej bodimo poštenjaki!

Ti Schreyi, Schafferji, in kar gospôde
Enake je, kaj meni ti? — Sramoto
Ko v naši krvi čutim, ta me bôde.

Napako tujo vidim pač in zmoto,
A iz domače dvakrat več je škode;
Ta peče me, ta vžiga mi togôto!“

(XIX. sonet.)

Molčanje lepo res je, modro delo,
Ki misli: Kar ne peče te, ne gási!
Z njim človek sitnosti ne nakopa si,
Celo koristi svoje bo imelo.

A vendar, bratje! meni bi se zdelo:
Molčali smo dovolj, — prišli so časi,
Da jasna, krepka se beseda zglasi,
Ki reče: To je črno, to je belo!

Da vse nam gre narobe, kaj je krivo?
Povedati je treba to med brati:
Molčanje naše prepotrpežljivo.

Čas je, da že prestanemo mižati;
Pomislite, vam priporočam živo:
Tuj greh na grehe drugih je molčati!

(XLVI. sonet.)

Pri vsi tej upravičeni kritiki so pa vendar Stritarjevi temeljni nazori o slovanstvu nevzdržni, ker so v ostrem nasprotju z zapadno kulturo, kakor se je glasila zgodovinska filozofija Kollárjeva in ruskih slavjanofilov. Stritar pravi, da je našel tako rekoč intuitivno, do česar so prišli drugi po svojih izkušnjah in preiskavah.[3]) Slovan prinese „ljudstvom bratoljubje sveto“ („Mojemu narodu“) in „človeštvo ena bode naj družina, rešitelj svetu bode naj Slovan!“ („Rojakom“.) Kakor slavjanofili pripisuje tudi on ruskemu narodu ono veliko poslanstvo, ki prinese svetu odrešenje. Slovanstvo edino je poklicano, da reši socialno vprašanje, socialnost mu je — kakor se glasi njegova formula iz poznejših let — eno s krščanstvom in slovanstvom.

---

[1]) Jos. Stritar, Česa je posebno treba našim pesnikom. (Slovenski Glasnik, Celovec, 1868, str. 18.) — Literarni pogovori. (Zvon, Dunaj, 1870, str. 46; 1876, str. 29.) — Pogovori. (Zvon, Dunaj, 1879, str. 30, 77, 302.)

[2]) Jos. Stritar, Dunajska pisma. (Ljubljanski List, 1884; Zbrani spisi, VI. zv. str. 369—425.) — Pogovori. (Ljubljanski Zvon, 1885, str. 548—555; Zbrani spisi, V. zv. str. 437—451.) — Dunajski soneti. (Dunaj, 1. izdaja 1872, 2. izdaja 1873; Zbrani spisi VII. zv. str. 65—96.)

[3]) Jos. Stritar, Pogovori. (Zvon, Dunaj, 1879, str. 78.)

Temeljno vprašanje, za katero se gre, je to: Ali se res ločijo Slovani po svoji plemenitosti, po svojem blagem čutu toliko od Germanov in Romanov, oziroma drugih narodov, da so poklicani rešiti človeštvo? Dejstvo je, da je razloček med Slovani, Germani in Romani, toda kakšen? Pri natančnejši psihologični in sociologični analizi se pokaže, da je ta toliko slavljena slovanska mehkost v resnici le pasivnost, resignacija, naravnost fatalizem.[1]) Znan je v tem oziru zlasti ruski mužik. In Slovenci? Ali ni znak našega značaja potrpežljivost, vdanost, prepuščanje svoje usode tujim silam, brezbrižnost? Ali se ne prepričujemo dan na dan, kako nas šele zunanji vplivi, n. pr. Nemci, vlada itd. pripravijo do dela, navadno potem, ko je že prepozno? Ako ne dobimo sunka, se ne vzdramimo. Tožimo o svoji usodi in igramo radi vlogo nedolžnega jagnjeta, pri tem smo često brutalni na zdolaj in klečeplazi na zgoraj. Navadno se razlaga, da je naše tisočletno hlapčevstvo krivo te pasivnosti. Videli smo, kako ostro je nastopal Levstik proti temu enostranskemu pojmovanju. Deloma je resnično, da sta tlačanstvo in nemško gospodstvo vzgajali v nas servilizem; toda po drugi strani je pa zopet ravno doba fevdalizma in valptovstva rodila slovensko književnost in socialne boje slovenskih kmetov za „staro pravdo“. Kje je bila tu pasivnost? Ona ne bi bila mogla spočeti tako velikanskih činov, kakršne je uprizoril krog Trubarjev in Gubčev. A sedaj naj bi se s pasivnim značajem, ki nima dovolj ali nič iniciative, ki mora dobivati povelja od tujcev, dal rešiti svet, človeštvo?

Kaj naj storimo?

Ako hočemo Slovani, Slovenci gospodarski in kulturni napredek, potem nam je treba sinteze krepkega čuta in kritičnega uma, iz katere se poraja odločna volja. Ne Slovani v ostrem nasprotju z germansko-romanskim svetom, marveč premagati slovansko pasivnost in sprejeti vase nekoliko germanske samostojnosti — to bodi naša naloga. Prevelika pasivnost vede do neodkritosti in neplodne sentimentalnosti, ki slabi našo voljo in poraja prazne deklamatorje; prevelika samostojnost pa navaja k brezobzirnosti in krutosti: zato je treba sinteze obeh, seveda ne samo nam, ampak tudi drugim, da nastopi doba humanitete, ki naj obsega značilne lastnosti Slovanov in Germanov. Ako sta Čeh Chelčický, ustanovitelj krščanske sekte Čeških bratov, in Rus Tolstoj tipična zastopnika ideje človekoljubja, ne smemo pri tem pozabiti, da je Chelčický sin reformacije, ki nasproti univerzalnemu katolicizmu postavlja načelo individualnega razuma, in da je filozofija Tolstega v svojem jedru pozitivistna.

[1]) T. G. Masaryk, Česká otázka. (Praga, 1895, str. str. 71—78.)

Kar ima slovenska zgodovina velikih momentov: od slovenske reformacije in socialnih bojev za „staro pravdo“ pa do Prešerna, Levstika in današnjih dni — povsod vidimo, da jih je omogočilo premaganje pasivnosti v obliki, ki je bila lastna dotični dobi. Kar posebno hvali na pesniku Stritarju dr. Tominšek[1]): mehkosanjavost, ki je last slovenske duše, ta je sicer polna miline in prinaša morebiti posamezniku srečo in zadovoljnost; toda kulturni in politični program malega naroda ne more biti. V življenski borbi ne odločuje sanjavost, zakaj: Čujte in molite, da ne pridete v izkušnjavo! (Mat. 26, 41). Na drugi strani je pa tudi brutalna in fanatična taktika za moderno dobo zastarela, ker ne dovaja nikdar do trajnih uspehov niti pri velikih narodih, a najmanj je mogoče tako postopanje pri nesamostojnih narodih, ki morejo svojo življensko upravičenost utemeljevati le s kulturo in pravičnostjo. S tega stališča se nam šele prav kaže vsa veličina Prešernova in po njem Levstikova ter njiju pomen za slovenstvo.

23. Z Levstikovim nastopom in z ustanovitvijo „Slovenskega Naroda“ prihaja nekaj svežega in mladega v slovensko narodno življenje. Dne 26. marca 1868. leta je pisal „Slovenski Gospodar“: Poleg narodne stranke se je v najnovejšem času začela ustanavljati t. zv. mladoslovenska. Tudi ona je narodna. Nastala je iz opozicije proti našim prvakom. Prvaki se ji zde premalo odločni, prepohlevni, preponižni. Ni vse hvalevredno, kar hvalijo „Novice“; treba je še vse bolj, še vse več grajati, kakor grajajo „Novice“ — to je prepričanje mladih. Oni spoštujejo „Novice“, toda si ne prikrivajo, da bodo morale izročiti gospodarstvo mlajšim rokam. Prvaki bi mogli pri sedanjih razmerah za naš narod kaj več izkresati nego so izkresali; toda oni so preveč obzirni, boječi, brez zaupanja v svoje moči, v moči našega naroda. Mlada Slovenija se ni odcepila od narodne stranke, ona je prirastla, kakor priraste mladika na drevesu. Ne dela stari nasproti, ampak jo sili naprej. Ona nosi bodočnost našega naroda v svojih prsih, naš narod sme s ponosom gledati na svoje mladike — dela je čaka ogromno“.[2]) Jurčič je bil pa mnenja, da se je le v domišljiji rodila mitična sekta „mladih Slovencev“, češ, da že samo ime vrže razdor med Slovence in da ta ločitev ni upravičena, ker razločki, ki so glede državnopravnih razmer med „Slovenskim Narodom“ in „Novicami“ ter „Triglavom“ ne vladajo samo med mladino in starino: Vsi so ena stranka, v kateri so mladi in stari; mladina neče, da bi se smatrala za posamezno stranko.[3])

[1]) Dr. Jos. Tominšek, Jos. Stritar. (Ljubljanski Zvon, 1906, str. 735—736.)

[2]) „Slovenski Gospodar“, 13. štev. z dne 26. marca 1868.

[3]) „Slovenski Narod“, 17. štev. z dne 9. febr. 1869.

Ko je glede konfesionalnih, t. zv. majnikovih zakonov dr. Srnec priznaval državi oblast v vsem, kar se tiče zunanjih in pravnih razmer o razdružitvi in sklepanju zakona, ter se izrekel zoper izključno duhovsko oblast nad šolstvom in učiteljstvom, sicer pa proti ločitvi šole od cerkve[1]), je Jurčič cerkveno-politično stališče „Slovenskega Naroda“ označil naslednje: Nekateri zahtevajo razpravljanje cerkvenih vprašanj. Mislimo, da je naša narodnost v veliko večji nevarnosti nego katoličanstvo···· Onim, ki zahtevajo v listu člankov o verskih postavah in enakih rečeh, dajemo na pomislek, ali bo raztrganje Slovencev v dva tabora (katero ni nemogoče) koristilo naši narodni stvari v današnjem položaju. Vse za Slovenijo, najprvo! To je naše geslo in zato nismo prijatelji Costa-Wurmbrandovih fuzij.[2])

Značilno za tedanje naše razmere razpravlja o tem vprašanju Davorin Trstenjak: V istini ni niti starih niti mladih Slovencev. „Slovenskega Naroda“ ne vzdržujejo mladi, materialni njegovi podporniki so možje, ki so se že pred 20. leti zbirali okrog „Novic“. Ne ljubljanski nezadovoljneži, ne graški in ne dunajski dijaki niso utemeljitelji „Slovenskega Naroda“, ampak domoljubi iz dob pred konstitucionalizmom in ti imajo ter bodo vedno imeli splošno nanj vpliv. „Slovenski Narod“ bi se ne bil ustanovil kot organ slovenskih domoljubov, ako bi se ne bilo pokazalo, da so poprejšnji politični organi slovenski hodili pot, ki ne vodi do narodne blaginje. Ker so slovensko akcijo bile vzele v roke le nekatere osebe, ne oziraječe se na večino mislečega naroda in ker so te osebe storile obilo nedoslednosti, škodljivih narodu, ni ostalo nesebičnim ustanovnikom „Slovenskega Naroda“ drugega nego stopiti v pošteno opozicijo in to ne iz trmoglavosti nego iz čiste ljubezni do naroda···· Mi ne tajimo, da bi radi hodili v lepi složnosti z duhovništvom, katero čislamo kot izvrsten steber naše narodnosti, ali zopet mu svetujemo, naj ne išče nikjer drugje zvez nego v narodu, katerega podučuje in z vzvišenim svojim poslanstvom posvečuje. Mi nismo in ne bomo podkopavali večnih resnic niti se uprli napravam in obredom cerkve, katere udje so naši rojaki; ako pa ne polemikujemo zoper napade cerkvenih nasprotnikov, držimo se samo svojega načela, po katerem nismo ustanavljali cerkveno-političnega časnika···· Kako bi se tudi mi mogli postaviti za odvetnika duhovskih koristi, saj še sami, kakor uči izkušnja, niso našli kompasa v novem ustrojstvu držav···· Težko se je tudi držati cerkvenih strank, ker so večidel odvisne od episkopata; da pa ta v po-

[1]) „Slovenski Narod“, 46. štev. z dne 21. jul. 1868; 58. štev. z dne 18. avg. 1868.

[2]) „Slovenski Narod“, 115. štev. z dne 31. dec. 1868.

litičnih zadevah ni edinih misli, ve vsak posvetnjak in neposvetnjak. O tem pa smejo biti naši bralci prepričani, da bo naš list služil onemu duhu, ki veje iz zgodovine cerkve, a ne iz intolerantnih glav.... „Slovenski Narod“ hoče krepko stati za zedinjeno Slovenijo. Svojih političnih načel ne zajema iz najnovejših državljanskih besednjakov, ampak iz zgodovine in izkušnje. Pri Slovencih je preveč občutljivosti in zavisti: toda pri nas mora biti, ker smo majhen narod, vsak narodnjak velik značaj. Idiličnosti v političnem življenju nikdar ni bilo in je ne bo, treba političnega napredka.... Absolutistnost v politiki ne pospešuje nobene stvari.... Naša politična moč ne leži v navdušenih opozicionalnih govorih, ampak le v soglasnih zahtevah vsega slovenskega naroda. Politično zrel narod se nikdar ne zanaša samo na vladajoče može, ki nam za časa svojega vladarstva utegnejo biti kolikor toliko pravični; toda po svojem propadu nam ne morejo več pomagati, ako si nismo sezidali sami čvrste trdnjave med narodom in za narod. Politika slovenskih voditeljev je pomanjkljiva, ker mislijo, da leži naša politična akcija v ministerskih lopah.[1])

Tak je bil politični položaj na Slovenskem, ko so svetovni dogodki leta 1870. naravnost katastrofalno zadevali Avstrijo, t. j. njeno državno idejo o krščansko-katoliškem in nemško-narodnem cesarstvu, po kateri naj bi bila habsburška Avstrija izvrševateljica evropske reakcije, ki jo vodi rimska kurija s papežem na čelu. In sedaj je padal udarec za udarcem: zedinjena Italija in zedinjena Nemčija! Avstrija je odpovedala konkordat, ko se je sklenila papeževa nezmotljivost, v francosko-nemški vojni je hotela sicer v zvezi s Francijo in Italijo nastopiti proti protestantski Prusiji za prvenstvo v Nemčiji, ker Kraljevi Gradec še ni bil izpametoval avstrijskih državnikov; toda Sedan in tretja francoska republika sta napravila konec tem iluzijam.

Ti svetovni dogodki tudi niso mogli ostati brez posledic na slovensko javnost niti v cerkvenem niti v narodnem oziru. Že dualizem je povzročil preobrat v slovanskem mišljenju. Avstrijski Slovani (razven Poljakov) so odgovorili na nadvlado Nemcev in Madjarov s tem, da so potovali v Moskvo pod vodstvom Palackega in Riegerja. Izmed Slovencev je bil najimenitnejši udeležnik Matija Majar. To potovanje je dalo Palackemu povod, da je izpremenil utemeljevanje svojega političnega programa. Leta 1848. je bilo vodilno njegovo geslo: Avstrija proti Rusiji, 1867. leta pa: Avstrija poleg Rusije. Palacký ostaja sicer še vedno pri ideji federalistne Avstrije in sicer — kakor vemo — na zgodovinsko-zemljepisni podlagi,

[1]) „Slovenski Narod“, 1. štev. z dne 1. jan. 1870.

rusko univerzalno monarhijo bi smatral še vedno za neizrečno zlo in nesrečo brez mere in konca; toda sedaj se je ne boji več, nasprotno ideja federalistne Avstrije zahteva prijateljstvo z Rusijo in drugimi velesilami. Po letu 1870. skrbi Palackega nemška in madjarska hegemonija, da razmišlja o razpadu Avstrije. V tem slučaju bi se Čehi ne zadovoljili s svojo usodo, najsi bi prišli pod prusko ali pod rusko oblast: Pruse bi smatrali za glavne sovražnike svoje narodnosti, Rusom pa, svojim sorodnikom in prijateljem, bi bili najzvestejši — ne podaniki, nego zavezniki, ne da bi pri tem hoteli sprejeti ruski jezik, ruski pravopis in pravoslavje. Dokler pa ostane vse pri starem, dotlej med Čehi in Rusi ne more biti drugega razmerja nego platonična ljubezen.[1])

„Slovenski Gospodar" je grajal Bleiweisa, da se ni udeležil etnografične razstave v Moskvi, češ, da ne gre izgovarjati se s starostjo ali z bolehnostjo v tako važnem času — glejmo starčka Palackega![2]) Toda tudi brez Bleiweisove udeležbe so tedanji dogodki vplivali na slovensko javnost. „Slovenski Narod" je pisal o tem, kaj bi bilo, ako zadene Avstrijo nesreča z nemške strani: izražal je mnenje, da pač vsak Slovenec prej in rajši postane po narodnosti Rus nego Prus.[3])

Rusofilsko vseslovansko stališče dobi v „Slovenskem Narodu" to formulo: Germansko-romanski zapad sloni na socialni uredbi fevdalizma, na slovanskem vzhodu, v Rusiji, je doma demokratizem, enakopravnost vseh državljanov. „Srednjega stanu" ali meščanstva v germansko-romanskem zmislu na Ruskem nikdar ne bo. Iz fevdalizma se je razvilo socialno vprašanje, ki loči germansko-romanski svet od slovanskega. S socialnim vprašanjem nastopa doba slovanstva, za slovanstvo socialno vprašanje ni nobena zapreka, zastopnik te dobe je Rus![4]) Namesto pretirane lojalnosti, deklamujoče nemškim mogotcem Koseskega verze „Hrast se omaje in hrib — zvestoba Slovencu ne gane!" (udarec je pač veljal politiki Bleiweisovi), se poudarja vseslovanstvo kot kulturna, moralna opora, prinašujoča svobodo.[5]) Velika slabost je, da se pred svetom prikriva ideja panslavizma, ki živi enako pangermanizmu in panromanizmu kot zavest o edinosti vseh slovanskih narodov, utemeljena na sorodnosti slovanskih narečij in deloma na skupnosti zgodovine.[6])

[1]) František Palacký, Radhost. (Praga, 1873, III. del, str. 303—316.)
[2]) „Slovenski Gospodar", 34. štev. z dne 5. dec. 1867.
[3]) „Slovenski Narod", 45. štev. z dne 17. aprila 1869.
[4]) „Slovenski Narod", 86. štev. z dne 24. jul. 1869.
[5]) „Slovenski Narod", 148. štev. z dne 18. dec. 1869.
[6]) „Slovenski Narod", 144. štev. z dne 10. dec. 1870.

Tu vidimo, kako je mogočno vzkipela nemška zavest izzvala enak odmev na slovenski strani. V svojem odporu Slovenci prvi hip niso našli druge formule za slovanstvo nego navdušenost Kollárjevo in ruskih slavjanofilov. Ni čuda, saj je zgodovinsko neutemeljeni filozofiji o slovanski demokraciji zapadel celó tako kritičen duh, kakor je bil Palacký! To je bila ista zmota, kakor jo je zagrešila na drugi strani v 60. letih ruska inteligencija, ko je hotela preskočiti dobo kapitalizma in namesto fevdalne družbe takoj uvesti socialistno.

Prodiranje nemštva je postavilo Slovence pred vprašanje: Kam in kako? Čustvo jih je zavajalo, da so se tolažili z rusofilstvom, dejanski položaj je pa zahteval praktične, umske rešitve. Koketkanje z Rusi — saj drugega to ni moglo biti — se je naslanjalo na katastrofalno politiko, v kateri bi Slovenci izgubili svojo narodno individualnost, a naj bi prišli tudi pod Rusijo; zakaj slovanski kosmopolitizem ni nič boljši nego vsakteri drugi kosmopolitizem. Palacký je rekel o Čehih — in Čehi niso Slovenci! — 1873. leta, da jim bo čisto vseeno, če že morajo nekoč nehati kot narod, ako potem postanejo Nemci, Italijani, Madjari ali Rusi![1]) Slovenci se morejo pozitivno uveljavljati le v jugoslovanstvu. Ta misel se je tudi zopet pojavila kakor 1848. leta.

V Sisku, kjer je bil takrat Jurčič urednik opozicionalnega glasila „Südslavische Zeitung“, so se začeli razgovori, ki so končno vedli do t. zv. ljubljanskega jugoslovanskega programa. Dne 1. decembra 1870. leta je bil v Ljubljani sestanek slovenskih in hrvaško-srbskih politikov, ki so se ga udeležili Slovenci: dr. Bleiweis, dr. Costa, Kosar, dr. Lavrič, Murnik, dr. Poklukar, dr. Razlag, dr. Tonkli, Trstenjak, dr. Ulaga, dr. Vončina; Hrvatje in Srbi: Barčić, dr. Brlić, Danilo, dr. Kostić, dr. Makanec, Miškatović, dr. Mrazović in drugi.[2])

Ljubljanski jugoslovanski program poudarja edinost južnih Slovanov, ki se kaže v narodnem čustvu in jeziku. Slovenci, Hrvatje in Srbi habsburške monarhije združujejo vse svoje moralne in materialne moči v dosego edinstva na književnem, gospodarskem in političnem polju; svoje delovanje bodo osnovali tudi na to, kako bi pomagali zadovoljiti v enakih potrebah svojim bratom onostran mej, s katerimi so ene narodnosti; delati hočejo z društvi in skupščinami, zbori in časopisi sporazumno v vsakem vprašanju, ki se tiče njih zadev.[3])

Ljubljanski jugoslovanski program je nastal pod vplivom pruske vojne sreče; toda tega, kar je imel pravzaprav namen

[1]) Dr. T. G. Masaryk, Palacký's Idee des böhmischen Volkes. (Praga, 1899, str. 57.)

[2]) „Slovenski Narod“, 143. štev. z dne 8. dec. 1870.

[3]) „Slovenski Narod“, 142. štev. z dne 6. dec. 1870.

povedati, ni povedal: jugoslovanska ideja naj bi bila namreč v pomoč hrvaškemu državnemu pravu.[1]) Velik del hrvaško-srbskih politikov je predlagal, naj se Jugoslovani naravnost izrečejo za zedinjenje svoje politične individualnosti v okviru ogrske krone; toda Slovenci so bili proti temu, kar je grajal „Slovenski Narod".[2]) Program se je potem omejil na omenjeno, vsekako važno izjavo, ki je tako izpodrinila prvotni in glavni namen: državnopravno stališče. Jugoslovansko vprašanje ni niti državno niti dinastično, ampak gospodarsko in narodno vprašanje. Usodna hiba je, da si južni Slovani izčrpavajo svoje moči v boju za državnopravne teorije na korist kapitalistnim državam zapadne Evrope in raznim dinastijam, njih eksponentom. Dočim se mi prepiramo za ime, za vero, za pisavo, prodira med nas tuji veliki kapital, da nas zasužnji gospodarsko, a obenem narodno in politično. Znanost dokazuje, da so Jugoslovani etnografična in kulturna celota, oni pa tvorijo tudi gospodarsko, agrarno enoto, ki jo izrabljata sedaj tuja industrija in trgovina. V tem spoznanju je celo jugoslovansko vprašanje, a ne v državnopravnih teorijah in dinastičnih izpremembah. Leta 1870. in 1871. se je oglasil nekdo v „Slovenskem Narodu", dobro spoznavajoč, da si male države, če si že tudi ohranijo zaradi tekmovanja sosednjih večjih držav navidezno politično neodvisnost, nikakor ne morejo ohraniti gospodarske neodvisnosti, marveč se morajo naslanjati na večje sosede;[3]) zato je tudi podlaga jugoslovanskemu programu gospodarska, pri čemur nam je treba morja, drugače smo zaprti pred morska vrata.[4]) Žal, da nam še vedno kali pogled in spoznanje naša zaljubljenost v paradno navduševanje in prazno čustvovanje.

24. Razpor zaradi dualizma se je za silo polegel, ko se je okoli leta 1870. začela iznova krhati sloga med Slovenci zaradi cerkveno-političnih načel. „Zgodnja Danica" in „Slovenski Gospodar", ki mu je bil urednik dr. Ulaga, sta odločno zagovarjala katoliško politiko. Dr. Šuc je pozivljal v „Zgodnji Danici", naj si Slovenci snujejo katoliško-politična društva[5]), ki so se res jela ustanavljati (v Ljubljani in drugod) in so imela namen varovati in pospeševati katoliško-konservativne koristi v cerkvenih, državnih in občinskih zadevah.[6]) Davorin Trstenjak je pisal Bleiweisu, naj ne podpira Šucevih namenov in naj pove tudi Jeranu in camera caritatis, naj

[1]) „Slovenski Narod", 141. štev. z dne 3. dec. 1870.
[2]) „Slovenski Narod", 20. štev. z dne 18. febr. 1871.
[3]) „Slovenski Narod", 145. štev. z dne 13. dec. 1870.
[4]) „Slovenski Narod", 2. štev. z dne 5. jan. 1871.
[5]) „Zgodnja Danica", 15., 16., 18., 19., 20., 22. in 23. štev. 1870.
[6]) „Zgodnja Danica", 18. štev. z dne 5. maja 1870.

se ne da zlorabljati: dr. Šuc je Stepišnikova kreatura in zelo častilakomen človek.[1])

Proti tej struji je zlasti ostro nastopal v „Slovenskem Narodu“ Božidar Raič: Slovencem je treba gospodarske povzdige, potem bodo narodni, same nebeške resnice nikogar ne rede. Nerazboritost političnega novinca more zahtevati od poslanca versko izpovedanje. Ne potegujmo se mnogo za reči, ki za naš narod ničesar ne odločujejo, neskvarjen Kristov nauk nam bodi edino svetlo vodilo; prikrpine, ki so se spletle vmes v poznejši cerkveni dobi po strastih in sebičnostih ali kako drugače, pustimo iz misli ali ne polagajmo na nje prevelike vrednosti. Vedrina vladaj in mrak se potlači! Konservativci naj bodo iskreni narodnjaki! Duhovniki so poslani, da prinašajo blagost ljudstvu v vsakem oziru, a ne zato, da se naslanja nanje absolutizem····· Poslancev ne pošiljamo v kak cerkven shod ali rimski koncil nego v Gradec proti zagrizenim vragom naše narodnosti in našega narodnega bitja, za verske in duhovniške stvari so tam vladike··· Protestantstvo je moralo prebuditi slovenski jezik in slovstvo, ni li to skrajna sramota za nas katoliške razumnike in predstojnike? To nam daje največ povoda, da ne hodimo po konservativni poti, ki vodi narodnost in narod v pogubo. Vsak pravi narodnjak mora biti naprednjak, a ta umen svobodomislec. Po mojem mnenju more edini pravičnik biti pobožen, brez pravičnosti je pobožno nravje neumnost in nemogočnost.[2])

Janko Pajk, ki se je v „Slovenskem Narodu“ leta 1869. izrekel proti zvezi duhovništva s plemstvom in zahteval, da morajo biti duhovniki najprej in vedno narodni[3]), se je leta 1871. ločil od slovenskih konservativcev, ker je smatral — kakor pravi sam — razcepljenje za naravno in upravičeno.[4]) Dr. Dominkuš je 1869. leta poudarjal nasproti Nemcem, da je „Slovenski Narod“ svobodomiselno glasilo, v katerem je dr. Srnec branil konfesionalne postave, ki sta jih zagovarjala tudi dr. Vošnjak in on.[5]) Nasproti temu je pa Jurčič, ko je po smrti Tomšičevi leta 1871. postal urednik „Slovenskega Naroda“, pisal dr. Vošnjaku, da Slovenci ne preneso verskega boja poleg narodnega in da se je lahko izogibati verske borba, ker je dovolj drugega dela.[6]) Razlikovanje v „mlade“ in „stare“,

[1]) Pismo Trstenjakovo iz leta 1870. *KB.*

[2]) Slovenski Narod“, 110. štev. z dne 21. sept. 1871; 122. štev. z dne 19. okt. 1871; 123. štev. z dne 21. okt. 1871; 124. štev. z dne 24. okt. 1871.

[3]) J. Pajka Izbrani spisi (Maribor, 1872, I. zv. str. 15—19.)

[4]) „Slovenski Narod“, 82. štev z dne 12. aprila 1874.

[5]) F. Dominkuš, Die nationalen Bestrebungen der Slovenen. (Gradec, 1869, str. 4.)

[6]) Dr. Jos. Vošnjak, Spomini o Jos. Jurčiču. (Ljubljanski Zvon, 1889, str. 202.)

najsi je prihajalo od slovenske ali nemške strani, je Jurčič dosledno zavračal, pišoč, da je „Slovenski Narod“ glasilo edino narodne stranke, da bi bil vsak globok razdor poguben ter da je v resnih razpravljanjih vedno odbijal in bo odbijal naslov „mladoslovenske“ in „staroslovenske“ stranke.[1])

Kakor „Slovenski Narod“, tako je stal na narodnem stališču tudi novi list „Soča“, ki ga je leta 1871. ustanovil dr. Lavrič v Gorici. Prvi urednik je bil Viktor Dolenc. Namen „Soče“ je bil: braniti narodnost proti vsem napadom, oživljati in razširjati taborske sklepe o Sloveniji in zvezi Slovanov na jugu v zmislu ljubljanskega programa, oziraje se vedno na druge slovanske narode. Uredništvo prosi dopisnike, naj natanko poizvedo dogodke, preden o njih pišejo, da se preprečijo zmote, popravki in nevšečni osebni prepiri posebno v lastnem taboru.[2]) List je izdajalo politično društvo „Soča“, v katerem sta imela glavno besedo dr. Lavrič in Klavžar in so izprva sodelovali tudi mlajši duhovniki (Stres, Vales) na podlagi kompromisa, po katerem se ni izrečno poudarjalo cerkveno stališče, češ, da društvo ima ta značaj, dasi se ne vtika v verske zadeve.[3]) Že dne 18. junija 1872. leta pa so proti „Soči“ ustanovili goriški duhovniki, med njimi dr. Hrast in dr. Gabrijelčič, tednik „Glas“, ki je poudarjal katoliško stališče in bil glasilo katoliško-političnega društva, pozneje društva „Gorice“, ki mu je načeloval dr. Tonkli.

Preporna vprašanja so vedno bolj silila na površje. Dne 8. in 9. oktobra 1872. leta se je namreč pri konferenci na Dnnaju proti ustavovercem ustanovila „avstrijska pravna stranka“. Pravna ali državnopravna stranka je na podlagi zgodovinskega načela zahtevala samostojnost in integriteto posameznih kraljestev in dežel ter delovala za vpliv cerkve v državnem življenju.[4]) Božidar Raič je nasproti temu dokazoval v „Slovenskem Narodu“, ki se je dne 6. oktobra 1872. leta preselil v Ljubljano, potrebo narodne in liberalne stranke v zmislu umnega, vednostim primernega in ž njimi točno se skladajočega razvoja, češ, v velikih svetovnih vprašanjih Slovenci malo odločujejo, čemu torej nepotrebno pričkanje za stvari, ki gredo z njimi in brez njih svojo zgodovinsko pot. Raič je za resno čiščenje in odklanja smrdljivi mir, kličoč konservativcem: Dokler je na dnevnem redu mlačnost in nedelavnost razumništva, dotlej se Slovenci ne rešimo, čeprav

[1]) „Slovenski Narod“, 82. štev. z dne 18. jul. 1871; 146. štev. z dne 17. dec. 1872.

[2]) „Soča“, dne 31. marca 1871. (To je bila številka na poskušnjo, 1. štev. je izšla dne 12. aprila 1871.)

[3]) „Slovenski Narod“, 143. štev. z dne 7. dec. 1871.

[4]) Viktor Weiß-Starkenfels, Kleiner politischer Katechismus der österreichischen Rechtspartei. Dunaj—Pešta, 1873.

postavite papeštvo na vrh Triglava, narod pa sami nemčite in nemčiti pomagate![1])

Ko so se napovedovale direktne volitve, je „Slovenski Narod“ sicer uvideval, da glede zastopstva ne prinašajo Slovencem škode, vendar je bil s federalistnega stališča načeloma proti njim, češ, da se je treba ozirati na Slovane, zlasti Čehe, in se ne zadovoljevati s pohlevno politiko malih koncesij.[2]) Ko je leta 1873. postal prvi slovenski dnevnik, je izražal kot novoletno voščilo željo, da bi prišli vsi Slovenci na političnem in gospodarskem polju do res krepkega delovanja in v tem delovanju do prave sloge, to je, do ustvarjajoče sloge, ki spoštuje tudi drugo mnenje ali celo čisto protivnost v nevelikih, narodno vprašanje ne zadevajočih rečeh. Priporočal je proti direktnim volitvam pasivni upor, češ, da v tej borbi Slovenci lahko zopet najdejo svojo slogo.[3]) „Novicam“, ki so pisale, da je razdor vsak dan očitnejši in da je potreba ločitev strank, ker je v političnem življenju boljši očiten nasprotnik nego potuhnjen prijatelj[4]), je odgovarjal „Slovenski Narod“, da je on za edinstvo vseh frakcij pod narodno zastavo, nevere ni trosil in je ne bo, ker je prepričan o potrebi vere; toda sedaj gre za narodno in politično borbo: Nikogar ne zametuje, najbo katerekoli vere ali nevere, da le brani tudi narodnost.[5]) In res, začetek je kazal, kakor da ne pride do razkola; toda slovenski federalisti dr. Bleiweis, dr. Costa, Einspieler, Herman so se izrekli za državnopravno stranko. Zlasti „Slovenski Gospodar“ se je potegoval za njo in je pisal: Ideal vsakega Slovenca je naš narodni program; a sedaj, pri direktnih volitvah, hoditi ž njim na dan — to je sleparstvo ali pa sanjaštvo. Sami ne opravimo ničesar, a Čehi in Poljaki stoje nepremakljivo na zgodovinskem pravu. Liberalni Nemci so proti nam, konservativni nam v sedanjem položaju ne morejo pritrjevati. Z narodnim programom sejemo razdor med federaliste, proti liberalnemu centralizmu je treba združene opozicije v državnopravni stranki: z zmago federalizma pride na dan tudi narodni program. Izključno narodni program je paganski in katoliški cerkvi protiven.[6]) Neki dopisnik „Novic“ pa je izrazil mnenje, da se bode liberalnega Slovenca bolj bal in ogibal nego nemškutarjev.[7])

[1]) „Slovenski Narod“, 118. štev. z dne 12. okt. 1872; 136. štev. z dne 23. nov. 1872; 137. štev. z dne 26. nov. 1872.

[2]) „Slovenski Narod“, 68. štev. z dne 15. jun. 1872; 147. štev. z dne 19. dec. 1872.

[3]) „Slovenski Narod“, 1. štev. z dne 1. jan. 1873.

[4]) „Novice“, 13. štev. z dne 26. marca 1873.

[5]) „Slovenski Narod“, 73. štev. z dne 30. marca 1873.

[6]) „Slovenski Gospodar“, 19. štev. z dne 8. maja 1873; 24. štev. z dne 12. jun. 1873; 25. štev. z dne 19. jun. 1873.

[7]) „Novice“, 21. štev. z dne 21. maja 1873.

Boj se je vnel na Kranjskem, Štajerskem in Goriškem. „Mladi“ so ustanovili „Slovenski Tednik“, politični in gospodarski list za kmetsko ljudstvo, ki je začel izhajati v Ljubljani dne 4. julija 1873. leta, Klun pa je osnoval „Slovenca“, „političen list za slovenski narod“. „Slovenec“ je izhajal trikrat na teden in je imel namen zagovarjati celoto Avstrije pod habsburško-lotarinškim žezlom, zedinjenje Slovencev v eno upravno enoto, duševno edinstvo in složnost, obenem pa tudi katoliško cerkev, versko šolo in potrebe kmetskega stanu.[1])

„Slovenski Narod“, ki je do zadnjega pisal, da upa na složnost pri državnozborskih volitvah, je bil po dejanskem položaju prisiljen, da je opustil to upanje, češ, razdor je načelen, a ne oseben: „Mladi“ so v prvi vrsti in nad vse slovensko slovanski narodnjaki, pripravljeni za kompromis na podlagi enakopravnosti in moškega poštenja, ako se kompromis ne dotika narodnega in svobodomiselnega načela.[2]) Božidar Raič se je strinjal s „Slovenskim Narodom“ v narodno-političnih nazorih: le zasebna krepost vsakega posameznika je, ali je pobožen, ali brezbožen[3]). A dr. Bučar se je v pismu na dr. Poklukarja izrazil o verskem vprašanju naslednje: Vera je važen faktor državnega obstanka in čisto nepotrebno bi bilo ter razvitku narodne ideje nekoristno, ako bi kdo skušal slovenski narod spraviti ob njegovo današnjo vero. Toda veliko reči, ki jih dandanes duhovščina tirja in hoče doseči, ne spada v pravi pojem „verskih temeljev“. Ali je res vera ost, okoli katere se vrtijo vse slovenske narodne potrebe? Edina ost, ali vsaj najvažnejša? Ne, ker drugače bi samo katoličani mogli srečni biti, taki pa, ki kaj drugega verujejo, nesrečni, čeprav jim nihče ne krati narodnosti, svobode, jezika in so blagoslovljeni v gospodarskem, denarnem, sploh gmotnem oziru. Ubogi narod, ki dandanes svoje najboljše moči izgublja za idealen spiritualizem ali pa celo v korist njegovih stanovskih nositeljev! Dr. Bučar si želi nazaj onih časov, ko so bili Slovenci edini, ker duhovščina ni stavila svojega dobička v prvo vrsto, ampak jo je narodna zavest držala pri posvetnjakih in posvetnjake pri njej. Osebne mržnje so se potem polastile prepira; treba je, da gredo oni za korak nazaj, ki so ga storili preveč naprej.[4])

Tako so si stali pri državnozborskih volitvah leta 1873. dvojni slovenski kandidatje nasproti na Kranjskem, Štajerskem in Goriškem. „Mladi“ so si priborili štiri poslance, si ustano-

[1]) „Slovenec“, 1. štev. z dne 14. okt. 1873.
[2]) „Slovenski Narod“, 185. štev. z dne 13. avg. 1873.
[3]) „Slovenski Narod“, 229. štev. z dne 5. okt. 1873.
[4]) Bučarjevo pismo dr. Poklukarju z dne 28. sept. 1873. *K. B.*

vili svoj klub in glasovali za Stremayrjeve cerkveno-politične postave, dr. Razlag je bil za samostansko postavo celo poročevalec.

25. Dr. Bleiweis je v dobi narodnega preporoda postal vodja literarnega in političnega gibanja na Slovenskem. Ni bilo dovolj sposobnih mož, da bi se bilo delo delilo, vsak je moral biti vse. A že od 1858. leta dalje hodi po zaslugi Janežičevi („Slovenski Glasnik") slovenska književnost svojo pot, neodvisno od Bleiweisa in proti njegovi struji. Značaj tej dobi dajeta Levstik in po njem Stritar („Zvon"). Okostenelost, asketstvo, pretirano samoljubje, nedostatek kritike in širšega obzorja — vse to je ravno tako škodovalo razvoju slovenske literature kakor politike. Zato je bilo čisto naravno, da se je odpor na literarnem polju slej ali prej prenesel tudi na politično; zakaj literatura in politika sta — ali bi vsaj morali biti — samo dve obliki istega kulturnega življenja. Proti Bleiweisovim „Novicam" pomenjata napredek že Vilhar-Levstikov „Naprej" in Einspielerjev „Slovenec", tem bolje pa nastaja obrat z ustanovitvijo „Slovenskega Naroda". Poleg Bleiweisa je stal takrat v ospredju literarnega in političnega gibanja na Slovenskem zlasti dr. Costa.

Tudi politični nasprotnik mora priznavati, da je bil dr. Costa nadarjen in delaven človek. Sam Levstik je pisal o njem, da je „poln talenta in najobširnejšega znanja".[1]) Kot spreten jurist je bil desna roka Bleiweisu, ki ga je pošiljal v boj zoper svoje nasprotnike, priznavajoč mu, da je v taki borbi bolj mojster nego on.[2]) Dr. Costa je dajal Bleiweisu tudi navodila za odgovore „Slovenskemu Narodu".[3]) V zahvalo za izkazane uslužnosti ga je dr. Bleiweis kandidoval na najvišja mesta, na pr. 1871. leta za deželnega glavarja in celo deželnega predsednika kranjskega.[4]) Vprašanje pa je: Ali je bila delavnost in nadarjenost Costova v prid slovenskemu narodu in ali ni s svojim vplivom zavajal Bleiweisa na pota, ki niso bila umestna, marveč naravnost škodljiva? Brezdvomno je, da je bilo v njem precej absolutistne in diktatorske narave, ki ni rada prenašala kritike. Neopravičljiva je na pr. njegova pasivna politika glede volitev v ljubljanski občinski svet. Dr. Razlag je svaril Bleiweisa pred „adoptiranim Slovencem", češ, da se naj iztrga iz tlake neslovenskih elemen-

[1]) „Slovenski Narod", 7. štev. z dne 16. aprila 1868.
[2]) Bleiweisovo pismo dr. Costi (brez datuma). *KB.*
[3]) Bleiweisovi pismi dr. Costi (brez datuma). *KB.*
[4]) Bleiweisovi pismi dr. Costi z dne 7. maja 1871. in z dne 29. jun. 1871. — Costovi pismi dr. Bleiweisu z dne 3. jul. 1871. in z dne 9. jul. 1871. *KB.*

tov, ki so se sebično vrinili v slovensko delovanje, in potem ostane njegova avtoriteta neomadeževana.[1]) Davorin Trstenjak je že leta 1862. napovedoval Bleiweisu, da ga dr. Costa in ultramontanstvo ugonobita.[2]) Costo imenuje veternjaka,[3]) ki je postal verski hinavec[4]) in prinesel korupcijo med Slovence.[5]) Stritar pa je izrekel o njem v „Dunajskih sonetih" naslednjo sodbo:

Med Nemci nisi našel svoje cene,
Zató blagó vse svoje pravdoznansko
Prenesel sem v deželo si slovansko,
Češ, dete veselí se zlate pene.

Neumen nisi, to se mora reči;
Oh! le predobro si Slovence sodil,
Ti znaš očitno „več ko hruške peči."

Prej z blagom si okrog po hišah hodil,
Zdaj jeli vsi sami so k tebi teči;
Kako še dolgo boš za nos jih vodil!

(IX. sonet.)

In dalje:

Sancta simplicitas! — Ti iz pobožnosti,
Smejé se, kuješ trde rumenjake,
Sram ni, poklekar! te v debelokožnosti.

Drugje ti prilike ne najdeš take;
Da z Bogom si in vragom v lepi složnosti,
Za to, pobožnik! šel si med prvake.

(XXXV. sonet.)

„Slovenski Narod" se je ustanovil, da dela opozicijo Bleiweis-Costovi literarni in politični vladi. Značilno za daljnji razvoj „Slovenskega Naroda" je to, da sta se zoper konservativno, cerkveno smer, ki so jo začeli ostentativno širiti „stari", odločno izrekala dva duhovnika: Davorin Trstenjak in Božidar Raič; zlasti Davorin Trstenjak je bil poleg dr. Razlaga skoro edina politična glava „mladih". Trstenjak je bil nenavadno bistroumen in preudaren mož, ki je mislil politično, a ne samo govoril o politiki, kakor so to delali drugi. Levstik se je bil po letu 1870. vdal resignaciji in se sploh ni aktivno več udeleževal političnega življenja; zato ne moremo reči, kako bi bil umeval položaj on. Duševni vodja „mladih" je bil Trstenjak, a kot svobo-

[1]) Razlagovo pismo z dne 1. jan. 1872. *KB.*
[2]) Trstenjakovo pismo z dne 10. marca 1877. Korespondenca dr. Jos. Vošnjaka, skrajšano citiram *KJV.*
[3]) Trstenjakovo pismo z dne 10. jan. 1872. *KJV.* (Priobčil dr. Jos. Vošnjak v „Spominih", Ljubljana, I. zv. 1905, str. 147—148.)
[4]) Trstenjakovo pismo z dne 9. jun. 1872. *KJV.*
[5]) Trstenjakovo pismo z dne 21. dec. 1872. *KJV.* (Priobčil dr. Jos. Vošnjak, l. c. str. 148—150.)

domiselni duhovnik se je moral izogibati konflikta s cerkvenimi predstojniki, ker bi bilo kaj takega škodovalo njemu in Slovencem;[1]) zato ni stopal v ospredje, ampak je deloval s svojim svetom in s svojo iniciativo. Na zunaj je polagoma kot reprezentant nastopal dr. Razlag.

Trstenjak je izpodbijal trmo posameznikov.[2]) Nasprotoval je „starim" v literaturi in politiki, ko je spoznal, da s svojim avtokratstvom tirajo Slovence v sramoto in pogubo. Trdnjavi, izza katerih je hotel prodirati proti Bleiweisovcem, naj bi bili v prvi vrsti lastna tiskarna in pisateljsko društvo: prva naj bi s „Slovenskim Narodom" paralizovala politično vlado Bleiweis-Costovo, drugo naj bi namesto okostenele „Slovenske Matice" organizovalo leposlovno in znanstveno slovstvo med Slovenci. Trstenjak je hotel smotreno delo, zato je tudi zahteval, naj se da „Slovenskemu Narodu" določen pravec z jasnim programom.[3])

Jurčič je bil spreten žurnalist, toda „Slovenskemu Narodu" ni znal dati enotne smeri. Zato ga je grajal Trstenjak, da nima pravega načrta: enkrat piše v zmislu obstoječe ustave, drugič zopet v federalistnem, tretjič se kažejo celo republikanske simpatije.[4]) Lastni pristaši niso bili zadovoljni z Jurčičem zaradi tega ne, ker jim ni bil socialno dovolj visoko postavljen — tu imate slovensko bahavost! — in ker niso marali, da bi on sam vodil politiko „Slovenskega Naroda".[5]) Trstenjak je z bistrim očesom spoznal, da je treba za uspešno delo organizacije, da je treba vodstva, ki ima jasen program in ne prepušča vsega enemu človeku in to uredniku, ki bi moral biti le organ stranke.[6]) Kako politično je mislil Trstenjak, to je pokazala prihodnost: „Slovenski Narod" je kot trgovsko podjetje donašal koristi posameznikom, a je ubijal stranko, ki bi ji bil moral služiti!

Vreden drug Trstenjaku je bil dr. Razlag: oba Ilirca stare šole in poštenjaka od nog do glave. Dr. Razlag je prebil štiri leta v semenišču in njegov semeniški vodja ga je priporočal, naj bi ga tedanji sekovski škof Rauscher poslal na Dunaj, da postane doktor bogoslovja; toda Rauscher je to odklonil, češ: Das Slavische hat keine Zukunft! Užaljen zapusti Razlag semenišče in se posveti pravoslovju.[7]) Potlitične boje bi bil laže prenašal, ako bi bil imel naravo Levstikovo,

[1]) Trstenjakovo pismo dr. Kočevarju z dne 30. dec. 1864. *KJV.*
[2]) Trstenjakovo pismo dr. Razlagu z dne 10. febr. 1872. *KJV.*
[3]) Trstenjakovo pismo z dne 31. avg. 1872. *KJV.*
[4]) Trstenjakovo pismo z dne 20. sept. 1872. *KJV.*
[5]) Trstenjakovo pismo z dne 21. dec. 1872. *KJV.*
[6]) Trstenjakovo pismo z dne 23. dec. 1872. *KJV.*
[7]) „Slovenski Narod", 31. štev. z dne 15. marca 1870.

Raičevo ali Trstenjakovo: bil je namreč mehka duša. Postal je 1871. leta deželni glavar kranjski in se je moral boriti s tiho opozicijo Bleiweis-Costovo, ker je zastopal prepričanje, da se svoboda in javna nravnost ne smeta vtopiti v narodnosti, da se iz narodnosti ne sme delati monopol in za rodoljubje zahtevati nagrada.[1]) Isto načelo je lepo izrazil 1873. leta „Slovenski Narod“: Krivice ne trpi, a je tudi drugim ne delaj! Treba svojo moč zatajevati in pravičen biti celo tam, kjer je Slovencem na škodo. Ako rabijo politični nasprotniki nepoštene pripomočke, ne sledi iz tega, da jih moramo posnemati in ravno tako ravnati. Gledati je treba, da smo v politični morali boljši nego oni. S tem poštenjem morda začasno propadamo in kake izgube trpimo; toda nikdar nas ne sme zapustiti zaupanje, da resnica in pravica zmaguje, da se nam krivične izgube polagoma povrnejo. Kdor hoče pravico, mora sam znati pravičen biti: prijatelju in protivniku; v tem more grešiti, a vedoma ne sme.[2])

Bleiweis-Costova diktatura se je zabarikadovala za Kranjsko in je odganjala zlasti štajerske Slovence, ki so ji postajali neprijetni. Provincialni patriotizem se je zopet začel razraščati. Dr. Razlag je imel namen, da podere Costovo korupcijo, a kranjski Slovenci ga niso popolnoma razumeli ali pa niso imeli poguma, da bi ga bili podpirali.[3]) A ne samo proti „starim“ se je moral boriti dr. Razlag, marveč tudi „mladi“ so ga po strani gledali, dasi jim je bilo težko odločno nastopati proti njemu. Mož je mislil s svojo glavo in ni živel samo iz rok v usta, ampak je zrl tudi v prihodnost. Jurčič, dr. Vošnjak, dr. Zarnik so bili prenagli, prestrastni, kakor je to navada pri mladini, ki se rada zaganja iz skrajnosti v skrajnost. Dr. Razlag pa se je izjavil, da je proti njegovim političnim načelom delovanje za radikalno stranko skrajne levice, ki se v danih slučajih utegne celo združevati z nazadnjaško stranko skrajne desnice.[4])

Poleg tega je igrala tudi tu osebnost svojo ulogo. „Mladim“ je bilo treba glave. Trstenjak je posegal vmes in svetoval, naj se sporazumejo z dr. Razlagom, koliko se smejo zanašati nanj in kako daleč gre ž njimi; tudi Svetca naj ne odbijajo, ampak pridobivajo.[5]) Trstenjak se je strinjal z Raz-

[1]) Poslano Razlagovo. („Slovenski Narod“, 151. štev. z dne 28. dec. 1871.) — Zaupnica zagrebških Slovencev dr. Razlagu z dne 20. jan. 1872. leta. („Slovenski Narod“, 16. štev. z dne 10. febr. 1872; 20. štev. z dne 20. febr. 1872.)

[2]) „Slovenski Narod“, 274. štev. z dne 28. nov. 1873.

[3]) Trstenjakovo pismo z dne 21. dec. 1872. *KJV.*

[4]) Razlagovo pismo dr. Ahačiču z dne 15. dec. 1872. („Slovenski Narod“, 149. štev. z dne 24. dec. 1872.)

[5]) Trstenjakovo pismo z dne 14. dec. 1872. *KJV.*

lagovim nastopanjem in je poudarjal, da je treba gledati na premise in posledice, a ne na trenotne učinke.[1]) Zagovarjal je Razlaga, češ, da ne išče niti slave niti gmotnih koristi; zato hodi svojo pot, ki mu jo narekuje njegovo prepričanje, a ne slepa strast.[2]) Obenem pa se je Trstenjak izrekal proti dr. Zarniku, češ, da je nezanesljiv, veternjak, ki se naslanja zdaj na „mlade", zdaj na „stare"; a dr. Vošnjaka je prosil, naj prepušča vodstvo drugim.[3]) Že Levstik je v „Pavlihi" odrekal Zarniku moralno kvalifikacijo za vodjo kake stranke, ker se je pred deželnozborsko volitvijo leta 1869. uklonil „starim", da jim je podal svoj program,[4]) dasi niso tega doslej zahtevali od nobenega drugega, a leta 1870. se jim je z reverzom vdal na milost in nemilost. Levstik je grajal, da je bilo Zarniku več do tega, da pride v kranjski deželni zbor, nego do tega, skozi kater a vrata pride.[5]) Dr. Zarnik je leta 1873. sam priznal, da se je leta 1869. uklonil Bleiweisu iz politične oportunitete.[6]) In Zarnikovi politični oportuniteti na ljubo je Tomšič s „Slovenskim Narodom" odtegnil Levstiku podporo in tako onemogočil izdajanje „Pavlihe"! Leta 1871. je kandidoval dr. Zarnik za deželnega odbornika in je grozil Bleiweisu, ako ne bo izvoljen, da „stante pede" odloži mandat in izstopi iz vseh narodnih društev, v katerih vladajo njegovi osebni nasprotniki.[7])

Dr. Razlagu so „mladi" in „stari" zamerjali njegovo zmernost in premišljenost, dasi je bila njegova slabost le premala odločnost in vztrajnost.

Med odličnejšimi pristaši „mladih" je bil tudi dr. Lavrič, narodni buditelj goriških Slovencev. Dr. Lavrič je bil tip prekipevajočega čustva; v njem je bilo premalo praktičnosti in preveč prenapetosti. To ni bila njegova manira, marveč taka je bila njegova narava. Narodnemu preporodu goriških Slovencev je izkazal velike usluge; njegova nesebičnost in požrtvovalnost ga je upropastila. Ko ni mogel dati Slovencem ničesar več, je v svoji preveliki občutljivosti prostovoljno zapustil ta svet.[8]) Pravi Katon Utičan!

---

[1]) Trstenjakovo pismo z dne 21. dec. 1872. *KJV.*
[2]) Trstenjakovo pismo z dne 23. dec. 1872. *KJV.*
[3]) Trstenjakova pisma z dne 15. marca, 17. marca, 14. dec. in 21. dec. 1872. *KJV.*
[4]) „Triglav", 39. štev. z dne 14. maja 1869.
[5]) „Pavliha", 7. štev. z dne 31. jul. 1870.
[6]) „Slovenski Narod", 220. štev. z dne 25. sept. 1873.
[7]) Zarnikovo pismo z dne 19. avg. 1871. *KB.*
[8]) Dr. Fran Oblak, Doktor Karol Lavrič in njegova doba. Gorica, 1906. —

„Mladi“ so imeli v svoji sredi odlične talente, agitatorje in žurnaliste; nedostajalo jim pa je enotnega vodstva, ki bi bilo vodilo smotreno delo in dajalo določeni pravec. Stritar v „Dunajskih sonetih“ tudi „mladim“ ni prizanašal s svojo kritiko:

„Kje mlada je Slovenija, oj kje je?
Popotniku, prijatelj, mi naznani!
— — — — — — — — —
— — — — — — — — —

Kje so možjé, za vzvišene ideje,
Za dom, človeštvo in resnico vžgani?“ —
„Slovenija! — Tu ena je v Ljubljani!
A mlada? — Ne! — Ideje?“ — Mož se smeje!
(XXII. sonet.)

Možjé! zakaj sedimo tu pokojno?
Pred nami laž šopiri se, krivica,
Nesramnost ne zagrinja dnevu lica,
Grdob krdelo širi se nebrojno!

In ti, zastavo dvigni nam trobojno,
Orožje svetlo suče naj desnica;
Dom kliče nas, svoboda in resnica,
Naprej! in zmaga venča sveto vojno! —

Kakó? Kaj vidim? — Nikdo se ne gane?
Sovražno pláši vas, možjé! krdelo?
Preveč moči nasproti vam je zbrane?

Borili se ne boste za deželo?
Za svojo mater strášijo vas rane? —
Naprej! pa naj si sam razbijem čelo!
(XXIII. sonet.)

26. Marčeva revolucija leta 1848. je imela namen, da nadomesti fevdalno Avstrijo z meščansko državo. Toda stari stebri, na katerih je doslej slonela družba, so bili še toliko močni, da so za desetletja onemogočevali ustavno življenje. Z oktobersko diplomo in s februarskim patentom je začela Avstrija polagoma zapuščati fevdalna tla in se demokratovati. Ta proces pomlajevanja in prerajanja je pospešil Kraljevi Gradec. Izrinjena iz Nemčije in navezana na svoje lastne moči, je bila Avstrija prisiljena, da si ureja svoje gospodarstvo neodvisno od Nemčije. Z najnevarnejšim svojim notranjim nasprotnikom, z Ogrsko, je sklenila mir in z orjaškimi koraki je sedaj poskušala nadomestiti, kar je bila zamudila. Visoka gospodarska konjunktura je bila posledica tega razvoja, ki je zahteval ustavno podlago, odgovarjajočo ekonomskim in političnim razmeram: industrializacija Avstrije je morala odstranjevati ostanke fevdalne dobe. Pri tem je prišlo do boja s cerkvijo in Slovani.

Kaj naj bi bila Avstrija po mnenju cerkve, to je jasno povedal tridentinski škof Riccabona v nekem pastirskem pismu 1866. leta: Avstrija je najbolj nepotrebna država na svetu, če kot katoliška oblast v imenu in po naročilu rimske kurije ne zagotovi papeštvu srednje Evrope proti protestantskemu severu in prekucijskemu, brezbožnemu zapadu.[1]) Vodja avstrijske cerkvene politike je bil kardinal Rauscher, oče konkordata. Vprašanje po odstranitvi konkordata je postalo pereče, kakor hitro je nastopilo kot političen faktor industrialno meščanstvo. Kapitalistno gospodarstvo ne pozna konfesionalnih mej, svobodna obrt in trgovina se razvija vzporedno s svobodo vesti. Ravno tako potrebuje kapitalistna produkcija in distribucija izobraženega uradništva, ki je kos vsem tem mnogoštevilnim tehničnim zahtevam veleobrti in veletrgovine. V tem boju med cerkvijo in državo je moral zmagati ekonomični razvoj, načelo konstitucionalizma nad absolutizmom; zakaj po letu 1866. in 1870. poskušati še enkrat reakcijski režim, bi bila igra z ognjem, ki bi se najbrže ne bila tako završila kakor 1848. leta, ako je bila sploh še mogoča.

Ko se je Avstrija preustvarjala iz fevdalne v kapitalistno državo, se ni mogla naslanjati na drugo nego nemško meščanstvo, ki je prevladovalo po vseh mestih. Ta nemška buržoazija, zastopnica avstrijske industrije in trgovine, je bila politično centralistna, ker to je bil njen gospodarski interes: enotna zakonodaja in uprava v celi državi, seveda nemška! Poleg nemške buržoazije je prihajalo v poštev bogato in vplivno zgodovinsko plemstvo, zlasti češko, madjarsko in poljsko. Nemci so morali dovoliti zgodovinskemu plemstvu nekoliko koncesij. Stroga centralizacija se ni več dala izvajati: najbogatejši plen so odnesli Madjari, dočim se je drugim narodom vrgla deželna avtonomija. Toda Čehi in Poljaki so po zgledu Madjarov zahtevali vedno več, fundamentalni članki iz leta 1871. so poslednji poskus češkega plemstva, ki bi se bil kmalu posrečil. Da prepreči fevdalno politiko, ki se je zabarikadovala za ozidje deželne avtonomije, sklene nemška buržoazija direktne volitve v državni zbor, uzakonjene dne 2. aprila 1873. leta. Nemška buržoazija zmaguje nad češkimi in poljskimi fevdalci; zakaj kapitalistno gospodarstvo ni samo interkonfesionalno, ampak tudi internacionalno, zahtevajoče svobodo proizvajanja in izmenjavanja. To je bila ekonomična podlaga boja, ki se je na zunaj označeval kot udarec nemškega centralizma proti slovanskemu federalizmu. Ekonomski in socialni vzroki nam torej razlagajo cerkveno-politična in narodno-politična nasprotja teh let.

[1]) Rudolf Springer, l. c. str. 26.

Na Slovenskem ni moglo biti nič drugače.

Pri Slovencih je prihajal v poštev kot politični faktor kmetski stan, a še ta ne povsod in vedno; mesta in trgi so bili v nemških in laških rokah, edino na Kranjskem se je začelo razvijati slovensko malomeščanstvo, ki je bilo pa še zelo nezanesljivo in omahujoče. Po revoluciji 1848. leta, ki je osvobodila kmeta podložništva, je izginjal politični interes med poljedelskim prebivalstvom. Njegovo kulturno in gospodarsko življenje je bilo še prav patriarhalno. Župna cerkev in vaški sejmi vsake kvatre na leto: to so bila vsa kulturna in gospodarska središča slovenskih kmetov, zlasti v oddaljenejših, od velikih cest in železnic ločenih gorskih krajih. Take razmere vladajo še dandanes v marsikaterem kotičku slovenske domovine. Naravno je pripadalo vodstvo te kmetske mase duhovništvu.

To je bil material, ki je iz njega zidal dr. Bleiweis prvo slovensko politično stranko. Preroditelji slovenski, duhovniki in posvetnjaki, so uvidevali, da je narodno-politični razvoj najpopolneje omogočen tedaj, če se vse slovenske dežele, v katerih so naseljeni Slovenci kompaktno, zedinijo v eno ozemlje. Nastal je leta 1848. program „Zedinjene Slovenije“, ki je odgovarjal tedanji socialni strukturi slovenskega naroda. Splošni tok časa je pognal tudi Bleiweisa s seboj, da je postal zagovornik tega programa, slonečega na narodno-teritorialnem načelu. Minilo je pa potem celih 20 let, preden so se Slovenci zopet spomnili svoje poglavitne narodno-politične zahteve. Ta čas so vdano služili deželni avtonomiji, kar se je na zunaj označevalo za boj Slovanov proti Nemcem, v resnici pa se je slovenski kmet boril za mogočnega češkega in poljskega velikaša, ki je bil toliko Slovan, kolikor je to koristilo njegovemu razrednemu interesu. Vodstvo češkega in poljskega naroda je bilo v rokah fevdalcev; politični izraz veleposestniškega gospodarstva je bila deželna avtonomija. Slovenci so hodili čez drn in strn z deželnimi avtonimisti in opozicija „Slovenskega Naroda“ je v podpiranju te politike nahajala svoje izhodišče.

Toda kljub vsi slovanski vzajemnosti, ki je pokrivala razredno fevdalno politiko Čehov in Poljakov, je vendar prodiralo tudi nasprotno spoznanje. Ravno „mladi“ so bili glavni zagovorniki federalizma v zmislu narodnega načela, po katerem bi prišel Slovenec do svoje narodne in kmet-posestnik do svoje gospodarske veljave. Doba taborov je izraz tega spoznanja in hotenja ter v prvi vrsti delo „mladih“: dr. Lavriča, Raiča, dr. Vošnjaka, dr. Zarnika in drugih. „Stari“, z dr. Bleiweisom na čelu, so se vdajali splošnemu pritisku,

dasi ne z vnemo. Dr. Bleiweis piše leta 1871. Costi, da ne gre na noben tabor, češ, da se z govorom napenjati neče, mutast pa, če pride, ne more biti.[1]) Adresi kranjskega deželnega zbora z dne 30. avgusta 1870. leta (za vlade Potockega) in z dne 14. oktobra 1871. leta (za vlade Hohenwarta) sta omenjali sicer zedinjenja slovenskih dežel v „eno upravno in kolikor mogoče državnopravno telo", toda to je bil le okrasek, v svojem jedru se je opirala slovenska politika na oktobersko diplomo in na njeni podlagi zahtevala razširjenje deželne avtonomije. To je bilo čisto v zmislu Einspielerja, ki je pisal leta 1870. Bleiweisu: Vladi naj se naravnost pove, da se je „Slovenija" porodila, ker je slovenski narod izgubil vse upanje v pravičnost Nemcev. „Slovenija", bodi šiba nad tramom, strašilo Nemcem in vladi; vendar slovenski voditelji še niso izgubili vsega upanja do vlade in Nemcev ter jim ponujajo še poslednjo besedo, preden tudi oni sežejo po poslednji rešitvi. Einspieler se izreka za uvedbo narodnih kurij v dvojezičnih deželah, kakor jih je predlagal dr. Fischhof.[2])

Tu se nam kaže stališče „starih" jako jasno: po zgledu tistih staršev, ki svoje otroke strašijo, ako ne ubogajo, so razglašali „Slovenijo" za strašilo Nemcem in vladi! Te politike sv. Miklavža se Slovenci še do danes niso oprostili. „Mladi" so se na eni strani odločno potegovali za zedinjeno „Slovenijo", a na drugi strani so zopet ravno oni krepko poudarjali potrebo slovanske vzajemnosti in so njej na ljubo morali žrtvovati svojo doslednost in načelnost. Leta 1871. je bil shod federalistov v Pragi, ki so se ga udeležili od Slovencev dr. Costa, Herman in dr. Vošnjak; pozneje je prišel še Matija Majar kot zastopnik „Trdnjave". Pri tem shodu so se sprejeli fundamentalni članki za podlago, po kateri se naj urede notranje politične razmere Avstrije. Kakor pripoveduje dr. Vošnjak, so Slovenci omenjali, da se ne morejo ogrevati za strogo zgodovinsko pravo in da bi bila prevelika deželna avtonomija večini Slovencev v kvar, a Čehi so jih tolažili z narodnimi kurijami.[3]) O fundamentalnih člankih so se izrekali „mladi" sploh skeptično. „Slovenski Narod" je pisal, da pozdravlja novo ero samo takrat, ako bodo Čehi uporabljali vso svojo veljavo tudi v korist vseh avstrijskih Slovanov, da ne ostanejo Slovenci sami sredi nemških dežel.[4]) Ostreje je nastopal neki drug člankar, češ, da fundamentalni članki čisto posnemajo državnopravno načelo Madjarov, da prepuščajo ostalo opozicijo sami sebi, da federalistno stranko ločijo, a ne družijo, ker se

[1]) Bleiweisovo pismo z dne 13. maja 1871. *KB.*
[2]) Pismo Einspielerjevo z dne 5. maja 1870. *KB.*
[3]) Dr. Jos. Vošnjak, Spomini, l. c. II. zv. 1906, str. 178.
[4]) „Slovenski Narod", 118. štev. z dne 10. okt. 1871.

opirajo na izkjučno češko stališče, slabejšim deželam daje vsestransko svobodo le parlament na najširši podlagi; v opoziciji ni jasnosti niti v sredstvih niti v ciljih, zato tudi ni discipline in ni uspeha.[1]) Izmed slovenskih poslancev se je določno izrekel proti fundamentalnim člankom in proti avtonomiji malih dežel dr. Razlag v deželnem zboru kranjskem dne 7. decembra 1872. leta in v državnem zboru dne 7. marca 1874. leta, kar se mu je takrat seveda štelo za narodni greh.

Vsaka ustava je pravni izraz obstoječih ekonomičnih in socialnih razmer. Ni v tem nič idealizma in nič čustvenosti. Decemberska ustava je bila delo onih družabnih slojev, ki so imeli takrat v rokah gibno silo modernega življenja: industrijski in trgovski kapital. To je bila nemška buržoazija, ki je zastopala svoje interese prav tako, kakor češko ali poljsko plemstvo svoje veleposestniške. Ako so se Nemci politično imenovali ustavoverce, so s tem izražali svoje kapitalistno stališče, kakor je bila na drugi strani državnopravna stranka glasnica fevdalstva; eni in drugi so zastopali narod v političnem zmislu.

Narodni boj med Nemci in Slovenci se je mogel uspešno voditi le na temelju ustave in na tej pravni podlagi dosegati ustavno izpremembo, odgovarjajočo socialnim potrebam slovenskega naroda. Ustava bi bila morala biti sredstvo, s katerim bi bili skušali uveljavljati svojo voljo. Zato pa je bilo treba pridobiti tudi meščanstvo po Slovenskem, ki je bilo v zmislu decemberske ustave važen politični faktor. Pasivno politiko, ki naj bi bila odklanjala obstoječo ustavo, ali pa politiko deželne avtonomije, bi si bili Slovenci mogli dovoljevati, ako bi bili imeli dovršeno socialno strukturo, to se pravi: če bi bili pri njih razviti vsi oni socialni sloji, ki so igrali v tedanjem političnem življenju odločilno ulogo. Tako pa so s svojim posnemanjem fevdalcev odbijali od sebe meščanstvo.

Boj med kmetom-Slovencem in meščanom-nemškutarjem ali Nemcem je mogel biti le ekonomičen in kulturen, ne pa državnopraven v zmislu deželne avtonomije, ki tlači Slovence narodno in gospodarsko. Dokler je kmetsko ljudstvo na nizki kulturni stopinji in njegovo gospodarstvo primitivno, dotlej se godi dobro tujerodnim mestom in trgom sredi njegovega ozemlja. Z večjo omiko pa prihajajo višje telesne in duševne zahteve; čim bolj se razvija ekonomično življenje, denarni in blagovni promet, tem slabše je za meščana-tujerodca, ako nastopa ekstremno v narodno-političnem oziru. Polagoma, a gotovo se vrši asimilacija mest, okolica jih absorbuje, osvajajoč si indiferentne obrtnike, trgovce, inteligente, ki v nastalem konkurenčnem boju nečejo izgubljati svojih odjemalcev.

[1]) „Slovenski Narod“, 81. štev. z dne 9. aprila 1873; 118. štev. z dne 24. maja 1873. Te članke je pisal J. P. (Janko Pajk?)

Tega niso razumevali „stari“, marveč so s svojim nastopanjem v kulturnih in cerkveno-političnih vprašanjih odganjali od sebe še take, ki bi jim bili morebiti drugače sledili. „Mladi“ so nasproti temu naglašali narodno nujnost mestne kulture. Janko Pajk je že leta 1868. v „Slovenskem Narodu“ imenoval nedostatek meščanstva Ahilovo peto za Slovence in je grajal predsodek slovenskega kmeta, ki misli, da mora spočenjati same „gospode“ (duhovnike).[1] In leta 1872. je pisal „Slovenski Narod“, da se morajo Slovenci lotiti obrta in trgovine, naseljevati se po mestih na Slovenskem ter se v obrtu in trgovini vzajemno podpirati.[2] Davorin Trstenjak je naravnost poudarjal, da se mora stranka „Slovenskega Naroda“ naslanjati na mesta in trge, „Novičarji“ nimajo zaslombe, ker niso naprednjaki. Treba je tudi, da se organizujejo narodno-napredni učitelji.[3] Dr. Vošnjak je spoznal važnost gospodarskega boja za Slovence s tem, da je začel leta 1872. po češkem zgledu ustanavljati posojilnice in hranilnice, ki naj bi paralizovale nemški kapital. Drastično pa je označil razloček med „mladimi“ in „starimi“ Stritar v „Dunajskih sonetih“ z naslednjimi verzi:

Srce mi krvavi, plamtí mi jeza;
V fevdalstvo, hlapčevstvo in zagorjanstvo
Vklenili nam pošteno ste slovanstvo;
Nečastna družba mi, ostudna zveza!

Da vedno delj okrog po sveti seza
To žalostno o nas, Slovanih, znanstvo,
Storilo vaše je neotesanstvo,
Ki nas v sramoto vedno bolj pogreza.

Svet čuje naj moj glas: Mi nismo taki!
Sovražniki ideje nismo nove!
Svobodomorci, hlapci in mračnjaki!

Kedó je kriv, da svet takó nas zove?
Oj ti, moj rod slovanski, blagi, jaki!
Razbij sramotne skoraj že okove!

(XL. sonet.)

In dalje:

Izpoved mojo čujte: Jaz svobôdi
Iz srca vdan sem, — mirno poslušajte!
V politiki poštenje mene vodi;

Temo sovražim, — kamen pobirajte!
Za mir gorim in spravo med narodi;
Slovenec liberalen sem, — metajte!

(XLI. sonet.)

[1] J. Pajka Izbrani Spisi. (Maribor, 1872, I. zv. str. 77—82.)
[2] „Slovenski Narod“, 97. štev. z dne 22. avg. 1872.
[3] Trstenjakovo pismo z dne 20. septembra 1872. *KJV*

27. Slovenski narod je polagoma odraščal izključno duhovskemu vodstvu, ker se je pojavljalo čim dalje več posvetne inteligencije. Slej ali prej je moralo priti do nasprotij, ker je avstrijski episkopat hotel izrabljati razvijajoče se narodnosti za svoje cerkveno-politične namene proti svobodomiselnemu gibanju tedanje dobe, ki je imelo svoje središče med Nemci. Slovani naj bi se bili potegovali za fevdalno in klerikalno gospodo. Kardinal Rauscher, vodja cerkvene politike, je bil poleg tega velik ustavoverec, centralist in nasprotnik Slovanov. Slovence sta v to struju vodila glavno dr. Costa in Herman, a njima je sledil dr. Bleiweis.

Na dnevnem redu je bil stari spor med cerkvijo in državo. Cerkev in država sta si prilaščali vodstvo drug nad drugim. Sociologični temelj tega boja je dobro pogodil „Slovenski Gospodar", ki je pisal 1873. leta: Mi branimo zgodovinske pravice cerkve in jih izpreminjamo po medsebojnem dogovoru državne in cerkvene oblasti, ne pa po liberalnem načelu, ki trdi, da je država edini izvir vsega prava.[1])

Teoretična podlaga spora je bil konflikt med prirodnim in pozitivnim pravom. Cerkev se je naslanjala na stališče, ki ga je nekdaj imela, ne ozirajoč se na dejstvo, da so se socialne prilike izpremenile in zato zahtevale novo pravno formulacijo, odgovarjajočo potrebam moderne dobe. Urediti je bilo treba vnanje razmere cerkve in države, ki so morale biti v ustavni državi drugačne nego pod absolutizmom. Cerkev je branila svoje politično stališče v imenu verstva, prisvajajoč si monopol na verstvo, kakor bi verstva izven cerkve sploh ne bilo, dasi je verstvo zmisel, princip življenja, a cerkev le družba, imajoča skupno verstvo! Cerkev je stala na stališču apriorne, absolutne resnice, dasi sta verstvo in cerkev ravno tako podvržena zgodovinskemu razvoju kakor vse druge socialne tvorbe, ker cilj, zmisel življenja je pri različnih narodih in v različnih dobah različen. V cerkvenem naziranju se kaže konservativnost, to je precenjevanje minulosti, ki spaja politiko z religijo ali celo popolnoma nadomešča religijo s politiko. Ta cerkveni nazor je prav tako škodljiv napredku vede in nravnosti, kakor verstvu samemu.

Nasproti precenjevanju minulosti, kojega glavna zaščitnica je cerkev, stoji prirodno pravo, ki popravlja izrastke preteklosti in ureja življenske razmere v zmislu potreb sedanjosti. To ni prirodno pravo francoske filozofije 18. stoletja, ki v svojem apriorizmu in racionalizmu prezira ves socialni razvoj, marveč to je prirodno pravo v zmislu evolucijske teorije, ki preteklost vpošteva toliko, kolikor soglaša s sedanjostjo in

[1]) „Slovenski Gospodar", 20. štev. z dne 15. maja 1873.

oboje organsko spaja med seboj. Tako se onemogočuje skrajni racionalizem in skrajni historizem.[1])

Kdo naj ureja medsebojno življenje? Na eni strani si prisvaja to pravico cerkev, kar je anahronizem; zakaj to, kar je nekoč bilo, se v tej obliki ne vrača nikdar več. Na drugi strani pa se naglaša načelo o vsemogočnosti države, kakor bi poleg nje ne moglo obstojati ničesar drugega. Narodnost, znanost, umetnost, nravnost, verstvo — vse naj bi bilo odvisno od države, ki bi si na ta način podvrgla vse panoge kulture. Dva ekstrema si stojita nasproti, ki se pa zopet dotikata: cerkev in država. V zmislu prirodnega prava bi bilo, da si človeška družba sama po raznih svojih organizacijah ureja svoje razmere in prepušča skupni organizaciji vseh skrb za skupne interese. Ločitev cerkve od države je s tega stališča edino upravičena rešitev prepornega vprašanja. Temu se pa upira cerkev, ako ji je politika več nego verstvo; a tudi kapitalistna država se nerada odreka uslug, ki jih more dajati cerkev.

Tako je bilo pri nas v Avstriji, ko je bil z uvedbo ustavnosti onemogočen konkordat in je bilo treba za novo vsebino nove oblike. Ako bi bili cerkev in država hoteli popolno svobodo, bi bili morali zahtevati ločitev. Cerkev pa je skušala obdržati svojo prejšnjo postojanko ob izpremenjenem položaju in se je spuščala v boj z napredkom, ki ga niso izumeli šele konfesionalni zakoni 1868. leta in cerkveno-politične postave leta 1874. Kulturni boj je bil plod socialnega razvoja in uzakonjenje svobodomiselnih zahtev ni bilo drugega nego kodifikacija tega, kar se je dejansko izpreminjalo: prirodno pravo je izpodrivalo dotlej veljavno pozitivno pravo. Na drugi strani so pa državo vladajoči sloji, nemška buržoazija, izvajali izpremembo v svojo korist, kakor so cerkveni krogi zagovarjali konkordat v prid sebi, a oboji so odklanjali popolno ločitev, ker bi bila škodovala interesom obojih. Današnje razmere zahtevajo tako pravno formulacijo, ki daje prostost i cerkvi i državi in ne škoduje ni verstvu ni politiki, nasprotno koristi o b e m a, ker ju osamosvaja.

Na S l o v e n s k e m so se v boju med cerkvijo in državo „stari“ naslanjali izključno na cerkev, „mladi“ pa na državo. Dočim so „stari“ vse zlo valili le na državo, si d r. J a n e z P o g a č a r, tedanji knezoškof ljubljanski, ni zapiral oči pred dejanskim položajem in ni karal le ene strani. Ob svojem nastopu je v pastirskem listu z dne 6. septembra 1875. leta glede ljudskega šolstva priznal, da se duhovščini tudi po novi postavi odpira široko in rodovitno polje, a mera dobrodejnega vpliva ni odvisna samó od duhovske časti, ampak od osebne

[1]) Emanuel Chalupný, Úvod do sociologie. (Praga, 1905, II. zv. str. 431—466.)

vrednosti. Pomenljiva je tudi naslednja izjava dr. Pogačarja v istem pastirskem listu: „V naših časih se od vseh strani sliši klic: Vera je v nevarnosti! Dobro. Odkod pa prihaja nevarnost? Spominjam se evangelijske prilike: «Ko so delavci spali, je prišel sovražnik in je ljuliko prisejal med pšenico». Preden kamen vržemo na druge, sami sebe vprašajmo: Ni li vera okrog nas zato v nevarnost prišla, ker smo spali, ali — kar je ravno isto — nepristojnosti počeli?"

„Mladi" so uvidevali potrebo nove uredbe in zahtevali državno nadoblast. Šuklje ni bil popolnoma zadovoljen s Stremayrjevimi postavami, ker so se mu kljub naprednosti zdele polovičarske in celó svobodno cerkev v svobodni državi je smatral za nezadostno sredstvo nasproti velikanskemu hierarhičnemu sistemu.[1]) Dr. Razlag se je v svojem državnozborskem govoru dne 7. marca 1874. leta tudi izrekel zoper ločitev cerkve od države, a iz drugih razlogov nego Šuklje, ker je zahteval sporazumno akcijo države in cerkve, zagovarjajoč sicer nazor, da se da pogodba odpovedati, zakon pa izpremeniti. Značilno za slovensko posvetno inteligencijo je dejstvo, da se je izrekal za svobodno cerkev v svobodni državi leta 1861. v „Stimmen aus Innerösterreich" Andrej Einspieler. Utemeljeval je svoj nazor na sledeči način: V področje cerkve spada večnost, v področje države časnost. Idejno stoji cerkev nad državo in sicer po svojem izviru in namenu; toda v resnici, v svoji zgodovinski realnosti stoji cerkev poleg države. Cerkev po svojem namenu nima pravice nad časnostjo, državo, a prav tako se ne sme podrejati državi: obe oblasti delujeta druga poleg druge. Načelno ločitev cerkve in države zahtevajo tudi dejanske, verske razmere. Ustava zagotavlja versko svobodo in enakopravnost raznih verskih družb. Nekatera vprašanja (šolstvo, menjavanje konfesije, zakon) se dajo rešiti le na podlagi svobodne cerkve; ne dajo se pa rešiti na temelju privilegovane državne cerkve in taka cerkev je vsaka, ki potrebuje državnega priznanja. Država ne more dovoljevati cerkvi drugega nego pravico bivanja, cerkev pa ne more od države tirjati drugega nego pravico bivanja in svobodnega razvoja.[2])

Glede razmerja katoliške cerkve do drugih verskih družb pripominja Einspieler, da so po zakonu vse priznane verske družbe enakopravne, toda objektivno je najvišja in najresničnejša srednjeveška ideja, naj bi bil en hlev in en pastir, a doslej še nismo dospeli do tega ideala: duh evangelija

[1]) „Slovenski Narod", 27. štev. z dne 4. febr. 1874.

[2]) „Stimmen aus Innerösterreich", Celovec, 1861, I. zv. str. 57—65. Svobodno cerkev v svobodni državi je zagovarjal tudi dr. Klun v pismu na svoje volilce z dne 15. nov. 1867. *KB.* (Priobčeno v Naših Zapiskih, Ljubljana, 1909, zv. IX. str. 201—204.)

pa prepoveduje vsako nasilno in nečiste nagibe uporabljajoče poseganje v verski razvoj človeštva.[1])

28. Meščanstvo po Slovenskem je pri državnozborskih volitvah 1873. leta glasovalo za nemške ustavoverce in „Slovenski Narod" je upravičeno pisal, da se zanesljivi sobojevniki ne pridobivajo samo z lepimi besedami o domovini, narodu in svobodi.[2]) Politični boj med „mladimi" in „starimi" je bila le epizoda. Karakteristiko temu boju daje izvolitev Hohenwarta, nemškega fevdalca, ki jo je „Slovenski Narod" odobraval, pišoč: „Mi smo čisto zadovoljni, da je Hohenwart izvoljen, ker smo odločni anticentralisti, samo proti temu smo morali biti, da bi ga nam dr. Costa na Notranjskem diktiral proti možu, ki smo ga mi hoteli. Če bi bili „stari" Hohenwarta takoj kandidirali na Gorenjskem, bi mi ne bili ničesar rekli."[3])

Prvi poskus sprave med obema slovenskima strankama sta napravila dr. Geršak in Božidar Raič. Slovenci naj bi se zopet združili pod geslom: Blagost naroda in upor germanizaciji! Kar se s tema točkama ne ujema, se naj opusti; kar je indiferentnega, naj se da na prosto voljo posameznikov. Na svojem polju naj dela vsak po svojih posebnih stanovskih ali socialnih pravilih in isto prosto gibanje pripušča tudi svojemu sosedu. Pravomočne dosedanje postave se sprejemajo z vsemi posledicami; kar je kvarnega na njih, se odpravi po zakoniti poti.[4]) Dr. Ulaga je v imenu konservativne stranke zahteval n. pr. cerkveno avtonomijo, odstranitev „Narodovega" in „Slovenčevega" urednika ter izročitev teh listov drugim močem; Herman pa sploh ni bil za pogodbo.[5])

Raičev predlog je bil kompromis, ki je izražal premalo konkretnosti in ni imel upanja, da prodre v tej obliki na obeh straneh. „Stari" so dobro poznali „mlade" in vedeli, da so pripravljeni ne le za kompromis v taktiki, marveč tudi za kapitulacijo v načelih.

„Slovenec", ki je pisal, da se mu izrek „rajši volim nemškutarja nego Mladoslovenca" ne zdi več trd, zakaj nemškutarstvo in krščanstvo se ne izključujeta, dočim mladoslovenstvo pomenja brezverstvo,[6]) je mesec pozneje začel govo-

[1]) „Stimmen aus Innerösterreich", Celovec, 1861, II. zv. str. 139—156.
[2]) „Slovenski Narod", 249. štev. z dne 29. okt. 1873.
[3]) „Slovenski Narod", 242. štev. z dne 21. okt. 1873. V notranjskih kmetskih občinah je proti Hohenwartu zmagal dr. Razlag, nakar je bil Hohenwart izvoljen v gorenjskih kmetskih občinah, kjer mu je prepustil mandat dr. Poklukar.
[4]) Raičevo pismo z dne 16. sept. 1874. *KJV.*
[5]) Raičevo pismo z dne 6. okt. 1874. *KJV.*
[6]) „Slovenec", 108. štev. z dne 12. sept. 1874.

riti o spravi[1]) in je naglašal naslednja načela: Osebni liberalizem ne kali edinosti, toda takoj je izpodbit steber, na katerem sloni prijateljstvo, kakor hitro bi „mladi“ veri na škodo delali propagando za liberalizem; zakaj boj za slovensko narodnost se bojuje na Slovenskem, a boj za liberalizem ne bo izbojevan na Slovenskem in najmanj v uredništvu „Slovenskega Naroda“.[2]) „Slovencu“ je prvo Bog in sveta vera, češ: kakšne narodnosti bomo po smrti?[3]) Vera in narodnost sta mu na Slovenskem eno in neločljiva.[4])

„Starim“ je bil posebno na poti dr. Razlag. „Slovenec“ ga je označil naravnost za izpodtiko sloge, pišoč, da je „petra scandali“.[5]) V seji kranjskega deželnega zbora dne 12. oktobra 1874. leta je nastopal dr. Razlag za enakopravnost učiteljic z učitelji in za zvišanje učiteljskih plač. „Stari“ so bili proti temu, dr. Bleiweis je bil mnenja, da nič ne de, ako manjka učiteljev, ker jih lahko nadomeščajo duhovniki, ki so gotovo dobri učitelji. V seji dne 10. maja 1875. leta so bili „stari“ v šolskem vprašanju poraženi, ker so poleg Nemcev glasovali proti njim tudi dr. Razlag, dr. Zarnik, Grasselli in še dva druga slovenska poslanca. Dr. Razlag je kmalu potem zapustil Ljubljano in se ločil od političnega delovanja; „stari“ so se oddahnili. „Slovenec“ mu je pisal v slovo, da je vrl in blag mož povsod, samo na političnem polju je kakor jelen na ledu.[6]) „Glas“ pa je uganjal hinavščino: po smrti Costovi, ko je bil dr. Razlag še nevaren, mu je očital neznačajnost;[7]) toda, ko je jemal slovo od politike, potem je pa omenjal, da so mu tudi politični nasprotniki priznavali značajnost in zmernost.[8])

Smrt nepriljubljenega dr. Coste in odhod dr. Razlaga — oboje 1875. leta — sta olajševala „mladim“ umikanje. „Slovenec“ je gladil pot, pišoč, naj bi smrt Costova združila Slovence v eno dušo in eno telo.[9]) To se je tudi zgodilo in sicer sta se najprej na Goriškem glasilo in društvo „starih“ spojili z glasilom in društvom „mladih„ v skupno glasilo „Sočo« in skupno društvo „Slogo“. Za kako ceno? Politično društvo „Sloga“ se ne vtika v strogo verske zadeve in ne učini ničesar, kar bi utegnilo žaliti vero, njene zavode in duhovski stan; politično glasilo „Soča“ ne razpravlja cerkve-

[1]) „Slovenec“, 122. štev. z dne 15. okt. 1874.
[2]) „Slovenec“, 25. štev. z dne 27. febr. 1875.
[3]) „Slovenec“, 33. štev. z dne 18. marca 1875.
[4]) „Slovenec“, 34. štev. z dne 20. marca 1875.
[5]) „Slovenec“, 144. štev. z dne 5. dec. 1874.
[6]) „Slovenec“, 70. štev. z dne 17. jun. 1875.
[7]) „Glas“, 6. štev. z dne 5. febr. 1875.
[8]) „Glas“, 25. štev. z dne 18. jun. 1875.
[9]) „Slovenec“, 18. štev. z dne 11. febr. 1875.

nih ali verskih vprašanj in torej ne dela propagande za vero, za njene zavode ali za duhovski stan; na drugi strani pa tudi ne sme kritikovati vere, njenih zavodov ali duhovskega stanu![1]) Ta poravnava in sprava se je sklenila dne 6. decembra 1875. leta. „Slovencu" ni bila všeč, češ, da se je katoliška stranka čisto udala liberalni.[2])

Kaj je privedlo „stare" na Goriškem, da so sklenili spravo z „mladimi"? Ali rodoljubna skrb za bodočnost naroda? Rodoljubje dr. Lavriča in dr. Tonklija se sploh ne da primerjati. Dr. Lavriču, protestantu, tudi katoliški „Slovenec" ni mogel odrekati nesebičnosti in poštenosti.[3]) „Glas" je prvi pozival goriške Slovence k slogi in jih vztrajno klical k spravi.[4]) Ob enem s temi vabečimi glasovi pa slišimo tudi tožbe, da ima „Glas" premalo delavcev[5]) in „Slovenčev" goriški dopisnik je po dognani spravi priznaval, da je bil „Glas" duševno in gmotno na slabem.[6]) In to je bil eden poglavitnih vzrokov, da se je sklenila sprava, ker se „Glas" ni mogel vzdrževati zaradi pomanjkanja duševne in gmotne podpore. Tudi društvo „Gorica" je bilo le bolj na papirju; voditelji „starih" (dr. Gabrijelčič, dr. Tonkli) so hoteli svoje nazadovanje prikriti s spravo, o kateri sami niso bili prepričani, a „mladi" vsega tega niso vedeli. Tako je pojasnil Bleiweisu politične razmere na Goriškem mož, ki jih je gotovo dobro poznal: Andrej Marušič.[7])

„Mladi" so v svoji nezavednosti in zmedenosti pograbili prvo priliko, da naprte vso politično odgovornost „starim"; ti so pa v boju zoper Auersperg-Lasserjevo vlado sukali staro orožje fevdalstva in reakcionarstva. Ali se je potem kaj čuditi, da so mesta in trgi obračali hrbet Slovencem ter da si je kranjsko nemštvo in nemškutarstvo s pomočjo vlade (Vesteneckove mahinacije!) pridobilo leta 1875. večino v obrtno-trgovski zbornici in nato pri deželnozborskih volitvah leta 1877. potisnilo še enkrat — a to zadnjikrat — slovensko večino na Kranjskem v manjšino?

V tem času je ustanovil Ivan Dolinar polmesečnik „Edinost", ki je začela izhajati v Trstu dne 8. januarja 1876. leta in ji je bil izprva s Cegnarjevo pomočjo urednik Dolinar, potem pa Dolenc.

[1]) „Glas", 53. štev. z dne 31. dec. 1875.
[2]) „Slovenec" 14. štev. z dne 1. febr. 1876.
[3]) „Slovenec", 33. štev. z dne 18. marca 1876. 37. štev. z dne 28. marca 1876.
[4]) „Glas", 2. štev. z dne 8. jan. 1875; 5. štev. z dne 29. jan. 1875; 9. štev. z dne 26. febr. 1875; 22. štev. z dne 28. maja 1875; 41. štev. z dne 8. okt. 1875.
[5]) „Glas", 52. štev. z dne 24. dec. 1874.
[6]) „Slovenec", 19. štev. z dne 14. febr. 1876.
[7]) Marušičevo pismo z dne 9. jan. 1876. *KB.* (Priobčeno v Naših Zapiskih, Ljubljana, 1909, zv. III. in IV. str. 71.)

Z izvolitvijo grofa Hohenwarta se je težišče slovenske politike preneslo na Dunaj; zakaj Hohenwartu se je pokoraval dr. Bleiweis v vseh važnih vprašanjih. Vso svojo prihodnost so zidali Slovenci na konservativno plemstvo: poleg grofa Hohenwarta so bili namreč od 1879. leta dalje slovenski poslanci še knez Windischgrätz, baron Gödel in vitez Schneid.

Slovenci so tvorili s Čehi, Poljaki in konservativnimi Nemci „železni obroč desnice", ki je dajal vladi Taaffejevi državnozborsko večino. Slovenski poslanci, združeni v Hohenwartovem klubu, so pod vplivom omenjenih konservativnih aristokratov zvesto podpirali Taaffeja, dasi je na pr. grof Barbo pisal Bleiweisu ob Taaffejevem nastopu, da ni nikdar nič držal nanj in se ne smemo nadejati, da bi nam bil pravičen.[1]) In Davorin Trstenjak je pisal dr. Vošnjaku, naj kranjski Slovenci pazijo, da se ne bodo še kesali svojih Hohenwartov, Windischgrätzov in Schneidov, ker so preveč zaupljivi in še niso uvideli, kaj je „avstrijanstvo".[2]) S slovensko pomočjo se je vzdrževal dalje, zlasti pri obmejnih Slovencih, protislovanski sistem, ki je bil poleg tega reakcionaren. A največja ironija je bila menda pač ta, da je Taaffeja v trenutku, ko bi bil s svojo volilno reformo vsaj nekoliko koristil Slovanom, vrgel ravno Hohenwart, ker mu je bila ta volilna reforma prenapredna.

O baronu Gödelu piše dr. Bleiweis že 1871. leta, da nima lastnega prepričanja in da vse dela le „ad maiorem sui gloriam". Dr. Razlag ga je označil za moža, ki nima trdnega značaja, ki se dela Slovenca in se rad suče v duhovniških krogih, da bi po Slovencih dospel do visokih mest.[3]) Tudi Schneid mu očita častilakomnost in ni mu všeč, ker se tako tišči v ospredje.[4]) Gödela so volili štajerski Slovenci v državni zbor.

Knez Windischgrätz je bil vladni kandidat, ki je nanj opozarjal Slovence grof Hohenwart.[5]) Schneid, ki je zanj delal, piše Bleiweisu, da bi bila izvolitev Windischgrätza zelo ljuba Taaffeju, ki si je želi, a ne more za to takoj kaj ponuditi.[6]) Drugikrat piše Schneid, da je Windischgrätzova kandidatura zbudila senzacijo v dvornih krogih.[7]) Zakaj je bilo vladi in grofu Hohenwartu toliko do tega, da prodre knez Windischgrätz, pojasnjuje Schneid s tem, češ, da

[1]) Pismo grofa Barba z dne 16. avg. 1879. *KB.*
[2]) Trstenjakovo pismo z dne 7. avg. 1880. *KJV.*
[3]) Bleiweisovo pismo dr. Costi z dne 13. maja 1871. *KB.*
[4]) Schneidovo pismo z dne 19. sept. 1879. *KB.*
[5]) Hohenwartovo pismo z dne 11. dec. 1879. *KB.*
[6]) Schneidovo pismo z dne 21. dec. 1879. *KB.*
[7]) Schneidovo pismo z dne 23. dec. 1879. *KB.*

so z vstopom Čehov v državni zbor zapustili tudi konservativni aristokratje svojo pasivnost, da aktivno paralizujejo vpliv liberalne aristokracije, ki je imela doslej odločilno besedo pri kroni. Zato imenuje Schneid kandidaturo Windischgrätzovo „einen staatsklugen Schritt", „eine sehr antiauersperg'sche Tatsache", zakaj, čim bolj se udeležuje visoko konservativno plemstvo političnih bojev, tem bolj gotovo kulturno napredujejo razni narodi.[1]) In tako je po zaslugi dr. Bleiweisa in grofa Hohenwarta tvegal slovenski narodič svoje skromne moči za fevdalstvo konservativnega plemstva!

Vitez Schneid je delal na to, da bi se zmerne želje konservativne stranke izražale v konciliantnih oblikah brez razburljivih debat v časopisju in brez demonstrativnih priredeb.[2]) Zato tudi ni odobraval prošnje za razpust kranjskega deželnega zbora,[3]) ki je imel od 1877. leta nemško večino in v katerega so Slovenci leta 1880. vstopili z izjavo, da prihajajo iz patriotizma, ker kaže Taaffejeva vlada voljo, biti pravična vsem narodom; a ker tudi ona ni hotela pred koncem volilne dobe razpustiti deželnega zbora, sta ga zapustila dr. Bleiweis in Klun, dočim so drugi ostali. Schneid je priporočal, naj Slovenci izrekajo Taaffeju zaupanje v zmerni obliki, ker bi preveč narodno in preveč enostransko ovacijo utegnili nasprotniki izrabljati, da bi delali vladi nove težkoče.[4]) Grof Taaffe pozna želje Kranjske in jih vpošteva, v kolikor ne nasprotujejo njegovemu programu, to je: držati se mora poti, ki ne užali zlasti Nemcev in ne ustvarja političnih mučenikov.[5]) Schneid je bil tudi mnenja, da bi bilo velikega pomena, ako bi se baronu Schweglu, ki je bil vodja ustavovercev na Kranjskem, postavil mostiček do Slovencev.[6]) Pri tej priliki bodi omenjeno, da so Slovenci leta 1879. ponudili baronu Schweglu kandidaturo v Ljubljani, a on jo je odklonil.[7])

Schneid je bil nasprotnik vsakemu koraku v nekoliko radikalnejši obliki, češ, da bo to možno takrat, kadar se osnuje strankarska vlada iz „desnice".[8]) Če bi Slovenci takoj silili vlado h koncesijam, bi jo spravljali v nevarnost, ker se mora poprej okrepiti, preden stopi v akcijo. Vsaka koncesija, ki bi jo dal Taaffe, bi bila okrepitev opozicije.[9]) S tega stališča je

[1]) Schneidovo pismo z dne 23. dec. 1879. *KB.*
[2]) Schneidovo pismo z dne 29. jul. 1879. *KB.*
[3]) Schneidovo pismo z dne 22. avg. 1879. *KJV.*
[4]) Schneidovo pismo z dne 15. dec. 1879. *KB.*
[5]) Schneidovo pismo z dne 21. dec. 1879. *KB.*
[6]) Schneidovo pismo z dne 5. sept. 1879. *KB.*
[7]) Schweglovo pismo z dne 20. junija 1879. *KB.*.
[8]) Schneidovo pismo z dne 4. jan. 1880. *KB.*
[9]) Schneidovo pismo z dne 13. sept. 1880. *KJV.*

nastopal Schneid proti Čehom, ker so mu bili preglasni v svojih zahtevah.[1])

Na eni strani kaže Schneid veliko zaupljivost v Taaffeja, a na drugi strani so prišli tudi nadenj trenotki, da je tožil zaradi brezuspešnosti slovenskih prizadevanj.[2]) A zopet se je tolažil, da nam je Taaffejeva politika ugodna, čeprav nam zaradi svoje mnogostranske obveznosti ne more pomagati v malih rečeh.[3]) Želel je, naj bi se Slovenci proti ustavovercem izrekli za zahteve nemške demokratične stranke, ki jo je vodil dr. Kronawetter: za znižanje cenza za volitev v državni zbor in za progresivni osebno-dohodninski davek.[4])

V zmislu Schneidovih načel je pisal leta 1881. v Mariboru ustanovljeni list: „Südsteierische Post". V programu se pravi: Strankarski politični boj absorbuje najboljše moči. To ne vznemirja ljudstva, je li na krmilu Herbst ali Hohenwart ali Taaffe, marveč to, kako se dela gospodarska politika, ali ima trgovina trg, prometna sredstva, tarife, ki jo pospešujejo, ali se ščiti obrtni stan pred propadom, kakšna je carina. Žurnalistika podžiga strasti in neti narodni prepir. „Südsteierische Post" ne stoji brezpogojno v službi nobene stranke, ona hoče delati v zmislu narodnega sporazumljenja, objektivno presojati dnevne dogodke in zmanjševati nasprotstva.[5]) Schneid je tožil, da „Slovenski Narod" in „Slovenec" niti ne omenjata lista, dasi je edini časnik na Štajerskem, ki je naklonjen Slovencem in piše časih za nemške odjemalce še preveč v slovenskem zmislu.[6])

Schneid je bil kot človek poštenjak, resničen prijatelj Slovencev, toda kot politik pooseblјenost Taaffejevega sistema, čigar glavni znak je bilo uspavanje narodov, ki naj brezpogojno zaupajo vladi kot svoji dobri materi.

* * *

Dr. Bleiweisu se je posrečilo kljub epizodi 1873. leta zbrati vso slovensko politično javnost pod konservativno streho, v kateri sta igrala odločilno ulogo duhovščina in plemstvo. Kakor se mu je izmaknil svobodni napredek slovenske literature, tako mu je tudi v politiki ušlo važno spoznanje, da konservativnost ne more biti vez, ki naj spaja slovenski narod s plemstvom: plemstvo si je, naslanjajoč se na cerkev, hotelo ohraniti svoje politične postojanke, ki jih je z demokratizacijo vsega

[1]) Schneidova pisma z dne 21. sept., 30. sept. in 17. okt. 1880. *KJV.*
[2]) Schneidovo pismo z dne 5. okt. 1880. *KJV.*
[3]) Schneidovo pismo z dne 21. okt. 1880. *KJV.*
[4]) Schneidovo pismo z dne 28. okt. 1880. *KJV.*
[5]) „Südsteierische Post", 1. štev. z dne 6. aprila 1881.
[6]) Schneidovo pismo z dne 30. dec. 1881. *KJV.*

javnega življenja bolj in bolj izgubljalo, Slovenci so se pa morali za svoje politično stališče še le boriti. Dr. Bleiweis je bil prvi politični vodja narodnose prebujajočega slovenskega kmeta-posestnika, čigar kulturni varuh je bil duhovnik. To je bil delokrog, ki je v njem dr. Bleiweis živel in se izživel.

Splošno se dandanes priznava pomen Levstikovega in Stritarjevega nastopa v literaturi, ki sta jo dvignila nad Bleiweisovo stališče in ugodno vplivala na kulturni razvoj Slovencev s svojo kritično smerjo, če že ne vedno v snovi, pač pa gotovo v obliki. In glej! Kar se v literaturi priznava, da je bilo nujno potrebno, to se izpodbija v politiki z ene in z druge strani. V tem tiči ravno nemetodičnost in nesistematičnost in zato tudi neuspešnost slovenskega političnega razvoja, da ne hodi vzporedno s kulturnim napredkom. V literaturi je zavladala mestna kultura, v gospodarstvu in politiki pa so se „mladi“ po prvem zaletu ustrašili samega sebe; zato so ostali na polovici pota in so samo eksperimentovali. In to je bila hiba. Poizkus je umesten in potreben v teoretičnem znanstvu, a v socialnem življenju, kjer imamo opraviti z živo materijo, s človekom, je eksperiment nevaren. Politično misliti in delati, a ne samo o politiki govoriti, se pravi: poznati socialni razvoj ter s smotreno organizacijo ta razvoj uravnavati in pospeševati. Tega niso znali „mladi“: dr. Razlag je bil osamljen zapustil politično torišče, a Jurčič, dr. Lavrič, dr. Vošnjak, dr. Zarnik so se pobotali s „starimi“; od vsega političnega „mladoslovenstva“ je ostal samo Zarnikov narodni radikalizem, ki ga dobro označuje Levec, češ, da je mogel ugajati zlasti širjemu občinstvu, da je pa morala njegova slava oveneti povsod, kjer se je obravnavalo stvarno.[1]) Posvetna inteligencija, ki ji je bil vzor Zarnikov radikalizem, ni našla politične ideje za slovenski narod. Posledica tega je bila reakcija, ki jo je začel in dovedel do zmage dr. Anton Mahnič.

[1]) Fr. Levec, Dr. Valentin Zarnik. (Ljubljanski Zvon, 1888, str. 307.)

Bleiweis in drugi — pred policijo.

Priobčil dr. Ivan Prijatelj.

I.

V dunajskem arhivu notranjega ministerstva se nahaja med policijskimi in cenzurnimi listinami iz l. 1845. v fasciklu 1748 pod številkami 7314, 6467 nekaj aktov, nanašajočih se na dopisovanje med Bleiweisom[1]) in Koseskim.

Akti vsebujejo policijsko preiskovanje, povzročeno po Bleiweisovem pismu, ki ga je pisal Veselu-Koseskemu 13. ju-

[1]) O Bleiweisovem dunajskem življenju in delovanju pred njegovim prihodom v Ljubljano se dá po aktih, kar jih ni uničenih (v naučnem ministerstvu) posneti naslednje: Leta 1834. — kakor je znano je promoviral 1832 — je bil z odlokom študijske dvorne komisije poslan na Moravsko, da opazuje živinsko kugo. Prihodnje leto (1835) je postal suplent, skoro potem (2. jan. 1836) korepetitor na c. kr. živinozdravniškem zavodu na Dunaju. Tu je ostal ves čas, dokler ni prišel v Ljubljano. V jesenskem času je oskrboval internistično kliniko in cepljenje na oddelku za cepljenje koz pri istem zavodu. Skozi več let je zdravil po Nižjeavstrijskem živinske bolezni, ako je bil dunajski živinozdravnik zadržan. L. 1840. se je izpraznilo mesto profesorja za živinozdravništvo na ljubljanskem liceju. Za to mesto so se potegovali štirje prosilci: dr. Franc Köstl iz Cerkljan, dr. Gustav Swoboda, Jože Dworzak iz Klokota na Češkem in dr. Janez Bleiweis. Svetnik ilirskega gubernija v Ljubljani, Sporer, jih je kvalificiral. Pri Bleiweisu opisuje njegovo dunajsko delovanje, pohvalno omenja njegovo knjigo o „praktičnem zdravljenju najnavadnejših notranjih bolezni pri konjih“ in pristavlja, da je bil prosilec z odlokom štud. dvorne komisije z dne 20. junija 1840 št. 3777 pri kompetiranju za profesorsko mesto na ljubljanskem liceju konkurzne izkušnje oproščen. Izdelke treh ostalih kompetentov so poslali v pregled ravnatelju dunajskega c. kr. živinozdravniškega zavoda. Ta se je dne 24. apr. 1841 o vsakem posameznem podrobno izjavil in pristavil končno naslednjo svojo sodbo: „H koncu pa moram pripomniti, da se ne more meriti nobeden iz predloženih mi izdelkov, celó izvrstni izdelek ranocelnika Dworzaka, ne glede na notranjo vsebino, ureditev, jasnost in kratkočo obravnave s tiskanim delom in različnimi sestavki tukajšnjega kliničnega korepetitorja in asistenta med. drja. Janeza Bleiweisa, ki tudi prosi za to izpraznjeno stolico in čigar znanje, delovanje in zasluge v živinozdravniški stroki je ravnateljstvo zavoda že v svoji izjavi o prosilčevi prošnji za dispenzo od konkurzne skušnje podrobneje ocenilo“.

nija 1845 in ki ga je policija prestregla in v izpisku poslala na Dunaj. Pismo se glasi:

„Dr. Jleiweis (unleserlich) Von Triest.
[s svinčnikom pripisano: Bleiweis]
an
Herrn Kameralrath Veſsel — Triest

Laibach, 13. Juni 1845.

Auszug.

... U jamo pade, kdor jo drugimu koplje macht hier allgemeines Furore. Es ist ein Meisterstück der Prosa u. von so schöner sittlicher Tendenz. Die Slavisten im Seminar sind alle wie verzückt davon. Viele wissen noch nicht, von wem es ist. Nächsten Mitwoch werden sie es erfahren; denn ich werde Ihre Unterschrift beisetzen, weil ich mit dem Gang in den Eisenhammer, — welches ebenfals ein Labsal für die gebildeten Novizeleser sein wird — die 2te Jahrgangshälfte damit beginnen werde, damit die allenfalls neu eintretenden nicht ein Bruchstück bekommen.

Ju praša — ist richtig gestellt.

Ihr Versprechen, mit Zeit u. Gelegenheit wieder für die Novice etwas zu senden, war mir eine höchst erfreuliche Nachricht u. wird allen Novize-Lesern eine ungemein willkommene Spende sein. Aus Steiermark hat man sich schon angefragt: ‚ob H. Koseski krank sei, oder ob sonst was inzwischen gekommen sei, dass so lange kein Gedicht von dem berühmtesten Dichter erscheint, dessen Werke dauernden Werth haben. Selbst Ognjislav Oſtrožinski und Preradović sind für die südlichsten Slaven nicht das, was Koseski für uns.‘ So lautet der Brief. — Ich aber freue mich, dass unser Koseski weder krank ist, noch dass sonst etwas dazwischen gekommen ist, sondern dass er immer dieselbe Liebe für unser Kindlein „Novice“ hegt. Die Unterschrift von U jamo pade etc. wird die Fragenden beruhigen.

Ihre neuerliche Eröffnung bezüglich des im Plane habenden Sobiesky hat mich inniglich erfreut. Gott erhalte E. W. bei ungeschwächter Gesundheit, u. wir können einen 2. Osman erwarten! Das wäre fürwahr ein herrliches Thema, u. wer wäre dieser grossartigen Aufgabe mehr gewachsen, als der Dichter der ‚Slovenija‘! Wie würde die ganze slavische Welt darüber jubeln — u. wie stolz könnten wir Slovenen auf unsern vaterländischen Dichterfürsten blicken! — Diesen Gedanken dürfen Sie nicht fallen lassen, um Alles in der Welt

nicht; — denn Aller Blicke sind jetzt auf Sie gerichtet. Mit der „Novice“ geht es immer besser. Die Leute werden wach, u. die gemeinschaftliche Orthographie verbreitet sich immer mehr. Ich hoffe, dass wir mit 1846 nur mit Einer Orthografie schreiben werden können. Slomšek war neulich in Laibach. Mit der Slovenska Matica wird nichts — staunen Sie! Sie hat die Genehmigung **nicht** erhalten! — Panslavismus ist das Gespenst, was man fürchtet, und doch denkt bei uns gewiss Niemand darauf. — Sie werden nun ohne einen Verein Bücher herausgeben, weil man einen Verein nicht duldet. Die Sache bleibt im Grunde dieselbe. Auch Slomšek ist ganz für die illirische Orthographie; nur meint er, soll man langsam damit vorwäts gehen, weil kaum die Metelčica begraben ist, u. wieder eine neue! — Diess würde die Leute schrecken, dass sie alle 5 Jahre Etwas Neues lernen müssten. Er hat Recht. — Metelko opponirt nicht offen gegen die illyrische — er ist apatisch und geht fleissig spazieren. Prešern habe ich gewonnen, u. dass ist ein wichtiger Gewinn. Potočnik ist ein obstinater Alterthümler, eigentlich Metelkianer. Doch das thut eben nicht viel. Stanig und Vertovec sind auf unserer Seite. Die Theologen mit wenigen Ausnahmen fast ganz.

Sonstige Novitäten haben wir nicht etc.“

To Bleiweisovo pismo je važno v prvi vrsti zato, ker izvira iz prvih let njegovega delovanja na Slovenskem. Pisano je bilo tudi v izvirniku po nemško, kakor vsa[1]) korespondenca med urednikom „Novic“ in njih glavnim pesnikom (po privatnem sporočilu drja. Lončarja, kateremu je Bleiweisova zapuščina na razpolago). V pričujočem pismu se nam kaže ves Bleiweis, z njegovo veliko skrbjo za težko porojeno „detece“ Novice, z njegovim brezmejnim občudovanjem Veselove Muze, v čemur je Koseski iskal in našel izpodbudilo k nadaljnjemu delovanju. Da je skromni pesnik v Bleiweisovem proslavljanju videl bodrilo, kaže njegov odgovor Bleiweisu z dne 3. nov. 1845, ki se glasi (po sporočilu drja. Lončarja): „Wenn meine Verselein nach Ihrem Urtheile für die Bildung unserer Sprache irgend einen Werth haben, so freut es mich ungemein. Ich muss gestehen, dass ich dann und wann sehr missmuthig daran zweifle und mehr als einmahl den ganzen Quark bei Seite schiebe. Nur der sehnliche Wunsch etwas beizutragen, dass unser Dialekt der kränkenden Geringschätzung nach und nach entrückt werde, die ihm so im vollen Masse zu theil wird, nöthigt mir wieder das Blei in die Hand. Es ist daher nöthig, dass ich von Zeit zu Zeit geschützt werde, sonst erlahme ich in meiner eigenen Zaghaftigkeit.“[2]) Končno pripoznava veliko večjo veljavo Prešernu. — A Bleiweis je izpodbujevan po ta-

[1]) Vsaj eno slovensko nam je zdaj znano. Gl. zgoraj str. 107. *Ur.*
[2]) Gl. zgoraj str. 88. *Uredništvo.*

kih pismih, kakor enega sam navaja s Štajerskega, vendar resno videl v Koseskem „Dichterfürsta“.

Za Bleiweisovo obzorje je zanimivo, da je že takrat imel pred očmi ves slovanski svet, češ, da bodo vsi Slovani vzradoščeni nad veliko pesnitvijo Slovenca.

Kar se tiče podrobnosti, naj zadostuje nekaj pripomb: V „Novicah“ 1845. št. 21. z dne 21. mal. travna je bil začel priobčevati Bleiweis Koseskega spis „V jamo pade, kdor jo drugimu koplje“ v dveh oddelkih. Štev. I. obsega v prozi kratek uvod in potem leposloven sestavek, enega izmed prvih v „Novicah“. V njem Koseski pripoveduje pravljico, posneto iz knjige „Hekathomithi“ italijanskega pisatelja Giov. Batt. Giraldi Cinthio. Dejanje se vrši na dvoru turškega sultana Selima. Pripoveduje se o odaliski Tamuliji in sultanovem ljubljencu sužnju Lamprinu, ki se kot ukradena slovanska otroka spoznata za brata in sestro. Konec, ki je izšel 18. junija, pripoveduje, kako pride dvornik Lamprin pri sultanu v zamero, obrekovan od rivala Hasana-Kizlarage. Imel bi ga raztrgati ris ob priliki, ko ga sultan pošlje vprašat, če je že zverina napitana. Kizlaraga pa ga prehiti, medtem ko Lamprin moli v krščanski kapeli, in pade namesto njega opojenemu risu v kremplje. Oddelek II., ki je izšel v št. 29. „Novic“ z dne 16. mal. srpana, obsega v vezani besedi Koseskega prevod Schillerjeve „Hoje na plavž“.

Dalje govori Bleiweis o podjetju Slomšekovem; ta je bil dne 23. febr. 1845. vložil pri ilirski dež. vladi v Ljubljani prošnjo, da se mu dovoli ustanovitev društva za izdajanje ljudskih in premijskih knjig[1]) pod imenom „Slovenske Matice“. Slomšek je bil morebiti izpodbujen po članku Cafa v štev. 3. „Novic“ 1845 — o katerem bo govor nižje — kjer Caf priporoča, naj se šolarjem za darila ne dajajo nerazumljive nemške knjige, ampak naj se v ta namen pišejo ali prevajajo slovenske knjige ter izdajajo v lepi slovenščini. Da je Slomšek delal v sporazumu s Cafom, se vidi tudi iz tega, da je poslednji prvi sporočil javnosti o nameravanem podjetju, pišoč[2]): „Novo, celo posébno veselje za vse Slovence. Komur čest, čest. Rim. XIII. 7. Slavni pisavec naš, naj boljšega glasa, vsi vživo do serca vneti za naše dušno in umsko izobraženje, prezaslužen gosp. A. Slomšek, kanonik in školastik Lavantski, — gkdo li med Slovenci Jih ne pozna, Jih z spoštovanjem ne imenuje? gdar Jihove ljube duše po osobi ne pozna, vsej jo pozna po Jihovi mili pisavi: nedolžni otročič kaže ves vesél na „Dober Dar“ — „Blaže in Nežica“ sta mu naj ljubljejša tovariša;

[1]) Dr. Jakob Sket: Štiridesetletno književno delovanje društva in družbe sv. Mohorja. Slovenske Večernice. V Celovcu, 1892, str. 5.

[2]) Novice, 1845, štev. 8, z dne 19. svečana.

deklica kaže na „Devištvo“ — na „Sréčen Pót“ hlapčič — kmet in gospod hvaléžna na „Hrano“ in „Filotejo“ in še na veliko pisem — vsej kaj li bi govoril, kar vsaki Slovenec vé? — naš gosp. Slomšek, pravim, nam pripravljajo novo, novo življenje: družbo v izdajanje cenejih Slovenskih knjig narejajo, kar bo nam „Slovenska Matica“. 26. Prosenca t. l. pišejo prečast. gosp. Slomšek: „Družba v izdajánje cenejih rodoljubnih knjig je začeta: pretečene dni so postave in vodbe viši c. k. vladii isporočene bile“. Véčni Bog! oča vseh narodov daj dober tek tej napravi in dolgo življenje skerbnimu gosp. napravljavcu! — Dvojne želje si zraven tega ne moremo zderžati: 1. Da bi ta le „Matica“ vse Slovence od Madjarske do Vlaške meje, od Nemških gor do Ilirskih logov prijazno objemala, in 2. da bi ga ne bilo spačeniga Slovenca, kteri bi ves voljen te Matice z glavo in mošnjo ne hotel podpirati!“ Podpis: „—fov“.

Ilirski gubernij je (v sporazumu s štud. dvorno komisijo) Slomšekovo prošnjo odbil dne 15. mal. travna 1845, štev. 434[1]). O tem je Slomšek sporočil nekemu prijatelju: „Da je dvorni odbor za nauke našo prošnjo za izdajanje knjig odbil, ne da bi navedel vzrok, že veste. Meni je s tem težko breme odvzeto, žalibog pa tudi dobra stvar pokončana. Pojedini uporabljamo svoje moči ter omagujemo. To vidijo sovražne sile in zabranjujejo vse dobro pod najrazličnejšimi razlogi. Vendar me to ne bo zadrževalo, po močeh delovati k večji božji časti in v blagor ljudstva, med kojega me je postavila previdnost. Naše načelo bodi: Malo govoriti, veliko storiti, vse pretrpeti“.[2])

Slomšek je potem res — „brez društva“ — z novim letom 1846 začel izdajati „Drobtinice“.

Zanimivo je v pismu dalje mesto, kjer Bleiweis govori o Prešernovem razmerju do gajice. Na prvi pogled bi človek skoraj sodil, da se s tem sodobnim sporočilom potrjujejo besede, ki jih je Bleiweis zapisal, izdajajoč Prešernovo zapuščino v l. 1875.: „Bohoričica je kraljevala tako omnipotentno, da silno nerad se je Prešern ločil od nje in se gajice poprijel še le potem, ko je videl, da ves upor nič ne pomaga in je že leta 1846. „Novicam“ obveljalo vpeljati gajico“.[3]) Ta dva dokaza, o katerih resničnosti se je že večkrat dvomilo, bi imela več prepričljivosti, ko bi ne prihajala oba izpod peresa — drjal Janeza Bleiweisa, in ko bi ne bilo dokaj verjetnih — nasprotnih dokazov. Ko bi se bil Prešeren tako „trdovratno drža.

[1]) Sket, l. c. str. 6.

[2]) Glej: Dr. Anton Medved: Knezoškof lavantinski Anton Martin Slomšek. Izdala in založila Družba sv. Mohorja. V Celovcu, 1900, str. 54.

[3]) Glej: Dr. Janez Bleiweis: Literarna zapuščina doktorja Franceta Prešerna. Letopis Matice Slovenske za leto 1875, str. 119.

Bohoričice", kakor trdi Bleiweis na navedenem mestu, bi ne bil že l. 1838. Korytko, čigar desna roka in glavni sotrudnik je bil Prešeren pri urejanju narodnega blaga, tako določno napovedoval svojih zbirk v češkoilirskem pravopisu.[1]) In ne bil bi že l. 1840. pisal najboljši prijatelj Prešernov v tej dobi, Andrej Smolé, Stanku Vrazu: „Der Herr Dr. Preſhern arangirt jetzt seine Gedichte, um sie zur Censur zu geben, und dann wird er sie drucken lassen. Wahrscheinlich auch mit die neuen Lettern".[2]) Tudi bi ne bil izdal Smolè l. 1840. „Matička", „Varha" in „Vodnika" deloma v gajici, ker mu je vse te stvari, kakor vémo, urejeval baš Prešeren. Nekatera teh izdanj je pripravljal Prešeren s Kastelcem že od l. 1833. In leta 1838. je pisal Malavašič Vrazu, da bo vse to izšlo „s novim pravopisom, in dvomiti se ne more, de bodo v kratkem vse zaderge noviga pravopisa zaterte in de si bode gladko stezo tudi med kranjske Slovence nadělal".[3]) Res da ima Prešeren še v „Novicah" 1845. z dne 15. prosenca pesem „Vodniku" v bohoričici, dne 16. mal. travna istega leta pa „Pesem od železne ceste" že v gajici, istotako dne 28. vel. travna 1845. legendo „Kaj se sme in more peti" (pozneje „Orgljar") in 2. mal. srpana istega leta „Janezu N. Hradeckitu" tudi v gajici, vendar govori gori skicovana predzgodovina gajice na Kranjskem za to, da je stal temu pravopisu Prešeren blizu že veliko pred letom 1846, v katerem je „Novicam" „obveljalo upeljati gajico".

II.

Ko je dobil Sedlnitzky, predsednik dunajskega policijskega in cenzurnega dvornega urada, zgoraj navedeno Bleiweisovo pismo Koseskemu v svoje roke, je takoj odredil preiskavo. Pisal je ljubljanskemu gub. svétniku in policijskemu predsedniku drju. Uhrerju pismo, ki se v prevodu glasi: „Iz vsebine proti vrnitvi priloženega prepisa tu pričujočega pisma drja. Bleiweisa (najbrž urednika od c. kr. kmetijske družbe v Ljubljani izdavanega literarnega časopisa ‚Novice') c. kr. komornemu svétniku Jovanu Veselu v Trstu bo Vaše Blagorodje povzelo več podatkov o literarnem razmerju, obstoječem med piscem in adresatom z namenom, razširjati slovanski jezik in literaturo. Ker bi jako rad dobil podrobnejših pojasnil o poprejšnjem življenju, kakor tudi o sedanjih osebnih in drugih razmerah pisca zgoranjega pisma, o načinu njegovega življenja in delovanja, dalje o njegovih moralnih in državljanskih načelih s posebnim ozi-

[2]) Prim. moj članek: Dvoje Prešernovih pisem. Zbornik Mat. Slovenske. IV. 1902, str. 191.

[1]) Primeri moj spis: Emil Korytko. K 70letnici njegove smrti. Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, XVIII. seš. 1—4.

[3]) l. c. str. 194.

čom na slovanske tendence, ki jih, kakor se zdi, zastopa, in prav tako o osebnosti ostalih v zgoranjem pismu omenjenih oseb in o razmerah, ki govori o njih pismo: zato si usojam prositi Vaše Blagorodje, uvesti o zgoraj označenih odnošajih natančne, vendar popolnoma tihe preiskave in mi naznaniti njih uspeh obenem z Vašim odkritosrčnim mnenjem o osebnosti drja. Bleiweisa in stopnji važnosti njegovih zgoraj oznaenih stremljenj.

Z odličnim spoštovanjem i. t. d.

Na Dunaju, 27. junija 1845.

Sedlnitzky m. p.

Dr. Uhrer je odgovoril Sedlnitzkemu s pisanjem, ki ga zaradi njegove važnosti priobčujem v izvirniku, dodajajoč pod črto najpotrebnejše opazke:

„Nro. 193.

An Seine
des Herrn Praesidenten der k. k. Obersten Polizei- und
Censur-Hofstelle Grafen v. Sedlnitzky etc. etc.
Excellenz in

Wien.

Hochgeborner Graf!

Euere Excellenz!

In Befolgung des hohen Auftrages vom 27ten v., Empfang 5ten d. M., über den Dr. Bleiweis, und über die in dem rückfolgenden Communicate genannten Personen und die darin berührten Verhältnisse nähere Aufschlüsse zu ertheilen, unterfange ich mich, Euerer Excellenz Folgendes ehrfurchtsvoll zu unterbreiten.

Der Schreiber des mir im Auszuge mitgetheilten Briefes ist sonder Zweifel der Doktor der Medizin Johann Bleiweis, Redacteur des krainischen ökonomisch-industriellen Wochenblattes, — Novice — das seit dem Jahre 1843 hier erscheint. — Bleiweis ist von Krainburg — einer circa 3 Stunden von Laibach entfernten Stadt — gebürtig, der Sohn eines dortigen Händlers, circa 38 Jahre alt, und seit dem Jahre 1841 mit einer Wienerinn verheiratet. In Wien studirte und absolvirte er die medizinischen Studien, nahm dort das Doctorat, erhielt auch den Grad eines Magisters der Geburtshülfe, ward als Thierarzt approbirt, befand sich als Correpetitor einige Jahre im dortigen k. k. Thierarznei-Institute, correpetirte auch in andern Fächern, und war Assistent der medizinischen Klinick; muss also in Wien sehr gut

gekannt sein. — Seit dem Schuljahre 1842 ist Bleiweis Professor der Thier- und gerichtlichen Arznei-Kunde bei dem hiesigen Lyceum. Im Mai-Monate des Jahres 1842 wurde er zum Secretär der hiesigen Landwirthschaffts-Gesellschaft ernannt, und in Folge dieses Postens ward er Mitglied der Landwirthschaffts-Gesellschaften in Kärnten, Steyermark, Görz, Böhmen u. Agram, mit welchen die hiesige in Correspondenz steht.

Bleiweis wird von seiner Kanzel, von den mit obigem Secretär-Posten verbundenen vielen Geschäfften, von der Redaction der Novice — und der damit verbundenen Correspondenz, dann von seinen Arbeiten für dieses Blatt, ganz in Anspruch genohmen, so dass ihm zur Erholung quasi keine Zeit erübrigt. Deswegen führt er auch ein zurückgezogenes Leben, u. man sieht ihn sehr selten in Gesellschafft. Sein moralisches Betragen ist nicht dem mindesten Tadel unterworfen; er ist ein liebevoller Familienvater, überhaupt freundlich, ruhigen Charakters, u. von guten Formen. Seine Lebensweise ist sehr geregelt, und seine ökonomischen Verhältnisse sind von der Art, dass sie ihm und seiner Familie einen anständigen Unterhalt sichern. Er erfreuet sich in allen obenangeregten Beziehungen, und eben so hinsichtlich seiner litterarischen Bildung eines wohlklingenden Rufes. — Betreffend seine staatsbürgerlichen Grundsätze zeigt er bei jedem Anlasse die besten Gesinnungen, und äussert seine Dankbarkeit für die ihm zu theil gewordene Beförderung zum Professor. — Dem durchlauchtigsten Erzherzoge Johann Baptist — der oberster Protector der hiesigen Landwirthschaffts-Gesselschaft ist — ist Bleiweis sehr zugethan, und scheint sich auch Höchsdessen Schutzes zu erfreuen. — Bei aller der scheinbaren Anspruchlosigkeit des Bleiweis glimmt aber im Hintergrunde eine Portion Ambition, sich in der litterarischen Welt einen Nahmen zu machen, und die Hebung der slavischen Sprache u. Litteratur liegt ihm sehr am Herzen.[1])

Der Cameral-Rath Johann Veſſel (der sich — in den in die Novice gelieferten Artikeln — aus seinem Geburtsorte Koses — in der Pfarre Morautsch Laibacher Kreises — den Nahmen Koseski czechisch gebildet hat) ist derselbe, der in den Jahren 1823, 1824 u. 1825 als Concepts-Practicant bei dieser Polizei-Direction diente, und sohin als Concipist zur provisorischen k. k. Demanial-Inspection in Triest übertratt. Schon als Student hat sich derselbe in Versen u. Prosa mit Erfolg versucht,[2]) und seine spätern Aufsätze, so wie seine

[1]) Poslednji stavek si je Sedlnitzky s svinčnikom občrtal.

[2]) Tu je morebiti na mestu, da se objavi pismo, nahajajoče se v ljubljanski licejki med Čopovo zapuščino. Pisal ga je tedanji profesor matematike na ljubljanskem liceju, Leopold Gunz, dunajskemu vseučiliškemu profesorju filozofije Remboldu (o njem glej: Zbornik, IX. str. 4., 236.) Glasi se tako (glej prihodnjo stran!):

dermaligen unter obigen Nahmen gelieferten Arbeiten, besonders U jamo pade etc. erhalten den allgemeinen Beifall. — Während des hiesigen Aufenthaltes war das Betragen des Veſſel unklagbar.

In praša[1]) ist noch nicht in Vorschein gekommen.

Das Streben der slavischen Litteraten geht dahin, auch bei den krainischen Slaven eine den übrigen gemeinschafftliche Orthographie einzuführen, um so ihre Werke andern verständlicher zu machen, und auch jene der Andern leichter zu verstehen. — Zu dem Ende rückte der Kaplan des Klagenfurter Doms Mathias Majer in der ersten Nr. der Novice dieses Jahres einen erklärenden Artickel ein, und sprach den Wunsch aus, es möchte dieser Artickel zu Anfang jeden Jahres eingerückt werden.[2])

Wirklich wird diese Ortographie (die sie die illirische, und auch croatische nennen) immer mehr ausgebreitet, und die ehemalige krainische ist von ihr quasi verdrängt. Auch ein Aufsatz von Cafov, Kaplan von Frauheim bei Marburg, — der in der Novize im Blatte Nr. 3 d. J. eingerückt

„Herrn Professor Rembold

in Wien.

Am 24. Sept. 1818.

Darf ich Ihnen einen Schüler anempfehlen? Nicht als ob die andern aus Laibach mit ihm einrückenden dadurch nachgesetzt würden, aber weil er mich darum angegangen ist, weil er gar sehr liebenswürdig und guter Anlage ist, endlich weil er Unterstützung brauchen kann, um auszukommen. Nämlich Hrrn. Vessel (sprich Vesseu), dem ich diesen Brief übergebe, ein Landsmann Vegas, der ebenfalls aus der Pfarr Moraitsch in Unterkrain; übrigens einer der drey Dichter, mit welchen die diessjährige Physik geprangt hat; denn wir lassen uns nicht spotten." — (Dostavek. — Baš med natisom pričujoče razprave je objavil L. Pintar v Ljublj. Zvonu 1909, 703. isto pismo s podatki o prof. Gunzu.)

[1]) Tega mesta v Bleiweisovem pismu Uhrer in njegovi zaupniki niso razumeli. Koseski je bil najbrž poprosil urednika „Novic", naj neko stvar popravi v njegovem že odposlanem prevodu „Hoje na plavž" v šesti kitici (odzad šteto!), kjer se nahajata stiha :

Ju praša: *Je storjena reč*
Od kneza ukazana ?

[2]) Tudi Majarjevega sestavka ni Uhrer prav razumel. Članek, natisnjen na drugi strani „Novic" za l. 1845., nosi naslov: „Novicam k novimu letu iz Celovca!" in v dialogu med piscem in izmišljenim Radoslavom razlaga prednosti gajice. Sestavek se končuje z naslednjim pojasnilom:

„c, s, z ſe izgovarjejo kakor stari z, ſ, s,
č, š, ž, „ „ „ „ zh, ſh, sh, —

in to naj bi se tiskalo v vsake bukve, ki se pri nas v tem pravopisu izdajajo, v novicah pa na pervi list vsakiga pol leta, in to dotlej — dokler se ta pravopis pri nas v šole ne vpelje, de ga bode vsaki znal, kteri se brati uči." Torej ne cel sestavek, ampak samo navedeno pojasnilo o izgovarjavi novih črk naj bi se po Majarjevem mnenju ponovno tiskalo!

ist, und aus dem man den Verfasser als einen feuerigen Slaven entnimmt — empfiehlt neue slavische Sprachlehre, und allen slavischen Stämmen verständliche Schrifften. — Dieser Aufsatz scheint mir der hohen Aufmerksamkeit nicht unwerth, und es ist zu wundern, dass derselbe aufgenohmen werden durfte. — In demselben werden 5 Mittel angegeben, um der slavischen Sprache aufzuhelfen und selbe zu verbessern.[1])

Ist dieser Artikel nicht einverständlich mit Slomšek (Anton, Consistorial-Rath, Domherr, und Schulenoberaufseher in der Lavanter Diöcese) ein gerückt worden, (was ich hier nicht in Erfahrung bringen konnte) so dürfte derselbe den Slomšek zu dem Project bestimmt haben, unter seiner Leitung einen Verein zur Verbreitung slowenischer Volks- und Praemienbücher — wie es übrigens scheint bloss für Kärnthen — zu bilden; Project, welches auch dem hiesigen Landes-Praesidium vorgelegt, und der hohen Studien-Hof-Commission unterbreitet wurde, von welcher es aber als nicht zulässig zurückgegeben, und dem Slomšek zurückstellen gemacht wurde, nachdem ihm vom hohen Praesidium schon gleich nach der Übergabe des Projects bedeutet worden war, bis zur höhern Entscheidung alle Schritte zur Bildung eines Vereines zu suspendiren. — Wahrscheinlich wäre dieser Verein Slovenska Matica getauft worden. — Diese höhere Entscheidung erfuhr Bleiweis durch Slomšek, welcher im Mai mit dem — wegen Gesundheitsrücksichten hieher gekommenen — Fürstbischofe[2]) von Lavant einige Zeit hier war.

[1]) Tudi to mesto je Sedlnitzky s svinčnikom občrtal. — Clanek Cafova v „Novicah", 1845, štev. 3 nosi naslov „Pozdravec vsem Slovencom." V njem Caf bridko toži, da „slovenskega pisanja po vseh podnarečjih neimamo", ter poudarja, da „nigdo ni teliko dolžen, slovensko besedo po vse pote podpirati ino popravljati, kakor ravno le duhovniki z učenjem ino pisanjem dobrih knig". Nato priporoča v petih točkah, naj se duhovniki uče čiste slovenščine od kmetskega ljudstva, naj dobre knjige pišejo, ali jih iz drugih jezikov prevajajo, naj „ne pustijo šolarjem za premije nerazumljivih nemških knižic davati, kar se, Bogu bodi potoženo! v naših krajih tolikokrati godi: take neumne igračice se hitro v kaki kot veržejo — ino prav, vsaj neso za nič. Ali to ne vpije v nebo, dnarje za nič potrositi ino mladeži razumne Slovenske bukvice (vsaj jih uže za premje zadosta imamo!) pritergati?" Dalje svetuje, da se v cerkvi dobre slov. knjige napovedujejo, ter končno, da se po farah ustanove čitalnice, kakor „smo v svojem kraju z velikim trudom začeli ino za tej namen vse Slovenske knige kupili." Konča z besedami: „Vse to se izvira iz serca, vsega vnetega za Slovence ino Slovenšino."

[2]) Lavantinski škof Fr. Kuttnar je Slomšeka zelo ljubil (prim. Medved, o. c. str. 55). Ko se je leta 1844. izpraznilo mesto kanonika lavantinske stolne cerkve, predlagal je škof primo loco Slomšeka, secundo Aliča, dekana v Vidmu. Prvega je karakterizoval zelo podrobno, češ, da se odlikuje po talentu, dušni in srčni izobrazbi, pravi pobožnosti strogo religioznosti, solidnosti značaja, temeljitem bogoslovskem znan, in izvrstni vporabnosti v dušnem pastirstvu. Dovršil da je filozofskeju in bogi

— Der Fürstbischof, welcher vom Praesidium um die Bekanntgebung des obenangeregten provisorischen Verfügung an Slomšek ersucht wurde, erklärte dessen Bereitwilligkeit in Befolgung des höhern Willens. Indessen ich werde von einer andern Seite versichert, dass diese abschlägige Antwort den — übrigens ruhigen — Slomšek aufgeregt habe[1]), und dass er wünschen soll, lieber eine Pfarre zu erhalten, um etwas wirken zu können, als sich als Canonicus u. Schulenoberaufseher zu versizen. — Man sagt mir, Slomšek sei im Cillier-Kreise geboren, ein slavischer Litterat, von guten Grundsäzen u. sehr geschäzt. Slomšek schreibt wirklich, in dem Paar in dem heurigen Jahrgange der „Novize“[2]) enthaltenen Auf-

slovske studije z odliko in jih marljivo nadaljuje, delujoč zlasti s slovensko spisanimi mladinskimi spisi in pridigami. Plodonosno je bilo njegovo delo kot spirituala v celovški bogoslovnici in je v polni meri opravičilo nade, ki sta jih stavila nanj oba ordinarijata, celovški in lavantinski. Kot dušnega pastirja ga je odlikoval sam cesar z Najvišjo pohvalo. Vuzeniški dekan je že od 23. oktobra 1838. in se odlikuje s svojo razboritostjo, redoljubnostjo, spretnostjo, natančnostjo in neumorno pridnostjo. Za njegovo spretno in vneto delovanje na šolskem polju mu je gubernij poslal pohvalno pismo. Potem našteva škof Slomšekove lokalne zasluge za vuzeniško župnijo in cerkev ter cerkveno premoženje. Z ozirom na to ga je imenoval cesar Ferdinand dne 17. avg. 1844 za kanonika in škofijskega šolskega nadzornika. — Predlagan čez dve leti (1846) za celjskega opata poleg Antona Žuže in Jakoba Westermayerja ni bil karakterizovan od referenta Mešutarja nič manj ugodno. Hvali se njegovo delovanje pri sv. Lovrencu na Bizeljskem („in Kraina“), Novi Cerkvi (do 25. okt. 1829), v celovški bogoslovnici (od 26. okt. 1829 do 23. okt. 1838). Posebno poudarja Mešutar, da je Slomšek kot kaplan prostovoljno podučeval v slovenskih nedeljskih šolah in kot spiritual istotako prostovoljno učil slovenščine bogoslovce in „druge, ki so potrebovali znanja tega jezika“. V svojih ljudskih spisih in pridigah da se kaže ravno tako pobožnega duhovnika kakor gorkega patriota. Zato da je bil 7. maja 1834 imenovan za konsistorialnega svétnika, med 23. okt. 1838 in 1. okt. 1844 pa nastavljen v Vuzenici kot dekan, okrožni šolski nadzornik, od 6. maja do 1. okt. 1844. je bil tudi prov. škofijski šolski nadzornik in konsistorialni referent. Dalje se poudarja, da opravlja Slomšek službo šolskega nadzornika neumorno, obiskuje bližnje in daljnje šole, pomaga ob prostem času z veliko požrtvovalnostjo na prižnici in v spovednici in spisuje nabožne knjižice. Ordinariat ga bo sicer težko pogrešal, vendar bi ga rad videl kot celjskega opata, ker pričakuje od njegovega delovanja posledic, polnih blagoslova. Nato ga je cesar imenoval 3. marca 1846. (Tozadevni akti v arhivu naučnega ministrstva na Dunaju, fasc. 97 in 222).

[1]) Dr. Medved piše o. c. str. 54 o tem: „Slomšekovi prijatelji so bili užaljeni, potrti; le on sam ni zinil žal besede; s čudno potrpežljivostjo je videl svoj sladki up splavati po vodi. Vendar poguma ni izgubil“.

[2]) Vidi se, da dr. Uhrer o pisateljih „Novic“ ni bil dobro poučen. V prvi polovici l. 1845. namreč „Novice“ niso prinesle nobenega sestavka izpod Slomšekovega peresa. Morebiti je on smatral članek v 11. štev., podpisan s „—k—“ za njegov, kjer stoje stavki (v gajici): „Slovensko mladost posebno na kmetih naj potrebnišim reči po nemško učiti, je okna zamašene pustiti in dan v hišo nositi . . . . Ko bi vsi Slovenci jabelka, hruške in drugo domače sadje v nemar pušali in fige pa mandeljne sadili,

säzen, die croatische Orthographie. — Unter der Metelčica wird jene Orthographie verstanden, die Franz Metelko, Professor der slovenischen Philologie am hiesigen k. k. Lyceum, durch seine im Jahre 1825 hier herausgegebene slovenische Grammatik zu verbreiten suchte, die aber wenig Anklang fand. — Dieser Orthographie wegen enstand bald nach dem Erscheinen der Grammatik der sogenannte ABC Krieg, der fast ein Jahr dauerte, und zu heftigen Artikeln Veranlassung gab, da die Parthie des damaligen Bibliothekärs Tſchopp (zu welcher der Scriptor Kastelliz, Dr. Preſchern u. a. gehörten) dieselbe angriffen, wogegen sich Metelko standhaft vertheidigte[1]), und im Verlaufe des Streites durch den verstorbenen Hof-Bibliothecar Hofrath Kopitar, der selbe sehr zweckmässig fand, Succurs enhielt, wesswegen Tſchopp u. Preſchern sich gegen Kopitar wendeten, wobei gegenseitige Grobheiten fielen, so dass es hier zum Sprüchwort wurde; er ist grob wie ein krainischer Litterat. Den Krieg schloss endlich Kopitar mit Anführung der bekannten Verse

Hoc scio pro certo, quod, si cum stercore certo,
Vinco vel vincor, semper ego maculor.

die Metelkische Orthographie ist, dessen ungeachtet, quasi zu Grabe gegangen, und Metelko zeigt sich deswegen indifferent.

Die Bestimmung des Dr. Preſchern zur neuen Orthographie kann wirklich als ein grosser Gewinn betrachtet werden, weil seine Opposition sehr zu fürchten gewesen wäre — denn seine Artikel[2]) gegen Metelko waren geharnischt — und weil seinem Beispiele, da er ein geschäzter Litterat ist, Andere folgen werden. Wirklich ist er von der alten Orthographie — die noch in einer Nr. des heurigen Novice zu lesen ist —, zur neuen croatischen übergetreten.

Dieser Dr. Preſchern ist Mitarbeiter des hiesigen Advocaten Crobath, und ein sehr tüchtiger Jurist. Er ist von Velben im Bezirke Radmannsdorf in Oberkrain gebürtig, circa 44 Jahre alt, ledig. Über seine Redlichkeit lässt sich nichts Nachtheiliges sagen; aber bei seinem Hange zum Trunke, und zur Sinnlichkeit, bei seinen excentrischen Grundtäzen, u. bei seiner Tadelsucht, welche — die eigenen Fehler übersehend — alles andere launenhaft u. rücksichtslos geiselt, ist ihm die

---

bi na zadnje vse sadje lahko spravljali". Da pisatelj ni Slomšek, se razvidi iz stavka: „kako je v ti reči ravnati, so Vam gosp. Slomšek naj lepši izgled dali".

[1]) Metelko se, kakor znano, sam ni branil.

[2]) Prešeren ni polemikoval s Kopitarjem v sestavkih, ampak v pesmih, priloženih Čopovemu sestavku.

öffentliche Meynung nicht günstig, und deswegen ward er auch bei seinen Bewerbungen um die Advocatur nicht berücksichtigt; was ihn freylich erbitterte.[1])

Den Pototſchnik (Pfarrer von St. Veit bei Laibach) u. Metelko (Professor), welche beide für den krainischen Kalender Aufsätze liefern, habe ich schon in meinem gehorsamsten Berichte vom 15. Juny v. J. Nr. 124 als tüchtige Slavisten u. unbescholtene Priester bezeichnet. Diese bleiben ihrer bisherigen Orthographie getreu.

Stanig (Valentin) ist Domherr, Consistorial-Rath, und Schulenoberaufseher der fürsterzbischöflichen Diöcese zu Görz. Es wird mir als ein in Jahren sehr vorgerückter, aber in jeder Beziehung schätzenswerther Mann, und als ein geschätzter krainischer Litterat geschildert. Vertove ist nicht bekannt, es dürfte aber Vertovz, oder Vertouz geheissen haben, und darunter der Vicar von St. Veit bei Vippach Mathias Vertovz, gemeint seyn, welcher in der heurigen Novice eine lange u. fassliche Abhandlung über den Weinbau — nach der croatischen Orthographie — einrücken liess, und sich überhaupt eines sehr guten Rufes erfreuet.

Richtig ist, dass diese neue Orthographie auch unter den Theologen grossen Anklang findet.

Bei diesen Verhältnissen, und bei den angedeuteten Eigenschaften des Dr. Bleiweis darf man nach meinem untergeordneten Dafürhalten mit Sicherheit schliessen, dass seine Bestrebungen bis nun bloss die Hebung der slavischen Sprache und Litteratur beabsichtigen, damit die Krainer nicht hinter andern Völkern, die ebenfalls ihren Muttersprachen Aufschwung zu verschaffen suchen, zurückbleiben. An Panslavismus denkt Bleiweis bis jetzt sicher nicht.[2])

Ob Majer u. Cafov mit ihren Aufforderungen auch nur dieselben Zwecke verfolgen, kann ich nicht aussprechen, da selbe in fremden Jurisdictionen sich aufhalten, und ihre persönlichen und sonstigen Verhältnisse mir unbekannt sind.

Sohin aber wird dieses Einführen einer gemeinschafitlichen Orthographie mit dem Verlaufe der Zeit zur Folge ha-

[1]) Primeri, kaj piše v tnm oziru o Prešernu Betty Koglova v „Slov. Narodu“, 1875, štev 92: „(Na policiji) mu nijso mogli nič. Splošno so mislili, da bi bil Preširen izvrsten advokat, a advokacije mu samo za to nijso dali, ker je bil ‚freigeist‘. Birokratje ga nijso iskali, ampak samo neodvisni možje; družbe nobene nij kalil, govoril je malo, a govor njegov je bil sarkastičen, dovtipen in dobro osoljen . . . Nikoli nijsem nič slabega o njem slišala, temveč milovali so Preširna kot povsod preziranega ženijalnega moža, kar je sam najbritkeje čutil, pa se vendar nikoli proti nobenemu ni pritožil. Nego v svojih prsih je nosil svoje bolečine, otožen in hud na osodo, se je vsak dan bolj vinu udajal, in kedo se upa zaradi tega prvi kamen vzdigniti nanj?“

[2]) Tudi ta odstavek je Sedlnitzky s svinčnikom občrtal.

ben, dass die dermalige Indifferenz der Krainer für die übrigen Slaven einer grössern Hinneigung zu selben Plaz machen, und Sympathien für selbe erwachen werden.

Ich kenne nicht die Cautellen, unter welchen das Erscheinen der Novice gestattet wurde; indessen da dieselbe nicht bloss Oeconomisch-Industrielles, sondern auch Litterarisches enthält, so könnte es wohl seyn, das dass Blatt sich nicht innerhalb der ihm angewiesenen Gränzen bewege, und es dürfte dann zweckmässig seyn, es in selbe zurückzuweisen; für jeden Fall aber wäre bei Zulassung der Artickel mit aller Umsicht vorzugehen. — Bemerkenswerth scheint mir immer der Umstand, dass auch 2 Schulenoberaufseher Slomſek u. Stanig — beide ebenfalls ausser dem Kreise meiner Wirksamkeit — sich dieser Neuerung angeschlossen, und ersterer sogar — wie oben gesagt wurde — einen Verein zur Verbreitung slovenischer Volks- und Praemienbücher bilden wollte, da es doch diesen 3 Männern bei ihrer angegebenen Eigenschaft am Herzen liegen sollte, für die Verbreitung der deutschen Sprache besonders thätig zu seyn, und ich muss der höhern Weisheit die Beurtheilung überlassen, ob bei dieser ihrer Vorliebe der Zweifel an eine entsprechende Ueberwachung zur genauen Befolgung der bestehenden Schulforschriften, und auch die Befürchtung ganz ungegründet sey, dass, da in diesem Gouvernements-Gebiethe mehr als ein Drittel der Curazien keine ordentlichen Schulen hat, die ohnehin auf dem Lande wenig verbreitete deutsche Sprache nach und nach werde vergessen, und so die guten Absichten der Regierung werden vereiltelt werden.[1])

Ich verharre in tiefster Ehrfurcht

Euerer Excellenz

Unterthänigst Gehorsamster

Franz Johann Uhrer m. p.“

Laibach, am 25ten July 1845.

[1]) Iz poslednje, strašno dolge periode, ki jo je Sedlnitzky tudi s svinčnikom občrtal, veje ves grozni policijsko-germanizatorni duh predmarčne avstrijske vlade. Ta stavek si naj preberejo oni, ki si še danes upajo grajati takratne naše pisatelje, ker niso ob enem z gajico sprejeli tudi ilirščine za naš književni jezik. Ta periodna kača mislim, da bo preverila končno vsakega, ki je dosedaj mislil, da bi se bila dala ilirščina uvesti v naše ljudske šole. Saj je celo uvajanje lokalnega jezika v ljudskošolski pouk bilo v očeh takratnjih birokratov naperjeno zoper „dobre namene vlade“! In izza češkohrvatskega pravopisa jim je grozil vsaj iz prihodnosti — panslavizem = „Sympathien für selbe (die Slaven).“ Kdor vse to preudari, ne bo mogel dovolj visoko ceniti narodno političnega instinkta in uma Prešerna in Bleiweisa, ki sta nas, odločivši se za slovenščino, obvarovala pred riskiranimi eksperimenti in položila soliden temelj našemu rednemu slovstvenemu razvitku.

Zdi se, da to poročilo Uhrerjevo ni imelo drugih poslesledic, kakor edino to, da je dal Sedlnitzky štev. 3. „Novic“ z osumljenim Cafovim člankom enemu svojih dunajskih slovanskih cenzorjev v presojo. Cenzor je moral biti Čeh, kakor kaže deloma čehizovan naslov „Novic“ v njegoven poročilu in pa podpis — Nejebse! Poročilo, datovano z dne 20. avg. 1845, izvaja: „Von den in der vorliegenden Zeitung enthaltenen Artikeln wäre nur der Aufsatz Seite 10 u. 11 „Gruss an alle Slovenen“ (!) aus politischen Rücksichten wegen seiner panslavistischen Tendenz, nnd wegen der darin herrschenden feindseligen Gesinnung gegen die deutsche Regierungs-Maxime, zu beanständen gewesen.“ Nato podaja cenzor kratko vsebino Cafovega članka brez vsakih drugih opomb. Tretjo točko, v kateri govori pisatelj o tem, da ni treba dajati otrokom za šolska darila nemških knjig, si je tudi v tem poročilu Sedlnitzky dvakrat s svinčnikom občrtal.

O kakem daljnjem postopanju proti „Novicam“ po tem povodu ni najti nobenega sledu v aktih policijskega in cenzurnega dvornega urada, iz katerega je bil, kakor se vidi, zaenkrat srečno pregnan strah pred — slovenskim panslavizmom.

Opazke k Levstikovemu življenjepisu.

Napisal **Ivan Grafenauer.**

Ni še vse tako jasno v Levstikovi biografiji, kakor bi si človek želel, najbolj zategadelj, ker življenjepisni dokumenti, pisma, akti itd., tičoči se Levstika, domala sploh še niso izdani in so torej raziskovalcu večinoma nepristopni. — Tudi v teh vrsticah ne morem priobčiti ravno obilo novega gradiva, pač pa hočem, v kolikor je to na podlagi dozdaj nam znanih dokumentov mogoče, nekoliko razjasniti hronologijo njegovega življenja od leta 1853 do 1858, ki je še najbolj temna.

Najprej: kaj pravijo o tem času Levstikovi življenjepisci? V poštev prideta samo Fr. Levec[1]) in Jos. Stritar[2]); drugi življenjepisci[3]) nimajo samostojnega biografskega gradiva, vsaj za to dobo ne. Najprej, kaj pravi Levec? Leta 1853. je dovršil Levstik brez mature osmi gimnazijski razred in je odšel na Dunaj. „Tu je pri jezuvitih v palači vojvode Modeneškega v Beatričinih ulicah na Kostanjevici prebil nekak noviciat[4]), potem pa gojenec nemškega viteškega reda bil poslan v duhovsko semenišče v Olomuc, kjer se je v kratkem popolnoma udomačil. Akoravno je z izvrstnim uspehom zvršil prvi semester bogoslov-

[1]) Levstikovi zbrani spisi, V. zvezek, Ljubljana 1895. str. 309.—352. — Popravke gl. v Žigonovi razpravi „Donesek o razmerju med Janežičem in Levstikom", Časopis za zgodovino in narodopisje, IV. (Maribor 1907) str. 85.—171., posebej še str. 93.—94., 97.—99., 129.—130.

[2]) Ljubljanski Zvon, IX. (1889.), str. 13.—27., 79.—84. = Jos. Stritarja zbrani spisi, VII., Ljubljana, 1899, str. 139.—177; gl. tudi „Spomine" v „Lešnikih" družbe sv. Mohorja v Celovcu (1906), posebno št. 7. (Juntez), str. 192—202.

[3]) Literaturo gl. pri Glaserju, Zgodovina slovenskega slovstva, III., str. 311.

[4]) Po obvestilu o. Karla Leiferta D. J. na Dunaju nimajo tam pri jezuitih o Fr. Levstiku nobenega zapiska, iz česar sledi, da o kakem pravem noviciatu pri jezuitih na Dunaju ne more biti govora. Noviciata jezuitje tačas na Dunaju sploh niso imeli, ker so prišli oficialno tja šele leta 1856. Leta 1853. so bivali samo trije očetje mimogrede v palači vojvodinje Modenske, ki jim je iz prijaznosti prepustila nekoliko sob. Kakor vse kaže, je Levstik bival pri teh očetih le mimogrede (nekoliko tednov kvečjemu) na poti v Olomuc.

nih študij, je bil radi „bogokletnosti“ in „razuzdanosti“ svojih „Pesmi“, ki so izšle tisti čas (1854) v Ljubljani, iz semenišča izključen, ko jih ni hotel preklicati. Z viatikom 100 gl. je šel Levstik na Dunaj, kjer se je hotel zapisati v tehniko, ker ni imel mature, a je rajši hodil poslušat Miklosicha in se pomenkovat s starim Vukom. Ko mu v nekoliko tednih pridejo novci, se odpravi peš v Ljubljano in potem domov v Spodnje Retje, kjer so njegovi starši tisto leto (1854) prodali hišo in kupili novo v Prečni pri Novem Mestu. Levstik pa je ostal pri sosedu Iliju (Jožefu Oblaku), dokler ni dobil službe domačega učitelja pri grofu Pacetu na Turnu pri Čatežu. Tu je ostal čez tri leta. Ker pa je en njegovih učencev, grof Vilko, umrl[1]), drugi, grof Rudolf, pa odšel na Dunaj v Terezijansko akademijo[2]), je bil zopet brez kruha in zopet je bil pri sosedu Iliju v Spodnjih Retjah, dokler ni prišel jeseni leta 1858[3]) v Senožeče in na Kalec k Vilharju za domačega učitelja.[4]) — Potemtakem bi bila hronologija sledeča: pesmi bi bile izšle še pred Veliko nočjo 1854., po Veliki noči bi bili Levstika izključili in po nekolikotedenskem bivanju na Dunaju bi se bil odpravil domov k Oblaku, kamor bi bil dospel najbrže okrog junija meseca; od poletja 1854 do jeseni 1857 — čez tri leta — pri Pacetu, potem do jeseni 1858. pri Oblaku.

To bi bilo vse dosti jasno in verjetno; motilo bi nas samo pismo Antona grofa Paceta, objavljeno v „Levstikovih zbranih spisih“ I. 305., kjer govori samo o „približno $2^1/_2$ letih“ Levstikove službe pri Pacetovih. Čas izstopa je približno trden (jesen 1857) — dasi drugi Levčev razlog, vstop Rudolfov v Terezijansko akademijo, ne stoji, je prvi dovolj trden, da so lahko nastale razmere, v katerih je bil Levstik potem nepotreben — torej bi se vstop v službo premeknil za pol leta naprej, t. j. do pomladi 1855. — A komu naj bolj verjamemo, Pacetu ali Levcu? Pace je sicer črpal iz lastnih spominov, a bil je leta 1857. še zelo mlad, Levstik ga je ravno šele začel poučevati; Levec pa je dobil večino svojih podatkov od Levstika samega, deloma še na Dunaju, deloma potem v Ljub-

[1]) Umrl je v Turnu pri Sv. Križu dné 8. septembra 1857. in je bil dne 10. septembra 1857. pokopan pri Sv. Petru pod Novim Mestom. Levstikovi zbrani spisi, I. zv., str. 305.

[2]) Ravnateljstvo tega zavoda me je prijazno obvestilo, da Rudolf grof Pace, rojen l. 1847., l. 1857. še ni prišel v zavod, marveč da je bil gojenec Terezijanske akademije od l. 1863. do 1870.

[3]) Levec piše leto 1859. Toda Avg. Žigon je v „Časopisu za zgodovino in narodopisje“, IV. (1907), str. 91., 97.—99., na podlagi pisma učitelja Sorina z dne 24. avgusta 1858. in Janežičevih pisem z dne 13. oktobra in 6. novembra 1858. dokazal, da je Levstik dospel k Vilharju že jeseni 1858. ne šele 1859.

[4]) Glej Levstikove zbrane spise, V. zvezek, str. 316,—320.

ljani; Levec je poleg tega poznal Pacetovo pismo, saj je bilo njemu samemu pisano in ga je sam objavil; zakaj se torej ni držal pisma? Pač zato, ker je imel v spominu gotovejše izporočilo iz Levstikovih ust. Tako bi človek mislil; samo pojasnila bi bili želeli od življenjepisca za to razliko.[1])

A videli bomo, da stvar ni tako jasna in preprosta, zakaj Stritarjevi dati v njegovem „berilu" se prav slabo skladajo z dati Levčeve biografije. Ko so Levstikove pesmi izšle v Ljubljani, pravi Stritar, je bil v osmem razredu, ne več v Alojzijevišču. Dijaki so slastno prebirali drobno knjižico, „učili so se pesmi na pamet in deklamovali jih v slovenski uri". Toda nekaterim so se zdele njegove pesmi nevarne, posebno nekemu duhovnemu gospodu na ljubljanski gimnaziji, in delali so urno. Najprej so zasegli dijakom vse njihove iztiske; ko so si hoteli kupiti novih, pri Blazniku ni bilo več „Levstika", vse je bilo „razprodano", to se pravi pod pečatom. Medtem pa je Stritar še zmeraj pridno dopisoval Levstiku v Olomuc in prejemal odgovore, ki jih je potem javno v šoli prebiral. Tako pozornega poslušalstva ni imel nobeden učitelj, tudi ne učitelj verozakonski![2]) „To ni bila več nepokorščina, to je bil upor", pravi Stritar. Nekoč pa je bil oni vsemogočni duhovni gospod, pravi vodja gimnazije, v fizikalnem kabinetu poleg učne sobe 8. razreda in je poslušal tako branje, nakar je zastavil vse, da bi bil Stritar izključen, a rešil ga je učitelj latinščine in grščine, Peter Petruzzi.[3]) Kar se mu pa ni posrečilo v Ljubljani

[1]) Avg. Žigon se pa drži raji Paceta, ko pravi: „Prebil je izmed teh let (t. j. 1854.—1858.) menda skorajda celo prvo leto pri „Iliji" v Spodnjih Retjah"; a podčrtani „menda" kaže dosti jasno, da s sodbo še ni bil gotov, ko je to zapisal.

[2]) Učitelj verouka v tem razredu je bil Anton Globočnik. Gl. Programm und Jahresbericht des k. k. akademischen Gymnasiums zu Laibach für das Schuljahr 1855 (t. j. 1854/55), str. 16. in 20., program prejšnjega leta pa str. 14. in 18) — Citat po Ljublj. Zvonu, IX., 20. = Jos. Stritarja zbrani spisi, VII., 153.

[3]) Dr. Jos. Tominšek je mislil (Ljubljanski Zvon XXVI. str. 402.), da je ovadil Stritarja profesor fizike dr. H. Mitteis, in sicer na podlagi tega, da je ovaditelj prisluškoval v fizikalnem kabinetu. A ovaditelj je bila druga oseba. Iz Stritarjeve stilistike („Bilo je tedaj v Ljubljani nekoliko mož, sosebno duhovnih gospodov — eden (sc. duhovni gospod!) na gimnaziji naši — ki niso bili navdušeni za mladega pesnika") se že da sklepati, da je bil dotični gospod **duhovni** gospod, posebno še, ker Stritarju ni mogel pozabiti, da se ni dal pregovoriti za vstop v semenišče. Mitteis pa ni bil duhovnik, pač pa Metelko in Anton Globočnik; Jos. Kogej in Janez Jelenc kakor tudi Jan. Šolar in Ant. Brodnik kot suplentje ne pridejo v poštev, kadar se govori o pravem vodju zavoda. Metelko ni znan kot tak mogočnež; ostane torej samo še Anton Globočnik, učitelj verouka. Da je bil Levstikov ovaditelj Globočnik, mi je poleg tega povedal še g. nadzornik Fr. Levec. Iz tega se tudi razvidi, zakaj je Stritar nalašč dejal, da tudi učitelj verozakonski ni imel tako pozornega poslušalstva kot on, ko je prebiral Levstikova pisma.

proti Stritarju, je Antonu Globočniku, zakaj ta je bil ovaditelj, uspelo v Olomucu proti Levstiku: Levstik je bil izključen. Bival je nekoliko časa na Dunaju, prišedši v Maribor je vrgel zadnji krajcar v Dravo in šel potem domov, kjer je dobil mesto odgojitelja na neki graščini na Dolenjskem, odkoder se je vrnil potem zopet domov k „Iliju“.[1])

Glavna razlika med Levčevimi in Stritarjevimi dati je čas Levstikove izključitve. Po Levcu bi se bilo to zgodilo po Veliki noči leta 1854., po Stritarju pa šele prihodnje šolsko leto (1854/55); po Stritarju bi bile tudi Levstikove pesmi izšle šele, ko je bil on v osmi šoli, torej šele jeseni 1854, ne pa v prvi pomladi, kakor bi se moralo sklepati po Levčevih podatkih. In zdaj se nam vriva nebroj vprašanj, ki nanje brez novih virov ne bi mogli odgovoriti: ali je bil Levstik samo en semester v olomuškem duhovskem semenišču, ali je bil eno leto, ali še dalje; če je bil gori samo en tečaj in je bil izključen v šolskem letu 1854/55, kakor pravi Stritar, kje je bil do svojega vstopa v semenišče, ker je na Dunaju pri jezuitih mogel bivati samo nekoliko dni, kvečjemu nekaj tednov?

Navidezno se nam zdi, da je mogoče rešiti ta vprašanja, to kolebanje med Levcem in Stritarjem, na podlagi nekega izporočila Stritarjevega v njegovem „berilu“ o Levstiku v zvezi z nekim mestom v Levstikovem „Popotovanju iz Litije do Čateža“. Stritar nam pripoveduje, da so igrali Levstik, on, neki uradnik, neki dijak in neka deklica iz Kočevja v gostilni zunaj Lašč Levstikovo igro „Juntez“: Junteza upijanita dva dijaka in „komisar“, da mu vzamejo hčer, Žefrančku namenjeno, da bi se poročil dijak ž njo. Ljudstvo je bilo z igro zelo zadovoljno, neki gorenjski kupec pa se je jezil na „te potepuhe“, ki so upijanili moža in ga hočejo še okrasti, in je pretil, da ga ne bo več v to krčmo, kjer se take stvari dogajajo.[2]) Temu pa sledi oni za nas važni odstavek: „Lepa večerja, katero nam je napravila hvaležna krčmarica, končala je lepi večer. Ob enem smo tu obhajali Levstikovo slovo. Odhajal je na Pivko za odgojitelja k znanemu, jako čislanemu pesniku in skladatelju slovenskemu.“[3]) Dotično mesto v „Popotovanju“ pa se glasi: „Igrali so pred trémi léti v Laščah učenci kratko burko v domačem jeziku, in vidil sem, kako so prosti ljudje na uho vlekli in kazali, da jim je všeč.“[4]) Povsem jasno nam je, da

[1]) Glej Ljublj. Zvon, IX (1889), str. 18.—21. = Jos. Stritarja zbrani spisi, VII, str. 150.—155.

[2]) Gl. Ljublj. Zvon IX. str. 26—27. = Jos. Stritarja zbr. spisi VII, 164—166.

[3]) Glej Ljublj. Zvon, IX., 27. = Jos. Stritarja zbrani spisi, VII., 166. Dotični pesnik in skladatelj je M. Vilhar.

[4]) Glej Levstikove zbr. spise, III, 187.

morata biti „Juntez“, ki ga omenja Stritar, in ona kratka burka eno in isto. Stritar se je torej zmotil, ko je dejal, da je tačas Levstik odhajal k Vilharju, ker je tja odšel šele jeseni leta 1858, in je bil ta odstavek „Popotovanja“ že natisnjen v 4. številki prve polovice prvega letnika „Slovenskega Glasnika“, 1. aprila 1858; in tu govori Levstik o tem, da so igrali dijaki to burko pred tremi leti.

Ker pa nimamo vzroka dvomiti o verodostojnosti Stritarjevi zastran Levstikovega slovesa pred odhodom na odgojiteljsko mesto sploh, moramo sklepati, da se Levstik po „Juntezovem“ večeru ni odpravil na Notranjsko k M. Vilharju, pač pa na Dolenjsko k grofu Pacetu. — In res je Stritar to pomoto sam popravil v svojih „Spominih“, objavljenih v „Lešnikih“ Družbe sv. Mohorja, v 7. oddelku, naslovljenemu „Juntez“.[1]) Tu namreč piše (str. 193.): „Bližal se je čas, ko je moral (Levstik) zapustiti svoje ljube Lašče in nas ter odriniti tja doli na Dolenjsko, kjer je bil dobil službo za domačega učitelja pri grofu Pace-tu.“ V sledečem potem pripoveduje, kako so igrali Junteza — nekaj ga je celo po Levstikovem rokopisu dal datisniti (str. 194—501.) — in kako so se potem poslovili od Levstika.

Kdaj pa je bilo to? Odvisno je od tega, kdaj je Levstik napisal omenjene besede. Velik del „Popotovanja“ je Levstik gotovo že zgotovil pozimi leta 1857, kajti v prvih dveh „Glasnikovih“ številkah je izšla približno ravno polovica vsega „Popotovanja“. Ker se kaže, da je Janežič 1. aprila objavil v „Glasniku“ samo še zadnji kos rokopisa, kolikor ga je imel v rokah (v „Glasniku“ poldruga stran I. 113.—114.), je moralo biti to mesto pisano vsaj še februarja 1858.[2]) „Pred tremi leti“ je torej s stališča pisateljevega prej konec počitnic l. 1854. ko pa leta 1855.; na Veliko noč 1855. je pa težko misliti že radi dijakov-igralcev, pa tudi radi tega, ker je Velika noč cerkveno prepovedan čas za hrupne prireditve, kar je bilo tačas gotovo odločilno. Če je pa Levstik s tovarišijo koncem počitnic 1854. igral, odhajajoč k Pacetu, „Junteza“, ni mogel biti izključen iz olomuškega semeniška šele recimo pozimi 1854/55 ali celo pomladi 1855. Prav bi imel torej Levec in ne Stritar. — Toda tak sklep bi bil močno prenagel. Levstik se je mogel postaviti tudi na stališče bralčevo, ki bi pozneje njegove besede tiskane bral in bi računil od l. 1858. tri leta

[1]) Jos. Stritar, „Lešniki“, knjiga za odraslo mladino, Celovec, 1906, str. 192—202.

[2]) Popraviti moram tu še Žigonovo pomoto v „Časopisu z. zgod. nar.“ IV. 88, kjer pravi, da je sklep „Popotovanja“ izšel šele v 6. številki I. „Glasnikovega“ letnika. Tiskan je namreč že v 5. številki, str. 136.—141.

nazaj in bi moral misliti na leto 1855; natančnejšega časovnega določila ni dal, torej se mu je lahko zdel zadosten že tudi površen račun po koledarskih letih. Gotovega torej tudi tukaj nič ni.

Tako je bilo stanje tega vprašanja do leta 1906., ko je naznanil profesor K. Štrekelj v „Časopisu za zgodovino in narodopisje“[1]) knjigo varšavskega vseučiliščnega profesorja V. A. Franceva „Materialy dlja istorii slavjanskoj filologii. Pisьma kъ Vjačeslavu Hankě izъ slavjanskichъ zemelъ, Varšava 1905.“ V tej knjigi sta objavljena dva Levstikova lista, ki ju je pisal z Dunaja v Prago Václavu Hanku. Hankov odgovor na prvo Levstikovo pismo je našel Avg. Žigon med Levstikovimi papirji, objavil ga pa je prof. K. Štrekelj v „Časopisu za zgodovino in narodopisje.“[2]) V prvem pismu ponuja Levstik svoj prevod „Kraljedvorskega“ rokopisa za primeren honorar Hanku, ker je čul, da sprejema vse slovanske prevode. Želi pa honorar, ker je v zelo žalostnih razmerah. Potem pripoveduje o nesreči, ki ga je v Olomucu zadela radi njegovih pesmi vsled ovadbe nekega ljubljanskega duhovnika. Pripoved se popolnoma strinja s tem, kar pravi o tej stvari Stritar v svojem „berilu“ o Levstiku. Novo nam pa je pred vsem sledeče: „Sie („Pesmi“) wurden von einem Supplenten, der zugleich Pater[3]) ist, am Gymnasium zu Laibach als Vorlesebuch eingeführt, aber die Folge war eine traurige.“[4]) Dijakom so njegove „Pesmi“ javno zaplenili in neki duhovnik ljubljanski (t. j. Anton Globočnik) ga je ovadil pri semeniškem ravnatelju v Olomucu. Ta je verjel denunciaciji vse, njemu ničesar, vsled česar je moral iti iz semenišča, ker ni hotel svojih pesmi preklicati. „Jetzt ist er (t. j. on sam, Levstik) in Wien und gedenkt die Philosophie zu studieren.“ Pismo je datovano z Dunaja 20. januarja 1855.

To pismo nam je jako dragoceno! Sicer ne govori prav nič o tem, kdaj se je vse to godilo v Ljubljani in v Olomucu, toda ključ za rešitev imamo zdaj v rokah. Prvič lahko trdimo, da Levstik še ne more biti dolgo na Dunaju, da je marveč šele pred kratkim časom dospel tjakaj, ker pravi, da šele *namerava* tu na Dunaju študovati filozofijo, t. j. seveda slovansko jezikoslovje pri Miklosichu. Še dragocenejša pa je druga vest, ta namreč, da je suplent-duhovnik vpeljal njegove „Pesmi“ kot šolsko berilo na ljubljanski gimnaziji in da je to

[1]) Gl. nav. delo, III, (1—2 zv.), str. 95.—99.

[2]) Gl. IV. letnik (1907) str. 171 in dalje.

[3]) Tukaj rabi Levstik besedo Pater pač v pomenu, kakor se sliši na Moravskem in Češkem, kjer se z njo zaznamuje tudi navaden svetni duhovnik. Opomba K. Štreklja v ČZgN., III. 96.

[4]) Gl. ČZgN., III., 96. in Francev, Materialy, str. 617.

bilo povod za postopanje ostale, na zavodu zaposlene duhovščine (sosebno torej A. Globočnika) zoper Levstikove pesmi in pesnika samega.

Kdo je bil ta suplent-duhovnik? V poštev moreta priti samo šolski leti 1853/54 in 1854/55. V šolskem letu 1853/54 sta bila na ljubljanski gimnaziji dva suplenta, Janez Šolar in Anton Brodnik, oba duhovnika; a prvi je učil samo v prvih treh razredih, slovenščine nikjer, drugi pa je sicer učil slovenščino, toda samo v obeh odelkih prvega razreda, v drugih razredih pa sploh ni imel opraviti.[1]) Šolsko leto 1853/54 torej ne more priti v poštev za Levstikovo zadevo, zakaj v prvem razredu se pač Levstikove pesmi niso prebirale kot šolsko štivo. — V naslednjem šolskem letu (1854/55) je prišel vsled razpisa deželne vlade z dne 4. oktobra 1854. nanovo kot suplent na zavod svetni duhovnik Jožef Kogej, ki pa je učil samo v obeh oddelkih I. razreda latinščino, nemščino in zemljepisje, Anton Brodnik pa ravnotako samo v I. a in b latinščino, nemščino in matematiko.[2]) Ostaneta nam torej samo še dva: Janez Šolar, ki je učil od 15. septembra do 14. novembra 1854., t. j. do svojega imenovanja za pravega profesorja v Celju (min. odlok z dne 30. oktobra 1854, št. 16523), „latinščino, grščino, zgodovino in slovenščino v II., IV., V. in VI. razredu 19 tedenskih ur,[3]) in Janez Jelenc, imenovan za suplenta po Šolarjevem odhodu (razpis dež. vlade, 27. novembra 1854.); učil je poleg drugih predmetov tudi slovenščino v I. a in b, II., III. in VI. razredu.[4])

Kateri je pravi? Poglejmo! Levstik je dne 30. januarja 1855. pisal z Dunaja Hanku v Prago. Prej pa se je zgodilo najprej, da je suplent-duhovnik rabil Levstikove „Pesmi“ za šolsko štivo, potem, da je ostala duhovščina to izvedela in po ravnatelju Nečásku dala dijakom odvzeti njihove izvode;[5]) nadalje je sledilo dopisovanje med Stritarjem in

[1]) Gl. Jahresbericht und Programm des k. k. akademischen Gymnasiums zu Laibach für das Schuljahr 1854, str. 18. — Da sta oba, Šolar in Brodnik, duhovnika, se sicer iz tega mesta ne razvidi, pač pa za Šolarja iz „Izvestja“ za prihodnje šolsko leto (1855), str. 24., za Brodnika pa iz „Izvestja“ za šolsko leto 1856., str. 22.

[2]) Gl. Jahresbericht etc. für das Schuljahr 1855., str. 24. in 20.

[3]) Glej Jahresbericht etc. für das Schuljahr 1855, str. 24. in 20. Latinščine v II. je bilo 8 ur, grščine v IV. 4 ure, zgodovine v vseh razredih enako po 3, slovenščine pa po 2 uri. Po nekoliko nejasnem besedilu „Izvestja“ bi bil učil lat. II. (8 ur), gršč. IV. (4 ure), zgod. V. (3), slov VI. (2 uri), a to dá samo 17 ur; učil je torej slovenščino (2 uri tudi v V. razredu.

[4]) Glej Jahresbericht etc.. f. d. Schj. 1855, str. 20. in 24.

[5]) To se pa ni zgodilo tako kmalu, kar lahko sklepamo iz Stritarjevih besed, da so se dijaki Levstikovih pesmi učili na pamet in jih deklamovali v slovenski uri. To se torej ni godilo eno uro ali drugo, ampak dalje časa. Prim. Stritar, zb. spisi VII., 150.

Levstikom, ki mu Globočnik gotovo ni precej prišel na sled, nato disciplinarno postopanje proti Stritarju in ovadba zoper Levstika; potem šele sledi izključitev Levstikova iz semenišča v Olomucu, nakar je popotoval Levstik peš[1]) iz Olomuca na Dunaj. To vse se ni moglo zgoditi šele po 15. novembru, neglede na to, da se začetnik kakor Jelenc ne bi bil upal uvesti Levstikovih pesmi kot šolsko štivo, ne da bi bil prej vprašal kakega „starejšega gospoda". Vse govori torej za to, da je oni suplent-duhovnik Janez Šolar, znan pozneje kot izvrsten učitelj, navdušen tolmač staroklasičnih in slovenskih pesnikov in iskren ljubitelj slovenskega naroda, poznejši učitelj Gregorčičev. Tudi po svojem značaju bi bil on zato najbolj zmožen.[2])

Iz prvega Levstikovega pisma smo torej izvedeli, da se je gonja proti Levstiku in njegovim pesmim vršila v skrajnih mejah od 15. septembra 1854 do 30. januarja 1855. Konfiskacija knjig se pa bržčas pred oktobrom še ni mogla izvršiti, tudi morda pred 14. novembrom še ne, ko je bil Šolar še v Ljubljani, ker bi v tem slučaju konfiskacija bila grdo, javno osramočenje učitelja pred učenci. Disciplinarno postopanje zoper Stritarja se je godilo bržkone še pred Božičem 1854.[3]) Levstik pa je moral biti izključen malo pred ali ne dolgo po Novem letu 1855. Seveda je torej tudi umljivo, da službe pri grofu Pacetu ni mogel nastopiti že o počitnicah ali v jeseni 1854. Dobrodošlo pa nam je to pismo tudi, ker nam popolnoma jasno in za gotovo pove, da je bil v začetku l. 1855. prevod „Kraljedvorskega rokopisa" že gotov, dasi je izšel v Celovcu šele l. 1856.

V odgovoru na to pismo (7. februarja 1855.) je želel Hanka, da bi dobil Levstikove pesmi; posebnega veselja pa

---

[1]) Glej: Levstikovi zbrani spisi, V., 318,: „Vsi bogoslovci so ga spremili jedno uro daleč", in „Ljubljanski Zvon", IX., 21, g. Jos. Stritarja Zbr. sp., VII., 155.: „ . . . kako so ga tovariši vsi, v dolgi vrsti, spremili daleč ven iz mesta, . . . Popotoval je peš."

[2]) Glej o Jan. Šolarju Levčev nekrolog v Ljublj. Zvonu III., str. 253.—256. in Glaser, Zgod. slov. slovstva, III, 200., IV, 33.

[3]) Da radi neke stvari Stritar v l. tečaju šolskega leta 1854/55 ni bil v posebni milosti, dokazujejo tudi katalogi ljubljanske gimnazije. V tem semestru je bil Stritar po lokaciji le četrti odličnjak izmed 37 učencev (gl. Tominšek, Ljublj. Zvon XXVI. 402), dočim je bil v prejšnjem letu v prvem tečaju prvi izmed 44., v drugem pa prvi izmed 41 učencev; v drugem tečaju 1855 pa je bil že zopet drugi odličnjak in kot tak je dobil tudi drugo darilo. — V zadržanju pa je dobil Stritar v tem tečaju samo red „den Vorschriften vollkommen gemäß", dočim v prejšnjem letu obakrat „musterhaft", v drugem tečaju 1855 pa že zopet „sehr lobenswert". — Kaže se, da je Stritarju stvar v šoli vendar le škodovala, dasi ni bil izključen, kakor je bila Antona Globočnika srčna želja. Protokola o dotični konferenci v arhivu I. drž. gimnazije v Ljubljani nisem mogel najti, ker se protokoli niso vsi hranili.

ni kazal za to, da bi za honorar prevzel Levstikov prevod, češ, težko bi ga bilo razpečavati; vendar pa ga vpraša, koliko bi zahteval zanj. Levstik mu odgovarja dne 22. aprila 1855., drugo nedeljo po Veliki noči, z Dunaja: Pesmi mu ne more poslati, ker mu založnik nobenega iztiska ne mara poslati; „Kraljedvorski rokopis“ pa je prodal Družbi sv. Mohorja v Celovcu in s honorarjem se je dozdaj siromašno preživil. Ker pa zdaj nima nobene pomoči in ne ve, ne kam ne kod, prosi Hanka za podporo. Upa, da bo v kratkem mogel izdati drugo izdajo svojih „Pesmi“; knjigarji v Ljubljani in drugod bi jo radi prodajali, to ve za gotovo; tudi odjemnikov bi bilo, saj zdaj, ko so njegove „Pesmi“ pod pečatom, hočejo plačevati za njegovo drobno knjižico po pet gl. in več, a kdor je v njeni srečni posesti, je ne dá. Nato vpraša, ali bi se mogla mogoče natisniti v Pragi. — Odgovora Hankovega na to pismo ne poznamo, tudi ne, ali je dobil kaj podpore od Hanka ali ne, za gotovo pa vemo, da Levstikove skrite prošnje, naj mu poišče založnika, ali ni razumel, ali pa ji ni mogel ustreči; zakaj druge izdaje svojih „Pesmi“ Levstik ni doživel.

Vse kaže, da se je Levstik kmalu nato odpravil domov, toda 22. aprila 1855, štirinajst dni po Veliki noči, je bil Levstik še na Dunaju! Ostal je torej na Dunaju dalje nego samo „nekoliko časa“ (Stritar) ali „nekoliko tednov“ (Levec); ker je prišel gotovo že kaj malega pred 30. januarjem in je gotovo tudi še po 22. aprilu 1855. nekoliko časa čakal na Hankov odgovor, je bival na Dunaju skoro gotovo še kaj malega več ko tri mesece. Iz tega pa sledi tudi, da službe odgojitelja pri grofu Pacetu tudi o Veliki noči 1855 ni mogel nastopiti, marveč šele o počitnicah leta 1855, in sicer bržčas ne popolnoma proti kraju počitnic. Stritar namreč pripoveduje, da so ljudje po Levstikovem odhodu na vsak način še hoteli videti „Junteza“, „če ne že pravega, pa vsaj ponarejenega. Še dolgo časa potem so mene, kjer sem bil v veseli druščini, silili, naj pokličem Junteza, če tudi sam. Kaj sem hotel? Poskusil sem, če tudi je bil moj Juntez Levstikovemu podoben, kakor češarek grozdu.“[1]) — Če je Stritar po Levstikovem odhodu, čez „dolgo časa“ še sam igral Junteza, Levstik ni mogel oditi k Pacetu šele proti koncu septembra recimo, saj je tudi Stritar moral v začetku oktobra iti na Dunaj. Ali pa morda Stritar „Junteza“ ni igral več o tistih počitnicah? Besedilo ravno ni preveč jasno. Prav v začetku počitnic (tačas, od l. 1855. naprej, so se začenjale s 1. avgustom in nehale s 30. septembrom)[2]) pa tudi ni nastopil službe; najprej govori proti temu „Juntez“, potem

[1]) Stritar, Lešniki, str. 202.
[2]) Gl. Jahresbericht etc. f. d. Schulj 1855. str. 26.

pa tudi pesem „Na sv. Róka dan“.[1]) Leta 1855 je namreč tudi po Dolenjskem razsajala kolera in na dan sv. Roka (16. avgusta) tistega leta je prišla velika množica ljudi k podružnici sv. Roka blizu Spodnjih Retij v velikolaški župniji. Prišli so

„S Polja, z Roba in Škocjana,
Pôleg naših farmanov.“

Pesem pa dokazuje, da je bil Levstik pri tem cerkvenem shodu navzoč. — Če pa je prišel Levstik šele o počitnicah po 16. avgustu in recimo pred 15. septembrom) leta 1855. k grofu Pacetu, ni mogel biti pri njem ne „čez tri leta“ (Levec), niti „dveh let in pol“ ne (Ant. grof Pace), temveč k večjemu le kaj malega čez dve leti, do jeseni 1857. Pozimi 1857/58 je bil namreč že zopet brez službe v Spodnjih Retjah pri prijatelju Jožefu Oblaku-Iliju in je pripravljal in pisal „Popotovanje“ in »Napake“ na podlagi velikolaške govorice.

Kolikor smo torej mogli dognati, je od l. 1853. do 1858. sledeče gotovo: Brez mature je Levstik dovršil osmi gimn. razred julija 1853;[2]) o počitnicah 1853 (?) je bival nekoliko časa kot gost pri dunajskih jezuitih; v času po 15. septembru in pred 14. novembrom 1854. je prebiral Jan Šólar z učenci v šoli Levstikove „Pesmi“; pred 30. januarjem 1855, prejkone okrog Novega leta, je bil Levstik izključen iz olomuškega semenišča in je potem, pred 30. januarjem 1855., dospel na Dunaj, odkoder je odrinil po 22. aprilu 1855 (bržčas v začetku majnika) peš proti domu v Ljubljano in Lašče. Po 16. avgustu in pred 30. (ali 15.) septembrom 1855 je šel k grofu Pacetu za domačega učitelja, kjer je ostal do jeseni 1857. Do jeseni 1858 je potem ostal pri „Iliju“, nakar je prišel na Notranjsko k Vilharju. —

Odprto pa je še vedno vprašanje, kje je bil vse šolsko leto 1853/54, ali je bil ves ta čas v olomuškem semenišču, ali je bil kje v kakem noviciatu? Dozdaj na to vprašanje še ne morem odgovoriti. Na dvakratno tozadevno prošnjo mi slavno ravnateljstvo kn. nšk. duhovniškega semenišča v Olomucu dozdaj še ni blagovolilo ničesar odgovoriti.

Naj sledi še kot dodatek za nas tako dragocena korespondenca Levstikova s Hankom iz leta 1855., ker je knjiga Francevova nam na Slovenskem zelo težko dostopna:

[1]) Levstikovi zbrani spisi, I., str. 143—146. in 301.

[2]) Pismena matura je bila 16, 17, 18, 20, 21. junija, ustmeni izpiti pa 18—21. julija; izmed 38 učencev 8. šole se je javilo k izpitu zrelosti samo 19 in še izmed teh so štirje pred izpitom odstopili, ostalih 15 je izpit napravilo (trije z odliko). Treba pa je opozoriti na to, da se je tačas zrelostni izpit potreboval samo za vstop na vseučilišče.

1.

(Levstik Hanku).[1]

Euer Wolgeborn!

Der Gefertigte nimmt sich die Freiheit, an Euer Wolgeborn, ohne Ihrer ehrenden Bekanntschaft sich zu erfreuen, den gegen- (str. 617) wärtigen Brief zu richten. Da er in Erfahrung gebracht, dass Sie alle slavischen Übersetzungen der „Königinhofer Handschrift" annehmen, um sie den schon bis jetzt existirenden beizuschliessen, so wagt er hiemit eine „slovenische" Übersetzung der gesammten im „rukopis" vorkommenden Gedichte gegen ein anständiges Honorar anzubieten. Er würde wol nicht davon erwähnen, wenn er jetzt nicht in einer sehr beängstigenden Lage wäre. Er hat einen Band „slovenischer" Gedichte erscheinen lassen, die sich in seinem Vaterlande einer enthusiastischen Aufnahme zu erfreuen die Ehre hatten. Sie wurden von einem Supplenten, der zugleich Pater ist, am Gymnasium zu Laibach als Vorlesebuch eingeführt, aber die Folge davon war eine traurige. Die am Gymnasium bethätigte übrige Geistlichkeit erhob einen grässlichen Sturm und brachte so weit, dass in allen Gymnasialklassen die Exemplare, welche sich die Studenten angeschafft hatten, öffentlich konfiscirt wurden. Aber die Bosheit ging noch weiter. Da sich der gefertigte Verfasser im f. E. Seminär zu Olmütz in Mähren als Deutschritterordenskleriker befand, so schrieb ein Pater von Laibach einen Brief mit einem beigeschlossenen komentirten Exemplare seiner Gedichte an den Seminärvorsteher. Im Briefe standen unwerschämte (sic!) Lügen, dem Werke wurden die skandalösesten Blasphemien aufgebürdet. Der Vorsteher drang auf Widerrufung der Gotteslästerungen. Der Verfasser erklärte umsonst, dass das Werk die Censur mit Ehren bestanden, dass diese Denunziazion eine abscheuliche Lüge sei. Er versteht unsere Sprache nicht und glaubte dem Briefe jeden Strich, dem Verfasser nichts. Die Folge davon war, dass er das Seminär verliess, weil er sich zur Widerrufung nicht bequemen konnte. Jetzt ist er in Wien und gedenkt die Philosophie zu studieren, hat aber keine Aussicht auf irgend eine Unterstützung, darum kann er in diesen Umständen wol entschuldigt werden, wenn er vom Honorar Erwähnung macht. Er bittet um gefällige baldigste Beantwortung,

Mit Hochachtung etc.

Fr. Levstik.

[1]) Francev, Materialy etc., str. 616.—617.

Adresse: Franz Levstik in Wien, Landstrasse, Untere Reisnergasse H. Nr. 497, II. Stock, Thür Nr. 22.

Wien
am 30. Jänner 1855.

2.[1])

(Hanka Levstiku).

Vaše Blahorodí!

Kdybyste mi byl překlad slovenský nabídl když sem vydaval polyglottu Kralodvorského rukopisu, bylo by mi to velmi vítáno, však pro všecko račte mi psáti, cobyste zaň žádal, neboť posud žádný překladatel honoráru nežádal, jsa spokojen s nějakým počtem zvláštních výjtisků. Sám nevím kdybych to tisknouti dáti mohl. Nejhorší při tom jest to, že se Vám ta smutná nehoda stala, tak že snad kdybychom to i tisknouti dali — Vaši nepřáteli by to ani na slovenska gymnasia nepřipustili — a kdyby toho nebylo, kdo by nám to pak kupoval? Na nové vydání polyglotty není ani pomyšlení, já sem ji posud více darmo rozdal než prodal: vůbec nyní jest tak špatný odbyt na knihy, že sotva kdy tak bylo. Každý při té náramné drahotě šetří co nejvíce může.

Ten svazeček Vašich slovenských básní bych rád měl, neboť od Vás nic jiného neznám, než Božičnu i Dekle i Ticu a posílám Vám zde zaň Polyglottu Kralodvorského rukopisu, moje Písně i Krakoviaky.

Poroučeje se laskavé paměti mám čest zůstavati nejoddanější

Váceslav Hanka.

[V] Prazě 7. unora 1855.[2])

3.[3])

(Levstik Hanku)

Euer Hochwolgeborn!

Ich komme erst jetzt der schuldigen Pflicht nach und bitte desshalb tausend Mal um Vergebung. Ich wusste sehr wol, dass (str. 618.) es meine Pflicht sei, Euer Hochwolgeborn

[1]) Gl. Časopis za zgodovino in narodopisje, IV. l., str. 172.

[2]) Na Hankovo vprašanje o Levstiku (16. III. 1855) mu odgovarja 22. marca 1855. profesor biblijske vede v goriškem duh. semenišču Štefan Kociančič: „ . . . Gospod Levstik, od kterega mi pišete, da je Kraljedv. rokopis poslovenil, je pri nas znan ko dober pesnik; gotovo bo tadaj tudi to njegovo novo delo svojega mojstra hvalilo". Gl. Francev, Materialy, str. 550, Casopis zgod. nar. III. 96.

[3]) Francev, Materialy, str. 617—619.

ein Bändchen meiner Gedichte zu überschicken, und diess um so mehr, da Sie selbst ein slavischer Schriftsteller und ein Freund unserer Nation sind. Dieser Pflicht wäre ich schon in meinem ersten Schreiben gerne nachgekommen, wenn es mir nur möglich gewesen wäre. Nach Olmütz hatte ich nur 3 Exemplare meiner „Pesmi“ erhalten, wovon ich 2 bei meiner Abreise von dort an meine Mitschüler abzutreten gezwungen wurde; so sehr interessirte man sich dort um mein kleines Werk. Ich befinde mich also nur noch im Besitze eines einzigen Bandes, der hier in Wien, unter meinen Landsleuten von Hand zu Hand geht.

Sobald ich von Euer Hochwolgeboren das Schreiben nebst den beigelegten Werken, wodurch ich mich sehr geehrt und zu grossem Danke verpflichtet fühle, erhalten hatte, schrieb ich alsogleich an den Verleger nach Laibach, er soll mir wenigstens noch ein Exemplar zuschicken; aber drei Briefe an ihn blieben ganz unbeantwortet, erst auf den vierten von etlichen Tagen würdigte sich der stolze Mann herab, mir eine Antwort zu geben: „Alle Exemplare liegen unter Siegel und kein Mensch sei im Stande nur Eines davon zu bekommen!“

Ich würde Euer Hochwolgeborn mit grösstem Vergnügen mein einziges, obwol schon sehr abgeriebenes Bändchen zusenden, wenn ich es nur irgendwie entbehren könnte, allein das Manuskript liegt beim Buchdrucker, welches er mir übrigens zur weitern freien Verfügung gegen Erlegung von 35 f. C. M. (soviel hatte ich erst an Honorar bezogen) abzutreten gesonnen ist, und da ich in der Kürze eine zweite Auflage zu veranstalten gedenke, so kann ich das einzige Exemplar unmöglich entbehren. Euer Hochwolgeborn hatten die Güte, an mich die Frage ergehen zu lassen, wieviel ich für die Übersetzung der „Königinhofer-Handschrift« verlange? Diese Frage muss ich dahin beantworten, dass ich, in Erwägung, dass Euer Hochwolgeborn durch eine Drucklegung derselben mir, ohne weitere Aussicht auf Absatz, ein Opfer gebracht hätten, dieselbe nach Klagenfurt bereits dem Verein des h. Mohor abgetreten habe, von dessen Honorar ich bis jetzt kümmerlich mein Darein gefristet. Nun aber bin ich in der schlimmsten Lage. Meine Eltern beantworten mir keinen meiner Briefe, hier in Wien habe ich viele, doch lauter arme Freunde, aber keinen Gönner und keinen Verdienst, trotz meiner bisjetzigen grossen Bemühung darnach. Ich weiss nicht, wohin ich mich wenden, was ich anfangen soll! Alles scheint sich gegen mich verschworen zu haben. In Laibach soll (str. 619.) ich wol so manchen stillen Gönner besitzen, aber leider weiss ich nichts davon!

Ich wage mich daher an Euer Hochwolgeborn mit der Bitte um eine Unterstützung. Mein Selbstgefül hielt mich von

solchen Schritten zurück, solange ich nicht in das bitterste Elend geraten war, aber nun steht mir keine Aussicht mehr offen, bis zur 2-ten Auflage meiner Gedichte, die in ein Paar Monaten erfolgen würde, wenn ich einen Verleger hätte. Dabei könnte ich viel gewinnen. In Laibach wollen jene, die sich im Besitze meines Werkes befinden, dasselbe nicht um enorme Preise von 5 f. und noch mehr, an andere abtreten. Wäre es vielleicht möglich in Prag den Druck irge(n)dwie[1]) zu veranstalten? In Laibach und überall sonst giebt es Buchhändler genug, die es gerne verschleissen wollten, das weiss ich genau.

Mich noch einmal wegen der so lange schuldiggebliebenen Antwort exkusierend, bleibe ich etc.

Franz Levstik.

Adresse: Wien, Vorstadt Wieden, Wehrgasse, H. Nr. 854 zu ebener Erde, Thür Nr. 1.

Wien,
am 22. April 1855.

Gori[2]) sem dejal, da se konfiskacija Levstikovih „Pesmi“ bržčas ni izvršila pred oktobrom, morda tudi še ne pred 14. novembrom. Ta čas se določi lahko še nekoliko natančneje; zakaj Jožef Blaznik, založnik Levstikovih „Pesmi“, jih v „Oglasniku št. 38. k 96. listu Novic, 1854“ (ki je izšel 2. decembra 1854.) še priporoča: „V ravno ti založbi (kot Alb. Stolz-Olibanov „Oče naš“, v Blaznikovi namreč) se dobivajo PESMI. Zložil Fr. Levstik. Mehko vezane veljajo 30 krajc.[3]) Pred 2. decembrom 1854. torej „Pesmi“ niso dali v zapor! Prvič pa je bilo priporočilo objavljeno v „Oglasniku št. 35. k 92. listu Novic, 1854“ (18. novembra 1854). Ker pa Blaznik knjižice tu ne priporoča kot „ravno zdaj na svitlo prišle“, kakor v isti številki Giontini svoj „Koledar za Slovence“ ali v 29. številki „Oglasnika“ (30. avgusta 1854.) Blaznik že omenjeni „Oče naš“, moramo sklepati, da so izšle „Pesmi“ pač že nekoliko časa pred 18. novembrom. Kakor se sploh kaže, se Jož. Blaznik za Levstikove „Pesmi“ ni baš preveč potrudil — mislil je pač morda: „Kaj bom pri pesmih profitiral?“ — in jih tudi oglasil ni precej, ko so bile izšle, morda šele tačas, ko so postajali kupci redkejši. Prodal jih je pa do konfiskacije, ki se je morala izvršiti kmalu po 2. decembru, precejšnje število; v zaporu

[1]) Črka „n“ je izginila v tisku.

[2]) Gl. stran 267. Med natisom se je g. pisatelju posrečilo dognati sledeča važna dejstva, ki so se še mogla sprejeti v naš Zbornik. — Uredništvo.

[3]) Starega denarja seveda, 1 gld. = 60 kr.

jih vsaj ni moglo več biti dosti. Celovški „Slovenec", tečaj II. str. 100 poroča namreč v dopisu iz Ljubljane, datovanem z 21. marc. 1866., da jih je začel Wagner prodajati po 50 kr. (nove veljave = 30 kr. stare veljave) in da jih „ni prav obilo iztisov".[1]) Iz vsega tega, in ker se konfiskacija pač ni mogla izvršiti pozneje ko v decembru 1854., moramo sklepati, da je moral Blaznik prodajati „Pesmi" pač dalje časa, nego šele od srede novembra nadalje, da so morale pesmi iziti na vsak način že ob začetku šolskega leta ali malo pozneje. Značilno za Jož. Blaznika pa je, da je od Levstika po konfiskaciji zahteval za povrnitev rokopisa ves honorar nazaj (celih 35 gl.!), dasi so morali biti njegovi stroški že davno pokriti — pri visoki ceni „Pesmi" (pol goldinarja za ne celih 6 pol prav majhne osmerke) in pri nizkih tedanjih tiskarskih stroških, ko je pri 500 izvodih ena pola velike osmerke (Glasnikove oblike) stala 19 gl. (l. 1857) in je pri 1200 izvodih tisk in papir Prešernovih „Poezij" (12 pol 8° na najboljšem papirju) stalo 257 in pol goldinarja (l. 1846.). A to razumemo pri človeku, ki je plačal po Prešernovi smrti za njegove „Poezije" dedičem po 13 kr., jih dal po 3 kr. brošírati in jih potem prodajal po — celem goldinarju s 375% dobička (pri izvodu 44 kr.), na stroške revnih Prešernovih dedičev.

Zanima nas tudi vprašanje, kdaj je Levstik Blazniku izročil rokopis svojih „Pesmi". V pomoč nam morejo biti sledeče pesmi: „Božična", tiskana v Bleiweisovem „Koledarčku Slovenskem za leto 1854.", str. 54.—57. „Deklica in tica", objavljena istotam, str. 62., in pesem „Hrepenenje mladega pesnika" („Uvod" v „Pesmih"), ki je bila prvič tiskana, na kar nihče dozdaj še ni opozoril, v „Novicah", tečaj XII., „V Ljubljani, v sredo, 5. julia 1854.", list 53., str. 212.[2]) Vse te tri

[1]) Časopis za zgodov. in narodop. IV, str. 140.

[2]) Ob tej priliki naj opozorim tudi na Levčevo pomoto v Levstikovih Zbranih spisih V., 331., kjer piše, da se je Levstik „petošolec leta 1850. prvič javno oglasil v „Sloveniji" (l. 18.) s svojo pesmijo „Vile", katero je pozneje prekrstil v „Povodnjo deklico". — Res pa je le, da je Levstik nastopil prvič že kot četrtošolec; v „Sloveniji", list 42. „V petek, 25. Velkiga travna 1849.", str. 168, je razglasil s podpisom „—k". pesem „Želje" (7 kitic). To je ona pesem, ki jo beremo v „Pesmih" na str. 31.—32. pod naslovom „Pesem strunarja", okrajšano za dve kitici in tudi sicer precej močno predrugačeno; v „Zbranih spisih" pa ima ta pesem zopet naslov „Želje" in spodaj dostavek „Sušca meseca 1849", kar se ujema. Opozorim naj pa tudi na to, da i Levstikova „Ura" („Pesmi", str. 60., „Zbrani spisi", I., 183.—185.) ni prvič tiskana v „Pesmih" (kakor pravi Levec v kazalu Levstikovih zbranih spisov, I.), ampak v „Ljubljanskem Časniku", No. 44. „V torek 3. Rožnika 1851.", str. 176. in da je isti „Ljubljanski Časnik" Nr. 15. „V torik 21. Velkiga travna 1850"., str. 60., objavil Levstikovo dozdaj neopaženo balado „Kamniti svatje" (s podpisom Gornicki kakor v „Sloveniji", v kateri obravnava v precej nerodnih kiticah, podobnih nibelunškim, znano ribniško pripovedko.

pesmi kažejo razne premembe, ki so časih tolike, da si ne moremo misliti, kako naj bi jih bil povzročil kdo drug nego Levstik sam, zlasti, ker so te inačice — sicer ne vselej, a večinoma — metrično ali pa frazološko res boljše od onih v „Pesmih". N. pr. „Božična": „Pesmi", str. 64.: „Do Betlehema hitite, — v jaslih ga iščite" (naglas „jaslih"), „Koledarček", str. 55.: „Do Betlehema hitite, — Ga v jaslih iščite." „Pesmi", str. 65.: „Deva je Mesija rodila" (naglas devà); Kol. str. 55.: „Je deva Mesia rodila". „Pesmi", str. 65.: „Viditi je želel . . ." (naglas „vidìti"), Kol. str. 56.: „Je viditi . . ." — „Dekle in tica": „Pesmi" str. 23: „Pogleda se v vodo, vidi si obraz" (naglas „vidì si"), Kol. str. 62.: „. . . si vidi obraz". „Pesmi": „Kar rekel si tiček, to gerda je laž", Kol.: „Kar tiček si tiček, . . ." (tiček je apozicija). »Pesmi": „Čeprav siromak i revež bi bil" (tavtologija), Kol.: „Čeprav siromak in bos bi bil". — „Uvod": „Pesmi", str. 4.: „Hladni rosi je nedrije zakrila". Novice, 1854., str. 212.: „In rožica . . . Je hladni rôsi nedrije zakrila". „Pesmi", str. 5.: „Od vsih strani strune so divno pele" (naglas „strunè"), Nov.: „Od vsih strani so krasno strune pele«. — „Pesmi str. 4.: „I zdajci se mi duša v persih vname — Podoba ta me vsoj močjo objame." Nov.: „Podoba ta me z vso močjo objame — Brezimeno mi željo v persih vname". „Pesmi", str. 6.: „Mrak pade", Nov.: „Mrak seda". — „Pesmi", 6.: „Ko ž njim se dvignem na stezo gotovo, — Bežijo brezna pred nogo njegovo". Nov.: „Sabo veli mi na stezo gotovo. — Zbežé vsa brezna pred nogo njegovo." — Nekatere stvari so pa ravno v tej pesmi očitno poprave, pravzaprav „pokvare", tuje roke, zlasti od 6.—8. kitice, morda tudi katera izmed navedenih, v splošno resničnih poprav, dasi utegnejo biti po večini Levstikove: „In" mesto „i" je bržčas urednikov, „sem" m. „sim" pa skoro gotovo Levstikov; „Novice" imajo v vsem letniku 1853. še skoro vseskozi »sim" (gl. str. 197, 198, 375, 412 itd.), v letniku 1854. pa že „sem" (str. 62, 80, 104, 152, 180 itd.). Nobene teh poprav, tudi „sem" m. „sim" ne, ni v „Pesmih", torej tudi v rokopisu ne. Kaže se torej, da je Levstik rokopis svojih „Pesmi" moral prodati že l. 1853., in to še preden je dal svoje prispevke za Bleiweisov „Koledarček Slovenski". Za to domnevanje govori tudi to, da kaže „Hrepenenje mladega pesnika" mnogo več in večjih izprememb nego „Božična" in „Dekle in tica", ker je večja razdalja med rokopisom „Pesmi" in novo inačico.[1]) Prispevka za „Koledar-

[1]) To moje domnevanje bi se moglo utrditi ali pa ovreči, ako bi dobili v roke potrebno rokopisno gradivo, Levstikov rokopis, ki je ostal pri Blazniku (ali ga pozna kdo?) in rokopise onih treh Levstikovih pesmi z eventualnimi popravami tuje (urednikove?) roke. Naj pogleda, če kdo ima!

ček" je moral Levstik poslati potemtakem uredniku vsaj septembra 1853., najkasneje v začetku oktobra, ker je bil 5. novembra že dotiskan.[1])

Tačas pa je bil rokopis „Pesmi" že pri Blazniku in je ležal pri njem nad eno leto, preden so izšle „Pesmi". Levstik je torej prodal svoje „Pesmi" bržkone že poleti 1853., ker je pač tačas najbolj potreboval denarja, ko je obračal svoje korake proti severu, da bi vstopil v Nemški viteški red in se enkrat vrnil kot duhovnik tega reda v Ljubljano.

To pa se je godilo ravno poleti 1853; gotovega dokaza sicer zopet nimamo, a verjetnost je največja. Od vodstva knezoškofijskega semenišča v Olomucu sicer še zmeraj nisem dobil nobenega odgovora, dasi je sicer običajno, da se na pismo vsaj negativno odgovori, če je priložen retourporto, vendar pa se mi je po ljubeznivem posredovanju g. dr. Avg. Žigona posrečilo dobiti v porabo važen Levstikov dokument, ki nadomešča popolnoma odgovor, ki ga iz Olomuca nisem dobil, Levstikov „Wohlverhaltungszeugnis" namreč, ki ga je dobil ob izstopu iz semenišča. Glasi se:

Wohlverhaltungszeugniss.

Der Gefertigte bestättiget anmit, daß Herr Franz Levstik, Hörer der Theologie des ersten Jahres, sich in dem Fürst.-Erzb. Alumnate zu Olmütz, als dessen Zögling, vom 1. Oktober 1854 bis zum 25. Jänner d. J. aufgehalten, und sich stets den Hausstatuten gemäß benommen habe.

Olmütz am 25 Jänner 1855.

Th. Bećák m. p.
Sem. Rector.

V olomuškem semenišču je bil Levstik torej samo od 1. oktobra 1854. do 25. januarja 1855.; torej še celih štirih mesecev ni bival v njem. Kje pa je bil vse leto od poletja, oziroma jeseni 1853. do 1. oktobra 1854.? Le poglejmo! Iz Levstikovih pisem, Hanku pisanih, vemo, da je Levstik prinesel na Dunaj s seboj zgotovljen prevod „Kraljedvorskega rokopisa". Ali je mogel to delo izvršiti poleg teoloških naukov v manj kot štirih mesecih, neglede na to, da se Levstik na gimnaziji s češčino očividno še ni dosti pečal? Pač težko da. Moral je bivati med Čehi dalje časa. V prvem pismu piše Levstik Hanku, da je bil v semenišču kot „Deutschritterordenskleriker", kar se ujema z vsemi dosedanjimi dati, kakor tudi s prijaznim pojasnilom č. g. o. Bernarda Polaka v Ljubljani, da je študoval Levstik teologijo v Olomucu na stroške

[1]) Gl. Oglasnik št. 31. k 89. listu Novic 1853 (t. j. 5. nov. 1853.).

Nemškega viteškega reda, ki je imel tačas svoj glavni konvent v Sovinškem gradu (Sovinec [Eulenberg] na severni strani Moravske med Rimažovom in Šternberkom), odkoder so ga pozneje preložili v Opavo. Da pa je mogel biti Levstik klerik Nemškega viteškega reda, je moral prebiti na vsak način enoletni noviciat, ne sicer na Dunaju pri oo. jezuitih, pač pa skoro brezdvomno v Sovincu. Pozitivnega potrdila za to domnevanje sicer zopet pogrešamo, toda upam, da ga še dobimo.

Še nekaj je treba v razpravici dopolniti. Levstik je šel od Pacetovih stran jeseni 1857., bržkone koncem septembra, in je potem šel k prijatelju Oblaku v Sp. Retje; to je bilo dozdaj tako trdno, da ni bilo treba stvari dalje preiskovati. A ni tako. V razglasu „Bukve Vodniku v spomin“ našteva dr. E. H. Costa v „Novicah“ 3. februarja 1858[1]) med pisatelji, ki so poslali prispevkov, tudi našega pesnika: Franc Levstik v Ljubljani. To pač še ne pravi, da bi Levstik še 3. februarja 1858. bival v Ljubljani, pač pa gotovo, da je bival tu še pred kratkim časom, gotovo pa še tačas, ko je poslal svoje prispevke. Kdaj se je to zgodilo? „Novice“, XV. tečaj, list 90., 11. novembra 1857., so objavile Costov poziv „Zastran bukev v Vodnikov spomin“, v katerem prosi, da mu pošljejo pisatelji „izdelke saj do srede mesca decembra“. Če pregledamo množino Levstikovih pesmi v „Vodnikovem spomeniku“ (4 strani velike četvorke), moramo priznati, da jih je moral pač dalje časa pripravljati za tisk, ker vemo, kako vestno je Levstik svoje pesmi pilil. Pred začetkom decembra svojih prispevkov pač ni izročil še Costu, zlasti ker je bil rok „do srede decembra“. Tačas, morda tudi še kaj dalje, je moral Levstik bivati v Ljubljani, dasi morda že ves čas od začetka oktobra brez službe, iskaje si novega zaslužka. Šele ko mu je vse izpodletelo, se je zatekel v leseno kolibo pri Iliju v Spodnjih Retjah. — V „Vodnikovem spomeniku“ samem (str. 268.) je označen „Franz Levstik“ kot „Hofmeister in Senosetsch“. „Novice“ pa poročajo v XVII. tečaju, 19. listu, 11. maja 1859.: „ . . povemo veselo novico, da Vodnikov spomenik (album) je dokončan; vidili smo že vezano knjigo“. — Torej nov in star dokaz zato, da je šel Levstik k Vilharju v Senožeče prej nego v jeseni 1859.

[1]) Gl. „Novice“, XVI. tečaj, list 5., str. 34.

O slovensko-hrvatski zajednici 1848/49.

Priobčil dr. Fr. Ilešič

Ko se je začetkom l. 1849. pripravljala oktroovana ustava in je umirala politična svoboda, je glasilo takratnega ministerstva, „Der österreichische Correspondent", začelo pisati zoper Hrvate, jih imenovalo „od nemških demokratov zavedene rovarje" ter svarilo „Čehe in Hrvate in vse, ki morebiti z njimi simpatizujejo, namentlich die von einem slovenischen Doktor aufgeregten Slovenen."[1])

Dvoje se trdi v teh besedah, namreč, da je „doktor" (Bleiweis) vzbunil Slovence in pa da Slovenci simpatizujejo s Čehi in Hrvati.

O tej zadnji točki, o slovensko-hrvatskih odnošajih leta 1848/49 hočem govoriti v pričujoči razpravi, in sicer o političnih, ne o literarnih odnošajih slov.-hrvatskih. Razprava naj natančneje pojasni besede Apihove („Slovenci in l. 1848.", str. 90.), češ, da so bili precej osamljeni glasovi, ki so zahtevali tesno zvezo s Hrvati, a da so jo Hrvati često zahtevali. V to svojo svrho bo razprava razločneje orisala in izrisala ozadje delovanju navedenega „slovenskega doktorja".

Na kratko bi se dalo to-le reči: Najsi je bilo res ali neres, kar so poročale „Pražske Noviny" dne 5. jan. 1849, češ, da je program Jelačića bana najti v vsaki hiši v vseh jugoslovanskih pokrajinah tja do bregov Soče, gotovo je, da Bleiweis ni bil med tistimi, ki so ga najbolj širili. Bleiweisu je bil ta program prerevolucionaren.

---

[1]) Slovenski dopisnik v „Slav. Centralblätter" z dne 30. apr. 1849 je smatral tako trditev za naivnost ter dodal: „Wäre ich so ein allmächtiger Minister, der verteufelte slovenische Doctor müßte mir zur heilsamen Buße eine kleine Erholungsrelse nach Kufstein machen . . ."

1.

Preden se je ustanovila dunajska „Slovenija“ (29. marca 1848), je spričo marčnih dogodkov dunajskih med tamošnjimi Slovani očividno prevladovala misel o političnem ilirizmu. Pod proglasom, ki so ga dne 20. marca dunajski Slovani poslali na jug, predlagajoč, naj se Gaj, Vranycani in Kukuljević „odmah bez svake misli nesloge i razdora“ priznajo za začasni upravni odbor „našega naroda“, so poleg mnogobrojnih Čehoslovanov in drugih Jugoslovanov podpisani tudi „Petar Kozlar, Krajnac, Jur. Jenko, Krajnac, Ant. Globočnik, Krajnc, Lud. Perona, Krajnc“ (Séirac Franceschini, Primorac?)[1])

Ta odbor je sklical na dan 25. marca v Zagreb narodno skupščino, kjer je bilo med drugim enoglasno sklenjeno „krěpko i novo sjedinjenje u svakom smislu naše po zakonu i dogodivštini k nama pripadajuće kraljevine Dalmacie s kraljevinom hrvatskom i slavonskom, kao takodjer cěle naše vojničke granice glede političkog upravljanja, kao i sviuh ostalih tečajem vrěmena izgubljenih s ugarskimi varmedjami i s austrianskimi deržavami sjedinjenih stranah domovine naše.“ Državni sabor naj bi se sestajal vsako leto na izmeno v Zagrebu, Oseku, Zadru in Reki.

Ti sklepi so bili izročeni posebni deputaciji z Gajem na čelu, da jih predloži cesarju v sankcijo. Dne 26. marca je deputacija zapustila Zagreb in 31. bila sprejeta v avdijenciji.

Dne 2. aprila se je udeležila velike slovanske svečanosti v Sperlovi dvorani na Dunaju.

Istega dne popoldne je zboroval slovanski odbor, sestavljen iz najvrlejših mož hrvatskih, čeških in poljskih. Med ostalim so se posvetovali tudi o tem, kako bi se najlaže utrdila in okrepila zveza vseh Slovanov v Avstrijski monarhiji, „i odmah se sastavi proglas na Slovence u Kranjskoj, Koruškoj i Štajerskoj, kojim će se takodjer u slavjansko kolo pozvati.“

In res so dne 5. aprila slovanski deputati (400 po številu) z Dunaja poslali „svojim bratom Slovencem na Kranjskem, Primorskem, Štajerskem in Koroškem“ oduševljen poziv, kjer so naglašali potrebo narodnosti ter jih pozivali, naj bi si „stavili v mislih in srcih Slovenijo, ki jo kroji politika“, naj bi svoje prošnje podstrli cesarju, da jim da „tudi politika Slovenijo,“ naj bi podali svojim bratom na Hrvatskem, Slavonskem in Dalmatinskem bratsko roko in jih spoznali za tiste, „k katerim se imajo posebno obrniti in z njimi zjedinjeni doseči svoj visoki namen“, naj pa bi ne pozabili tudi vzajemnosti s Čehi in Poljaki, „ker v sedanjih okoliščinah bode le

[1]) Gajeve „Novine“ dne 25. marca 1848.

ta mogla obstojno (?) zavarovati in utrditi avstrijski prestol.“ Podpisali so ta poziv poleg drugih Gaj, Vranicani in Kukuljević, izmed Čehov tudi L. Rieger.[1])

Ta manifest kaže sicer značaj celokupnega avstroslavizma, vendar priporoča Slovencem naravno na prvem mestu zvezo s Hrvati ter je dokaz, da so hrvatski voditelji kakor Gaj, Kukuljević tudi v zgoraj navedenem sklepu narodne skupščine z dne 25. marca mislili na zedinjenje s Slovenci.

Jako radikalno jugoslovansko stališče je zavzel Vukotinović v svoji brošuri „Někoja glavna pitanja našeg vrěmena“, ki ji je predgovor pisan v Zagrebu dne 15. aprila 1848. V njej zahteva „da se u administrativnom obziru od Ugarske posve odcepimo···· Nu kruna ugarska nek ostane i naša“; namesto dolgega izraza „hrvatsko-slavonsko-dalmatinski“ priporoča nadstrankarsko ime ‚ilirski‘, „i tim imenom da se nazivaju sve tri kraljevine i one strane, koje i jezik i sila historičkog zvanja tamo vodi, da se jednom s njim slože···· (str. 16.). Brez dvojmbe naše je lěpo i plemenito sada zvanje uzdignuti krěpku rěč i pozvati južno Slavjanstvo u kolo naše. Barjak literarni smo podignuli, trěba da i barjak politički razvijemo. Za stalnu našu sreću neobhodno potrěbito je, da se svi Slavjani na jugu, skopčani po srodstvu jezika, i u političkom životu užje svežu. Tamo teže sada svi narodi, da jih ne razděljivaju više granice skrojene polag rekah, brdinah i drugih vladaočkih interesah, nego da se slože svi oni, koji jednim govore jezikom···· Banat, Bačka, Srbija, Slavonija, Bosna, Bugarska, Hrvatska, Dalmacija sa otocima, Crna gora, Hercegovina, Kranjska, Koruška, Štajerska kolike su to krasne zemlje, gdě se svada čuje naša rěč?··· Pa je li moguće, da se pokrajine ove ne bi upoznale; da leže i u buduće u tmini, ko što su ležale do sad? Nije moguče!··· Već su ukazuje posvuda duh sloge, duh obće ljubavi, duh onaj blagi, koji će nas uvesti u kolo velikih narodah···· (str. 24.—25.).

V okviru monarhije in gori navedenega manifesta ostaja Kukuljević s svojim uvodnikom v Gajevih „Novinah“ z dne

[1]) Gajeve „Novine“ 15. aprila 1848. V spominskih listih g. A. Globočnika na l. 1848. se nahaja izvirnik tega poziva v nemškem jeziku. Globočnik je pozneje pripisal: „Diesen Aufruf habe ich im Jahre 1848 als Jurist in IV. Jahre gelegentlich der zur Dankabstattung nach Wien aus allen Landen gekommenen Deputationen verfaßt und sie den einzelnen Deputationen mit dem Ersuchen zur Unterfertigung herumgetragen. Die Cechen und Kroaten entsprachen meiner Bitte, nicht aber die Pohlen, von denen sich nur einer (Jan Dobrzański) unterschrieb, später aber, als er sah, daß sich die anderen nicht unterfertigen wollen, noch seinen Namen ausstrich. Eine Abschrift dieser Urkunde habe ich dann dem Dr. Bleiweiß geschickt und er ließ sie als besondere Beilage in der Novice erscheinen.“

20. aprila, pišoč: „Očekivamo (od vladajuće dinastije), da nam one strane što bèrže pridruži, koje po historii i zakonu, ili po kèrvi i poreklu, našoj dèržavi ili našemu jugoslavjanskomu narodu pripadaju. Po onih razuměvamo Dalmaciu, istrianske otoke sa istriansko-hèrvatskimi okružji i někoja pogranična města Kranjske; na druge spada sva Kranjska i slovenska Koruška i Štajerska.[1]) Samo se po sebi razuměva, da sve te dèržave ništa ne bi s nama vezalo nego obćeniti sabor i banska čast; jer bi se svakoj dèržavi njezino posebno privlastjeno unutarnje upravljanje neoskvèrjeno uzderžati moralo. Ne bi se po tome misliti moglo, da koja od ovih dèržavah pod nas spada, nego da je s nami sdružena. Priklopljenjem ovim došle bi one samo u slobodan savez s Hervatskom i Slavonijom, kao što je onaj izmedju Hervatske, Slavonie i Reke. Svi bi tim stupili u kolo istoga duha, a zadèržali bi i nadalje svoje posebne forme."

To načelno stališče je prišlo do veljave tudi v hrvatskem saboru, ki ga je sklical Jelačić začetkom junija.

2.

Jelačićev sabor.

Tri velike slovanske skupščine so se l. 1848. vršile na avstrijskih tleh.

V prvi polovici maja je bila velika srbska skupščina v Sremskih Karlovcih, ki so jo po St. Vrazu hoteli pozdraviti tudi koroški in štajerski Slovenci;[2]) koncem maja je bil vseslovanski shod v Pragi.

Slovanski kongres v Pragi je bil razgnan, Praga je bila pod prekim sodom. Takrat se je sestal hrvatski sabor. „Otvoritev zagrebškega sabora je (sedaj) najvažnejši pojav vse naše politike; odslej se obračajo oči vseh Slovanov cesarstva v Zagreb, med Jugoslovane··· Saj se sledeči shod avstrijskih Slovanov tako mora vršiti v Zagrebu in tako se koncentruje v tem mestu istotako južni slovanski element kakor v Pragi severni," tako so „Slaw. Centralblätter" začele svoja poročila o hrv. saboru dne 27. junija 1848.[3])

[1]) Jaz podčrtal.

[2]) Gl. o tem „Zbornik Matice Slov." 1907, str. 28 sl.

[3]) Dne 2. julija poroča isti list: „Der Herr Baron Kušlan und L. Štur sind beide in Agram angekommen. Überhaupt zeigt sich gegenwärtig eine zahlreiche Menge junger Männer nach den südlichen Provinzen, um sogleich bei der Hand zu sein, wenn ein leicht mögliches Ereignis eintritt. Unter ihnen sind sehr viele Prager Studenten, die ihren Brüdern zu Hilfe eilen, da sie daheim ohnehin nichts tun können, was dem Lande jetzt einen Nutzen brächte.". — Dne 10. julija poroča: Nach Agram kommen immer mehr Slovaken . . ."

Otvoril ga je ban Jelačić dne 5. junija. Na sabor je bil pozval tudi zastopnike ostalih avstrijskih Slovanov. V § 8. naredbe o sezivu sabora je bilo določeno, da bode tudi drugim avstrijskim Slovanom v saboru odkazano „dostojno mesto, ako ga hočejo razveseliti s svojo navzočnostjo.“.[1])

Sabor bi postal na ta način nekak državni zbor avstrijskih Slovanov — seveda ono „dostojno mesto“ bi ne bilo tako, kakor so ga zavzemali zastopniki trojedne kraljevine — zavetišče vseh slovanskih probitkov.

Srbohrvatska enotnost je na tem saboru postala živa podoba: Srbski patriarh Rajačić je ustoličil bana Jelačića.

Tudi Čehi so z radostjo sprejeli Jelačičevo vabilo na hrvatski sabor ter so v seji narodnega odbora z dne 3. junija imenovali „za sedaj svojima poslancema in zastopnikoma na saboru hrvatskem Karla Jaromira Erbena in Viljema Lambla,“ ki sta bila baš tedaj od praškega odbora za slovanski kongres odpravljena v Hrvatsko. („Hrvatski pokret“, II. 77).

Slovake je na saboru zastopal Hurban.[2])

Mi Slovenci nismo imeli narodnega odbora in zato tudi ne zastopnikov za vse slovenske dežele na hrvatskem saboru.[3])

Graška „Slovenija“ je poslala na zagrebški sabor Vrazovega prijatelja, dr. Kočevarja; uverjena, da morejo Slovenci vršiti nalogo časa le v „vzajemni slogi in trdnem pouzdanju

[1]) Početkom aprila 1848 se je Jelačić na Dunaju s Šafařikom dogovarjal o potrebi tesnejše združitve avstrijskih Slovanov (Věstnik Evropy' 1879, Perwolf, Avstrijskie Slavjane 1848—1849).

[2]) „Pražské Nov.“ z dne 9. julija 1848 poročajo iz Zagreba (d. d. 4. jul.) o Hurbanu, da je „dûtklivými slovy, které vsěch prytomních až k slzám pohnuli, ličil smutný stav svých slovanských bratří. . . Reč jeho pohnula sněmovniky tak, že v representanci k J. C. Výsosti take Slovaků co nejdůrazněji se ujmati uzavřeli.“

[3]) „Agramer Zeitung“ poroča dne 8. junija 1848: „Den 6. Juni kam die sehr zahlreiche krainerische (slovenische) Deputation hier an und übergab dem Landtage eine mit mehreren tausend Unterschriften bedeckte Petition um Vereinigung mit Kroatien; sie wurde auf eine angemessene freudenvolle Weise empfangen.“ Niti Gajeve „Novine“ niti Bleiweisove „Novice“ ne poročajo o tem, pač pa „Laibacher Zeitung“ z dne 15. junija in „Klagenfurter Zeitung“ z dne 19. jun. (ta dva lista sigurno po Agramerici).

V „Sloveniji“ z dne 25. avg. pravi M. Majar: „Naši sosedi in bratji Horvati in Serbljі so se prijateljsko združili na zboru v Zagrebu v početku Junia letos in tudi Slovenci želimo z njimi se združiti, zato so tudi iz Štajerske in iz Kranjske dežele nekteri slovenski poslaniki v Zagreb prišli, da bi Hrvate in Serblje prijateljsko pozdravili.“ Ta kranjska deputacija je doslej še nepojasnjena. (Pri več saborskih sejah je bil navzoč „Radoslav“ [Razlag?] po „Luni“ z dne 12. avg. 1848). O Majarjevi tozadevni peticiji bom govoril pozneje.

Narodna skupščina v Poličanah (avgusta) je sklenila „pisane besede in priporočbe banu Jelačiću“ (Glaser, III, 15).

v naše drage brate Slavjane, posebno pak v Vas, bližnje bratske sosede Hrvate, Slavonce in Dalmatince in ostale Jugoslavjane", je svojemu zastopniku naročila prošnjo, naj bi sabor trojedne kraljevine „previdel in podprl" tudi to njeno željo, „v bližnjo in ožjo zavezo stopiti z Vami, svojimi brati, v duševnem in materijelnem oziru, tako da bi naša občna prizadevanja bila jednaka in se pravice slovanske narodnosti zdržale neoskrunjene." (Apih, Slov. in leto 1848, str. 129.—130.)

Kočevar je v hrvatskem saboru govoril tako-le:[1])

„Poslalo me je na ovaj preslavni sabor trojedne kraljevine društvo štajerske Slovenije. — Nas je Slovence udes i vražja sila kroz stolětja i stolětja ugnjetavala i od vas razdruživala; nu sada se i mi po něšto te sile izbavismo, i u nama proniče klica narodnosti, i probudi se narodna savěst, a moć, koja nas k vama vuče, moć je neodoljiva. Za sada političko sjedinjenje s vama biaše nemoguće, no narodni naš duh sveudilj jačji biva, i tim nam se i sve većja potrěba nameće, s vama se sjediniti, koji ste podpor jugoslavjanstva. Vi ste se sabrali na ovaj sabor, od koga zavisi obstanak trojedne kraljevine, bez koje ni Slovenia neima obstanka, neima budućnosti. — S ovim saborom nova počinje doba i za vas i za nas. Za što najviše imademo zahvaliti vama, preuzvišeni gospodine bane! Vi ste nadvladali sve zapréke ilirstva, vi ste duša Dalmacie, Hèrvatske i Slavonie; vaše ime biti će zabilježeno u historii, a kasno potomstvo s uzhitjenjem će ga spominjati: i mi Slovenci se u vas uzdamo, od vas sve očekujemo i svema se nadamo." — Ban na to: „Dà, ako mi vi svi od pomoći budete." — Dr. Hočevar nadaljuje: „Od vas, slavni zastupnici naroda, ufamo se: pouzdanje ovo jest uzrok, zašto me družtvo Slovenie amo šalje, jer mi znademo, da rodoljubje vaše i u nas Slovence zaséca — a mi Slovenci jednako s Vama čutimo. — Duže bi se ja s radostju medju vama bavio — da me važni poslovi kući ne pozivlju. — S Bogom dakle, bratjo trojedne kraljevine, budite zdravi i srětni i nezaboravite na vaše štajerske susěde, na vašu bratju." Na to je odgovoril poslanec Met. Ožegović: „Mi smo pozdravljeni od bratje naše Slovenacah, trěba dakle prie svega, da odzdravimo pozdravu ove naše bratje, koi se u sèrcih i duši našoj tako sladko odziva. Mi blagosivljamo onaj hip, kad smo ga imali priliku poćutiti. Ćuti ćete vi u izvěstju, da kao što nismo na bratju našu Serbe tako nismo ni na vas zaboravili. — Odnesite dakle bratji našoj

[1]) Apih pravi po Springerju (Gesch. Österreichs II., 437: „Es pries der Abgeordnete eines slov. Klubs den Zusammentritt des Landtages als eine Epoche in der Geschichte der Slaven"), da je Kočevar govoril ognjevito in slavil ta sabor kot epoho v zgodovini slovanski. Faktično se dr. Kočevar ni držal besedila svojega pooblastila.

i vašoj ljubezni vrući pozdrav od bratje hervatsko-slavonsko-dalmatinske, izrecite jim, da ćemo mi tek onda najveću sreću dokućiti, kad se i oni k nama približe i u užji savez s nami stupe." Temu je pripomnil dr. Kočevar: „Naša je najveća želja, sjedinit se, nu kad zreli budemo, kad narodni duh prodre i ojača."[1]) Še istega dne popoldne je sabor sprejel resolucijo o odnošajih s Slovenci.

Zaključilo se je, „da kraljevine ove (sc. Hrvatska, Slavonija) ne samo s Dalmaciom i budućom vojvodinom srbskom, nego i sa susědnimi slovenskimi pokrajinami u užji politički savez stupe, što se tako pred Nj. Veličanstvom kako i kod državnog sabora avstrianskoga zahtěvati ima". V tem zmislu se je sprejela adresa na cesarja ter se izročila „sijajni deputaciji", ki jo je z Jelačićem na čelu — Jelačić je bil vsled madžarskih spletk pozvan pred cesarja — nesla v Innsbruck pred najvišji prestol. Šesta točka te „reprezentacije" se je glasila: „Budući, da je to naravno, da se sorodni puci pribljubljuju i kraljevina dalmatinska tako po starih, zakonom ukrěpljenih pravah, kako takodjer po prisegi, koja se prigodom krunenja polaže, i po svečanih obećanjih vašega veličanstva cěloviti dio ovih kraljevina sačinjava, ima se rečena kraljevina dalmatinska tako glede zakonotvorstva kao i glede administracie iliti upravljanja s ovima kraljevinami posve sjediniti, a ostale jugoslavjanske pokrajine velike cesarovine, kao što je novouskersnuvša serbska vojvodina, za kojo mi time želimo, da ju vaše veličanstvo po starih naroda serbskoga pravih, premilostivo potvèrditi dostoji se, zatim dolnja Štajerska, Koruška, Kranjska, Istria i Gorica da se u bližnji savez sa ovimi kraljevinami metnu.". („Hrvatski pokret" II. 55—56; nemški v Pejakovićevih Aktenstücke, 83 in 38.)

Ta sklep se je gibal v okviru pragmatične sankcije iz l. 1723., ki določa nedeljivost habsburške monarhije, in je ustrezal določitvi hrvatske pragmatične sankcije iz l. 1712., po kateri vladaj Hervatski Habsburžan, ki stoluje na Dunaju in je obenem gospodar Kranjske, Štajerske in Koroške. To je vodilo Jelačićevo politiko.

V točkah, o katerih naj bi se vršila pogajanja z Ogrsko, je zopet govor o Slovencih. Osma točka naj bi določevala:

„Da se narodni prebitki naših sosednih in sorodnih slovanskih bratov čim tesneje zvežejo s probitki trojedne kraljevine, naj bo tem kraljevinam svobodno, po zgledu zgodovinske minu-

[1]) „Duh jugoslovanstva ali po tedanjem ‚ilirstva' je prešinil skoz in skoz slovenski Štajer, žali Bog, dogodbe leta 1848 so nas našle še malo pripravljene in politično nezrele", piše Dav. Trstenjak v „Zori" 1872., str. 54. — Prim. tudi „Radoslavova" izvajanja v „Luni" 12. avg. 1848.

losti ne le s Kranjsko in z Malim Štajerjem, marveč tudi z ostalimi sosednimi slovenskimi provincijami brez škode za celotnost avstrijske države stopiti v ožje odnošaje". (Pejaković, 115—116).

Nazadnje se je stvar formulovala tako-le: „Trojedni kraljevini se priznava pravica reakvizicije njenih nekdanjih sestavin, kakor tudi pravica, s svojimi po jeziku sorodnimi sosedi stopiti v ožje odnošaje". Ker se govori o srbski vojvodini posebe, je pri zadnjih besedah misliti le na slovenske pokrajine. (Pejaković, 122).

Končno je sabor sprejel manifest do vseh avstrijskih Slovanov, hoteč z njim pred vsem svetom dokazati, „da trojedna kraljevina ne teži po ničem drugem nego, kar ji gre po naravnem in zgodovinskem pravu". S stališča naravnega prava „smo se bratski zvezali z zopet oživelo srbsko vojvodino in pričakujemo pristop vseh jugoslovanskih bratov, da bi tako kot v svojih delih homogenski organizem z drugimi enako konsolidiranimi narodi avstrijskimi v mirni, na podlagi enakopravnosti osnovani zvezi delovali za ohranitev avstrijskega cesarstva. Ostalim nam po jeziku in enakih pritožbah bližnjim bratom obetamo, da bodemo njih pravične zahteve vedno podpirali kot svoje in si vzajemno čuvali svoje narodnosti". (Pejaković, Aktenstücke, 95).

In ko je bila dne 4. marca 1849 oktroovana ustava, je odbor sabora sestavil načrt zakona o razmerju med Hrvatsko in državo; 5. točka tega načrta se je glasila: „Trojedna kraljevina more po vzajemnih dogovorih v ožjo politično zvezo stopiti tudi z drugimi bližnjimi slovanskimi deželami avstrijskega cesarstva. Prirojena pravica zedinjenja se nikakor ne more odreči niti kratiti ne trojedni kraljevini ne tistim avstrijsko-slovanskim deželam, ki bi se zaradi enake ali sorodne narodnosti rade združile z njo".

3.

Hrvatski in slovenski javni glasovi.

Take izjave sabora so spremljali javni glasovi v novinah. „Bogdan" iz Križevec je pisal v Gajevih „Novinah" z dne 18. maja:

„Ujedinjene posestrime živo su srce, za koje će prionuti iz na okolo sve, što je srodno: naša krv u Banatu, u Bačkoj, u Baranji, u Medjimurju, u Kranjskoj, Korutanskoj, Štajerskoj, Istrii, nagnut će u to svoje srce i tijelo na povodu duha našeg vremena i prirode večne, oživit će ga jače, spasati snagom, koja će napokon znati skršiti turski jaram".

„Saborske Novine“ so v svoji prvi številki dne 1. junija 1848 izpovedale, „da je trojedna kraljevina duhom věka i potrebom političnom na sjedinjenje s ostalimi granami naroda jugoslavenskog gonjena“. Osobito se je Vukotonović, ki so ga vodili „sveobći interesi južnoslavenski“, nadejal, da dobi ban Jelačić Dalmacijo in „možebiti više, ako budemo složni“. Andrija Uhernik je (v listu z dne 23. junija) zahteval popolno samostalno jugoslovansko ministerstvo, ne samo delomičnega, kakor so ga želeli drugi, zakaj v taki samostalni vladi bi ugledali „svi južni Slaveni garanciju budućnosti svoje, složili bi se rado i združili u jedno telo, koje će napokon i morati biti, jer drugčije ni oni ni mi budućnosti neimamo“. In dne 29. julija je klical B. bratu Slovencu (Štajercu, Kranjcu, Koroščú): „Znadem ja, da tebe tvoje slavensko srce vuče k tvojoj slavenskoj bratji; znadem, da ti rado bistro tvoje oko obračaš prama jugu, ali ti oči zaslepi magla gusta nemačkih lažih i klevetah, razsutih medju nas, da nas bratju razbrate“.

Ko so proti koncu novembra stali hrvatski polki ob Litvi, je iz hrvatskega tabora pisal v „Agramer Zeitung“ (30. nov.) Sasić Kirinsky, da se zahtevaj reinkorporacija Dalmacije („nicht nur des Gottscheer Kreises!“) pa tudi „Slovenije“ do Soče in preko Drave, do koder sega slovanski jezik.

Ko je pisal Sasić, je bila Hrvatska v vojnem stanju, vendar je upravni odbor županije zagrebške sklenil, pri ostalih županijah sprožiti vprašanje o sezivu vseslovanskega shoda. Križevška županija je dne 15. oktobra načeloma pritrdila temu predlogu, a izrekla željo, da bi se ta slovanski zbor vršil v Ljubljani kot „najnepristranejšem mestu“.[1])

Izmed Slovencev so bili hrvatskim dogodkom najbližji iztočni Štajerci.

Večstotinska narodna deputacija hrvatska je šla zadnje dni meseca marca l. 1848. čez Varaždin, Ptuj, Maribor in Gradec na Dunaj. Znano je, s kakim sijajem je bila sprejeta v Gradcu in na Dunaju; pa tudi Mali Štajer jo je pozorno spremljal. „Optujčani takodjer oživiše, gledajući toliko kolah, toliko cèrvenih kapah, a kud god idemo, idemo pěvajući, i sve nas gleda sèrdcem punim nade, i svuda viču: srětno srětno; da Bog da, vaše se želje izpunile! — U Maribor dodjosmo opet pěvajući, i ondě nas opet dočeka nekoliko od naše hervatske bratje (sc. ki so bili šli naprej), i veliki dio mariborskog žiteljstva. -- Para zazvižda, i zaori gromoviti »živio! Glückliche Reise!« a mi zapěvasmo ćutljivo i uzhitjeni: »Još Hèrvatska ni propala!« Povsod so hrvatske zastave smatrali uzorom svo-

[1]) Obratno je predlagal Caf slovanskemu shodu v Pragi, naj bi se tak shod priredil tudi v Belgradu, ako ne za vse Slovane, pa vsaj za „Ilirce“.

bode. Svoboda je bila oni pojem, ki je tej deputaciji pridobil na potu toliko vzhičene in vzbunjene pozornosti; razgrela je z njim zlasti štajerske seljake, „koji kažu, da će za nami i svedjer s nami. — P. I., P. i T. putuju u seljačkih haljinah, i neima skoro kèrčme do Optuja, gdě nebi stali bili, i sa prostimi Štajerci se razgovarali; ova trojica su veliku simpatiu kod štajerskih seljakah za nas probudili,[1]) a može bit, kad vam ovo pišem, da je već i buklo, jer jedan glas biaše: „S Hervatskom, u kojoj su svi slobodni!“ — Meni jedan pripovědaše u S—u (Središču?), da će udariti na gospodski grad, koi ih tako guli, da već nisu kadri tolike terete podnašati, pak da će odmah za nami u Beč. Ja ga nagovarah na mir i opomenuh ga, da bi tim sebi i nami mogao škoditi, zato neka čekaju, dok se mi vratimo, i neka se samo s nami slože, da će bit sve dobro. Jedva što se je umirio Štajerac, ali ja se ipak bojim neredah. — Pitao me je, bi li davao daće, a ja sam mu samo odgovorio, da su u Hérvatskoj sve daće izim štibre prestale. — »Hudič — reče on — pa i mi ne bomo nič davali!« — S tim on meni »s Bogom!« i ja njemu i tako se razstasmo“.[2])

Ni nič dvoma, da je ta sijajna slovanska manifestacija ugodno vplivala na narodno-politično mišljenje ptujskega okraja. To se je pokazalo ob volitvah v Frankfurt. Zastopniki „velike Germanije“ so slepili volilce, češ, da pridejo pod batine hrvatske in v robstvo madžarsko, ako ne bodo volili za Frankfurt[3]), a tamošnji Slovenci so baš obratno odgovarjali: „Mi se želimo zediniti z našimi brati Hrvati in Slavonci“[4]) in frankfurtski kandidati niso nikjer tako pogoreli kakor baš v teh hrvatofilskih krajih.

---

[1]) „Extrablatt zur Gratzer Zeitung“, je prinesel dne 29. marca opis slikovite hrvatske deputacije, poudarjajoč besede, da so v njej zastopani vsi stanovi, ‚der Edelman neben dem Bauer‘. Dne 12. aprila pa je neki Raunning v istem listu to izvestje mrzko popravljal, češ: Kdo pa so bili ti kmetje? Ali ni nikdo spoznal kmetski preoblečenega tistega Pisačica, ki je v pustu l. 1847. s svojo obiteljo posečal plese tukajšnje resurse? Drugi ‚kmet‘ je bil advokat, tretji pa zagrebški študent. A že naslednjega dne (13. aprila) je „Gratzer Zeitung“ prinesla pojasnilo nekega Čeha in Hrvata; ta dva priznavata, da je bil Pisačić z dvema advokatoma preoblečen, a njih namera ni bila, se za svojo obleko zatajevati ali celo z njo varati. „Ehrenvoll, keineswegs entwürdigend ist es, wenn Leute, einem höheren, ja gebildeten Stande angehörend, Grafen- und Doktorentitel vergessend, sich in die schlichte Kleidung eines Landmannes bequemen . .“ Trije drugi pa so bili pravi kmetje.

[2]) Tako poroča udeleženec te deputacije v Gajevih „Novinah“ z dne 6. aprila.

[3]) „Beogradske Novine“ z dne 30. jul. 1848 v Dodatku (pismo Vrazovo z dne 11. maja?)

[4]) Gajeve „Novine“ z dne 16. maja.

Sploh je iztočno-štajersko ljudstvo pazljivo spremljalo dogodke po Slovenskem, Hrvatskem, Madžarskem in Nemškem ter hrepenelo po časopisih („Slovenija" 18. avg. 1848). Vneli so ga bili mnogoštevilni svečeniki, sami hrvatoljubi kakor Modrinjak, Jaklin, Cvetko, Krempl itd.; tri leta pred temi dogodki je ljudstvo dobilo v roke A. Kremplna „Dogodivšine štajerske zemlje." Ta knjiga je veliko pripomogla zoper volitve v Frankfurt. „Lepo je bilo slišati in srce je radosti v kipečih prsih trkalo, kadar so prosti kmetje svoje protivenje po Dogodivšinah s primernimi razlogi izraževali" („Slovenija" 1850, 29. marca). In ko so avgusta meseca 1848. začeli Madžari rovati po Murskem polju, je E. Mladen pisal v Gajeve „Novine" (19. avg.): „Malo će cvětja narasti Madjarom na murskom polju. Slovenia je u rukuh božjih i iskrenih domorodacah, k tomu naš slovenski narod dobro je naučio Magjare poznavati iz obćenja, kako takodjer iz marljivog čitanja povestnice Antuna Krempela, koja je pravi ribež za Magjare".

Naravno tesne zveze s Hrvatsko je imelo slovensko dolnje Posavje. V Sevnici ob Savi so kmetje pač prišli volit za Frankfurt, a so izvoljenemu kandidatu zažugali, „naj se jim ne povrne živ domov, ako v Frankfurtu (!) ne doseže, da se vsi Slovenci združijo s Hrvatsko in Slavonijo. Ko pa v to ni privolil, mu je bilo zlo in jedva se je živ rešil, svečano izjavivši, da ne pojde v Frankfurt".[1])

Tudi izmed ogrskih Slovencev je odmeval glas: „I mi gledamo na plemenite viteške Hrvate ino si od njih narodnega osvobodjenja iščemo. Le sloga i ujedinjenje — i Bog je z nami!"[2])

Iz zapadnih slovenskih pokrajin je prvi glas o ožji politični zvezi s Hrvati prispel iz Celovca. Predno se je zganila Ljubljana, še predno je mogel priti v Ljubljano manifest dunajskih deputatov, je bil sestavil celovški mestni kaplan M. Majar spomenico s slovenskimi zahtevami; med temi je bila tudi ta, „da se imaju Slovenci kao jedan narod smatrati i posebni sabor držati", in pa, „da bi s našom carskoj dynastii věrnom bratjom u Hèrvatskoj, Slavonii i Dalmacii u bližnji savez stupiti mogli". To spomenico so poslali celovški rodoljubi, med njimi osobito bogoslovci, po vseh slovenskih krajih, da bi iskreni rodoljubi podpise zbirali in pripomnili, kar bi se moglo izpremeniti ali dodati.[3])

[1]) Belgradske „Srbske Novine" 30. jul. (Dodatek), dopis iz Zagreba z dne 11. maja.

[2]) Gajeve „Novine" 16. maja.

[3]) Tudi v semenišču celovškem so zbirali podpise. Prvo četrt ure jih je bilo že 30, kar pride ravnatelj, jim spomenico iztrga iz rok ter odnese k spiritualu, ki je podpise po sredi podrapal, in ravnatelj je izja-

Ko bi bilo dovolj podpisov nabranih, bi se poslala deputacija, pomnožena z dunajskimi Slovani, k cesarju.[1]) „Svaki verli Slovenac izpoveda, da se je probudila pèrvo neznana spavajuća idea uzajamnosti i ljubavi prama bratji Hervatom. Ja i ostali vĕrni sinovi Slovenie propovĕdamo po poslanicah bratinsku ljubav: Bože daj, da bi ovaj glas probudio svakog Slovenca sèrce na čast rodu i jeziku, da se živa volja ne bi plašila nevoljah". Tako so mislili in želeli početniki one peticije v Celovcu, a na poti je peticija izgubila točko o zvezi s Hrvati. Objavile so jo obenem z manifestom „slovenskega zbora v Beču", sestavljenim 20. aprila, Bleiweisove „Novice" kot prilogo dne 10. maja, a brez hrvatske točke.[2])

Kako je izginila? Dne 7. aprila je šel Bleiweis v deputaciji na Dunaj „s prošnjami kranjskih deželnih stanov v rečeh slovenskiga naroda" („Novice", 12. apr.),[3]) ki so bile medel kompromis nemških deželnih stanov z istinitimi razmerami in „zahtevami časa"; med dunajskimi Slovenci je Bleiweis razločeval „spoštovanja vredne" idealne Slovence, ki zahtevajo, „da bi drevo v enim mahljeji padlo", in pa „tudi zaslužne rodoljube", ki oportunitetno računajo z realnimi razmerami in potrebami naroda ter se ujemajo z glavnimi mislimi prošenj kranjskega deželnega zbora; taka „praktična Slovenca" da sta na pr. dr. Miklošič in dr. Dolenc.

Taki „praktični" Slovenci so pač črtali vsako ožjo zvezo s Hrvati. Saj Bleiweis niti misli o združeni Sloveniji ni smatral za svojo, marveč za željo „nekterih za povzdigo naše narodnosti vnetih Slovencev" („Novice" dne 19. aprila).[4])

Kljubu temu je ona Majarjeva okrožnica krožila med narodom. Do 16. maja je imela samo na Štajerskem več tisoč podpisov.[5]) („Novine" z dne 16. maja). Tretja točka se je glasila, „da bi s našom vitežkom, vaš. ces. veli-

vil, da kleriki ne smejo podpisati. „Izdao nas je rodjeni Slovenac. Ali mi se zato ne bojimo, podpisat će se svaki, koji želi dobro naroda. Jedino me veseli, što su se sada mnogi Slovenci probudili, i sve plamti za narod i domovinu," piše neki klerik v Gajeve „Novine" z dne 11. aprila (datovano v Celovcu dne 4. aprila).

[1]) „I gledaj, brate, ravno kad ovo pišem, dojde vest, da su i ljubljanski i gradački djaci i Slavjani baš ovake petitie sastavili, kako mi, i sabiraju podpisnike," piše isti dopisnik „Novin".

[2]) Prim. „Hrv. Pokret" I. 38.

[3]) V tej kranjski deputaciji so bili poleg Bleiweisa n. pr. grof Hohenwart, baron Kodelli, Mühleisen itd. Značilno je, da je Bleiweis objavil manifest dunajskih deputatov tudi šele 10. maja.

[4]) Aleks. B-(ačovsky) je v Havličekove „Narodne Novine" z dne 2. sept. 1848 poročal iz Ljubljane o Bleiweisu, da v začetku naše svobode ni hotel, kakor je primerno, vgrizniti v jabolko.

[5]) „Sav. Centralblätter" z dne 21. jul. 1848.: „Es sind 1000 und über 1000Ulnterschriften für den Anschluß an Kroatien gesammelt worden."

čanstvu uvěk věrnom bratjom u Hèrvatskoj, Slavonii i Dalmacii u užji savez stupili. Dok se ovo ne učini, slabo će nam se pomoći."

Poleg Majarja je tu omeniti še dr. Muršeca v Gradcu in Cafa v Framu pri Mariboru. Dr. Muršec si je želel združene Slovenije, a v tesni zvezi s Hrvati, „damit wir wechselseitig uns die nationalen Interessen fördern und so unter Österreichs weitem Szepter ein starker Doppelstamm werden, ihm zum unüberwindlichen Bollwerk"[1]), in Caf je „gorel za ustvaritev kraljestva „Slovenije", a je njega spas videl v spojitvi z ostalimi Slovani ter je želel, da bi bili Slovenci s Hrvati ože združeni."[2])

Pojavil pa se je tudi predlog, naj bi se vsi trije slovenski škofje (celovški = koroškoštajerski, ljubljanski in lavantinski) kot sufragani podredili zagrebškemu vladiki („P. K—r" v „Allgem. Slav. Zeitung" dne 6. okt. 1848).

Zadnje dni meseca oktobra l. 1849. se je iz Trsta pisalo v zagrebške „Narodne Novine" (jaz posnel iz „Moravskih Novin" z dne 4. novembra) med drugim tako-le: „Jako koristno bi bilo za južno slovanstvo, ko bi se mu tudi Slovenci z ostalimi brati pridružili, po zemljepisni legi in rodu mu sorodnimi. Čuditi se je treba temu, da se v to svrho še ni nič učinilo niti se ljudstvo v dnevnikih in novinah pripravlja na to. Ako ti bratje naši ostanejo osameli, se jim sigurno ne bo godilo dobro in težko bodo mogli odoleti navalu tujstva. Mi tržaški Slovani komaj čakamo, da bi se v tem oziru kaj zgodilo. I sama uprava, težeča povsod po sredotočju, bi bila s tem mnogo olajšana in nemalo državnih dohodkov bi se prihranilo. Radi te dobre stvari bilo bi prekoristno, ko bi se Slovenci sami o tem uverili in izrekli, da hočejo biti združeni s Hrvatsko in vojvodino srbsko. Zdaj je za to primerna doba in še čas, ko moremo nekaj doseči, kar bi nam za bodočnost moglo zelo koristiti. Kolikor smo Slovence tukajšnje poznali, ne dvomimo o tem, da bi se radostno zedinili s svojimi brati. Zakaj drugače preveč oslabi ta krvorodna betva slovanska, za katero bi to bila velika sreča, ko bi se okrepila z ostalimi južnimi brati."

4. Društva.

Važno je vedeti, kako stališče so o tem vprašanju zavzela naša društva. Svoboda l. 1848. jih je rodila celo vrsto, tako dunajsko „Slovenijo", graško „Slovenijo", „Slov. društvo" v Ljubljani, v Gorici in Celovcu, „Slavj. društvo" v Trstu, za-

[1]) „Gratzer Zeitung" dne 26. aprila 1848.

[2]) Tobolka, Slovansky sjezd v Praze roku 1848, str. 87. K „Sloveniji" naj bi prišli tudi ogrski Slovenci.

grebško in zadersko „Lipo“. Manjša društva so nastala tudi v Celju, Radgoni, Novem Mestu in v Poličanah, v Postojni (v Radovljici?).

Celjska „Družba za gojitev sporazumljenja med Nemci in Slovenci“, osnovana 16. maja 1848, je sklenila v svoji prvi seji — raznesel se je bil glas, da pride deputacija iz Hrvatske — sprejeti deputacijo prijazno, Hrvate kot brate pozdraviti in njih težnje z besedo in činom podpirati, ako se hočejo „z nami“ združiti in stopiti pod dunajsko vlado.

Drugače je govorila graška „Slovenija“, ki sta jo vodila Čeh Dragoni Křenovsky in Vrazov prijatelj dr. Muršec.

Že smo slišali, da je graško društvo v dr. Kočevarju poslalo svojega oficijelnega zastopnika na Jelačićev sabor.

V smislu zajednice je zložen tudi manifest graške „Slovenije“ do Hrvatov, objavljen v Gajevih „Novinah“ z dne 1. junija: »Slovenci Hèrvatom. Mili brati! Primite serčen pozdrav bratov vaših slovenskih, kteri domorodnim duhom prebudjeni, krepko gibanje vaše z radostnim ino veselim sercom pozdravljajo ino sprevadjajo; al ne samo da se mi Slovenci veselimo nad verlim postupanjem tako slavnega junačkim duhom dihajočega naroda, tudi mi, dozdaj zastran narodnosti zapuščeni ino potlačeni Slovenci se začnemo gibati, začnemo vas naše ljube brate nasledovati, vaše želje našim pridružiti, ino najblažešo posestvo zemeljskega življenja: narodnost ino iz nje izvirajuće telesno ino duhovno dobro priljublivati, ino za njo se boriti. Vi dragi brati! ste bili pervi, ker' ste slavno delo narodnosti se poprimiti, med jugoslavjanskimi narodi najpred skoz vašega velikega probuditelja začeli, priljubili ino na visoko stopnjo zveršenosti dotirali, kader še smo mi ubogi Slovenci terdno spali. Da smo se tedaj mi Slovenci zdaj prebudili ino narodnost temelj sreče vsakoga naroda priljubili: to slavno nakanjenje ino veselo preporodjenje ste Vi spružili, ste Vi podpirali. Primite zato za Vaš lepi trud, našo iz globokega sèrca izvirano zahvalo, primite naš serčni pozdrav, kterega vsi v Gradci prebivajoči Slovenci ino Slavjani u obče Vam pošlejo.

Mi Slovenci, kterim je ptuji element vse domorodne moči ino čutjenja izsisati namenil, bili smo v velikoj nevarnosti, našo najdražešo blago naimre: narodnost izgubiti. Al previdnost božja je tomu konec naredila. Milost cesara nam je narodnost v ustavi poterdila. Zdaj se tedaj glas vesti vsim obznanuje: „Čuvajte muževno, kaj nam je po večnoj pravici v del prišlo.“ To si zdaj mi Slovenci ino vsi Slavjani čemo k serci vzeti, zakaj mi Slovenci, Vi dragi brati ino vsi Slavjani mamo ljute protivnike, kteri vse moči upotrebljivajo, našo narodnost podkopati ino nas v staro sužanstvo zaverči. Bog jih bode na skoro sodil.

Mi poznamo, brati! Vaš junački duh! al tudi mi Slovenci smo od njega napunjeni, naj pridejo sovražniki naši odkod hočejo, videli bojo, da je z nami Bog in večna pravica, da je Slavjan pripraven kerv ino življenje za narodnost posvetiti. Brati! Vaši neprijatelji so tudi naši neprijatelji, proti kerim Vi idete, proti tistim čemo tudi mi združeni z Vami junaki iti. Vi ste nam izgled, Vi naša duša vu vsem. Vi ste na veke naši ino mi na veke vaši brati, zato sam Bog terja: Vsi za enega, eden za vse!!! V imenu Gračkega slovenskega zbora", (Podpisi niso natisnjeni).

To je boja Bog, ki govori iz zadnjega odstavka, to je Jelačićev duh, ki je zapretil Madžarom iz par dni pozneje otvorjenega hrvatskega sabora.

V imenu graškega „Čeho-slovensko-ilirskega" društva je J. Dragoni-Křenoský pisal v Havličekovih „Nar. Novinah" z dne 13. maja 1848, češ, želimo si čim najtesneje biti spojeni s Hrvati in brzo odstraniti vse, kar bi nas v tem oviralo. Stoječ pod istim žezlom, ne nahajamo v tem nikakih potežkoč; dalo bi se to doseči enostavno z novo razdelitvijo avstrijskih dežel.[1])

Ko je Jelačić zmogel Dunaj in bil — bi rekli — gospodar Avstrije, je ljubljansko „Slovensko društvo" (dne 28. nov.) sklenilo nastopno adreso nanj:

„Vaša Prevzvišenost! Noč tisučletna je krila slovenski narod in ni dala razplameneti se njega dušni iskri, narodni zavesti. Po krivičnih in protinaravnih mejah razdrobljen, od enokrvnih bratov svojih ločen, brez vodja svojiga, zraven pa od žalostne, iz nenarodniga vladarstva izvirajoče nezaupnosti in zavisti med posameznimi udi zajedan, je v neizrekljivo brezpomočnost vpadal in malo po malo v taisti popolnoma vterpnel.

In ko je nepremagljivi duh časa razsul zastarane okove in ko so presvitli cesar Ferdinand izrekli mogočno besedo, de imajo vsi narodi avstrijanskega cesarstva enakopravni biti, se je še jasneje pokazalo, kako zapušen de je narod slovenski bil. Razdružen sam v sebi, ne poznaje se, svojiga praviga namena in konca vgledati ni vedil ter je bolniku enak, ki ozdravivši od predolge bolezni pri vsaki stopinji omaguje, brez premisleka se srednje podpore poprijemal.

Tu zasije luč rešivna!

Bratovski narod junaških Hervatov, zbran pod zmagonosno zastavo svojiga viteškiga za pravico navdušeniga bana

[1]) Apih, op. cit. str. 88 poroča, da je graška „Slovenija" v svoje zahteve sprejela tudi točko, naj bi se olajšal „promet z našimi presvetli dinastiji vsekdar zvestimi, viteškimi brati Hrvati" (načrt prošnje z dne 16. apr.). Ko pa je izšla ustava z dne 25. aprila in ni ugodila slovenskim zahtevam, jih je graško društvo skrčilo baš za hrv. točko.

otrese nevredne verige, stopi mogočno na polje svetu znaniga djanja in pokazaje Evropi veljavnost in ceno slavjanskiga imena, na mah tudi slovenskimu narodu odkrije pot, ki mu je po božji previdnosti odkazana.

Na čelu naših hrabrih bratov je Vaša Prevzvišenost slavjanstvu moč in vrednost podala, Avstrijo kot veličansko zvezo svobodnih bratovskih narodov perteče pogube otela, postavnimu redu pa čast in veljavo ohranila.

Zavoljo teh slavnih del se razlega po celi Evropi ime Vaše Prevzvišenosti in ga vpiše zgodovina med zvezde. Ali vročejši od solnčniga žarka prešine slavno to ime vse slovenska srca in z neizrekljivo radostjo jih napolnjuje.

Zato spozna podpisano slovensko družtvo za svojo dolžnost, tem gorečim občutam slovenskiga naroda izraz dati in v imenu njegovim Vaši Prevzišenosti nezmerno občudenje in iskreno zahvalo izreči, zraven pa krepki brambi in zaštiti vekoslavniga jugoslavjanskiga vodja ga priporočati. — Ljubljana, 6. grudna 1848. („Slovenija" z dne 2. jan. 1849.[1])

Tržaško društvo že po svojih členih ni bilo le slovensko, ampak vobče slovansko.

*

Dne 29. aprila 1848 je sprožil Lj. Štur ustanovitev slovanskega društva, ki bi imelo za svrho uresničenje narodne enakopravnosti in okrepitev slovanske vzajemnosti. Sestre in podružnice naj bi imelo po drugih slovanskih deželah. Misel se je izvedla in se ustanovilo društvo — izprva se je mislilo na ime „Slovanska Orlice" — pod imenom „Lipa slovanska" v Pragi.

Jeseni l. 1848. je Kurelac pisal Šafariku, naj pripravi „Lipo slovansko", da bi pozvala Slovence na spojitev z Iliri. V. Dušan Lambl, znani navdušeni Čeh, predsednik „Slavie" v Pragi[2]), je ta list prinesel odboru „Lipe Slovanske" s pripombo, da se Šafařik popolnoma ujema s tem predlogom. In res je sredi novembra 1848 mislila „Lipa Slov." pozvali Slovence, naj se združijo s Hrvati. Predno pa je sklenila tak poziv, je vest o tem prišla že tudi v Ljubljano (najbrž so se Čehi pred končnim sklepom hoteli uveriti o mišljenju Slovencev samih). Toda J. Bačovský[3]) je iz Ljubljane „Lipi" odgovoril tako-le: „Vest, da hoče Lipa Slov. pozvati Slovence, naj

[1]) Omenjena je adresa v Apihu, str. 211.

[2]) Gl. o njem „Zbornik" Mat. Slov. 1906, str. 13. sl. O Kurelčevem pismu itd. gl. „Lipo Slov." z dne 18. dec. 1848.

[3]) O njem gl. „Zbornik" Mat. Slov. 1906, str. 29. V dopisu, ki je datovan „dne 21. nov.", govori Bač. o „včerajšnjem zborovanju „Slov. društva"; to zborovanje pa je bilo 22. nov.; po takem je datum dopisa napačen; moralo bi biti: 23. nov.

bi se združili s Hrvati, je tu zbudila raznojake misli, zlasti zato, ker se je na ta način pokazalo nekako neznanje tukajšnjih razmer. Zakaj če bi se tudi takoj Kranjska združila s Hrvatsko, kaj bi pa bilo s Koroško, kaj s Slov. Štajerjem? Bolje bi bilo, te-le pozvati, da bi skupno stopili pod eno upravo in na ta način s Kranjci ustvarili eno telo. Naklonjenosti do Hrvatske je tu pač mnogo, a vsakdo vidi, da se tu ne da postopati po nemškem načinu, z golo besedo staviti narode kamorkoli. Administrativna uredba za Slovensko v federativni državi mora biti v Ljubljani. Zagreb je že daleč. A kar se tiče tega, da bi se morebiti literatura mogla na nekak način približati, se tudi to ne da tako naglo prevreči in je tu dosle misel slovanstva čisto v kali in s tem rodoljubje zelo lokalno, da (nego?) bi se približanje moglo izvršiti brez boja. Mislim, da se kaže s tem pozivom nekaka supremacija, kar bi moglo tu povzročiti samo nejevoljo, kakor se je zgodilo na drug način na Moravskem, in tako se da vzrok za prazno kričanje in pisanje, a druge važnejše reči se pozabijo.[1])

Ta dopis Bačovskega se je prečital v odborovi seji „Lipe Slov." dne 28. nov. „Lipa" je opustila poziv in izrekla samo „radost nad probujajočo se narodnostjo slovensko".[2])

Na veliki skupščini ljubljanskega „Slov. društva" dne 22. nov. Bleiweis ni omenil te stvari, pač pa je Hicinger z „gladko tekočimi besedami" predlagal tesnejšo zvezo slovenskih društev v Gradcu, Gorici, Trstu in Celovcu, nadalje, da bi se sicer držali lastnega narečja, vendar ne opustili prilike, svoj jezik približevati v nekaterih besedah, in posebno uvedli pri glagolih srbohrvatski aorist in imperfekt: „bih" in „bijah". Jeriša pa je na isti skupščini izrazil željo po zgodovini ne le Slovencev, ampak vseh Ilirov.

Iz takega miliêja je „Podlipski" razpravljal o odnošajih med Slovenci in Iliri v „Sloveniji" dne 1. dec. Podlipski priznava, da potrebujemo tesnejšo zvezo z Iliri, toda pred vsem nam je treba zedinjene Slovenije, „potem bo slovenski narod skupaj mogel svet in sklep storiti, kako in koliko se z Iliri združiti", nadalje ker še nikdo ni povedal, kakšna naj bo ta zveza, bodo deželni zbori, urejeni po ustavi, sodili o tej stvari in končno Slovenci pri tej stvari ne smejo popolnoma izginiti.[3])

[1]) „Lípa Slov." 4. dec. 1848. „Sl."(avomil Vávra?) je bistvo pisma Bačovskega posnel z besedami, da spojitev Slovencev s Hrvati „še ovira partikularno rodoljubje".

[2]) Prim. „Slovenijo" z dne 8. dec.

[3]) „Slav. jug" je (po „Sloveniji z dne 1. dec.) predlagal nekak jugoslov. narodni svet „Srbov in Slovencev, ki uživajo obče zaupanje naroda in veljajo kot avtoriteta v svojem narodu", in Hrvatov; ta svet bi se potegoval o zedinjenju jugoslovanskih dežel in njih razmerju do osrednje oblasti.

O tej priliki je izpregovoril tudi M. Majar. V „Lipi Slovanski" z dne 14. in 18. dec. je objavil članek, pišoč: „Srčno nas je tešilo, ko smo čitali v čeških novinah, da nas mislijo naši češki bratje opozoriti, naj bi se mi Slovenci združili in spojili s Hrvati! Mi slovenski rodoljubi želimo to iz celega srca, samo da nam dosle ni bilo možno, v naših novinah „Slovenija" o tej stvari toliko pisati, kolikor bi bilo tega treba. Ta nesrečna nemščina in frankfurtovščina nam je naredila mnogo, premnogo škode in truda. Morali smo vse sile napeti, da bi politično zbudili narod, da bi se čutili Slovence in se odvrnili od Frankfurta." Ako hočejo Slovani svojo bodočnost na trden temelj zasnovati, morajo biti, pravi Majar, vsa slovanska plemena v našem cesarstvu enorodna in med seboj ravnopravna: Slovenci, Hervati, Srbi, Čehi, Moravani, Slovaki, Poljaki in Rusini naj imajo med seboj ista prava in iste dolžnosti. Tu torej Majar poudarja samostalnost Slovencev, a iz drugega vzroka, nego v Ljubljani. Drugo načelo slovanske politike namreč bodi: Vsa slovanska plemena v našem cesarstvu naj so vkup en narod. „Zato se mi Slovenci nečemo združiti le s Hrvati, temveč hočemo pristopiti kot svobodno pleme, drugim enako in isto, k vsem Slovanom naše države. Zato naj Čehi, Moravani in Šlezijani ne govore le o združenju „krone češke", zakaj njih politično občestvo in domovina mora biti mnogo večja, mnogo obsežnejša, namreč: vse avstrijsko slovanstvo."[1])

Ob koncu leta 1848. je v Zagrebu vzklila „Slovanska lipa na slovanskem jugu" (dne 10. dec. je bilo prvo zborovanje). Dragotin Kušlan je predlagal, naj bi se na slovanskem jugu ustanovile 4 Lipe, in sicer poleg zagrebške še ena za Slovence, ena za Dalmatince in ena za Srbe, vsekakor pa naj zagrebška Lipa išče najtesnejših političnih zvez s Slovenci in z vojvodino srbsko („Slov. Lipa" 14. dec. 1848).

Zagrebška „Lipa" je dne 22. dec. „Slovenskemu društvu" v Ljubljani „kao najbližjoj miloj braći svojoj" javila svojo ustanovitev ter svojo svrho."[2])

„Glavna je naměra naša, koju mi odkrivamo pred širokim světom, načelo slobode jugoslavenskog naroda u jedinstvenom slobodnom austrijskom carstvu uživotvoriti i štititi··· Věrn

[1]) Majar je čutil, da je tu posegel daleč. Zato je rekel ob koncu svojega članka: „Mogoče, da je ena ali druga teh mojih misli nekoliko enostranska, a to prihaja odtod, ker sem vedno med temi visokimi gorami, oddaljen od domoljubov, s katerimi bi se mogel razgovarjati in se orientovati." (Članek je pisan v Žabnicah). Zato je mislil, prošnjo vložiti na naučno ministerstvo, da bi prišel v Celovec ali v katero drugo mesto na Slovenskem za učitelja slovenščine, četudi brezplačno, dokler se ne ustanovi plača.

[2]) Podpisan Vranicani kot predsednik, E. Vrbančić kot tajnik.

ovom načelu, ćemo sve sile naše upotrěbiti, da se želje vaše i naše, na saboru našem člankom XI. 6. ove godine primljene, poradi užjeg saveza izmedju nas i mile slovenske bratje naše što prie u život pretvore. Povodom priložene protestacie naše bratje istrianske···· učinili smo več u tom obziru kod světlog bana, kao takodjer kod novoimenovanog ministra našeg Barona Kulmera shodne korake, te ponovili smo kod te prilike i naše medjusobne želje o užjem savezu slovenskog naroda sa trojednom kraljevinom, moleći, da se u tom smislu kod prestolja Nj. Veličanstva izpunjenje tieh željah izposluje.

Mila i ljubljena bratjo! Uvěravajuć vas tako činom o ljubavi našoj, nadamo se od vas, da ćete i vi nas tako ljubiti, kaošto i mi vas ljubimo.

Nadamo se, da ćete i vi u tom obziru u najužje medjusobno obćenje s nami stupiti, za da se bratinski posavětujemo i pobrinemo, kako da se savez taj naš pobratimski što prie uživotvori." Končno opozarja „Lipa" na Istrane in prosi, naj bi se tudi „Slov. društvo" oziralo „na taj slavjanstvu věrni puk."

Dne 31. dec. 1848 je „Slov. društvo" odgovorilo na ta poziv, in sicer Šporer[1]) v hrv. jeziku: „Ljubezna bratjo! Ustavenos (!) družtva „Lipe slavenske u narodu jugoslavenskom — i opogovor bratje istrianske o namjere zlobne utaliandjenosti mi podpuna radosno doznasmo, prignući sve naše duhoskladje dogodjajma veloprudnim za narodnos slavjansku. Veće još ter se okripiše ćutje nase, čitajući premilu vašu knjigu od 22og — prijetu 28og prosinca tek.

Štogod snaga i kripos i domoljubje vaše o narodnoj sjedinjenosti i zvišenosti tvara, i u našemu sercu ljubezno se objavlja. Ako poslovi naši i naši obziri o užjem savezu naroda raširenog dosada malo zaglave očivetne dokazati mogoše, zato i kod nas — vjerujte — manja ni ljubav ni žudja nije, u slobodi i jednačinosti narodskoj po zakonskih upravah napriditi. Da i o tome pridnie gospoditi okolnosti u nas nedopustiše, to vrimenah težoči i osebnoj nahodi, koje nas okružu, naložite. Uz to vjeru čverstu uzamite, da za narod slavjanski i njegove pravne za njegvu izobraznos i diku mi raditi i živiti srečeno mislimo." —

4. Jelačić.

Med pojavi hrvatskega pokreta, ki so mogli buditi posebno pozornost, je bil viteški ban Jelačić sam, način njegove izvolitve banom in njegova osebnost.

[1]) O njem gl. „Kolo" „Mat. Hrv." III. (1907, str. 317.)

„Obću radost i veselje poćutismo takodjer i mi Slovenci, što ste si poslě dugog vrěmena ipak jedan put opet sami po svojoj staroj pravici bana izabrali, i to pravoga, hrabroga sina domaćega, to je pravo, ne dajte si uzeti toga prava, da bi vam Magjari narivali čověka inostranskoga, koi niti vas, niti vaše narodnosti ne ljubi," je pisal „Jernej", Slovenec iz Ormoškega okraja, v Gajevih „Novinah" z dne 22. aprila.

Ko je ban proti koncu meseca julija potoval na Dunaj, so „slovanskega sokola" na vsej poti svečano pozdravljali. Šel je čez Varaždin, Ptuj in Gradec. Neki „Bogdan" pa je udaril čez Rogatec in Poličane, „pak i tu se sve spremilo bilo, da ga dočeka koli se samo može slavno. Tu je bilo i gospojah i djevojakah, u narodnom odijelu, čekajući i želeći, vidjeti Jelačića bana. Ali kad im kazah, da ban neće ovuda, nego da je već krenuo u Beč na Varaždin, onda se sve jako razžalosti. Nekakav starac štajerski, sjedoglavac, reče mi, da od kako je čuo za Jelačića, živo se je osjetio svoga slavjanskega porijekla i da se ponosi, da je Štajerac Slavjanin. A kako ga nijesam mogao dočekati evo ovdje, a ja idem, reče mi, u Zagreb, da ga se nagledam, pak onda, ako se Bogu svidi, da se preselim u drugi svijet."[1]) („Novine" z dne 1. avg.)

V Ptuju je njegov prihod zbudil veliko pozornost; hoteli so Ptujčani videti in od obličja do obličja poznati junaka, ki se je o njem toliko pisalo. Ko se je vračal z Dunaja, kjer so mu Slovenci priredili veliko serenado, si je v Gradcu izposloval pri njem avdienco Vinko Gurnik, celjski poštnar in voditelj slovenskih deželnozborskih poslancev, pozneje poveljnik celjske narodne straže, „da ga v imenu vseh Slovencev zagotovi časti in goreče ljubezni do njega in našega srčnega nagnjenja do zvestih in juaških Hrvatov. Gotovo ne vem," piše o tej avdienci Gurnik v „Celjske Slovenske Novine" z dne 9. avgusta 1848., „ali sem svoje občutke, ki jih je srce bilo polno, v besedah prav razodel. Moje srce je tako kipelo, ko sem stal pred viteškim, pa vendar tako milim banom, da sem svoje besede celo pozabil . . . Ta mož vsakega vname za se. Kdor le enkrat govori ž njim, gotovo je za vselej njegov. Sedaj razumem vnetost Hrvatov — tega junaškega naroda . . . In ko sem po naročbi razlagal, da mi južni Slovani v njega stavimo svoj up kot v moža, ki je poklican, kakor Avstrije steber varovati nje ustavno samovlado, da smo pripravljeni, iz tega namena se zbrati okoli njega: ustavil mi je ban, očito vnet, besedo, rekoč.

[1]) Neki starček iz Litmerka na Štajerskem (Ptujski okraj), ki je l. 1848/49. služil v Kinskega 47. pešpolku, se je še nedavno rad spominjal „tistega Jelešica, ki je prišel s svojimi zvestimi Hrvati l. 1848. nam pomagat Madžarov krotit, katerega se spominja vse, še danes pri življenji, takrat stoječi pred krutimi Madžari".

„Ne zaslužim tolike časti, nisem nikak poseben človek, sem le vsakdanji pa pošten mož, gorim za svobodo, za svojega cesarja, za svoje ljudstvo. Hvala Vam in Vašim slovenskim bratom, ki so mi kot bratje enega rodu tako dragi. — Ako nas do zadnjega prisilijo, potem, prijatelji, meč v roke! Vi ste moje srce razveselili, zato Vam prav iz srca roko podam, jo podam Vam in vsem Slovencem.“[1])

„Illyrier, Serben! Ich sah Eueren Ban, ich sah Eueren Patriarchen; ich wohnte mehreren Eurer Landtagssitzungen bei, ich vernahm die süßen Laute unserer Mutter Slava aus dem Munde Eueres Bans, aus dem Munde Euerer Deputierten: wie Honigseim floß es von ihren Lippen, wie Leierklänge scholl's in meinen Ohren,“ je vzklikal „Radoslav“ v „Luni“ z dne 12. avg. 1848.

Neki Ljubljančan — bil je to A. Reš, svečenik, prim. „Novice“ 1849., str. 75[2]) — je potoval avgusta meseca čez Dolenjsko na Hrvatsko, da se sam uveri o narodnem gibanju, ter prišel v Karlovec baš 19. avg., ko je došel tja tudi Jelačić ban. Očaran o banu, „priljudnem, lepem možu, kako se je, kakor general konjikov po huzarsko opravljen, prijazno obnašal, kako je Sluinske graničarje, narodno stražo, serežane, slobodnjake in druge vojščake pregledoval“, je končal svoj dopis z vnemo za Zagreb: „Krajnci! pojdite sami v Zagreb, in gotovo vam bo lepo mesto dopadlo, še bolj pa prijazni prebivavci . . . Bog vas obvari, dragi Hrvatje in vašega vitežkiga bana, spasitelja vsih Slovanov!“ („Novice“ z dne 13. sept.)

Očividno je zadnje besede že rodil glas o vojni.

Odločni nastop Jelačićev je otvarjal srca in budil sveže nade. „Prišel bo čas odrešenja . . . (od Madžaronov in nemškutarjev). Poleg lepih slavjanskih zvezdic bomo nosili belo-črne trake na znamenje, da hočemo v svobodi živeti, ali pa za svobodo umreti. Pomislite samo k našim sosednim bratom, kako bežijo tam ponočne ptice pred belim dnevom . . . o, da nam je samo za dva tedna Jelačića bana!“ (Ognjeslav v „Sloveniji“ z dne 29. sept. 1848.)

[1]) Glas o tej avdienci se je kaj prijetno dojmil celjskih domorodcev. „Prav prisrčno nas je,“ piše v njih imenu dne 14. avg. 1848 v javnem pismu („Celjske Slov. Novine“ z dne 16. avg.) Gurniku, „razveselilo slišati, da ste Vi, mili brat, v Gradcu obiskali slavnega gospoda Jelačića, bana hrvatskega, in ga v imenu nas Slovencev spodobno počastili. — Srčno nas je razveselilo, da so Vas slavni ban, čigar imena hvaležna Slovenija nikoli ne bo pozabila, posebno prijazno sprejeli. Naj živi še leta mnoga! — Hvaležnega srca smo tudi sprejeli srčen pozdrav, ki ste nam ga od slavnega bana po Novinah naznanili. Beseda je preslaba popisati, kako živo nas je ganilo krepko in goreče govorjenje Vaše in visokega gospoda bana o mili materi Sloveniji in nje sinovih. Zato naj v veselje in srečo naroda v slavi dočakata še mnoga leta!“

[2]) Skozi Ljubljano je potoval Jelačić v Insbruck dne 13. jun., a najbrž incognito.

Meseca novembra 1848 je pisal nekdo „z gornje Save“ na Kranjskem pismo na Dunaj, ki se je izročilo nekemu „H. T.“; ta je iz tega pisma dne 30. nov. poročal v „Slav. Centralbl.“ o razpoloženju v „Sloveniji“ vsled oktoberskih dogodkov na Dunaju in končal svoje poročilo: „Ideje slovanstva se zaveda ljudstvo, celo najnižji, najbolj zanemarjeni, sloji vedno bolj; ta ideja se kaže v najiskrenejših, najtoplejših simpatijah za naše hrvatske junake in slavljenega bana. Sam sem bil priča na primiciji, kako so Slovenci ob vojnem pohodu Hervatov proti Madžaronom jubilirali in nebrojnokrat klicali „živio“.

„Samo ime „Bog“ se je l. 1848. čulo tolikokrat kakor ime „Jelačić“, mi je odgovoril g. G., vadniški učitelj v Ljubljani, ki je imenovanega leta že pisal v „Novice“.

Bleiweis je skupščino „Slav. društva“ (22. nov.) programski sklenil z besedami: „Bog živi Ferdinanda, ustavnega cesarja, Jelačića bana, branitelja Avstrije in vseh Slavjanov!“

Ob svečanosti zavladanja Franca Jožefa I. se je v Ljubljani brž za narodno himno pelo „Hej Slovani!“, na to pa je neki mlad mož zaklical: „Živio ban Jelačić“ in klic so ponavljali več ko stokrat vsi prisotni („Nov. Lipy Slov.“ 3. januarja 1849.)

„Mnogo simpatij za Hrvatsko, dà, penatsko ljubav za junaka Jelačića“ je moral med štajerskimi Slovenci v Slov. Goricah konstatirati mariborski nemško-liberalni profesor dr. Puff.[1]

Med Muro in Dravo ni bilo slavnosti, kjer bi se ne slavil Jelačić. Ko se je dne 6. avgusta na primiciji pri Sv. Rupertu v Slov. goricah napilo Jelačiću, „ni bilo od živio ne konca ne kraja“[2]); l. 1849, sta bili pri Sv. Bolfanku v Slov. Goricah dve primiciji; v uti enega novomašnika se je svetilo trobojno slovansko kolo, nad njim kip božji, na desno podoba Jelačića, na levo Radeckega („Slovenija“ z dne 14. sept. 1849.)

Ko je dne 17. septembra l. 1848. na stolpu ormoške cerkve vzplapolala slovenska trobojnica, je ljudstvo na mestnem trgu pelo cesarsko pesem in končno vikalo: „Živio ban Jelačić!“[3]) In sredi celjskega mesta v Gosposki ulici je na cesarjev rojstni dan l. 1849. hrvatsko-narodni trgovec Ogrizek poleg transparenta: Živio kralj Franjo Josip! in: Živio maršal Radecki! tudi pokazal transparent: Živio ban Jelačić! („Slovenija“ z dne 4. sept.)

Dne 11. avg. l. 1848. se je bratila narodna straža ljubljanska in akademska legija z narodno stražo v Kranju. Pri zajutrku, ki ga je dal akademikom Bleiweis, je grmelo tudi: Živio ljubljenik naš, ban Jelačić!, v kazini potem zopet in pri

[1]) „Konstit. Blatt“ dne 26. avg. 1849.
[2]) „Slovenija“ 18. avg., skrajšano v „Slav. Centralbl.“ 1. sept.
[3]) „Slav. Centralbl.“ 4. okt.

obedu na otoku Save zopet. Pa tudi dovoljenje današnjih slovenskih boj (bele boje namesto rumene) je Ljubljančanom izvabilo pozdrave za Jelačića.

Dne 10. septembra so se bratile narodne straže novomeška, dvorska, trebanjska in mokronoška v gozdovih graščine Wördl; napivalo se je tudi Jelačiću („Sloveniens Blatt" z dne 12. sept. 1848).

Ko je Jelačić ukrotil Dunaj, so ga Nemci in Madžari črnili kot reakcionarca. Tedaj (dne 16. okt. 1848.) je pisal Andrej Einšpiler iz Celovca „Slov. društvu" v Ljubljano: »Nemconi in nemškutarji so me tako razkačili, da sim se podstopil, jim moje misli od našiga ljubiga Jelačića-bana očitno razodeti. Ali tukaj, kjer je takih velika truma, bi blo to preveč nevarno; zato tebe, častito društvo! lepo molim, de ta moj zastavk (alj ga vrednega spoznaš) v Ljubljanskih novicah natisniti daš. Oj borni, borni ban, kako ga črnijo!"

„Slovensko društvo" pa je že en dan prej, 15. oktobra 1848 izdalo letak, kjer svari pred emisarji, ki hočejo ljudstvo krivo informovati o dunajskih dogodkih; v istini je dunajski punt delo Madžarov in njihovih prijateljev, ki vsi hočejo Slovane zatreti; zato je bil Jelačić prisiljen, se obrniti proti Dunaju. „Kje bom pa tebe zagledal, jugoslavjanska zvezda", vzklika D.(ežman??) v „Sloveniji" z dne 2. jan. 1849., pišoč o slavi slovanski, „ki si boljši junak od Kraljeviča Marka, ponosniši vitez od Miloša Kobiliča, bolj znajden od Sibinjanina Janka, kterega slava je že vse štiri strani sveta napolnila? Kje te bom zagledal, ko na bojišu, kjer mora tvoja slava te vravnat, kar ste izdaja ter oholost kriviga storile? Kjer koli hodiš, te spremljate tvoje drugarice, tvoje posestrime, ena je ponosna Avstrija, druga je domača vila iz Velebiča. Kadar se boriš, ti junaško čelo ohladite, kadar vtrujen od sile junaštva počivaš, nad tvojo glavo prepevate: Slava Slavjanom!"

In meseca februarja je prinesla „Slovenija" po „Slav. jugu" uvodne članke „Avstrija v l. 1848", kjer se prikazuje Jelačić kot edini značaj v celi Evropi, živi svedok moči in vrednosti naše, poosebljenost vseh naših teženj.

In istega meseca (dne 20. febr.) čestita s celjskimi „Slov. Novinami" Dalmatincem, da „so slavnega Jelačića bana za deželnega poglavarja dobili, moža, kateri se kot juterna danica na obnebju Slavenstva bližči; on, naša sladka nada, sredotočje Jugoslavenov, on, orodje v rokah božjih, da se toliko ugnjeteni, osramoteni Slaveni na stopnjo vzdignejo, katera jim po prirodi gre. — Srečna dežela, katera ima Jelačića bana za poglavara!"[1])

[1]) Tako je pisal Vlastimil v celjskih „Slov. Novinah" z dne 15. febr. 1849. Govorilo se je, da bode Jelačić tudi poglavar avstrijskega Primorja.

Tako je narod, ki je čital „Slovenijo", „Kmet. Novice", „Novine d.-h.-s.", „Danico" in „Zoro", ki o Benetkah in Milanu ni znal skoro nič, a o Ljubljani, Reki, Zagrebu mnogo, vzdihal za Jelačićem banom ter vedno vprašal, kako je banu, kdaj pride k nam."[1])

Jelačić je zbudil tudi slovensko pesniško liro. Lovro Toman je zložil bojevito pesem „Za Horvate, naše brate!", Koseski pa „Naprej Slavenski jug!" Fr. Muršić Ljutomerski je pel:

„Živi, Bože, ti Slavena
s krainskog, štajarskog plemena,
Horvat — Slavon — Dalmatina,
Ilirije svakog vernog sina! . . .

Bože živi sve Ilire,
da se slože i razšire
v jezika kreposti
i vu staroj vernosti."

Hraberski je v „Sloveniji" z dne 19. sept. 1848 objavil pesem „Jelenska doba", kjer pravi:

„Slovenski že lovec na lov se napravlja
od Jele Jelačev viteški sin,
slovenske junake okoli nastavlja,
da carske države reši zverin."

V „Sloveniji" z dne 5. jan. 1849 je objavila pesnica F. Haussmann pesem „Hervatov zvezda", kjer pravi:

„Od roda do naroda
hvaležno imen'van
bo še od poznih vnukov
Hrvatov žlahtni ban
— — — — — — — —
O blagor vam, Hrvati,
da Bog vas poživi
in Jelačića bana,
ki slavo vam množi!"

Cegnar je objavil v „Sloveniji" z dne 31. jul. 1849 pesem „Jelačiću banu", ki se začne:

Kdo se na čelu armad tam bliska z lavorovim vencem,
v desni neuskrunjeni meč, v levi svobode pečat . . .?"

Vendar se mnogi, odkar je Jelačić dal tudi na Hrvatskem proglasiti oktroovano ustavo, ki je pripravljala tla absolutistnemu centralizmu, začeli dvomiti o njem; tako je njegovo postopanje bolelo Vrazovega prijatelja dr. Kočevarja.[2])

[1]) „Novice" (?) po Gajevih „Novinah" z dne 4. jan. 1849.

[2]) Marljivi zagrebški dopisnik praške „Lipe Slovanske", Čeh „— oh —" je Jelačića porogljivo imenoval „p. Jelen", ko je ginila njegova zvezda („L. Slov." z dne 9. marca 1849).

Vsaj sliko Jelačićevo so hoteli videti tisti, ki ga osebno niso mogli videti. „Ako ima v Zagrebu obraz (portrait) světlega bana Jelačića, a vi nam pošaljite několiko eksemplarah, naši ljudi bi rado gledali barem sliku ovega našega jugoslavenskoga spasitelja, kad ne mogu lice, pravi dopisnik Dr . . . l . . iz Štajerskega v Gajevih „Novinah" z dne 3. avg. Uredništvo je dostavilo, da dosedaj še njegove podobe ni.

Bralci »Novic" so prejeli Jelačićevo podobo še le naslednjega leta, dasi so jo bile „Novice" že izdavna obljubile; bila je „od domorodniga umetnika gosp. Kurca Goldensteinskiga na kamen pisana" ter pridejana listu z dne 2. maja. „Pravi Slovenec" pa je prinesel podobo Jelačičevo dne 30. aprila 1849, a životopis dne 7. maja.

Tržaškemu ‚Slavjanskemu zboru' je poslal srbski kamenopisec Ivanović iz Dunaja sliko Jelačića bana v narodni banski obleki. (»Slovan« 1886, 168). Jelačićeva slika je krasila dvorano, kjer se je dne 6. dec. 1848 vršila prva glavna skupščina tržaškega „Slavjanskega društva" (Pražskě Noviny z dne 16. dec. 1848, št. 97).[1])

Sredi decembra 1849. l. se je igrala v Ljubljani Jelačićeva igra »Rodrigo und Elvira«, „tode ni dopadla, pa je bila večidel tudi slabo igrana. Kakor slišimo, je sedanji ban to igro kot mladeneč pri nekakih 20 létih zložil — z ozeram na take mlade léta ne smemo preojstri biti v pretresu imenovane igre".

Tržaško „Slavjansko društvo" je julija meseca l. 1850. poslalo posebno deputacijo poklanjat se banu Jelačiću na Reko. Člani te deputacije so bil German Angelić, A. Marinović, Ferdo Šporer, Andrija Stojković, dr. Aleksander Stojković. Deputacija se je peljala črez Reko v Senj mu nasproti. Že v Senju so bili trije Jelačiću predstavljeni; ban je bil deputacije vesel in je rekel, da je pred nekaj časom hotel priti v Trst, a neke okolnosti so mu to preprečile; ko pa poseti svoje graničarske bataljone, bo Trst pohodil in se tam mudil. Še istega dne (9. julija) sta bila dva odposlanca na Reki pozvana na pojedino, ki jo je banski poverjenik za Primorje Bunjevac priredil banu na čast. Dne 10. julija so bili končno v avdienci sprejeti. Ban je na njih izraz vdanosti, „rukujući se čas s jednim, čas s drugim", odgovoril ter končno dejal: „Pozdravite mi vašu milu obštinu slavensku, meni drage Slavene terstanske". Popoldne se je deputacija še udeležila banu na čast prirejenega banketa.

Ob takem razpoloženju ni čuda, če so Slovenci, ko je buknila vojna hrvatsko-madžarska, prispevali s 1800 fl za Jelačićevo armado[2]).

[1]) O Ivanoviću gl. Slav. Centralbl. z dne 21./II. 49.

[2]) O tem natančneje v „Kolu" „Matice Hrvatske" III. (1907), str. 315.

Ni se tudi čuditi, če so najognjevitejši slovenski rodoljubi dopisovali v novine pod grbom „ilirskim“ ⁂. V „Novicah« sem zasledil to šifro le pod podpisom vnetega branitelja slovenskega učnega jezika za verouk v listu z dne 11. apr. in 2. maja l. 1849.; prigovarjal mu je v listu z dne 18. apr. neki Reš; imenujoč ga ‚ultra Slovena', je dejal, da si je ‚ilirski grb kakor šemo na obraz obesil'. Novice niso bile političen list; zato se ob njih niso zbirali najvnetejši „domorodci“; pa tudi Bleiweisova cela smer ni bila Bog ve kako naklonjena ‚ilirskemu', revolucionarnemu grbu.

V političnem listu „Sloveniji“ je te šifre mnogo. Vneti Slovenci koroški so v tem znamenju dali duška svoji narodnostni vnemi (prim. dopis v »Slovenijo“ z dne 26. sept., 29. sept., 10. okt., 24. okt. 1848; 15. jun., 10. julija in tudi uvodni članek 31. julija 1849), takisto štajerski (29. nov. 1848, pač tudi članek Slovenci! Bratje 24. okt. 1849, 1. jan. 1850, 22. marca 1850, 29. marca 1850); poln slovanskega ognja je dopisnik iz Štajerskega, ki se je v „Sloveniji“ z dne 27. febr. beležil kar z dvojnim grbom ⁂ ⁂; tudi navdušen Slovan goriški je volil to šifro; iz Ljubljane je vsaj en tak dopis.[1])

Pod šifro ⁂ je dopisoval „Slav. Centralblättern“ nekdo „Aus Slawisch-Steiermark (v listu z dne 24. febr., 31. marca 1849, pač tudi v listu z dne 30. marca in 20. aprila). Tudi v celjskih »Slov. Novinah“ jo nahajamo (n. pr. 22. dec. 1849 in 24. maja 1848).[2])

Tudi znana poljska pesem, ki je postala na Hrvatskem „Još Hrvatska ni propala“, je odmevala v teh letih po Slovenskem. Brž v prvi številki »Slovenije« (4. jul. 1848) je D.(ežman) pozdravljal lepo prihodnost s pesmijo »Še Slovenija ni zgubljena«, koje vsaka kitica se končuje s tem refrênom. Dopisnik J. F., vesel probujenih podravljanov, rodoljubnih krajev Sv. Petra, Sv. Eme, Zibike, Prevarja itd. na Štajerskem, si je v Sloveniji (z dne 8. avg. 1848.) svobodno zapel: „Še Slovenija ni zgubljena!“ in Kranjec se je tolažil, češ, dokler so Bleiweisi in Strupiji, ‚še Slovenska ni zgubljena'.

„Živio“ se je udomačilo pač tudi tega leta. („Novice“, 1848, št. 42).

L. 1848. je prišel v 7. šolo v Ljubljano iz Novega mesta Teršinar in je prinesel s sabo hrvatsko surko in ognjevite hrvatske bojne pesmi »davorije«. Surko si je omislilo potem še več drugih dijakov. Začele so se prikazovati na mladih

[1]) „Slovenija“, 4., 25. maja, 12., 22. jun. 1849; 24. nov. 1848 in uvodnik, ki se začenja 29. sept. 1848.

[2]) Križ cerkvenega zvonika ormoškega na Štajerskem je imel in ima najbrž še sedaj luno in zvezdo na koncih poprečne grede. (Danjko v svoji rokopisni kroniki ormoške cerkve). In na oboku prezbiterija središke cerkve se nahaja turški polumesec s tremi zvezdami.

glavah tudi rdeče kape naših hrvatskih in srbskih bratov (Trdina v »Zvonu« 1905, 720).

Za predpust 1849 se je ljubljanska mladina učila »hrvatsko in slavonsko kolo plesati«.

5.

Odpor proti vsenemštvu.

Vsaka nevarnost sokoli, a tudi druži sorodne elemente. V tem zmislu je bila želja po zedinjenju s Hrvati in kooperacija z ostalimi Slovani med drugim tudi naraven odpor proti vsenemštvu.

Proti Frankfurtu se je zbralo vse avstrijsko slovanstvo; obsojal se je separatizem (»Sonderinteressen«). Nemški pritisk, zlasti ob volitvah v Frankfurt, je povzročil, da so si Slovenci želeli od »nemških dežel« avstrijske države tja, kjer ni nihče skušal izsiliti frankfurtskih volitev, in to tem bolj, ker je za Prago postal Zagreb politično glavna slovanska točka Avstrije in je hrvatsko orožje obetalo, narediti veliko slovansko Avstrijo.[1])

Kako je splošna oživelost in napeta pozornost Hrvatske delovala na Slovence, nam priča „Radoslav" (»Luna«, 12. avg. 1848), pišoč: »Ich durchzog einen großen Teil Kroatiens und der Greis wie der Jüngling spricht mit sichtbarer Begeisterung von ewiger Treue seinem Gotte, seinem Kaiser und seinem Ban bis zum letzten Tropfen Blutes. Von Freudentränen überströmten mir die Augen bei dem Anblicke soviel des Erhabenen; großer Gott, dachte ich mir, ist es möglich, daß ein solches Volk nicht reif sein sollte zur nationalen Selbstentwicklung«. »Serbo-Illyrier,« je pisal dalje, „Ihr habt euch bereits die Bruderhände gereicht, Ihr kennt keine Sonderinteressen mehr, Ihr habt euch mit liebender Wärme der armen Slovaken angenommen, o vergesset auch der Slovenen nicht, wir sind nicht minder hilfsbedürftig. Erst kürzlich beschloß das Parlament in Frankfurt, die österr. Regierung solle in den deutsch-slavischen Provinzen die noch nicht bewirkten Wahlen erzwingen. Auf Euch, Brüder, richten wir daher unsere bangen Blicke, man will uns ja gewaltsam von Euch trennen; zu Euch halten wir die Hände flehend um schnelle Hilfe.«

[1]) Kako so celo na severu cenili hrvatski pokret, nam priča pismo P. Stalmuch (Poljak?) iz Tešinja z dne 15 jul. 1848 v „Slav. Centralbl." (28. jul.): „Unsere Politik sei also, unsere Kräfte jedesmal auf einem einzigen Punkte zu konzentrieren. Die Südslaven treten heldenmütig auf und schauen treu nach Österreich; schließen wir unsere Herzen ihnen an, dort möge sich zuerst eine Macht für uns aufstellen, dort sich zuerst wenigstens e i n e slavische Nationalität konzentrieren, kräftigen, festsetzen. Dann wird von dort aus die weckende Kraft nach den nördlichen slavischen Nationalitäten ausgehen".

Posebno so Slovenci začeli misliti na jugoslovansko organizacijo, ko se je vsled dunajske bune meseca oktobra 1848 bilo bati, da Nemci zapuste dinastijo in da obvelja frankfurtski program.

»Ako Nemec zapusti Austrio, Magjar jo je že, drugo ne ostane, kakor da južni Slavjani svoje odrešenje išejo, kjer je naravno in nar bliže, Štajerski Slovenci in Vi, Korošci, ter drugo ne bo ostalo, ako drugači hočete svojo slovensko kožo obvarvati, da se ozko Kranjski deželi pridružite, in cela Slovenija pa se na Hervatsko nasloni,« je pisal dne 28. okt. 1848. E. (Trstenjak?) od Drave v „Slovenijo“ (z dne 3. nov.).

Slično je sestavljen poziv, ki ga je Jozipić M(acun) poslal v »Slovenijo« (z dne 21. nov. 1848): „Bratje Slovenci in Horvati! Vi že znate, kar so Nemci v Frankfurtu v § 2. in 3. odločili, namreč Austrio v dva dela razdjati, v nemški in nenemški del; k nemškem delu pa ne dodavajo samo dežel, v kterih se nemški govori, ampak tudi en dober del slavjanske zemlje; Čehi, Moravci, Slezaki, Slovenci poprek in Iliri po Istriji bi morali za naprej vojski, brodarstvu in vsemu drugimu pripomagati, kaj bi ravno za nje ojster meč bil . . . . Zato moramo to že zdaj na tanjko prevdarjati; vas Slovence bo najhujša zadela, vam je tedaj kervavo treba, da se z bratmi Hervati koljko je le mogoče in kak naj hitrej zjedinite, ker ste za se preslabi; gledajte, da vas ne bo čez noč nepazlivosti podlezel vuk. Alj tudi vi Horvati premislite, de je za vas zjedinjenje s Slovenci enako potrebno koker nam; premislite le, da nas je čez en milion in da pri vas turški brat Slavjan še ne zna, da je tudi naše kervi. Premislite slednjič, da ako Slovenci k nemški deržavi pripadnejo, jadransko morje za Slavjane gre rakom žvižgat. Zato trikrat: ‚Sloga od Boga, nesloga od zloga‘“. In ko so spomladi l. 1849. bile zopet volitve v Frankfurt ter so se Nemci laskali, je pisal »Patriót aus Slavisch-Steiermark 21. marca«: »Euer Treiben führt uns Slovenen nur zu einer festeren Verkettung mit den ritterlichen Serbo-Illyriern und den energischen Čechen und vielleicht werden euch unsere Nachkommen einst noch dafür dankbar sein«.[1]) Ob isti priliki je v »Sloveniji« (z dne 27. febr.) dopisnik ⁂ iz Štajerja ostro pisal zoper nakane Nemcev, češ, „Slovenci! tudi mi smo Jugoslavjani, bomo li tedaj našim bratom slovo dali? Bomo li pozabili na one, kateri so toliko bratovske kervi, toliko blaga z veseljem žertvovali za uzderžanje cele Austrije, — mi pa bi jo po lahkomiselno razdjali?“ Ne hoteč biti „partes adnexae‘ t. j. podrepine novega ‚Magyar‘ (sedaj ‚Nemet‘) orszaga, bomo sreče v belo Ljubljano šli iskat, tam so naša serca, tam so naše želje, k vam, bratje, se oziramo ino k junaškemu banu

[1]) „Slav. Cetralbl.“ dne 5. marca 1849.

Jelačiču! . . . . Serčno podajmo zjedinjeni Jugoslavjani našim severnim bratom krepke desnice . . . in pa bodo kot v starodavnoj dobi veselo slavjanske Vile kolo vodile po svobodnih livadah, pa bodo milo popevale slovenske gerlice v domačih logih«.

Pod plaščem oktroovane ustave se je bližal nemški absolutizem; ob njegovi sapi je „polje slovensko obraščalo trnje in kopriva"; tedaj je rodoljub graški (marca 1850) nasvetoval zadnjo pomoč: „Komur je še sreče mar slovenskega naroda, naj pri bratih Ilirih srečo in tolažbo išče. Ako to z vso iskrenostjo storimo, bode tudi pred naša vrata blago solnčece posijalo."

6.

Gospodarski razlogi.

Ob težnjah po zedinjenju s Hrvati so se navajali tudi gospodarski razlogi.

Olajšatev prometa z „našimi presvetli dinastiji vsekdar zvestimi, viteškimi Hrvati" je sprejela že graška Slovenija v načrt prošnje do cesarja, ki ga je sestavila brž po svoji ustanovitvi (16. april 1848. l.) ter ga objavila 22. aprila; odpravi naj se carinska meja in višje šolstvo naj se osnuje po medsebojnem sporazumljenju po načelu vkupnosti (Apih, 188).

„Jernej", najbrž duhovnik Ciringar iz Ormoškega okraja, je 22. aprila pisal v Gajevih „Novinah", da bi trebalo porušiti kitajski zid, ki loči Hrvate kot „inostrance" od Slovencev; sicer da se štajerski vinotržci boje zjedinjenja, misleč, da ne bodo mogli svojega vina tako drago prodajati, a „Jernej" je uverjen („i svaki blagomisleči domorodec mora to želeti), da je za državo bolje, ako se živež prodaja ceneje. Vinotržci bodo tudi ceneje kupovali, ako bodo ceneje prodajali, in bodo plačevali manj davka. Nadalje bi po združitvi tudi prenehala carina („hranovina" = Verzehrungssteuer); tudi drugi davki se bodo znižali ali čisto ukinili.

In zares so se kmetje iz Brežiškega okraja, iz Rajhenburga, iz Sevnice ob Savi in še iz nekaterih obmejnih krajev po deputacijah pogajali s Hrvati v Dobovi o združenju obeh strani in o ukinitvi carinske črte.[1])

Tudi M. Majar je potrebo ožje združitve s Hrvatsko med drugim utemeljeval s cenenostjo soli, s svobodnim sejanjem tobaka, s svobodo kolka (Članki v „Sloveniji" z dne 15., 18., 22. in 25. avgusta.)

Gospodarski moment je naglašal med drugim takisto „Svečan" (Einspieler) v „Sloveniji z dne 2. maja 1849. Ko se

[1]) Orožen Muršecu z dne 24. maja 1848.

je odbor hrvatskega sabora načeloma izrekel za to, da se prirojena pravica zedinjenja ne more kratiti ne trojednemu kraljestvu, ne tistim avstrijsko-slovanskim deželam, ki bi se z njim zavoljo enake ali sorodne narodnosti rade združile, je pozval „Svečan“ Slovence, naj bi razmišljali, kaj hočemo mi storiti, kako odgovoriti na mili poziv jugoslovanskih bratov, ako bo nam dano po postavnem potu nanj odgovoriti . . . . „Ponosni Dunaj, bistra Sava in deroča Drava nam kaže pot proti jugoizhodu; po teh mogočnih rekah plavajo barke, ki nosijo naše železo, naš svinec, našo obrtnost in naše izdelke v daljnoležeče dežele: na jugoizhodu se razprostirajo z žitom, vinom, rudo, živino in drugim žlahtnim blagom obdarovane ravnine, gore in planine; tam se razlegajo proti milim nebu mični glasi in sladke pesmi našega jezika; tam teče v junaških žilah hrabrih bratov slavjanska kerv; narava, korist, jezik in kerv nam Slavjanom kažejo proti jugoizhodu; tam prebivajo naši brati, naši najzvestejši zavezniki, sinovi velike matere Slave! . . . Zahvalimo se Hervatom, da nas Slovence niso pozabili, da se poganjajo nam vrata odpreti, da stopimo u kolo jugoslavjanskih narodov! Tam, kjer sonce izza gor priplava, tam, na jugoizhodu sveti Slavjanov sreča in svoboda, tam cveti Avstrije Slava in budočnost! Zato:

Samo sloge duh jedini
budi naša obča dika“ itd.[1])

„Slavische Centralblätter“ so 21. julija l. 1848. po nekem pismu opisovale narodno gibanje na Slovenskem ter dejale: „Die Slovenen streben jetzt den Anschluß an Kroatien an (es sind 1000 und aber 1000 Unterschriften dafür gesammelt worden), wie sich auch für die Čechen hier warme Sympathien regen.

Im Grunde genommen haben wir Slovenen hier keine andere Aussicht, wollen wir unsere Nationalität wahren. — Übrigens, welche Vorteile zieht der Slovene vom Deutschen? Es ist mehr als ein Sprichwort des Wenden: „Iz Nemškega druga ne pride kakor toča“, d. i. vom Deutschen kommt nichts als Schauer. Brod, Fleisch und Wein führt hingegen der Slovene nach Deutschland ein, während andererseits aus dem gesegneten Kroatien (nach Verbesserung der Urbarialverhältnisse ein Paradies) Getreide, Borstenvieh, Leder, Holz u. dgl. nach Slavonien geliefert wird. Ferner welche Vorteile zieht der Slovene vom Deutschen? In der Bildung haben uns die deutschen Brüder durch gar viele Jahrhunderte nicht weiter gebracht, als daß sie selber ihren Zöglingen unmutig zurufen: „Du dummer

[1]) Uredništvo „Slovenije“ je pripomnilo: „Opomnimo še enkrat, da je tu le od prostovoljniga pridruženja na postavnim potu govorjenje.“ To je pač zavarovanje proti — globam.

Bindischer!" Auf der anderen Seite hat nur der Ilirismus den deutsch-geknechteten, schon geistlosen Slovenen litärarisch wachgerufen. Die ganze deutsche Bildungszeit gab nur ein Paar religiöse Bücher für Geistliche.

Beim Erwachen des Ilirismus erschien 1843 die erste slovenische periodische Schrift: „Kmet. in Rokod. Novice" in Laibach, ein stark Brod für schwache Magen, leider nur zu stark mit dem Germanismus liebäugelnd itd."

Z dalmatinskega stališča je stvar motril Matija Ban („Zora Dalm." z dne 8. maja 1848.). Brez kontinentalnega ozadja si bosta — pravi Ban — Dalmacija in Kranjska večni neprijateljici, ako se združita; zakaj Tržaška luka ubija dalmatinske luke.

„Kranjska i Dalmacija mogle bi se onda samo bez svoje štete sadružiti, kada bi obe imale nad sabom jednu veliku i plodovitu kontinentalnu zemlju, njima pripadajuću, kojom bi njina primorja cvetila. To su Kranjci već uvideli, i zato kod njih je sada velika težnja, da se sa Hrvatskom, koja izviše njih leži, sajedine."

Poudarjalo se je že tudi, da bi bilo treba začeti z ožjimi trgovinskimi odnošaji med avstrijskimi in turškimi Jugoslovani, ako naj se kdaj sklene narodno bratimstvo. Trgovinske pogodbe s Srbijo so se nadejali v zahvalo za pomoč, ki so jo čete srbskega kneza izkazale Avstriji v vojni z Madžari. Trgovina avstrijska po Balkanu pa bo le tedaj mogoča, ako si Avstrija pridobi simpatije Jugoslovanov, „kar se le tedaj doseže, ako se jim da po narodnem partikularizmu nevzkračeno pravo"; dosedaj veljajo Avstrijci južnim Slovanom v Bosni in Srbiji še za „Švabe".

V zmislu potrebe trgovinskih zvez s turškimi Slovani je dne 12. februarja v kromeriškem zboru interpeloval vlado kninski poslanec dr. Petranović. („Südslavische Zeitung" z dne 16. februarja 1849.)[1])

7.

Prigovori proti zvezi s Hrvatsko.

Čuli so se pa tudi glasovi, ki so baš z gospodarskega stališča govorili proti zvezi z Hrvatsko in za zvezo z Nemčijo. Državnozborski kandidat dr. Karel Lavrič je v „Laibacher Zeitung" (27. apr. 1848) zagovarjal pripadnost slovenskih dežel k nemški zvezi; zakaj v kaki jugoslovanski državi bi se

[1]) Nasprotno so tudi nemško politiko vodili gospodarski interesi. To je izpreviděl že Kurelac, ki je na skupščini v Poličanah avgusta meseca dokazoval, da so Nemci zato proti Sloveniji, ker bi z njo izgubili Trst; oni hočejo imeti tudi Dalmacijo, da si do Carigrada osvoje zemljo.

glavna struja trgovine pomaknila dalje na izhod, dočim gre glavna trgovinska pot nemške zveze baš skozi slovenske pokrajine.

Nevarna se je tudi zdela opustitev carinske črte med Hrvatsko in dednimi deželami; zakaj potem bi Hrvatska obilje svojih pridelkov lahko prodajala za ceno, ki je enaka naši obdačnini („Extrablatt zur Gratzer Ztg.", 28. apr.)

Neki „Domolubić" je v „Sloveniens Blatt" z dne 19. septembra l. 1848. odsvetoval okrožitev Avstrije po narodnostih, češ, sicer je italijanski Trst za Kranjsko izgubljen. „Eine Vereinigung mit Croatien könnte Krain dafür nicht entschädigen und werden sie jene Landwirte in Krain nicht wünschen, denen es erinnerlich ist, daß ihre Naturprodukte während der einst bestandenen Vereinigung mit Croatien keinen Wert hatten und das bereits seit der Aufhebung der Weinaufschlagsgrenze zwischen Steiermark und Krain der krainerische Wein dem steiermärkischen gegenüber um 52 kr. beim Eimer am Werte verlor." Uredništvo je temu pripomnilo: „Die Vorteile und Nachteile der Vereinigung Krains mit Croatien haben noch andere Grundlagen als die Landwirtschaft, welche selbst auch bei jedem politischen Ländergestalten seine Geltung, aber nicht ausschließliche Geltung verlangen kann.... Überhaupt scheint der Herr Domolubic dem Systeme der Zollschranken ohne Berücksichtigung des nationalen Entwickelns, der Bedingung jedes Staatslebens, zu huldigen, indem er das Fallen derselben gegen Steiermark bedauert; was doch zur freien commerciellen und geistigen Entwicklung so wohltätig war."

V istini marsikateri tak „domoljubic" ni vedel, kaj dela, ni vedel, da podpira protislovansko stališče vlade. Zakaj taki razlogi so vladi dobro došli, da je z njimi prikrivala svoje slovanstvu nasprotne, razdružujoče nakane. Razsodni motrilci so to brzo uvideli. „Nek mi nitko nešepèrtlji s razlikom materialnih i duševnih interessah, koje je vlada (braneč se ene edine jugoslovanske kronovine) više u obzir tobož uzela neg jedinstvo narodnosti! Da je zadaća našeg ovog člančića dokazivat jedinost materialnih interessah, to bi mi lahko izbrojili i one, koje sada imamo sa ‚Sloveniom i Dalmacijom' jedno, i one, koji bi se naravno porodili, da smo jedna krunovina", je pisal dopisnik †* iz Prage v „Slav. jugu" z dne 24. okt. „Zemljepisna lega in narodni probitki nas silijo k združenju" (isti list, gl. „Slovenijo" z dne 1. dec. 1848).

Nemške tendence v ločitvi Slovencev in Hrvatov je odkrito priznal znani ocenjevatelj Prešernovih poezij V. Rizzi. V „Klagenfurter Zeitung" z dne 3. julija 1848 je objavil uvodnik, kjer pravi: „Die politische Bedeutung der Slovenen in Kärnten, Steiermark, ja selbst in Krain, obwohl dies ein ganz

slavisches Land ist, liegt vorzüglich darin, daß sie sich an jenen gewaltigen slavischen Grundstock anlehnen, der sich tief in südöstlicher Richtung hin erstreckt und dessen westnördliche Ausläufer sie sind. — Wir begreifen die Sympathien der Slovenen für die Stammesgenossen, die ihre Nachbarn obendrein sind, wir begreifen, daß der gebildete Slave im deutschen Bunde trotzaller politischen Gleichstellung, trotz dem brüderlichsten Verkehr mit den Deutschen doch nie so recht voll und frei aufatmen wird, wir begreifen es, weil wir an uns selbst erfahren, was Stammesliebe ist, weil unser deutsches Herz uns das slavische Herz kennen und achten lehrt, aber wir haben auf die Abtrennungsgelüste nur ein Wort der Erwiderung, ein trauriges, unerbittliches: Politische Notwendigkeit.[1]) Der Besitz Triests und des Weges dahin, das ist eine Lebensfrage Deutschlands — es ist sein einziger südlicher Hafen."

Drugi Nemci so šli za istim ciljem pod krinko.

Maja meseca l. 1848. (24. maja) je „Odkritoserčni Krajnc" izdal v Ljubljani letak z nadpisom „Krajnc Krajncam". V začetku priporoča svojim „ljubim rojakom", naj se njih sinovi uče materinskega jezika, „zraven tega pa ne smejo nemškiga jezika, kateri se v šolah uči, opustiti··· Naša domovina je majhna··· Kranjc bo povsod, posebno pa od dobrih in poštenih Nemcov dobro sprejet··· pa kako lepo, kako koristno je, de toliko gospodarjev, kmetov, žen in deklet zraven materinskega jezika tudi nemškiga govore in se v vseh pisarnicah vesti znajo; tudi so na to ponosne, pa po pravici, kjer to njih višji isobraženost kaže···· Zató moramo tudi s ptujimi narodi posebno z Nemci v prijaznosti živeti, ki so nas pred več sto leti kristijansko vero učili, in nas omikali, od kterih še zdaj veliko dobriga se naučiti zamoremo. Koristno in častno bi bilo za nas, ako bi naš Cesar nemško krono, katero so rajni Cesar savoljo Napoleona odložili, sopet dobili, kar bi mi Austrijani pri zboru v Frankofortu narediti zamogli. Zatorej moramo z Nemci v Austrijanskih in vnanjih deželah bratje ostati···

Pred zavezo z Nemci so vas svarili, in sicer, kakor časopisi pravijo, de bi mi Hrovatje ali Rusi ne ratali. Pred neki leti smo že s Hrovati združeni bili, pa noben dober Kranjc take zveze si ne bo nazaj vošil, dobro se še spomnimo, kako

[1]) Nemci so dobro vedeli, kaj bi pomenila združitev s Hrvati. „Donau-Zeitung" je 25. jun. razpravljala avstrijsko slovansko vprašanje ter zatrjevala, da bi radi pomešanosti slovenskega prebivalstva z nemškim centralizacija Slovencev v kaki „Sloveniji" bila pač nemogoča; „und so wird das Schicksal der Wenden von dem abhängen, was die übrigen slavischen Stämme der Monarchie für ein Los trifft. Den direktesten Einluß auf die Wenden wird das Schicksal Croatiens haben."

majhno ceno so takrat naše vina, naše žita, naša živina in drugi deželni pridelki imeli, ker se je tako blago iz Hrovaške dežele prosto upeljati smelo. Tudi bi zaveza s Slovenci na Štajarskim in Koroškim in z Hrovati, kar morebiti ti žele, narediti znala, de bi se naše deželno poglavarstvo v Zagreb, v Varaždin ali Bog ve kam preneslo. Kakšina škoda bi bilo to za Ljubljano in za deželo! Kdo bi potem naše poljske pridelke, ki jih zdaj na tergih v Ljubljani prav dobro prodamo, pokupil, ker bi imenovano mesto velik majn ljudi imelo. Rusovske oblasti se moramo pa še bolj bati, ker bi nas siliti znali, našo vero zatajiti. Od Rusov in Hrovatov nočemo nič hudiga misliti, od Nemcov pa mi zvunaj njih jezika se tudi njih navade učimo. Mi se torej nočemo od naših nemških bratov ločiti. Mi hočemo sicer tudi z našimi sosedi Slovenci in Hrvati prijatli biti, pa Krajnci ostati, naši veri in našimu Cesarju svesti, z našimi nemškimi bratami pa edini ostati, kakor smo že več let bili, potem bomo Kranjnci našo narodnost nar lepši pokazali."

Prof. Martinak je na to odgovoril ter dejal, da ima letak radi tega vsaj na pol oficijelen značaj, ker je bil po „okrožnih poslih" (Kreisboten) razposlan na okrajna poglavarstva v razširitev po deželi. Notranji znaki kažejo, „da je letak bil prvotno nemški sestavljen, dasi se pisec „einen offenherzigen Krainer zu nennen nicht entblödet".

Med drugim poudarja Martinak nezmisel: Nemci so bratje Kranjcev, Slovenci pa sosedje! To je tako, kakor če bi rekli: Die Deutschen sind Nachbarn der Braunschweiger.

Iz strahu pred našo celokupnostjo so Nemci bili zelo zoper to, da bi bil sedež okrožne vlade v Celju namesto v Mariboru; „in der Nähe von Krain und Kroatien gelegen, bieten sich in Cilli die Slavomanen in Wort und Schrift die Hand zum gemeinsamen Werke." (Südslav. Ztg." 9. avg. 1859.)

Spričo vsega tega je umljivo, da so vodo na nemški mlin vodili tudi vsi tisti, ki so s Slomšekom govorili, da hočejo ostati avstrijski Slovenci, ne pa spadati k Frankfurtu, a tudi ne k Hrvatski.

Slomšek je bil proti ilirskim tendencam, zlasti tudi vsled svojega pobožno konservativnega mišljenja; že l. 1837. se je ustrašil v Zagrebu „revolucionarnega stremljenja in nepremišljenega radikalizma ilirskega".

In l. 1848., ko so Hrvati med svojimi narodnimi zahtevami imeli tudi odpravo celibata, se je štajerski kaplan Mirko Bratuša, ki je sicer jezikovno-literarno bil Ilirec, ustrašil takega brezbožnega radikalizma in je odklonil zvezo vernih Slovencev z njim.

Načelne opreke, ki so se pojavile ob prvem pokretu ilirizma, so tu in tam delovale tudi še l. 1848. Splošno jih je izrazil slovenski delegat na praškem vseslovanskem shodu, Šparavec, ko je pisal Muršecu: (Es) sind nach meiner unmaßgeblichen Meinung die Interessen der Slovenen wie wohl im allgemeinen so doch in speziellen Richtungen nicht mit jenen der Serben und Ilyrier vollkommen im Einklange."

Težko je pogoditi smisel te splošne trditve; najbrž jo je narekovala konservativnost mišljenja, ki je računala le s staro pripadnostjo k dednim deželam ter se tu krila z nemškimi željami.[1]) Na tihem je v mnogokom deloval dalje provincialni antagonizem med Hrvatsko na eni strani in Kranjsko na drugi strani, kakor je tak antagonizem bil nedvomen v razmerju med Kranjsko in Štajersko.

Za pojmovanje prejšnjih in sedanjih naših razmer je v tem oziru značilno, kar je zagrebški dopisnik konstatoval v listu „Konstitutionelle Blätter aus Steiermark" (dne 6. sept. 1849), ko je že bila oktroovana ustava, češ, „falls man die Verwaltung (in Kroatien) nach deutschem Fuße einführen wollte, würde das Landvolk sicherlich unzufrieden werden, da es unter dem vorigen Druck einen großen Stolz auf seine eigentümliche Verfassung legte und die Deutschen, ja selbst die stammverwandten Slovenen verachtete."

Očividno so pred l. 1848. kranjski in štajerski delavci dobili na Hrvatskem mnogo dela in vzeli mnogo zaslužka. Banove odredbe o ukinitvi tlake so se hrvatski seljaki dakako veselili, zato ker so pričakovali, da jim bo gospoda odslej delo morala plačati. Neki selski beležnik, ki je seljakom naznanil banovo odredbo, jim je svetoval, naj ne bodo predragi, drugače da bodo gospoda dozvali „stranjske ljudi, Kranjce i Štajerce, koji će u priličnu cěnu dělati te će oni zaslužiti, što bi vi mogli. A onda ćete opet vikati poleg stare navade, da se nije moći od Kranjca pomoći, da on sve meso poje, a Hrvat da mora kosti oglabati. Ali braćo moja, nije temu kriv Kranjac, nego naša lěnost. Budimo mi marljivi kano Kranjac, pak će svaki voliti nam domačinu dati služiti nego drugomu."[2])

Ob takem antagonizmu bo voditelj naroda rekel, da nam je baš radi razlike navad in lastnosti treba združitve; združeni bomo drug na drugega vplivali ter pod primernim vodstvom izgubili svoje napake. „Kdor je poln čuvstev naj poda svojo mehko roko drugemu, da se ta-le okrepi in omočni."[3])

[1]) Prim. „Extrablatt zur Grazer Ztg." 28. apr. 1848.

[2]) „Prijatelj puka" z dne 16. avg. 1848 v „Seljanskih razgovorih o ukinutoj tlaki."

[3]) Aleksander B. (pač = Bačovsky) z ozirom na Jugoslovane v Nov. Lipy Slov." 2. jan. 1849.

8.

Politični časopisi.

Kako so o našem vprašanju sodili poedini jugoslovanski časopisi, je deloma razvidno že iz prejšnjih poglavij te razprave. Kot popolnilo naj v označbo našega novinstva navedem tu še nekatere stvari.

Edini list, ki ga je našlo med Slovenci leto 1848., so bile „Kmetijske in rokodelske Novice“. Stoječ na stališču legalnosti, so svarile pred ustajami in se bale vojske. Prav v zmislu kakega propovednika, ki opominja k skromnosti, ponižnosti in udanosti, poročajo o vojski, češ, „z žalostjo smo slišali (Bog dej, de bi res ne bilo)“, o razprtiji itd., ali: „Miru, miru nam je silno treba; brez miru ni sreče in blagostanja v v nobeni deželi...“

Namenjene prohitkom kmetskega in rokodelskega stanu, o dogodkih na Hrvatskem do 7. junija ne poročajo nič. Tega dne pa pišejo: „Tudi iz Hrovatskiga nam Novice vedno toliko laži pišejo, de prijatelj resnice na zadnje ne ve, kaj de bi verjel.“ Ta stavek kaže, kako slabo poučen je bil od začetka Bleiweis o hrvatskih dogodkih, kako slabe zveze je imel z Zagrebom. Poučil ga je še le „občinski avstrijanski časopis“ (Allgem. österr. Zeitung), de je g e r d a l a ž, če kdo trdi, de Njih ekscelencija ban Jelačič ni našemu cesarju serčno in zvesto udan in de misli sebi izročene dežele Cesarstvu odtergati.“

Odslej so Novice kratko beležile dogodke hrvatsko-ogrskega razpora.

V Celju je izhajal slovenski časopis, ki se je od početka (od 1. julija 1848 do 27. sept., prve tri mesece) zval „Celjske Slov. Novine“, potem do konca leta „Celske Novine“. Za prihodnje leto so se naznanjale kot „Štajerske slovenske novine“ ali le „Slov. novine.[1])

Ta list, ki ga je urejal prof. Val. Konšek, je bil kakor „Novice“ namenjen kmetom, a je bil liberalen ter je pisal n. pr. odločno proti celibatu.

Spričo svojega namena ni razpravljal slovensko-hrvatskega vprašanja; le poročal je o Jelačićevem pohodu. O Hrvatih so te novine obširneje izpregovorile s svojega splošno-liberalnega

[1]) V Celju je izhajal tudi nemški list (Cillier Zeitung? Cillier Wochenblatt?), a doslej pač ni znan noben eksemplar. „Novice“ pišejo o njem dne 8. nov. 1848: „Nemške Celjske Novice pravijo v naročivnim povabilu, da „si bojo prizadevale most sezidati za svojo goreče ljubljeno nemško domovino, in sedaj zaupajo na živo podporo vsih nemško mislečih mož.“ Kako je to razumeti? Ali bo ta most za Nemce v Celje, ali za Slovence iz Celja napravljen?“

stališča, ko se je Jelačiću od mnogih strani očitalo reakcionarstvo, ker je zatrl dunajski upor, in se je govorilo o črni vojski za Dunaj. „V resnici naše brate Hrvate častimo," so pisale dne 18. okt. 1848, „ne samo zato, ko so z nami enega rodu, ampak zato posebno, ker so enake zvestobe proti ustavnemu cesarju vneti kakor mi. Kakor hitro bi pa Hrvati svobodnost zadržati hotli, tedaj bi se mi pri ti priči proti njim vzdignili. — Zdaj če bi mi nad hervaškoj armadoj, ki je v Avstriji, vstali, kdo bi pa varval domovino? Mi smo na hrvaški meji; Hrvati bi gotovo nad nas pritekli in nas kaznovali; kdo bi našo domovino varval? . ."

Možje okoli „Celjskih Novin" so bili za zvezo z liberalnimi Nemci, za obstoj Avstrije in ohranitev zgodovinskih kronovin. „Dokler Avstrija stoji, stojimo tudi mi z našimi nemškimi brati eden za vse, vsi za enega. Če pa Avstrija pade in če bi bili Nemci tega krivi, tedaj pa z Bogom! Od severa se bomo k jugu obrnili in se po drugih bratih ozirali. Težka bo sicer ločitev, pa Nemci je bodo krivi, ne mi". (Škrebe v „Celjskih Novinah" z dne 18. okt. 1848).

Naravno, da bi se bili težko od nemških »bratov« ločili možje, ki so tudi ustanovili „Društvo za posredovanje interesov Slovencev in Nemcev."

Naš najvažnejši politični časopis l. 1848. je bila „Slovenija".

Ko je 4. julija 1848 začela izhajati, je imela v svojem programu te-le točke:

1. Obstoj avstrijskega cesarstva kot neločljivega telesa, samostalne države habsburg-lorenske,

2. enakopravnost vseh narodov in našega jezika,

3. „de se kakor hitro bi avstrijansko cesarstvo federativna deržava postala in se na samovladanju posameznih dežel osnovala, krajnski, štajerski, koroški in primorski Slovenci v eno deželo z imenam Slovenija sklenejo, ki bi imela zase svoj deželni zbor. Scer pak se moramo vsi Slovenci in tudi vsi avstrijanski Slavjani za jednokervne brate spoznavati in vzajemno podpirati;"

4. pristop k nemški zvezi ne bodi dopuščen drugače, kakor pristop države k državi s polnim obdržanjem avstrijske samostalnosti.

Slovanska vzajemnost je tu precej teoretično označena, Hrvati niso posebe omenjeni.

V povabilu na naročbo za l. 1849. zatrjuje sicer, da se bo v bodočem letniku držala istih načel, a brž na to zatrjuje, da misli priporočati „zedinjenje vsih Slovencev in zvezo Jugoslavjanov". S tem je povedano že mnogo več. Nastop Jelačićev

v saboru in proti Madžarom je obzorje pojasnil in pota razsvetlil.

Ko pa je „Slovenija“ zopet vabila naročnike (za drugo polletje 1849), je morala že vpoštevati oktroovano ustavo ter je govorila: „ . . . Kakor si je od perviga lista lanskiga leta do pričijočiga vedno vse Slovence v polni enakosti kakor eno deblo pred očmi imela, kterimu pa le edino iz krepkiga in čverstiga Jugoslavjanstva oživljajoči sok pritekati zamore, ravno tako bode tudi zanaprej v vsih Slovencih, če prav med več kronskih dežel razdeljenih, čut edinstva in enorodstva buditi in njih pogled na jug obračati si na vso moč prizadevala“.

Zadnjič ji je bilo usojeno, govoriti o svojih načelih za novo leto 1850 — zakaj koncem meseca marca 1850 je prenehala, skrčivši se že z novim letom na manjši obseg —; zatrjevala je, da bodo Slovenci na podlagi ustave z dne 4. marca „tudi pri zidanju krasnega poslopja (prerojene, svobodne, edine Avstrije) veljavo svojega dlana in uma skazali — ako Bog da in sreča junaška in sloga jugoslavenska. V dosego tega namena si bo Slovenija prizadevala ljubezen do ustavne deržave vnemati, narodni občut v domovini zbujati in ožjo zvezo med Slovenci raznih kronovin in tudi med vsimi avstrijanskimi Slaveni vterditi . . . . Nepolitiško polje bo tudi zanaprej obdelovala in slovstveno slogo Jugoslavenov na vso moč podpirala.“[1])

Za ‚Slovenijo‘ je ugasnil meseca avgusta tudi kratkoveki tržaški ‚Jadranski Slavjan‘; končal je, ker mu je ‚pamet svetovala umolkniti ter boljega vremena čakati‘; tolažil se je s prihodnostjo: „Nadejamo se, da bodo nadloge Slovane zjedinile ali vsaj do spoznanja prignale, da se vsaka posamična paličica lahko prelomi . . .“. Iz teh njegovih lastnih besed (prim. „Slovana“ 1886) je razvidno, da vzrok njegovega konca ni bil toliko skorajšnji odhod urednika Simona Rudmaša za nadzornika v Celovec, nego politična konstelacija, pa najbrž notranja needinost v trž. „Slavj. društvu“.

S početkom l. 1849. je v založništvu Demetrovem in pod uredništvom J. Prausa začela izhajati „Südslavische Zeitung“. Stala je na stališču narodne federacije in je Jugoslovane smatrala za enoto, za en narod: „Die südslavische Zeitung stellt sich die Aufgabe, das treue Organ der Südslaven zu sein“. Od začetka ima poročila le iz Celovca, zlasti od A. E.(inspielerja?), potem iz Štajerske od „E“ (Trstenjak!), proti koncu prvega letnika pa se pogosto oglaša —žž— (Živkov Muršec?) iz Gradca. Iz Kranjske vsaj v prvem letniku ni poročil.

[1]) Jaz podčrtal.

O širšem obzorju tega lista priča to-le: Dne 18. decembra so mu Gajeve „Novine“ zbadljivo priporočale, naj le prinaša uradna izvestja, „da die „Südslavische Zeitung“ ohne dem selten Nachrichten aus dem Innenlande empfängt“, a naslednjega dne je Prausov list odgovoril, da je spričo mrtvila v domačem političnem in javnem življenju bolje „statt der wenig ansprechenden lokalen Verhältnisse die speziellen und Gesamtinteressen der Südslaven zum Gegenstande unserer Betrachtung zu machen, die allgemeinen Bedürfnisse derselben hervorzuheben und wo möglich zur Geltung zu bringen“.

S „Slavenskim jugom“ vred je bila „Südslavische Zeitung“ nekako radikalen, opozicijonalen list. Kadar sta vladna lista „Agramer Zeitung“ in „Narodne Novine“ govorila o domačem „radikalnem novinarstvu“, sta mislila vselej na „Slav. jug“ in „Südslavische Zeitung“ (prim. Südslav. Zeitung z dne 14. avg. 1848).

Kakor je „Slav. jug“ svaril pred dunajskim nemškim centralizmom, tako je „Südslavische Zeitung“ pokazala svojo opozicionalnost, ko je bila izdana oktroovana ustava z dne 4. marca 1849, ki naj bi veljala tudi za Hrvatsko. Hrvatski opoziciji zoper to ustavo so nemški in vladni krogi prigovarjali, češ: Želeli ste si lansko leto enotne ustavne Avstrije, sedaj ko jo imate, pa je ne marate. Zato je „Südslavische Zeitung“ dne 29. avg. 1849 ponatisnila XI. člen sklepov sabora iz leta 1848 ter pokazala, kako malo je ustava ustregla tam izraženim željam. Baš v onem členu se nahaja tudi točka o pravici reakvizicije južnoslovanskih dežel.

Z 9. avgustom l. 1848. je kot doklada „Slavenskega juga“ pod uredništvom Drag. Kušlana začel v Zagrebu izhajati „Prijatelj puka“.

V prvem pozdravu narodu pravi: „Na te paze sva ina slavjanska plemena, pozorno te motre braća Slovaci, braća Česi, braća Poljaci, braća Rusi.“ Iz tega je razvidno, da mu je narod vse jugoslovanstvo.

V broju tretjem (z dne 23. avg. 1848) našteva v pogledu na vso našo zemljo cesarstva in kraljestva in med temi le poleg Portugalske, Angleške Češko, trojedno kraljevino pa Ilirijo, „u kojoj su Kranjska, Koruška, Istrija i slobodna luka Trst, države, u kojih ljudi živu od našega naroda.“

„Zora dalmatinska“, ki se je navduševala za zvezo s Hrvatsko, je pač tudi poudarjala jugoslovanstvo, a ta južna Slavija ji je bila bolj poetična nego politična. Dalmatinci naj se združijo s Hrvatsko, Slavonijo in vojvodino srbsko, a „ove će zemlje opet sjedinit se i zvezat s ostalom braćom slavjanskom, s Ceskom, Galicijom i Lodomerijom, Iliriom, Štajerskom i Slovačkom“ (Andrej Torkv. Berlić v Zori z dne 14.

avg. 1848). In Matija Ban, „stare Dubrave plemeniti sin“, je pel v „pismi dubruvački („Zora“ z dne 6. jan. 1849): Dalmatinac, Bulgarin, — Hrvat, Bošnjak, Srb, — i sinovi štajerski, — kranjski sinovi! Vrime došlo je, — svi u jedno kolo, svi; — oj živili Slavjani, silni Slavjani!“

9.

Hočemo se še malo ozreti po češkem novinstvu, koliko se je namreč zanimalo za naše vprašanje.

Med najvažnejše češke publiciste l. 1848./49. spada Karel Havlíček Borovský. Kot 25letnega mladeniča ga je sam Palacký l. 1846. priporočil urednikom „Pražskih Novin“. Še istega leta je v tem listu z dolgo razpravo „Slovan a Čeh“ ustanovil svoje nazore o slovanstvu: Slovani, to je, Rusi, Poljaki, Čehi, Iliri itd. niso en narod; to so štirje, bistveno različni narodi, „izmed katerih je vsak (izvzemši Ilire) že izdavna en samostalen narod . . .“ Češka očetnjava je Češka, Moravska, Slovaška in Šlezija; to je enota, ki je Štur-Hurbanove separatistovske-slovaške težnje naj ne bi motile. „Najnesrečnejši izmed vseh slovanskih narodov je bil ilirski: Madžari, Nemci, Turki, Grki, Italijani so jim gospodovali, vera jih je ločila in končno še abeceda. „Slovanstvo in slovanska vzajemnost sta dali v tem pogledu Ilirom najvažnejšo pomoč, po njiju so se naučili južni Slovani, se smatrati za en narod: Srbi, Bosnjaki, Hercegovci, Črnogorci, Dalmatinci, Hrvati, Graničarji, štajerski in kranjski Slovenci so otvorili oči in opazili, da so si sličnejši nego so doslej mislili; razumeli so, da v ničnosti izginejo in utonejo v boju z velikimi narodi, ako bodo še dalje negovali množino malih literaturic, vsako z drugim čudnim in nerodnim pravopisom . . . Po pravici so se tri narečja ilirskega časopisja že spojila v eno literaturo, in to spajanje se bo vedno utrjevalo in širilo . . . Ako se vseslovanstvo ne da spojiti v en narod, v eno literaturo, naj bi se vsaj to ne zanemarilo, kar se more zgoditi . . . Spojitev ilirske literature in ilirskega naroda . . .“ Tako je govoril realni češki politik, ki je s ponosom klical: „Já jsem Čech“, a nikdar: „Ja jsem Slovan“ (Karl Havl. Politické spisy I. 70).

L. 1848. je Havliček ustanovil „Narodne Novine“, ki so izhajale do l. 1850. V tej prevratni dobi Havliček ni izpremenil svojih nazorov o slovanstvu in o številu slovanskih narodov.

Dne 1. aprila 1848 je „Österreichische Zeitung“ (prej „Österreichischer Beobachter“) prijavila načela o bodoči uredbi Avstrije, razločujoč te-le dele: nemško državo, češko, poljsko, italijansko, madžarsko in ilirsko. To načelo je Havliček odobraval. Prav tako je v „Narodnih Novinah“ z dne 19. aprila

avstrijske Slovane ločil v Čehoslovane, Jugoslovane in Poljake. „Slovence" imenuje posebej tam, kjer tudi loči Čehe, Moravane, Slovake. („Nar. Nov." z dne 14. dec. 1848 in 11. jan. 1849). O Majarjevih „Pravilih kako izobraževati ilirsko narečje" pravi dne 17. I. 1849, da se „mohou skoro všechna skutečně do života uvěsti, čím by zajisté idea slovanské jednoty nemálo ziskala". Ilirsko-srbsko pleme mu biva v nepretrganem prostranstvu „v Srbsku, Bosně, Hercegovině, Černé Hoře, Dalmatsku, na ostrovech, v Pomorí, v hranici vojenské, ne vojvodině srbské, v Horvátsku a ve Slavonsku, ba přidejme zrovna Krajinu, Dolní Stýrsko, Istrii." („Nar. Nov." z dne 14. dec. 1848). Ta narod, dosle razkosan in zato neznamenit, ima veliko, slavno bodočnost, ako se spoji: zato delajo na to spojitev vsi prosvetljeni rodoljubi jugoslovanski (Pol. sp. II., 2, 938).

Havliček je torej stal na stališču jugoslovanske enote. Isto je reči o enem izmed prvih Čehov, ki so po lastnem opazovanju poznali jugoslovanski svet, namreč o Viljemu Dušanu Lamblu. Nadejaje se zbližanja jugoslovanskih vej — zakaj, kar Bog spaja, tega ne sme človek niti vlada trgati (Havl. „Nar. Nov." 14. novembra 1848), in hvaleč Slovenijo, ki se približuje Hrvatski, „brez katere bi njih literatura v duševnem svetu slovanskem ne dosegla nikakih uspehov" („Nar. Nov". 3. apr. 1849), je v „Moravskih Novinah" z dne 28. nov. 1848 objavil članek „Kako je sedaj pri Jugoslovanih" ter pisal o Sloveniji tako-le: „Koliko je tu imen za jedno vejo, ki jedva šteje toliko duš, kolikor naša posestrima Moravska? Kranjci·· Štajerci··· Korošci··· Istrani·· končno še peščica Furlanov·· Ko bi zopet vstal svoboden vladar, ki bi videl, kar je prirojeno, in slišal, kaj narodi zahtevajo, bi pogledal na zemljevid kakor Napoleon, ko je ustvaril kraljestvo ilirsko, in bi izkratka rekel: To bodi Slovenija. Tri besede bi oblažile narodič in mu osigurale bodočnost. A stara je stvar na svetu, da vladarji niso pesniki in učenjaki in pesniki in učenjaki ne vladarji.

Avstrijska — ali da se bolje izrazim za naše čase — nemška birokracija cvete v vsej Sloveniji med prostim ljudstvom, a kdor iznese slovansko misel, na pr. o spojitvi s sosedno Hrvatsko, — ta je puntovnik. Wühler, Übelgesinnter in kakor se imenujejo vse te gadne zablode in nestvori iz fantastične družbe „Gutgesinnter". Zato pa je Frankfurt Meka nemških birokratov in nobeden ne leže drugače spat nego z obrazom, obrnjenim proti Frankfurtu.

Ugajati nam mora gorečnost Slovencev in njih lepa, skoro otroška radost nad vsako zabavo, gledališčem in vsakim rodoljubnim korakom, kakor presrčno pišejo v novinah. A pravo svedočbo življenja dado Slovenci šele tedaj, ko se oglasijo za uresničenje „Slovenije“ in pripojitev k Hrvatski. S plamenimi črkami bi to zapisal v srce vsakega Slovenca.

Dr. Janez Bleiweis kot zdravnik in živinozdravnik.

Po virih in spominih napisal **dr. Démeter vitez Bleiweis-Trsteniški.**

Dr. Janez Bleiweis živi v spominu svojega naroda kot najodličnejši zagovornik in neustrašeni branitelj deželnih in narodnih pravic slovenskega ljudstva v prehodni dobi. Zgodovinska slika nam ga kaže kot narodnega preporoditelja, a le malokdo se danes spominja, da je bil ta svetovalec in učitelj svojega naroda po poklicu zdravnik in živinozdravnik. Opis njegovega življenja in delovanja pa bi ne bil popolen, če bi se ne ozrli tudi na to stran njegovega bitja, tembolj, ker bodemo videli, da vladajo ozki stiki med Bleiweisom zdravnikom in politikom in da je njegova narodno-gospodarska in politična delavnost takorekoč vzklila iz njegovega ožjega poklica kot deželni živinozdravnik in tajnik c. kr. Kmetijske družbe Kranjske.

Ko je s takozvanim filozofskim oddelkom dovršil srednjo šolo v Ljubljani, vpisal se je Janez Bleiweis leta 1826. — tedaj 18 let star — na dunajski medicinski fakulteti. Tu je po šestletnih študijah izdal v latinskem jeziku disertacijo „De hirudine medicinali“ (o zdravilni pijavki). Zanimivo je, da je v tej razpravi za uporabljanje pijavk in puščanje krvi označil prav tiste stroge indikacije, ki so danes zopet pripoznane. Zdravstvena veda je namreč puščanje krvi skozi več časa sploh zavračala. Vzrok temu je bilo nezmiselno puščanje sredi in koncem preteklega stoletja, ko je ta v nekaterih strogo določenih slučajih izvrstni pripomoček zadobil tak obseg, da se ljudje niso čutili zdrave, če niso vsako leto izgubili vsaj pol litra krvi; osobito v gorkih kopelih, tako tudi v naših dolenjskih, se je dragocena kri naravnost — prelivala.

Na podlagi imenovane disertacije je bil Janez Bleiweis dne 15. oktobra 1832 promoviran doktorjem zdravilstva. O priliki promocije je moral zagovarjati štirinajst tez. Med temi sta dve, sicer ne znanstveni, kakor ostale, temveč

nanašajoči se bolj na zdravniški poklic v obče, a sta vredni, da se zabeležita. Ena se glasi: „Medicus, qui nimis pulsum tangit, morbum nondum tetigisse videtur", druga: „Non occasio multum videndi, sed ingenium bene observandi facit medicum bonum, propterea medicus canus nondum medicus bonus."

Po promociji se je bavil dr. Janez Bleiweis po tedanjem učnem načrtu še s porodniškimi študijami in je dne 8. julija 1833. dobil diplom porodniškega magistra.

Na to je dobil državno štipendijo in je glasom Najvišjega odloka z dne 10. februarija 1834 vstopil kot penzionar v c. kr. živinozdravniški zavod na Dunaju. Leto pozneje, in sicer dne 1. avgusta 1835, je dobil diplom živinozdravnika, ki pravi, da je po dovršenih predpisanih študijah z izvrstnim uspehom napravil stroge izpite in mu dovoljuje po vseh krajih Avstrije izvrševati živinozdravništvo, delati operacije na živalih in služiti uradom, sodniji in zasebnikom kot svetovalec in izvedenec. Že mesec preje, in sicer dne 14. julija 1835 pa mu je vodstvo c. kr. živinozdravniškega zavoda poverilo razpisano mesto korepetitorja specialne patologije in terapije ter adjunkta na notranji kliniki.

Na živinozdravniški visoki šoli je ostal dr. Janez Bleiweis do leta 1841. Tekom tega časa ga je odposlalo vodstvo zavoda opetovano na deželo, da odvrača tedaj razsajajočo kugo, za kar ga je c. kr. okrožni urad na Dunaju z dekretom z dne 2. septembra 1835 posebno pohvalil. V tej dobi je izdal tudi knjigo o zdravljenju bolezni konj, ki je leta 1836. izšla pod naslovom: „Praktisches Heilverfahren bei den gewöhnlichen innerlichen Krankheiten des Pferdes nach den Grundsätzen der praktischen Tierarzneischule in Wien", v založi Braumüller & Seidel na Dunaju; knjiga obsega v veliki osmerki 373 strani. S tem delom si je mladi dr. Bleiweis na mah pridobil glas izvrstnega živinozdravnika strokovnjaka. Znamenitost knjige dokazuje tudi to, da je v 15 letih doživela 5 izdaj. Za tedanji čas kaj lep uspeh!

Okolnost, da je dr. Janez Bleiweis dovršil zdravniško in živinozdravniško visoko šolo, je bila merodajna za njegovo poznejše poslovanje, tekom katerega ga skozi nekaj časa na Kranjskem vidimo ob enem opravljati službo c. kr. deželnega zdravstvenega referenta in deželnega živinozdravnika. Živinozdravniške študije pa so posredno prav gotovo tudi vplivale na to, da se je dr. Bleiweis posvetil službi svojega naroda. Ako bi se bil kot zdravnik vrnil v svojo domovino, kdo ve, ali bi se bil kdaj poprijel politike. Kot živinozdravnik pa je prišel v dotiko s c. kr. Kmetijsko družbo Kranjsko in je

spoznal potrebo, gospodarsko probujati svoj narod. Najboljše sredstvo v to je bil časopis. In „Novice“ so ga morale nehote spraviti v dotiko s slovensko literaturo in z narodnimi potrebščinami Slovencev. Prišlo je leto 1848., ki je razburkalo duhove in prebudilo avstrijske narode iz mnogoletnega spanja, ustanovilo se je „Slovensko društvo“ in kmalu vidimo dr. Janeza Bleiweisa na čelu vseh gospodarskih, političnih in narodnih zadač Slovencev.

Bleiweis je kot strokovnjak na zdravniškem in živinozdravniškem polju tako zaslovel, da je tudi vlada obrnila svojo pozornost nanj. Z Najvišjim odlokom z dne 17. julija 1841. ga je imenovala profesorjem živinozdravništva na tedanjem medicinskem in kirurgičnem učilišču v Ljubljani. Sčasoma je predaval dr. Janez Bleiweis na tem zavodu tudi sodno medicino.

Celih 15 let je tedaj bival dr. Janez Bleiweis izven domovine, a ne da jo pozabi, temveč da si prisvoji kar največ vede in zmožnosti, ki bi jo potem uporabil v korist svojega naroda. S prihodom v Ljubljano se pričenja nova doba v njegovem življenju. Njegovo delovanje je odsihdob v prvi vrsti posvečeno gospodarski in narodni prosveti domovine. O tem se razpravlja zgoraj na drugih mestih, tu pa hočemo še dalje zasledovati dr. Bleiweisovo zdravniško in živinozdravniško delavnost, ki mu za njo seveda preostaja vedno manj časa.[1])

Leta 1843. ga je imenovala c. kr. Kmetijska družba Kranjska svojim tajnikom. Isto leto je izšla prva številka „Novic“. O pomenu „Novic“, za duševni in politični razvoj slovenskega naroda tu ne govorimo; tu bodi le poudarjano, da so bile „Novice“, ki so bile izpočetka le poljedelske in gospodarske, kmalu pa tudi jezikoslovne, literarne in politične, dr. Janezu Bleiweisu ob enem sredstvo, podučevati svoje rojake o praktično najvažnejših zdravstvenih in živinozdravniških vprašanjih. Leta 1850. je ustanovila c. kr. Kmetijska družba Kranjska podkovsko in živinozdravniško šolo in je dr. Janeza Bleiweisa imenovala nje ravnateljem. Vse tri ravnokar imenovane posle — tajništvo Kmetijske družbe, uredništvo „Novic“ in vodstvo podkovske šole — je opravljal dr. Janez Bleiweis z veliko vnemo in neomahljivo marljivostjo do svoje smrti.

Akoprav mu je uredništvo „Novic“ prizadevalo mnogo truda, je našel dr. Janez Bleiweis vender še časa za znanstvena dela in literarne spise. V tej dobi so izišle izpod

[1]) Kako so ga cenili v merodajnih krogih kot zdravnika, sledi iz tega, da ga je kmalu nato „c. kr. društvo zdravnikov“ (k. k. Gesellschaft der Ärzte) na Dunaju imenovalo za dopisujočega člana (30. junija 1843). Uredništvo.

njegovega peresa naslednje knjige, ki se nanašajo na zdravstveno in živinozdravniško vedo:

„Bukve za kmeta, kako se ima pri kupovanju, plemenenju, reji in opravljanju konj sploh obnašati." V Ljubljani. 1843. I. del. (Ostale dele je spisal dr. Bleiweis skupno z dr. Strupijem od leta 1850—52.)

„Milosrčnost do živali". Na svitlo dala c. kr. kmetijska družba v Ljubljani. 1846. S podobami. (Za to knjigo je dobil dr. Janez Bleiweis od bavarskega vojvode Maksa, pokrovitelja društva zoper trpinčenje živali bronasto svetinjo „als Anerkennung erwiesener Humanität".)

„Nauk podkovstva." V Ljubljani. 1850.

„Nauk murve in svilode rediti in svilo pridelavati. S podobami. V Ljubljani 1851.

Leta 1850. je vlada razpustila medicinsko in kirurgično učilišče v Ljubljani, na katerem je, kakor smo poročali, dr. Janez Bleiweis predaval živinozdravništvo in sodno medicino. Nakrat se je torej videl brez službe. V tem trenotku mu ponudi Bachova vlada, dobro poznavajoč Bleiweisovo izvrstno usposobljenost, mesto c. kr. deželnega živinozdravnika v kraljevini Češki. Skoro da niso napak sodili oni, ki so v tej potezi videli namero vlade, odstraniti Bleiweisa od njegovega političnega delovanja. Saj so ga tudi pozneje skušali in z mnogo odkritejšimi sredstvi pridobiti v to, da bi se odpovedal uredništvu „Novic", ki so bile vladi kaj na poti. Toda Bleiweis se ni vdal. Akoravno je bila ponudena mu služba izredno ugodna, ni hotel zapustiti rodne zemlje in svojega naroda. Uredništvo „Novic" pa se mu je tako omililo, da ga je le smrt mogla ločiti od njih. Ostal je torej v Ljubljani, da nadaljuje svoje delo, če tudi brez službe in plače. Obdržal je le naslov c. kr. profesorja.

Leta 1851. ga je imenoval notranji minister z dekretom z dne 26. julija, št. 8969 članom stalne zdravstvene komisije za Kranjsko. V tej je dr. Bleiweis deloval do njenega razpusta leta 1870., tedaj skoraj dvajset let, za kar mu je c. kr. deželna vlada imenovanega leta izrekla svoje polno priznanje. — Leta 1856. se je izpraznila služba c. k. deželnega živinozdravnika za Kranjsko. Javno mnenje je bilo, da za to službo nikdo ni tako usposobljen in poklican, kakor Bleiweis, in res mu je c. kr. ministerstvo za notranje zadeve to mesto podelilo z dekretom z dne 18. januarija 1856, štev. 11.150. V tem svojem novem delokrogu je deloval dr. Janez Bleiweis do leta 1874, v katerem je na lastno prošnjo po skupaj skoraj 40letnem službovanju šel v pokoj. Služba c. kr. deželnega živinozdravnika je bila osobito v onem času zelo naporna, ker so se pogosto pojavljale živinske kuge

in je moral dr. Bleiweis mnogo potovati po deželi. A to mu je zopet dalo priliko, priti v najožjo dotiko z narodom, spoznavati njega želje in težnje in preučavati njega gospodarske odnošaje, o katerih je potem obravnaval v „Novicah“ in ki jih je zastopal v svojem političnem delovanju osobito v deželnem zboru.

Ko se je leta 1860. izpraznilo tudi to mesto, je imenovala c. kr. deželna vlada dr. Janeza Bleiweisa, vpoštevajoč njegovo izredno usposobljenost in žilavo delavnost, z dekretom z dne 26. junija 1860, št. 1785 začasnim deželnim zdravstvenim svetnikom. Tako je skozi nekaj časa zastopal službo najvišjega zdravstvenega in živinozdravniškega referenta v deželi. C. kr. namestništvo v Trstu pa ga je z dekretom z dne 28. januarja 1861, št. 2621 imenovalo ravnateljem c. kr. porodniščnice v Ljubljani. Od obeh teh služb ga je odvezala c. kr. deželna vlada kranjska z odlokom z dne 29. junija 1861, št. 393, ko je novoimenovani deželni zdravstveni svetnik nastopil svoje mesto. Imenovana urada, tako c. kr. namestništvo v Trstu kakor c. kr. deželna vlada kranjska, izrekla sta mu za to nadomestovalno službovanje najlaskavejšo zahvalo. Dopis deželne vlade naglaša osobito, da je dr. Janez Bleiweis pod napornejšimi okoliščinami v vsakem pogledu izvrstno opravljal posle deželnega zdravstvenega svetnika in vodil ves zdravstveni oddelek deželne vlade, da je pri tem dokazal temeljito vsestransko strokovno izvedenost in neumorno marljivost in da je podajal izborna in jedernata službena poročila. S tem priznanjem c. kr. deželne vlade se je moral zadovoljiti dr. Janez Bleiweis, službo so pa podelili drugemu... Čisto naravno! Bleiweis je bil v prvi vrsti v službi svojega naroda in kot tak je prišel često v nasprotstvo z vlado.

Leta 1855. ga je poklicala c. kr. deželna vlada v komisijo, ki se je sestavila v svrho odvračanja kolere. Z odlokom z dne 23. decembra 1856, št. 3808 se mu je izreklo zahvalno priznanje za njegovo smotreno delavnost v tej komisiji.

Velike zasluge si je stekel dr. Janez Bleiweis s svojim postopanjem proti živalskim kugam. V tem pogledu ni le kot deželni živinozdravnik skrbel za to, da so se kuge kolikor moč hitro omejile in odpravile, temveč je obenem v „Novicah“ podučeval prebivalstvo, mu razlagal postanek kug, podajal potrebna sredstva in ga svaril pred neprevidnimi koraki. To je velike važnosti osobito pri kmečkem prebivalstvu, ki, boječ se za svojo živino, bolezenske slučaje često prikriva, s čemur pa lahko celo okolico, da, celo deželo pripravi v veliko škodo. Svarilne in prepričevalne besede „Novic“ so v tem oziru vedno več zalegle, kakor še tako strogi uradni ukrepi. Živalske kuge in njih veliki narodnogospodarski pomen so dale dr. Bleiweisu

tudi povod k znanstvenim preiskavam. Tako je s poizkušnim cepljenjem dognal, da je kuga ovac, ki se je pojavila v Preski, identična z govejo kugo, oziroma da se ta loteva tudi drugih živali. To dejstvo, ki ga je on prvi dognal, in rezultate svojih preiskav je objavil v knjigi „Die Identität der Rinder- und Schafpest“, ki je leta 1864. izšla na Dunaju. — Za svoje tozadevno delovanje je dobil Bleiweis obilo priznanj. Tako mu je c. kr. deželna vlada izrekla svojo zahvalo z odlokom z dne 5. avgusta 1857, št. 14.590 za odvračanje sramne kuge pri plemenskih konjih, ki se je pojavila v Radovljici, c. kr. ministerstvo za notranje zadeve pa z odlokom z dne 12. maja 1858, št. 10.910. C. kr. državno ministerstvo mu je z odloki z dne 30. januarija 1863, št. 306 in z dne 17. avgusta 1863, št. 15.789 izreklo svoje priznanje za njegove odlične zasluge pri odvračanju goveje kuge na Kranjskem in za njegovo poizkušno cepljenje, s katerim je dognal identiteto goveje kuge s kugo, ki se je pojavila pri ovcah.

V deželnem zboru je posegel dr. Janez Bleiweis v vsako razpravo, ki se je tikala zdravstvenih vprašanj. Bil je na tem polju pravi veščak in njegovi argumenti so bili vsikdar prepričevalni. Največ po njegovem prizadevanju je sklenil deželni zbor povečati deželno bolnišnico in zgraditi deželno blaznico.

S prezidialnim odlokom deželne vlade z dne 25. januarja 1870 št. 661 je bil dr. Janez Bleiweis poklican kot član v stalno deželno konjerejsko komisijo.

Posebno koristno tako za našo ožjo domovino, kakor za državo v obče pa je bilo delovanje dr. Janeza Bleiweisa kot ravnatelja in učitelja podkovske šole in živinozdravniščnice. Ta šola se je — kakor smo poročali — vsled žive potrebe ustanovila leta 1850. in jo je dr. Janez Bleiweis vodil od tedaj pa do svoje smrti, in sicer ves čas brez odškodnine. Na njej je učil prirodopis in rejo naših domačih živali, predaval v svrho razumevanja drugih predmetov osnovne nauke fizike in kemije, dalje porodništvo, sodno živinozdravništvo, ogledovanje živine in mesa. Na tej šoli se je šolalo več sto kovačev, živinozdravniških pomočnikov in ogledovalcev živine in mesa iz Kranjske, Štajerske, Koroške, Primorja in Hrvaške. — Živo se spominjam, da sem imel v mladih letih večkrat priliko prisostvovati poduku, tako teoretičnemu predavanju v šoli, kakor tudi praktičnemu poduku pri podkovanju in pri ogledovanju bolne živine v hlevu. Spremljal sem deda na vseh njegovih potih, tako tudi čestokrat v živinozdravniščnico. Po navadi sem se pač zabaval na prostornem vrtu, nekolikokrat pa — ob slabem vremenu — sem moral mirno čepeti v učilnici. Dobro mi je v spominu, da je predavanje

dr. Janeza Bleiweisa prevevala neka k srcu idoča dobrohotnost in bonhomija. Posebno rad je rabil priproste prispodobe, ki so tudi manj nadarjenim omogočevale razumevanje.

Za svoje delovanje na podkovski šoli in živinozdravniščnici je dobil dr. Janez Bleiweis obilo priznanj, tako od strani svojedobnega ministerstva za deželno kulturo, potem od ministerstva za poljedelstvo in rudokopstvo, dalje od ministerstva za uk in bogočastje in od notranjega ministerstva.

Za ožjo našo domovino pa je razvijal dr. Janez Bleiweis morda še koristnejše delovanje kot tajnik c. kr. kmetijske družbe kranjske. V tej svoji lastnosti je največ pripomogel, da se je slovenski narod duševno izobrazil, da je gospodarsko in narodno napredoval. Smelo trdimo, da je vse, kar je ta domorodna Družba dosegla tekom 40 let, zvezano z imenom dr. Bleiweisa. Njegovo tozadevno delovanje je našlo povsodi priznanja, največ pri c. kr. Kmetijski družbi sami, ki ga je pri vseh ponavljajočih se volitvah enoglasno izbrala svojim tajnikom in ki ga je pri izvolitvi leta 1875. počastila s posebno laskavim dopisom. Laskavo pismeno priznanje je vposlal dr. Bleiweisu nadvojvoda Ivan; c. kr. Kmetijske družbe na Dunaju, v Pragi, Brnu, Gradcu, Celovcu, Gorici, Zagrebu, Lvovu in Černovicah pa so ga imenovale svojim častnim članom.

Tudi v tej stroki je bil Bleiweis delaven na znanstvenem in literarnem polju. Razven že imenovanih knjig in razprav je izdal še naslednje, nanašajoče se na zdravstveno in živinozdravniško vedo:

„Nauk, kako se pri porodih domače živine ravnati.“ S podobami. V Ljubljani, 1852.

„Zgodovina c. kr. kmetijske družbe s statističnim popisom kmetijstva na Kranjskem.“ V Ljubljani. 1855.

„Nauk živinoreje.“ V Ljubljani 1855.

„Nauk ogledovanja klavne živine in mesa.“ V Ljubljani. 1855.

„Zur Reform des Findelwesens im Herzogtume Krain.“ V Ljubljani 1868.

„Nauk o umni živinoreji.“ S podobami. V Ljubljani, 1871.

Leta 1878. je slovenski narod na veličasten in sijajen način slavil sedemdesetletnico dr. Janeza Bleiweisa. Slavil ga je kot svojega „očeta“, kot svojega narodnega preporoditelja. Pri tej priliki je slavnostni govornik, narodni poslanec gosp. Peter Graselli med drugim omenil to-le: „Skoro bode štirideset let, kar ste — dozorel mož z veleobširnim znanjem — vrnili se v svojo domovino. Bistro Vaše oko je brzo izpoznalo tožno njeno stanje. Želeč rojakom koristiti in pomagati, iskali

ste kakor umen zdravnik uzroka gospodarskemu in duševnemu hiranju prebivalstva in se zdravljenjem začeli pri korenini. Takoj ste sprevideli, da narodni preporod mora izvirati iz narodovega jedra, iz še zdravega kmetskega stanu, in zato ste obračali vso svojo skrb v prvej vrsti na podučevanje slovenskega kmeta. Treba mu je bilo poduka o vsem. Tujka mačeha, ki je v sinovih tlačenega roda, ki od prvega tukaj stanuje, videla le robove, nikdar ni brigala se za njihove težnje in bolesti; kaj čuda, da je ta naš rod zanemarjen zaostal? Vi ste jeli podučavati ga o poljedelskem in obrtniškem napredku, ter zlasti v to ustanovili si glasilo, čestitljive „Novice", katere od tistih časov do zdaj skozi trideset in pet let redno hodijo med Slovence, obilen sad rodeče".

Da je bil dr. Janez Bleiweis tako zelo usposobljen, izpoznati gospodarske in druge potrebe našega naroda, da mu je mogel biti dober vodnik in učitelj, v to torej mu niso nemalo pripomogle izkušnje, ki si jih je pridobil v svojem zdravniškem in živinozdravniškem poklicu. Če motrimo delo njegovega življenja, reči moramo, da je bilo izredno mnogostransko. Kakor malokdo je bil zmožen, uspešno sodelovati v vseh panogah narodnega življenja.

Kazalo.

(Številke pomenijo *strani;* namesto rimskih v prvem članku so vzete *ležeče* arabske. — Kazalo se tiče le važnejših imen in predmetov.)

Stran

Abecedna vojska 256
Ahačič 155
akademija slovniška 57
Ambrož 23, 158
an, anti . . . . . , 66
ark (arkuš) 20
Auersperg 151, 172, 188
Bčela 50, 85, 102, 126
beh, bejah 28
Belcredi, Beust 182
besedni red 47, 74, 75
besedotvorje 66, 105
Blaže 119
Blätter, Slavische 140, *27*
Bleiweis (Pleybes Pleiweiß): o imenu *34* idd, *42—43,* životopisi *25—32*; *Valentin* (oče): *5, 35—40, 41*; hiše: *5, 36—37. Janez*; značaj *6* idd, 60, 134, 252, 257; slike *8*, korespondenca *9*; odlikovanja *10* idd., razmerje k Trstenjaku *16*, plemstvo *21*, grb *22*, smrt *25*, v šolah *43—46*, 245, 252, 320—322, službovanje na Dunaju *49—51*, prihod v Ljubljano *51* id., urednik 2, 10, 128, 171, 192; „berilo" 40, sedemdesetletnica *17*, 75; (ó „Novicah" glej s. v.); kandidat za dež. glavarja *54*, 131; delavnost *9*, 135 idd.; posojila 135; zapuščina 137, avtobiografija *30*, 138—140; nelojalnost 138; ilirstvo 147, 258, 278 id. 289, 303; „slovensko društvo" 155; politika 164, 224, 231, 243 i. dr.; uradni list 168; v dež. zboru 179; čitalnice 191; pred policijo 245 idd. zdravnik in živinozdravnik 320—327, *49* idd.; — pri *Frjancu 34, Valentin* (brat) *37, Konrad, Franc 38*
bokal 15
Bole 210
„bomkanje" 56
bralec . . . . . 69—72
„brez da" 47

Stran

Brizinski spom. . . . . 52—53
Bučar 223
Cafov . . . 9, 11, 15, 158, 253, 254
Carigraj. društvo dobročinjenja *12*
Cegnar . . . . . 195 i. dr.
Celjovec 59
Celjske Novine 166
cerkev: država . . . . 235 idd.
Cerkveni časopis (Zg. Danica) 166
Cigale (gl. Lomski) 47, 51, 62, 68, 73, 75, 77, 78—82, 83, 146; *17, 22, 28, 31*
Cigler 82
Cimperman 79, 134, *52*
Costa 183, 187, 209, 224 id., 239, *20, 31, 54*
»Cvetje« (Škrabec) 81
Červinka 153
čin = Akt 90
čitalnice 191
členice 66
Da = de 111
Dajnko 9
Danica, Zgodnja . 127, 166, 167 id.
Daničić 82
decemberska ustava 184
delavsko gibanje . . . . 203 id.
Dežman . . 106, 154, 186 id., 189
diftongi 32
Dolen(e)c 83, 154
Dominkuš . . . . . 183 i. dr.
Domovina . . . . . 196 id.
Drobtinice 119, 249
društva, politična 203
duhovščina, višja 185
dvojina 26
E (polglasn., prim. *r*) 33
„Edinost" 240
Einspieler . 155, 178, 193, 195, 237
enklitike 48
enotna pisava 73, 77
Eötwös 175
Erben 162
Erjavec 177

Stran
etimologovanje . . . . . 13 id.
Februarski patent 173
Franc Jožefov red *20*
Francoska okupacija . . . 142 id.
francozovski itd. 44
Frankfurt 304
Frjanec 34
Furja 96
Füster 149, 154
Gauster 188
Geršak 238
glagol 17, 18; dovršni itd. 50 id., 74
„Glas“ 221, 239, 240
Glasnik, Slov. 244
Globočnik . . . . . 146 id.
Gödel 241
„Gorica“ 221
Gorjup 157
Gospodar, Slovenski . . . 196 id.
grb Bleiweisov *22*
Grahek 11
Gratz-Grätz 4
Gurnik 155
gvori = gori 16
Havliček 146, 153, 317
Herder 18, 143
Herman . . . . . 200 id.
Hicinger (Podlipski) 18, 19, 24, 60
Hohenwart 238, 241
Homer, prevod . . . . 102—107
Hradecky 158, *6*
Hueber 55
I, ij, in 72, 105
ilirščiua, ilirstvo 29, 35—37, 40, 49, 132, 133, 143; Ilirci 144; nasprotniki 147—149, 258; Gajev ilir. 161, slov.-hrv. edinstvo (1848/9) 278 id.; ilirski znak 303, *22*
iščem (z gen.) 110
Ivan nadvojv. 2
izkušati 74
izreka (kakor pišemo) . . 63, 64
J (Marija, sodnija) . . . . 42—45
Jadranska Zarja 196
Jagić 82
Jakelj 86
Janče („turnarji“) *55*
Janežič (slovnica) 67
Jelačić . . 161, 281, 296 id., 313
Jeran . . . . . 133, 146 id.
Jordan 86
Jožef II. 161
Jug Slavenski 316
jugoslovanstvo 218
Jurčič . . 198 id., 220 id., 226 id.
Ka = da 73
Kastelec 168
Kavčič 157
kako: koko, kej 16
katol. polit. društva 219
ki 92
Klun 183
Kobe 5
Kočevar 162, 171
koj 11, 105
koji 73
komparativ 79
Kollar . . . . . 143 idd.
Konkordat 230
Konšek 166
Kopitar (spomenica) . . . 79 id.
korespondenca, gl. pisma
Korun . . . . . 12 id., 135
Koseski, (Novice bravcam) 88, Divica orl. 89 id., Potažba 100—102., Homer 102—107, Mazepa 107 id., 111;—145, 147, 245 id., 252, *38—40*
Košut 182
Kozler . . . . 146, 154 id.. 172
Krajnec . 44, 59, 75, 118, 120, 121
Kranjec dr. . . . . 155 id.
Krempl 9
Kres 77
Kukuljević 161
kušniti 4
L — v — lj 25, 30, 31, 34, 45, 46, 59, 69—72, 117, 125
Ladislav (Hrovat) 71
Lambl 162
Larnavti (Navratil) 14, 15
„Lavdon“ 33
Lavrič 158, 221, 228, 240, 308
lastna imena 28, tuja krajevna 60, pridevniki 74
leto (1848) . . . . 19, 149, 278 id.
Levstik, („Napake“) 61, 76, 79, 140, 198 id., 209 id.; (1853—1858:) 260 id., Olomuc 276; *28*
lih 66
Likar 21
Lipa slov. 293
Lipovšek 166
Ljubljanski Časopis (Časnik) 34, 168
Ljubomir (gl. Slomšek)
Ljudomil Tržaški 196
Lomski (Cigale) 66, 140, *28*
Lunin jezik . . . . 49, 127 id.
Lužičan . . . . . *29* id.
Lužiški Srbi *16*
Macun 158
Majar (Majer) 5, 9, 17, 19, 113 id. 144, 145, 154, 178, 232, 253

Stran

Mariborski shod (1865) . . . 179
Malavašič 2, 18, 87, *51*
marčeva revolucija 162
Marn 67
Martinak . . . . . 154 id., 311
Marušič 57, 150
„Matica", tajnik . . . 79; 247-249 (ustanovitev); *20.* - Dalmatinska *14.*
mesečna imena 15
meščanstvo 234, 238
Metelko . . 9, 46, 50, 54, 256, 257
Miklošič 43, 79; 72; 83, 114 id., 133, 154
„mladi" in „stari" 197 id., 214 itd. 235—238
moči : morati 66
Moskva . . . . . 216 id.
Murko. 9, 15
Muršec, (slovnica) 24; 155, 290 id.
Naglas 65
„Naprej" 193, (Jenkov 203
„Narod" (Slovenski) 79, 80, 197 id.; dnevnik 222
narodne pesmi 87
naskok : napad 97
Navratil, (slovnica) 24; (berilo) 43, 46; 52 (o glag.); . . . 54 79, 115
nej 16, nijsem 72
nj : jn 44, 45
nove besede in oblike 72, 84, 85, 99, 121, 127
Novice (Bleiweisove), ustanovitev, pomen, . . 2, 130, 144, 145, 149; program 3, gorenjčevanje 8, umljivost 21, 22, 35; jezikoslovne 56, zasluge 130, 145 i. dr., prevajalci 144, 155, *51*, politika 165; zapeljive 171, 258;
Novice (Ljubl.) 142
„Novo mesto" 5
Očitati 94
ohne daß 74
oktoberska diploma . . . 173 id.
Oliban 44
oštarija 15
ozir(oma) 74
Pajk 220
Palacký . . . 151 id., 175 id., 218
panslavizem 143
parlam. jezik 63, 64
participij 55, 108, 109
Pasji pogovori 76
Pavliha 199, 210
pentarhija 182
Petrov 77
Pirc 134
pisma: Bleiweis 246, *20, 31, 54*;

Stran

Brodnik *56*; Cigale 78—82, *28*; Cigler 82; Cimperman *52*; Dolenc 83, 137; Gunz 253; Jakelj 86; Jeran 133; Jordan 86, 87; Hanka: Levstik in naopak 270—273; Koseski 88id; Klun *20*; M. Majer 113 id.; Miklošič 114 id.; Rieger *22*; Slomšek 117 id.; Smoleř *29*; Stanič 129, Šembera *17*; Trstenjak 121; Verne 121 id., Vrtovec 124, Vodušek 125
Pleiweiß gl. Bleiweis
Podgorski (Svetec) . 39, 48, 65, 66
Podkorenčan 22
Podlipski (Hicinger) . . 22, 34, 43
Podrebernicki 23
podučiti 74
Pogačar 167, 236
Poklukar . . . . . 28 id.; 223
Potočnik 37, 257
Poženčan 57
pragmat. sankcija 173
pravopis 29 id., novi 33, 87, 118, 249 id., 253
Prekmurci 79
Prešeren 88, 101, 145, 148, 207, 247, 249 id., 256, 257, 274, *37*
pri : per 31
„Prijatel" 127
„Primorec" 196
R (samogl.) 25, 66, 67, 68, 110, 112
Radics 202
Raič . . 56, 73, 75, 192, 220, 223
Razlag 125 id., 224, 226 id., 233, 239
Rauscher 230
red besedni 47
rekoč 55
Rieger 177, 183, *22*
rodilnik (sam za samost.) 62, 63
Rodoljub Slavj. 165
Rudmaš 165
ruja 93
ruski vpliv *20*
S : z 3, s (cum, de) 65
Schneid 241
Schwegel 242
Sedlnitzky 250
separatizem 34
septemb. manifest 182
- ski, -ški 44, 66, 74
sklon, sklanja : 25 id., mestnik 25, družilnik 26, 78, 92, 120 (predikat); ega, emu 27, 37 — 41, 82, 107, 126; tuja lastna imena 28; -oj 58, 59; dat.: Iok. 59, 123, Beligrada 60; -ij (gen.) 72, 77; -ije 72; dat. 74; -am, -om 95;

Stran

112; svom itd. 95, 96; neutr. pl. 102; Francozje, Veselita . . 114
Slavjan Jadranski 165
Slavjan, Sloven, Slovenec itd. . 21
„Sloga“ 239
Slomšek (Ljubomir) 117 id., 247 id., 254, 311
slovanske besede v sloven. 20 idd.
slovar 118, 121
„Slovenec“ 178, 195; (Klunov) 223, 238
Slovenec Pravi 165
Sloveniens Blatt 166
„Slovenija“ 22, 85, 126 id.; — zedinjena 154, 231
Slovensko Društvo 155, . . 292 id.
slovenščina v šoli 40; edninstvo 42
„Soča“ 221, 239
Sodevski (Kobe) 5
soglasniki, trdi, mehki . . . 32
soj = svoj 16
sonce, solncov 60
sprega 32
Srnec 220
sta, ste 66, 74
Stanič 129
Starčevič 129
Stimmen aus Innerösterr. . . 193
Stritar 76, 203 id., (Dun. soneti) 225, 229, 234
Südst. Post. 234
surka 303
Svetec (Podgorski . . . 39, 181 id.
Světozor . . . . . *29* id.
Šembera *17*, *20*
Škrabec 81
Šolar 52
Štajerci 9, 79, 82
Štur 293
Šubic Dr. J., ... 39
Šuc 219
Šuklje 186, 237
Taaffe 241
tabori 203, 206, 231
tako = toko 16
Tednik Slov. 223
terminologija znanstv. 75
„Tersteniški“ . . . . . *21—24*
tma 97
toj = tvoj 16
Toman . . . . . 154 i. dr.
Tomšič A. . . . . 198 id.

Stran

tovarna 74
tragedija 88
Trdina . . . . . 103 id.
„Triglav“ . . . . . 194 id, 197
Trstenjak 14, 122, 171, 215, 219, 241; *16*
Trstenik *23*
tujke 42, 62, (slovanske) . . . 72
U : v 5, 31, 45, 46, 60, 69—72; ü 124
Uhrer 250
Ulaga 219, 238
Ulepič 148
ulica 123
uradi — slovenščina 23
uradni list 137
urednik : vrednik, urezati : vrezati 5, 7
ustava 19, 20
V : u . 5, 31, 45, 46, 60, 69—72
Valjavec 137
„Vedež“ 85, 126
ven, vender 46
Veriti 10
Verne . . . . 121 id., 134, 172
Vesel, gl. Koseski
Vilhar 193
viža 99
Vladimirov red *17*
Vodnik . . 101, 142 (Album 277)
Vodušek 125
volitve 190, 222, 230
Vošnjak 180
Vraz . . . . . 144, 148 i. dr.
vrednik : urednik 5, 7
Vrtovec 124
vseslovanski slovar itd . . . 86
vseučilišče 24
vvod 110
vz- 65
Windischgrätz 241
Winkler *19*
Z : s 31
zakonik državni . . 35, 67, 68, 83
Zarnik . . . . . 183, 228 id.
Zlata vas 98
„znak“ 97
Zois 142
„Zora“ 128, Z. Dalmatinska . . 316
Zvon 76, 77, 80, 224
Živio 20, 303
žlahten 15
župan 75
župnik : fajmošter 21, 22

Vsebina.

Predgovor . . . . . III.

Dr. Jos. Tominšek: „Dr. Janez Bleiweis vitez Tersteniški." Prispevki k življenjepisu:

I. Bleiweisova osebnost . . . . . V.—X.
II. Častna odlikovanja . . . . . X.—XXV.
III. O Bleiweisovih življenjepisih . . . . . XXV.—XXXII.
IV. Rod Bleiweisovih . . . . . XXXII—XLIII.
V. Janez Bleiweis do prihoda v Ljubljano . XLIII.—LIII.
VI. Sklep . . . . . LIII.—LVI.

Dr. Janko Lokar: Bleiweis in Novičarji v borbi za slovenski jezik in domače slovstvo: . . . . . 1—140

Predgovor (str. 1). I. Borbe za knjižno slovenščino (str. 2—78). 1. Za vseslovenski jezik (str.8—11). 2. Borba za besede (str. 11—13). 3. Etimologovanje (13—14). 4. Narodne in umetne besede. Slovanstvo (14—19). 5. Nova doba — nove besede (19—24). 6. Dr. Muršec. Slovniški pregled (24—28). 7. Pravopis in pravorečje (28—34). 8. Modernizacija jezika. Ilirščina (34—37). 9. Novooblikarji (-om, -ega itd.) (37—42). 10. Za enotno pisavo (42—49.) 11. Dovršni in nedovršni glagoli (50—56). 12. Slovniška akademija (56—60). 13. Od Levstika do Janežiča (61—67). 14. Samoglasni r, u—v—l (67—72). 15. Mlada slovenščina. „Zvon" (72—78). — II. Pisma sotrudnikov „Novic" (78—128). — III. Bleiweis — urednik — človek (128—140).

Dr. Dragotin Lončar: Dr. Janez Bleiweis in njegova doba: 141—244

Predgovor 141
I. Slovenski narodni preporod . . . . . 141—149
II. Leto 1848 . . . . . 149—172
III. Ustavna doba do dualizma . . . . . 172—197
IV. „Mladi" in „stari" . . . . . 197—244

Dr. Ivan Prijatelj: Bleiweis in drugi — pred policijo . . 245—259

Ivan Grafenauer: Opazke k Levstikovemu življenjepisu 260—277

Dr. Fran Ilešič: O slovensko-hrvatski zajednici 1848/49 278—320
1.) Uvod (278—281). 2.) Jelačićev sabor (281—285). 3.) Javni glasovi (285—290). 4.) Društva (290—296). 5.) Jelačić (296—304.) 6.) Vsenemštvo (304—306). 7.) Gospodarski razlogi (306—307). 8.) Prigovori (308—312). 9.) Politični časopisi (313—317). 10.) Sklep.

Dr. Demeter vitez Bleiweis-Trsteniški: Dr. Janez Bleiweis kot zdravnik in živinozdravnik . . . . . 320—327

Kazalo.

Slike:

Naslovna slika (Dr. Janez Bleiweis)
Valentin Pleiweiß . . . . . VII.
Trstenik . . . . . XXIII.
Pradom Bleiweisovih v Trsteniku . . . . . XXXIII.
Rojstna hiša dr. Janeza Bleiweisa v Kranju . XXXIX.